

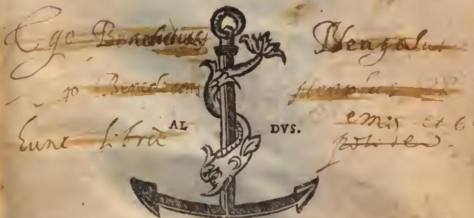

LAVRENTII
VALLAE ELEGANTIARVM LIBRI SEX.

EIVSDEM

DE RECIPROCATIONE SVI, ET SVVS

libellus plurimum utilis: omnia nuper summa diligentia, curáq; emendata, & typis excusa: Additis præter rerum scitu dignarum copiosissimum Indicem cuiusq; etiam libri capitibus, id quod in alijs non item reperias.

M D. X X X V I

ANDREAS RABIRIVS BRI-
XIANVS LAVRENTIO
FVLLONIO SVO S. P.

Ptaui sæpe uotis omnibus Fulloni opt. eiusmodi aliquando tempus existere, ut & illustrius ipse, quanti à me fieres, intelligere posses: & tua in me maxima beneficia nota posteritati facerem. Nam etsi multa tibi cum præsens, tum absens per literas dederam singularis beneuolentiæ erga te meæ, & grati animi non obscura signa: ut, si minus in referenda gratia tibi par esse possem, amore certe non uinci me ostenderem: mihi tamen propterea non satisfaciebam, ut qui magnopere uellem & apertius tibi amorem declarare meum, & posteris testatum relinquere: mihi scilicet referendæ gratiæ uoluntatem nunquam defuisse, locum defuisse. Neque uero me hæc ipsa tantum ratio, ut facerem, mouebat, quia tibi me plurimum debere cognoscerem: sed aliæ etiam per multæ, neque illæ quidem uulgares causæ: amicitiæ iam inde usque à pueritia institutæ uetustas, patriæ iura, uitæ, & animorum coniunctio, studiorum societas. Verum hæc mihi tecum communia. illa tua propria: morum summa elegantia, & probitas, orationis suauitas, acies ingenij, literæ interiores, quæ te omnibus quamcarissimum reddunt. Neque mehercule hæc dico aut amore nimio deceptus, aut quò uelim hoc auribus tuis dare: sed quòd aliter, quàm res est, scribere nequeam. Atq; huius quidem me iudicij, & prædicationis meæ tantum abest, ut pœniteat: ut negligentiæ potius, & inuidiæ, quòd breuiter animi tui dotes perstrinxerim, reprehensionem uerear: quàm ne uirtuti tuæ nimium tribuisse dicar. Quamobrem nescio utrum sit mihi lætandum magis, quia tandem aliquando optatis meis fortuna responderit, an dolendum: quòd in me nequaquam sit tantum eloquentiæ, quanta merentur laudes tuæ celebrari. In quo tamen excusabit me cum officiosa uoluntas mea, tum uero rei magnitudo. malui enim scribendi impudentiam cum beneuolentia suscipere: quàm, si non id fecissem, ingrati animi crimine suspectus esse. Illud quidem certe spero fore non dubiam amoris summi significationem, quòd te unum ex omnibus potissimum delegerim: cui has uelut primitias ingenij mei dedicatas uellem. Quod quidem ita accipies, ut me non tam declarandæ meæ erga te uoluntatis causa fecisse putes, quàm iudicio adductum: quia, cum sis in hoc scribendi genere politissimus, non alij debuit hoc ipsum Elegan-

tiarum uolumen, quàm summa elegantia prædito nuncupari. De quo plane opere illud tibi Fulloni suauissime habeo polliceri, à me nuper ita multis in locis fuisse emendatum: ut sperem industriam hanc nostram non minimo studiosis adolescentulis adiumento fore. Id enim ego diligentiæ adhibui, ut ex omnium ferè codicum fide, quos Vallensis ipse testes citat: integram, germanamq; restituerem lectionem quæ si à me, ut erat mendosa, relicta fuisset: non ipsorum modo, sed etiam doctissimi cuiusq; animum retardare poterat. Quòd si eadem diligentia, quemadmodum faciendum fuit, usi essent ij, qui ante nos typis excudêre: profecto & ipsi multo plus laudis essent assecuti, & nobis minus laborandum fuisset. Nihil est autem, cur ea tibi, quæ emendauimus loca, recenseam: propterea quod & prope infinita sunt, & tu per te facile perspicere poteris, si cum alijs hæc nostra conferas. Nos certe non pauca prætermisimus, quæ tametsi non omnino probarentur, maluimus tamen ea doctiorum iudicio relinquere: quàm ueterē, & receptam lectionem immutando diligentiores uideri. Illud tantum magnopere doleo, quòd eo ipso tempore, quo me interesse excudendo operi maxime oportuit: mensem, & amplius abesse coactus sim. qua re effectum est, ut absente me typographorum incuria, uel insania potius non pauca deprauauerit. Quæ cum interlegendum fient obuia, ea te, reliquosq; omneis æqui, boniq; facere uelim. Tu uero mi Laurenti sic interim hoc à me, quicquid est munusculi, accipies: ut, si intelligam tibi, ac doctis hominibus probatum operam nostram, & tu aliquando maiora, ac meliora fortasse progressu ætatis expectaturus sis: & ego putem me non mediocrem ex industria mea fructum percepisse.

Bene uale, & nos, ut facis, ama.

Quòd participium futuri temporis in nomen transit.
De Repetundis,& Repetundarum. cap.XXXIIII.

LIBRI SECVNDI CAPITA.

LIBRI TERTII CAPITA.

LIBRI QVARTI CAPITA.

Iucundus,

LIBRI QVINTI CAPITA.

LIBRI SEXTI CAPITA.

In eundem

DE RECIPROCATIONE SVI, ET SVVS.

LAVRENTIVS VALLA IOANNI TORTELLIO ARETINO CVBICVLARIO APOSTOLICO, THEOLOGORVM FACVNDISSIMO, S.

LIBROS de linguæ Latinæ elegantia (mi Ioannes unicum amicitiæ specimen, & omnis scientiæ decus) olim iam tibi debitos, totiesq; abs te efflagitatos, & tanquam creditore repetitos, tandem exhibeo: nominiq; tuo dedico, ac uelut æs alienum persoluo, & (ut longioris moræ dem pœnas) etiam cum fœnore, eoq; tanto, ut sorti par sit. Nam, quum sex essent libri quos tibi (cui omnia debeo) repromiseram, nunc totidem ad illos accedunt, eiusdem germanæq; materiæ, & quasi semissi semis additus, explet assem lucri. Fecisti itaq; tu longam quidem expectationem. Verum ipsius expectationis non negligentia mea, sed consilium extitit causa. Nolo enim fraudare beneficium meum gratia sua. Siquidem nullam aliam inire rationem poteram, qua libros iniussu meo (ut scis) editos, & in plurima exemplaria transcriptos tibi dicarem, nisi & repurgarem diligentius, & (quod maius est) aliorum ueluti reliqui corporis accessione perfectos me emittere testarer, ut nemo nisi ab hoc fonte, & eius riuis nostrarum elegantiarum aquas sibi hauriendas existimaret: non solum uberiore gurgite, sed etiam nitidiore. Quo magis & spero, & opto libros hos abs te in summi pontificis bibliotheca repositum iri, teq; curaturum, ut ille, cuius contubernalis es, & studiorum intimus comes, nonnunquam eos euoluat, & quemadmodum de parte iam fecit, totum opus laudet: eximium profecto, ac maximum laboris mei fructum, ac præmium. Nam quis uberior fructus, aut quod magis opimum præmium generoso animo contingere potest, quàm laudari à laudato uiro? ut ille apud Næuium inquit: Gaudeo abs te laudari pater, laudato uiro. Etenim quisnam multis iam seculis laudatior extitit, qui'ue sit magis iure laudandus, quàm nostrum omnium pater summus pontifex Nicolaus Quintus? qui non magis prudentissimorum hominum iudicio electus esse, quàm natus ad illam dignitatem uidetur: quem Deus nobis præbens singulari quadam hoc seculum est beneficentia prosecutus: & quo sospite (ut est hominum opinio) res humanæ futuræ felices

sunt. Adeo nescias, an uirtus eius, an dignatio inter homines magis emineat: & inter ipsius uirtutes, quae cui praestet, si qua modo praestat, & non unaquaeq; omnes in se numeros habet, nisi ut quod quisque maxime uirtutem aliquam colit, ita maxime adesse huic illam existimat. Veluti tu nonnunquam, atq; ego prudentiam, cum caeterarum rerum, tum uero literarum. Quid enim tam arduum, tam difficile, tam profundum, quod non consilij altitudine expediat, conficiat, transigat? Tot summi pontificatus, quem prope lacerum ac naufragum acceperat, negocia, quibus distringitur, quorum pars quemlibet alium deprimeret, unus omnia curat, omnia suis humeris sustinet, unus omnia obit, & (quod magis nostram admirationem auget) non fortiter modo, sed etiam libenter. Diuina nimirum est in eo ingenij celeritas, ac uis. Iam uero de literis quoties nobiscum alióue quo erudito, post fluctus occupationum loquitur? Taceo qua pronuntiandi maiestate & gratia, quanta memoria, quanta rerum copia, quanta doctrinarum omnium peritia eluceat, uel humanarum, ut historicae, ut oratoriae, ut grammaticae, ut philosophicae, ut poëticae, etiam metricae, uel diuinarum, ut theologiae, ut omnis iuris, ut eius, quam Graeci μεταφυσικὴν uocant. Nihil ita arduum, itaq; abditum, quod eum fallat: nihil ita tenue in literis exiguumq; (unde haud secus miror) quod eum fugiat: eóq; nunquam minus loqui, magis attendere mihi libet, quàm quum ipsum audio: pace tamen eius dictum sit, non minus ornat illam dignitatem, quàm ab illa ornetur. Nec ego minus ueneror eius uirtutem apud me, quàm datas à Deo Apostolicas claues, quum praesertim scientia sacrarum literarum clauis uocetur, ab eodem Deo tributa quae aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit. Itaq; utraq; manu claues gestat, sapientiae altera, altera potestatis. Quare (ut libere, quod sentio, dicam) uel magis mihi laetandum, atque gloriandum erit, si à tam integro, tam sancto, tam sapienti uiro, quàm si à summo pontifice laudabor. Summi enim pontifices multi fuerunt, sed qualis hic, uix unus aut alter: quem absit, ut emerendi fauoris gratia impensius laudauerim: quippe qui sciam & me improbaturos homines, si mentiar: & illum talem esse, qui nec seipsum ignoret, & testimonia suarum laudum malit in pectoribus esse, quàm in linguis. Neque uelim te hanc e epistolam ostendere. In qua etsi laudatur, id tamen nō ideo fit, ut has laudes ipse, sed ut caeteri legant: & (quod ad nos attinet) magna sanè honori tuo ac meo fiet accessio ex hac Nicolai pontificis commemoratione. Etenim si in arcubus triumphalibus, & columnis, caeterisq; id genus operibus in honorem aliquo-

rum extructis, quò sint augustiora, cernimus interdum alicuius dei, aut deo similis imaginem superpositam: cur ipse non putem mihi faciundum, ut huic meæ columnæ (non ausim dicere arcui) duodecim passus altæ, quam ego opifex tibi ob singularem eruditionem, summam beneuolentiam, maxima in me merita dicaui, imaginem Nicolai summi pontificis mea manu sculptam in culmine collocem, ut operis decori quædam etiam ex ipso præside maiestas accedat? Ita & nostra in illum reuerentia, ac religio, & illius in nos fauor splendorq; constabit.

Vale.

LAVRENTII VALLAE PATRITII ROMANI, ET DE LINGVA LATINA BENE MERITI, IN SEX ELEGANTIARVM LIBROS, ELEGANS ET DOCTA ADMODVM PRAEFATIO.

q VVM *ſæpe mecum noſtrorum maiorum res geſtas, aliorumq́; uel regum, uel populorum conſidero: uidentur mihi non modo ditionis, noſtri homines, uerum etiam linguæ propagatione cæteris omnibus antecelluiſſe. Nam Perſas quidem, Medos, Aſſyrios, Græcos, alioſq́; permultos longe, lateq́; rerum potitos eſſe: quoſdā etiam, ut aliquanto inferius, quàm Romanorum fuit, ita multò diuturnius imperium tenuiſſe conſtat: nullos tamen ita linguam ſuam ampliaſſe, ut noſtri fecerunt: qui (ut oram illam Italiæ, quæ magna olim Græcia dicebatur, ut Siciliam, quæ Græca etiam fuit, ut omnem Italiam taceam) per totum penè occidentem, per Septentrionis, per Aphricæ non exiguam partem, breui ſpatio linguam Romanam (quæ eadem Latina à Latio, ubi Roma eſt, dicitur) celebrem, & quaſi reginam effecerunt, & (quod ad ipſas prouincias attinet) uelut optimam quandam frugem mortalibus ad faciendam ſementem præbuerunt: opus nimirum multò præclarius, multoq́; ſpecioſius, quàm ipſum imperium propagaſſe. Qui enim imperium augent, magno illi quidem honore affici ſolent, atque imperatores nominantur: qui autem beneficia aliqua in homines contulerunt, ij non humana, ſed diuina potius laude celebrantur: quippe qui non ſuæ tantum urbis amplitudini, ac gloriæ conſulant, ſed publicæ quoque hominum utilitati, ac ſaluti. Itaque noſtri maiores rebus bellicis, pluribuſq́; laudibus cæteros homines ſuperarunt; linguæ uero ſuæ ampliatione ſeipſis ſuperiores fuerunt, tanquam relicto in terris imperio, conſortium deorum in cœlo conſecuti. An uero Ceres, quòd frumenti, Liber, quòd uini, Minerua, quòd olei inuentrix putatur, multiq́; alij ob aliquam huiuſmodi beneficentiam in deos repoſiti ſunt: linguam Latinam nationibus diſtribuiſſe minus erit, optimam frugem, & uere diuinam, nec corporis, ſed*

animi cibum? Hæc enim gentes illas populosq; omnes, omnibus artibus, quæ liberales uocantur, instituit: hæc optimas leges edocuit: hæc uiam ad omnem sapientiam muniuit, hæc denique præstitit, ne barbari amplius dici possent. Quare quis æquus rerum æstimator non eos præferat, qui sacra literarum colentes, ijs, qui bella horrida gerentes clari fuerunt? Illos enim regios homines, hos uero diuinos iustissime dixeris, quibus non (quemadmodum ab hominibus fit) aucta respublica est, maiestasq; populi Romani solum, sed (quemadmodum à Dijs) salus quoque orbis terrarum: eò quidem magis, quòd qui imperium nostrum accipiebant, suum amittere, & (quod acerbius est) libertate spoliari se existimabant, nec fortasse iniuria. Ex sermone autem Latino non suum imminui, sed condiri quodammodo intelligebant: ut uinum posterius inuentum, aquæ usum non excussit, nec sericum, lanam linumq;: nec aurum, cætera metalla de possessione eiecit, sed reliquis bonis accessionem adiunxit. Et sicut gemma aureo inclusa anulo, non deornamento est, sed ornamento: ita noster sermo accedens, aliorum sermoni uernaculo, contulit splendorem, non sustulit. Neque enim armis, aut cruore, aut bellis dominatum adeptus est: sed beneficijs, amore, concordia. Cuius rei (quantum coniectura suspicari licet) hoc, ut ita loquar, seminarium fuit: primum, quòd ipsi maiores incredibiliter se in omni studiorum genere excolebant, ita, ut ne in re quidem militari aliquis, nisi idem in literis, præstans esse uideretur, quod erat cæteris ad æmulationem non exiguum incitamentum: deinde, quòd ipsis literarum professoribus præmia egregia sanè proponebant: postremo, quòd hortabantur prouinciales omnes, ut cum Romæ, tum in prouincia Romane loqui consuescerent. Ac (ne pluribus agam) de comparatione imperij, sermonisq; Romani, hoc satis est dixisse. Illud pridem, tanquam ingratum onus, gentes, nationesq; abiecerunt: hunc omni nectare suauiorem, omni serico splendidiorem, omni auro, gemmaq; pretiosiorem putauerunt, & quasi Deum quendam è cœlo demissum, apud se retinuerunt. Magnum ergo Latini sermonis sacramentum est, magnum profectò numen, quod apud peregrinos, apud barbaros, apud hostes, sanctè ac religiosè per tot secula custoditur, ut non tam dolendum nobis Romanis, quàm gaudendum sit, atque ipso etiam orbe terrarum exaudiente gloriandum. Amisimus Romam, amisimus regnum, amisimus dominatum, tametsi non nostra sed temporum culpa: ueruntamen per hunc splendidiorem

dominatum in magna adhuc orbis parte regnamus. Nostra est Italia, nostra Gallia, nostra Hispania, Germania, Pannonia, Dalmatia, Illyricum, multaeq; aliae nationes. Ibi nanque Romanum imperium est, ubicunque Romana lingua dominatur. Eant igitur nunc Graeci, & linguarum copia se iactent. Plus nostra una efficit, & quidem inops (ut ipsi uolunt) quàm illorum quinque (si eis credimus) locupletissimae: & multarum gentium uelut una lex, una est lingua Romana: unius Graeciae (quod pudendum est) non una, sed multae sunt, tanquam in republica factiones. Atque exteri nobiscum in loquendo consentiunt, Graeci inter se consentire non possunt, nedum alios ad sermonem suum se perducturos sperent. Varie apud eos loquuntur autores, Attice, Aeolice, Ionice, Dorice, κοινῶς: apud nos, id est apud multas nationes, nemo nisi Romane, in qua lingua disciplinae cunctae libero homine dignae continentur; sicut in sua multiplici apud Graecos: qua uigente quis ignorat studia omnia, disciplinasq; uigere, occidente occidere? Qui enim summi philosophi fuerunt, summi oratores, summi Iureconsulti, summi denique scriptores? nempe ij, qui bene loquendi studiosissimi. Sed me plura dicere uolentem, impedit dolor, & exulcerat, lachrymariq; cogit intuentem quo ex statu, & in quem facultas ista reciderit. Nam quis literarum, quis publici boni amator à lachrymis temperet, cum uideat hanc in eo statu esse, quo olim Roma capta à Gallis? omnia euersa, incensa, diruta, ut uix Capitolina supersit arx. Siquidem multis iam seculis non modo Latine nemo locutus est, sed ne Latina quidem legens intellexit: non philosophiae studiosi philosophos, non causidici oratores, non leguleii Iureconsultos, non caeteri lectores ueterum libros perceptos habuerunt, aut habent: quasi amisso Romano imperio, non deceat Romane aut loqui, aut sapere, fulgorem illum Latinitatis situ, ac rubigine passi obsolescere. Et multae quidem sunt prudentium hominum, uariaeq; sententiae, unde hoc rei acciderit, quarum ipse nullam nec improbo, nec probo, nihil sanè pronunciare ausus: non magis, quàm cur illae artes, quae proximè ad liberales accedunt, pingendi, scalpendi, fingendi, architectandi, aut tandiu tantoq; opere degenerauerint, ac penè cum literis ipsis demortuae fuerint, aut hoc tempore excitentur, ac reuiuiscant: tantusq; tum bonorum opificum, tum bene literatorum prouentus efflorescat. Verum enimuero quò magis superiora tempora infelicia fuere, quibus homo nemo inuentus est eruditus, eò plus his nostris gratulandum est, in

quibus (si paulò amplius adnitamur) confido propediem linguam Romanam uirere plus, quàm urbem, & cum ea disciplinas omneis iri restitutum. Quare pro mea in patriam pietate, imò adeo in omneis homines, & pro rei magnitudine cunctos facundiæ studiosos, uelut ex superiore loco libet adhortari, euocareq́;, & illis (ut aiunt) bellicum canere. Quousque tandem Quirites (literatos appello, & Romanæ linguæ cultores, qui & uere, & soli Quirites sunt, cæteri enim potius inquilini) quousque inquam Quirites urbem uestram, non dico domicilium imperij, sed parentem literarum à Gallis esse captam patiemini, id est, Latinitatem à barbaris oppressam? Quousque prophanata omnia duris, & penè impijs oculis aspicietis? An, dum fundamentorum reliquiæ uix appareant? Alius uestrum scribit historias, istud est Veios habitare. Alius Græca transfert, istud est Ardeæ considere. Alius orationes, alius poëmata componit, istud est capitolium, arcemq́; defendere: Præclara quidem res, & non mediocri laude digna: sed non hoc hostes expellit, non patriam liberat. Camillus nobis, Camillus imitandus est, qui signa (ut inquit Vergilius) in patriam referat, eamq́; restituat: cuius uirtus adeò cæteris præstantior fuit, ut illi, qui uel in Capitolio, uel Ardeæ, uel Veijs erant, sine hoc salui esse non possent. Quod hoc quoque tempore continget, & cæteri scriptores ab eo, qui de lingua Latina aliquid composuerit, non parum adiuuabuntur. Equidem (quod ad me attinet) hunc imitabor, hoc mihi proponam exemplum, comparabo (quantulumcunque uires meæ ferent) exercitum, quem in hostes quamprimum educam, ibo in aciem, ibo primus, ut uobis animum faciam. Certemus, quæso, honestissimum hoc, pulcherrimumq́; certamen: non modo ut patriam ab hostibus recipiamus, uerumetiam ut in ea recipienda, qui maxime Camillum imitabitur, quis appareat. Difficilimum quidem præstare; quod ille præstitit, omnium imperatorum mea sententia maximus, riteq́; secundus à Romulo conditor urbis appellatus. Ideoq́; plures pro se quisque, in hanc rem elaboremus, ut saltem multi faciamus, quod unus effecit. Is tamen iure, uereq́; Camillus dici, existimariq́; debebit, qui optimam in hac re operam nauauerit. De me tantum affirmare possum, non quòd sperarem tantæ me rei satisfacturum, difficilimam sumpsisse laboris partem, durissimamq́; prouinciam, sed ut redderem alios ad cætera prosequenda alacriores. Hi enim libri nihil ferè, quod ab aliis autoribus (ijs duntaxat qui extant) traditũ est, cõtinebunt. Atq; hinc principiũ nostrũ auspicemur.

De nominibus, quorum ablatiui plurales exeunt in abus. Cap. I.

Eus dea deabus dicimus, diuus diua diuabus non dicimus. Item in quibusdam alijs, ut filius filia filiabus, non priuignus priuigna priuignabus: natus nata natabus, non genitus genita genitabus: equus equa equabus, mulus mula mulabus, non asinus asina asinabus, nec iuuencus iuuenca iuuencabus, nec cætera similia, non ceruus cerua ceruabus, non lupus lupa lupabus. Item, ut dicimus libertus liberta libertabus, ita non dicimus libertinus libertina libertinabus, non patronus patrona patronabus, non concubinus concubina concubinabus, non pedissequus pedissequa pedissequabus, non seruus serua seruabus, non famulus famula famulabus, non dominus domina dominabus, non animus anima animabus. Tametsi quidam his posterioribus utuntur. Cicero tamen ad uxorem, & filiam scribens, duabus animis suis dixit, non animabus. Et Curtius de matre, & uxore Darij, dominis non dominabus dixit: Quod si qui per licentiam aliter loquuntur, non est mirandum: cum quidam ueteres dixerint dextrabus, pro dextris, & eabus, pro eis. Sed ego de usu loquendi disputo, non de abusu.

De uerbalibus exeuntibus in Atio. Cap. II.

Omnia quæ ueniunt à uerbis primæ coniugationis, positionem supini habentibus in itum, uel in ctum, præter cæterorum uerborum legem exeunt in atio, & non in itio, uel in ctio, ut Veto uetui uetitum, inde uetatio, non uetitio. Præsto præstiti præstitum, præstatio, non præstitio, Cubo cubui cubitum, cubatio, non cubitio, Domo domitum, domatio, non domitio, Sono sonitum, sonatio, non sonitio, Crepo crepitum, crepatio, non crepitio, Tono tonitum, tonatio, non tonitio, licet dicamus sonitus, crepitus, tonitus, non sonatus, crepatus, tonatus. Frico frictum, fricatio, non frictio, & ita in cæteris. Sectio tamen crebrius reperitur, quàm secatio. Horum participia dissimilia sunt. Nam ea, quæ sunt præteriti temporis, exeunt in itus, quæ uero futuri in aturus: uetitus uetaturus, præstitus præstaturus. Vnde Lucanus: Constatura fides superum. Domitus domaturus, & ita in cæteris. Lauo, & Poto non habent supina, neque in atum, neque in itum, neque in ctum, sed in otum: ideoq; formant nomina sua lotio, & potio: inde sunt lotor, & potor uerbalia nomina, & lotium pro urina, prima tamen breui non longa. Aliquando reperitur lauatum, & potatum, inde sunt lauatio, & potatio, lauatorq;, & potator. Innuo, innui, inutum, nec in hunc, nec in illum modum format suum deriuatiuum. Cæterum ex alio supino

iuuatum facit iuuatio, ab illo fit iutor, seu potius adiutor. Ex caeteris autem pauci sunt nomina uerbalia in or, ut domitor, non domator, & Sector, qui significat eum accusatorem, qui ex damnatione accusati dimidium bonorũ expectat illius, aut certe aliquã partem.

De hoc nomine Ludicrum. cap. III.

Udicra (inquit Priscianus) & non ludicria, ab hoc ludicri dicimus. Vergil. in XII. Neque enim leuia, aut ludicra petuntur Praemia. Per quod uult ludicra tertiae declinationis, cum contrà notum sit secundae esse, ut in lege illa frequenter repetita: Qui artem ludicram exercuerit, in quatuordecim ordinibus primis ne sedeat. Ars ludicra, est ars histrionica & scenica, & (ut sentio) quicquid nomine ludicri intelligitur. Nam ludicrum, quod est substantiuum, non modo ludus histrionicus est, & scenicus, sed quodcunque lusorium opus, ac ioculare, etiam ludi publici.

De hoc nomine Ficus. cap. IIII.

Icus (idem inquit) etiam uitium corporis quartae est. Martialis primo epigrammatum.

Cum dixi ficus, rides quasi barbara uerba,
Et dici ficos Caeciliane iubes.
Dicemus ficus, quas scimus in arbore nasci,
Dicemus ficus Caeciliane tuos.

Ex quo ostendit & uitium, & fructum quartae esse declinationis, genere autem differre. Ego uero reperio ancipitem apud Martialem scripturam, & frequentius sic, ut & ipse puto scribendum.

Cum dixi ficos, rides quasi barbara uerba.
Et dici ficus Caeciliane iubes.
Dicemus ficus, quas scimus in arbore nasci,
Dicemus ficos Caeciliane tuos.

Ante omnia, cur ille risisset Martialem, quòd diceret ficus? An non reperitur ficus, saltem pro arbore, atq; etiam pro fructu in numero singulari? Non hoc ergo ille ridebat. Quid ergo? quòd genere abuteretur? ne hoc quidem. Quippe cum dico ficus, quo genere utar, nemo intelligit. Certe ridebat, quòd alia declinatione uteretur, quàm ea, qua debebat, ut ex secundo uersu, in quo mutata est declinatio, apparet. Quòd si igitur Caecilianus de declinatione agebat, non de genere, debuerat Martialis ad declinationem, non ad genus respondere, ut est putandum: atq; adeo necesse est eum respondisse. Siquidem (ut ostendi) ille reprehenderat, quod hic ficos diceret, non ficus. Quae reprehensio si uera est, ut Prisciano uidetur, qui uult ficus magis esse quartae, quae tandẽ modestia poetae fuisset, eum, qui recte admoneat, tã execrabili,

etiam

etiam uerò crimine incessere? ergo coniunxit accusationem imperitiæ cum accusatione flagitij per iocũ, & dicacitatem, ut moris sui est, quòd ille adeo stolidus, non solum nequam esset, ut negaret ficos reperiri, quos secum semper, & quidem cum dolore gestaret: quod minime mirum est reperiri, quum pro fructu, ad cuius similitudinem morbus appellatus est, in secunda declinatione, & (ut opinor) in genere masculino non modo apud poëtas, sed apud oratores quoque probatissimos reperiatur, ut Horatius:

Pinguibus & ficis pastum iecur anseris albi.

Et Plinius ad Octauium Ruffum: Quæ nunc cum ficis, & boletis certamẽ nondum habent. Et Cicero de Senectute: Ex tantulo grano fici. Quidam grammaticorum recentium, id est imperitorum aiunt, pro fructu quartæ, pro arbore secundæ esse declinationis, quum pro arbore sit sæpius quartæ, ut idem de Oratore: Vxorem suam suspendisse se de ficu. Secundæ autem ut apud Iuuenalem:

Ad quæ Discutienda ualent sterilis mala robora fici.

Macrobius & ipse in secunda declinatione semper ferè utitur, & plurimos ueterum ostendit usos. Priscianus uero uult pro fructu, & morbo quartæ esse, & hoc autoritate Martialis. Neque ego inficior ultimum illum uersum posse sic legi, ut recitat Priscianus. Sed id ioco magis, quàm serio à poëta accepimus esse dictum: neque enim seipsum, quòd ficos dixisset, sed illius & nequitiam, & imperitiam reprehendere uoluit: non ignorans ficos & latine, & usitate dici. Nec uero Prisciano faciendum fuit, ut unum Martialem sequeretur, & Cæcilianum nescio quem, ut flagitiosum hominem, sic ineruditum in eo præsertim loco, ubi iocabatur poëta, nec suam sententiam aperiebat, & tacite negabat, quod affirmare uidebatur. Nam nequaquam dixisset ficus quartæ esse declinationis, & generis masculini, quod inauditum est, nec differentiam posuisset generis inter morbum, & fructum, quum hoc ab illo dicatur. Quidam ecclesiastici aiunt pro arbore ficulnea, ut ibi: Respicite ficulneam, & cæteras arbores, quod nusquam alibi (si memoria non excidit) mihi repertum est. Sed adiectiuum ficulnus, na, num, pro materiato ex illa arbore, ut à populus populnus; & à corylus colurnus, & ab abies abiegnus, ab ilice iligneus dicitur.

De nominibus diminutiuis. cap. V.

Nomina diminutiua exeuntia in talem uocem, qualis est pisciculus, si rite formentur, uera sunt diminutiua, ut Pisciculus, Vermiculus, Passerculus, Fraterculus, Securicula, Lucubratiuncula, Virguncula, Sororcula, Munusculum, Corpusculum,

Mendaciunculum, Plusculum. Sin minus rite formentur, diminutiua non sunt. Auunculus, Cuniculus, Musculus, quando non est paruus mus, Pediculus, uel (ut alij uolunt) pedunculus: & penultima longa cuculus. Cicercula nomen leguminis. Nouacula culter rasorius. Lenticula uasculi genus: alia masculina, aut fœminina non occurrunt. Seruius tamen super Donatum ait. acus acicula. Acus enim dicitur, qua uestes sarciuntur. Acicula, qua mulieres utuntur ad ornamentum capitis. Adiectiua tria, Anniculus, Ridiculus, Vernaculus: anniculus puer, annicula puella, anniculum iumentum, hoc est unius anni: sicut Bimus, ma, mum, id est duorum annorum. Trimus, trima, trimum, id est trium annorum. Quadrimus, quadrima, quadrimum, id est quatuor annorum, & non amplius: nec de animalibus modo, sed de inanimatis, ut anniculum uinum, bimum oleum. De pueris tamen magis loquimur per diminutionem, bimulus, trimulus, quadrimulus, quia intra hos annos adhuc parui sunt. Similiter de his, in quibus hæc ratio habet locum, ut anniculus equus, bimus aries, trimus porcus, quadrimum uinum, bimulus puer, trimula puella. Dissimiliter in quibus hæc ratio locum non habet. Ridiculus homo, ridicula res, ridiculum caput, id est deridendum. Est etiam sæpe neutrum, significatq; plerunque sermonem risus potius, quàm derisus excitantem. Vernaculus, uernacula, uernaculum, quod est domi nostræ, uel in nostra patria natum, ut lingua uernacula, quod uulgò dicunt lingua materna: dictum est à Verna, qui est seruus domi nostræ natus, id est ex nostra ancilla. Præterea neutra multa sunt, ut, Vmbraculum, Tabernaculum, Spectaculum, Habitaculum, Cœnaculum, Crepusculum, Germiculum pro germine, Crepitaculum, Vinculum, Amiculum pro amictus genere quodam ferè pallio. Curriculum pro cursu, & pro loco, in quo certamen currendi exercetur, nonnunquam etiam pro curru, ut Curtius libro octauo. Aliorum turbati equi non in uoragines modo, lacunasq;, sed etiam in amnem præcipitauere curricula. Cubiculum, quod certe à cubili non uenit, quum intra cubiculum cubile sit, & eius diminutiuum foret cubiliculum. Puluis & significatione, & formatione legitima diminutiuum facit, sed genus mutat apud Hieronymum, ut uile puluisculum: masculine tamen posuit Apuleius in quodam suo carmine, de quo meminit in apologia de Magia. Misi (ut petisti) munditias dentium, nitelas oris, Ex Arabicis frugibus tenuem, candificum, nobilem puluisculum, Complanatorem tumidulæ gingiuulæ, Sarritorem pridianæ reliquiæ, Ne qua uisatur tetra labes sordium, Restrictis si forte labellis riseris. Conuentus quoq; facit conuenticulum.

Cicero pro Sextio: Tamen conuenticula hominum, quae ciuitates nominarunt. Baculus non terminat diminutiuum in hac uoce, quia sua talis est, tamen neutrum habet Bacillum. Cicero secundo de Finibus: Bacillum aliud inflexum, aliud ita natum. Reperitur tamen primitiuum & in neutro: ut apud Ouidium libro. XV. Esse solet, baculumq; tenens agreste sinistra. Ne Terebra quidem huius uocis est, tamen gignit diminutiuum terebellum, non terebella. Auricula uero rite formatur, sed significatione dissentit: nanq; cartilago illa est circum aurium concauitatem, non autem parua auris. Mentula quoque, quae non paruam mentem significat, sed uirilia. Fidicula pro instrumento torquendi, quod an rite formetur, nunc uideamus. Nam fidis, inquit, Priscianus, facit fidicula. Nam si esset fides in hac significatione, quo modo Seruio placet, non fidicula fecisset, sed fidecula. Auidius Seruium Priscianus carpsit, ut pote unam rem non uno in loco reprehendens. Caeterum ipse fallitur, non Seruius. Nam nec fidis (quemadmodum ueterum autoritas tradit) sed fides dicitur & si fides dicatur, fidiculam potius, quàm fideculam analogia exigit: de autoritate satisfecerit Festus Pompeius, ita scribens: Fides genus citharae, dicta quòd tantum inter se chordae eius, quantum inter homines fides, concordent: analogiae quoq; ratio fidicula exigit à fides: sicut aedicula ab aedes, sedicula à sedes, caedicula à caedes, non aedecula, sedecula, caedecula: sicut apes (de quo solo nomine facit ille mentionem) apicula facit, non apecula. Et si quando apis in nominatiuo reperiatur, ut ille ait, ueluti apud Ouidium in XIII. Non apis inde tulit collectos sedula flores: hoc perquam rarum est, & analogia apes potius, quàm apis defendit, quia à pede compositum, ac deriuatum putatur. Deniq; fidis in nominatiuo inauditum est: ergo fides dicendum est, cuius diminutiuum fidicula, id est parua cithara, uel chordula: in plurali tortorum, (ut dixi) instrumentum ex duobus (ut reor) & obliquatis lignis compactum, uel ab extorquenda fide, ac ueritate, uel à nerueis funibus, uinculisq;, quibus ad illum modum homines torquendi alligabantur.

AD hunc locum pertinet, quod nunc subijciemus. Nomina tertiae declinationis exeuntia in er siue masculina, siue foeminina, siue communia, huiusmodi uocem diminutiuorum sortiri, ut pater paterculus, frater fraterculus, mater matercula, cuius quasi similis soror facit sororcula, cicercula à cicer tanquam à foeminino, pauper pauperculus, paupercula. Quae sunt secundae declinationis tam adiectiua, quàm substantiua, faciunt diminutiua in ellus masculina, in ella foeminina, in ellum neutra, Cul-

ter cultellus, Liber libellus, Puer puellus, Tener tenera tenerum, tenellus tenella tenellum, miser misera miserum, misellus misella misellum, Sacer sacra sacrum, sacellus sacella sacellum : unde hoc sacellum pro templo modico. Hinc factum est, ut fœminina quoque substantiuorum eodem modo, quo adiectiuorum, facerent diminutiua. Caper, capra, capella. Puer, puera, puella. Liber, libra, libella, licet multo aliud libra, quàm liber significet. Haec diminutiua in ellus, & ella exeunt. Sunt quædam in illus, illa. Inter ea autem priora Priscianus ponit Ala, uultq; facere diminutiuum ascella. Cicero tamen inter posteriora: duo enim masculina, totidemq; fœminina donat hoc genere terminationis. Palus, paxillus. Talus, taxillus. Mala, maxilla. Ala, axilla. Sunt tamen alia in hanc uocem exeuntia.

Illa quoq; diminutiua, quæ finiunt in aster, imitationem potius, quàm diminutionem significant, neque enim ea ratione dicitur Oleaster, Pinaster, Apiastrum, Mentastrum, Siliquastrum, quòd sit parua olea, parua pinus, paruum apium, parua menta, parua siliqua, sed quòd syluestria, oleam, pinum, apium, mentam, siliquam imitantia: & quo quidam utuntur filiaster pro priuigno, non paruus filius est, sed imitans filium, & parasitaster non paruus parasitus. Aliter enim non diceretur à comico, parasitaster paruulus, sed imitator parasitorum: ut apud M. Tullium pro Vareno. Erucius hic noster Antoniaster est. Et ad Atticum lib. xij. Omnino solet esse Fuluiaster, id est, Antonij, Fuluijq; imitator. Et hunc Augustinus appellat philosophastrum, non (ut puto) paruum philosophum, sed imitatorem philosophorum, nisi dicas imitationem esse diminutionem quandam perfectionis. Tamen aliud est esse diminutiua, aliud imitatiua. Nec quispiam dixerit oleastrum esse minutam oleam, & pinastrum esse minutam pinum, quam Plinius ait esse miræ altitudinis: & ut quidam nunc solent pusillos homines appellare Antoniaster, Luciaster, Paulaster, secuti Priscianum, qui præter superiora, hæc addit esse eiusmodi diminutiua adulationis & maxime puerorum, ut Catulaster, Antoniaster, Patriciolus, Sergiolus. Sed hæc posteriora sunt uere diminutiua, illa (ut ostendi) non uera, ideoq; nec adulationis, quanquam omnia diminutiua (non minus quàm hæc in olus) sunt apta adulationi, & sæpe etiam contemptui, ut homunculus, homulus, argutulus: sed ad rem reuertamur, Pullastra apud Varronem, quæ est parua, adolescensq; gallina, quod nec ipsum diminutionem significat. Nam maiuscula potius pulla, quàm minuscula est, etiam si minor gallina est, non gallinastra dicitur, sed pullastra. Duo tamē nomina sunt, quæ diminutionis regulā seruāt, surdaster &

ster & recaluaster: quorum alterum significat diminutionem surditatis. Non est planè surdus surdaster, sed (ut sic dicam) surdulus: & Recaluaster, qui fronte caluus est, non toto capite, quasi recaluaculus, quod est diminutiuum, in quem modum nequeunt resolui nomina illa, de quibus supra disputauimus. Ex his autem quae retuli exemplis, liquet non modo in aster finiri haec nomina, sed etiam in astra foeminini generis, ut pullastra, filiastra apud quosdam pro priuigna: siliquastra pro piperite, quod non uideo quid ex siliqua imitetur: & in astrum neutri, ut apiastrum, siliquastrum à siliqua arbore ferente fructum sui nominis, quod Graeci κεράτιον uocant: significat etiã siliqua folliculum, ubi grana leguminum includuntur, & si quid leguminibus est simile; fereq; haec nomina arborum, herbarumq; diuersum genus habent & in primitiuis, à diminutiuis, uel deriuatiuis.

De nominibus exeuntibus in rius uel rium. Cap. VI.

Tabularium locus ubi tabulae, id est, instrumenta, & literae reponuntur. Sacrarium repositorium sacrorum. Aerarium repositorium aeris, id est, nummorum similiumq; rerum pretiosarum, atque opum. Armarium ubi reponuntur libri, caeteraq; huiusmodi. Armamentarium ubi reponuntur armamenta & arma. Atramentarium, uasculum quod continet atramentum. Calamarium quidam usurpant pro theca calamaria, ubi calami reconduntur; sed, quia hoc tempore plerique penna scribunt, potest etiam dici pennarium, nisi malumus appellare thecam pennariam, thecam calamariam, & thecam graphiariam. Penarium ubi reponitur penus, hoc est, edulia & ad uictum pertinentia. Viuarium, ubi continentur uel aues, uel pisces, uel ferae, quae duntaxat ad uictum spectant. Pomariũ, locus pomorum reponendorum, uel locus consitus pomis, ut Ouidius: Id metuens, solidis pomaria clauserat Atlas Moenibus. Quidam hoc pomerium uocant. Titus autem Liuius pomerium ait esse locum ad muros intra & extra, ubi aedificare non licet, quasi post moenia, ut dicimus Pomeridianum, pro eo quod est postmeridianum, unde Lucanus: Lõga per extremos pomeria iungere fines. Pomarium igitur aut locus frequens arboribus pomi, siue fructuum pomi repositorium, aut copia ipsa arborum pomiferarum. Nam horum nominum natura est, significare uel locum, ubi illa sunt, uel ipsarum rerum, quae in loco sunt, copiam, ut aluearium, tametsi potest dici locus ubi sunt aluei apũ, tamen potius accipitur pro copia alueorum eodem in loco collatorum, uel apum mellificantium. Et rosarium magis copiam fruticum uno loco rosas gignentium, quàm ipsum locum, ubi hi frutices sunt, significat: quem locum ne Rosetum quidem appellare possis, cum idem si-

gnificat quod rosarium, nisi per contentum significetur continens.
Plantarium, non locus plantarum, sed ipsæ plantæ, etiamsi euulsæ,
aut non consitæ fuerint. Nec me fallit Seruium separare plantaria
à plantis, dicentem: Plantæ sunt raptæ de arboribus, plantaria uero
quæ ex seminibus nata cum radicibus de terra propria transferũtur:
ad quod sentiẽdum uidetur allexisse eum Vergilij uersus: Et uiua sua
plantaria terra. Seminarium non locus, sed semen ipsum, id est, plan
tulæ. Pampinarium non terra, ubi nascuntur pampini, sed congeries
pampinorum, id est, uirentium ramusculorum uitis: uel (ut ait Pli-
nius) palmes qui è duro exit, materiamq́; in proximum annum prò
mittit, pampinarium uocatur, certe in hoc palmite multi sunt pampi-
ni. Calcearium, Vestiariumq́;, pro calceis et uestibus, ut cibaria pro ci-
bis: Fustuarium, pro fustigatione. Carnarium, non locus, ubi caro salsa
suspenditur, sed caro ipsa, nisi contentum pro continente accipiatur. Do
naria, non locus repositorius donorum, sed ipsa dona: licet Seruius di
cat, ubi dona oblata sunt, sicut lectisternia dicuntur, ubi homines sede-
re in templo consueuerunt. Ita in cæteris adhibenda est in similium
nominum significatione accuratio, & hæc de neutris. Nam mascu
lina, fœminina, & communia, officia hominum, qualitatemq́; signi-
ficant. Caprarius, saltuarius, camparius, horrearius, classiarius: cu-
stos, exercitorue caprarum, saltus, campi, horrei, classis. Sagarius, lin
tearius, uestiarius: uenditor sagorum, linteorum, uestium. Proprietari-
us, Fructuarius, Vsuarius: cuius est proprietas prædij, cuius fructus,
cuius usus: quæ omnia significant actionem, possessionemq́; numero
quidem incomprehensibilia. Pauca autem, quæ passiue accipiuntur:
Legatarius, Commodatarius, Depositarius, Beneficiarius, Fideicom-
missarius: qui legatum, commodatum, depositum, beneficium, fideicom
missum accepit, & si qua sunt alia. Ex huiusmodi nominibus fiunt
etiam nomina quædam rerum, calcaria, sulphuraria, ubi calx coqui
tur, & sulphur fit. Atque hæc à nominibus ferè proficiscuntur, illa
uero magis à uerbis, uel à uerbalibus in or. Et sunt adiectiua in
orius, oria, orium, actionem significantia, accusatorius, petitorius, de-
fensorius, fideiussorius, institutorius, exercitorius, tributorius. Nam
Tributarius uenit à tributum, Tributorius à tributor, sicut De-
positarius à depositum, Depositorius à depositor: significat ita-
que Tributarius, qui soluendo tributo obnoxius est, ut Stipen-
diarius, qui soluendo stipendio, & Depositarius, qui reddendo deposi-
to, ut Munerarius, qui dat munera populo gladiatoribus in arena ex
hibendis. Ideoq́; uas escarium dicimus, & uas potorium, quia hoc à
nomine uerbali uenit, illud non uenit. Prætor, senator, holitor, lictor,

non opinor descendere à uerbis, sed quia uocem uerbalem obtinent; sicut censor, & quæstor, sic formauerunt sua denominatiua, prætorius, senatorius, holitorius, lictorius, censorius, & quæstorius. Holitor autem est, qui hortum holerum exercet, quem nonnulli hortulanum uocant. Est & holus unaquæque herba, qua uescimur. Nam sunt & horti non holerum, sed arboribus consiti, & uoluptatis gratia comparati, ut horti Sallustiani, Pompeiani, Lucculliani, Claudiani. Lictor minister consulis, proconsulis, præsidis, prætoris, qui fascem uirgarum alligatum cũ securi portat: suntq; lictores consulis duodeni, aliorũ seni. His addere possumus aleator, quod uidetur descẽdere à uerbo, quod nusquam reperitur. Non enim aleare dicimus, sed alea ludere. Neutra autem in orium, locum plerunque significant, ubi aliquid fit, ut deambulatorium, locus ubi deambulamus: Dormitorium, locus ubi dormimus: Repositorium, ubi reponitur aliquid: Tentorium, locus ubi tendimus uela, aut si quid instar uelorum habet, uel potius ipsa uela, siue uelamenta contra iniuriam cœli: Auditorium, locus ubi audimus præceptorem, aut orantem non in uera causa, aut opus nouum recitantem, aut si quid simile est, uel ipsa turba, atque ipse cœtus auditorum. Tectorium illinimentum est, & quasi pauimentum parietis, atque incrustatio. Amatorium, genus ueneni amorem uel insaniam ingerentis. Portorium, uectigal portus, uel fluminum, uel lacuum, uel stagnorum. Nam & Portitor ille dicitur, qui traducit homines, ac uehit nauigio, uel ad nauem de littore, uel de naui ad littus, uel ad ulteriorem fluminis, lacus, stagni ue, seu ripam, seu littus, licet frequentius dicatur littus. Potest etiam accipi pro eo, qui portoriũ conduxit, id est, qui fructus pecuniarios ex portu conduxit, & à uenientibus illos exigit: quæ ratio in cæteris huiusmodi discernenda est. Hoc etiam loco addam, quod, quum dicamus dumetum, spinetum, uepretum, similiaq;, tamen dicimus senticetum, non sentetum.

De euentu, iussu, permissu, ingero. Cap. VII.

E Ventus in singulari generis masculini, & declinationis quartæ est, cuius plurali M. Tullius sæpissime in neutro genere, & declinatione secunda utitur, ut de oratore: Ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis. Idem de diuinatione. Si euenta quærimus, quæ exquiruntur auibus. Et ad Lucceium: Fabulam rerum euentorumq; meorum. Et ad Atticum: Semper enim causæ euentorũ magis mouent, quàm ipsa euenta. Quidam planè imperiti euentum aiunt significare principium, ut apud Ouidium: Exitus acta probat, careat successibus opto, Quisquis ab euẽtu facta notanda putat. Illud enim, exitus acta probat, uox est accusantium Phyllidem argumento,

quod dicitur à casu, eosq; Phyllis ipsa execratur, dicens. Careat successibus opto, quisquis à casu, & non à causis alium laudat, aut uitupe rat. Similia sunt huic iussu, & permissu tuo, quorum pluralia sunt potius secundæ declinationis, in singulari ferè nunquam. Neque enim dicere solemus iusso tuo, sed iussu: non permisso tuo, sed permissu. Horatius tamen, utar permisso, id est, re permissa, non autem permissione, nec dixisset permisso tuo, nec iussibus, permissibusq; tuis, sed iussis permissisq; tuis; nec iussus, permissusq; tuos, sed iussa, permissaq; tua. Verg. Accipe iussis Carmina cœpta tuis. Et iterum. Ille patris iussa exequitur. Et alibi. Hic haud mollia iussa. E diuerso iugerum in singulari secundæ, & in plurali tertiæ declinationis. Non autem (ut ait Priscianus) iuger iugeris, cum omnes dicant in singulari iugerum, & in plurali iugeribus, significat autem mensuram ducentorum xl. pedum in longitudinem, dimidij in latitudinem, uel (ut aliqui uolunt) quantum par boum una die arat, quæ duæ significationes in idem recidunt: tantum ferè solet una die par boum arare, quantum dixi.

De nominibus adiectiuis in tilis, silis, & xilis. Cap. VIII.

Nomina, quæ exeunt in tilis, uel in silis, uel in xilis, similli- mam suis participijs unde nascuntur, significationem habēt. Vas fictile, quod fictum est à figulo, non quod fingi potest. Coctiles lateres qui cocti sunt, & non crudi. Rasiles calathi, quasi rasi: nihil extantis; aut redundantis plenitudinis. Vergilius tamen, Et torno rasile buxum, quasi rasibile. Pensilis uua, pensilis lectus, pensiles lychni, pensiles horti, quòd suspensi sunt, pensiles balneæ, & in aëre pendentes. Flexilis ramus, flexiles uites, quòd flexæ sunt, & lapsu erratico torquentur. Tortilis ansa, quòd retorta, & replicata est. Tornatile poculum, quod tornatum est, et torno factum. Textilis uestis, quæ detexta est. Sutilis baltheus, sutilis cymba, quòd cósuta est. Scalptile simulacrum, quod scalptum est. Altilis auis, altilis quadrupes, altilis piscis, qui sagina altus, siue alitus est, atque saginatus. Structilis basis, structiles columnæ, quæ non sunt ex uno lapide, sed multis.

Apertile latus, quod apertum est, ut Ouidius de tristibus,

Aspicis à dextra latus hoc adapertile tauri.

Tinctile uirus, quod tinctum est, aut intinctum spiculo sagittæ, ut apud eundem, & in eodem opere. Et tinctile uirus. Tonsile buxetum; & tonsiles oleas legimus, quòd tonsæ sunt, & in orbem, ac comam putatæ. Et hæc nomina in participium passiuum resoluuntur, quæ passiuum habent: quæ uero passiuo carent, in præsentis participiū, qualia sunt neutra, ut anima uolatilis, quasi uolans, & quidam uolatilia uolucres uocant, quia uolant, ut altilia animalia, quæ aluntur.

Sessiles

Sessiles lactucæ, quasi sedentes, quod licet à participio non ueniat, tamen eiusdem naturæ est, cum in significatione consentiat, & à supino nascatur. Vmbratilis uidetur conuenire cum cæteris, quasi umbratus, ut uita umbratilis, & res umbratiles, id est uita, umbra & opaco marcescens, & res per inuolucra & inanitatem, qualis umbra est, ductæ, umbratiles appellantur. Versatilis quoque scena uidetur significare, quòd uersatur huc & illuc, non quòd uersata est: & axis uersatilis, & gladius angeli uersatilis, quòd uersatur. Quidā autem uersilis scena & ductilis, uersilis quidem, quòd, quum tota machinis quibusdam conuertebatur, aliam picturæ faciem ostenderet. Ductilis uero, quum tractis tabulatis hac, atque illac species picturæ nudabatur interior. Plicatilis crista upupæ, quòd plicatur, non quòd plicata est: et nauis plicatilis, quæ plicatur, quum facta est ex corijs. Fissilis arbor, fissile lignum, fissile robur, tum quasi fissum cuneis: tum quia finditur, quasi fissibile, ut Plinius libro. XVI. Hæc maxime fissilia, alia frangi celeriora quàm findi. Idem paulo post. Nullis'q; fissile rimis hoc lignum, id est fissum. Solutilis etiam nauis dicitur (qualis nauis in qua Agrippina à Nerone filio per insidias posita, naufragium fecit) quasi solubilis, quæ facile solui posset. Ego uero malim solutilem dicere solutam, & non fideliter consutam. Et sectile porrum legimus, non tam sectibile (quid enim non est sectibile?) quam sectum, & sua sponte concisum. Futilis, uanus uel inutilis, uel à futio futis, unde effutio effutis, uel à fuo futum, uel per apocopen ab alio supino, quod ab alijs diuinari malo, quàm à me proferri. Aquatilis, à nomine uel à uerbo, animal in aqua degens. Saxatilis, incola saxorum. Piscis fluuiatilis incola fluuij, non maris aliarum'ue aquarum piscis. Pluuiatilis aqua à pluo, uel magis à pluuia.

De adiectiuis in bundus. Cap. IX.

Priscianus libro quarto inquit, In bundus desinentia similitudinem habere significant, ut Vitabundus, similis uitanti, prædabundus similis prædanti, Moribundus similis morienti, Errabundus similis erranti, Furibūdus similis furenti. Et paulo post, excipitur alternitatis causa rubicundus, quod in penultima syllaba pro b, c habuit, ne sit absonum si rubibundus dicamus. Sed uideamus, an Priscianus recte sentiat: neque à me primum hæc quæstio mouetur, sed olim ab Aul. Gellio, atque ante hunc à Terentio Scauro Adriani temporibus (ut idem Aul. Gellius ait) grammatico uel nobi-

lissimo contra Cesellium in commentario lectionum antiquarum ita scribentem: Ludibundus, errabundus, ridibundus: idem est, quod ludens, errans, ridens. Quod Scaurus reprehendit, dicens Ludibūdum esse, qui ludentem, errabundum, ridibundumq́;, qui errantem ridentemq́; agit, ac simulat: hoc Aul. Gellius confutat, atque ita cum Cesellio sentit, ut non simulationem per haec nomina, sed è contrario uehementiam intelligi uelit, his quidem uerbis. Sed qua ratione Scaurus adductus sit, ut Cesellium in eo reprehenderet, non hercle reperiebamus. Non est enim dubium, quin haec genere ipso duntaxat idem significent, quòd ea demonstrant, à quibus producuntur. Quid esset autem ludentem agere, uel imitari? & paulo post. Cum reprehensionem autem illam Scauri notaremus, in memoriam nobis rediȷt, quòd Sisenna in quarto historiarum eiusdem figurae uerbo ita usus est. Populabundus, inquit, agros ad oppidum peruenit. Quod scilicet significat cum agros popularetur, non ut Scaurus in consimilibus uerbis ait, quum populātem ageret, uel cum imitaretur. Poterat tamen Aul. Gellius magis proprium producere exemplum, quale apud Sallustium in Iugurthino. Ipse quasi uitabundus per saltuosa loca, & tramites exercitum ductare. Si huiusmodi nomina in būdus significarent similitudinem, quid ita adderet quasi, quod similitudinē imaginemq́; significat? Pergit idem Aul. Gellius dicens. Sed inquirentibus nobis, quaenam ratio, & origo esset huiuscemodi figurae populabūdus, & errabundus multorumq́; aliorum id genus uerborum, ἐπιβόλως hercle, Apollinaris noster sibi uideri ait, particulam istam postremam, in quam uerba talia exeunt, uim, & copiam, & quasi abundantiam rei, cuius id uerbum esset, demonstrare: ut laetabundus is dicatur, qui abūde laetus sit; & errabundus, qui longo, atque abundāti errore sit. Caeteraq́; omnia ex ea figura ita dici ostendit, ut productio haec & extremitas, largam & fluctem uim, & copiam declaret: haec Aul. Gellius: à quo miror, cur desciuerit Priscianus, & uni Scauro potius, quàm his duobus, tribus'ue astipuletur. An quia grammaticus Scaurus, & Prisciano similitudine professionis coniunctus, Cesellius uero iurisconsultus, et Aul. Gellius orator, Apollinarisq́; philosophus? puto potius Seruium secutū, quanquam ab eo libenter dissentire solet. Ait enim ille tum alibi, tum decimo Aeneidos, moribunda morienti similis. Quod ita esse Sallustius ostendit, qui ait. Quasi uitabūdus per tramites, & saltuosa loca exercitum ductare. Nullum exemplum Seruius magis contra se proferre potuit, ut modo ostendi. Audi quam subiungit rationem. Nam Iugurtha non uitabat legatum, sed eum uitare simulabat. Ita exposuit, quasi uoluerit uitabundum dici à simulatione, & non à similitudine: non simulabat

mulabat uitationem legati, sed timorem. Praeterea si qua foret similitudo, ea similitudo atque simulatio intelligitur per illud quasi, non per illud uitabūdus: addit adhuc rationem. Nam quia nomen est, ideo significat similitudinem non passionem, & alia deinceps, ubi nullum robur rationis est. Sed praeter rationes illorum, ipse quoq; Priscianus imprudens confessus est, quod negabat. Quaero enim, nunquid homo rubicundus (quod ille simile facit caeteris in bundus) similis rubenti est, an uere rubens? profecto uere rubens: ergo idem erit rubicundus & rubens: quae sententia Cesellij est, quae & breuior est, nec minus fortasse uera, quàm illa siue Aul. Gellij, siue Apollinaris; quum frequentissime sic accipiantur, populabundus populans, errabundus errans. Sed nonnunquam (ut Gellius ait) uehementiam significant, quae ut breuiter & ipse complectar, idem significant, quod participia frequentatiuorum, lusitans, risitans, erratitans, lectitans, populitans, si reperiremus: quod quum non sit, ad haec (ut reor) in bundus terminata decurrimus.

De nominibus in icus. Cap. X.

Magnificus, honorificus, munificus non ex se gignunt comparatiuos, superlatiuosq;, sed ex alijs quae in usu non sunt, ac ne possunt quidem esse magnificens, honorificens, munificens. Non enim dicimus magnificior, honorificior, munificior: sed magnificentior, honorificentior, munificentior, & in superlatiuo magnificentissimus, honorificentissimus, munificentimus. Mirificus tamen etiā mirificissimus facit, ut Terentius: Atqui mirificissimum: patruus tuus pater inuentus est. Et M. Cato teste Prisciano contra Thermum de Ptolemaeo rege optimo atque beneficissimo: & Accius in secundo didascalicôn. Atque magnificissimo, excellentissimoq; honore. Omnia ergo à facio sic composita & terminata, hanc regulam sequuntur: mirificus, maleficus, beneficus, ueneficus, uulnificus, tabificus, luctificus, pacificus, morbificus, sacrificus, & si qua sunt alia, quae omnia ascititium comparatiuum, superlatiuumq; habent, aliquando etiā suum. Sunt ne alia nomina & eiusdem naturae? certe sunt ea, quae formantur à dico, et à loquor: ut maledicus, maledicentior, maledicentissimus. Benedicus autem non inueni, quia nec benedico inuenitur, licet eo Priscianus utatur, & hoc tempore utamur more Graecorum, quorum autoritate dedimus huic uerbo accusatiuum praeter naturā suam, quū postulet datiuū, sicut maledico, quod & ipsum nunc ad imitationē Graecorū habet etiā aliquando accusatiuum. De benedico unius uocis loquor, non

Item Fictitius, Comentitius, Pigneratitius, Fœneratitius, Conducticius, Conuentitius, Adscriptitius, Dedititius. Ratio Fictitia, ac commentitia, quæ ficta & ad tempus commenta est, & excogitata. Res pigneratitia, aut fœneratitia, quæ data est pignori, aut ad fœnus pertinet, Domus conducticia, quæ cōducta est. Homo adscriptitius, dedititiusq;, qui ad aliquam rem adscriptus est, & qui ex numero eorum est, qui se in alterius imperium dediderunt.

De natura comparatiui. Cap. XII.

C Omparatiuum pro minore ui accipi, quàm ipsum positiuum habeat, ait Priscianus: ut Vergilius,

Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes.

Tristior enim hic ex parte tristis accipitur. Sæpe per se positum pro ipso positiuo, ut, Comites senioris Acestæ, pro senis. In quorum utroq; est causa, cur aliquid nos addamus. Nam illud tristior, planè pro tristis, non pro ex parte tristis accipitur, ut ait Quintilianus. Vtimur uulgò comparatiuis pro absolutis, ut si quis se appellans infirmiorē, non dixit pro minus, quàm infirmus: & hic senior potius pro ualde senex, quàm tantum senex: ut idem Quintilianus de Isocrate. Eóq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) præcipere Aristoteles pomeridianis scholis cœpit. Et Ouidius de tristibus,

Sospite sic te sit natus quoque sospes, & olim
Imperium regat hoc cum seniore senex.

Ideo cum Seruio non sentio dicente secundum Varronem, Senior, & iunior comparatiua sunt per imminutionem. Est enim senior non satis senex, iunior non satis iuuenis, intra iuuenem, sicut pauperior intra pauperē: hoc autem dicit Varro in libris suis ad Ciceronem: quam rem, à Varrone tractatam confirmat etiam Plinius: hæc Seruius. Si uero hoc Varro & Plinius ait, quis non cernit sibiipsi repugnare rationem hanc? Est enim natura cōparatiui superare in ea qualitate, quā obtinet positiuus: quæ superatio quoties incolumis est, non possis tunc dicere factam esse imminutionem. Ponamus exemplum huic rei simillimum. Antiquior te ego sum, id est maior te natu sum. Item, adolescentior te sum, id est minor natu te sum: ita iunior te sum, id est minoris ætatis, quàm tu, uidelicet supero te paruitate ætatis: quem in modū accipitur illo in loco Seruij. Ergo non per imminutionem, sed proprie. Quare ut in iunior fallitur, ita & in senior falli dicendus est, quæ tamen omnia (ut sentio) pro positiuo accipi solent. Quemadmodum ēt ocyus pro ocyter. Minus pro non, semper ferè accipitur: frequentissi-

autem comparatio uel ad unum, uel ad plures tam sui gñis, q̃ alieni: quamuis Græci honoris causa suæ gentis magis, q̃ ratione ueritatis, di cant non posse ad multos sui gñis fieri comparationem. Alij aũt dicunt hanc esse rõnem, propter quam nõ utuntur tali comparatione, q᷑, quum ad plures sui generis fit cõparatio, superlatiuo uti possumus, ut fortissi mus Græcorũ Achilles. Sed superlatiuus multos alios excellere signi ficat, Cõparatiuus uero ẽt potest paruo superãtem demonstrare, unde etiam diminutionẽ iure accepit apud nos maiusculus, minusculus: hæc Priscianus. A quo tã pro Græcis. q̃ pro Latinis dissentio. Nam quæro à Prisciano, quonã mõ Græci distinguerent sensum cõparatiui à sen su superlatiui, quũ ipsi quoq; comparatiuo genitiuũ tribuant, nisi hac ratione, ut hoc ad unum, illud referatur ad plura? Loquor quoties comparatio fit ad eos, qui sunt eiusdẽ generis. Nã ad eos qui sunt alie ni, necessario quoq; utuntur genitiuo per cõparatiuum, quũ ablatiuo ca reant. Quum dico cõparationem more Prisciani, tam comparatiui, q̃ superlatiui intelligi uolo. Atqui apud Latinos ista ambiguitas nõ est, quia comparatiuo ablatiuũ tribuimus: de hoc paulo post respondebo. Tamen tanti momenti est illa Græcorũ ratio, ut eã Latini ad formã Græcæ constructionis imitati sint, hoc est, ut cum genitiuo iungerent cõ paratiuum utiq; inter duo (nam superlatiuũ dubiũ non est habere locũ inter plura) ut Aiacum fuit fortior Telamonius, & manuũ melior est dextra. Si uero tres Aiaces fuissent, diceremus non fortior, sed fortissi mus, sicut digitorũ longissimus est, nõ lõgior, medius. Horatius, O ma ior iuuenũ, inquit, ad duos enim Pisones patrem filiumq; scribebat. Ouidius in persona Medeæ, quæ duos filios habuit,

Quum minor ẽ pueris iussu, studioq; uidendi
Constitit ad geminæ limina prima foris.

Et Cæsar, siue alius pro Cæsare in commentario X. in testamento Pto lemæi patris, Hæredes erant scripti ex duobus filijs maior, et ex dua bus ea, quæ ætate antecedebat. Ideo maior Aiax & minor, ille Tela monius, hic Oilẽi filius. Maior & minor Atrides, ille Agamemnon, hic Menelaus, Maior Cato & minor. Maior & Minor Scipio de duobus Aphricanis. Maior Cyrus & minor, siue superior & po sterior, nam tempus significamus, non dignitatem maiorem mino rem ue. De malis tamen non maior & minor dicimus, ut Dionysius superior, & Dionysius inferior. Qui numerus quum superat, non per comparatiuum, sed per positiuũ, aut per superlatiuum lo quimur: ut magnus Alexander, magnus Pompeius, Fabius Ma ximus, Valerius Maximus. Et hæc est Græcorum ratio, in qua nobis

cum illis conuenit: quòd ad unum sui generis utendum est comparatiuo, ad plures superlatiuo. Ideoq; curiosissimus in loquendo, & reconditissimæ scientiæ Macrobius in Saturnalibus mihi non probatur, ubi dixit, Age Serui dum non solum adolescentium, qui tibi æquæui sunt, sed senum quoq; omnium doctissimus: non enim est eiusdem generis adolescens cum senibus, non aliter quàm si dicam, ego sum doctissimus Romanorum, & Carthaginiensium: si Romanus sum, tollendum est Carthaginiensium: si Carthaginiensis, tollendum est Romanorum: si neutrum, utrunq; male iungitur. Et Priscianus in primo: Omnium est breuissimum eorum, quæ diuidi possunt, id, quod diuidi non potest. Non aliter quàm si dicas, hæc est pulcherrima suarum sororum, cum sit dicendum, hæc est pulcherrima sororum: nam sororum, ipsa una est, suarum non est. Quid autem ad plures generis diuersi? Nempè nos qui sextum casum habemus simillimum genitiuo, hunc adhibemus, ut Achilles Troianis fortior fuit, & ego sum doctior Carthaginiensibus, qui non sum doctissimus Romanorum: & tu es doctior senibus, iuuenum longe doctissimus. Græci eodem genitiuo utuntur, ut sit hæc differentia, Superlatiuum ad plura sui generis, comparatiuum ad plura diuersi generis comparari: quod Priscianus reprehendit, nolens illam differentiam inter gradus hos esse, sed hanc, quòd comparatiuus parum, superlatiuus multum excellere significet. Quæ ratio, præterquam quòd non satis defendit opinionem Græcorum, atque adeo usum Latinorum, etiam falsa est. Neq; enim (ut ipse uult) quia comparatiuum diminutionem accipit, ideo parum significat, & non potius multum, quia diminui potest, præsertim quum dicat comparatiuum aliquando transcendere superlatiuum: ut Achilles fortissimo Troianorũ Hectore fortior fuit. Sed ego hoc non laboro, quòd comparatiuum modo transcendat, modo minuatur: quæ res non mutat naturam comparatiui. Aliud animaduertendum est, quo solo ipsi gradus comparationis ponderãtur: quòd comparatio unum gradum obtinet siue primum, superlatio uero plures siue ultimum. Atque (ut ego sentio) non ad singulas res, sed ad gradus quosdam illa referenda sunt. Nam ubi fuerint multa eiusdem generis, non tamen cadit superlatio uno eminente cæteris paribus: ut, si inter plura uascula, aut plura nauigia ad unam magnitudinem facta, aliquod sit lõge capacius, & grandius, non rectè dicas, hoc esse omnium maximum. Necesse enim est, ubi superlatio est, ibi sit & comparatio, & aliquod sit maius aliquo, & iterum alterum maius hoc, quod erit iam omnium maximum: ut in Troianis sunt aliqui fortes, & his alij fortiores,

fortiores, atque alij adhuc his fortiores, qui uocantur fortissimi. Itaque nunquam citra tertium numerum fit superlatio. At Prisciano uidetur, si cætera paria nauigia aliquod paululũ antecederet, dicendum maius cæteris: si multo, maximum omnium. Quid ergo? si inter ipsa paria unum utcunque emineat, eiusdem tamen generis non diuersi, quomodo dicendum erit? Comparatiuum non refertur ad ea, quæ plura sunt eiusdem generis, & superlatiuum non habet locum inter paria. Malim ergo dicere per comparatiuum, sed in ablatiuo, ut maius cæteris. Nam inter duo (ut dixi) damus genitiuum. Quidam dant genitiuum etiã, ubi plura duobus sunt, sed tantummodo ecclesiastici, præsertim imitati Græcos autores, unde interpretantur. Nulla enim litera est latina noui testamenti. Dicunt ergo, maior discipulorum, minor fratrum, siue quia cæteri pares sunt, unus autem aut excellat, aut excellatur, siue quia non magnifecerint hanc differentiam comparatiui & superlatiui, altero pro altero, hoc est comparatiuo pro superlatiuo utentes, ut ex loco illo datur intelligi: qui uult inter uos maior esse, sit uestrum minimus. Cur non dixit maximus, minimusq́;, aut maior, minorq́;? nisi quod pro maximus posuit maior, in quo Græcos secutum scimus. In illo autem (licet huc parum pertineat) Græcum non sequimur. Nunc manent fides, spes, charitas, tria hæc, maior horum est charitas. Cur non aut maior harum aut maius horum? Græci genitiuum hunc in omnibus generibus unũ habent, qui est αὐτῶν, Veruntamen potuisset latinius dici, maximum, nisi Græcos imitari maluissemus, Græcos inquam, unde traduxerunt, non autem ueteres illos, ex quibus grammatica confirmatur. Nam ut charitas est maior cæteris, ita cæterarum duarum (ut opinor) altera alteram superat: raroq́; reperitur numerus trium, ubi non potius superlatio cadat, quæ tres diuersas exigit quantitates, quàm comparatio. Ideoq́; Græci contenti fuerunt dicere comparationem ad unũ, superlationem ad plura, quasi omnia inter se aliud ab alio distantia. Quin ipse Priscianus, quanquam dissentit, tamen paulopost quasi imprudens, quod negauerat, confessus est, prior referri ad unum, primus ad plura. Quod antea Diomedes, Donatus & Seruius dixerant. Ideoq́; illud iũgi ablatiuo more comparatiuorum, hoc autem genitiuo more superlatiuorum. Quæ non significant melior, & optimus (quemadmodum ipse uult) sicut nec potissimum, optimum in Phormione apud Terentium: Vbi dubites quid sumas potissimum: sed in his omnibus principalior, principalissimus & principalissimum. Quod quum ita sit (ut in summa colligam, & breuiter dicam, ut a principio institui) comparatiuum inter duo esse, superlatiuũ inter plura, si modo tria sunt imparia, uelut si in duas parteis ciuitas

ut idem Quintilianus: Ita non tantum utrum idem sit melius, sed quid sit optimum quaeritur. Iterum: Ex duobus uter dignior, ex pluribus quis dignissimus. Et Cicero: quum quaerere uideretur orator utrum potius, aut quid potissimum dicamus. Tamen aliquãdo damus quid etiam comparatiuo. Sed ego ad altiora ducente stylo transeo, & ad ea quae oratorum magis sunt, quàm grammaticorum, & magis latine eleganterq; loqui uolentium, quàm eorum, qui ad normam grãmaticae periti esse contenti sunt. Quare separemus ea, quae de hac re dicenda supersunt, & eis suum locum assignemus, quae etsi possent posterius tractari, tamen quia ad materiam graduum pertinent, in hoc potissimum loco exequemur rẽ dignam auribus studiosorum, de exactissima antiquorum latinitate et elegantia à Marco Cicerone, Marcoq; Fabio Quintiliano praecipue obseruata, duobus luminibus, atque oculis, quum omnis sapientiae, tum uero eloquentiae latinae.

De natura superlatiui. Cap. XIIII.

Igitur superlatiuus adsciscit sibi quisque, relinquit autem omnis uel cunctus positiuo: ut optimus quisque; sapientissimus quisque, pro eo quod est, unusquisque qui est bonus, ac sapiens, uel omnes boni, & omnes sapientes. Non enim liceret dicere boni quique & sapientes quique, nec omnes optimi, & cuncti sapientissimi. Idẽ intelligo si superlatiuus in alio casu ponatur, quàm illud quisque. Sic maximo quisque animo diuitias despicit. Valentissimi quisque corporis longe abest à sapientia. At uero comparatiuo non quisque conuenit, sed omnis. Vegetius tamen non perpolitus sane scriptor, inquit, Honestiores quique milites, pro honestissimi quique. Et Lactantius de opificio: Nam & si ita esset, placidiora quaeque animalia uel nihil fellis omnino, uel minus haberent, quàm ferae. Maluissem ego dicere, placidiora omnia animalia: ut Quintil. in Aegro redempto: Rus, seruulos, Penetes, & omnia utiliora properanti festinatione parenti addixit. Ex positiuis autem illa excipimus, quae carent superlatiuo, qualia sunt, quae habent i uel u ante us, ut pius & strenuus, quae nonnunquam patiuntur superlatiuum, ideoq; utranque rationem sequuntur omnis pius, & pius quisque. Sallustius in Catilinario: Nam strenuus quisque aut ceciderat in praelio, aut grauiter uulneratus discesserat. Ipse mallem dicere strenuissimus quisque, piissimus quisque. Quidam tamen Sallustiani codices scriptum habent strenuissimus. Carent etiam superlatiuo illa numeralia secundus, tertius, quartus, quintus, et deinceps. Nam primus etiam quum numerum significat, superlatiuum est & ultimus. Dicimus itaque primo quoque tempore, primo quoque die, quod imperitiores putant esse coniunctionem quoq;

que habet primam breuem, quum hic sit longa. Cicero in Philippicis: Primo quôq; die consules ad senatum referant. Quanquam hic non tam omnis, quàm unus omnium primus dies significatur. Idem pro Rabirio: Tertio quôque uerbo excitabatur. Et pro eodem Rabirio: Quinto quôque anno de moribus nostris iudicaretur. Cæsar commentario quinto: Legione producta cognoscit non decimum quenque militem reliquum esse sine uulnere. Suetonius in uita Cæs. Et intercalario mense sublato, unus dies quarto quôq; anno intercalaretur. Quod inerudititi sic pronunciare solent: omni quarto anno est bissextum, omni quinto anno fit lustrum apud Romanos Græcosq;: omni quinquagesimo anno Iudæi agunt iubileum, quum sit dicendum, quinquagesimo quôque anno. Vlpianus apud Iustinianum lib. XXVII. ait: Militem quasi millesimum quenque dictum, id est, omnem qui ex millenario numero ultimus: tamen accipiendus est non ultimus, sed quisque ex eo numero. Nam quum dico, dabo tibi ex ouibus decimam quanque, non eam intelligo, quæ decima in numerando eueniet, sed unam de decem quæcunque sit, uel (ut absolutius loquar) singulas ex denis siue ex decem, quas tu elegeris. Itaque unaquæq; potest esse decima. Et exẽplo Cæsaris constat decimum quenque, esse unum ex numero denario. Ita dicamus millesimum quenque esse unum ex numero millenario. Iurisperiti nostri, elegantiæ latinæ ignari, intelligunt militem ex mille maxime strenuum. Vnde puto errorem ortum de uocitandis militibus hoc tempore insigne quoddam dignationis ferentibus. Sed ad rẽ. Hinc etiam factum est, ut dicamus unusquisque, et singularis quisq;, non singularissimus quisque, quod non reperitur, sicut nec unicus habet unicior, & unicissimus. Quotus etiam iungitur cum quisque, sed tamen diuersa ratione à superioribus. Nunquam enim ferè utimur hac dictione, nisi interrogatiue, & in significatione, quæ est quot. Quotus enim frequenter significat quot, ut Martialis,

Dic quotus, & quanti cupias cœnare, nec unum
  Addideris uerbum, cœna parata tibi.

Id est, quot estis, & quot tecũ habes. Cicero pro Ligario: Quotus enim istud quisque fecisset, id est, nullus uel rarus. Ouidius de arte, Forma dei munus, forma quota quæque superbit. Id est, nulla, uel rara. Non uenit in mentem, an cum alijs nominibus iungatur quisque. Hoc tamẽ scio, non habere, quisque genitiuum pluralem duntaxat cum adiectiuo iunctum. Ideóq; genitiuo utimur singulari pro genitiuo plurali: idem enim est optimi cuiusque animus, quod omnium bonorũ animus. Vnusquisque autem ideo non facile patitur superlatiuum, quia illud unus uim quandam, ac naturam (ut paulo ante ostendi) superlatiui

obtinet: potiusq; dicimus, unusquisque bonus, quàm unusquisque optimus: atq; hæc hactenus de quisque.

De Vt & Ita cum superlatiuo: de Quò & Eò cum comparatiuo. Cap. XV.

Ddamus de ut et ita, similibusq;. Duplicatur superlatiuum, uel altera ex parte nomen, uel altera ex parte aduerbium, uel utrinq; nomen, uel utrinq; aduerbium cum his indeclinabilibus quæ nominaui. Cicero de Orat. Vt quisq; optime Græce sciret, ita esse nequissimum. Idem in eodem: Vt enim quisq; optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis, expectationemq; hominum pertimescit. Idem de officijs, Vt quisq; animi magnitudine maxime excellit, ita et maxime uult princeps omnium uel potius solus esse. Quintilianus, Quod ut longe optimum, ita difficillimum. Et iterum: Non ut quidq; primum dicendum, ita primum occurrit. In quo caueamus, ne pro quidq; dicamus quodq;. Multum enim refert inter hæc duo. In Catone maiore utrunq; superlatiuum sustulit Cicero, Vt quisq; ætate antecedit, ita sententiæ principatum obtinet: Quod facere alibi solemus, ut in illo: Homo in primis doctus, non in primis doctissimus, ne duas res superlationem habentes coniũgamus. Iusta igitur causa quare Cicero superlatiuos prætermisit. Quæ causa Donato in Eunuchum Terentij non fuit, qui ait: Vt quisq; miser est, ita senior uidetur. Nam præter id, quod non adhibuit superlatiuum, etiam confusionem quandam fecit ex positiuo, & comparatiuo, quod ita emendemus, tum per aduerbium, sic, ut quisq; maxime miser est, ita maxime senex uidetur: tum per nomen, sic, ut quisq; miserrimus est, ita annosissimus uidetur, tum per alterum aduerbium, alterum nomen, ita ut quisq; maxime miser est, ita annosissimus uidetur: uel, ut quisq; miserrimus est, ita & maxime senex uidetur. Tum per comparatiuũ, nam & hoc idem efficit quod superlatiuum, hoc modo, Quò quisq; miserior, uel quò quisq; magis miser est, eò senior, uel eò magis senex uidetur. Quod ita licere fieri, exemplo probãdum est. Quintilianus secundo institutionum: Quò quisq; ingenio minus ualet, hoc se magis attollere, ac dilatare conatur. Et paulo post: Erit eò etiam obscurior, quò quisq; deterior. Iustinus autem siue Trogus superlatiuum cum cõparatiuo miscuit, inquiens libr. XVI. Locupletissimus ut quisq; est, ita plures equites in bello suo regi præbet. Ego dicerẽ ita plurimos, quin & ita ab illo scriptum fuisse suspicari libet. Dicebam paulo ante, non licere dicere, in primis doctissimus, idem sentio de inter primos, & cũ primis: licet Salustius (si modo codex non sit mendosus) aliter dixerit. Ac sanè, quod difficillimum in primis est, & prælio strenuissi-

mus erat, & bonus consilio. Similia his sunt in paucis, cum paucis, inter paucos: item super omnes, ante alios, praeter caeteros. Sed haec etsi positiuo frequentius gaudent, tamen nonnunquam patiuntur superlatiuum. Vt Plinius lib. XXVI. de usu absynthij, Conuenit dicere herbae facillimae, atque inter paucas utilissimae. Vergilius in VII.

-Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus auis, atauisq; potens-

Et in eiusdem operis primo,

Pygmalion scelere ante alios immanior omneis.

De hoc magis, & Eo magis, Tantum & Tanto, similibusq;, quomodo iungantur gradibus. Cap. XVI.

Hoc magis, & eo magis, idem est, quòd tanto magis. Item quo magis, idem est, quod quanto magis. Quare admoneor, ut aliquid de horum omnium natura praecipiam: positiuos magis decere tantum, & quantum: comparatiuos tanto & quanto. Cicero: Quanto es maior, tanto te geras summissius. Non autem quantum es maior, tantum te geras summissius. Contra, quantum potes tantum elabora: non autem, quanto potes, tanto elabora. Lactantius tamen praeter morem oratorum inquit: Quanto frequenter impellitur, tanto firmiter roboratur. Et Boëtius in dialecticis dixit, Paulo aequales, hic pro paulum, dicens paulo: ille pro frequentius firmiusq;, frequenter firmiterq;. Tolerabilius, quod fecit poëta Catullus, Tanto pessimus omnium poëta, quanto tu optimus omnium patronus. In superiore Lactantij exemplo, bis peccatum est in utroq; membro. Quidam peccant in altero, ut si dicatur: Quanto frequentius impellitur, tanto firmiter roboratur: uel quanto frequenter impellitur, tanto firmius roboratur. Nisi ita uenuste dicas, ut Vergilius in duodecimo:

O praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius aequum est Consulere.

Et Quintilianus in primo: Quid autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubae faciunt? quorum concentus quanto est uehementior, tanto Romana in bellis gloria caeteris praestat: quod non licuisset aliter dicere. Proxime autem ad uim comparatiuorum accedunt illa aduerbia ante, & post, siue praepositiones, ut tanto ante ego ueni, quanto tu post uenisti. Et illud nomen alius, & eius aduerbium aliter, et huic simile secus, ut Quintil. At quanto alius fuit ille infelicissimi iuuenis affectus. Et Terentius:

Verum aliter euenire multo intelligit. Et Cicero: Multo secus euenit. Nam quod dico de tanto & quanto, idem intelligo

telligo de aliquanto, de multo, de paulo, cæteris'q; similibus. Rursus quod de tantum, et quantum, idem de aliquantum, de multum, de paulum, & reliquis. Sed quia hæc transeunt in aduerbia, ideo nonnunquam (de his quæ exeunt in um loquor) abutimur pro ijs, quæ exeunt in o, præsertim quando non est illa contrapositio duorum, ut superioribus exemplis ostendimus. Iuuenalis:

Despiciam quid sit quantum sublimior Athlas. Terentius:

Eius frater aliquantulum est ad rem auidior.

Quintil. At quidam si forte susceperint negotia paulum ad dicendũ tenuiora ea conuitijs implent. Ita in aduerbijs præpositionibus'q; multum ante, uel multo ante: paulum post, uel paulo post. Verbis autem semper ferè conuenit per um potius, quàm per o, exceptis ab ante, à præ, à post compositis more eorum unde componuntur, ut multo præstat, & multum præstat: Sallust. Multo præstat maleficij quàm beneficij immemorem esse. Ita multum, uel multo antecellit, paulũ uel paulo posthabui tua negotia meis. Tam & quàm similia, atque eadem uidentur, tantum, & quantum, ideo'q; raro cum comparatiuo iunguntur, ut Vergilius:

Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.

Cum superlatiuo frequentius, ut tam hic est omnium optimus, quàm nobilissimus. Sallust. Quàm quisq; pessime fecit, tam maxime tutus est. Quod idem ualet, ac si diceret, ut quisq; pessime fecit, ita maxime tutus est. Terentius:

Nanque adolescens quàm minima in spe situs erit,
Tam maxime patris pacem in leges conficiet suas. tam —

Solent poni tam & quàm separatim, & alterum sine altero, utrunq; in significatione uehementiæ, ut Cicero: In tam optima causa non debeo timere, id est in tam ualde, ac perquam ualde bona causa. Et iterum: Nódum erat uestris tam grauissimus, tam'q; multis iudicijs, ignominijs'q;, tantopere grauibus concisus. De quàm, hoc sit exemplum, Tu es homo quamiocundissimus, id est ualde, uehementer'q; iocundus. Sed de hoc differendum est latius, ideo'q; non in eundem locum includã.

De per & quàm cum gradibus. Cap. XVII.

Idem nanq; ponderis in compositione habent per, & quàm, sed alterum positiui proprium est, alterum superlatiui, ut perpulchre, perbelle, perdiligenter, quampulcherrime, quãoptime, quamdiligẽtissime, quorum exemplorum referta sunt omnia. Hoc intelligitur quoties accipitur quàm pro ualde, siue uehementer. At contra, quàm pro quantum nunquam cum superlatiuo, sed semper

cum positiuo, ut Cicero: Quàm morosi sint, qui amant, ex hoc potes intelligere. Vides, ut quàm pro quantum non potest adiũgi uerbo principali, duntaxat in recto modo loquendi, hoc est, quando non figurate loquimur, ut exprobrandi, deridendiue causa hoc modo, Quàm cito uenisti, quàm suauis homo es. Loquor autem quoties duo uerba in eadem oratione inseruntur, semper cum uerbo non principali iungi, quàm pro quantum, pro ualde frequenter uno uerbo contentum esse, & in duobus principali potius gaudere, nonnunquam altero, ut, ubi est lucrum, eò quamprimum aduolas: & ibi est lucrum, quò tu quãprimum aduolas. At in hac differentia positiui, et superlatiui aliqui se obijcient, afferentes Terentium in Andria: Reiecit se in eum flens quamfamiliariter, & in Eunucho: Post illa tempora tute scis, quàm intimum te habuerim. In quorum exemplorum priore est quàm, pro ualde cum positiuo, in posteriore quàm, pro quantum cum superlatiuo. Ego uero accipio illud quamfamiliariter pro quantum familiariter figurate, quasi ò quantum familiariter: & hoc intimum accipi uolo pro positiuo, sicut proximum. Dicimus nanq; hic est mihi magis proximus, ita, hic est mihi magis intimus. Neq; in hoc toto meo opere tã licentiam poëtarum consector, quàm usum oratorum. Neq; si quid aliter penes autores reperiatur, mihi obesse debet; qui non legem scribo, quasi nunquam aliter factum sit, sed quòd frequentissime factitatum est, præsertim à Marco Tul. Marcoq; Fabio, apud quos si quando reperiatur quàm cum positiuo pro ualde, aut cũ superlatiuo pro quãtum, ausim affirmare mendosè scriptum, ut in proœmio de Oratore: Quàm boni perdiu nulli, quasi de ualde bonis, & non potius de bonis loquatur. Vera scriptura erat, boni perquam diu nulli, aut potius, cum boni perdiu nulli: aliter enim uidetur non congrue dici. Quod uitium scribẽdi utinam in paucioribus esset. Quod Cicero ipse illo suo eruditissimo seculo (quod uix credibile uidetur) queritur, ita, ut apud Latinos mendosiores sint codices Latini, quàm Græci. Quanquam apud Græcos longe difficilior sit scribendi, quàm apud Latinos ratio. Nam cur non sæpius quàm, pro ualde cum positiuo in illus reperiremus, si probassent potius quàm respuissent? Qua in re non uerebor reprehendere Boëtium, Priscianum, & elegantiorem utroque Lactãtium. Primus super Ciceronis Topica ita ait: Nostri oblatrantis morsus inuidiæ, nostri quamfacilime in difficilimis causis liuor iudicium ferat. Mallem dixisse quamfacile. Secundus lib XVIII. ita: Ideo ex uno libro Ciceronis tot usus proponere statui, ut docerem quàm frequentissime hac constructione usi sint autores eloquentiæ Latinæ. Latinius erat, quàm frequenter usi sint, uel quamfrequentissime usos.

Tertius ita libro primo institutionum: Et quàm multa alia de deo nostris hominibus locutus est similia. Permulta ego dixissem. Idem lib. VI. Hoc autem duplex sacrificij genus quàm sit uerissimum, Trimegistus Hermes idoneus testis est. Et in principio statim libri de opificio inquit: Quàm minime sim quietus summis etiã necessitatibus, ex hoc libello poteris æstimare. Puto Ciceronem quàm sit uerum, & quàm parum sim quietus, potius fuisse dicturum, qui scribens ad Trebatium in proœmio ita ait: Sed dum fuimus unà tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus: non dixit, quàm summe occupatus, aut quàm maxime occupatus, aut quàm occupatissimus fuerim. Quod ante dixi de quàm, non debere illud iungi cum superlatiuo, quoties significat quãtum, unum uerbum excipitur possum, & quæ idem significant, queo, ualeo, licet, & si qua sunt alia: ut scribas quàm optime potes. Nec recte dicas, scio quàm optime scribas, quod præter autoritatem summorũ autorum, etiam ratione nititur. Quia ubi est uerbum potes, ibi quàm non iungitur cum superlatiuo, sed cũ uerbo, sic: Scribas optime quàm potes. In alijs autem nequit iungi cũ uerbo, sic, Scio optime quàm scribas, nisi alter sit sensus. Ergo illud non planè latinum est, quamprimum mare intraui exorta tempestas est, sed quum primum, et quàm primum potero, mare intrabo, uel quum primum potero, uel ut primum potero, uel ubi primum mare intraui, aut ut primum uel ubi primum potero, mare intrabo, latinum erit. Ex his quæ dixi, colligitur, ubi est quàm pro quantum, ibi quoque poni posse ipsum quantum: ut Cicero de amicitia, Nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest, morum, studiorumq; distantia. Quintilianus in secundo: Quũ aliquid adhibita quanta maxima potest cura, diligẽter elimauerit. Vt quoque in locum, quàm, uel quantum succedit, nũc sine ita, nunc cum ita. Primo modo sit, ut apud eundẽ in XII. Non omittenda pars hæc orationis, sed exigenda, ut optime possumus: & Cicero in Philippicis: Quas ut honorificentissimis uerbis ipse consequi potero, complectar mea sententia. Altero modo sic, ut apud eundem de Oratore: Hæc ut breuissime dici potuere, ita à me dicta sunt. De positiuo autem nemini dubium erit quàm & ut, conuenire cum possum, ut idem in Philippicis: Sed reliquum cursum uitæ quàm quidem possum breuiter perstringam, & ut potui, breuiter perstrinxi. Recte ergo pones, quàm pro quantum cum positiuo, & superlatiuo intercedente uerbo possum. Male autem cum comparatiuo, siue sine possum, ut quamplura uolumina ille composuit, dicendum est complura, nõ quamplura, ut quidam male scribunt. In aduerbio quoq; superlatiuo nonnunquam legimus complurimum, pro plerunq;: siue per possum: ut narraui rem gestam

quàm breuius potui, aut quàm potui breuius. Cuius hic quidem sensus, sed tamen barbare prolatus est, narraui quàm breuissime potui: quanquam hoc secundum potest accipi in eum sensum, qui est: quàm breuius potui, siue (ut apertius loquar) breuius quàm potuissem. Primus modus sic accipi non potest. Nec hoc quidem barbarie caret, licet huius loci non sit. Iste est nimis iuuenis ad dandum sibi tale negotiũ, quod sic Latine diceretur: Iste est nimis iuuenis, aut iunior, quàm ut ipsi detur tale negotium, uel est iunior quàm cui tale negotium detur. Cuius rei plurima ubiq; exempla sunt. Vt Quintil. Sed hoc apertius est, quàm ut probandum sit. Et ita opus inchoatur Valerij Maximi, Vrbis Romæ, exterarumq; gentium facta, simul ac dicta memoratu digna, quæ apud alios latius diffusa sunt, quàm ut breuiter colligi possint. Id est latius sunt dispersa, ita ut non breuiter cognosci possint. Item Quintilianus in X. Ideoq; ne suscipiendæ quidem sunt causæ plures, quàm quibus se sufficturum sciat. In eandem rationem cadit ille modus, qualis est, maiorem geris uestem, quàm pro habitu corporis. Vt Curtius: Maiorem quàm pro magnitudine, syluæ reddebant sonum. Illud hoc loco iocosum inserere non pudebit. Si quis interrogatus huiusmodi positiui perpulcher, qui comparatiuus sit, & qui superlatiuus? non aliter bene respondebit, nisi ita multò pulchrior, et, quàm pulcherrimus. Ex his autem duobus, de quibus diu disseruimus, per, & quam conflatur unum perquam, quod utri dandum erit, positiuo, an superlatiuo? (trunq; enim in eo partem sibi uendicat) certe positiuo, uel quia per anterius est: uel quia indecens uideretur duo aduerbia uehementiam significãtia superlatiuo anteponi. Dicimus itaq; perquam doctus, perquam eruditus, perquam pulcher Et sicut uerbo solet apponi per, ita perquam, ut peruelim, perplacet: perquam uelim, perquam placet. Plinius iunior in epistolis: Perquam uelim scire. Nisi interpositum sit, quàm, inter præpositionem et uerbum, cum quo illud copulatur. Quale apud Terent. Per pol quàm paucos reperias meretricibus fideles euenire amatores. Quod sic resoluitur, Pol perquam paucos. Boëtius tamen in commentarijs logicæ breuioribus superlatiuo dedit, dicens: Apud scriptores quidem Græcos perquam rarissimos. Et Pomponius de origine iuris, digestorum Iustiniani libro primo: Nã ante eum Seruius duos libros ad Brutum perquam breuissimos ad edictum scriptos reliquit. Et facundus scriptor Curtius libro quarto: Bessum quoque Bactrianorum ducem perquam maximo posset exercitu coacto descendere ad se iubet. Sed huiusmodi exempla tam rara sunt, ut dubitem, an librariorum sit culpa. Certe ipse sic loqui nõ ausim. Aulus quidem Gellius hoc quod præcipimus, semper custodiuit.

uit. Cæterum, ut est in loquendo curiosior, pro perquam ita loquitur, Sanequam utile: uocæ admodumquam suaui, oppidoquam libens, nimisquam ineptum, quæ aduerbia idem pollent quod per, pro ualde. Vsitatius tamen est perq̃, ut perq̃ utile, uoce perq̃ suaui, perquam libens, perquam ineptum. Tametsi Cæsar commentario XIII. Quibus rebus oppido quàm pauci sub pellibus acquiescebant. Et Seruius Sulpitius ad Ciceronem scribens ita incipit: Postea q̃ renuntiatum est mihi de obitu filiæ tuæ, saneq̃ pro eo ac debui grauiter, molesteq; tuli. Et ad eundem Cælius etiam ita incipit: Saneq̃ literis Cæsaris sumus commoti, Nam Cassius cis Euphratem Parthorum copias esse scripsit. Et brutus quoq; Decius ad eundem: nam suos ualde q̃ paucos habet. Et iterum in eadem epistola, Saneq̃ gauisus sum, Quid plura? Ipse quoq; Cicero ad fratrem: Nam quod de Pompeio Caninius ait, saneq̃ refrixit. Non succurrit mihi, si quod aliud exemplum apud Cic. reperirim. Et Titus Liu. nescio an alibi q̃ libr. XLVIII. Quum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa solum, sed etiã pleraq; oppido quàm parua erant. Hæc igitur dantur positiuo, illa uero magis superlatiuo multo & longe, in eo ferè significato, quo solet q̃ cum superlatiuo: Sed cum hac tamen differentia, quòd huic quàm non tribuimus genitiuum illum superlatiui proprium, aut ablatiuum, accusatiuum'ue cum præpositione, ut fit sine ipso quàm. Marcus Tullius: Acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus, esse sensum uidendi. Et iterum: Quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum. Non dixit quàm acerrimum, aut quamplurimũ ex omnibus, siue inter omnes.

De Longe, Multo, Facile, Valde. Cap. XVIII.

D quoq; fit in multo, atq; in longe pro ualde, et in facile pro i non dubie, ut Quintilianus libro secundo: Declamandi ratio ut est ex omnibus nouissime inuenta, ita & multo est utilissima. Idem: Longe omnium, quos quidem mihi audire contigit, præstantissimus Domitius Apher. Et Marcus Tullius: Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni. Idem pro Rabirio: Virum unum totius Græciæ facile doctissimum Platonem. Amat etiam longe (ut multo) secum iungi comparatiuum. Vt Verg. in IX. At pedibus longe melior Lycus: & ea de quibus antea disputaui, alius, aliter, secus, ante, post: ut longe alius, longe aliter, longe secus, longe ante, longe post. Et composita à præ, ut longe præstans, longe præstat. Quintilianus: Sed eum longe præcedunt ingenia iuuenum: & cætera quæ superlationem quandam habent, & proxime

ad comparatiua accedunt,ut longe superat,longe uincit:& ea quæ diuersitatem,more illorum alius,aliter,secus,qualia sunt diuersus,dissimilis,alienus:ut longe diuersus,longe dissimilis,longe alienus. Princeps ne adiectiuum quidem est more positiuorum, tamen quia superlationem significat,adsciscit sibi longe.ut idem: Nouem uero lyricorũ longe Pindarus princeps:& facile,pro eo,quod est haud dubie. Marcus Tullius pro Roscio: Non solum municipij Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius & uicinitatis uirtute,existimatione, nobilitate facile princeps. Præterea cum præcipuus,cum primus; cum secundus, & si qua alia sunt. Quintil. de Euripide loquens, In affectibus cum in omnibus,tum in his,qui miseratione constant,facile præcipuus, & admirandus maxime est. Sic facile primus, uel facile summus. Facile uero secundus dicimus,non ad ordinem respicientes, sed ad dignitatem: quale est,tu es facile secundus à rege, hoc est facile post regẽ primus. Longe igitur pro ualde, proprium est (exceptis paucis) comparatiui & superlatiui. Ipsum autem ualde positiui,& uerbi:ut ualde diues,ualde pauper,ualde laudat,ualde uituperat. Nec ausim dicere,lõge diues,longe laudat,nec ualde ditior,ualde ditissimus. Hæc autem, quæ à me de aduerbijs traduntur, non fuerunt intentata ueteribus grammaticis. Nam nuper,quum iam ista composuissem,inueni in bibliotheca Beneuentana Sergium super Donatum ita dicentem, Donatus dicit quinq; tantum aduerbia positiuo esse iungenda: tam, magis, maxime,minus,& minime: ea scilicet ratione, quoniam uim in se habẽt comparandi,atque ideo non debent comparatiuis casibus iungi,ne ui deatur comparatio geminata. Qui enim dicit tam doctior,penè hoc dicit,doctius doctior,quod latinitas non patitur. Probus autem dicit, Omnia aduerbia,quæ uim augentis,& minuẽtis in se habent,non debere coniũgi nec comparatiuo,nec superlatiuo,ut sunt ista,ualde, multum,plurimum,per,& similia. Nam ista omnia tantum positiuis casibus debemus adiungere. Idem Sergius longe post ita ait: Comparatiuo,& superlatiuo quinq; hæc comparationis aduerbia non apponemus,ut tam,minus,minime,magis,maxime,quæ tamen soli positiuo adijcientur. Hæc,quæ tres autores tradunt, & imperfecta sunt, nec omnino uera,ut ex eis datur intelligi,quæ ipse præcepi. Dicimus enim multo fortissimus, & ego sum tam te fortior,quàm nobilior: & tam omnium sum fortissimus,quàm nobilissimus. Comparatiua uero addi non oportere comparatiuis,ne præcipiendum quidem est. Quòd autem posuit minime & maxime,& similia Sergius,non recte posuit. Nam minimum,est proprium aduerbium superlatiuum,minime uero pro negatione accipitur,quasi nequaquam,ut hic homo est minimum literatus,

teratus, id est pauxillum literatus. Ego sum minimè literatus, id est idiota, & nihil prorsus habens literaturæ.

De proprietate quadam comparatiui. Cap. XIX.

Atq; hæc hactenus. Illud ad extremum adijciamus de comparatiuo, cõsuetiorem sermonem esse per accusatiuum, quàm per nominatiuum in illis, quale est, tu maiorem laudem affecutus es patre tuo, tuisq; maioribus: uix audeas dicere, tua laus est maior patre tuo, Tamen solemus aliquãdo sic uti, ut Vergilius in VIII. Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo. Et Quintil. de apibus pauperis: Vnum rogo, ne cui minor uestra dignitate uideatur causa litis meæ. Et in tertio institutionum, Non debes apud prætorem petere fideicommissum, sed apud consules, maior prætoria cognitione summa est. Fortasse uideatur mollius in obliquo casu: quod si ita non est, uolo tamen annotatum esse, quod inconsueta uox auribus hæc uidetur esse: maior summa pecuniaria est prætoria cognitione, pro eo quod est, maior summa est, quàm ut apud prætorem peti possit. Minor causa dignitate uestra: pro eo, quod est, minor, quàm ut uideatur digna, quæ apud dignitatem uestram agatur. Et Vulcanus, non segnior illo tempore, pro eo quod est segniori tempore, quàm illud fuit. A quo non dissimile illud est, Ego sum maior uiginti annis, pro eo quod est, ego sum maioris ætatis, quàm ea, quæ est uiginti annorũ, uel maioris ætatis uiginti annorum. Nam & hoc licet dicere, quale etiã est, ego sum maior uiginti annorum, id est ætate tali, uel ego sum ætatis maioris ætate uiginti annorum. Frequentissime autem huiusmodi genere orationis utimur, ubi adest hoc nomen opinio, ut sum ditior opinione hominum, non quasi opinio hominum diues sit, cum sic accipi debeat, magis quàm opinio hominum sentit, uel quàm homines opinantur. Cicero ad Brutum suum sic exorsus est: Cum è Cilicia decedens Rhodum uenissem, ibiq; de Quinti Hortensij morte esset allatũ, maiorem opinione hominum cepi dolorem, pro eo quod est maiorem, quàm ille, quem in me homines opinantur. Nec illud ab hoc multum recedit, quum dicimus: Nihil isto homine peius, nihil tuo patre abiectius, nihil hoc uino insuauius, pro eo quod est, nullus homine isto peior, nemo patre tuo abiectior, nullum uinum hoc insuauius. Rursus in laude: nihil isto homine melius, nihil patre tuo generosius, nihil matre tua sanctius, nihil uxore tua uerecundius, nihil hoc uino suauius. Dictum est de omnibus rebus, non tantum de singulis. Interdum etiam ubi nihil plus comprehenditur in uniuerso, quàm in parte, ut nihil est te literatius, nihil est illo prudentius, nihil est isto inhumanius: nihil plus significatur hoc modo, quàm si dicas: nemo te literatior, nemo illo

prudentior, nemo isto inhumanior: quoniam literatura, prudentia, inhumanitasq; non nisi in homines cadit. Quid ergo in neutro genere potius, quàm masculino, & fœminino prolatum est? nempè, quia nescio quid plenius, & suauius in neutro genere est. Ideóq; tali sermone delectati autores sunt, ut ipsorum crebra exempla documento esse possunt, quæ inquirentibus notiora erunt, quàm ut à me huc afferri debeant.

De compositis à somnus. Cap. XX.

Somnus composita quædam sunt secundæ semper declinationis, quædam tertiæ. Secundæ, Cicero in Verrem: Hic etiã quum semisomnus stuperet. Et Cælius in Antoniũ: Ipsum nanq; offendunt semisono sopore profligatum. Et Sallusthus in Iugurt. Signo dato castra hostium inuadunt, semisomnos partim, alios arma sumentes fugant. Insomnem, & exsomnem draconem sæpe legimus, & ferè hanc differentiam seruatam inuenimus. Hæc admonui, ut in his nominibus, quæ ancipitem in compositione declinationem sortitæ sunt, tamen sciamus usum frequentiorem imitandum. Seneca autem de breuitate uitæ ait, Quàm multi hesterna crapula semisomnes & graues.

De nominibus in osus. Cap. XXI.

Omina, quæ exeunt in osus, partim à nomine descendunt, partim à uerbo, partim ab utroq;. Et ea quidem, quæ descendunt à nomine, habitionem siue uehementiã, copiam'ue, significant, & affectionem: ut Animosus, Ingeniosus, Lacertosus, Neruosus, Saxosus, Aquosus. Hæc copiam, siue uehementiã, habitionemq; significant, quòd habent in se uehementiam, ac copiam aquæ, saxorum, neruorum, lacertorum, ingenij, animi. Vinosus, Mulierosus, Libidinosus, Seditiosus, Factiosus, qui affectus est ad hæc: & amat uinum, mulieres, libidinem, seditiones, factiones. Rursus ea, quæ à uerbo sunt, partim actionem significant, partim passionem, partim utrunq;. Studiosus, Fastidiosus, Stomachosus, Iniuriosus, Cõtumeliosus, Curiosus, semper actiue ab autoribus accipi solent. Otiosum est in re aperta inculcare exempla, quæ uulgo sunt plurima. Hæc enim accipiuntur pro his, qui operam dant studio, qui fastidiunt, qui stomachantur, qui iniuriam contumeliamq; faciunt, qui nimis curant, nisi uelimus hæc à nominibus uenire, non à uerbis, ut fraudulosus, qui fraudem facit: quod à fraudula diminutiuo uidetur uenire, potius q̃ à fraude, quemadmodũ Meticulosus, qui timidus est, à meticulo magis q̃ à metu, & Somniculosus magis à somniculo q̃ à somno, & Siticulosus magis à siticula, q̃ à siti uenit. Tenebricosus quoque reperitur & tenebrosus,

& tenebrosus, licet quaedam ab usu regulaq; recedant, ut montuosus potius quàm montosus, saltuosus quàm saltosus, tortuosus quàm tortosus. Veruntamen quae sunt quartae declinationis, assumunt u, ut uultuosus, actuosus, fructuosus. Ideoq; illud in psalmo: Oues eorum fœtosae, legendum est fœtuosae à fœtus, sicut è diuerso pleriq; scribunt monstrosum pro monstruoso. Luca. Mōstrosiq; hominum partus. Nec modo in osus faciunt nomina quartae declinationis, uerumetiam in arius, ut saltuarius, actuarius, fructuarius, quum nomina secundae declinationis careant, u ut asinarius, caprarius. Odiosus & inuidiosus passiue. Ille enim significatur, qui odio habetur, & cui inuidetur, non is qui odit, & qui inuidet. Haec passionem significant, utiq; quum à uerbo ueniunt, secus quum à nomine. Nam odium molestiam quoq; antiquitus significabat. Terent. in Phor. Nunquam tuo odio me uinces. Et iterum: Si porrò esse odiosi pergitis, id est molesti. Cic. ad Att. Sed quū horas treis ferè dixisset, odio & strepitu senatus coactus est aliquando perorare. Et sic in Catone Maiore: In infirmo corpore odiosa est omnis offensio. Et de Oratore: Verum si placet (quoniam haec satis spero uobis quidem certe maioribus molesta, & putida uideri) ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Odiosiora dixit, quasi molestiora. Inuidia autem praeter illam significationem notam, est uel dicto uel facto in alterum maleuolentiae conciliatio: ut si quis referat, ostendat'ue calamitates suas, ut autori calamitatum odium caeterorum concitet. Et hoc uocatur inuidiam facere, uel uocare, uel adducere in inuidiam: inde inuidiosa res quae atrocitatem facti augens, inuisum illud uel illius autorem facit. Et inuidia quasi atrocitas, uel detractio: in quam significationem accipio illum uersum:

Inuidiam nimio cultu uitare memento.

Nam latentem inuidiam, quia non deprehendo, uitare nequeo: sed eā, quae extrinsecus significatur uel uoce, uel gestu, cum populus indigne ferre se indicat in aliquo nimium, & insolentem corporis cultum. Ideoq; subiungitur, Quae si non laedit, tamen hanc sufferre molestum est: hanc scilicet uel uoce, uel gestu, uel utroq; modo detractionē. Quale illud quoq; Terentianum: Ita ut sine inuidia laudem inuenias, & amicos pares. Et illud Sallustij, licet è Demosthene sit sumptum: Inuidiam gloria superasti. Formidolosus, Laboriosus, Operosus, pariter actiue passiueq; accipiuntur. Terent. Egon' formidolosus? id est ego'ne, qui timeā? Sallustius: Regibus boni, quàm mali suspectiores sunt, semperq; his aliena uirtus formidolosa est, id est quae formidatur. Cic. Videtis ut senectus non modo languida non sit, uerumetiam operosa, id est quae agit, & rebus agendis operam dat. Idem pro Caelio: Vos la-

boriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidẽ otio liceat esse. Ouidius: Moles operosa laborat. Operosa, quæ ab aliquo operata est, non quæ aliquid facit, uel uehementis operis, et multarum operarum. Ita res laboriosa, uel quòd in ea laborẽ capiamus necesse est, uel quòd plena laboris est. Voluptuosus quoq; & religiosus licet à uerbis non ueniant, tamen istis similia sunt, ut affectionem significent, & habitionẽ siue plenitudinem, simul'q; actiue accipiantur, & passiue. Voluptuosus homo, qui perquã amat uoluptatem. Res uoluptuosa, quæ in se habet uoluptatem, uel quæ plena est uoluptatis, & qua homo delectatur. Ille recipit, hæc recipitur. Religiosus homo, qui amat religionẽ. Sepulchra & monumenta religiosa sunt, id est habent in se religionem, Ille adorat, hæc adorãtur. Præterea, Gloriosus, Famosus, Imperiosus, nonnihil & ipsa à cæteris differunt. Nam licet legamus gloriosam uictoriam, id est plenam gloriæ: & apud Iuuenalem:

Famosos equitum cum dictatore magistros,

Et imperiosos populos, hoc est latum imperium possidentes, tamen dicimus ita gloriosum hominem affectatorẽ gloriæ, ut uinosum cupidũ uini, & mulierosum nimis appetentem mulieres: qualis miles gloriosus apud Plautum, & Terẽtium: Et Famosum pro infami & turpi, ut famosa mulier, quæ noscitur impudica esse. Et imperiosus ostẽtator imperij in exercenda sæuitia, qualis Torquatus apud Liuium, qui filium securi ob imperium contemptum occidit, unde imperiosus appellatus est. Verum imperiosus & gloriosus, quando honestæ significantiæ sunt, pro gloriã imperiumq́; habente, habitionem plenitudinemq́; significant: quando inhonestæ, affectionem, ut dixi: Similiter quæstuosus & sumptuosus ab affectione magis, quàm ab habitione siue plenitudine ueniunt. Quæstuosus est homo auidior quæstus, & lucri, undiq; lucella quæritãs. Sumptuosus, qui auidior est sumptus, quàm quæstus, & immoderatum sumptum facit, id est immoderatas impensas. Quæ duo magis possunt accipi actiue, quàm passiue, magisq́; ad homines pertinent: ut homo quæstuosus, homo sumptuosus. Luctuosus uero magis ad rem, ut res luctuosa, hoc est, plena luctu. Nescio, an liceat de homine misero, & afflicto dicere, homo luctuosus, sicut fortuna huius luctuosa. Ab industria autem non habemus industriosus, sed industrius. Nec à uirtute uirtuosus more Græcorum; qui ἀπὸ τῆς ἀρετῆς non deriuant ἀρετὸς, licet habeant ἀρετὸς; sed pro illo dicunt tum ἀγαθὸς, id est bonus, tum σπουδαῖος, id est studiosus. Aristotele quoq;, et alijs quibusdam testantibus. Quod Cicero ad Herẽnium imitatus est, dicens: Ideoq́; bonis uiris, id est studiosis amicus erat. Morosus à more uenit, non à mora. Primam enim habet longam ut mos moris, significatq́;

gnificat'q; eum, qui nimis exacte, nimis'q; ad unguem fieri omnia postulat, ut aliquando ob id indignetur, ac irascatur. Vt Suetonius de Caesare: Circa corporis curam morosior, ut non solum tonderetur diligenter, sed etiam uelleretur. Idem de Tiberio: Sed affectatione, & morositate obscurabat stilum. Cicero de Senectute: At sunt morosi, & anxij, & iracundi, & difficiles senes. Et idem secundo de Oratore: Mequidem hercle illa ualde mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal: sed natura ridetur. Suetonius accipit pro cupido nimis exactae diligentiae: Cicero uero adiungit impatientiam, & iracundiam. In significato tamen illo superiore posuit in Oratore: Vsque adeo morosi sumus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. Deniq; sic dicitur Morosus à nimia diligentia & seueritate, ut Curiosus à nimia cura, quoties plus diligentiae, quàm oporteat impendimus rebus uel nostris, uel alienis: nostris, quum minutissima quaeq; disquirimus, ut nullius frugis: alienis, quũ de rebus caeterorum occultioribus nõ satis cum pudore perscrutamur, aut interrogamus. Sed non tam à cura Curiosus uidetur descendere, quàm à curia, cuius compositum est magis in usu incuria, id est negligentia, tametsi curia à cura dicatur. Atq; ut Curiosus à peruersa cura uocatur, ita Cerebrosus à cerebro peruerso. Vnde Horatius: Donec cerebrosus prosilit unus, id est insanus, et cerebri peruersi. Pannosus & ipsum aliquid differentiae habet; is enim dicitur pannosus, qui crasso panno ac uili opertus est. Nec hoc nisi de paupere dicitur: quae exempla sunt plurima.

De uerbis inchoatiuis, falsò sic dictis. Cap. XXII.

Grammatici autores uno ore uniuersi, qui de hac re scriptum aliquid reliquerunt, aiunt illa uerba in sco, ut calesco, frigesco, significare inchoationem: ideo'q; inchoatiua: illa in so, ut uiso, desiderium, ideo'q; desideratiua: illa in rio, ut esurio meditationẽ, ideo'q; meditatiua appellari solent. In quibus omnibus ab omnibus dissentio. Sed Prisciano eruditorum nuperrimo potissimum respondebo, qui (ut ordinem sequar) inquit in illo Verg. uersu: Aegrescit'q; medendo, significari inchoationem. Qualem medicum uoluit esse Priscianus, quo curante quis incipiat aegrotare? Quanquam quomodo curari quis ante possit, quàm aegrotus sit? Necesse est ergo, ut ante aegrotare coeperit, & quum dicitur aegrescere, ut intelligatur inter medendum aegriorem fieri. Et hoc de turno Vergilius intelligit: cuius augebatur aegritudo ad Latini salubria consilia. Sicut de Didone prius dixerat: Expleri mentem nequit, ardescit'q; tuendo.

Quid igitur attinet exempla repetere, quum nunquam in sensu in-

choationis reperiantur? An illud apud Quintil. hoc significat? Tenuit consuetudo, quæ quotidie magis inualescit. Aut illud Cic. Quanto plura ille miscebat, tanto hic magis in dies conualescebat. Et illud Ecclesiasticum: Qui sordet, sordescat adhuc. Quo modo potest quid quotidie incipere ualidum fieri, & quidem magis, quod dicitur respectu praecedentis? At inchoationem nihil præcedit: aut quo modo quod sordet, potest incipere sordere? & sordescere adhuc, id est magis? qd magis? certe quàm antea inceperat. Sed quid ibi disputamus, quũ dicatur, qui iã sordet, sordescat adhuc? quasi sordidior fiat, non autem sordere incipiat, quia iam sordet. Ideoq; Græci & hoc, & cætera huiusmodi uerba per uerba passiua explicantur: et illud Græce sordescat, nihil aliud est, quàm sordidetur. Plau. in Captiui duo: Ego, qui tuo mœrore maceror, macesco, consenesco & tabesco miser. Pro eodem pene accipit maceror & macesco, nisi quòd maceror ad animum magis pertinet, quasi affligor: macesco magis ad corpus. Videtur autem ratio dici uelle potius macresco, ut nigresco, pigresco, ægresco. Sed etiam dici potest macesco, ut acesco. Crebresco tamen potius dixerim, quàm crebesco. Verum ad rem. E diuerso Vergilius:

Maria incipiunt agitata tumescere. Et iterum:

Fluctus ubi primo cœpit cum albescere ponto. Et iterum:

Sin in processu cœpit crudescere morbus.

Vbi quid opus erat dicere, quòd incipiant res tumescere, albescere, crudescere: quum satis, imo magis proprium fuisset dicere, quòd tumescebant, albescebant, crudescebant, id est quòd incipiebant, siue inchoabant tumere, albere, siue crudere? Quid ergo significant uerba inchoatiua? Nempe (ut breuiter finiam) quod uerba composita à fio, calefio, frigefio, sordefio, inualefio, ægrefio, & ardefio: quæ ideo in usu non sunt, quia superuacuum esset, duas nos uoces habere idem significantes, nec nisi ubi alterum deficit, alterius præsidio utimur. Calescẽs pro calefiens, patescens pro patefiens, quum utrunq; reperiatur, patesco & patefio, quanquam ne in simplici quidem suo reperitur fiens, nec quod ab hoc formaretur fiendus. Dicimus itaque calescens, & calefaciendus. Nec desunt, qui fiens utantur, sed in eo, de quo loquor, significato, ut in Psalmo uicesimoprimo: Et factum est cor meũ, tanquam cera liquefiens in medio uentris mei. quum in alia translatione dicatur liquescens. Ex quo liquet eiusdem utrunq; esse significationis. Idiomate quoq; Italico, atq; Hispano (quod ex Italico oriundum est) adstipulante, apud quod pene latina uoce hæc uerba pronunciantur, & certe in hunc, quem ego dico, sensum, quale est hoc, ognidi magrisco, hoc est, omni die macresco, per quod incrementum assiduum, atq;

continuum declaratur, non inchoatio. Quòd si quid inter huiusmodi uerba in sco, & in fio, intererit, hoc esse arbitror, quòd haec in sco passionem in se habent, illa uero extrinsecus allatam. Vt in Aegypto Caesar, quum hostes fugeret, elata laeua natabat, ne libelli, quos tenebat, madefierent, melius quàm madescerent. Et quum fores aperiuntur, melius patefiunt dicitur, quàm patescunt. At quum quis in balneo sudore irrigatur, & fores sua sponte aperiuntur, magis ille madescit, quàm madefit, & hae magis patescunt, quàm patefiunt. Inchoatiuorum autem dicuntur praeterita eadem esse, quae primitiuorum: tamen paucissimis curae est dignoscere, quando à primitiuis sunt, quando'ue ab inchoatiuis, quorum multum differt significatio, licet crebrior sit illa inchoatiuorum, ut pinguit, macruit, frixit, caluit, idem est quod pinguis factus est, non autem pinguis fuit: macer factus est, & frigidus, & calidus factus, non autem macer, frigidus, & calidus fuit. Nam pinguet idem est quod pinguis est, macret, friget, calet, idem quod macer est, frigidus est, calidus est: quorum praeterita sunt pinguit, macruit, frixit, caluit: uix unquam in hoc significato pinguis, macer, frigidus, calidus fuit, sed in illo pinguis, macer, frigidus, calidus factus est, ut etiā in hoc apertius patebit exemplo. Tam cito macruisti? tam sero pinguisti? non id significo, quòd tam cito macer, aut tā sero pinguis fuisti, quasi nūc talis non sis, sed quòd pinguis aut macer factus es, atque etiam talis es, siue tunc eras, si de alio tempore loquimur. Quae praeterita, quia à primitiuis non ueniunt (ut significatio indicat) necesse est ueniant à deriuatiuis in sco. Vnde probatur etiā inchoatiua non significare inchoationem. Quare Seruius uiderit, qui his uerbis praeteritum nō tribuit, quorum frequentius est, quàm suorum primitiuorum. Nam quòd ait, quia inchoatiua sunt, ideo carere praeteritis, cassa ratio est, quum hoc uerbum incho etiā praeteritum habeat. Verū haec uerba nec inchoatiua sunt, & praeteritū habent. Illud transeo, quòd multa sunt, quae pro suis primitiuis accipiuntur, conticesco, adhaeresco, delitesco, concupisco, labasco, obdormisco, contremisco, expauesco, & his similia.

De uerbis desideratiuis male sic uocatis. Cap. XXIII.

Nam quae idem autor desideratiua appellauit, ipsius quoque exemplo ostenduntur, nequaquam esse desideratiuae significantiae. Hoc enim exemplum ille affert. Verg. in VIII.

Nam memini Hesionae uisentem regna sororis

Laomedontiaden Priamum. Visentem dixit, pro cupientem uidere, quod Graeci dicunt ὀψείοντα. Idem & in eodem exemplo Seruius dixerat, Simile est facio facesso, capio capesso, lacero lacesso, arceo arcesso, accio, accerso? quae possumus non incongrue desideratiua nominare.

Sed quæro à Prisciano, cur magis Priamus cupiebat uidere sororem, dum iter faciebat, quàm, quum erat in Troia? aut cur magis Priamus quàm cæteri? aut cur solus? Postremo quis nouit uoluntatem eius? quid agat uideo: quid uelit, non uideo. Quid ergo significat uisere? Nimirum id, quod agit Priamus, ire ad uidendam sororem, quod frequentatiuum ipsius declarat uisito. Itaq; actum corporis hæc significant uerba, non affectum mentis. Viso, uado ad uidendum, non autem cupio uidere. Cicero ad Atticum: Cupio equidem & iampridem cupio Alexandriam, reliquamq; Aegyptum uisere, id est (ut ego sentio) ire ad uidendum. Aliter dicendum erat, uiso equidem & iampridem uiso. Quo certe modo ne Priscianus quidem ipse loqui auderet. Vsurpamus tamen hæc uerba (quemadmodum de superioribus testatus sum) pro eorum primitiuis, ut missi sunt legati uisendi causa, id est uidendi. Quod certe ita exponi non potest, causa uideri cupiendi. Tolerabiliorq; nostra sententia expositio foret, causa ut eant ad uidendum. Similiter facesso, eo ad faciendum, uel facio. Vergilius:
Haud mora, continuo matris præcepta facessit.
Frequentius tamen accipitur pro eo ad recedendum, uel recedo. Vt Liuius libro primo: Facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum. Capesso, eo ad capiendum, uel capio, Lacesso, eo ad lacerandum, uel lacero prouocando, Accerso, uel arcesso, utrunque pro eo ad uocandum uel uoco. Terentius in Andria: Obstetricem accerso. Quidam etiam in quarta coniugatione utuntur, ut ibi: Mitte in Iopen, & accersi Simonem quendam, qui cognominatur Petrus.

De uerbis meditatiuis non rite sic uocatis. Cap. XXIIII.

Commodius autem desideratiua, atq; optatiua uocarentur ea, quæ nominantur meditatiua in rio, parturio, esurio. Cicero: Vtinam aliquando dolor Populi Romani pariat, quod iàdiu parturit. Et Liuius: Et quod diu parturit animus uester, aliquando pariat: affectum significauit, non cogitationem, aut actum corporis, qui per hoc uerbum indicatur. Vnde meditatio armorum, meditatio declamādi, meditatio gladiatorū, id est exercitatio. Esurio, cupio edere. Quintilianus: Pater filios esurit. Valerius Martialis octauo epigrāmatum,
In omnibus Vacerra quòd conclauibus
Consumit horas: & die toto sedet,
Cœnaturit Vacerra, non cacaturit.
Id est cœnare cupit, non cacare. Vel dicamus hæc accipi pro primitiuis. Scaturio magis pro suo primitiuo scatet ponitur, quod est nō solum aquarum, sed herbarum, cæterorumq; sua sponte ubertim nascentiū. Quòd si nolumus sua quibusq; apta tribuere uocabula, nec à consuetis

suetis recedere, ea quæ sunt in sco, appellemus meditatiua, id est exercitatiua. Qui enim calescit, siue calefit, quasi meditatur: atq; ut caleat, exercetur. Teren. Nūc uide utrum uis argentum accipere, an causam meditari tuam. Ea in so, inchoatiua: hæc in rio, desideratiua. Atq; hanc opinor fuisse ueram & germanam uerborum significationem, quàm antiquitus impositam posteritas deprauauit.

Vbi infinitiuo, ubi gerundio potius utendum sit. Cap. XXV.

Quædam orationes infinitiuum magis postulant, quædam gerundium, quædam utrunq;. Adiectiua magis infinitiuum siue actiuum, siue passiuum. Substantiua gerūdium genitiui duntaxat casus. Nam de accusatiuo mox dicam. Tu es dignus habere opes, tu es dignus honorari, tu es lætus me beneualere, tu es lætus me honorari. Rursus tempus est gaudendi, locus est expostulandi, commoditas est alloquendi. Participia autem, & multa adiectiua à uerbis deriuata utranque formam sibi uendicant. Sed participia iuncta infinitiuis, dicuntur seruare uim participiorum, iuncta gerūdio uim nominum. Timens nauigare, & nauigandi: cupiens discere & discendi: doctus, peritus, promptus, consuetus cantare & cantandi. Timidus, cupidus, auidus nauigare & nauigandi. Nam illud admonitione non indiget, optima res est agricolare recte dici: optima res est agricolandi, dici non recte: quia illud resoluitur, Agricolare est optima res: hoc resolui sic non potest, agricolandi est res optima: nisi forte dure & aspere sic: Ipsa enim res agricolandi est optima. Quare illum non probauerim, qui dixit: non est mihi opus respondendi: quum esset dicēdum respondere, ut sit suppositum, me respondere, opus uero appositum. Itē habeo à patre mandatum conueniendi te, latine dicitur. Mandatum est mihi à patre conueniendi te, latine non dicitur: quia mandatum hic uerbum est. Vnde non potest regi huiusmodi gerundium, illic nomen substantiuum, unde regitur gerundij genitiuus, nisi in utraq; oratione expositione utaris. In prima quidem ut sic intelligas, Habeo à patre mandatum conuenire te, scilicet hoc ipsum conuenire te. In secunda uero ut mandatum sit nomen, non uerbum aut participium, quasi mandatum adest mihi à patre. Ad quam tergiuersationem confugere non poterit quispiam in talibus exemplis: Habeo in tabulis publicis à patre mandatum conueniendi te. Hic non poteris dicere, conuenire te. Item, est mihi iniunctum, ac mandatum conuenire te, ubi dicere non poteris, conueniendi te. Cicero tamen ad uxorem nouo quodam modo locutus est. Quum in animo haberem nauigandi: pro eo, quod est nauigare. ut lib. I. de diuinatione: Haberetq; in animo nauem conscendere. Itaq; subintelligitur propositum, siue uoluntas. Sicut in illo fit apud

eundem: Quum illius diei mihi uenit in mentem. Et alibi: Non minus ei uenit in mentem potestatis, quàm æquitatis tuæ. Vbi quidam uolunt accipi genitiuum pro nominatiuo. Mihi potius placet subintelligi conditio, status, qualitas illius diei, tuæ potestatis, tuæ æquitatis, aut aliquid simile. Ita hic propositum siue uoluntatem, ut sit quum haberem in animo propositum nauigandi. Venio nunc ad accusatiuum gerundij. Dicimus itaque, induxe te ad nauigandum, non autem nauigare: nisi more Græcorum, qui, quum careant gerundio, funguntur infinitiuo cum articulo, raro sine eo: licet nunc quidam frequentissime utantur, ut non ueni soluere legem, sed adimplere. Plerique eruditorũ dixissent, non ueni ad soluendam legem, sed adimplendam, quos & ipse nunc imitor, imitandosq; omnibus arbitror. Quam enim causam habes, ut alienam linguam secteris, relinquas tuam? Quanquam ne illam quidem sequaris, quum careas articulis, quibus Græci utuntur. Et quod illi habent ὅτι, tu malis dicere, quia, aut quoniam, quàm quòd, ut in eodem: Putatis, quia ueni soluere legem, quum esset dicendum, quòd. Sed ad rem. Vocaui te ad currendum, non currere: sto ad prædandum, non prædari: sedeo ad audiendum, non audire: uado ad uenandum, non uenari. Rursus iussi te arare, non ad arandum: cogito insidiari, non ad insidiandum: timeo ædificare, non ad ædificandum. Quædam uerba cum utroq; conueniunt. Hortor te studere, et ad studendum: flagitor respondere, & ad respondendum: paratus sum scribere, & ad scribendum: ego aptus sum pugnare, & ad pugnandum: ille est idoneus militare, & ad militandum. Quæ omnia rara sunt: nam pleraque huiusmodi accusatiuum postulant, ut bonus, utilis, commodus, malus, inutilis, incommodus ad militandum.

De differentia infinitiuorum esse & fore, & compositorum. Cap. XXVI.

Fore uocem quidem habet infinitiui ut esse, significationem uero participij, quod est futurum, unà cum infinitiuo esse. Idem est enim fore, quod futurum esse, non tantum esse: licet forem fores foret, idem sit, quod essem esses esset. Quare cum nomine iungi debet fore, non cum participio, ne duo participia simul confundamus. Spero te amatorem, uel amicum fore, non autem amaturum fore, sed tantum amaturum: ne uidearis hoc dicere, te futurum amaturum, quod ratio non patitur, quum futurum superuacuum sit. Item de participio passiui futuri: timeo te uerberandum fore. Satis erat uerberãdum, uel adiuncto infinitiuo uerberandum esse. Participia autem præsentis temporis, & præteriti uidentur minus communionis habere cũ fore, quod ad futurum spectat, quàm participia futuri temporis, tamen

plus habent communionis. Ibi enim ideo non conuenit, quia supernacua significatio est, quod hic non fit: eo quòd sæpe cum istis coniunctum illud fore reperimus, sed ita transeunt in nomen, alioquin nō congruant diuersorum temporum eodem in loco participia, ut spero te sapientem fore, credo me amantem tui fore, nō te. Seruant enim naturam nominis, non participij. Opinor te acceptum illis fore, non ab illis. Cic. Spero amicitiam nostram notam posteritati fore, non dixit à posteritate. Quod si quando reperiatur retinere naturam uerbi, quid mirum? quum etiam nomen'ne sit, an participium dubitari possit, & putari potius nomen, ut: ego sum dilectus ab omnibus, & ego ero dilectus ab omnibus Non enim hoc est participium præsentis temporis, aut futuri, nec tempus perfectum indicatiui, nec futurum subiunctiui, tamen cum præsenti iungitur, & futuro. Propter quod debet potius nomen uideri, sicut & participium futuri passiuum in nomen reuertitur, tuncq; recipit fore, ut spero hunc puerum admirandum uirum fore, id est admirabilem. Composita autem à fore nullam controuersiā habent, quia ferè nuda ponuntur sine nomine & participio. Affore, ut Verg. Affore cernetis. Statius tamen libro primo Thebaidos uidetur accipere pro significatione præsentis:

-Sensit manifesto numine ductos
Affore, quos nexis ambagibus augur Apollo,
Portendi generos uultu fallente ferarum. Ediderat.

De fore, ut Marcus Tullius contra Rullum: Verum arbitrantur non defore qui illam restituerent. Abfore, quod minus in usu est, unde dicuntur abfuturi. Confore & profore apud Comicos: Profore, ut Hor.

Quæ nocuere, sequar, fugiam quæ profore credam.

Id est profutura esse.

De Gerundijs. Cap. XXVII.

Gerundia, licet à participijs differant, tamen proprie inter participia numerari possunt, sicut supina inter uerba meritoq; participalia uocata sunt. Nam & casus & genera in utroque numero habent, ex quo uerba nō sunt, sed participia siue participialia. Regūt præterea casum more uerborum participiorumq;: ex quo nomina non sunt. Post se inquam regunt, non ante se. Nam eiusmodi locutio, qualis est: In conuertendo dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati: inaudita est: Græca figura decipiente (ut in alijs multis) interpretem. Græci enim hoc loco infinitiuum habēt, quod uult ante se accusatiuum Quod multis modis transferri poterat, uel sic, Dum conuerteret dominus captiuitatem Sion. Vel sic, Conuertente domino captiuitatem Sion: & alijs (ut dixi) multis modis. Quidā im-

periti aiunt, casum pro casu poni, quasi Latine diceretur, si esset dominum, quale est illud: In deficiendo ex me spiritum meum. Et alibi: In conueniendo populos in unum, & reges, ut seruiant domino: quum (ut ostendi) gerundium non habeat ante se casum. Sed ad propositum. Differunt gerūdia à participijs, quòd ipsa significant rei administrationem sine tempore: illa uero tempus sine rei administratione. Vt tenet me occupatio iuris dicundi, gerundium est, nec tempus significo futurum, sed rei administrationem, hoc est in iure dicundo. Rursus, tenet me cura dotis numerandæ, id est quæ numeranda est: participium est futuri significatiuum sine administratione rei. Nescio an dicendum sit gerundium esse participium præsentis temporis more Græcorum: cuius rei hoc argumentum est, quòd idem est in legendo, & in ipso legere, quod Græca melius ἐν τῷ ἀναγινώσκειν: & in libris legendis, idē est, quod quum libri leguntur, penè eodem modo, quo de futuro in legendis libris, uidelicet qui legendi sunt. Nolunt autem grammatici gerundium rectum habere casum, sed quatuor tantum obliquos: fortasse & casu recto non caret apud Lucretium atq; Vergilium: Voluenda dies en attulit ultro. Voluenda, non tempus futurum intelligit, sed rei administrationem, dies uidelicet quæ uoluitur, non quæ uoluenda est, aut quæ uoluetur. Vnde indicatur gerūdium esse participium præsentis temporis. Iusiurandum enim potest uideri eiusdem casus, atque etiam uocatiui. Sed de quatuor nunc ob iquis differamus, quo in loco breuissime stultorum quorundam opinionem reprehendamus, qui aiūt rectè dici, cā essendi rex, essendi regis, essendi regem, quū nusq̃ essendi reperiatur: et si reperiretur, nō regeret casum, sicut manendi, uiuendi, existendi Et de genitiuo iam exemplum subiecimus: occupatio iuris dicundi. De datiuo tale est, da operam rebus agendis. De accusatiuo, Vt ad accusandos homines duci præmio, proximum latrocinio est. De ablatiuo, Tu delectaris criminibus inferendis. Cum accusatiuo ferè semper iungimus præpositionem, præter quædam pauca, quæ sunt: Loco, Conduco, Mando, Curo, Habeo, pro debeo, et si qua sunt alia, Vt, faciendam sepulturam locarent, id est alteri darent faciendam: uel, ipsi locarent se ad faciendum, utrunque enim significat: nec participium est, sed gerundium illud faciendum: quod exemplum sumptum est ex Sulpitio. Cicero de diuinatione libro secūdo: Magis numine deorum id factum est, quàm casu, ut arbitraris: & redemptorum, qui colūnam illam de Cotta & Torquato conduxerant faciendam: quasi locarant, & conduxerant ad faciendum. Suetonius autem in uita Cæsaris, Gladiatores, inquit, notos sicubi infestis spectatoribus dimicarent, ui rapiendos, reseruandosq; mandabat. Curauit iaciendos lapides, sæpe legimus:

mus: sed ita ferè, ut alius curet, alius iaciat. Vt Cicero VII. Verrinarum: Recenti negotio ad te literas misit, mittendasq; curauit. Interdum idem qui curat, et qui agit: ut Plinius posterior, Petis ut libellos meos, quos studiosissime comparasti, recognoscendos, emendandosq; curem. Et iterum: Continendos cauea nido'ue curabis. Quintil. in Mathematico: Positus in ea cõditione tristissimæ sortis, ut nec morte dignus sim, nisi me parricidam putetis: nec præmio, nisi innocentem: adeoq; ludibrijs miseræ sum diuersitatis implicitus, ut impetrandum à uobis habeam odij mei fauorem. Plinius idem ad Saturninum: Præsertim quũ enitendum haberemus, quod parentibus eorum & orbis probaretur. Suetonius in uita Cæsaris: Vt consolãdos eos magis imperator, quàm puniendos habuerit. Hunc modum loquendi apud Ciceronem reperisse non memini me. In his exemplis, ubique gerundium est. Illa autem participia in nomen transeuntia, putaui ad te scribendum, existimaui hanc rem tractandam, censui tibi illud significandum, id est dignum scribi, tractari, significari, quæ omnino idem ualent, quod scripsi, tractaui, significaui: sed non sine deliberatione tamen, nec inconsulto. Dicebant autem antiquiores rogatum te uelim, oratos uos uelim, pro eo, quod est rogo, uel oro. Sicut posteriores (quorum est Quintil.) dicebant: uenio petiturus, uenio oraturus: pro eo, quod est uenio petitũ, & uenio oratum. Sed hoc ad supini magis rationem pertinet. Illud autem, quod Seruius ait gerundium esse, participium est potius. aut nomen, quum inquit, Similiter etiam accusatiuo casu utimur, quum uolumus absolutam facere elocutionem, & per gerundij modum aliquid dicere, ut petendum mihi est equum, codicem, birrum. Hinc Verg. Pacem ab rege petendum. Nam si dixeris, petendus est codex, iam non per gerundij modum, sed participialiter loqueris. Hoc non aliter participium est seu nomen, quàm illud, petendum est mihi iumentum, præsertim quòd gerundia non regunt passiue, sed actiue, & nominatiuis carere creduntur, & accusatiuis præpositionem anteponi uolunt, sicut ante ostendi. Vt accusatiuus, ita & ablatiuus amat secum præpositionem. Vt, In defendendo maior labor est, quàm in accusando. Indagemus (si possumus) cum quot præpositionibus accusatiuus gerundij iungitur, cum quot item ablatiuus. Accusatiuus iungitur frequenter cum ad, raro tamen cum in. Item frequenter cum ob, propter, & inter, raro cum ante: ut uado ad capiendum hostem, ego ueni ob te, uel propter te redimendum. Inter nauigandũ pro in nauigando sæpe legimus. Verg.

—Et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caueto. Idem:
—Nanq; ante domandum Ingentes tollent animos.

Totidem ferè præpositiones ablatiuo gerundij seruiunt. In, frequenter, cæteræ rarius: de, ex, uel è, à, uel ab, & cum. IN, ut in nauigando. DE, ut edendo, de migrando, de agendo. Quintil. Sed quia latius fusus est hic locus, mixtusq; cum elocutione tractabitur, cum præcipere de apte dicendo cœperimus. Etiam cum motu, ut Cic. ad Atticum lib. VIII. Tu quid cogites de transeundo in Epirum, scire sanè uelim. EX, uel E, Vt ex defendendo, quam ex accusando uberior gloria comparatur. A, uel AB. Cic. Ex quo exardescit siue amor, siue amicitia (utrunque enim dictum est ab amando.) Alibi quoque: In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à dicendoq; deterrent. Et alibi: Non distinguit à non dolendo uoluptatem Plinius posterior: Sermonibus dies trāsigebat, quum à scribendo uacaret. CVM, ut Quintil. Sed ratio rectè scribendi iuncta cum eloquendo est. Variantur porrò gerundia per omnes quos enumerauimus casus, numerosq;, & genera. Nam (ut ego sentio) hæc omnia habent in genitiuo, ut delectatio fruendi principatus, fruendæ prouinciæ, fruendi imperij, molestia educandorum filiorum, locandarum filiarum, colendorum prædiorum: regitq; hic genitiuus aliquando casum. Cicero: Equidem efferor studio patres uestros, quos colui & dilexi, uidendi. Nam durum fuerat futurum, studio uidendorum patrum uestrorum. Et quoties oporteat loqui per relatiuum, necesse est loqui per hoc gerundium, ut hic dies attulit initium dicendi quæ uellem, non autem dicendorum eorū quæ uellem. Illud Titi Liuij lib. XXI. nisi scriptura uitiosa est, certe uitio non caret: Non enim uereor, ne quis hoc me uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Adhortandi enim singularis numeri est, uestri uero pluralis. Item Cicero libro secundo de diuinatione: Dolebis tamen Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. Plautus in Captiui duo: Nominandi tibi istorum erit magis, quàm edundi copia. In datiuo, Vaco agro colendo, uineæ pastinandæ, nemori succidendo. In plurali una uox est trium generum, ut uaco agris, uineis, nemoribus procurandis. Qui casus regimen non habet. Absurdum sit nanque dicere, do operam colendo agrum, uel legendo librum. Soluendo non sum, nunquam patitur secum substantiuum. Ideo dubitari potest, an datiuus sit, an ablatiuus. Significat autem satis facere, pro eo, quo obligatus sum siue pecunia, siue remuneratione. Vt Quintil. Placeamus licet nobis fortuna nostra, pater, pauperi soluendo non sumus. Vult autem semper post se datiuum, licet non semper apponatur. Interdum etiam alium casum, ut apud eundem: Maximi tum uirorum, & quibus artis suæ soluendo non sit humanitas. In acusatiuo, ut eo ad salutandum fratrem, ad

ſalutandam ſororem, ad ſalutandum ſidus, ad ſalutandos fratres, ad ſalutandas ſorores, ad ſalutanda ſidera. Quod elegantius dicitur, quàm cum regimine, ut eo ad ſalutandum fratres, ad ſalutandum ſorores, ad ſalutandum ſidera. Per alias quoque præpoſitiones ſimiliter, ſed inter, raro habet cum gerundio ſubſtantiuum, rarius regimen. Vt Liuius lib. II. Et ipſe inter ſpoliandum corpus hoſtis ueruto percuſſus. Et iterum: Inter accipiendas de ſuis commodis rogationes. De ante, nullum tale in præſentiarum exemplum occurrit. In ablatiuo ſine præpoſitione, ut, fit iniuria domino fundi, uel defringendo ramo, uel ligno incidendo: res eunt ordine lite æſtimanda, id eſt quum defringitur ramus, quum inciditur lignum, quum lis æſtimatur: uel defringẽdo ramum, incidendo lignum, æſtimando litem. Sed frequentius uſi ſunt ueteres ablatiuo plurali in tali genere ſermonis, ut Cicer. Orationem autem latinam efficies profecto legendis noſtris pleniorem, id eſt legendo noſtra. Nam in ſingulari ſolebant ſæpius apponere præpoſitionem, ut in committendo prælio. Regit autem hic ablatiuus ſine præpoſitione caſum, ut hos accuſando, illos occidendo totam ciuitatem labefactaſti. Cum præpoſitione IN, tum regit, ut in tribuendo ſuum cuique, tum uariat genera, ut in colendo agro, in paſtinanda uinea, in nemore excidendo. Per DE, ſimili modo etiam regit, ut Cic. in Tuſculanis: His præſertim cognitis, quæ de nihil ſentiendo paulo ante dicta ſunt. Niſi dicimus, nihil eſſe aduerbium, non nomen. Et uariatur per genera, ut de accuſatore conſtituendo, de collocanda filia, de prædio emendo. Per EX, uel E, & A uel AB, neſcio an liceat dare tali gerundio regimen: nullum enim exemplum occurrit. Variari autem per genera certum eſt. Cato: Ex cataplaſmatis biblendis, ex aluo leuanda: Et abſtineas ab offendenda Repub. Sed cauendum, ne id uerbum ſignificet motum, quale eſſet reuertor ab arando, uel ab arando aruo. Redeo à ſpectando, uel à ſpectandis ludis: quum ſit dicendum, reuertor ab aratione, uel ab aratione arui, redeo à ſpectaculo, uel à ſpectaculis ludorum. Per CVM uix locum habet talis oratio, ut non participium ſit potius, quàm gerundium: ut ſedeo cum uiro coronando, id eſt qui coronabitur, non autem qui coronatur. Poſſet habere regimen, ſed nullum exemplum ad manum eſt. Atque omnia gerundia cum ſociata ſunt ſubſtantiuis, paſſiue accipiuntur: diſiuncta uero, actiue, nonnunquam paſſiue utique ſine genere & ſine præpoſitione in caſu ablatiuo, & quaſi abſolute, ut apud Verg. Alitur uitium, creſcitq; tegendo. Et alibi: Aegreſcitq; medendo. Et iterum: Vritq; uidendo Fœmina: hoc eſt, quum tegitur uitium, quum curatur æger, quum uidetur fœmina. Neque id modo apud poëtas, uerum apud oratores quoq;

ut apud Mar. Fab. Sed memoria excolendo, ſicut alia omnia, augetur: excolendo, dum excolitur, non autem dum excolit. Nec regit caſum, quale foret: urit fœmina uidendo à maribus. Sicut dicimus, uruntur uiri, & equi uidendo fœminas. Accuſatiuus quoque cum præpoſitione non tantum actiue accipi ſolet: ut tu es idoneus ad diſcendum, ſed etiã paſſiue, ut hæc res eſt facilis ad diſcendum. Salluſtius in Iugurthino: Pauca ſupra repetam, quò ad cognoſcendum omnia illuſtria magis, magisq; in aperto ſint. Quidam uero indoctus hac ætate ſcribere auſus eſt, Iamiam urbs in periculo capiẽdi eſt pro eo, quod eſt, urbs iam in periculo eſt, ne capiatur, ſiue hoſtis parum abeſt à capienda urbe. Quum ſemper ſine ſubſtantiuo gerundium accipiatur actiue, aut ſi à neutro uenit, neutraliter: niſi aliquando, ut oſtendimus, in ablatiuo.

De ſupino in tum. Cap. XXVIII.

d E ſupinis ita ait Priſcianus in compendiario quodam opuſculo, Sed hoc intereſt inter amandum, quod eſt gerundium, & amatum quod eſt ſupinum: quòd amandum neceſſitatem amoris ſignificat, amatum autem imitationem ad amorem. Dignum obſeruatione præceptum elegantiæ, ſi modo uerum: quod minime eſt, tum autoritate, tum ratione. Nã autoritatis loco exemplum nullum poſuit: Et quodnã quæſo ponere poterat? Quid intereſt uado uenatum, & uado ad uenandum? uado piſcatum, & uado ad piſcandũ? dormitum, & ad dormiendum? Salluſtius: Legatos ad Iugurtham de iniurijs queſtum miſit. Et iterum: Non mea culpa ad uos ſæpe oratũ mitto P.C. ſed neceſſario, non imitatione. Præterea pro ratione hoc ſit, ꝙ Græci pro his duobus noſtris transferentes utuntur uno ſuo infinitiuo cum articulo πρὸς τὸ παραγγελεῖν, quod nos uiciſſim transferentes, nũc per gerũdium, nunc per ſupinum interpretamur. Si quid autem inter hæc duo intereſt, id erit, ꝙ ſupinum nunquam ferè eſt ſine uerbo ſignificante motum ad locum, ut eo, & uenio. Nam illa, do filiam nuptũ, do uenum, ſiue uenundo ædes, ſpectatum admiſſi fuimus, latentem in ſe motum obtinent. Idem Priſcianus in alio grandi opere & multi tũ ingenij, tum laboris inquit. Frequẽter tamen antiquiſſimi neutro participio futuri addebant eſſe, & infinitiuum futuri ſignificabant, ut oraturum eſſe, pro oratum ire: facturum eſſe, pro factum ire: nupturũ eſſe, pro nuptum ire, quod mihi minime uidetur, Nam ut concedam, quod merito denegare poſſum, quòd latine, aut certe uſitate dicamus, pro eo quod eſt, cupio filiam meam nuptum ire, & nos factum ire: Cupio filiam meam nupturum eſſe, & nos facturum eſſe: quum dicendum ſit nupturam eſſe & facturos eſſe: dico aliud eſſe oratum ire, & oraturum eſſe. Ego quidem cœnaturus ſum, non tamen eo cœnatum, uel ad cœnandum.

cœnandum. Et scio te cœnaturum esse, sed non protinus ire cœnatum, uel ad cœnãdum. Nam participium futuri cum uerbo substantiuo nõ habet actionem illam, & motum, quem habet uerbum eo. Atqui in passiuo fuerat uerisimilius si dixisset: quo etiam frequẽter utuntur au tores, idem esse, damnandum esse & damnatum iri. Nam eodem lo co dicere possumus, credo peccatum meum resciscendum esse, & resciturũ iri. Item intelligo, scio, uideo, opinor, existimo peccatum meum patefaciẽdum esse, uel patefactum iri: & cætera uerba huiusmodi. Illa autẽ quæ ad futurum respiciunt, ut timeo, metuo, uereor, spero, cupio non idem faciunt, quibus maior differentia est cum passiuo participio futu ri: ut uereor peccatum meum patefactum iri, magis quàm patefaciendum esse. Cupio culpam meam celatum iri, potius quàm celandã esse. Item timeo peccatum meum patefactum iri. Et pro illo modo per passi uum participium futuri substituimus hunc: timeo peccatum meum ne patefiat, uel ut patefiat: quod fieri nequit in alijs uerbis. Non enim licet dicere, scio peccatum, ut resciscatur, sed rescitum iri, uel resciscendũ esse. Denique (ut eò reuertar, unde egressus sum, & semel Prisciano respondeam, non idem esse oratum ire, & oraturum esse) alterum præsentis temporis est, ut uideo te accusatum ire me, id est nunc: alterum futuri, ut uideo te accusaturum esse me: & tamen accusatum iri me abs te uideo, accipitur pro eo quòd est, uideo te uel accusatum ire me, uel accusaturum esse me, uel abs te accusandum esse me.

De supino in tu. Cap. XXIX.

IDem autor & in eodem quo supra dixi opusculo, ita ait: Hoc interest inter amando & amatu: quòd amando est in ipso amore, amatu uero pro amatione, uel pro amore, id est pro ipsa re accipitur. Et hoc manifestat ipsa etiam interpretatio Græca. Sed an hæc differentia uera sit, et hoc ex Græco argumentũ quãtum nomenti habeat, Priscianus uiderit. Mea autem sententia tum ex superioribus, quæ dixi in gerundio, tum ex sequentibus apparebit. Paulo post subiungit: Accipitur uenatum pro ad uenationem, quomodo uenatu pro uenatione: sicut miserabile uisu pro uisione. Et: Nec uisu facilis, nec dictu effabilis ulli: pro uisione & dictione. Multis igitur modis, sicut & in alijs docuimus locis, nomina sunt hæc accipienda magis, quàm uerba. In hoc ego à Prisc. libere dissentio, uel ratione, quam postea dicam, uel autoritate, & potissimum Mar. Fab. quem omnibus sine controuersia ingenijs antepono, qui ait, dictu factu'q; aliud esse, quàm dicto facto'q;, quæ Prisc. appellat dictione & fictione, quæ alius in significando figuræ sunt, quàm uisione & uenatione. Præterea: Quint. uocat uerba participalia, sicut à multis gerundia dicuntur no-

mina participialia. Et (quod ad rationem pertinet) supina haec per uerbum à Graecis transferuntur, quàm per nomen, quòd si nomina forent casus ablatiui, certe alij casus non deessent. At nemo unquam auditum habet, hic dictus, hic factus, sed tantum dictu & factu, propter quod necesse est aliud esse, quàm dicto et facto, siue dictione, & factione, id est aliud, quàm nomẽ. At uisu, auditu, cognitu, inquies omnes casus habent, & hi ablatiui sunt. Haec parum prudentis, aut certe parum perspicacis est ratio. De qua antequam dicam, libet castigare uulgus imperitum grammaticae professorum, qui uniuersum sane orbem stulto errore peruertunt, sic semper loquentes, eo lectum, uenio lectu, pergo auditum, reuertor auditu. Qui error unde profectus, & quo ex fonte imperitiae emanauerit, nescio: summoq; opere hallucinationẽ publicam admiror, quòd tandiu à nemine animaduersus est. Nunc ostendamus, quae differentia est inter uisu & auditu nomina, & inter uisu & auditu uerba. Quando sunt nomina, significant sensus corporis, coniunguntur cum adiectiuis, reguntur casus, reguntur etiam à uerbo & participio, subseruiente quoq; praepositione: ut caeco toto uisu oculorum, antea priuatus auditu aurium, nonnihil etiam ex odoratu. Haec omnia absunt à supino: siquidem non rem, non substantiam, nõ qualitatem, sed actionem, seu potius passionem uerbi significant. Nõ iunguntur cum adiectiuo, non regunt casum, non reguntur nec à uerbo, nec à participio, sed à nomine tantum, eodemq; adiectiuo, nunquã interueniente praepositione: ut miserabilis uisu, id est quum uidetur: non autem miserabilis sensu uidendi: facilis uisu, id est ut uideatur, uel facilis ad uidendum, non autem quòd habeat uisum facilem: effabilis dictu, id est ut dicatur, non autem ut dicat. Optimum factu, id est ut fiat, non autem ut faciat: difficile factu, quia difficile ad faciendum est: incredibile memoratu, quum memoratur, non memoratione: dignum auditu, quod est audiri dignum, non ut sensu audiendi potiatur: impossibile creditu, ut credatur, non ut credat. Acipenser piscis rarus inuentu, ut inueniatur scilicet, non ut inueniat: res iocunda cognitu, ut uidelicet cognoscatur: absurdum relatu, cum refertur: obscaenum aspectu, quum aspicatur, & si qua sunt alia. At homo superbus dicto & dictis, non dictu. Saeuus facto & factis, non factu, id est quũ dicit, non quum dicitur, quum facit, non quum fit. Res uero saeua factu & dictu, id est quum fit aut dicitur, non quia facit, aut dicit. Scipio clarus administratione bellorum dicitur, & administratu bellorũ, quando est ablatiuus, id est administratione. Cato dignus administratione Reipub. & administratu, eodem modo. At Resp. digna est administratu, uerbum est, id est ut administretur, nisi addendo genitiuũ faciat

cias nomen, administratu Catonis. Quare in illo Vergiliano, quod Priscianus attulit:

Nec uisu facilis, nec dictu effabilis ulli,

quandoquidem abest genitiuus, non est nomen, ut ille uult prouisione, & dictione, sed uerbum, pro eo, quod est ad uidendum uel audiendū. Nec ignoro à multis legi affabilis, non effabilis, quod putatur sumptum ex illo uersu Accij in Philoctete: Quem neque tueri contra, neque affari queas. Quod si ita est, nomen esse confitebimur, sed tamen nequaquam supinum. Multi scripserunt de cultu agrorum, nomen est, id est de cultione & cultura agrorum. Locus autem saxosus non est dignus cultu, nempe ut colatur, uel dignus coli. Homo dignus amatu, puer dignus doctu, liber dignus lectu: id est qui ametur, doceatur, legatur. Ideoq; quum ex omnibus uerbis passiuis liceat uti talibus supinis, raro tamen eisdem uocibus utimur loco nominum. Quis enim dicat, tu es priuatus amatu meo, exclusus à doctu meo, doctus sine lectu meo? profecto nemo. Ex quo apparet, quum in usu uulgatissimo sint pro uerbu, ut ille liber est dignus lectu, non posse inter nomina numerari. Ea tamen quae ambiguum usum habent uerbi & nominis, animaduertendum est utram in partem accipi debeant: ut tu es dignus gubernatu: si pro gubernatione, nomen erit: si pro eo, quod est, ut guberneris, uel dignus gubernari, uerbū: sed nomini accommodare solemus, aut etiam debemus genitiuum: uerbo, nec debemus, nec solemus. Deniq; ex duobus supinis alterum actiuo uerbo dare possis, alterum passiuo, ut amatum sit ab amo, amatu ab amor.

De participio praeteriti temporis significante actionem, & de praesenti, passionem. Cap. XXX.

Participia quaedam in uoce passiua actionem: quaedā in actiua passionem significant. Circunspectus, Consideratus, Disertus, Cautus, Tutus, Ignotus, Argutus, Falsus, Contentus, Tacitus, Profusus, Fluxus, Scitus, & quo nonnulli utuntur, Discretus. Circunspectus est, non qui circunspicitur, quem solemus appellare conspicuum, sed qui circunspicit, & in omnem partem more Iani spectat, hoc est prudens & sagax. Consideratus, inconsideratusq;, qui agenda considerat, aut secus, non qui consideratur, aut non consideratur. Disertus, qui probe disserit, non qui disseritur. Cautus, qui scit sibi cauere, non cui cauetur. Nonnunquam tamen res cui cauetur, ut pro Cecinna Cicero: Quo res mulieri esset cautior. Tutus portus, tuta urbs, quòd tueatur alios, non quòd ab alijs defendatur. Tamen saepe passiue in hominibus, ut tutus sum ab hostibus, quòd munitus, & sine periculo sum. Ignotus etiam saepe actiue, ut Quinti-

lianus: Ne quis tamen erret ignotus, non est filij mei nouercæ, sed mater: ignotus dixit pro ignorãs, & pro hospite & alieno, non pro ignorato. Argutus, qui est acuta quadã, et accurata solertia, quasi acute arguẽs, et uestigans, non aũt ab altero acute intellectus et uestigatus. Falsus, qui fallit, ut Terentius: Cẽsen' me aliquam causam fictam, falsam, ineptam saltem potuisse proloqui? Aliquando etiam passiue, ut idem: Carine falsus es, id est deceptus es. Et Sallustius: Nec ea res me falsum habuit. Contentus, qui continet, quod animo satisfacit, non qui continetur. Tacita homo, taciturnus. Vergilius tamen posuit passiue:

Quis te magne Cato tacitum, aut te Cosse relinquat?

Profusus & fluxus actiue apud Sallust. Alieni appetens, sui profusus, quasi profusor. Nam diuitiarum & formæ gloria, fluxa & fragilis habetur. Scitus, qui sciens est, & argutus, unde scitæ Platonis interrogationes dicuntur, astutæ, & uafræ, ac cum magna arte compositæ. Vt apud Terẽtium quoq;: Scitum hominem, hic prorsus ex stultis insanos facit. Nisi accipere uelimus passiue, ut apud eundem: Scitus puer natus é Pamphilo est: quasi scite & docte natus. Discretus, qui qualitates personarum, et rerum momenta discernit, nõ qui discernitur. Complacitus autem ab actiua uoce, sicut fluxus uenit, habetq; significationem nec actiuam planè, nec passiuam, sicut fluxus & inueteratus, quod & ipsum ab actiua uoce descendit inueterasco. Neutralis enim uerbi, & actiui una uox est, sicut passiui & deponentis, atq; cõmunis: cui simile est iuratus à iuro. Iuratos enim iudices dicimus, qui iurarunt: et excretos hœdos apud Vergilium, ab excresco. Et exoletus ab exolesco, quod dum est substantiuum, significat scortum masculum, & præcipue iam adultum: dum est adiectiuum significat adultum, sed raro reperitur, ut apud Plautum: Reliqui domi exoletam uirginem. Adultus ab adolesco. Defectus quoque qui deficit. Vt Martialis:

Dulcia defecta modulatur carmina lingua
Cantator cygnus funeris ipse sui.

Quintil. Defectaq; labore senectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit, nisi diligẽtiã. Et hæc qdẽ significationis actiuæ ĩ uoce passiua: pauciora sunt in actiua passiuæ. Euidẽs negotiũ dicitur, qd̄ uidetur apte, et intelligitur, nõ qd̄ uidet, et intelligit. Indulgẽtior facies apud Quintilianũ pro pulchra, nõ quæ alijs indulgeat, sed cui alij indulgeant. Idẽ in alio loco: Fili indulgẽtissimi uidi te, nec semel uidi. Vñ Statius:

Pulchrior haud ulli triste ad discrimen ituro
Vultus, & egregiæ tanta indulgentia formæ.

Præterea honorificentissimos, magnificentissimos, munificentissimos ludos quum dicimus, uidemur passionem significare in participio

præsentis

præsentis temporis: ab honorificens enim magnificens, munificens ueniunt, licet ficens pro faciens non dicatur, uel certe à magnificus, munificus, honorificus: quæ cum facio componuntur, quod est actiuum, & tamen ita accipiuntur quasi honorifice, munifice, magnifice facti, non autem facientes. Sed causa est, quòd hæc ipsa cum facio composita tam actiue, quam passiue significant. Siquidem uocamus hominem magnificum, & opus magnificum. Illum quidem magnanimiter facientem, hoc uero magnanimiter factum.

Participium præsentis temporis pro præterito poni. Cap. XXXI.

Solent autores nonnunquam pro præteriti participio substituere illud præsentis, nec solum latini, qui carent participio præteriti actiui, sed Græci quoque, qui non carent. Cicero in Bruto, Quum è Sicilia discedens Rhodum uenissem. Non enim quis discedens applicat. Multum inter principium uiæ, & finem interest. Primum discedimus, postquam uero discessimus, nauigamus, uel iter facimus postea, quò tendimus, peruenimus. Quomodo ergo discedens è Sicilia uenit Rhodum? nempe utens præsentis participio loco præteriti, quod deest. Quod probatur per aliquod uerbum cui non desit huiusmodi participium: quale est proficiscor. Neque enim dixisset, quum è Sicilia proficiscens, sed profectus. Vt idem de officijs libro tertio: Si exempli causa uir bonus Alexandria profectus, magnum frumenti numerũ Rhodum aduexerit. Nec tamen quis in omnibus uerbis permissum esse, quod in discedendo permittitur, putet: ueluti si dicas, quũ amicos salutans, qui Alexandriæ erant, Rhodum uenissem: dicendum erat, amicis salutatis. Nam is qui recedit, tandiu recedere dicitur, quãdiu tendit ire, dumq; perueniat: quod non idem fit in salutando. Si quis tamen hoc sæpius uti uelit, faciat, sed temperate.

De compendio participij. Cap. XXXII.

Habet autem participium talem, tantamq; nonnũquam gratiam, ut sine eo non sit latina planè oratio, ut est apud quẽdam persæpe hoc uitium admittentem. Circundedimus castris fossam, & uallum, ne hostes uenire possint, & nos opprimere. Quasi fossa, & uallum ideo fiant, aut hoc præstare queant, ne hostes uenire possint. Sola ratio est, ac cautio de oppressione. Itaque dicendum fuit, ne uenientes hostes, aut ne aggressi hostes, nos opprimãt.

De participijs in ens, in substantiuum transeuntibus. Cap. XXXIII

Præsentis temporis participia solent, quum substantiuantur, neutri generis esse, ut accidens, contingens, antecedens, consequens,

decens, conueniens, præsens, continens, apud rhetores pro firmamento rationis. Quædam tamen alterius generis sunt, masculini, ut oriens, occidens, profluens, pro flumine, & confluens, quo duo flumina conueniunt. Fœminini, continens pro terra, quæ non est insula: ut a Sicilia ad continentem paruum intercapedinis est. Plinius maior libro sexto, Alymnum a proxima continente abest CLVII passuum. Animans quoque: ut Cicero: Requirat atque appetat, ad quas se applicet sui generis animantes. Nonnunquam tamen hoc nomen in neutro genere reperitur, sed magis in plurali. Consonans pro litera non uocali. Prægnans uero unde sit participium, nescio. Alia quoque quædam huc pertinentia, in nostris de philosophia libris commodius explicantur.

Quòd participium futuri temporis in nomen transit.

NE ILLVD quidem transeundum est, quemadmodum participium passiuum futuri temporis transit in nomen. Amandus, dignus amari: colendus dignus coli, ita & actiuum. Seneca de naturalibus quæstionibus: Nullam autem mentionem fecit cometarum, non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset: prætermissurus dixit pro eo quod est, talis qui prætermitteret: nec tempus innuit, sed hominis qualitatem, atque animi uoluntatem. Quintilianus in undecimo: Neque omnino huius rei meminit usquam poëta ipse: profecto non taciturus de tanta sua gloria. Non alio modo dixit, non taciturus, quàm per participium passiuum iam conuersum in nomen, ut modo dixi, tacendum dignum taceri. Neque omnino significauit hoc usquam poëta ipse, profecto rem sibi non tacendam. Et adhuc Plinius Iunior: Itaque partem oneris tui mihi uendico, & tanquam parens alter, puellæ nostræ confero quinquaginta milia nummûm: plus collaturus, nisi a uerecundia tua sola mediocritate munusculi impetrari posse confiderem, ne recusares.

De repetundis & repetundarum. Cap. XXXIIII.

Repetundarum, & de pecunijs repetundis, non habet alios casus: & dubitari potest participium ne sit, siue nomen, an gerundium. Verres accusatus est repetundarum, uel de pecunijs repetundis. Quum dico repetundarum, subintelligo pecuniarũ. Quo nomine, pecuniæ, et omnia quibus diuitiæ cõstant, contineri dicimus. Hæc accusatio proprie cadit in eos, qui quum forent magistratus, prouincialibus aut ui, aut dolo eripuerunt pecunias, aut uasa pretiosa, uestem, frumentum, nauigia, nummos. Mutatur autem e in u, Repetendarum enim erat dicendum. Sed tertia coniugatio præter cæteras hoc iuris habet, ut literam hanc immutare possit, sicut accusatiuo plurali tertiæ declinationis licet mutare eandem uocalem in i, duntaxat

in his

in his nominibus, quorum genitiuus pluralis exit in ium, ut Seruio placet: nam Priscianus plura præcepta dat. Sallustius in initio Catilinarij: Omneis homines, qui sese student præstare cæteris animantibus, summa ope niti decet, ne uitam silentio transeant. Ita hoc siue participium siue nomen, siue gerundium: à tertia coniugatione natum mutauit e in u, uel ob hoc saltem, ut differret ab illo, quod dicitur ad res repetendas: ut sunt missi legati ad res repetendas, quo significatur, aut principi, aut populo erepta esse uel pecorum, uel hominum, uel locorũ, aut terrarum, agrorumq́; corpora.

LAVRENTII VALLENSIS IN SECVNDVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

HACTENVS de nomine uerbóque, & ex his duobus composito participio: nunc de alijs partibus orationis, quid singulæ proprietatis habeant, disseramus: póstea de earum disputaturi complexu. De quo priusquam ego dicam, non puto mihi dissimulandum, non deso re, qui meos hos commentarios, antequam legant, sumant'ue in manus, putent respuendos, tanquam aut ea, quæ haudquaquam uetustas statuisset digna memoratu, continentes, aut uetustatem ipsam partim negligentiæ, partim imperitiæ condemnantes: quod prætcrisset, quæ essent in primis (ut ego sentio) digna, quæ literis mandarentur, aut potius utrunque facientes: quod inepta quædam, minimeq́; memoratu digna præcipiam, & ueteres illos perfectos sanè & consummatos, existimem minus commode præcepisse. Ego uero (ut ad illud primum respondeam) non uideo cur hanc, de qua loquor, materiam se indignam existimasset aut C. Cæsar, qui de analogia, aut Messala, qui etiam de singulis literis uolumina conscripsit, aut Varro, qui de etymologia minutissimas tractauit quæstiones, aut Marcellus, Pompeiusq́; linguæ latinæ indagatores, aut Aulus Gellius publicus penè literarum censor, qui ut magnum quiddam annotasse se præter cæteros apud Ciceronem existimat, explicauerunt pro explicuerunt, & esse in hostium potestatem, pro potestate, quæ ipse indigna ducerem opere meo: aut Macrobius Gellij æmulus, qui omnes libros uidetur excussisse, ut aliquid in latina lingua, quod auribus hominum

dignum esset, pro sua uirili parte conferret in medium. Aut tres illi unquam triumuiri, de quorum principatu inter eruditos quaeritur, Donatus, Seruius, Priscianus: quibus ego tantum tribuo, ut post eos quicunque aliquid de latinitate scripserunt, balbutire uideantur: quorum primus est Isidorus indoctorũ arrogantissimus, qui, quum nihil sciat, omnia praecipit. Post hunc Papias, aliíq; indoctiores, Eberardus, Huguitio, Catholicon, Aymo, & caeteri indigni qui nominentur, magna mercede docentes nihil scire, aut stultiorem reddentes discipulum, quàm acceperunt. Multos transeo quum indoctos, quos numero comprehendere non licet: tum doctos, inter quos sunt Paedianus & Victorinus: quorum alter ad orationes, alter ad rhetoricos Marci Tullij commentaria composuit: sed prior ut aetate, ita doctrina longe antecedit. Postremo non uideo, cur aliquis de grammatica ac lingua latina componẽs, haec suo officio minora existimet, quibus nihil sanè est in grammatica & latinitate praestantius, ut proximus liber potuit esse documento.

Quod quum ita sit, dicam'ne eos aut imperitia haec omisisse, aut negligentia? minime. Sed C. Caesaris, ac Messalae libri interciderunt temporum culpa. Varronis uero de lingua latina dimidiati reperiuntur, in quibus fortasse ea, quae ego praecipio, continebantur. Caeteri autem (fieri potest) ut quae à superioribus tractata nouissent, sibi non attingenda existimarent. Denique multi scriptores ad nostram usque memoriam non peruenerunt. Neque uero aliquis hoc loco expectet, ut dicam, non esse contumeliosum prioribus, si quid ad illorum inuenta posteriores adijciant: nulli unquam ab antiquis ad eundem cursum conficiendum uiam fuisse praeclusam: nihil usquequaque perfectum, nõ omnia posse omnes. Non dicam id, quod Priscianus ait: artis grammaticae uetustissimos quosque autores maxime errasse, recentissimos uero & ingenio et diligentia longe praestitisse. Id dicam, quod uere possum dicere, me nõn tam mea uoluntate (quae ardentissima erat) ad hoc opus descendisse, quàm prudentissimorum, atque amantissimorum consilio, quum aliorum, tum praecipue Aurispae & Leonardi Aretini: quorum alter Graece legendo, alter latine scribendo ingenium excitauit meũm. Ille praeceptoris (uni enim mihi legebat) hic emendatoris, uterq; parentis apud me locum obtinens. Ad quos quum separatim de proposito animi mei retulissem, degustationemq; quandam operis demonstrassem, uterque pro se, ut pergerem, hortatus est, & ut se autore ederem, iussit: ut iam integrum mihi non esset, illorum autoritati repugnare, si repugnare uoluissem. Sed currentem (ut dicitur) incitarunt. O uiros omni laude dignissimos. O de literis ac de literatis optime meritos, non ueremini ne alij eò, quò peruenistis (licet perquam arduũ sit)

sit)perueniant: sed hortamini, incenditis, & quasi de alto, manum scādenti porrigitis. Quare querentibus, atque mirantibus audaciam meam, ita responsum uelim, me summis uiris suadentibus hoc opus et condidisse & edidisse. Quanquam (quod ad cupiditatem meā attinet) quæ tandem socordia, atque ignauia mea extitisset, si commisissem, ut alius hanc laudem mihi qualemcunque præriperet? Sunt enim qui nonnulla horum, quæ à me præcipiuntur, uel de me, uel de auditoribus meis audita (nunquam enim ista suppressi) in opera sua retulerint, festinarent'q; edere, ut ipsi priores inuenisse uideantur. Sed res ipsa deprehendet, cuius domini uere sit hæc possessio. Quorū unius libellos quosdam pro amicitia quum legendos eo præsente cœpissem, deprehendi quædam mea, & quæ me amisisse nesciebam, furto mihi sublata cognoui. Parco illius nomini. Erat autem locus de per, & quàm in compositione, de qua re proximo libro disputaui: & de quisque, quum adiungitur superlatiuo: negligenter ille quidem & inscite tractatus, ut scires aliunde decerptum, non ex se prolatum: & auditum non ex cogitatum esse. Conturbatus tamen sum, & inquam homini, Hanc ego elegantiam agnosco, & mancipium meum assero, te'q; plagiaria lege conuenire possum. At ille erubescens, ioco tamen atque urbanitate elusit, quòd diceret, uti rebus amicorum licere ut suis. At istud inquam abuti est, non uti. Nihil enim mihi reliqui fit, ubi tu huius rei, in qua ipse laboraui, palmam semel occupaueris. Tum ille etiam urbanius, quòd malus parens essem, qui filios quos genuissem & educassem, è contubernio eijcerem: ipse tum misericordia, tum amicitia nostra ad se domum suam colligeret, atque educaret pro suis. Destiti in illum stomachari intelligens multo magis mihi bona mea negligenti, quàm illi bona ab alijs neglecta colligenti uitio dandum esse. Quare quis non uidet, non inhonestum esse, ea me mandare literis ex me inuenta, quæ alij ne furto quidem sublata, turpe sibi ducunt scriptis suis inserere? Adductus sum igitur ad hoc opus componendum non modo magnorum hominum consilio, sed etiam necessitate. Nunc ad inceptum redeundum est.

De tribus pronominibus, Mei, Tui, Sui. Cap. I.

Vltis in locis Priscianus testatur nihil interesse, an utamur primitiuo, an deriuatiuo in illis pronominibus mei, tui, & sui. Quid est, inquit, meus est filius, nisi mei filius? Et alibi, mei ager est, & mei agri instrumentum: & mei agro dedit, & mei agrum colo: similiter mei agri, & mei agrorum, & mei agros dicimus. Similiter tui agrum. & tui agros: sui agrum, & sui agros: nostri agrum, & nostri agros: uestri agrum, & uestri agros. Et alibi,

amat ille suum filium, & amat sui filium: benedicit suo filio, & benedicit sui filio. Petit à me ut prosim sui filio: & prosim suo filio: & in alijs adhuc locis, nisi hac ratione, ut ipsius utar uerbis. Si ipsa tamē possessio in possessorem faciat transitionem, non est congruum uti genitiuo primitiui pro possessiuo, quia uim habet compositi Græci: ut Ciceroni redit suus filius: non satis commodo pro hoc dicitur, Ciceroni redit sui filius, nec Ciceronem laudat sui filius, pro suus filius, & similia: quia nec apud Græcos bene dicitur, κικέρωνα φιλεῖ ἑαυτοῦ υἱός, nisi more Attico pro simplici accipiatur. In quo Priscianum falli uel ex hoc argumentum est, quòd nulla (ut ferè solet) autorum exempla attulit, & de contrario illorum usu reticuit. Ego autem (quoniam de his trium pronominum genitiuis inter me, & Priscianum quæstio est) aliquanto altius repetam de natura genitiui, & de usu doctissimorum autorum disputabo. Et licet non pauca in hāc rem mihi dicenda sint, non prosequar tamen paruula & minuta quædam, & tot uerbis, quot ille fecit, sed quæ eruditissimis euadere uolentibus sint gratissima: quæ quum ignota fuerint Prisciano, declarant eum non satis stilo oratorio fuisse exercitatum. Genitiuus omnis (ut taceam, si qui sint alij modi) aut actiue, aut passiue accipitur: adde etiam possessiue, quod pene pro actiue accipio. Actiue, ut prouidentia dei bonitas dei. Passiue, ut timor dei, cultus dei: Ibi deus prouidet, & benigne agit, non ipsi prouidetur, & benigne fit: Hic timetur & colitur, non timet nec colit. Possessiue, ut sedes dei, regnum dei. Atque in huiusmodi oratione, ut intellectus apertus atque unus est, ita in illis ambiguus & anceps. Amor dei, charitas patris, suspicio uxoris: dubium est de utro loquaris, an de amore, quem deus in nos habet, an de eo, quem nos in eum: de charitate patris in filios, an filiorum in patrem: de suspicione maritali, an de suspicione uxoria. Taceo quòd aliquando hi genitiui eidem orationi adsunt, ut in Catone maiore Cicero: Quid de Publij Licinij Crassi & pontificij, et iuris ciuilis studio loquar? Crassus studet, quod est actiue: ius (ut sic dicam) studetur, quod est passiue. Iterum de officijs libro primo: Quare L. Syllæ & C. Cæsaris pecuniarum translatio à iustis dominis ad alienos, non debet liberalis uideri. Tria igitur pronomina, de quibus agimus, sola omnium binos genitiuos sortita sunt: unos mei, tui, sui: alteros, qui iam exoleuerunt, mis, tis, sis: in quorum penè locū successerunt deriuatiua, meus, tuus, suus. Horum binorum genitiuorum antiquitati placuit, alteros actiue significare, alteros passiue. Nam illa mis, tis, sis, (ut coniectura ducor) actiue, siue possessiue significabant ut hæc ipsa meus, tuus, suus, unde pronomina possessiua uocitantur. Ennius libro secundo:

Ingens cura mis est concordibus æquiparare. Plautus in Penulo:
Do diem hunc sospitem rebus mis agundis.
Quamuis idem in Milite, & iterum in Mercatore, tis pro tui uideri possit accipere, tamen hic Cum Ennio, mis posuit pro meis, nō pro mei. Quod non licere fieri autoritatem ex autoribus repetamus, nec accipi unquam mei, tui, sui, nisi passiue. M. Fabius Quintil. Et (quod inter ista difficillimum fuit) amore mei uicit etiam matrem suam, Cicero: Quod desiderium tui ferre non posset, & me tui pudet.
Vergilius in sexto:
Quiq; sui memores alios fecere merendo. Terent.
Vnum scio hoc, hanc meritam ut memor esses sui.
Non significatur hic amor meus, quem in alterum habeo, sed (ut sic dicam) quem de me alter habet, & quo amor. Item non desiderium tuum, sed alterius de te: & pudor non tuus, sed de te: & memoria non sua, sed de se. Similiter in plurali duntaxat duorum. Nam sui non uariat uocem genitiui pluralis, ac ne singularis quidem, ut Prisciano placet: Sis enim non reperitur, ut mis, tis. Ideoq; opinor et hæc duo illius exemplo pariter intercidisse, quum præsertim in uicem eorum succedant deriuatiua. Habent itaque hæc duo pronomina in plurali nostrum, & uestrum quæ respondent ad illa mis, & tis: & item nostri, & uestri, quæ respondent ad illa, mei, tui: ut, Nemo nostrum: nemo uestrum: non autem nemo nostri, nemo uestri. Rursus habete curā nostri, sicut habemus curam uestri: non autem habete curam nostrum, sicut habemus curam uestrum. Si quis exempla desiderat, sibi facile reperire poterit. In diuersa opinione Seruius grammaticus est, qui ait: Nostri autem & uestri genitiuus pluralis est antiquus, & ex Græco descendens, sicut singularis est mis & tis: & hoc est unde dicimus, nostri causa fecit, hoc est nostrum. Forsitan A. Gellium (ut postea apparebit) est secutus. Sed hos & Priscianum cum alijs in errorem, ut augurror, induxit, quòd interdum inueniunt hæc non ad alia referri personam, sed reciproca esse. ut:
Ego omnia facio amore mei, tu istud fecisti gratia tui. Verg.
Oblitus'ue sui est Ithacus discrimine tanto.
Sed non fuit causa cur errarent. Nam ita in his passio est, ut in illis: nec alio modo, aliqd ego facio amore mei ipsius, quàm tu amore mei, Vt enim diligor abs te, ita diligor à me: ut est apud Ouidianum Narcissum: Vror amore mei: & tu, sicut ab altero, ita & à te ipso diligeris, & sibi quisque amicus est, ut alteri. Est alia præterea causa, cur errarent, quod uiderent hæc (quæ nos distinximus per actiue et passiue) in multis indifferenter poni: ut causa mea, & causa mei: fama mea,

& mei:imago mea, & mei:potestas mea, & mei:usus, utilitasq; mea, & mei:memoria mea, & mei: interdum etiam ipsa deriuatiua pronomina passiue accipi, ut apud Terent.

Et lachrymis opplet os totum sibi: Vt appareat facile desiderio id fieri tuo:uidelicet quòd tu desideraris, nō ꝙ desideras. Quale est, accusatio mea, & crimen meum, quum accusor criminis, quasi accusatio mei, & crimen mei. Sed non satis solertis fuit, tam facile falli. Nam ultimum, ubi passiue positum est hoc pronomen deriuatiuum (quod quidem rarum est) non magis contra me facit, quàm contra ueteres omnes, qui haec pronomina possessiua uocauerunt, id est possessionem significantia, quod (ut dixi) rarum est. Ideoq; non passim hoc reperias. Non enim dicas pro eodem dolorem tuum, & dolorem tui, ut dixit Terentius desiderium tuum, pro tui, quod scilicet ipse non dicerem. Verum quandoquidem non infinita sunt haec nomina, quae natura quadam ab usu aliorum recedunt, non grauabor de nonnullis sigillatim dicere, dum non grauentur audientes legentesq;, haec audire uel legere. Dicam tamen breuiter: & res digna scitu in primis, in qua uidemus maximos etiam esse hallucinatos. Primum est, causa mea uenisti, & causa mei. Causa mea accipitur possessiue, eo modo, quo uia mea uenisti pecunia mea fecisti sumptum, iter meo sumptum fecisti. Causa mei uero passiue, eo modo quo beneuolentia mei; Modus tamen prior est usitatior. Quid autem de hoc Seruius idem sentiat, postea uidero. Fama mea & fama mei, eiusdem rationis est: & mea fama frequētius dicimus. Imago mea, scilicet quae mea est, ut statura mea, & forma mea. Imago mei, nempe quae de me est. Sed prior modus est usitatior. Haec quae sequuntur, in utranque partem frequentiora, ut alterum tamen, alterius sensus sit. Memoria mea actiue, quòd ego recordor, memoria mei passiue, quòd alij de me recordantur, uel mentionem habent: saepe etiam possessiue eo modo, quo fama mea. Dolor meus, quem ipse patior: dolor mei, quem alius de me patitur: uel forsan ego ipse, simq; dolens, meā uicem, sicut dicimus misereor mei. Copia mea possessiue, quam ego possideo: copia mei passiue, qua ego possideor: ut faciam omnibus copiam mei, non meam: meretrix facit omnibus copiā sui, non suam. Potestas mea, quam habeo: potestas mei, qua habeor. Nec pulchre dicas alteram pro altero: ut tu uides potestatem meam, quanta est, non mei: habes potestatem mei, non meam: nisi aliud significet, pro eo quod est, habes eandem similem'ue potestatem, ut apud Cicer. Bello Marsico, Q. Octauius omnibus faciebat sui conueniendi potestatē. Vtilitas mea, aliud ē, quàm utilitas mei, Ibi possideo hic possideor. Quint. Sed ut aliquid praestaret patriae utilitas mei, id est de me. Nā fieri

fieri potest ut in eadem re sit utilitas sua alicui cum utilitate sui. Quidam legunt utilitas mea. Idem: Quid nunc agam, aut quem ultra eē usum mei dijs repugnantibus credam? usus inquam est non meus, sed ex me aliorum. Adhuc idem: Præsens quidem illa protinus redditur merces, quòd omnibus, quibus insedere, odorem mellis inspirant, & breui contactu uim sui relinquunt: uim sui, non suam, sed ex se. Quo modo tu captus amore mulieris, malles habere copiam sui, quàm suã. Fastidium mei, quo ego ab alijs fastidior: fastidium meũ, quo ego alios fastidio. Vt idem: Seu mulier omnibus exposita mortalibus uanitatem fastidio mei, despectuq; captauit. Hæc sunt & his similia, non tamen plurima, quæ ancipitem naturam habent, cætera uero minime. Non enim sic dicimus, pulchritudo mei, fortitudo tui, longitudo sui, ut imago sui, non prudentia, non ingenium, non sapientia, non probitas, non uirtus, non innumera alia. Quòd si tam parua res eos mouit, debuit è diuerso illud magis mouere, quòd quædam, quæ & ipsa non multæ sunt, habent ancipitem significationem, sed quam nemo nisi cæcus nõ discernat, ut pars, dimidium, medium, membrum, quid, aliquid, multum, & si qua alia. Quis enim non uideat, quum dico, hæc est pars mea: non de corporis mei parte intelligi; sed de hæreditatis? Et iterum, hæc est pars mei, non de hæreditate, sed de corpore? Manus pars mei est, non mea: fundus pars mea est, non mei. Dimidium tui maius est, quàm dimidium sui, profectò de corpore intelligo. Dimidium tuum maius est, quàm dimidium suum, de præda, aut de cibo, aut de successione, alijsq; similibus intelligendum est. Medium tui tangam, non medium tuum. E medio mei prodijt, non è medio meo, ut auferam iniquitatem de medio tui Israël. Membrum, quum pro parte accipitur, eãdem rationem sequitur: ut hic puer membrum mei est, quasi pars mei: sin pro membro aliquo, & in suo significato, ita accipitur, ut caput, ut manus, ut pes. Hic puer membrum meum est, quasi sit caput, & manus. Hic digitus membrum meum est, non mei. Item, quid mei tetigisti? quid tui uidi? aliquid tui uirgo perdes, si uenatum cum adolescentulis prodibis: non aliquid tuum: nisi dicamus tui à neutrali genere, ut Cicero de oratore libro tertio: Ex quo uereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis imitatus: id est de tuo, non de te. Vlysse, si quid tui Polyphemus prehendet, id omne deuorabit. Mei nihil attigit: quicquid enim attigisset mei, statim contriuisset. Multum mei ille auferre potest, sed plus tui: plus inquam de te, quàm de me: non de tuo, & de meo. Item quicquid Melibœe diripuisti, aliquid meum fuit, non mei. Nunc redeo ad Seruium, qui ait: tui causa feci, & tua causa feci, discretionẽ

hanc habent, tui causa tunc dicamus, si aliquid ipsi, ad quem loquimur præstiterimus, utputa tui causa te defendi. Verg. in XII.

Victus amore tui, cognato sanguine uictus,
Coniugis & mœstæ lachrymis uincla omnia rupi.

Tua uero causa, cũ alteri aliquid alterius contemplatione præstamus: Vt tua causa mancipium tuum defendi. Si Seruius tantum de hoc uocabulo causa loquitur, & non in uniuersum de omnibus huiusmodi, non recte attulit exemplum alterius uocabuli, præsertim nonnihil natura differentis, sin uero de omnibus, non potest una lex dari diuersis, ut supra ostendimus. Si tamen lex est, & non potius contra legem omnium ueterum. Nam (ut ego dicebam) causa sæpius cum pronomine deriuatiuo copulatur: atque hoc quidem indifferenter, siue aliena sit causa, siue tua: uelut si quis dicat, Epicurus uult omnia cuique agẽda esse causa sua, mihi mea, tibi tua, illi sua, nobis nostra, uobis uestra: non mihi tua, aut sua, nec tibi mea, nec illi uestra, nec nobis sua, nec uobis nostra. Hic nihil opus est admiscere primitiuum. Sed ne sine exẽplo loquar (quod ipse fecit) uno ero contentus sumpto ex Quintiliano: Mea depugnasti causa, tua peristi. Atque hoc, quod Seruius præcipit nobis, ipse constanter usus est, neminem tamen secutus. Quale est illud in VII. Aeneidos: Non spe salutis, sed mei causa. Et in VIII. Hæc signa mei causa fiunt. Et in IX. Vult enim intelligi sui causa matrem secutam. Verum quid mirum de Seruio, cum Aulus Gellius, & quidẽ antiquior, non modo nullum exitum in hac quæstione potest reperire; sed etiam non optime sentit. Ita enim inquit, Cur igitur Terentius: Pœnitet nostri, non nostrum? nihil hercle mihi uenit in mentem, nisi autoritas quædam uetustatis, non minus anxie, quàm superstitiose loquentis. Paulopost: Sed procul dubio qui rectissime loqui uolet, nostrum potius dixerit quàm nostri. Et idcirco importunissime fecerunt, qui in plerisque Sallustij exemplaribus scripturam istam syncerissimam corruperunt. Nam quum ita in Catilinario scriptum esset: Sæpe maiores nostrum miserti plebis Romanæ, &c. nostrum aboleuerunt, & nostri scripserunt. Et quo in plures libros mendæ istius soboles manauit. Tu Aule Gelli de genitiuo nostri loqueris, non de nominatiuo nostri pluralis numeri. Vtrum rectius sit ad exemplum Sallustij (ut mihi & cæteris placet) in nominatiuo casu, nihil ad rem facit, neque ad exemplum Terent. Et qui (ut tu uis) Sallustij scripturam corruperunt, non in genitiuum mutauerunt sonum illum, sed in nominatiuum, per quẽ casum non audeas tu dicere, corrupte nos loqui, imo (quantum ego sentio) incorruptius. Est enim una eademq; uox nostri, ab eo quod est ego

genitiui casus, & nominatiui ab eo quod est noster. Neque uero ego repugno Aulo Gellio dicenti mutatam scripturam esse à nostrum in nostri: nominatiuum tamen non genitiuum. Nam neque aliquis recte in genitiuum mutasset, neque ratione mutasset. Quin potius fateor, et hoc libentius, quòd unicum illud exemplum, quod ipse ex Plauto protulit, fortasse mēdosum est, dicente: Duorum labori hominum parsissem libens, mei te rogandi, & tui mihi respondendi. Ait autem Aulus Gellius, mei enim hoc in loco Plautus non ab eo dixit quod est meus, sed ab eo quod est ego. Itaque si dicere uelis patrem mei, pro patrem meū (quod Græci modo τὸν πατέρα μοῦ dicunt) inusitate quidem sed recte profecto eaq; ratione dicas, qua Plautus dixit labori mei, pro labori meo. Nolo equidem tam confidenter (ut facit Gellius) scripturam mendosam dicere, & affirmare quod inexploratum habetur. Taceo autem quòd damnat fortassis immeritos, qui nec corruperunt scripturam, et melius sic dici putauerunt. Quæro cur uerisimilius sit aliquos scripturam illam mutasse Sallustij, in qua nihil absurdi erat, quàm hanc Plauti, qui contra grammaticorum leges, qualis est Seruius, & Priscianus, & Donatus, qui hunc poëtam in schola lectitabant, facere uidebantur? si ita diceretur, Duorum labori hominum parsissem libens, meo te rogandi, & tuo mihi respondendi. Nulla nanque grammaticæ ratio uidetur posse hoc tueri, Quin potius per indiuidua exponimus singillatim, quod dixeramus per uniuersum, eodem casu utamur, sic, Duobus hominibus laborem detraxi, necesse est ut dicamus mihi scilicet & tibi, non autem meum & tuum. Tamen (ut ego sentio) in genitiuo permissum est: ut, affert hic accusationem duorum hominum, mei & tui, siue meam & tuam, quale hoc loco fit, sed dicendum potius per pronomina deriuatiua, quia possessio, siue actio significatur, non passio. Quod ego mutatum esse nolo dicere ab ipso Aulo Gellio, sed à grammaticæ professoribus, quorum nihil est supercilio superbius, nihilq; improbius, & ad emendandos libros, uel corrumpendos potius magis audax. Præterea Plautus licentia uerborum potest dici usus, in qua fuit planè nemo liberior. Postremo quid habet momenti ex uno autore & eo Poëta, afferre unum exemplum in tanto numero omnis generis autorum, qui adeo refugerunt dare actiuam significationem his tribus genitiuis primitiuorum, ut eos mutauerint in alteram uocem, genitiuis aliarum dictionum, cum quibus coniuncti erant natura repugnante. minime mutatis, ut Cicero in Gabinium & Pisonem: Dico mea unius opera Rempub. esse liberatam. Idem ad Atticum: Solius enim meum peccatum corrigi non potest. Idem pro Muræna: Ex tuo

ipsius animæ coniecturam cœperis. Non dixit, ac ne dicere quidem potuisset, mei unius opera, mei solius peccatum, tui ipsius animus. Et in plurali. Quintil. Deinde quum satis uires eorum explorauerint, suæ ipsorum fiduciæ permittunt: nõ dixit sui ipsorum fiduciæ. Quid multus? cum etiam apud recentiores (de Christianis loquor) hoc sit obseruatissimum, ut in Psal. CXLI. & LXIII. secundum Hebraicam ueritatem, quorum alter ita incipit: Domine clamaui ad te, festina mihi, exaudi uocem meam clamantis ad te. Alter sic: Audiens uocem meam loquentis, à timore inimici serua uitam meam. Et in LXX. secundum aliam è Græco translationem: Domine memorabor iustitiæ tuæ solius. Est autem solius non fœminini generis, sed masculini, ut ex Græco apparet, referturq; ad dominum, non ad iustitiam. Item in libro Regum tertio: Sustulit filium meum de latere meo ancillæ tuæ dormientis. Et in euangelio Lucæ: Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Nec desunt quidam imperite docti, qui conantur illud exponere, tuam ipsius animam, aliud esse quàm tui: si tui dicere liceret homines ignaros non solum Theologiæ, sed etiam literarum. Interrogent Græcos, & reperient penes eos, unde nos sumpsimus, tui esse nõ tuam: quum illi non habeant in his tribus pronominibus, quam nos, elegantiam. Ideoq; apud eos est, Pater nostrum uel nostri, qui es in cœlis. Sanctificetur nomen tui. Adueniat regnum tui. Fiat uoluntas tui, sicut in cœlo, & in terra. Panem nostri, uel nostrum da nobis hodie, & dimitte nobis debita nostri, uel nostrum, sicut & nos dimittimus debitoribus nostri, uel nostrum: quæ nos ne barbare loqueremur, mutauimus in pronomina deriuatiua. Ex quo apparet non modo illud Auli Gellij maiores nostri per genitiuum contra grammaticam, uerumetiã illud maiores nostrum contra usum eẽ, potiusq; in tali genere utẽdum esse deriuatiuo nostri, quàm primitiuo nostrum, licet hac ratione non uteremur. Nec usquam contrarium exemplum reperire contingit, nisi unum in epistola quadam Ciceronis ad Curionem sic dicentis: Eam autem unius tui studio me assequi posse confido, quod & sic defendi posset, studio pro gratia et fauore, uel amore aliorum erga te, ut apud Horatium ad Iunium: Ne studio nostri pecces: tamen malim dicere id factum esse uitio librariorum. Ac ne semper culpam reijciam in librarios falsò, dabo argumentum cur & prius, & nunc merito in illos impetum faciam. In proxima statim epistola legitur bis, tyranno P. Lentulo, pro eo quod est, tribuno plebis. Et in præcedente libro ad Lentulum, qui est illius operis primus, bis etiam idem uitium est in secunda, & XI. epistola. Et quum omnia ut reor (maximã enim partem

tem uidi) exemplaria, quæ in Italia sunt, mendosa & deprauata hoc uitio essent, nullus tamen flagitium animaduerterat. Itaque sicut nunc illud emendauimus, ita hoc quoque emendare, & in pristinam synceritatem restituere audeamus, sic: Eam rẽ tuo unius studio me assequi posse confido. Nec alia causa factum est, ut Terent. dixerit, saluus sum meo præsidio, atque hospitis: non præsidio mei atque hospitis. Quem imitari Petrarcha si sciuisset, non titulum operi suo in didisset de sui & aliorum ignorantia, sed de sua. Aliud nanque est ignorantia sui, aliud ignorantia sua. Si tamen sensit de ignorantia quam de se habuit, rectè dixit. Et uulgo dicimus, scio tuas diuitias, qui te pauperem quereris, non tui diuitias. Aspice liberos meos, qui dicor orbus, non mei liberos. Cernant sua prædia, qui mihi unum fundum inuident, non sui prædia. Vbi non modo genus dissimile est antecedẽti & relatiuo, sed etiam numerus. Quanquam (quod ualidissimum est) ingens differentia significationis est inter primitiua pronomina, et deriuatiua. Sed ista omnia fieri cogit, quòd non licet primitiuis genitiuis dare significationem actiuam. Cuius rei & illud maximum argumentum, & apertissimum est, quod subijciam, nulli adhuc grammaticorum intellectum: quòd dicimus mea, tua, sua, nostra, & uestra, interest & refert, non autem mei, tui, sui, nostri, & uestri. Est autem illud mea tua, non ex parte ante (ut quidam uolunt) sed ex parte post, non aliter quàm quum dicimus, hoc interest illius, quasi hoc est officium illius. Ita hoc interest mei, si liceret mei aliter accipere quàm passiue. Nunc dicimus mea in uoce possessiua, sed tamen ut sit primitiuũ & substantiuum, & non adiectiuum. Denique ita ac si diceremus mis, regi autem à parte posteriore, atque ideo hoc uerbum habere ante se nominatiuum, sicut sum, es, est. Sed in neutro genere quis dubitet, quum omnia plena sint exemplorum? Cicero pro Plãcio: Si quid mea minus interest, id te forte magis delectat. Et pro eodem: Non solum quid cuique debeam, sed quid cuiusque intersit. Et pro Sylla: Vestra enim, qui cum summa diligentia, & integritate uixistis, maxime interest. Et pro lege Manilia: Illud primum parui refert. Vbi etiam dicere possumus, illud mea parui refert. Sed hoc nihil ad presens tẽpus. Hæc omnia resoluuntur in uerbum substantiuum, hoc modo: Si quid minus meum est, quid cuiusque est, uestrum est hoc maxime. Illud parui momenti est, ut appareat non differre naturam uerbi substantiui, et horum duorum impersonalium uerborum, nisi quod illud naturaliter post se nominatiuum postulat, hæc genitiuum, sed actionis siue possessionis more uerbi substantiui. Sed hoc in cæteris nominibus, ac prono-

mnibus nihil dubitationis habet, quorum genitiui actiue, passiue, possessiue, & si quis est alius modus, accipiuntur. Mei autem, tui, sui, diuersam naturam habent. Quid igitur faciendum erat? hæc passiue accipiuntur, nõ actiue nec possessiue. Illa uerba post se nolunt genitiuum actiuum, siue possessiuum. Danda ergo fuit uox possessiui pro significato primitiui, non genitiuus possessiui, qui idem erat, qui est primitiui, non genitiuus possessiui, qui idem erat, qui est primitiui, sed ablatiuus, qui natura est genitiuo simillimus, & in genere fœminino, uel tanquam medio trium generum: uel suauitatis gratia: ne durum uideretur meo, tuo, suo, nostro, & uestro. Ideoq; hi ablatiui iunge sibi patiuntur adiectiua illa, tanquam actionem possessionemq; significantia in genitiuo, ut supra demonstrauimus, sic mea solius interest, tua unius refert, sua ipsius interest, non mei solius, tui unius, suiipsius, nisi in alia loquẽdi figura, de qua mox subijciam. Vnde maxime palàm fit, nunquam hos genitiuos sumi nisi passiue, ut habeo curam mei solius, non meam solius: habeo curam tui unius, non tuam unius: unusquisq; curam gerit suiipsius, non suam ipsius, Cur ita? quia passio hic significatur, ubi superius uel actio, uel possessio. Cuius rei unum exemplum sufficerit ex Terentio: Hem tot mei solius solicati sunt causa, ut me expleant. Et planum quidem iam facimus, tres genitiuos mei, tui, sui, passiue semper poni: meus, tuus, suus, plerunque possessiue. Ideoq;, cum utendum est illis primitiuorum genitiuis, mutari sonum de i, in a. Nũc aliqua addenda sunt de his dictionibus, quæ legitime coniunguntur, cum huiusmodi pronominum genitiuis: nec enim omnes possunt. Ante omnia nullum substantiuum in consortio suo sustinent. Vt, fili noli domo recedere respectu mei patris. Quod non tam placuisse Prisciano reor, quàm per imprudentiam esse lapsum, quum dicat, mei Prisciani eges. tui Prisciani ego. Et alibi: Ego Vergilius, tu Vergilius, ille Vergilius, mei Vergilij, tui Vergilij, illius Vergilij. Hæc enim oratio declarat meum Priscianum, Vergilium'ue, aut tuum: non me Priscianum, Vergilium'ue, aut te: non aliter quàm si dicas, eges mei patris, ego tui domini. Quod profecto non est primitiuorum ab eo, quod est ego et tu, sed deriuatiuorum, ab eo quod est meus & tuus Neque discrimen facit, quod hic appellatiuum nomen est, ibi proprium. Vergilius:

Si qua tui Corydonis habet te cura, uenito. Et alibi:

Aeneæ mihi cura tui. Et iterum:

Aeneæ mei. Quæ à meus, tuus, non ab ego, tu, ueniunt.

Itaque sic emendemus Priscianum, qui quum de lingua latina compo nuit, antiquitatem omnem corrigens, nomen suum latine proloqui nesciuit.

uit. Mei, qui sum Priscianus, eges: tui egeo, qui Priscianus es, uel me Prisciano eges: te Prisciano egeo, uel tui uel te Prisciano egeo. Nã illud Apostoli ad Corinthios: Salutatio mea manu Pauli, é Græco est sumptum: ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ παύλου. Tertiũ uero exẽplũ quod idẽ protulit, illius Prisciani eget, recte dicitur. Non habent enim cætera pronomina ancipitem naturam, ut illa tria, de quibus diximus: Adeóq; uerum est, hos ipsos genitiuos respuere consortium substantiui, ut ne in possessiuorum quidem forma illud pati uelint. Vidimus licere dicere, meam unius operam, tuum solius studium: Non tamẽ dicemus, meum Laurentij studium, suum Prisciani prædium, sed meum studiũ, qui sum Laurentius, prædium suum, qui est Priscianus. Neque tamen ob id excludo, si genitiuos hos passiue accipiamus, eo modo quo exemplũ ponemus. Nam (ut superius docui) aliquando duos genitiuos alterum actiue, alterum passiue positum uidemus unà iungi, ut quid de P. Licinij Crassi iuris & ciuilis, & pontificij studio loquar? Ita fit in pronomine, ut idem autor ad Atticum: Mihi fuit & laudis nostræ gratulatio tua iocunda, & timoris consolatio grata. Et iterum: Vehementérq; tua fui memoria delectatus. Quod si igitur hæc pronomina, siue in genitiuo passiue, siue mutata in uocem possessiuorum actiue non admittunt genitiuos substantiuorum, nunquid admittunt omnium adiectiuorum? Non opinor: sed proprie solorũ participiorum, participialiúmq; gerundiuorum, & frequentissime illorum trium (ut quidam uolunt) pronominum unius, solius, ipsius, & si qua alia, quæ rara sunt, de quibus mox dicam, per genitiuum cum participio. Cic. ad Lentulum: Quocunque tempore mihi potestas præsentis tui fuerit.

Per fœmininum, sed cum gerundio. Ouidius heroidum:

Copia placandæ sit modo parua tui.

Per uocem mutatam in possessiuum, ut ad Ciceronem Cato: Libenter facio, ut tuam uirtutem, innocentiam, diligentiam cognitam in maximis rebus domi togati, armati foris pari industria administrare gaudeam. Cicero de Oratore, L. Crassum quasi colligendi sui causa se in Tusculanum contulisse. Sed hoc gerundium est, & ea exempla, quæ supra attuli, quorũ unum fuit, Sustulit de latere meo ancillæ tuæ dormientis: ad quod pronomen malo referri illud dormientis, quod est adiectiuum, quàm illud ancillæ, quod est substantiuum: ita ut, si abfuisset participium, uix tolerabile fuerit futurum, quale Boëtij: Solantur mœsti nunc mea fata senis. Quintilianus etiam solet omittere pronomẽ, ut: Accepi fateor illum, qui solus quoque non sequebatur, quem non gaudium redemptionis, non lætitia prælati, non hortantis erexit pa-

tris amplexus. Et in eodem libro: Rus, seruulos, penates, & omnia utiliora properanti festinatione parentis addixi. Omisit sui, ut esset, non lætitia sui prælati: & meus, ut esset, non meus hortensis amplexus. Et iterum mea, ut esset quoque festinatione mea parentis. Poëtæ etiam frequenter. Ouid. heroidum:

Denique quisquis erat castris iugulatus Achiuis,
 Frigidius glacie pectus amantis erat.

Id est, meum amantis. Idem:

Illa meis oculis species abeuntis inhæret,
 Quum premeret portus classis itura meos.
Ausus es amplecti, colloq; infusus amantis,
 Oscula per longas iungere pressa moras.

Id est, tua abeuntis, & meo amantis.
Idem in eodem opere, sed inusitatius:

Et flesti, & nostros uidisti flentis ocellos.

Nostros dixit pro meos, & flentis pro flentium. Est enim illud flentis genitiuus singularis, nō accusatiuus pluralis: quod accentus probat, quum tales accusatiui habeant ultimam longam, quæ hic non est. Hoc dixi, quia quidam hunc locum exponunt per accusatiuum. Illa diuersitas numerorum, meos siue nostros amantis, uix alij, quàm poëtæ permissa est. Postremo hæc pronomina, siue in primitiuorum genitiuis, siue in possessiua uoce (ut dixi) maxime gaudent illis tribus unius, solius, ipsius, quorum multa exempla iam protuli. Nec ab re fuerit, sicut unius, ita duorum, trium, quatuor posse dici. Item omnium cuiusque, plurium, & si qua sunt adhuc: ut uestram duorum, uel uestram trium, uel uestram omnium operam desidero, pro uestrum. Cicero de oratore lib. I I.

Sed uoluntati uestræ omnium parui.

Cuiusque, aptius cum pronomine sui, siue suus coniunguntur, ut uellem nosse quæ sit sua cuiusque sententia, non sui cuiusque. Brutus ad Ciceronem:

Qui uestris paucorum respondeat laudibus, pro uestrum.

Verum iam huic quæstioni finem imponamus.

De Meme, Tete, Tutu, Sese. Cap. I I.

Adem ferè hæc tria pronomina geminari etiam solent: priora quidem per figuram meme, tete: tertium sine figura. Vergilius in nono,

Meme, adsum qui feci, in me conuertite ferrum
 O Rutuli.

O Rutuli. Et in undecimo:
Meme duce ferrum
Corripite o Rutuli. Et in XII.
Verte omnes tete in facies.
Sed hoc uideri potest esse sine figura. Non enim est ita acre & ardēs, ut apud Quintil. Tete hoc loco mulier interrogo. In nominatiuo planè semper figuratum est, ut Cic. in Antonium: Tutu faces illas incendi sti. Sese (ut dixi) nunquam figuratum est, ut idem: Hic uiri fortissimi sanguine aspersus sceleratum gratulātibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese, id est se.

De nostrâs, Vestrâs, & Cuiâs. Cap. III.

Nostrâs, uestrâs, et cuiâs, non tantum patriam, nationemq; in nuunt, sed etiam partes, & quasi sectam, ut uestrates philosophi, non sunt ita populares & fauorabiles, ut nostrates: qui ab Epicuri schola prodierunt. Et, cuiates philosophi uos estis? Stoicine, an Academici, an Peripatetici, an nostrates Epicurei? Cic. Putarés ne unquam accidere posse, ut mihi uerba deessent, non solum ista uestra oratoria, sed hæc etiam leuia nostratia.

De Iste & Ille. Cap. IIII.

Iste & ille (si audire Priscianum uolumus) hoc differunt, quòd iste spatio propinquiore, ille autem longiore intelligitur: cuius autoritas plurimos in errorē induxit, qui pro istud dicunt illud, ueluti si ad hominem longe positum scribas, si quid noui in illa urbe est, mihi notum facias, pro eo quod est in ista urbe. Quod non mediocre peccatum est. Nam de me loquens dicere debeo, hoc caput, hæc manus, hæc ciuitas. De te uero istud caput, ista manus, ista ciuitas. De tertia autem persona, illud caput, illa manus, illa ciuitas. Cicero in Antonium: Remoue paulisper istus gladios. Et in eodem lib. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate tantum uini in Hippiæ nuptijs exhauseras, ut tibi necesse esset in cō spectu populi Rom. uomere postridie. Hoc est istis tuis faucibus, istis tuis lateribus, ista tua firmitate. Vnde nascuntur aduerbia istic, istinc, istac, istuc, istorsum, istò. Vt idem ad Valerium iurisconsultum: Qui istinc ueniunt, aiunt te superbiorem esse factum, id est qui ab ista prouincia in qua agis, huc in Italiam, Romamq; ueniunt. Aliquando tamen iste accipitur pro hic, ut idem & in eundem: Cum isto tempore stent cum gladijs armati. Et Quintilianus: Iuuenis iste, de quo summa in rebus humanis monstra gignuntur. Et iterum: Iuuenis iste patris sui hæres solus inuentus est. Ille quoque nonnunquam per dignitatem, aut per eminentiam ponitur, indicans esse, quod omnes debeant nosse, ut Ale-

xander ille Magnus: ille Censorius Cato, Architas ille Tarentinus.

De Hic, Is, Idem & Ad hoc. Cap. V.

Hic, & is habent potius illam (de qua modo memini) Prisciani differentiam, ut hic spatio propinquiore, is uero longiore intelligatur. Multis tamen in locis utrunque locum habet: ut: qui praefert uirtutem diuitijs, is sanè fortis est, uel hic sanè fortis est: uel per compositionem, ut quaecunque mulier adultera, eadem uenefica est. Et ferè per haec duo pronomina licet sic loqui, nec per ulla alia, licet poëtae utantur ille pro is, quia amborum eadem penè significatio est. Vt Horat. de arte poëtica:

Qui didicit, patriae quid debeat: & quid amicis:
Quo sit amore parens: quo frater amandus, & hospes:
Quod sit conscripti: quod iudicis officium: quae
Partes in bellum missi ducis: ille profecto
Reddere personae scit conuenientia cuique.

Quare sanctis uiris è Graeco transferentibus sic permittamus dicere: non, qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem deus commendat. Possunt autem haec eadem duo, de quibus loquor, pronomina, & alio modo usurpari. Vt Alexander paruis copijs fretus, superauit Darium cum infinito exercitu, & id in adolescentia, uel & hoc in adolescentia. Item & hoc modo: Pauca uestis, & ea detrita & sordida: potius quàm & haec. Paucis nummis superbit, nec ijs suis, sed aliunde corrogatis: potius quàm & his. Idem, quod est ab Is compositum, quasi pro etiam poni solet, ut Cicero: Et huic coniuncta est beneficentia, quam eandem uel benignitatem, uel liberalitatem appellari licet: id est, quam etiam. Quintilianus: Si causam ueneficam dicat adulteram, non M. Catonis damnata iudicio uidetur, qui nullam adulteram non eãdem esse ueneficam dicit. In hoc pronomine, Idem, annotaui quiddam dissimile ab Is: Ibi potest addi copulatiua, hic non potest: Quod tamen affirmare non ausim, ut quamcunque in sedem migrat apium rex, in eam & apes ipsae comitantur. At si dicam, in eandem, tollam copulatiuam, sic: in eandem apes ipsae comitantur. Nam Idem habet in se uelut uim copulatiuae. Hoc compositum cum praepositione Ad, significat praeterea, ut apud Sallustium: Cognoueram paruis copijs bella gesta cum opulentis regibus, ad hoc saepe fortunae uiolentiam tolerasse, facundia Graecos, scientia belli Gallos ante Romanos fuisse.

De praepositione Cum. Cap. VI.

Cum praepositio, per appositionem non iungitur rei notanti instrumentum, sed comitem. Et hoc est quod Quintilianus ait:

Vt

Vt quæramus nunquid apud nos sit uis quædam septimi casus, & apud Græcos sexti. Nam, inquit, quum dico hasta percussi, non utor ablatiui natura, nec; si idem Græce dicam, datiui. Propter quod Seruius, & quidam alij plane affirmant esse septimum casum. Quòd autem non utamur ablatiui natura, hanc causam existimo, quòd ablatiuus aut ui nominis regitur, aut ui uerbi, aut aduerbij, aut postremo intercedente præpositione, quorum nihil hic fit, nisi uolumus errorem quorundam sequi, qui subintelligunt præpositionem cum. Et quomodo subintelligi potest, quæ ne poni quidem potest? Nam percussi cum hasta, inauditum est: instrumentum enim percussionis hasta est. Peccauitq; nõ incelebris huius ætatis uir, qui scripsit: gladium, qui cum se percusserat, eduxit. Percussit igitur gladio, non cum gladio. Impuli te pugno, non cum pugno, Video te oculis, non cum oculis, Tango te manu, non cum manu. Deleuit epistolam lachrymis, Abstersit sordes aqua, siccauit cretam, liquefecitq; ceram igni: non autem cum lachrymis, cum aqua, cum igni. Sed hoc fefellit, quòd aliquando illa præpositio uideri possit iuncta nomini instrumentum significanti: ut, Acceptus est à nobis cum honore, Magna cum beneuolentia scripsit, Cum mira affabilitate me allocutus est, Cum dira truculentia me aspexit. Veruntamen hi ablatiui instrumentum non significant, sed comitem. Siquidem acceperunt me homines instrumento corporis, non honoris, sed honore comite. Scripsit ministerio manus, non beneuolentiæ, sed hac socia: allocutus est lingua operatrice, affabilitate præsenti, & aspexit instrumento oculorum truculentia suffusorum, quæ nihil facit ad ipsam inspectionem, sed oculi. Sunt qui uelint Priscianum sensisse cum hasta percussi, dici posse, uel hanc præpositionem subintelligi. Ego uero affirmo neminem antiquorum neque protulisse hanc, neque subintellixisse.

De Circiter. Cap. VII.

CIrciter Priscianus inquit ad tempus solum pertinet, ut circiter calendas Ianuarias. Imo & quidem frequentius ad numerum, ut circiter duo millia militum, circiter decem milliariorum. Sed aliquando etiam ad locum, ut Cassius Hemina, lapidem fuisse quadratum circiter in media arce iunctum candelis quoquo uersum.

De Versus & Vsque. Cap. VIII.

VErsus contra naturam præpositionis semper postponitur: ut Italiam uersus, Megaram uersus. Liuius: Duo Romana uno loco propius Albã, tria Albana Romam uersus. Sallustius: Deinde Philenorum aræ; quem locum Aegyptum uersus, finem imperij habuere Carthagnienses. Cicero de diuinatione: Qui cum exer-

citu lustrato, Aretium uersus castra mouisset. Sursum, siue Susum uersus frequenter legimus. Nonnunquã dicitur uersum, sicut aduersum. Nam ita uersus, sicut aduersus, unde quoquo uersus, & utroque uersus, id est in unamquanque partem, & quocunque, & in utranque partem, & deorsum uersus. Atque nescio, quomodo non reperio hanc inter præpositiones esse numeratam, an quia postponitur, & non præponitur? Ne tenus quidem præponi solet, de qua nunc dicam. Et tamẽ est præpositio: an quia uice præpositionis non fungitur, quoties alia adest præpositio? ut ad occidentem uersus: quo quidem modo aduerbiũ est, ut Vsque, quæ & ipsa sic aliquando in oratione collocatur, ut ad occidentem usque.

De Tenus. Cap. IX.

Tenus (ut dixi) semper postponitur. Atque in singulari utique cum ablatiuo, ut hactenus, quatenus, uerbotenus, capulo tenus. In plurali uero cum genitiuo etiã, non solum cum ablatiuo. Sed, quantum ego sentio, cum genitiuo tunc aut necessario, aut uenustius fit, præsertim more Græcorum, quum res est uel gemina, uel numero singulari carens. Neque hoc apud poëtas modo, sed etiam apud oratores. Vergilius:

Crurum tenus hispida nanti. Et iterum:

Et crurum tenus à mento palearia pendent.

Quintilianus in XII. Sed ille uir bonus, qui hæc nõ uocibus tantum sibi nota atque nominibus, aurium tenus in usum linguæ perceperit: sed qui uirtutes ipsas penitus mente complexus ita sentiet. Cælius: Iã illi rumores de comitijs Transpadanorum Cumarum tenus caluerũt. Curtius: Pauci hostium tenus exacti penetrauere ad portum. Est autem significatio usque ad, Vmbilico tenus, usque ad umbilicum: Aethiopia tenus, Nilo tenus, usque ad Aethiopiam, & Nilum: Aliquando etiam pro non ultra: ut gessit consulatum titulo tenus, id est non ultra quàm titulo: cuiusmodi nonnulla ex superioribus exemplis sunt.

De Pridie & Postridie aduerbijs. Cap. X.

Pridie & postridie, quemadmodum tenus, genitiuo seruiũt, & nonnunquam etiam accusatiuo. Vt pridie illius diei, postridie nonarum Decembrium. Cicero ad Atticum: Pridie compitalia memento. Titus Liuius libr. VII. Etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum. Inde ut postridie Calendas, ac nonas eadem religio esset, traditum putant. Idem libro quadragesimooctauo: Pridie Parilia medio fermè die atrox cum uento tempestas coorta. De quo uide plura in nudiustertius.

De Hei,

De Hei, Heu, Eheu, Væh, & Procul. Cap. XI.

Ei quoque, & heu simile quid obtinent, tamen alterum dativo, alterum accusativo iungitur, ut:

b Hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo

Hectore. Terentius: Heu me miserum. Et ferè cum huiusmodi pronominibus. Nam cum alio nomine frequentius per exprobrationem, ut Vergilius: Heu stirpem invisam. Et Plinius libro VII. Heu dementiam ab his initijs existimantium ad superbiam se genitos. Aliquando etiam cum nominativo, ut idem Vergilius: Heu pietas, heu prisca fides. Terentius in Adelphis: Heu misera. Illud vero in Psalmo: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, nescio an vitio factum sit librariorum: quale illud in Evangelio: Ascendit in arborem sycomorum, quia inde transiturus eras: quod scribendum est, illac. Et illud ad Romanos: Tu autem cum oleaster esses, insertus es, pro insitus. Et in Actis apostolorum: Egressi sumus foras portam iuxta flumen, pro extra portam. Eheu nulli casui servit. Vergil. in Bucolicis: Eheu quid volui misero mihi? Væh quoque dativo. Martialis: Capere causidicus fertur mea carmina, qui sit

Nescio: si sciero, væh tibi causidicæ.

Hæc appelles licet sive adverbia sive interiectiones (nam hanc inter partes orationis non numero) sive etiam præpositiones. Procul apud quosdam casui servit, ut apud Curtium: Procul urbem.

Quod quædam comparativa, et superlativa adverbia, serviunt accusativo. Cap. XII.

Omparativa adverbia, & superlativa præter suam constructionem ablativi & genitivi, ut scribo melius te, & optime

c omnium: aliquando serviunt accusativo, utique ea, quæ à præpositionibus veniunt, illarum naturam servantia. Cicero ad Octavium: Quum castra medio itinere longius adversariorum castris, & propius urbem moverentur. Idem ad Atticum: Tamen esse officium meum putavi, exercitum habere, quamproxime hostem. Sallustius: Proxime Hispaniam Mauri sunt. Nec hæc regere possunt dativum, ut Prisciano placet, quale vult esse, Quum propius stabulis armenta tenerent. Dativus hic non regitur natura comparativi, sed ipsius nominis, non aliter quàm si dicam, navigo te propinquius terræ. Et quoniã ipsa rei seriæ quædam de complexu orationis dicere incepimus, iam de hoc ipso disseramus, simulq; de natura indeclinabilium dictionum quarundamque aliarum: ab eo potissimum incipientes, quod huic loco simillimum est.

De O, uel prolata, uel omiſſa. Cap. XIII.

Fortunati, quorum iam mœnia ſurgunt,
Aeneas ait. Et alibi:
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint, Agricolas.

Hic accuſatiuus eſt, ibi uel nominatiuus, uel uocatiuus eſſe poteſt. His enim tribus caſibus indifferenter autores utuntur. Cicero: O uariam, uolucremq; fortunam. Neque hoc in tertia perſona tantum, ſed etiam in prima, & ſecunda, ut idem: O me miſerum, o te felicem. Etiam non appoſito pronomine, ut idem: O miſerum, & deteſtabilem hominem, ſi hæc ignoras. Idem: O te miſerum, O te infelicem: quæ exclamatio ad omnem affectum conuenit, uel miſerationis uel indignationis. Simili modo in nominatiuo, & uocatiuo, ut idem: O fortunata mors, quæ naturæ debita, pro patria eſt potiſſimum reddita. Et iterũ: O magna uis ueritatis, quæ contra omnium ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraq; fictas hominum inſidias ſe per ſe ipſa defendit. Idẽ: O nox illa, quæ penè æternas huic urbi tenebras attuliſti. Et iterum: O Nonæ illæ Decembres, quæ me conſule fuiſtis. Aliquando ab illo ſuperſedemus, utique in re leuiore, neque ita magni caloris. Vt indignũ facinus, & hominem nequam, qui non dubitaret uel in foro alea ludere, uel cum lege de alea condemnatus: Ciceronis uerba ſunt in Antonium. Et Plinius Iunior ad Octauium: Hominem te patientem, uel potius durum, ac penè crudelem, qui tam inſignes libros tandiu teneas. Quòd ſi excandeſceremus, dicendum eſſet, O hominem nequam, & o hominem patientem. Aut ſine indignatione, ut apud Val. Maximũ lib. III. Sed mihi uti iſta conditione uitæ non eſt opus, ſine ullis imaginibus, nobilem animum. Aliquanto hoc remiſſius eſt, quàm ſi dixiſſet: o animum ſine ullis imaginibus nobilem, id eſt ſine maiorẽ nobilitate nobilem. Idemq; Terentius leuioris caloris interiectione uſus eſt:

Hui tam graueis raſtros quæſo:

Sed hoc ſimile eius ſpeciei, cuius mentionem modo faciam.

De me cum infinitiuo, uel accuſatiuo. Cap. XIIII.

Me'ne incepto deſiſtere uictam,
Nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem? Et iterum:
Me'ne Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe? tuaq; animam hanc effundere dextra?

Hæc Vergil. Ad Terentiam autem Cicero: Me miſerum, te in tantas ærumnas propter me incidiſſe? Et iterum in Bruto: Tum Brutus admiratus, tantam'ne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem ſenſerit, quantum flagitij commiſiſſet. In his omnibus placet mihi ſubintelligi, uere'ne ita eſt, me non poſſe auertere Italia regem

gem Teucrorũ? & cætera. Plinius Iunior ad Adrianum: Hominem'ne Romanum tam græce loqui? id est uere'ne ita est? uel oportuit'ne? siue oportet? Terentius in Andria:

Seruo'n' fortunas me commisisse futili?

De En & Ecce, suisq; compositis. Cap. XV.

EN, & ecce in eadem penè significatione amant nominatiuum et accusatiuum: apud Comicos uero bem pro en, affectui seruiens, quo oratores non utuntur: quemadmodum nec ast pro at, quod est poëtarum, syllabam illam breuem interiectione s3 longam facientium. Adiungitur autem en nominatiuo pariter, & accusatiuo, tum indicando, tum exprobrando. Indicando, Verg. En Priamus, sunt hic etiam sua præmia laudi:

Exprobando: En agros, & quam bello Troiane petisti Hesperiam, metire iacens. Seneca in Agamemnone: En paridis hostem.

Iuuenalis Satyra secunda:

En habitum, quo te leges, & iura ferentem
Montanum positis audiret uulgus aratris.

Oratores sæpius exprobrando, & sæpius per nominatiuum. Quintilianus: En improbitas. Cic. En crimen, en causa, cur regem fugitiuus, dominum seruus accuset. Ecce, similiter cum utroque casu iungitur, ut idem: Ecce tibi status noster. Cum accusatiuo autem non memini me apud oratores legisse, sed ne apud poëtas quidem. Nam illud apud Terent. in Eunucho: Ecce autem alterum, nescio quid de amore loquitur. Alter scribi debet, non alterum, Donato quoque probante. Sed demus aliquando reperiri, ut semel apud Plaut. in Bacchidibus: Opus'ne erit tibi aduocato tristi, iracundo? ecce me. Eccum, eccam, eccos, eccas: ellum, ellam, ellos, ellas, ab ecce composita sunt, & secum uidentur gerere casum, sed non gerunt, quæ Priscianus ita resoluit, Ecce eum, ecce eam, ecce eos, ecce eas: ecce illum, ecce illam, ecce illos, ecce illas. Sergius quoque commentans Donatum ait, nihil significat ellum, nisi ecce illum. Pauloq; post: Quum ergo ellum sit ecce illum, & ellam ecce illam, nihil possumus dicere nisi magis demõstratiue. Sed pace Prisciani, Sergijq;, & aliorum, hoc nec uerum, nec conueniens significatum est. Nam inter ecce eum, & ecce illum, quid interest? Potius dicendum erat: eccum, ecce hunc: eccos, ecce hos, de quibus agimus. Talis erat conuenientior interpretatio, sed quæ nec uera foret. Resoluuntur enim hæc per aduerbia, non per pronomina: eccum ecce hic, subintellige uirum, de quo agebamus: eccum ecce hic, subintellige fœminam, de qua mentio erat. Ellũ, ellam, ecce illic uirũ, fœminam'ue, subintellige, de quo, de qua'ue agebatur. Nam, ut de homine, qui ante conspectum nostrum adest, recte

dicas, ecce ille, uel ecce ego, siue ecce illum, uel ecce me: ita male loquaris, ellum hominem, uel ellum me: & rursum de longe posito, eccum. Terē. Eccum Parmenonem, & eccum me. Nempe non ecce eum Parmenonem, quasi aliquis alius sit, præter hunc, Parmeno. Et ecce eum, me, quem me, & quem eum quæris. Plaut. in Menæch. Atque eccam. Et in Mercatore, Ecce illum uideto: Eccum ergo Parmenonem, id est ecce hic Parmenonem, & eccum me, id est ecce hic me. Et ellum Parmenonem dicentes, non sic loquimur quasi de parum noto, ut solemus, quum dicimus, ecce ille Parmeno, quasi ille tibi incognitus, sed auditus. Ellum igitur Parmenonem significat, ecce illic Parmeno, siue Parmenonem. Sed an possit ecce habere accusatiuum, non ante indubitatum habebo, quàm exemplum uidero, nisi illud tale sit apud Verg.

-En quatuor aras,
Ecce duas tibi Daphni, duoq́; altaria Phœbo.
Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Craterasq́; duos statuam tibi pinguis oliui.

Sed de prosa magis dubitare me dico.

De Age, Agite, & Agedum. Cap. XVI.

a *Ge, singularem numerum desiderat, Agite plurale. Agedũ uero non singularem tantum, sed etiam pluralem. Neque id modo in carmine, ut Propert. Vos agedum, sed etiam in prosa, ut Quint. Agedum (si uidetur) extra portas prospicite squallida arua, & spinis obsitas segetes, et semesos arborũ truncos. Cic. Agedũ conferte nunc cum illis uitam P. Syllæ uobis, pop. Romano notissimam.*

De An, & Aut, Ne, Vel, Ve, & eorum compositis. Cap. XVII.

a *N, & aut, coniunctiones sunt, Quintilianus inquit, Male tamen interroges, hic, aut ille sit. Nos quum talem tantumq́; autorem habeamus, tamen plerique multis iam seculis peccauerunt, ac peccant: quod grande flagitium est. Sed duæ causæ eos decipiunt. Ferè enim nunquam decipimur, nisi mendaci quadam specie ueritatis, &, ut inquit Horatius: Decipimur specie recti. Vna, quòd interpretantes è Græco non reperimus hanc apud illos differentiam: Quippe, quum Græci unam tantum habeant utrique nostrarum respondentem, putant pro una uoce græca, unam latinam posse sufficere. Altera, quod reperiunt apud nos in interrogando, aut. Et primæ quidem opinioni hoc responsum sit, eos male mereri de lingua latina, qui dimidium uerborum fastidiunt. Nam plerunque utuntur, aut, more Græcorum, & interrogando, & sine interrogatione: an, omnino relinquentes. Sequenti (quod tamen caput huius erroris est) ita respondemus, si paulo diligentius aduertissent: non in aut, sed in an interrogationem*

tionem consistere deprehendissent, ut apud Ciceronem: An uero Romulus ille, aut pastores, aut conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur? Non est hic multiplex interrogatio, quasi de horum singulis interrogaretur, sed duplex, sic: Nunquid Romulus hæc omnia fecit eloquentia? Hæc una pars est interrogationis: supple an non fecit? Et hæc erit altera pars. Item: Es tu Stoicus, aut Epicureus, aut Peripateticus, aut Academicus? Hæc interrogatio & bene dici potest, & male. Nam si nō constet interroganti te esse philosophum, bene interrogauit, supplēdaq; est duplex an, sic, Es'ne tu Stoicus, aut Epicureus? & cætera, an nōn? Sin constet illi te esse philosophum ex aliqua illarum sectarum, sed cuius sis ignorans de ipsa interroget, male quæsiuit: cum an, non aut dicendum fuerit: &, ubi nos modo posuimus duplex an, omittendum sit, sic: Es tu Stoicus, an Epicureus, an Peripateticus, an Academicus? quæ interrogatio potest tendi in infinitum. Illa uero semper est duplex: hic ad singulas particulas binæ interrogationes sunt, ibi in uniuersum duæ. Quum enim quæro an Stoicus, subintelligitur altera interrogatio è diuerso, sic, an non? Item es'ne Epicureus, an non? es'ne Peripateticus, an non? es Academicus, an non? Afferamus aliud apertius exemplum. An est hic illo nobilior, an plus pro salute mea laborauit? an cui homines magis cupiant? an formosior, & magis dignus, cui filiam meam collocem? Hic octo interrogationes sunt, quia octies interrogatio repetitur. Ibi semper duæ, quia bis semper repetitur. Ex quo patet non esse interrogationem in aut, sed in an. Interrogationem inquam contrariorum: qualis est illa, quid dicam? aut quid non dicam? Inter hæc non ambigimus, sed ipsa ambo simul ambigimus. Secus in illo, abeam, an maneam? De duobus ita quæro: ut, utrum mihi faciendum, & utrum non faciendum sit, dubitem: Ideoq; non solum interrogando, sed citra interrogationem quoque utimur an, ubicunque aliquid contrarietatis inest. Vt dubito, an uiuat pater, an mortuus sit: & in maiori numero, Nescio, an pater Romæ sit, an ualeat, an uiuat, an uenturus ad me sit. Muta uerbum dubitationis, & inscientiæ in dissimile aliud uerbū, sic, Scio, an pater uiuat, an mortuus sit, male locutus es; Bene autem nescio, an pater uiuat, an mortuus sit. Itaque uerbis huiusmodi dubitationis, & inscientiæ damus subiunctiuum cum an, uerbis uero opinionis, & scientiæ indicatiuū cum quòd, & aut, sic, Opinor, quòd pater aut mortuus est, aut grauiter ægrotat. Quod præceptum est de an, hoc quoque sit de ne, quæ plerunq; una, solaq;, et semper in parte prima collocatur, ut bonus'ne uir est, an malus? Aliquando cum socia, sed id sæpius apud poëtas, ut Verg. in pri. lib. Aeneid.

Qui teneant (nam inculta uidet) homines'ne, feræ'ne,
Quærere constituit, socijsq; exacta referre.

Sæpe hoc modo; Illuc eam, nec'ne, ignoro, hoc est dubitatiue. Interrogatiue quoque, ut pro Flacco Cicero: Vtrum uultis prætori Flacco licuisse, nec'ne? id est licuisse, an non? Quidam superuacue addunt alterum an, sic, Nescio, an bene faciam, an nec'ne. Atque ut ostendi quosdam errare in aut, non uidentes in quo differat ab an, ita quidam faciunt in uel, putantes poni pro an, id est interrogatiue uel dubitatiue, siue ignoratiue: ut istud est aurum, uel orichalcum? nescio si sit aurũ, uel orichalcum: imo scis quòd est aurum, uel orichalcum. Et neuter uestrum dubitat, quòd uel hoc, uel illud est: sed nescitis an hoc, an illud sit. Ideóq; & tu interroga aurum'ne sit, an orichalcum: & tu respon de, quòd nescis, an sit hoc, an illud. Illud autem, quod est apud Quintilianum: Quærendumq; arbitrantur iustum'ne sit sacrilegium appellari, quod obijciatur, uel furtum, uel amentiam: potest quibusdam mouere dubitationẽ, quasi in re dubia loquamur per uel, atq; ideo ipsum misceamus cum ne, siue an. In quo minime dubitandum nobis est. Talis enim ibi locutio est: quærendumq; arbitrantur, iustum'ne sit appellari aliquid nomine sacrilegij, an non? uel iustum sit aliquid appellari furtum, an non, uel aliquid sit iustum appellari amentiam, an nõ. Ve magis accedit ad uel, quàm ad an, ut duobus tribus'ue mensibus, id est duobus uel tribus mensibus. Raróq; reperitur geminatum, nisi adiuncta si: ut siue hoc siue illud: aut adiuncta ne, pro ut non: apud eũdem: Cauendum etiã ne'ue sit maior translatio, quàm oporteat, ne'ue (quod sæpe accidit) minor, ne'ue dissimilis. Cicero: Ita iũgetis, ut ne'ue asperè concurrant, ne'ue uastius diducantur. Lucanus sine compositione aliqua:

Nec quenquam iam ferre potest Cæsar'ue priorem,
Pompeius'ue parem:

id est non potest iam aut Cæsar superiorem ferre, aut Pompeius parem. An & ne, coniungi solent pro an, quod magis poëticum est, ut apud æmulos Vergilij:

Dic mihi Damœta, cuium pecus an'ne Latinum?

Illud Ciceronis multi ita legunt: Quo mihi etiam indignius uidetur obtrectatum esse, Gabinio dicam, an'ne Pompeio, an'ne utrique, id quod est uerius? Sine interrogatione durum uidetur, ut Vergilius:

Vrbes'ne inuisere Cæsar,
An deus immensi uenias maris, ac tua nautæ, &c.
An'ne nouum tardis sydus te mensibus addas.

Ideo dixi durum, quia per interrogationem quiddam urgentius, et instantius est in hac geminatione an'ne, quàm in illa simplicitate an, qđ

hic

hic non sit, ut ex alijs compositis elucebit:
Non'ne fuit satius tristes Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia? non'ne Menalcam?
Non ego te uidi Damonis pessime caprum
Excipere insidijs?

In hac interrogatione nõ id agitur, ut respõdeas nesciẽti, sed cogaris assentiri sciẽti. Nec alia uis orationis est, q̃ si diceres an nõ, quod magis urget, q̃ solũ nõ. Licet & hoc solũ pro illo composito accipi soleat. Alia composita (si modo cõposita sunt) haec sunt: Ita'ne, ergo'ne: quae interrogando responsionem non poscunt, sed assensum extorquent.

De Nedum, & Non solum, Non modo, & Non Tantum. Cap. XVIII.

Nedum duobus modis periti uti solent. Uno modo cum utrãq; sententiã eodem claudimus uerbo: altero, quum suũ utrique sententiae uerbum damus. Primo modo sic: Funderem pro te sanguinem, nedum pecuniã. Secundo sic, Funderem pro te sanguinem nedum pecuniã tibi crederẽ, & hoc affirmatiue. Negatiue sic: non perderem pro te obolum, nedum sanguinem. Item, non crederẽ tibi obolũ, nedum pro te funderem sanguinem. Atq; in affirmando id, quod plus est, maiorisq; momenti, in prima parte est ponendum, In negando id, quod minoris. Plus est, & magis momentosum, fundere sanguinem, quàm pecuniã: & minus est, & leuius, perdere, aut credere obolum, quàm perdere, aut fundere sanguinẽ. Imperiti uero hanc dictionẽ accipiunt pro non solum, sic dicentes: Nedũ laborẽ pro te susciperem, sed etiam mortem, quod sic dicendum erat, Mortem pro te susciperem, nedum laborem. Aut per non solum, nam contrarius modus est per nõ solum, & non modo ei, qui est per nedum, sic, ne priora exempla cõmutemus, Non solum pecuniam pro te funderẽ, sed etiam sanguinem. Item, non modo pecuniam tibi crederẽ, uerumetiam sanguinem pro te funderem, hoc affirmatiue. Rursus negatiue: Non modo pro te sanguinem non perderem, sed nec pecuniã. Item, non tm̃ pro te sanguinẽ nõ funderem, uerum ne obolum quidem tibi crederem. Haec igitur differẽtia est inter nedum, & non solum, siue non modo, siue non tm̃. Aliqñ tamen reperimus hoc posterius penè pro nedum accipi Cic. in officiorum tertio: Huic igitur uiro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates nouerat, nullo modo uideri potest quicquam esse utile, quod non honestum sit. Possemus dicere hic pro, non modo Socrates nouerat, nedũ Socrates: sed nedum auget, praepolletq; alteri parti, cui adiungitur: nõ modo autem aequiparat. Ideoq; puto Ciceronem uoluisse aequare Fimbriam Romanum Socrati Graeco, dixisseq; illud non modo, sicut in

quibusdam alijs exemplis: ut in ijsdem officijs: Ad quod est adhibenda actio quaedam, non solum mentis agitatio. Et pro Plancio: Plura ne dicam, tuae me lachrymae impediunt, uestraeq; iudices, non solum meae. Hic non ausim, pro non solum, dicere nedum.

De nisi. Cap. XIX.

n Isi, quoties principium sententiae est, indicatiuum desiderat, aliàs etiam subiunctiuum. Cicero pro Milone: Nisi forte putamus dementem P. Africanum fuisse, qui, quum à Carbone Trib. pl. in concione seditiose interrogaretur, quid de Tiberij Gracci morte sentiret: respondit iure caesum uideri. Et Quintil. Nisi fortem imperatorem quis idoneum credit, in praelijs quidem strenuum, & fortem, & omnium, quae pugna poscit, artificem, sed neque delectus agere, nec copias côtrahere, atque instruere, nec prospicere commeatus, nec locum capere castris scientem. Praeter principia autem sententiarum, sic: Vapulabis, nisi caues, uel nisi caueas. In illo superiore, nisi, adest uerbum principale, hic non adest.

De coniunctione quòd. Cap. XX.

q Vòd scribas gaudeo, & quòd scribis gaudeo, utroque modo dicitur. Volo quòd scribas, non autem quòd scribis. Illius superioris haec similia sunt, credo, opinor, puto, laetor, uoluptatē capio, & reliqua Huius posterioris haec, mando, iubeo, impero, exigo, postulo, & reliqua. In illo tamen superiore cauendum est, ne diuersorum modorum uerba copulemus: quale foret illud Terentij, quod nónulli sic legunt: An quod uiā ignorant, an quòd iter perferre nequeant? Cum sit dicendum aut sic, An quòd uiam ignorent, an quòd iter perferre nequeant? aut sic, An quòd uiam ignorant, an quòd iter perferre nequeunt? Cui simile illud aliud est apud eundem: Nihil quum est, nihil desit tamen: quum sit potius legendum desit, non desit, ut bonis autoribus placet. Et in prooemio Ciceronis ad Herennium sic quidam legunt: Etsi negotijs familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possimus, & idipsum, quod datur otij, libentius in philosophia consumere consueuimus: quum sit potius legēdum possumus, ut modi concordent, qui copula media coniunguntur: quanquam & sonus ipse, utpote in cursu medio periodi, conueniētior est in possumus, quàm in possimus. Est etiam alia causa, cur hoc non liceat, quam mo do subiungam.

De Etsi, Quanquam, Quamuis, & Licet, Cap. XXI.

e Tsi, quanquam, quamuis, licet: eiusdem significationis sunt, aliquid in utendo discriminis habentia. Nam maior quaedam dignitas data est primus duobus, quae semper adsciscunt

ſcunt ſibi indicatiuum duntaxat, in principio ſtatim orationum, epiſtolarum, librorum. Alia duo in hoc loco, raro: in cæteris, omnia indifferenter. Cicero in oratione pro Milone: Etſi uereor iudices. Et in epiſtola ad Atticum: Etſi nihil noui afferebatur. Et in opere ad Herennium: Etſi negotijs familiaribus impediti uix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & idipſum, quod datur otij, libentius in philoſophia conſumere conſueuimus. Quintilianus in declamatione de corpore proiecto: Etſi iudices in hac aſperrima conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo prope mortalium impune uiuit, hæc omnibus natura eſt, ut ſua cuique calamitas præcipue miſera, atque intoleranda uideatur. Cicero pro lege Manilia: Quanquam frequens conſpectus uester mihi multo iucundiſſimus, hic autem locus ad dicendum ampliſſimus, ad agendum ornatiſſimus eſt uiſus Quirites. Idem de officijs: Quanquam te Marce fili annum iam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet præceptis, inſtitutiſq; philoſophiæ. Lactantius tamen ſecundum librum de inſtitutione ſic incipit: Quanquam libro primo religiones deorum falſas eſſe monſtrauerim. Alia duo magis poſtulant ſubiunctiuum, nonnunquam tamen & indicatiuum, ut dixi. Vt apud Horatium ſic quædam epiſtola incipit:

Quamuis Scæua ſatis per te tibi conſulis, & ſcis.

Et apud Quintilianum declamatio: Quamuis iudices in tanta malorum continuatione iam poteram nihil ex accidentium meorum nouitate mirari. In alijs partibus, quàm in principijs, parem omnia hæc locum ſortiuntur. Habent & hoc differentiæ duo priora à duobus poſterioribus, quòd illa aliquando eodem modo, quo de niſi oſtendimus, à nullo dependent. Cicero pro Marcello: Quid enim eſt omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum? quod quum uenerit, omnis uoluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit: quanquã iſte tuus animus nunquam his anguſtijs, quas natura nobis ad uiuendũ dedit, contentus fuit, ſemper immortalitatis amore flagrauit. Nec uero hæc tua uita dicenda eſt, quæ corpore, & ſpiritu continetur. Hoc fit acrius per interrogationem, ac ſublimius, ut (ne ſi alia exempla afferam, longior ſim) ſi dicamus hoc idem ſic: Quanquam quis ignorat iſtum tuum animum nunquam his anguſtijs, quas natura ad uiuendũ nobis dedit, fuiſſe contentum, ſemperq; immortalitatis amore flagraſſe? De etſi, ſiue tametſi (idem enim ſunt) & apud eundem, & apud alios reperienda relinquimus exẽpla hmõi, licet pauciora. Vnum ex Pli. ſatis ſit, ad Corn. Priſcum: Dedit.n. mihi quãtum maximũ potuit, daturus amplius, ſi potuiſſet, tametſi quid homini dari poteſt maius, ꝙ gloria, laus, & æternitas? Hic non poſſis ponere licet, & quamuis.

De Cum, & Tum. Cap. XXII.

Vm, & tum indicatiuum ferè postulant. Est autem in cum quiddam minus, in tum quidam maius. Et hoc duobus modis, ut aut generale aliquid praecedat, speciale sequatur, aut ambo sint specialia. Primo modo sic, ut apud Quintilianum: Quod cum omnibus confitendum est, tum nobis praecipue, qui rationem dicendi à bono uiro non separamus: id est omnibus multum, mihi uero maxime. Altero modo apud eundem: Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus: quē cum amicissimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, dignissimum hoc mutuae inter nos charitatis pignore iudicabamus: id est multum propter amorem tuum in nos, plus tamen propter amorem in literas. Vix aliter reperias, quale est Ciceronis in Verrem actione prima: Factum est, uti cum summum in ueteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Sed hoc loco adiectiua sunt, quae distinguant illud plus, & illud minus. In caeteris locis ferè adiectiua non adhibentur, qualia nunc sunt summum, & nonnullum. Raro autem alius modus, quàm indicatiuus, conuenit, quale fuit proximum exemplum. Idem Quintilianus in secundo: Quid autem est ex his, de quibus supra dixi, quod non cum in alia, quae sunt rhetorum propria, tum certe in istud iudiciale causae genus incidat. Cicero ad Curionem: Graui teste priuatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo clarissimo uiro, qui cum suis laudibus, tum uero te filio superasset omniū fortunam, si ei contigisset, ut te ante uideret, quàm è uita discederet. Nunquam hoc fit nisi sub uno uerbo: quod, si quando sub duobus fieret, nunquam tamen in diuersis uerborum modis, diuersis'ue temporibus, ut fecit Boëtius in principio tertij (ut reor) de dialectica libri: Cum in omnibus philosophiae disciplinis ediscendu, atque tractandis, summum in uita positum solamen existimem, tum iocundius, et ueluti cum quodam fructu etiam laboris arripio, quae tecum communicanda cōpono. Nisi forte putamus hoc eodem modo pro Deiotaro incepisse Ciceronem: Cum in omnibus causis grauioribus C. Caesar initio dicendi commoueri soleam uehementius, quàm uidetur uel usus, uel aetas mea postulare, tum in hac causa ita me multa perturbant: tamen dicitur, nō tum: respondet enim ad illud cum, pro quamuis: ut alio idem in loco: Satis'ne constanter facere uideamur, qui cum praecipi nihil posse dicamus, tamen & alijs de rebus disserere soleamus, & in hoc ipso tempore praecepta officij prosequamur: cum, scilicet pro quamuis: aut si scribitur tum, non tamen, scribendum etiam erit soleo, non soleam: quale est illud in proemio quarti libri Tusculanarum quaestionum: cū multis

tis in locis nostrorum hominum ingenia,uirtutesq; Brute soleo mira-ri,tum maxime ijs in studijs,quæ sero admodum expetita in hanc ciuitatem è Græcia transtulerunt. Idem autor opus de natura deorum sic inchoat,quod quidam deprauare solent,dicētes sint,pro sunt: Cum multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sunt,tum perdifficilis Brute(quod tu minime ignoras)quæstio est de natura deorum. Priscianus quoque uix grammatice locutus est in proœmio magni operis,et quidem in prima dictione,atque adeo in prima syllaba, dicens:Cum omnis eloquentiæ doctrinam,et omne studiorum genus sapientiæ luce præfulgens à Græcorum fontibus deriuatum, Latinos proprio sermone inuenio celebrasse:& cætera,quæ tanta sunt præcedentia uerbum principale,ut non modo Demosthenes,qui contenta uoce,& uno spiritu complures uersus pronunciabat,aut Hercules,qui sine respiratione unum stadiū decurrebat,sed ne Nouellius quidē Torquatus Mediolanensis,qui uno spiritu tres uini congios siccabat, posset illam sententiam, atque periodum una uocis contentione pronūciare, tandem uerbum principale subiungit:conatus sum pro uiribus rē arduam quidem, sed officio professionis non indebitam supra nominatorum uirorum præcepta,quæ cōgrua sunt mihi uisa,in latinum trāsferre sermonem.Cum inueniam,erat dicendum,aut, quoniam inuenio. Sed ad tum reuertamur, quod sæpe sine cum ponitur geminatum, triplicatum,& in quamuis longum multiplicatum. Sed quantum ego sentio in rebus paribus,ut Quint. Nec indignetur Herodotus æquari sibi T.Liuium,tum in narrando miræ iocunditatis, clarissimiq; candoris,tum in concionibus(supra quàm enarrari potest) eloquentem,ita dicuntur omnia tum rebus, tum personis accommodata. Taceo de eo modo,quando accipitur pro aliquando,ut tum hoc, tum illud dicas,id est aliquando hoc,aliquando illud,Vel modo hoc,modo illud.

De quidem. Cap. XXIII.

Quidem, duobus, tribus ue modis accipi solet. Vno modo ad distinguendas res, quod apud Græcos penè nimis fit sæpe, ut unus quidem sic,alius autem sic.Ego quidē Romæ sum, tu uero Athenis,frater autem Alexandriæ. Altero autem,quasi per exceptionem illius quod affirmes,ut apud Marcum Fab. Torquebis quidem filium,sed fatebitur mater.Adeo ut apud hunc,& M.Tulliū nunquam coniungantur quidem,& ille,quin huiusmodi sequatur exceptio:ut de officijs lib.III.Ab optimis illis quidem uiris, sed non satis eruditis.Et de amicitia:Qui autem in uirtute summū bonum ponunt,præclare illi quidem,sed hæc ipsa uirtus amicitiam & gignit & continet.Dicendum erat,præclare hi quidem, ut in pronominibus,

ostendimus, potius quàm illi: sed hoc fecit, ut ille coniungeretur cum quidem. In superiore modo tantum duabus comitibus quidem uti potest, quae sunt, uero, et autem: in hoc secundo pluribus potest, praeter has duas, uerum, ueruntamen, at, sed, caeterum, tamen, attamen, sed tamen. Atque in hoc secundo modo ipsum quidem alternatim poni potest, nũc in laudem, nunc in uituperationem: atque id aut à uituperatione incipiendo, & finiendo in laudem: aut incipiendo à laude, & finiendo in uituperationem: ut, tu lentus quidem es, & piger, sed tamen fidelis. Rursus, tu quidem fidelis es, sed tamen lentus, & piger. Tertio modo, quo plenus est etiam sermo uulgaris, nullo autem, aut uero, aut sed, alia ue coniunctione simili sequente, sicut & hae ipsae nonnunquam sine quidem sunt. Cic. At enim nemo (quod quidem magis credo) aut si quisquam est, ille sapiens fuit.

De Vero, Autem Porro. Cap. XXIIII.

Vero, & aũt idem significant, et eodem in loco poni possunt, antecedente utique aliqua dictione. Nunquam enim ab his sententia incipit. Collocantur autem frequẽter, ut nusquam referantur, sed tantum distinguant sententiã à sententia, ut mea ipsius uerba declarant, ubi sum usus modo, autem. Habent tamen aliquando nescio quid differentiae in utendo. Cur nanque non dicimus, neque autem, sicut neque uero? ut Quintil. Neque uero me Lacedaemonij, atq; Athenienses magis mouerunt, quàm populus Romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Item, tum propter hoc, tum uero propter illud: non aũt tum propter hoc, tum aũt propter illud. Contra, non dicimus non uero, sicut non autem, ut sum tibi amicus, nõ autem assentator: muta illud aduerbium, & habebit locum uero, sic: Sum tibi amicus, assentator uero non, uel assentator autem non: & in quibusdam similibus. Incipimus enim maiora quaedam capita per uero, potius q̃ p autẽ. Verg. Iunonem cum Venere sic loqui incipiẽtẽ fecit:

Egregiam uero laudem, & spolia ampla refertis,
Tuq;, puerq; tuus.

Et ad Seruium Sulpitium scribens Cicero ita epistolã incipit: Ego uero Serui uellẽ (ut scribis) in meo grauissimo casu affuisses. Praeterea non ita dicas, age aũt, sanè autem, iam autem, enim autem, at autem, Vt age uero, sanè uero, iam uero, enim uero, at uero. Atq; ut in quibusdã locis haec duo, & caetera similia à me prius enumerata habent gratiam, si ponantur, ita in quibusdam non habent: quale est, quum idem uerbum repetitur, hoc modo, Quintil. Pro patre mori possum, coràm patre non possum: non rectè dicas, coràm patre autem non possum, nisi reticeas uerbum, sic: coràm patre autem non. Atque hic sequitur

tur negatio, aliquando autem antecedit. Cicer. Tu, cum principem senatorem auunculum domi habeas, ad eum de R.P. nihil refers, ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt. Quare non de eo modo intelligitur, quoties uerbum sine contrarietate repetitur, ut idem: Tribues his temporibus quantum poteris, poteris autem, quantum uoles. Neque quoties aliquid prælongum est, aut nonnihil immutatur, ut idem in Verrem: Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, quũ uehementius contendi impetrare, ut reus absoluatur, non peto, sed ut potius ab hoc, quàm ab illo accusetur, id peto. Et in Philipp. Ego autẽ ueteranos tueri debeo, sed eos, quibus sanitas est, certe tueri non debeo. Tale non fuit Lactantij, qui ait: Sed (ut dixi) uenia concedi potest imperitis, & qui sapientes se non fatentur: his uero non potest, qui sapientiam professi, stultitiam potius exhibeant. Ego dixissem, his nõ potest. Poëtæ hoc non seruant. Verglius:

Non erit auxilio nobis Aetholus & Arpi,
At Mesapus erit. Ouidius:
Non formosus erat, sed erat facundus Vlysses.

Porrò, licet eiusdem significationis sit, cuius uero, & autem: tamen, ut puto, pro illis ponere non possis: nonnunquam tamen eundem locũ sortitur, ut age uero, age porrò: sed illud nunquam in fronte sententiæ collocatur, hoc autem sæpius, ut Quintil. Porrò qui confessum defendit, non absolutionem sceleris petit, sed licentiã. Per illa diceremus, qui uero, uel, qui autem confessum defendit. Apud quosdam, & præsertim poëtas, uolunt significare longe, certe, postea, ultra. Ideoq; sæpe non in principio sententiæ, sed in medio inuenitur.

De Siquidem. Cap. XXV.

Siquidem, ex si & quidem compositum uidetur, sed cur nec primam syllabam longam habet, cum si, longa sit, nec significationem alicuius harum, unde componi dicatur, dictionũ? Est enim siquidem, idem, quod nam, ut apud Quintil. Atque natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores musicam uelut numeri nobis dedisse: siquidem & remigem cantus hortatur. Et Ciceronem: Confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conseruatoresq; Reipublicæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quàm suum occidere. Nonnulli non internoscunt, quando siquidem est una dictio, quando duplex: quod internoscere facile est, ut apud eosdem ambos. Priorem lib. IIII. Quare illud stultissime præcipitur, quod defendi non potest: silentio siquidem dissimulandum est illud, de quo iudex pronunciaturus est. At si extra causam sit adductum, & cætera. Posteriorem pro

Milone: Deinde profectus est per id temporis, quum iam Clodius (si quidem eo die Romam uenturus erat) redire potuisset. Et pro Flacco: O morem præclarum, disciplinamq; quam a maioribus accepimus, si quidem teneremus, sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. In hoc tamen significato apud Ouidium reperitur lib. IIII. Fastorum prima syllaba breui, tanquam sit dictio composita:

Sed, si forte tibi non est mutabile pectus,
  Statq; semel iuncti rumpere uincla thori,
Hoc quoque tentemus, si quidem ieiuna remansit;
  Sin minus, inferni coniugis uxor erit.

Idem libro tertio sine titulo:

Quæ mihi uentura est, si quidem uentura senectus,
  Quum desit numeris ipsa iuuenta suis?

In altero significato apud Lucanum libro quarto:

Hoc siquidem solo ciuilis crimine belli
Dux causæ melioris eris.

De Sin. Cap. XXVI.

Sin pro si, nunquam in prima parte collocatur, sed in secunda, ubi ferè duorum est oppositio, atque hoc siue uocali sequente, siue consonante. Terentius: Si illum relinquo, eius uitæ timeo, sin opitulor, huius minas. Et alibi: Si hoc cæletur, in metu: sin patefit, in probro fiem. Nonnunquam sin unum reperitur, sed quod secundi loci uicem obtineat, ut Sallustius: Imperat, ut pretio, sicuti multa confecerat, insidiatores Masinissæ paret, ac maxime occulte: sin id parum procedat, quouis modo Numidam interficiat: id est si potest occulte, si non potest, utcunque. Quorundam tamen usus est, ut dicant, sin autem, pro eo, quod est, si non, quasi in sin, aut in autem sit negatio. Mirarerq; de uulgo, nisi id apud quosdam præstanteis uiros reperirem. Quale est illud Apocalypsi: Sin autem, uenio, & mouebo candelabrum tuum: quum præsertim paulo post dicatur: Si quo minus, ueniam. Ego uero in utroque dixissem sin minus, uel sin aliter. Et in Euangelio: Si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax uestra: sin autem, ad uos reuertetur. Et alibi: Siquidem fecerit fructum, sin autem succides illam: in quibus omnibus græce negatio adest. Seruius uult nonnunquam, si, accipi pro siquidem, ut ibi:

Tua si tibi Mænala curæ: quod mihi minime placet.

De Quippe, Vtpote, Profecto, Vtique, Nempe, Nimirum, Sanè, Certe. Cap. XXVII.

Quippe, & utpote, profecto & utique, nempe, et nimirum, sanè, & certe, uel certo, similiora sunt quidem in significato, quàm illud,

lud, quod modo dixi (de siquidem loquor) sed ad hoc ipsum proxime accedunt praesertim duo, quippe & utpote: quae licet uulgo accipiantur pro certe, cui non omnino equidem repugno, tamen malim accipere pro causatiuis, ut Quintilianus: Falsa enim est querela, paucissimis hominibus uim percipiendi, quae tradantur, esse concessam, plerosque uero laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contra, plures reperias, & faciles in excogitando, & ad discendum promptos. Quippe id est homini naturale, ac sicut aues ad uolatum, equi ad cursum, ad saeuitiam ferae gignuntur: ita propria nobis est mentis agitatio, atque solertia, unde origo animi coelestis creditur. Atque, licet huiusmodi dictiones eodem tendant, tamen usu dissident, & quasi diuerso itinere ad idem perueniunt. Vt enim pro quippe, hoc in loco recte dicam siquidem, uel nam, aut nanque, uel enim, aliqua dictione antecedente, ad hunc modum: Id enim est homini naturale: ita rarius per quoniam, quae coniunctio habet alium suum usum, qui nulli horum alteri concedatur, ut in hoc Tulliano exemplo: Quoniam utriusque consilij causam P.C. probatam uobis esse confido, priusquam de re publica dicere incipio, pauca querar de hesterna M. Antonij iniuria. Hoc idem per quippe sic dicam: Priusquam de Republica dicere incipio P.C. pauca querar de hesterna M. Antonij iniuria: quippe probatam uobis esse confido causam utriusque consilij, Vel, quippe quum probatam uobis esse confidam, Vel, quippe qui probatam uobis esse confido, uel confidam. Huic simillimũ est utpote, praeterquam primo modo. Nõ enim habet suum uerbum, quale foret, utpote id est homini naturale. In caeteris omnibus usum eundem habet, Plinius de naturali historia: Vtpote quum quidam annuo & biennij spatio durauerit. Cicer. ad Atticum: Me incommoda ualetudo, qua iam emerseram, utpote quum sine febri laborassem, tenuit. Idem ad eundem: Ea nos (utpote qui nihil contemnere solemus) non pertimescebamus. Et in Philippicis: L. quidem frater eius, utpote qui peregre depugnauit, familiam ducit. Salustius in Catilinario: Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis aequioribus expeditos in fugam sequeretur. Hic subiunctiuo, ille indicatiuo usus est. Nonnunquam sine cum, & sine relatiuo reperitur, & nescio an frequentius, cuiusmodi esset hoc: Antonius aberat à bello, utpote aeger, ac iacens in lecto. In qua forma etiam reperitur quippe, ut Quintil. Si alienum & ignotum, tamen quae communis omnium mortalium, quippe sub uno parente naturae cognatio est, hominem cibo forte inuissem poena dignum: uiderer seruasse periturã animam. Titus Liuius libro tertio: Notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumenti peragit. Profecto autem, & utique

sine dubio affirmant: sed hoc secundum nunquam, aut ferè nũquam apud Cic. apud posteriores frequenter, ut Quint. Sed solent huiusmodi negotiatores aliquid proprium, ac priuatum stipulari, utique quum alienam rem uendunt. Quod non ita solet ad responsionem adhiberi, ut illud alterum, ut Cicero: Quis hæc renunciat? is profecto qui interfuit. Licet idem facere per certe, ut idem: Tantum solicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? certe in nullo. Et per nimirum, ut Quintilianus: Demus id, quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctrinæ, pessimo, atque optimo uiro, uter melior dicetur orator? nimirum qui homo quoque melior. Sed usitatum omnium maxime est nempe, ut Cic. apud quem hæc dico? nempe apud eum, qui quum hæc sciret, me tamen antequam uidit, Reip. tradidit. Nonnunquam sine interrogatione. Horatius enim quandam epistolam sic inchoat: Nempe hoc quæsisti. Et Persius: Nempe hoc assiduæ, dixit. Quintil. quoque inquit: Nempe enim in hoc plurimum laboris exhausimus, ut rhetoricen ostenderemus bene dicendi scientiam & utilem, & artem & uirtutem esse. Sanè tum affirmatiue sumitur, ut ita sanè, sanè uero, tum pro ualde, ut homo sanè nobilis: interdum cum superlatiuo, ut Sueto. de uita Cæsaris: Bellum sanè difficilimum gessit: tum permissiue quoties aliquid aduersario tribuimus, ut sit sanè ut ais: ut Quintil. Tulerit sanè filius noster merito pœnas, dederit spiritum supplicio: nihil de præterito loquamur, quasi esto, ita sit, ut uis. Certo modo affirmat, modo pro saltem accipitur, ut non potero tangere? certe potero uidere, uel at certe. Ideo dixi quòd pro saltem accipitur, quòd hanc eandem sententiam nihil differre puto ab ea, quæ est, non potero tangere? saltem, uel at saltem potero uidere. Adiungitur autem illud at, quomodo iungitur sed cum tamen: licet alterum eorum sufficeret. Significat enim nonnunquam at, idem, quod saltem, ut in illo Vergiliano: At Messapus erit. Certe, coniuncta cum coniunctione &, semper affirmat, ut Cic. Et certe contra Cæsarem est ingressus armatus, apud Quintil. Et sanè frequenter, ut libro primo: Et sanè quis concipiat uel declamantis habitum, uel orantis uocem, incessum, pronuntiationem, illum denique animi, & corporis motum? Certe, coniuncta cum scio, similibusq; uerbis solet mutare e in o, ut certo scio, sicut dicimus manifesto scio, pro manifeste, aperto pro aperte, liquido pro liquide, tuto pro tute, & similia.

De Vt. Cap. XXVIII.

VT, pro quippe, siue pro utpote accipitur sequente relatiuo. Vt Quintil. Quum me, ut cuius interiecto mari non fortunam quisque nosse, non natales, non patrem poterat, una tamen res faceret

res fieret apud quosdam miserabilem, quòd uidebar inique comparatus. Et alibi: Iam illud diximus, quanto plus nitoris & cultus demonstratiuæ materiæ, ut ad delectationem audientium compositæ, quàm quæ sunt in actu, et contentione suasoriæ, iudicialesq́; permittant. Vbi est ut, licet ponere quippe, uel utpote. Quintil. ut frequenter utitur, utpote autem raro. Et alibi: Nec ignoro igitur, quos transeo, nec utique damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid. Et alibi: Theopompus his proximus, ut in historia prædictis minor, ita oratori magis similis, ut qui, antequam est ad hoc opus solicitatus, diu fuerat orator. Aliquando accipitur quasi pro secundum, ut Cicero: Qui sermo, quæ præcepta, quanta notitia antiquitatis, scientia iuris, augurij, multæ etiam, ut in homine Romano, literæ, id est secundum id, quod solent scire Romani. Et alibi: Postea'q; Clisthenem multum (ut temporibus illis) ualuisse dicendo, id est secundum illorum temporum eloquentiã. Et iterum: Denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, per antiquus, ut apud Athenienses, non ita sanè uetus. Et iterum, atque iterum in eodem Bruto: Fuit, ut temporibus illis, luculẽtus, erat cum literis latinis, tum etiam græcis, ut temporibus illis, eruditus. Erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus, quorum utriusque orationes sunt, ut Asiatico genere, laudabiles.

Quibus cum literis iungitur Ab, & Abs. Cap. XXIX.

a B, cum duabus liquidis, & cum i, quando fit consonans, ad iungi solet, ut ab lege, ab legatis, ab literis, ab rege, ab rogo, ab re, ab Ioue. Abs uero cum t, ut abs te, abs Tito: interdũ uero cum q, ut Terentius, Abs quiuis homine beneficium accipere, gratum est.

De continuo, Protinus, Statim. Cap. XXX.

c Ontinuo, protinus, statim, quid significent, notum est, quibus addita negatione significatio fit qualis non ideo, ut de Oratore Cic. ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, & fraude capitali esse ponendum. Quintilia. Non autem ut quicquid præcipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Et iterum: Neque id statim legenti persuasum sit, omnia quæ omnes autores dixerunt, utique esse perfecta. Eandem uim obtinet interrogatio, quam negatio, ut idem: Continuó'ne, si ille stulte cogitauit, nobis quoque stulte dicendũ est? id est num ideo? Cuius significationis mutatæ hæc causa est, quòd non planè recessum est à prima illa eius, & naturali: quasi dicatur, num autem, non propter hanc solam, & se primo offerẽtem rationem. Seruius non est usus

Tantum non suis manibus deducit: siue prope adest, uel pro prope est: id quod etiam é Græco sumus mutuati.

De Simul, Vnà, Pariter. Cap. XXXII.

Simul geminatum non memini me reperisse apud Ciceronē, apud posteriores sæpe: ut Quintil. Simul ut pleniore obsequio demererer amantissimos mei, simul ne uulgarem uiam ingressus, alienis demum uestigijs insisterem. Vergil.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates. Et iterum:
Accelerat simul Aeneas, simul agmina Troum.
Cicero tamen raro pro simul dixit unà, in Verrem actione secunda: Vnà & id, quod facio probabit, unà & in hac causa profecto neminem præponendum mihi esse existimabit. Simul non geminatum, et pariter, apud Quintilianum sæpe: Vt homo fortis simul & sapiens: uel homo fortis pariter & sapiens. Raro cum & geminata, ut Horatius:
Aut simul & iocunda, & idonea dicere uitæ.
Cicero pro Roscio: Perditissimi est igitur hominis simul & amicitiam dissoluere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset.

De Nudiustertius, Nudiusquartus. Pridie, et Postridie. Cap. XXXIII.

Nudiustertius, & nudiusquartus, nec ultra progreditur, sicut biduo, triduo, quatriduo, & binoctio, & trinoctio, quadrinoctio, & non amplius: nisi putamus sine menda scriptum esse in Philipp. Nudiustertiusdecimus. Plautus (ut solet) licenter inquit, nudiustertius, quartus, quintus, sextus, septimus, octauus, & adhuc deinceps: ut etiam ad millesimum fuerit processurus. Sed cur, quemadmodum habemus biduo, & binoctio, nō etiam habemus nudiussecundus? nempe quia adest aliud uocabulum: et quidem magis proprium, quod est heri. De die autem, qui præcessit hesternum, dicamus nudiustertius, & de superiore adhuc nudiusquartus, scilicet nunc de die tertio, uel quarto. De sequenti, cras, de hinc proximo perendie. Cicer. ad Atticum lib. XII. Scies igitur cras, ad summū perēdie. Vnde dies perendinus, dies abhinc tertius. Cæsar in commentarijs: Qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hybernis coniuncti, communem cum reliquis belli casum sustineant. Et compendinare, differre in longum de die in diem. Pridie, & Postridie similimam obtinet significationem ei, cuius sunt heri, et cras. Est enim pridie, quasi heri, nō tamen præsentis diei: & postridie quasi cras, non præsentis diei, sed cuiusdam alterius, aut præteriti aut futuri. Præteriti sic, Pridie quàm intrarem mare, lux serena fulsit, Futuri sic, Pridie quàm intres patriam, sacrificium facito: id est die præcedenti, quo aut mare intrasti, aut patriam intrabis. Itē

postridie quàm pater mortem obijt, epulum fecit: Et postridie quàm uxorem duxero, nauigandum mihi est. Vel cum genitiuo sic. Pridie illius diei, & postridie illius diei, quo aut hæc feci, uel faciam. Vel sine quàm, & sine diei, sic, Venit ad me Chremes postridie clamitans: supple illius diei, quo hæc gesta sunt. Et cum intraui urbem, audiui hominem pridie recessisse. Dicimus tamen, quum has literas dabam, erat pridie calendas Augusti, uel postridie nonas: et hodie est pridie ludorum Circensium: cras erit postridie nundinarum. Refertur enim tale tempus non ad hodiernum, crastinumq́; diem, sed ad alium quendam, ue luti ad eũ, quo hæ literæ legentur. Ideoq; errauit qui scripsit sic: Quũ eum Romæ domum loquendi gratia adijssem, orauit me, dicens, Postridie ad me redeas: Dicendum erat, cras: aut sic, postridie ut redirem, orauit. Rursus non rectè dixisset sic, cras ut redirem, orauit, sed postridie. Atque ut non dicimus nudiussecundus, ita nec secundo calendas, secundo nonas, secundo idus: sed pridie calendas, pridie nonas, pridie idus. Item, ut non dicimus nudiusprimus, ita nec primo quidem calendas, primo nonas, primo idus: sed calendis, nonis, idibus. Præterea ex his duobus, alterum format ex se denominatiuum, alterum uero minime. Ex pridie fit pridianus, ex postridie non fit postridianus, aut in usu non est. Sed pro eo abutimur crastinus, per quòd significatur nõ modo dies sequens hodiernum, sed etiam quemlibet alium.

Vergilius Georgicorum primo:

Si uero solem ad rapidum, lunasq́; sequentes.
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, neque insidijs noctis capiere serenæ.

Eodem quoque modo abutimur hesternus pro pridianus. Terentius: Iure hesterno panem atrum uorēt. Cic. Videre uideor alios intrantes, alios exeũtes, quosdã ex uino uacillantes, quosdã hesterna è potatione oscitantes: non de hesterno die loquitur, quia (ut sic dicam) ab illo heri non fuerat factum, quum hæc dicerentur. Vtimur frequentius hoc per abusionem, quàm illo naturali & proprio, quo & ipso frequenter utimur. Suetonius in uita Tiberij: Solennibus ipse cœnis pridiana sæpe, & semesa obsonia apposuit. Item in uita Caij: Marcente adhuc stomacho pridiani cibi onere. Bartholus cum leguleis suis accipit postridie, pro post tres dies: Vnde consequens fuit dicere, pridie pro eo, quod est prioribus, & proximis diebus. Nam ita uulgo loquuntur, pridie emi domum, quum dicendum sit nuper, de quo nunc disseramus.

De Dudum, Nuper, & pridem, compositisq́;. Cap. XXXIIII.

D*udum, & iamdudum, & de paruo tempore unius horæ, aut semihoræ, aut duarum horarum, aut certe breuissimi temporis.*

Nuper,

[illegible] in Amphyt. act. 2. scen. 2. Qui non aliter ... [illegible] dudum dixeras [illegible] dudum istuc factum est? ... [illegible] jamdudum ... modo. [illegible]

Nuper, siue pridem, & iampridem de longiore tempore decem, aut uiginti dierum, aut mensis mensium'ue, & nonnunquam annorum, pro conditione materiæ. Item, dudum, & nuper, seu pridem, de re siue actione, quæ non insistit, sed statim transit. Iamdudum & iampridem, de re siue actione, quæ insistit, & immoratur. Illa præteritum utique postulant, hæc frequentius præsens, nonnunquam etiam præteritum. Dudum intraui, et iamdudum te expecto, id est hora, aut semihora est, uel duæ, uel tres, uel (ut multum) quatuor, ex quo intraui, & ex quo te expecto. Sed ipsa actio intrandi non insistit, sed statim desinit. Secus autem expectandi actio. Item, nuper ex Sicilia redij, et iampridem ex Sicilia absum, uel iampridem ex Sicilia redij, id est superioribus diebus, mensibus'ue ex Sicilia redij: & iam multi dies sunt, uel aliquot menses, ex quo absum ex Sicilia, uel ex quo ex Sicilia redij: hic continuatio intelligitur temporis, illic minime. Hic significatur mora, qua in hoc loco immoratus sum, illic momentum illud applicationis. Cæterum, quia dixi nuper, & iampridem non modo menses complecti, uerumetiam annos pro conditione materiæ, tale exemplum sit: Nuper inuenta est machina, quam bombardam uocant, id est non multo tempore abhinc. Iampridem bombarda in usu est, hoc est, iam aliquanto abhinc tempore in usu est. Cicero de diuinatione: Neque ante philosophiam patefactam, quæ nuper inuenta est, hac de re communis uita dubitauit. Idem de amicitia: Neque enim assentior his, qui hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus simul animas interire, atque omnia morte deleri. Quid attinet plura hic exempla repetere, quum nemo aliter locutus sit? Forsan aliquando poëtæ, apud quos legimus iamdudum pro continuo, sed ferè in persona loquente, alios, ut maturent, hortante, ut Vergilius: - Iamdudum sumite pœnas.
Rarius iampridem, ut facit Lucanus:
Tollite iampridem uictricia tollite signa: nisi iampridem uictricia dicamus. Quare Boëtius uidetur male uoluisse imitari unum locum M. Tullij in rhetoricis, dicentis: Aliquando respondendum est, primum his, quæ aduersarius nuperrime dixerit, quum in commentarijs dialecticis, inquit: Hoc autem quod nuper diximus, quum dicere debuisset ultimo, aut nouissime, aut postremo, aut proxime. In Saturnalibus quoque Macrobius: iamdudum, inquit, hæc quæstio ab Aristotele & proposita est, & soluta quum dicere debuisset iampridem, aut potius iam olim. Plinius etiam maior (si uere scriptum est) libro uigesimo tertio, sic inquit: Somno accommodatum ac securitatibus. iam'q; dudum hoc fuit, quod Homerica illa Helena ante cibum ministrauit. Et iterum libro XIX. Iamdudum ex eadem Hispania Zoëlicum

uenit in Italiam plagis utilissimum. Et Liu. lib. XLI. In eo captiuorum numero, fabri, qui dudũ fuere assueti apud Pœnos mercede opus in arce locrorum facere. Pridem autem, et nuper idem significant. Est autem nuper non longo tempore à nunc: interdum non longo tempore à tunc, ut Curtius: Qui nuper ab Alexandro missi erant. T. Liu. Tunc hæc ipsa indignitas agebat animos, non in retinendis modo publicis agris, quos ut teneret, pertinacem nobilitatem habere, sed ne uacuum quidem agrum nuper, ex hostibus captum plebi diuidere. Cic. de Oratore lib. II. Quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat. Pridem uero rarum est. Plin. lib. VII. nat. hist. Ipsi nos pridem uidimus eadem fermè omnia, præter pubertatem, in filio Corn. Taciti equitis Romani. Paulus iureconsultus: Et non est mirum, si peculium quoque defuncti pridem filij defertur patri. Vlpianus: Tenetur eum ordinem tenere, quem pridem habuit. Modestinus: A literis pridè sibi editis. Sæpius cum negatione & cum quàm, & cum ita. Plin. lib. XV. Quæ & ipsa non pridem uenere in Italiam. Cic. pro Roscio Comœdo: Quampridem nomen Fānij in aduersaria detulisti? Idem in Bruto: Fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. Papinianus: Idem in uectigalibus non ita pridem constitutum est, ut sui temporis singuli periculum præstarent. Idem intelligitur in dudum, quod in pridem, ut quãdudum hic sedes? respondebis, non ita dudum, uel iamdudum.

De Olim, & Diu, eorumq; compositis. Cap. XXXV.

Olim, & iam olim, siue olim iam, diu & iandiu, & tandiu habent aliquid cum superioribus affinitatis. Quorũ primum apud Cic. rarissimum: apud Quintil. frequẽs, qui lib. VIII. sic ait: Sed in foro tamen illam iam facilitatem olim desideramus, id est iã olim. Et alibi: Olim iam imperator inter fulgentes uirtutes tuas liuor locum quærit: hoc est iam olim, quod est iam à longo tempore. Olim pro futuro non apud poëtas tantum, ut Verg.

Nunc tu olim cœlo spolijs orientis onustum
Accipies: sed apud oratores quoque, ut idem Quintil. Sunt clari quoque hodie eiusdem operis autores, qui olim nominabuntur. Poëtæ etiam pro aliquando, ut idem Vergilius:
Ac iam olim seras posuit quum uinea frondes.

Nonnunquam etiam pro iandudum accipitur, ut Curtius libr. VIII. Olim enimuero mero sensibus uinctis, ex lecto repente consurgit. Diu uero nihil aliud significat, nisi per longum tempus, diu nauigaui, diu equitaui, non autem diu recessi, aut diu equum ascendi. Sed nuper recessi, aut dudũ; et dudũ equum ascendi. Quidam tamen sic loquũtur:

Iandiu est, quòd recessi, utentes aduerbio pro nomine. Eadem ratio est in iandiu, & tandiu. Ideóq; cauendum est, ne uerba, quæ momentaneam actionem significant, his aduerbijs applices, quale est, Iādiu publicaui opus, iādiu duxi uxorem, sed iampridem: licet recte dicatur, iādiu est opus publicatum, & iādiu uxor mihi ducta est, non aliter, quàm si dicatur, opus iādiu est publicatum, adhuc tamen elimare non desino: & uxor mihi iandiu ducta, adhuc tamen uirgo est. Significatur enim hic continuatio temporis, quo opus quidem publicatum est, uxor uero ducta manet, ac perseuerat: quod in illo superiore non fit. Ideóq; tuba dudum, aut iandudum sonuit: non iandiu sonuit, iandiu mortuus est, non iādiu animam emisit, sed dudum: & idē in cæteris.

De Velut, Sicut, Quasi, Tāquam, & similibus. Cap. XXXVI.

Velut, & ueluti, & uti, tria hæc similiora sunt in significatione illis tribus, quasi, tanquam, ceu, quàm alijs tribus sicut, sicuti, ut. Ea enim sex superiora imaginem innuūt, hæc tria posteriora similitudinem: quanquam ut, potest uideri generale, & commune, cum omnibus, necnon uti, cuius proprie significatio est, quæ ut. Tu irasceris tanquam leo, quasi canis, uelut ursus, est metaphora. Tu irasceris sicut, uel sicuti leo, comparatio est. Ibi enim dico te leonem, hic autem leoni similem: quod hinc probatur, quòd illud resoluitur per uerbum substantiuum, hoc per idem uerbum: Tu irasceris tanquam leo, id est tanquam leo esses. Irasceris sicut leo, id est sicut leo irascitur. Atqui quomodo hoc ipsum probatur, quòd ita hæ orationes resoluantur potius, quàm è contrario? Nempe, quòd cum huiusmodi uerbis coniunctas inuenimus, ut tu incedis, uelut esses rex, non autem, sicut esses rex. Rursus, tu incedis, sicut incedit rex, non autem uelut incedit rex, ita in similibus: Ego sentio, sicut Plato, supple sentit, non, sicut Plato essem: Ego dico, sicut antea, supple dixi, nō sicut antea fui. Possunt tamen illa, quæ dixi, resolui per idem uerbum, sed non indicatiuo, ut tu incedis, uelut incederet rex. Adeo illa, quæ habent præpositionem uix aliter resolui possunt. Ego uenio ad te tanquam ad deum, non est dicendum, tanquam Deus esses, sed tanquam ad Deum accederem. Deniq; hæc subiunctiuum postulant, illa indicatiuum. Seruius pro sicut posuit uelut, XI. Aeneidos: Nam diadema uelut aliarum Italarum gentium reges non habebant. Si uelim afferre exempla uiuentium, plura possem ineleganter dicta, sed unum interim afferam, qui ita è Græco interpretatur: Nam ueluti iustum est in eos animaduertere, qui aliquid perperam patrarunt, ita his, qui nos beneficio fouerunt referre gratiā decet: ueluti, pro sicuti posuit. Sed deceptus est, quia Græci ista non distinguunt. Aliquando ne nos quidem distinguimus, utiq;

cum quædam enumerantur, postea aliquid exempli subiungimus, ut apud Ciceronem officiorum primo: Tamen ex singulis certa officiorũ genera nascuntur, uelut ex ea parte, quæ prima descripta est. Idem de natura deorum: Aut quid tam temerarium, tamq; indignum sapientis grauitate, atque constantia, quàm aut falsam sentire, aut, quod nõ satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæstione. Plinius naturalis historiæ libro secundo: Præter hæc inferiore cœlo relatum in monumenta est, lacte & sanguine pluisse, M. Acilio, C. Portio Coss. Et sæpe aliàs carne, sicut L. Volũnio, Seru. Sulpitio Coss. ex eaq; non perputruisse, quod nõ diripuissent aues. Et iterum: Quidam uero odio maris ipsa subeunt uada, sicut Arethusa fons Syracusanus, in quo redduntur iacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens, Peloponnesiaco littori infunditur. In hoc igitur solo modo loquendi, uelut cum sicut similitudinem habet, cũ reliquis illis, quæ iam enumeraui, dissimilitudinem, quæ nequaquam licet ponere in tali genere sermonis. Significant enim imaginem, id est non ipsam planè ueritatem: aliquando tamen propè ipsam quoque ueritatem, tum affirmando, tum uero negando: ut pater tu non amas me, quasi filium, imo te fili amo, quasi filium. Ego non amplector illum ueluti filium, licet mihi filius sit. Ille diligit me tanquam filium, licet non attineam: hic planè imago est. Habet autem quasi quiddam proprium, quale est, obijcis mihi, quòd uxorem repudiauerim, quasi tu idẽ non feceris, uel quasi uero. Quæ exẽpla nusquam non plurima sunt. Vti etiam accipi solet pro ut, & hæc duo pro quòd. Vergilius:

Nan que uidebat uti bellantes Pergama circum,

Hac fugerent Graij. Quintil. Neque ego grauissimum patrem supremo sua iuueni iactasse crediderim, ut hæredem filium scriberet. Ceu, magis est poëtarum, sed quo multi, & præsertim Plinius utuntur. Quidam indocti his temporibus utitur, pro sicut.

De Non quia, & Non quòd, de quo, & Vt quia, & Vt quòd. Cap. XXXVII.

Non quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principijs recusem. Iterũ idem Quintil. Et febrem quiete, et abstinentia, non quia rationem uidebat, sed, quia ualetudo ipsa coëgerat, mitigauit. Iterum: Quod ego non idcirco potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia non in cæteris quoque doctoribus idem hoc examinandum quamdiligentissime putem, sed quòd magis eius rei necessariam mentionem facit ætas ipsa discentium. Iterum: Non quia prodesse unquã satis sit, sed quia hoc prospicere debet, nequid peius, quàm fecerit, faciat.

ciat. Ex his exemplis uidere licet, nunc bis quia repeti: nunc unum quia esse, & unum quòd. Et ubi est quia, ibi semel, bis' ue posset esse quòd. Praeterea in secundo membro nunc subiunctiuum esse, nunc indicatiuum, nunquam tamen idem repeti uerbum, praesertim modo uerbi mutato, ut facit quidam, qui ait: Non quia amicus non esses, sed quòd ita amicus eras: Quum dicere debuisset, non quia non amicus, sed quia, uel sed quòd ita amicus esses. In quo illud obseruatione dignum, de causa efficiente dicendum esse quia, & quòd: de finali, quò uel ut, de duobus prioribus exēpla inspeximus: de posterioribus, Cic. in Philipp. Non ut proficerem aliquid, siue, non quò proficerem aliquid. Quidam ignari huius differentiae, scribunt non raro quò pro quòd, ut apud eundem, & eodem in loco: Primum igitur acta Caesaris seruanda censeo, non quò probem, cum scribendum sit quòd pro eo, quod est quia, Quid significet certe quòd in altero membro est quia, quum dicit: sed quia rationem habendam censeo pacis, atque otij. Et nemini dubium est, quòd, resolui per quia: & quò, per ut. Et hoc in loco à Cicerone significari causam efficientem, cui competunt quòd, & quia: non finalem, cui competunt quò, & ut: Quod liquide probatur, quum in eadem sententia de utraque causa fit mentio. Quale est, nō castigo te, quòd odio habeam, sed quò meliorem efficiam. In primo membro est causa efficiens, in secundo causa finalis. Mutemus iterum causas sic: Castigo te, non quòd odio habeam, sed quòd amem. Rursus, non castigo te, quò uoluptatem ex cōtumelia tua contraham, sed quò meliorem reddam. Vbi est quòd, illic posse poni quia: & ubi quò, illic ut, uel duplex, uel simplex, iam dictum est.

De Facio ut, & Committo ut, Cap. XXXVIII.

Nuitus feci, ut C. Flaminium de senatu eijcerem. Et alibi idē Cic. Faciendum puto, ut paucis rationem nostri consilij demus. Et Quintilianus: Quòd si nemo miratur poëtas maximos saepe fecisse, ut in principijs operum suorum musas inuocarent. Discrimen habet hic loquendi modus ab altero: Alibi nanque fit aliud propter aliud, ut quum quis inuigilat diligentius faciendae mercaturae cur id faciat interrogatus, ut liberi mei honestius uiuant, respondebit. Aliud est ergo, quod ipse facit, aliud, propter quod hoc ipsum facit. Non ita in exemplis à me modo recitatis. Quid Cato fecit, ut Flaminium eijceret de senatu? Nempè idipsum, quod fecit. Quid faciunt poëtae, ut musas inuocent? Nempè nil aliud, nisi quòd musas inuocant. Idem est igitur in genere huiusmodi principium, & finis, siue opera & effectus. Idem fecit Cic. quodam in loco, in uerbo committo: Qui secundum naturam uiuere uolet, nunquam committet, ut alienum appetat:

& quod alteri detraxerit, sibi assumat. Idem est hoc, ac si dixisset, qui secundum naturam uiuere uolet, nunquam alienum appetet: ut in superioribus. Inuitus C. Flaminium senatu ecici: & paucis ratio nostri consilij est reddenda: & ita in cæteris.

De *Quòd, & Quum.* Cap. XXXIX.

Quòd, & quum, quiddam peculiare in oratione exhibent, ut in Bruto Cic. Angebat etiam molestiam, quòd magna sapiẽtum, ciuiumq; bonorum penuria iam in ciuitate esset. Idem ad Plancium: Quo in periculo nonnihil me consolatur, quum recordor, hæc me tum uidisse. Quid est, quod augeat Ciceroni molestiam? aut quid eum consolatur? uel quòd magna penuria sapiẽtum esset, uel quum recordaretur suæ prouidentiæ? Nempè hoc ipsum: quòd magna penuria sapientum esset, & quòd illud suum consilium recordaretur. Idem est igitur id, in quo molestiam, consolationem' ue capit, & propter quod ipsam molestiam, ac consolationem capit.

Qua de causa, Vt, Tamen, & similia abijciuntur quandoque ab oratione. Cap. XL.

Saepe admirari soleo, quòd nunquam tibi graue senectutem esse senserim. Quid miraris Scipio te non sensisse, quod sentire non posses: quippe quod nunquam fuit? Miraris, quòd nunquam senseris me fuisse luscum, qui nunquam fui? Mirandum potius foret, si sensisses me luscum, aut grauiter tolerantem senectutem. Verum sic locutus est Scipio cum Catone, quasi diceret, Miror senectutem tibi, ut sentio, non esse grauem. Et alibi idem Cicero: Declarat autem studium bellicæ gloriæ, quòd statuas quoq; uidemus ornatu ferè militari: non quòd uidemus, sed ut uidemus, quòd sunt statuæ ornatu ferè militari, declaratur studium bellicæ gloriæ. Et alibi: Non tam me ista fama delectat, falsa præsertim, quàm quòd spero amicitiæ nostræ memoriam sempiternam fore: pro eo, quod est, quàm quòd amicitia nostra (ut spero) sempiterna erit. Et alibi: Num etiam contemnitis, quòd sensistis tam charam populo Romano Auli Hircij uitam fuisse? pro eo, quod est, quòd, ut sensistis, tam chara uita Hircij populo Romano fuit. Et Alibi: Et eò studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus: pro eo quod est, quòd, ut intelligo, non sine causa uis cognoscere rhetoricam. Quintilianus in secundo: Sicut Polycratem, quum Busirim laudaret, & Clytemnestram, quanquam is, quod his dissimile non est, composuisse orationem, quæ est habita contra Socratem, dicitur. Non est hoc, quòd composuisse dicitur orationem contra Socratem, simile illi, quòd laudauit Busirim, et Clytemnestram, sed hoc ipsum, quòd composuit orationem

nem

nem, ut dicitur. Nanque, dum fortius opus permisit ætas, terram manibus subegi, & difficultatem labore perdomui, & inuito solo nonnihil tamen fœcunditatis expressi: subintellige quamuis: sic, quamuis solum esset inuitum, tamen nonnihil expressi fœcūditatis. Et in his pristinæ fortunæ reliquijs miseris et afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, id est quamuis reliquiæ pristinæ fortunæ miseræ sint, & afflictæ, tamen haberet quosdā, etc.

Illud hoc loco non omittamus quærentes, ubi est quamuis, licet, etsi, quanquam, similiaq́;, & tamen, unde incipienda sit construi oratio? Vtrinque prohiberis. Sed nimirum a uerbo cui adhærebat tamen, ipso tamen excusso: quod idcirco in ligatura, & quasi iunctura orationis insertum est, quia oratio, unde non debuerat, inceperat. Vt, etsi uereor iudices, & cætera. Quòd si a principali uerbo cœpisset, superuacuum fuisset inserere tamen. Nunc igitur quum recte inchoatur, illam dictionem ut superflam, quasi functam officio suo debemus abijcere.

De Duntaxat. Cap. XLI.

Duntaxat, licet idem significet, quod solum, tamen ferè solet aliter in orationis serie disponi, nec recipere post se illud, sed etiam, ut solum, ut tantum, ut modo faciunt. Cicero pro Deiotaro: Quod ipsum, & si non iniquum est in tuo duntaxat periculo. Et de Oratore: Ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit. Quintilianus in undecimo: Ergo, quum iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de causa iusserit, leniter consurgendū, tum componenda toga, uel (si necesse erit) de integro reijcienda duntaxat in iudicijs: apud principem enim, & magistratus, ac tribunalia non licebit. Paulo post: Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, uocem sermoni proximam, & tamen acriorem, sonum simplicem frequentissime postulabit in his duntaxat, qualia hæc sunt. Caius tamen, & Paulus præter morem hac dictione sunt usi. Aliter enim ait sic: Fabros lignarios dicimus, non eos duntaxat, qui ligna dolant, sed omnes, qui ædificant. Alter sic: Quū tutor non rebus duntaxat, sed etiam moribus præponatur, in primis mercedes præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro facultate natalium constituet. Semel quoq; Titus Liuius lib. XLVI. Nec animum nobis duntaxat fidelem, ac bonum præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ gessistis.

De Quandoquidem, Quando, & Quatinus. Cap. XLII.

Quandoquidem, & quando, idem significant, & significāt quoniam. Cicero et Vergilius frequentius superiore utuntur, Quintilianus posteriore. Cicer. igitur de Oratore: Quæ sunt

in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materia, omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, cognita esse debent. Vergilius:

Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris. Sine quidem: Hic tibi (fabor enim) quando haec te cura remordet.

Miror'que, cur Priscianus illud Vergilianum quando, pro aliquando exposuerit: quod accipiendum est pro quoniam:

His se, quando ultima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis.

Quintilianus: Quando igitur orator est uir bonus (is autem citra uirtutem intelligi non potest: uirtus etiamsi quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda doctrina est) mores ante omnia oratori studijs erunt excolendi. Eiusdem significati est quatenus apud seculum duntaxat Quintil. Is ita ait: Sed quatenus luctus nostri in ius uocantur, & flenti disputandum est, et orbitati suae mater irascitur, superemus, quam exorare non possumus. Et ebus discipulus Plinius iunior: Et quatenus negatur nobis diu uiuere, relinquamus aliquid, quo nos uixisse testemur. Nam Cicero dixit, quatenus solummodo pro inquantũ, sicut eatenus pro intantum. Vt in Laelio: Videndum est quatenus amicitiae tribuẽdum est. Seculum autem Quintiliani à Liuio, Vergilio, Horatio exordior, quorum ultimus in sermonibus sic ait,

Surrentina uafer, qui miscet faece falerna
Vina, columbino limum bene colligit ouo,
Quatenus ima petit uoluens aliena uitellus.

De Igitur, Ergo, Quare, Quamobrem, Quapropter. Cap. LIII.

Igitur, atque ergo breuioribus adhibentur conclusionibus: quare, quamobrem, quapropter maioribus: nisi ita dicas: nescio, quare sic loquaris, intelligo, quamobrem sic facias. Illud autem primũ, quod protuli, saepe ad significandũ coniunctionẽ partiũ orationis adhiberi solet, & fere post aliquam rẽ interiectam, quasi in hũc sensum: Vt aũt continuem, aut ut pergam ad sequentia: ac ne sim longus in exẽplo, ut necesse foret, afferã breue ex Poeta sumptum:

Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere uersibus ambo Coepere.

Ergo & si rarius, tamen nonnunquam & hoc modo usurpatur.

De Adeo, Vsqueadeo, Vsqueeo, et Tantum. Cap. XLIIII.

Adeo exponunt pro ualde, ut Terentius: Iuuenem adeo nobilem. Significat etiam intantum, nonnunquam sequente, ut nonnunquam non sequente, ut apud Quintilianũ: Cuncta (si uidetur)

(si uidetur) iura percurrite, nusquam adeo pro nobis solicita lex est, ut, quod præstat, extorqueat, dedit cæco talionis actionem, non manus re cusantis impellit, iniuriarum, cædis agere permisit, sed non cogit inuitos, adeo pené leuius est ultionem perire, quàm potestatem. Genus seruitutis est coacta libertas. Hic eadem sententia fuerit, si dixero, adeò ut pené leuius sit ultionem perire, quàm potestatem. Nam sæpe hoc mo do legimus adeo positum cum uno uerbo, non cum duobus. Quale fue rat exemplum superius, ut apud eundem: At quum protinus respon dendum est, omnia parari nó possunt, adeo ut paulo minus promptis etiam noceat scripsisse, si alia ex diuerso, quàm opinati fuerint, occur rerint. Licuisset hoc etiam si dicere, Adeo paulo minus promptus etiam nocet scripsisse. Idem efficit usqueadeo, & usque eò, ut apud eundem: Hinc tumor, & uana de se persuasio, usqueadeo, ut illo discipulorum tumultu inflati, si parum à præceptore laudentur, ipsi de illo male sen tiant. Sine ut, & per indicatiuum apud Ciceronem: Ne, si quando ei dicendum erit de iustitia, de fide, mutuetur à Platone, qui quum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ci uitatem, usque eò illa, quæ de iustitia dicenda putabat, à uitæ consue tudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Multi adhuc ipsum mo dum usurpant Tantum..

De Quin, & Quinetiam. Cap. XLV.

Quin pro quinetiam, siue atque etiam. Vergilius:

-Quin aspera Iuno,

Quæ mare nunc, terrasq; metu, cœlumq; fatigat,

Consilia in melius referret

Quin pro ut non, ubi desideratur utique subiunctiuum uerbum, idemq; non principale, ut idem, lib. III. Aeneidos:

Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti,

Quin adeas uatem, precibusq; oracula poscas.

Quin pro cur non, semper interrogatiue, & per indicatiuum. Idem:

Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,

Viminibus, mollíq; paras detexere iunco?

Nescio quid uiderit Seruius, qui hunc locum exposuit per quinetiam. Sed duo priores sensus uulgo sunt noti, in carmine, & in prosa frequẽ tes & obuij. De tertio afferam ex oratoribus quoque exemplum. Cic. pro Rabirio: Quin compescitis istam uocem indicem stultitiæ, testem prauitatis? Quintilianus in paupere amatore: Quin tu potius admit tis iuuenis consilij rationem?

De Secundum præpositione. Cap. XLVI.

Secundum, nonnunquam pro iuxta & post. Verg.

Dulcibus illa quidem illecebris, aut plena secundum

Flumina. Quintil. in pariete palmato: Tu iaces secundum occasionem, & expeditum tibi in proximo facinus est. Sulpitius M. Marcellum post cœnæ tempus a P. Magio Chilone familiari eius pugione percussum esse, & duo uulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem: Hic iuxta significat. Item, quod ab altero secundum est, id iuxta est, atque post. Ideoq; secundum pro post accipitur, quasi secundo loco. Idem Quintilianus in gladiatore: Nam, quod unum mihi secundum patrem fortuna uidebatur parasse præsidium, id ego sperare in illa sorte non poteram. Cicero: Proxime autem & secundum deos, homines hominibus maxime utiles esse possunt. Idem: Appellat L. Annium, qui erat institutus secundum filiā. Liuius lib. IX. Hetrusci belli fama exorta est: nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent. Secundum etiam accipitur pro eo, quod est pro: ut secundum te litem do: secundum me iudicas: secundum se iudicium des, uult, id est pro me, pro te, pro se. Et pro in, ut secundū quietem, id est in quiete somni. Secundum autem Platonem, secundum Pythagoram, sensus hic notissimus est.

De Iam, & Iam iam. Cap. XLVII.

Iam eleganter usurpari solet, aliquando quasi pro tunc, ut Cicero: Ipsa uerba compone, & quasi coagmenta (quod ne Græci quidem facturunt) iam neminem antepones Catoni. Quint. Quod si satis prudenter ea uiderint. iam propè consummata fuerint præcipientis opera. Aliquando significat præterea, quasi nodus quidam inter sententias, ut Vergilius:

Iam maris immensi prolem, & genus omne natantum,
Iam uarias pelagi uolucres.

Huiusmodi exempla sunt crebra. Idem efficiet iunctum cum uero: iam uero urbibus constitutis: & cætera. Iam iam de futuro palàm est, quid significet: ut iam iam aderit. Et de præsenti, licet ad futurum resoluatur:

–Iam iamq; manu tenet, & premit hasta.

quasi nunc nunc tenebit. Nonnunquam figurate per indignationem, miserationem'ue accipitur. Vt idem Vergilius:

–Iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.

Cic. in Verrem: Iam iam Dolabella neque me tui, neque tuorum liberorum,

rorum,quo te aliqui innocentem putant,casus miseret. Quintil. Iam *iam malo uenena, ferrum, subitos ictus, improuisamq; mortem, qui incestum non credit,torquere non debet:qui credit statim debet occidere.* Et *hæc per indignationem.* Per *miserationem uero,* Sallustius *in* Iugurtha: Iam *iam animo meo charissime frater, quanquam tibi immaturo,& unde minime decuit,uita erepta est,tamen lætandum magis; quàm dolendum puto casum tuum.* Per *exhortationem quoq;,ut apud Quintil.* Iam *iam commilito,quicunque casus manet,etiamsi te imperator damnaturus est,habes solatiũ, satius est,quàm à patre occidi.*

De Tantisper, Paulisper, Aliquantisper, Parumper, & *similibus.* Cap. XLVIII.

Antisper, *ferè postulat post se dum,pro donec,siue quandiu.* Nam *& donec duobus modis accipitur.* Dabo *operam uoluptatibus,donec moriar,id est usque ad mortem:& dabo operam uoluptatibus,donec uiuo,id est quandiu uiuo.* Eiusdem *naturæ est dum.* Ideóq; *in priore sensu amat subiunctiuum,in posteriore indicatiuum more donec,ut apud* Ciceronem: Deinde *est in carcerem ductus,ut ibi esset tantisper, dum culeus,in quem coniectus deferretur, compararetur.* Terentius: Ego *tantisper te dici uolo meum,dũ id,quod uolo, facis.* Sunt *tamen,qui pro tantummodo accipiant.* Sunt*,qui etiã pro interea.* Cætera *quoque sic à per composita, ad temporis breuitatẽ referuntur.* Parumper*,paulisper,aliquantisper.* Sunt*,qui per imperitiam hæc accipiunt pro suis primitiuis,quæ sunt parum,paulum,aliquantulum.*

De Ferè, & Temere. Cap. XLIX.

Erè *significationem habet non omnibus notam,nisi quando significat penè, cuius significatio est,paulum abfuit quin, ut penè, siue ferè in manus hostium incidi, id est paulum abfuit,quin in manus hostium inciderẽ.* Altera *significatio est, quum subintelligitur aliqua uniuersalitas,ut Quintil.* Hæ *sunt ferè emendate loquendi, scribendiq; partes,id est ferè omnes.* Ideóq; *ferè omnes adiungitur,ut idem:* Nam *in omnibus ferè minus ualent præcepta, quam experimenta.* Similiter *de loco,de tempore, similibusq;: ut utor ferè hac ueste in faciendis sacris,id est in omni ferè tempore.* Ferè Romani *orbem subegerunt,id est ferè totum orbem.* Ferè *fit,ut iuuenes ament,id est ferè ubique.* Cuius *significationis imperiti corruperunt illud* Ciceronis *de amicitia:* Memini *illum in eum sermonem incidere; qui tum ferè multis erat in ore:quum scribendũ sit,qui tum ferè erat in ore,id est ferè omnibus.* Pro *ferè accipitur temere apud omnes post* Ciceronem *natos, ut Quintilianus:* Illud *ingeniorum uelut præcox*

genus non temere unquam peruenit ad frugem. Sunt enim quædam, quæ sequens, ac proximum M. Tullio seculum adiungenda existimauit: ut proculdubio, obiter pro specialiter, tali causa, uel pro statim, quoties pro quando. Nam Cicero ferè nunquam utitur, nisi addat toties. Citra pro sine: ut ibi, plusq́; si separes, usus sine doctrina, quàm citra usum doctrina ualeat. Interim pro aliquando, Meo nomine, tuo nomine, hoc nomine, pro mea, tua, hac causa, siue hoc respectu, ut ibi: Minus est, quòd flendum meo nomine, quàm, quòd illius gaudendum est. Et alibi: Ago quinimo gratias hoc solo nomine crudelissimis fatis, quòd maximum facinus non in prima æui mei parte posuerunt. Cicero rarissime, ut in Bruto: At uero inquam tibi ego Brute non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Et pro Sylla: An cum tanto imperio, tantaq́; potestate non dicis fuisse regem, nunc priuatum regnare dicis, quo tandem nomine? Sed hoc declinabile est. Nunc autem de indeclinabilibus agimus, qualia & hæc sunt: alioquin, aliàs, nihilominus, super, & supra, diuersius aliquantulum à Ciceronis usu. De qua differentia in commentarijs à me in huius orationes, et illius declamationes cōponēdis differetur.

De Perinde, Proinde, Subinde, Identidem, Indem, & Item. Cap. L.

PErinde flagitat post se, ac si, uel atque si, quum significatio eius sit ita: ut fac perinde, ac si tua res esset, id est ita quasi. Cum negatione uero etiam quàm, ut Suetonius de uita Domitiani: Nulla tamen re perinde motus, quàm responso casu Aschitarionis mathematici. Quod si non sequatur nec ac si, nec negatio, accipietur pro æque, ut Plinius Iunior: Funus Ruffi clarissimi uiri, & perinde felicissimi. Pro ita, id est quod est multum, ut idem Suetonius de uita Galbæ: Quare aduentus eius non perinde gratus fuit. Proinde idem est quod ideo, uel potius ideoq́;: semper enim dependet à superiore sententia. Quidam, quorum est Lucretius, accipiunt proinde in eam significationem, quam dedimus perinde: ubi proinde duas syllabas habere facit. Subinde reperitur pro inde, uel deinde, statim, ut T. Liuius lib. III. Subinde acceptus à Publio Numitorio Spurius Oppius. Et horatius ad Celsum:

Si dicet recte, primum gaudere, subinde
Præceptum auriculis hoc instillare memento.

Etiam pro identidem, siue frequenter cum quodam interuallo. Vt, si iter faciens crebro ad comitem respiciam, an me sequi possit, dicam, subinde respicio. Cicero autem diceret identidem. Nam subinde uti non solet, ne æquales quidem eius, Varro, Sallustius, Cæsar: licet illi utantur

nouissimo

nouissimo pro ultimo, multiq; alij, quod Cicero non facit. Itidem, & item, significant id, quod similiter. Hæc omnia ab unde composita Priscianus, multiq; alij pronunciari uolunt accentu in antepenultima syllaba, qualia sunt (ut eidem placet) composita à quando, aliquando, siquando, nequando, nunquando. Est enim hoc ultimum & ipsum compositum. Ideoq; per n, in tertia litera scribendum est, non per m, pro eo quod est num aliquando. Est autem huius monosyllabæ significatio pene eadem, quæ an, subintelligitq; utique negationem. Vt, num ego te spoliaui? quasi dicat, ego te non spoliaui. At quoties per negationē interrogamus, subintelligitur affirmatio: ut non ego te spoliaui? quasi dicat, ego te spoliaui. Affirmatiua autem respōsio hæc propria est Etiā. Vt, uidisti me hodie? si uidi te, respondere debeo, Etiam, uel Sic. Plinius ad Tacitum: Studes inquam? respondit, etiam. Vbi? Mediolani. Vulgo autem respondemus, Ita: Neque hoc sine autoritate. Simo apud Terentium dicenti Dauo, mihine? respondit, Ita.

De Nunc. Cap. LI.

Nunc, solet usurpari sine significatione temporis, ut de diuinatione Cicero: Quæ quidem multo plura euenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onusti cibo & uino, confusa et perturbata cernimus. Et de Oratore: Et si in huiusmodi genere nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua esset requirenda: nunc ego quid dicam? Et in eodem: Nam si ita diceres, & cætera. Nunc uero fateris, & cætera.

De Bene, Male, Peius, Pessime. Cap. LII.

Bene nonnunquam accipitur pro ualde, ut Cic. Habetis orationem bene longam. Quintil. Quum multa diserte, summisq; clamoribus, quæ neque ad iudicem, neque ad declamationē pertinent, decantauerunt: bene sudantes, beneq; comitati per forum reducuntur. Huic simile quiddam habet male, ut Comici frequenter utūtur. Male mihi timeo, pro eo, quod est, ualde timeo. Cicero in Bruto: Addebat etiam, idq; ad rem pertinere credebat, scriptores illos male mulctatos, id est ualde, & quasi bene mulctatos, sed in malum illorum. Ideoq; non bene dixit mulctatos, sed male. Neque id solum in positiuo aduerbio, sed in superlatiuo quoque, ut pessime mulctatos. Atque adeo in comparatiuo, sed frequentius cum uerbo odi, ut idem in Philipp. Quo neminem ueterani peius oderunt: peius quasi magis, & ualidius. Idem ad Marium: Oderam multo peius hunc, quàm illum ipsum Clodium. illum enim oppugnaram, hunc defenderam. Nec tātum per comparatiuum cum hoc uerbo, uerumetiam per positiuum. Vt Teren. in Adelphis: Illud rus nulla alia causa tam male odi, nisi

quia prope est: tam male, pro eo quod est, tam ualde: per aliud autem uerbum, ut Ouidius Heroidum:

Peius adulterio turpis adulter obest.

De Super, Supra. Intra, Infra, Subter. Cap. LIII.

Vper, & supra, licet in eodem loco sedere possint, tamen in s hoc plerunque differunt, quòd illud contiguum est, hoc interiecto spatio. Vt sedeo super lapidem, magis quàm supra lapidem. Rursus, aquila uolat, uel nubes pendent supra nos potius, quàm super nos. Non tamen sic semper, ut apud Quintil. Nec ulla est supra terras adeo rabiosa bellua, cui non imago sua sancta sit. Et Liuiũ lib. XLIIII. Vbi circa muros subter terram per dies quindecim pugnatũ est. Intra, & infra etiam differunt: quia intra ad numerum, & spatium refertur, ut intra uiginti dies, & intra muros, non autem infra uiginti dies, uel infra muros. Infra ad dignitatem, & ad locum: ut infra dignitatem meam est, & infra tectum, id est subter tectum. Deniq; intra habet relatiuum extra: infra uero supra. Subter quoque relatiuũ habet super. Ideoq; tactum rei ferè significat. Vt, hic urinator mirifice natat, duratq; subter aquam.

De Sicut, Ita, Itaq;, & Sic. Cap. LIIII.

Icut, habet nonnunquam uenustatem magnam, atq; utilitas tem in disponendo, quoties antecedentem annectit cum sequente sententia, ut apud Quintilianum: Sunt & alia ingenita quidem, quæ adiuuant, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor: quæ, si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari. Sed nonnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij, studiaq; corrumpant: sicut & hæc ipsa sine doctore perito, studio pertinaci legendi, scribendi, dicendi multa, & continua exercitatione per se nihil prosunt. Plinius libro VII. Ferunt Crassum auum Crassi in Parthis interempti nũquam risisse, ob id ἀγέλαστον uocatum, sicut nec flesse multos. Seruius grammaticus hac dictione & bene, & frequenter utitur. Possumus eodem modo, quo sicut, usurpare duo alia, quemadmodum, et quomodo, aut si quid aliud est eiusmodi naturæ. Habet & aliam naturam sicut, ut non modo res similes copulet (quod est frequentissimum, sed diuersas quoque & sæpe contrarias, ut idem Quintilianus: Sed hæc eloquendi præcepta, sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis quædam facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur, accesserit. Quod licet dicere etiam per ut, & quidem frequẽtius, ut idem: Quod ut optimum, ita longe difficillimum. Sed in hoc genere sermonis bonam sibi partem uendicat illud ita. De quo hoc etiam addam, quòd nonnunquam accipitur pro itaque, sed hac differentia, ut

nonnunquam

nonnunquam accipitur pro itaque, sed hac differentia, ut nonnunquam ipsum antecedat in eadem sententia altera dictio. Cicero in Tusculanis: Ita nobilissima ciuitas Graeciæ, & olim potentissima sepulchrum ciuis sui ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Possumus per itaque sic dicere. Itaque ciuitas, uel ciuitas itaque, eodem modo quo sic, pro sicq;. Quintilianus, ubi de adolescente in opere duro, ac uirili se exercente dixisset, intulit: Sic effectum est, ut, quemadmodum aliqui putant, posset cito militare. Accipitur etiam ita pro ualde, ut Cicero: Nec ita multo post edictum Bruti affertur, & Caßij. Quintilianus: Nec res est ita magni temporis, ac laboris.

De Nam, Nanque, Nam quòd, Quòd autẽ, & Quòd uero. Cap. LV.

NAm, & nanque quiddam simile habent, quod ita, & itaq;, Quippe cum nanque soleat & primum locum sortiri, & secundum, aliquando etiam tertium: nam non solet, sed prima semper est dictionum. Præterea hoc aliquando accipitur pro autẽ, ad distinctionem sententiarum, ut in Sallustium Cicero: Nam quòd in uxorem, atque filiam meam tam petulanter inuectus es. Idem ualet ac si dixisset, quòd autem in uxorem, & cætera. siue quod uero, uelut sæpe incipere solemus, ut idem: Quòd autem scribis, quid de exitu belli sentiã, magis consilium petere possum, quàm ipse alijs dare. Idẽ de Oratore lib. I. Quòd uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs, equidem putabam uirtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi.

De Iterum, Antehac, Posthac, Deinceps, & Rursus. Cap. LVI.

ITerum, refertur etiam ad primam uicem, non tantum ad posterior ẽ: nam iterum uoco te, id est iterata uice, usitatum est. Iterum uocaui te præter hanc uicem minus est usitatum. Cicero pro lege Manilia: Quum tantam multitudinem cum tanto studio uideremus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo uidimus. Antehac, & posthac huic similia sunt, hoc est, ante hoc, uel post hoc tempus. Aliquando tamen reperimus ante illud, uel post illud tempus. Sallustius: Sic erat accensa libidine, ut sæpius peteret uiros, quàm peteretur: sed ea sæpe antehac fidem prodiderat, creditum abiurauerat. Suetonius in Domitiani uita: Pari arrogantia cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cœpit: Dominus, & deus noster sic iubet fieri. Vnde institutum posthac, ut ne scripto quidẽ ac sermone cuiusquam appellaretur aliter. Deinceps, similiter accipitur pro dehinc, & pro deinde, atque etiam pro gradatim. Cicero in

Tusculanis: Omnes qui deinceps accubarent, ad lyram canerent. Et ad Thermum. Sed tamen tres fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos te nolo habere inimicos, quos uideo deinceps tribunos plebis per triennium fore. Sed redeamus ad Iterum, quod aliquid nouitatis exhibet, quum dicitur: -Iterumq; ad tarda reuerti Corpora. Quomodo iterum? nunquid semel antea redierant? minime. Quid ergo? Aut accipiendum est quomodo Rursus, pro econtrario. Cicero officiorum libro tertio: Neque me doloribus dedi, quibus essem confectus, nisi restitissem, nec rursus indignis homine docto uoluptatibus: aut reuerti, redireq; pro uenire, ut idem de fato: ad Chrysippi laqueos reuertamur: quum nihil de Chrysippo meminisset. Quintilianus: Si uerum est post uetusta secula, & innumerabiles annos reddi rursus alijs corporibus animas, fortasse in me renatus sit aliquis ex illis. Reddi quasi dari: nam idem hoc uerbum efficeret. & alibi: Sed ad illos iam perfectis, constitutisq; uiribus reuertamur, quod in coenis grandibus saepe facimus, ut, quum optime satiati simus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata sit: Non ait reuertendum ad uiliores libros, quasi ab his incipiendum sit, sed quum satiati fuerimus bonis libris, tanquam abis, postea nos ad uiliores conuertamus.

De ultro, citroq;, Huc, Illuc, Sursum, Deorsum, Vltro, & Sponte. Cap. LVII.

Ultro, citroq; in factis, & in dictis. Quintilianus in caeco: In limine iuuenis sicut solet ultro, citroq; commeare. Cicero libro sexto de republica: Multisq; uerbis ultro, citroq; habitis, ille nobis consumptus est dies. Quum ego te alloquor, tunc uerba ultro, quasi ultra eunt: quum te alloquentem audio, tunc uerba citro, quasi citra ueniunt: sicut pedes, quum a loco recedo, tunc ultro eunt: quum redeo, tunc citro. Nec elegans esset, huc atque illuc commeabat, nisi errabundum, & incertum iter significes, Quidam tamen sursum, & deorsum utuntur, opinor, imitantes Terentium, qui in Eunucho ait: Sex ego te totos Parmeno hos menses quietum reddam, ne sursum, deorsum cursites: Nescio an de Athenis hoc dictū sit, quibus portus in imo, urbs uero editiori loco sita est. Forte sic loqui deceat per sursum, deorsumq;, si de fortunae mutabilitate dicatur; quae nunc tollit, nunc deprimit. Vltro tamen a sponte sic uidetur (ut breuiter dicam) differre; quod ultro est, quasi sine requisitione: ut ultro ad te ueni, id est a te non requisitus ueni. Sponte ad te ueni, id est meo consilio: licet ad res inanimatas transferimus: ut multae arbores sua sponte nascuntur, id est per se.

De Et;

De Et, Ac, Que, cum suis compositis. Cap. LVIII.

ET, multifariam solet in usu accipi, cuius conditionis est, que, et ab eo composita negatiua neq;, et per apocopen nec. Verg. Audieras, & fama fuit. Martialis:

Quòd nummos cernis, mitti nos credis amicæ,
Falleris, & nummos ista tabella rogat.

Quintilianus: Has primum audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorum, quæ rudibus annis percepimus. Et, pro quia accipiendum est. Ouid. in Fastis:

Nil aliud Vestam, quàm puram intellige flammam,
Natáq; de flamma corpora nulla uides.

Que pro quia, siue nanque. Similiter Cicero: Non solum nobis nati sumus, ortusq; nostri partem sibi patria uendicat, partem amici. Duplicantur interdum hæ coniūctiones, sed in rebus diuersis uenustius: ut, te admirantur & ciues, & hospites. Vergil.

O qui res hominumq;, deumq;.

Id est ò qui res & hominum, & deorum. Sallustius in Iugurthino: Seq;, nobisq; dignum est, id est & se, & nobis dignum est. Raro tamen in prosa, in carmine uero frequentius. Quintilian. Nihil ociosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione, annotandum erit. Quare de nec, & de neque, & de siue similibusq;, quoties geminantur (quum facilia inuentu sint) omitto exempla. Et, quoque initijs sententiarum competit, ut idem libro primo: Et finitæ quidem sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur. Eiusdem naturæ est ac, & atque. Cicero: Ac si uolumus eius rei, quæ uocatur eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdā à natura profectæ considerare principium, & cætera. Idem: Atque cæteri imperatores, qui de illo triumpharunt, & cætera. Interdum etiam &, affectui seruit, ut idem pro Milone: Et sunt qui de uia Appia loquantur, taceant de Curia. Et in Philipp. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiauit. Idem: Et postea miramur, quare ferat moleste populus Romanus. Interdum neque copulā, neque affectum significat, ut si hoc modo loquar, Superaui illum in palestra, & est tam uastus, & sum tam pusillus. Vt idem de senectute: Defendi legem Voconiam magna uoce, bonisq; lateribus, & uidetis annos meos. Ac si dixisset, defendi legem Voconiam iuuenili uoce, atque lateribus, & uidetis annos meos, & sum ita senex. Interdum etiam tali modo: Defendi fortissime illā legem: & hoc in tam prouecta ætate, uel, & id in tam prouecta ætate: uel per que, siue per atque, sic: Idq; in tam prouecta ætate. Repu-

diaui uxorem, idq; autore patre eius. Item per negationem. Duxi Paulam uxorem, neque hoc, uel, neque id sine prudentum hominum autoritate, uel nec id sine consilio, uel & hoc non sine consilio. Quæ exempla & mihi relatu longiora sunt, & legentibus (ut supra dixi) facilia inuentu. Illud non indiget admonitione, que pro &, & quoque pro etiam debere accipi, ut alterum quasi membra cum membris, alterum quasi corpora cum corporibus copulet, aliter absurdum esset. Hoc admonendum est, &, pro etiam apud Ciceronem nusquam reperiri, sicut in cæteris illo posterioribus, ut à Vergil. incipiamus: ut, Natus & ipse dea. Quintilianus: Tamen si quid aduersus te ipse commisit adolescens, sit hostis & meus. Cicero dixisset, sit hostis etiam meus, uel meus quoque. Idem inquit: Quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Quintilianus, id est seculum ab illo proximum dixisset, tum illo modo, tum etiam sic, nisi inter eos, qui & ipsi insaniunt. Simili ratione de nec, pro nec etiam. Vt idem: Persolui gratia non potest, nec malo patri. Cicero & superiores omnes dixissent, ne malo quidem patri. Interdum miscemus, &, atque, nec, nunc ab hoc, nunc ab illo principium sumentes, ut & pacem respuis, nec bellum geris, uel, nec bellum geris, & tamen respuis pacem: uel sic, & pacem non uis, nec tamen bellum geris, uel, & pacem non uis, & bellum gerere non potes. Nam in nec, siue in neque (de utroque enim loquor) inclusa est &, uel que, in quæ resolui potest, & ubi est nec uel neque, id resolui potest per & non, uel que non. Poëtæ etiam maiorem in his sibi licentiam permittunt. Nec & neque, sequente enim, aut uero, pro simplici, non pro composita negatione accipiuntur. Siquidem idem est nec enim, siue neque enim, quod non enim, nisi ita resoluimus, non etenim: neque uero, idem quod non uero, si modo non uero dicere licet.

De Vicissim, Inuicem, Mutuo. Cap. LIX.

Vicissim, non memor sum usquam esse apud Ciceronem, & Quintilianum, & ferè maximes quosque autores, nisi pro secundo loco, siue è diuerso, uel è contrario. Vergilius tantũ semel, neque id aperte uidetur usus pro inuicem & mutuo:

-Quid possit uterque, uicissim Experiamur.

Quod imitatus est Suetonius, & alij plures. Cicero semper (quod ego quidem sciam) sic, Id acciperet, ab alio, uicissimq; redderet. Et iterum: Sed ego admiratione quadam uirtutis eius, ille uicissim opinione fortasse nonnulla, quam de moribus meis habebat, me dilexit. Itidem Quintilianus,

Quintilianus, apud quem, & cæteros illius ætatis non modo inuicem tali modo usurpatur, quale est in declamationibus: Inuicem sustinentes, inuicem innixi, id est alter alterum sustinens, & uterque alteri innitens, sed etiam in sensu, cuius est uicissim, ut in libro decimo: Tam contumeliosos in se ridet inuicem eloquentia, & qui stulti uideri eruditi uolunt, stulti eruditis uidetur. Et iterum: Neque enim uideo, quæ iustior acquirendi ratio, quàm ex honestissimo labore, & ab ijs, de quibus optime meruerunt, qui si nihil inuicem præstent, indigni fuerunt defensione. Plinius posterior: Habes res urbanas, inuicem rusticas scribe. In eadem significatione est Mutuo, de quo modo attigi, non solum in hac, qualis est, inuicem se amant, & mutuo se amant, et mutuus amor, sed in ea, de qua disputaui. Idem Quintilianus in eodem statim post loco. Ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia utetur, id est respondente. Cicero: Fac me mutuo diligas, hoc est, fac mihi in amore respondeas.

De Scilicet, & Videlicet. Cap. LX.

Scilicet, & uidelicet uidentur significare idem, quod certe, sed usum suum habent, & præcipuum per amaritudinem quandam cum derisu permixtam, ut apud Vergilium: Scilicet is superis labor est. Et apud Terentium: Id populus curat scilicet. Et apud Quintilianum: Hæc uidelicet expectasti, ut ne captiosum esset officio tuo, maturius rediisse, ex industria tempus triuisti. Nonnunquam sine hac amaritudine, & irrisione, ut apud eundẽ: Sed est uidelicet ultima quædam calamitatum rabies, & nouissime in furorem uota ipsa uertuntur. Nonnunquam post relatiuum, sicut solet poni quidem, nonnunquam & ante, uel sine relatiuo. Et hi sunt ferè modi utendi his duabus dictionibus apud doctissimos: apud quos uix reperias illum uulgo usitatissimum modum, cum ea, quæ confuse dicta sunt, per singula postea exponimus: quale esset, quatuor sunt uirtutes, scilicet, uel uidelicet prudentia, iustitia, fortitudo, modestia.

LAVRENTII VALLENSIS IN TERTIVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

PERLEGI proxime quinquaginta Digestorum libros ex plerisque iurisconsultorũ uoluminibus excerptos, & relegi cum libenter, tũ uero quadã cum admiratione. Primum, quòd nescias, utrum diligentiá ne, an grauitas, prudentia, an æquitas, scientia rerum, an orationis dignitas præstet, & maiori laude digna esse uideatur: deinde, quòd hæc ipsa ita in unoquoque illorum omnia sunt egregia, & perfecta, ut uehementer dubites, quem cui præferendum putes Cui simile quiddã (ut de ultima tantum parte, quæ ad nos pertinet dicam) in epistolis Ciceronis admirari solebam, quæ quum à pluribus scribãtur, omnes tamen ab uno, eodemq́; (audacius dixerim) si personas sustuleris, ab uno Cicerone scriptæ iudicentur. Ita uerba, ac sententiæ, characterq́; ipse dicendi ubique sui est similis. Quod eò magis in iurisconsultis est admirandum, quòd illi eadem ætate cuncti extiterunt in eodem quasi ludo, ac schola instituti: hi uero inter se etiã seculis distant, licet omnes post Ciceronem: ideoq́; quibusdam in uerbis ab eo differentes, quales omnes à Vergilio usque ad Liuium fuerunt. Nam Seruij Sulpitij, atque Mutij Scæuolæ nihil extat, sed alterius Mutij recentioris. Et prisci illi quidem iurisconsulti quales, quantiq́; in eloquendo fuerint, iudicare non possumus: quippe quorum nihil legimus. His autem, qui inter manus uersantur, nihil est, mea sententia, quod addi, ad mi'ue posse uideatur, non tam eloquentiæ (quam quidẽ materia illa non magnopere patitur) quàm latinitatis atque elegantiæ, sine qua cæca omnis doctrina est, & illiberalis, præsertim in iure ciuili. Vt enim Quintilianus inquit, omne ius, aut in uerborum interpretatione positum est, aut æqui, prauiq́; discrimine. Et quantum momenti in uerborum interpretatione sit, ipsi iurisconsultorũ libri maxime testantur, in hac re præcipue laborantes. Vtinamq́; integri forent, aut certe isti non forent, qui in locum illorum etiam Iustiniano uetante successerunt. Nota sunt eorum, & nimis nota nomina, ut superuacuum sit, ea per me recenseri, qui uix quintam partem iuris ciuilis intelligunt, & ob imperitiæ suæ uelamentum aiunt non posse doctos euadere in iure ciuili facundiæ studiosos, quasi iurisconsulti illi aut rusticæ locuti sint, id est istorum more, aut huic scientiæ non plane satisfecerint

rint: quid de illis loquor? ego mediocri ingenio & mediocri literatura præditus, profiteor me omnes, qui ius ciuile interpretātur, ipsorum scientiam edocturum. Quòd si Cicero ait, sibi homini uehementer occupato, si stomachum moueant, triduo se iurisconsultum fore, non ne & ipse audebo dicere, si iurisperiti (nolo dicere iurisimperiti) stomachum mihi moueant, aut etiā sine stomacho me glossas in digesta triēnio conscripturum, longe utiliores Accursianis? Merentur enim, merentur summi illi uiri nancisci aliquem, qui eos uere, riteq; exponat, uel certe à male, & Gothice potius, quàm latine interpretantibus defendat, Gothi isti quidni & Vandali existimandi sunt? Nam postquam hæ gentes semel, iterumq; Italiæ influentes Romam ceperunt, ut imperium eorum, ita linguam quoque (quemadmodum aliqui putant) accepimus, & plurimi forsan ex illis oriundi sumus. Argumento sunt codices Gothice scripti, quæ magna multitudo est: quæ gens si scripturā Romanam deprauare potuit, quid de lingua, præsertim relicta sobole putandum est? unde post illorum aduentum primum, alterumq;, omnes scriptores nequaquam facundi. Ideoq; prioribus multo inferiores fuerunt. En quò literatura Romana recidit. Veteres admiscebāt linguæ suæ Græcam. Isti admiscent Gothicam. Neque uero hoc dico, ut iuris studiosos carpam, imo ut adhorter potius, persuadeamq; sine studijs humanitatis non posse, quam cupiunt, assequi facultatem. Malintq; iurisconsultorum, quàm leguleorum similes esse. Nam (ut Vergiliano uersu utar)

O fortunatos nimium, sua si bona norint, Agricolas.

Ita ego appellem iuri operam dantes fortunatos, si norint sua bona. Quæ enim disciplina, scilicet quæ publice legitur, tam ornata, atque (ut sic dicam) tam aurea, ut ius ciuile? An (ut hinc incipiam) ius pontificiū (quod canonicum uocant) quod ex maxima parte Gothicū est? An philosophorum libri, qui ne à Gothis quidem, aut Vandalis intelligerentur? quos ego ob hoc maxime errare, quòd loquendi facultate caruerunt, in libris meis de dialectica ostendo: quos iam edidissem, nisi amici me hos potius edere coëgissent. An grammaticorum, quorū propositum uidetur fuisse, ut linguam latinam dedocerent? An deniq; rhetoricorum, qui ad hanc usque ætatem plurimi circunferebantur, nihil aliud docentes, quàm Gothice dicere? Vna supererat iuris ciuilis scientia adhuc inuiolata, & sancta, & quasi Tarpeia arx urbe direpta. Hanc etiam isti Gothi, non Galli, per speciem amicitiæ polluere, atque euertere tentauerunt, euertereq; pergunt. Hanc ipse (quantum in me erit) ut M. Manlius Torquatus protegam, imo omnes, qui hoc nomen profitentur, protegere debent. Quod si fecerint (ut spero & opto) non

leguleii, sed iurisconsulti euadent. Quod ad meum autem hoc opus attinet, non fraudabo iuris conditores debita laude. Tantum igitur debere puto huius facultatis libris, quantum illis olim qui capitolium ab armis Gallorum, atque insidijs defenderunt: per quos factum est, ut nô modo tota urbs non amitteretur, uerum etiam ut tota restitui posset. Itaque per quotidianam lectionem digestorum, & semper aliqua ex parte incolumis, atque in honore fuit lingua Romana, & breui suam dignitatem, atq; amplitudinem recuperabit. Sed ad reliqua pergamus.

De Tanti, & Quanti, cum suis compositis, deq; Pluris, & Minoris. Cap. I.

Itque ut ab eo potissimum incipiã, quod nec ab aliquo (quod sciam) traditum, & traditu dignissimum est: duo, tanti & quanti, compositaqúe cum eis tantidem, quantilibet, & quanticunque: totidemq; comparatiua pluris, & minoris: praeterea, nulla alia nec comparatiua, nec nomina, nec dictiones queunt in genitiuo casu adiungi his uerbis: emo, uendo, uenundo, ueneo, mereor, comparo, aestimo, taxo, liceor, addico, distraho, metior pro aestimo, constat, conduco, loco, foeneror, paciscor, pango pepigi, condemño, postulo, & si qua sunt alia similis horum significationis. Neque enim audiuimus dici unquam, uendidit patriam hic auri, aut Achilles uendidit corpus Hectoris auri, Priamusq; illud redemit magni ponderis auri: sed per ablatiuum sic, Vendidit hic auro patriam, &c. Exanimumq; auro corpus uendebat Achilles. Haec Vergil. Valerius quoque libro quinto: Magno ubique pretio uirtus aestimatur. Quanti uero, & tanti, caeteraq; (ut dixi) genitiuũ non mutant, ut Terentius in Eunucho: Quid agas? nisi ut te redimas captum quàm queas minimo: et si nequeas paululo, at quanti queas: id est tanti te redimas, quanti queas. Cur non dixit quanto, ut congrueret cum illis minimo, et paululo, aut minimi, et pauxilli, ut congrueret cum hoc quanti: nisi quia tanti, & quanti mutare non licet, & ab eis, quae dixi composita? Quintil. in pastu cadauerum: Hoc unum superat, ut deuectum tantidem uenderes. & in Verrem Cicero: Aiebat te tantidem aestimasse, quanti sacerdotem. Iuuenalis: Quanticunque domus constet. Idem (quod ad praedicta comparatiua pertinet) Balnea sexcentis, & pluris porticus empta: cur non dixit, & pluribus, ut copularet coniunctio eosdem casus? Titus Liuius libro XLVIII. Mancipia minora annis uiginti, quae post proximum lustrum decem milibus aeris, aut pluris uenissent, ea quoque decem tanto pluris, quàm quanti essent, aestimarentur. Adeo ut interrogati per eundem saepe casum respondere nequeamus: ut Plaut. in Epidico:

Quanti

Quanti eam emit? uili: quot minis? quadraginta minis. Hora. Quanti empta? paruo: quanti ergo? octussibus, heu heu. Nam illud apud Ciceronem, quanti addictus? mille nummûm, non est illud mille genitiui, sed ablatiui casus, ut mox docebo: quasi millenario nummûm, id est nummorum. Et hæc quidem interrogatio est per genitiuum, responsio autem per ablatiuum. Aliquando è diuerso: ut emisti ne decem minis istum equum? imo pluris. Aliquando hi duo casus iuxta idem uerbum hærent, ut emisti istum equum decem minis, an pluris? Quòd si aduerbia forent (ut nonnulli existimare solent) cur potius dictum est tanti, & quanti, pluris & minoris, non tanto, et quanto, pluri & minori? quum huiusmodi uerba utique ablatiuum desiderent. Cur non idem fit in cæteris comparatiuis, quæ palàm aduerbiantur? Nô enim dicitur, emi equũ uilioris, carioris ue, q̃ tu: nec uiliori, cariori ue, sed uilius, q̃ tu, aut carius, neque uendidi ædes melioris, peioris ue, quàm tu, sed melius, peius ue, quàm tu. Cur denique (quod non minus mirandũ est) hæc ipsa, quæ nominaui, quoties substantiuis maritantur, formam naturalem, & legem uerborum custodiunt, excepto tantidem? quia est substantiuum, quod ablatiuum, datiuum'q; non agnoscit tantodem: sola'q; has uoces habet tantundem, & tantidem. Dicendum'q; erit: quãta pecunia istum equum emisti? sicut, quot minis? Iuuen. Quanto

Metiris pretio, quod ni tibi deditus essem,
Deuotus'q; cliens, uxor tibi uirgo maneret.

Liuius libro XXII. Hic miles magis placuit, cum pretio minore redimendi captiuos copia fieret. Itaque genitiuos illos, tanti emi equum, quanti potui, sic exponere non possumus, tanti pretij, & quanti pretij potui, sed sic, tanto pretio, quanto potui. Et per comparatiuum, ut illud Ciceronis: Non pluris uendo, quàm alij, fortasse etiam minoris. Cum aliquem doces, non ita exponas pluris, id est pretij: et minoris, id est pretij. Nam huiusmodi expositio fecit, ut plerique fallerẽtur: sed sic, pluris, id est pluri pretio: minoris, id est minori summa.

De Mea, Tua, Sua, & Cuia. Cap. II.

n

On tantum in his causis, quas ostendi: nonnunquam aliter respondemus, quàm quo modo interrogati sumus, sed etiam in illis tribus pronominibus, de quibus proximo libro disputaui tam primitiuis, quàm deriuatiuis: quorum diuersam cõmunicatiuus naturam esse, & præter hæc, unum cuius cuia cuium: quod à ueteribus non inter nomina, sed inter pronomina numerabatur, ut meus mea meum. Nec Græci relatiuum, unde hoc nomen descendit, inter nomina, sed inter articulos collocant: & nos pronomina quædam,

articularia solemus appellare. Ideoq;, ut dicimus, mea est, tua est, sua est: & mea, tua, sua interest: ita cuia est, & cuia interest. Plautus in Epidico: Ego illum conueniam, atque adducam ad te, cuia est fidicina. Cicero pro Muræna: Ea cædes potissimum crimini datur ei, cuia interfuit: non ei, cuia nihil interfuit. Igitur interrogati, Cuius hominis est hoc opus? respondebimus meum, non mei. Cuius domini hic fundus? tuus, aut suus, non tui, aut sui. Rursum, meum'ne fundum possides, an tuum? respondebo neutrius, uel illius. Interrogamus adhuc, respondemusq; per uarios casus: meum'ne prædium est, an illius? respondebo illius, certe non tuum. Similiter de cuius, ad quod nanquam respōdeas per eundem casum, nisi in tribus pronominibus deriuatiuis, ut cuium pecus? respondeas meum, uel illius. Interrogatur etiam per diuersos casus, ut cuium pecus, tuum'ne, an Melibœi? sed per talem dictionem nunquam respondetur: nisi si dicas, est cuium est, uel, est cuium esse debet, & si quid est simile.

De Tanti, Quanti, Magni, Parui, cum interest. Cap. III.

Eadem tanti, & quanti, positiua quoque duo magni, et parui, sola in genitiuo iunguntur cum illis geminis uerbis interest, & refert. Cætera autem, uel aduerbialiter, uel in uoce nominatiui, siue accusatiui, & in primis horum comparatiua, superlatiuaq; magis, & minus, maxime, & minime, atque horum germana, multum, plus, plurimum, parum, paululum, paulum, pauxillum, nihil, aliquid, & si qua sunt alia. Tanti interest, quanti interest, magni refert, parui refert, ac multum refert, plurimum interest, maxime refert, magis refert, paulum refert, minus refert, parum refert. Quinetiam non modo quatuor hæc nomina id naturæ habent, cum his duobus uerbis, uerumetiam cum multis alijs: ut magni æstimo, paruifacio, paruipendo, quanti facis, tanti facio. Sed cum huiusmodi uerbis nonnūquam alia nomina iunguntur, ut plurimi æstimo.

De Mille, & Millia. Cap. IIII.

Atque (ut promissum exoluam) illud Ciceronis mille nūmūm singularis numeri esse, tum exemplo eiusdem, tum præcepto M. Varronis cōprobabo. In Philippicis: Inuentus est qui L. Antonio mille nūmūm referret expensum. Et pro Milone: In quibus propter insanas istas substructiones facile mille hominum uersabatur. Qualia exempla plura repeterē, nisi Varronis præceptio satis esset, qui in libris de analogia, inquit: Quum peruētum est ad millenariū, assumit singulare neutrū, quod dicitur hoc mille denariūm, à quo multitudinis numerus fit millia denariūm. Et paulopost: Vt sic utrunq; sine

sine casibus uocis dicemus, ut hoc mille, huius mille, ita hoc decies, huius decies. Haec hactenus. Illud quoque praeter haec addamus, mille hominum dici, & millia hominum. Iterum mille homines dici, millia uero homines non dici. Cuius rei causa est, quod proprie dicimus mille homines, ut centum homines, millia hominum, ut centenaria, uel turbae hominum. Hoc substantiuum est, illud uero adiectiuum. Itaque non licet dicere millia homines, quia duo substantiua non cohaerent sine copula. Neque in his ullus certus inesset sensus. Mille hominum licet dicere, quia mille substantiuatur, ut multum hominum, pro multi homines. Item mille hominum, pro mille homines: idemq; erit, quod milliũ hominum, si millia singulare haberet: quod non habet, nisi pro milliario, quod constat ex mille passibus: uel pro feminis genere: Vel more Varronis, quia dicimus hoc mille: Vel quia (ut maxime reor) nec adiectiuum plane, nec substantiuum est, sicut hic haec hoc, iste ista istud, et nonnulla alia pronomina. Nam caetera adiectiua non patiuntur sibi ita adhaerere adiectiua, ut pronomina. Dicimus enim hic robustus messor, ista robusta mulier. Nec dicimus antiquus robustus messor, antiqua robusta mulier. At nomina numerorum sunt istis pronominibus similia, ut centum aureae paterae, mille armatae naues. Ergo latine dicetur, mille ex hominibus, sicut dicetur isti ex illis. Quae locutio idem est, quod mille hominum. Caeterum nomina numeralia, siue substantiua, siue adiectiua sint, inter se iũgi recusant, quia nec duo substantiua, nec duo adiectiua sola esse possunt. Vt duo centum, tria mille, quum praesertim sint sua propria nomina, ut ducenta, trecenta, & supra mille est millia, quod plane substantiuum est. Ideoq; dicimus mille hominum, duo millia hominum: non duo mille, tria millia, quatuor millia hominum. & deinceps. Nec (ut dixi) tria, aut quatuor mille, sed bis mille, ter mille, aut bis centum, & ter centum: non duo centum, tria centum, aut (ut aliqui indocti loquuntur) ducentum, tricentum, sed tercentum. Vergilius:

Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci. Et alibi:

Hic iam tercentum totos regnabitur annos.

Reperimus tamen apud ecclesiasticos saepe hoc modo dici, quale est: Debebat decem millia talenta: &, duodecim millia signati. Quod defendi non potest, nisi resoluas sic: Signati duodecim millia, talenta decem millia: quasi dicatur, numero duodecim millia, & numero decem millia, & subintelligatur entia. Debebat talenta entia decem millia. Signati entes duodecim millia: nisi interponas uerbum substantiuum, sic: Signati erant duodecim millia, quod in altero exẽplo fieri nequit. Quo certe modo ipse non loquerer, sed potius duodecim millia signa-

torum, aut duodecim millia signata, & decem millia talentorum, & duodecim millia drachmarum argenti. Cuius erroris (si error est) causa (ut opinio mea fert) hinc fluxit, quod sæpe legimus decem millia põdo argenti, quasi illud pondo sit nominatiui, aut accusatiui casus, & non potius genitiui. Sæpe decem millia quingenti pedites, non peditũ. Ita, cum numerus posterior defuerit, putant recte dici posse, decem millia pedites, quod falsum est. Nam cum dicimus, decem millia quingenti pedites, sic intelligimus, decem millia peditum, & quingenti. Quo sæpe modo loquimur, nec aliter loqui possumus. Atque, ut nunc ad hoc quingenti, subintelligimus pedites, ita ad illud millia, subintelligimus peditum. Quale esset in superioribus exemplis, duodecim millia, & ducenti signati, uel duodecim millia signatorum, & ducenti, & ita in cæteris. Rarius autem reperitur mille pro millia. Nam illud, quicunque te angariauerit mille passus, uade cum illo & alia duo: subintelligitur millia passuum. Alioqui dixisset alios duos, non alia, uel potius alios bis mille.

De numerabilibus. Cap. V.

ET quoniam de numeris cœpimus, de ipsis aliqua dicere prosequamur. Et primum hoc admoneamus, in quo pleriq; falluntur, treceni scribendum esse, non trecenteni, nec triceni: quum significat trecentenarium numerum, quod syncopatum est, sicut cætera. Dicimus enim duceni, pro ducenteni, treceni, pro trecenteni, quadringeni, quingeni, sexceni, septingeni, octingeni, nongeni, uel noningeni, pro quadringenteni, quingenteni, sexcenteni, septingenteni, octingenteni, nongenteni, uel noningenteni. Centeni autem, & milleni non syncopantur, quia non sunt prælongæ dictiones, sicut superiores. Triceni autem caret syncopa, sed immutauit g in c, sicut uiceni pro uigeni, & triceni pro trigeni. Est enim simillimæ uocis c & g, quemadmodum d & t: propter quod dicimus quadringenti, pro quatrincenti. In quo nomine & t in d, & c in g mutatum est. Atque, quoniã dixi quosdam falli similitudine uocum, recenseamus hæc ipsa infra cẽtum, ut supra centum fecimus. Dicamus igitur singuli, bini, terni, quaterni, quini, seni, septeni, octeni, noueni, deni, undeni, duodeni, ternideni, quaternideni, quinideni, senideni: uel deniquaterni, deniquini, deniseni, deniseptení, deniocteni, deninoueni: uiceni, uicenisinguli, uicenibini, uiceniterni, uel (ut postea ostendemus) singuli & uiceni, bini & uiceni, & ita deinceps. Tum triceni, quadrageni, quinquageni, sexageni, septuageni, octogeni, non octuageni (octoginta enim dicimus, non octuaginta) nonageni, uel nongeni, non nonageni: deinde centeni. Ideo autẽ hæc nomina in plurali protuli, quod in prosa scribentes ferè plurali

utuntur, in carmine frequenter etiam singulari. Et singularem quidem horum nominum numerum non prosa oratione scribentium, ait Priscianus esse, sed poëtarum. Vt Vergilius:

Gurgite septeno rapidus mare summouet amnis.

Veruntamen non tantum poëtarum uideo esse, sed nonnunquam etiã aliorum, ut Plinius lib. XVII. *Traduces Gallica cultura binis utrinque lateribus, si pars quadrageno distet spatio, quaternis, uiceno, inter se obuij miscentur. Et in uicesimoquinto: Altera maior folijs laterũ modo inclusa quoq;, quia septena est. Et in* XXVI. *Prodigiosa sunt, quæ circa hoc tradit Theophrastus autor alioqui grauis, septuageno coitu durare libidinem contactu herbæ, cuius nomen, speciemq; non posuit: septuageno, id est septuagenta coitibus per singulas noctes. Nam ita hæc nomina exponuntur, ut creabantur olim bini consules, id est per singulos annos duo. Vtuntur ergo oratores legitima significatione horum nominum: binus enim, siue bini, significat singulis duo: ternus, siue terni, singulis tres: quaternus. siue quaterni, singulis quatuor. At poëtæ non ita. Septenus enim gurges non est singulis septem, sed septem tantum uni flumini Nilo. Nec in singulari modo significatione hac abutuntur, uerumetiam in plurali.* Vt idem:

Per duodena regit mundi sol aureus astra.

Duodena astra pro duodecim astra. Ad hoc septeno Priscianus exponit septenario, quod mihi non placet, quum inauditum sit flumen aliquod habere septenarium alueum, & fontem edere septenarium riuum. Siquidem hæc nomina numerum aliarum rerum, quæ non nominantur, indicant, non multiplicationem sui ipsorum, ut lapis centenarius, non quod sit centuplus lapis, sed centum librarum: homo centenarius, non quòd sit centum geminus, sed quòd habet centum annos: grex centenarius, non quòd sint centum greges, sed grex centum capitum. Rursus non dicimus centenariam libram, sed centuplam, nec cẽtenarium annum, sed centuplum annorum. Tamen dicimus centenarium, septenarium, duodenarium numerum. Siquidem numerus omnia complectitur siue centenarius, siue decenarius, siue alius quiuis numerus cæterarum rerum, librarum, annorum, similiumq;. Ideóq; recte dicimus centenarium numerum annorum ingressus est, non autem centenarium annum: & millenarium numerum portat pondo, non autem millenaria pondo. Potuisset igitur Priscianus commodius exponere, septeno gurgite, pro septenarij numeri gurgite. Qua expositione uti solemus in illis numeralibus, quæ ultimum numeri eius significant: decimus, undecimus, centesimus, millesimus, id est qui ultimus est ex decem, ex undecim, ex centum, ex mille. Aliquando etiam sic: hoc

aruum attulit centesimum,illud uero sexagesimum,tuum uero tricesimum fructum:id est centenarij numeri,sexagenarij,tricenarij fructũ, uel centuplum, sexagentuplum,tricentuplum. Plinius libro XVIII. Admiscetur huic far,ut mitiget amaritudinem eius,& tamen sic quoque ingratissimum est uentri:nascitur qualicunque solo cum centesimo grano:ipsumq; pro laetamine est. Non ultimum granum ẽ centenario numero intellexit, sed grana centenarij numeri, siue granum centuplum, siue centenum,eo modo,quo idem autor dixit uiceno. Hac ẽt ratione appellata est quadragesima,quòd quadraginta dies continet. Quo uocabulo eloquentissimi Christianorum utuntur. Quidam etiam quinquagesima, sexagesima, septuagesima:atque(ut ad rem redeam) utimur superioribus illis nominibus crebrius in plurali numero,singuli,bini,terni. Trinum igitur cum habeat singularem numerum, apparet non esse naturae istorum. Quinimo non memini comperisse me illud in plurali,licet & singulare perrarum sit,ut trinum nundinũ. Promulgari enim debebat antiquitus rogatio apud Romanos trino nũdino: quod (ut opinor) aut tribus in locis uno die,aut tribus diebus uno in loco celebrabatur:ut trimus trium annorum,ita trinus trium dierum,aut trium locorum. Priscianus autem ait trinundinum pro trinundinarum,Ciceronis exemplo pro Cornelio: Primo ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum potestasq; uenisset. Quod si ita esset,à tris compositum esset,non à trinum,ut ait Priscianus, sicut trinoctium, sed forsan per apocopen dicimus trinundinum pro trinum nundinum,aut plane trinundinum. Quintilianus libro secundo: Siue non trino forte nundino promulgata, siue non idoneo die,siue contra intercessionem,uel auspicia,aliud'ue quod legibus obstet,dicitur lata esse uel ferri. Titus Liuius libro tertio: Postquam uero comitia deceẽuiris creandis in trinundinum indicta sunt. Idem libro quinto, nisi aeditioni menda inest,ait: Antea trina loca cum contentione summa patritios explere solitos,nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire. Donatus tamen hoc nomine utitur,& discipulus eius,non tamen magistro indoctior Hieronymus,cum alibi,tum ad Marcellam: Et trinam negationem,trina postea confessione deleuit,id est triplici. Caeteri quoque eodem nomine utuntur. Vnde dicta est trinitas,trium personarum una diuinitas. Seruius super illud Vergilianum:

Terna arma mouenda,ait figura poëtica: Nam trina debuit dicere. Arma enim sunt tantum numeri pluralis. Sed haec ratio Seruij,quàm sit efficax,ipse uiderit,qui uult hoc nomen aptum esse nominibus numeri pluralis:quod etiam reperimus coniunctum cum nominibus singularem numerum habentibus. Ecquid praeterea dixisset,si apud Vergilium

gilium foret quaterna arma? nunquid legendum esset quatrina? uerũ non est trinum de numero eorum, de quibus disputauimus, quorum singularem non frequentari ab oratoribus diximus, sed à Poëtis, & quidem improprie. Etiam nonnunquam improprie pluralem, quod aliquando ipsi quoque oratores faciunt, sed necessitate in his nominibus, quæ singulari carent, ut codicilli. Licet Iustinianus utatur, ut libri, ut pugillares, ut nuptiæ, ut arma, ut castra. Aut si nõ carent: suntq; uel diuersi generis, ut nundinum, & nundinæ, delitium, & delitiæ, Vel diuersæ significationis, ut hæc ædes, & hæ ædes, Vel diuersi & generis, & significati, ut epulum, & epulæ. Necessarium est autem dicere binos codicillos, & ternos, & quaternos, non duos, tres, quatuor, ratione dictante. Quid enim si de diuersis codicillis dicẽdum mihi sit, quomodo dicam? duos codicillos scripsit pater, unum ad me, alterum ad uxorem? illud enim unum, & illud alterum ad quid refertur? ad codicillum, quod nõ reperitur? Dicendum est ergo unos? Quòd si unos, ergo & binos dicendum erit: quod ex Cic. exemplo liquebit. Duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborũ. Quòd si dixisset, duplex similitudo, subiunxisset, una rerum, altera uerborum. Verum quia in plurali locutus est, non putauit alteri numero locum esse oportere. Dicamus ergo binos codicillos, non duos. Rursus duo testamenta, non bina: de cuius naturæ nominibus quibusdam nominatim faciamus mentionem: si tamen illud monuerimus ex prædictis colligi, utroque modo posse dici. Relinquo filijs meis testamento singulis, siue cuique, si multi: siue utrique, si duo fuerint, dena prædia: uel singulis, siue unicuique, siue utrique, decem prædia: cum ego, & fratres mei ex bonis paternis habuerimus singuli, siue unusquisque, siue uterque unum prædium: uel singuli, siue unusquisque, siue uterq; singula prædia: quæ etiam uno loco coniunxit Cicero in Paradoxis: Capit ille ex suis prædijs sexcenta sestertia, ego centena ex meis. Non dixit aut sexcenta, & centum, aut sexcena, & centena, quæ tamen diuersa sunt, ut intelligamus ab illo sexcenta capi uno anno, non singulis annis, ab hoc centena non uno anno, sed singulis annis. Ego tamen puto scribendum esse sexcena, non sexcenta. Multa hic, & multifariã uitiose dicta repetere liceret, sed uereor tantos uiros carpere. Vnum tãtummodo dixerim ex tertio libro Regum: Septena retinacula in capitello uno, & septena retinacula in capitello altero: quum dicendum esset, septem in uno, & septem in altero, aut septena in singulis: aut septena in utroque. Et si fuissent plura duobus, septena in unoquoque. Cuius conditionis est illud in eodem libro: Quòd absconderim de prophetis domini centum uiros, quinquagenos & quinquagenos in speluñ-

nis, hoc modo non recte dicitur, sed eo modo, quo paulo ante dictum erat. Tulit ille centum prophetas, & abscondit eos, quinquagenos in speluncis, id est in singulis speluncis quinquaginta. Quidam iuris studiosi accipiunt dena pro uiginti, non intelligentes significari singulis duorum decem, de quorum imperitia quid multis dicendum? cum putent recte dici unaquinque, quasi una, sit nomen, & non aduerbium. Ne illud quidem obticebo (quemadmodum superius ostendi) illa nomina supra centum syncopari, infra uero centum minime. Ita è diuerso aduerbia infra centum syncopari, ultra non syncopari, ut uicies pro uiginties, tricies pro triginties, deinde quadragies, quinquagies, sexagies, septuagies, octogies non octuagies, nonagies non nouagies. Caetera non syncopantur, quinquies, sexies, septies, octies, nouies, decies, centies, ducenties, trecenties, quadringenties, septingenties, octingenties, nongenties, millies: deinde bis millies, ter millies, quater millies, quinquies millies, decies millies, uicies millies, & deinceps caetera. Nunc ad institutum redeamus ab hoc potissimum nomine incipientes.

De litera, & Epistola. Cap. VI.

Litera in singulari numero significat elementum ipsum, ut a, & b: uel manum scribentis, ut ad Attic. Cic. Nam Alexidis manum amabam, quòd tam propè accedebat ad similitudinem tuae literae. In plurali uero epistolam, praeterquam apud Poëtas, qui pro epistola, uersus gratia, in singulari semper utuntur. Vt Ouid.

Quam legis à rapta Briseide littera uenit.

Nam quòd Cicero ad Caelium scribit, ad se nullam literam Bibulum misisse, ita ait: quasi nullum uerbum misisset, quod ut uehementer extenuaret: non dixit uerbum aut syllabam, sed literam. Frequentissimum igitur est literae pro epistola, inter quae duo nomina haec elegantiae differentia est: quòd dicimus unam epistolam, unas literas, duas, tres, quatuor, quinque epistolas: binas uero literas, ternas, quaternas, quinas, senas, septenas, octenas, nouenas, denas: nunquã aliter, quale esset: unas, binas, ternas epistolas: duas, tres, quatuor literas. In hoc tamen cõueniunt, ut dicamus dedi singulis, uel unicuique, uel utrique, siue singulas literas, siue singulas epistolas. Item in maiori numero non conueniunt: ut dedi singulis duas literas, uel binas epistolas: sed binas literas, & duas epistolas, non autem secus, de quo iam dixi. In quo obseruandum est de caeteris quoque uocabulis: ut si dicas, accepi abs te binas literas, non subiungas, quarum alteri respondi per proximum tabellarium, alteri nunc respondeo, sed alteris. De epistola uero apertum est, ut accepi duas epistolas, quarum alteri iam respondi, alteri nunc respõdeo. Cic. uero ferè ait: accepi literas, accepi epistolas. Plinius frequenter

etiam recepi, nisi libri mendosi sint.

De Aedes, & eius deriuatiuis. Cap. VII.

Edes in plurali accipitur pro domo, nec unquam aliter, ut aedes meas non proscribam. In singulari, atque adeo in plurali pro templo, ut Cic. *in* Philipp. *libro primo:* Ex eo die, *quo in aedem* Telluris *conuocati sumus, in quo templo (quantum in me fuit) ieci fundamenta pacis. In quo templo, id est in qua aede* Telluris. *Sed hac in re differt a templo, quod semper in utroque numero habet adiectionem, ut in aede* Iouis, Mercurij, Mineruae: *in aede* Concordiae, Telluris, Honoris, Virtutis, *in aede sacra, & in plurali sacras aedes: aedes deorum, aedes nympharum.* Nam, *quum ait* Lucretius de Ioue *loquens:* Ipse *suas aedes disturbat: perinde est, ac si dixisset,* Iouis *aedes. Igitur pro templo dicemus duas, tres, quatuor deorũ aedes, duas sacras aedes: pro domo, binas, ternas, quaternas priuatas aedes.* Aeditui *autem ab aedibus sacris, quas tuentur, appellati sunt, non a priuatis.* Aediles *quoque magis a sacris aedibus dicti sunt, quibus curandis praepositi erant.* Aedificare *autem magis ad domos hominum spectat, quàm deorum, nec domos tantum, uerumetiam naues, ut* Cic. Qui *quum maximas aedificasset, instruxissetq; classes.* Neque *hoc indignum est admonitione, eum, cui domus aedificatur, dici aedificare, ut idem de consulari uiro inquit:* Qui *quum aedificasset in palatio plenam dignitatis domum.* Similiter *in caeteris uerbis, ut* Horatius *de praediuitibus:* Diruit, *aedificat, mutat quadrata rotundis.*

De Liberi, Pugillares. Cap. VIII.

Iberi pro filijs singularem non agnoscit, cuius natura a superioribus dissentit. Nam *ut dicam, lego* Titio *ternas aedes, unas in foro, alteras in* Ianiculo, *tertias in* Suburra: *ita non dicam ex ternis liberis meis unos, alteros, tertios: sed ex tribus liberis meis unum in alienam familiam dedi, alterum abdicaui, tertium haeredem institui.* Cuius *rei causa est, quòd, quum dico unum, alterum, tertium, adiungi solet filium, et tres liberos, quasi tres filios: quod ita non fit in aedes, & in literas, nisi subintelligas domum, & epistolam.* Sed *quid facies in caeteris, in nuptias, & in pugillares? absurdum sit dicere, unam nuptiam, unum pugillarem.* Pugillares *autem significat tabellas cereas, siue ligneas, siue alterius materiae, in quibus stilo scribimus.* Liberum *tamen pro filio & apud* Quintilianum, *& apud* Paulum, *Caiumq; reperio.*

De Hortus. Cap. IX.

Ortus quoque eiusdem naturae est. Nam *in singulari pluralíq; pro hortis olitorijs accipitur, id est olera producentibus.*

Est enim olus, omnis herba satiua, qua uescimur, & cuius folijs, & caule in edulium utimur. Horti uero in plurali arboribus consiti dicũtur, & uoluptatis, amœnitatisq; causa parati. In superiore igitur significatione dicemus unum hortum, duos, tres hortos. In posteriore unos, binos, ternos, quaternos hortos, nisi alicuius autoritas aliud sibi uendicauerit.

De Odor.

ODOR huic simile est, qua uoce notum est, quid in utroque numero significatur: in plurali uero tantum odoramenta, ut, odores ex Arabia sunt. Hoc tamen nomen raro cum numeralibus iungitur, sed cum alijs adiectiuis.

De Commeatus. Cap. X.

Commeatus autem, & si qua sunt similia, non recipiunt talẽ ambiguitatem. Siquidẽ superiora in uno sensu habent utrũque numerum: in altero tantum pluralem. Hoc uero in altero tantum singularem. Est enim commeatus in singulari tantum pro facultate, ad tempus à militia, ab alio'ue ministerio recedendi, quam præbet militi imperator, præpositus'ue inferiori, eundiq;, quò uelit, ad præscriptum diem reuersuro. Licet Liuius libro XXIII. ait: Magna pars sine commeatibus dilabebatur. In utroque autem numero pro cibarijs ad alimoniam Reip. aut exercitus, aut alicuius multitudinis. Interdum etiam priuatim. Cic. pro lege Manilia: Iam commeatu & priuato, & publico prohibebamur.

De usu pluralis pro singulari, & de reditu parenthesis. Cap. XI.

Ex his, quæ dixi, colligi potest, non uerum esse; quod aliqui uolunt, quoties autor in numero plurali loquitur declarari dignitatem quandam, & (ut sic dicam) magisterium. Quid enim causæ est, cur hæc nomina pluraliter, non singulariter efferãtur? quid Athenæ potius, quàm Athena? quid Roma potius, quàm Romæ? Sed, ut in re aperta dicam pluribus, huic opinioni repugnat cum ipsa rhetorica ars, quæ iubet nos uti modo plurali pro singulari numero, modo singulari pro plurali: tum plurima exempla, adeo ut uno, atq; eodem loco de se orator in utroque numero loquatur. Vergil.

Ô Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Nanque erit ille mihi semper deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues.

Hic de se loquens Tityrus nunc nos, nunc me ait. Homerus quoque Iliados decimotertio:

Ἔρχομαι, εἴ τι τοι ἔγχος ἐνὶ κλισίῃσι λέλειπται.

Οἰσόμενος,

Ο'ιεόμενος, ἤ τι γὰρ κοτιάξαμεν, ὅ πρὶν ἔχεσκεν.
Et in prosa, ut Quintil. in ægro redempto: Vtinam hoc saltem mihi sero fata præstarent, ut residuum laborantis animæ in tuo poneremus amplexu. Et Cic. in Philipp. quod exemplum in alium etiam usum nolo afferre prolixius, ait igitur: Itaque ego ille, qui semper autor pacis fui, cuiq; pax præsertim ciuilis, quanquam omnibus bonis, mihi tamen in primis fuit optabilis: omne enim curriculum industriæ nostræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est. Hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus. Ego itaq; pacis (ut ita dicam) alũnus, qui quantuscunque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace ciuili certe non fuissem: periculose dico: quemadmodum accepturi P.C. sitis, horreo. Sed pro mea perpetua cupiditate uestræ dignitatis retinendæ, & augendæ, quæso, oroq; uos P.C. ut primo, si erit uel acerbum dictu uel incredibile, à Marco Cicerone esse dictum accipiatis sine offensione, q̃d dixero: ne'ue id prius, quàm quale sit explicauero, repudietis. Ego ille (dicam sæpius) pacis semper laudator, semper autor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Hæc in eum quoque finem retuli, ut ostenderẽ oratores, cùm inceptæ orationi aliquid longius inseruerunt, redire iterum ad id, quod inceperant. Aliquando etiam frequentius memoriæ iudicum reficiendæ gratia, uel eodem uerbo repetito, ut in proximo exẽplo, uel quod idem efficiat. Vt apud eundem & in eodem opere: Collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quæ bona ipsi uidetur, mihi (ne grauius quippiam dicam) auorũ, & auunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior uideretur: sed eum iracundũ audio factum. Aiũt, & audio, idem efficiunt.

De Questubus, & Quæstibus. Cap. XII.

q Vestus in plurali pro querela à queror, unde fit conqueror, cuius datiuus, et ablatiuus questubus, ut portubus. Quæstus in utroque numero. cuius in plurali datiuus, & ablatiuus est quæstibus, à quæro, unde fit conquiro, deriuatur per syncopen à supino quæsitum, significatq; lucrum nummarium. Nam lucrum uocamus etiam non nummarium, uelut amicitiæ, gloriæ, scientiæ, cæterorumq; huiusmodi. Quæstum quoq; nonnunquam recipi pro actione ipsa, atque artificio lucrandæ pecuniæ, ut apud Ciceronem: Nam de artificijs et quæstibus, qui liberales habendi sunt, qui sordidi sunt. Et Quintilianum: Nam ut primum lingua esse cœpit in quæstu, institutumq; eloquentiæ bonis male uti. Quæstu dixit, quasi acquisitione.

De Scala, & Pondo. Cap. XIII.

Cala à quibusdam in singulari usurpatur. Sallustius cum
s aliis quibusdam ostendit pluralem tantum habere, quũ dixit in Iugurthino: Deinde ubi unæ, atque alteræ scalæ comminutæ sunt, qui superstiterant afflicti sunt: non dixit una, atque altera. Põdo autem caret singulari numero teste Foca. Dicimus autem duo pondo, tria pondo, non bina pondo, terna pondo. Quintil. in primo: Quid? quòd quædam singula proculdubio uitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur? Nam dua, & tre, & pondo, diuersorum generũ sunt barbarismi: at duapondo, & trepondo usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messala confirmat. Forsitan huius rei causa est, quòd, sicut superius de liberis diximus, ita hic, si quis ita loquatur, relinquo liberis meis duo pondo auri, alterum signatum, alterum rude, intelligitur libram. Idem est enim duæ, tres, quatuor libræ, quod duo, tria, quatuor, pondo, ut quidam uolunt, quod multi autores non probant, ut Liuius lib. XXII. Argenti pondo bina, & sex libras in militem præstaret, cum legendum sit selibras. Quidam etiã singularem huic nomini dant, & huius ipsius autoris (si æditio uerax est) nonnulla exempla sunt. Quale est etiam Columellæ: Scyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adiici oportere. Sed nunc pro pondere uidetur accipi. Huiusmodi conditionis est ludus, & ludi. Sed hæc in alterum librũ reseruamus. Nunc aliquid etiã de numeris addamus.

De ordine numerorum. Cap. XIIII.

Lato uno, & octogesimo anno scribens mortuus est. Isocra-
p tes quarto, & nonagesimo anno eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, scripsisse dicitur: uixit'q; quinquennium postea. Cuius magister Leontinus Gorgias centum & septem compleuit annos: hæc Cic. Cuius ex uerbis datur intelligi, ante centum præponi numerum minorem, post centum uero postponi, Quod Quintilianus quoque confirmat, quum ait: Artium autem scriptores antiquissimi Corax, & Thisias Siculi, quos insecutus est uir eiusdẽ insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Et paulo post: Nam & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere, eoq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum compleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem oratoriam cœpit. Hoc tamen uidetur fieri intercedente copula: Nam ea sublata, ut quisque numerus maximus est, ita primo loco ponitur, duntaxat citra centum: ut maior uigintiquinque annis, non autem maior quinque uiginti annis. Etiam in illis, quæ supra tra-

ctaui,

ctaui, numeralibus, uiceni singuli, uicenibini, uiceniterni: aut singuli & uiceni, bini & uiceni, terni & uiceni. Supra centum naturalem ordinem sequimur, ut superiora exempla docent: centum & septem compleuit annos, centum & nouem uixit annos. Plin. lib. VII. natur. historiae: Cētū uiginti annos Parmae tres edidere. Brixelli unus CXXV. Parmae duo CXXX. Placentiae unus CXXXI. Fauentiae una mulier CXXXII. Bononiae L. Terentius Marci filius, Arimini uero M. Aponius, CL. Tertulla, CXXXVII. Circa Placētiam in collibus oppidum est Velleiacium, in quo CX. annos sex detulere, quatuor centenos uicenos, unus CXL. M. Mutius M. filius, Galerius Felix: Ac (ne pluribus moremur in re confessa) in regione Italiae octaua centenûm annorum censi sunt homines LIIII. centenûm denûm homines LVII. centenûm uicenûm quinûm homines duo, centenûm tricenûm homines quatuor, centenûm tricenûm quinûm, aut septenûm totidē, centenûm quadragenûm homines tres. Idem tamen Plinius paulo post ait: Ut tamen in septenum & quinquagesimum atque centesimum uitae duraret annum. Ex quo apparet sine copula maximum quenq; numerum praecedere: quum copula non nihil uariet, praesertim retrorsum eūdo. Adhuc, quae diximus, & recitauimus, exempla intra numerum millenarium sunt, sed in ipso quoque maximum quenque numerum semper praeponemus, ut à natali saluatoris anni sunt mille quadringenti & XXXVIII. uel mille & quadringenti ac trigintaocto. Illud tamen notandum est, in millibus eandem esse naturam, atque in numeralibus citra centum: ut milites nostri sunt sex, & uiginti millia, non autē uiginti & sex millia: uel milites nostri sunt uigintisex millia, siue militum nobis sunt uiginti millia, siue milites nostri sunt uicies mille, siue nobis singulis sunt decies mille milites, siue nobis singulis sunt dena millia militum, siue nobis singulis sunt decem millia militum. Oīa autem, quae locuti sumus, ultra uicesimum numerum intelligi uolo. Nam decem & septem, decem & octo, decem et nouem normam illam, quā dixi, non tenent. His inferiora ne ipsa quidem seruant suam legem. Illam enim coniunctionem habent interpositam, haec non habent. Verū tamen nec habere possunt, quum sint composita, nec plura, sed singula nomina: undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sexdecim, sicut illa quoque composita, atque unica sunt nomina, undeuiginti, duodeuiginti, undetriginta, duodetriginta, undecentum, duodecētum, hoc est uno, aut duobus demptis deuiginti, de triginta, de centum: ut ab incarnatione saluatoris sunt anni mille quadringenti duodequadraginta. Et per denominatiua, ut ab incarnatione agitur annus millesimus quadringentesimus duodequadragesimus. Plin. lib. XXXV. na-

turalis histor. Duo. n. deuicesima Olympiade interijt Candaules. Licet pleraque exemplaria habeant duodeuiginti Olympiade. Idem proximo libro: Atque adeo duodequadragenûm pedum Lucullei marmoris in atrio Scauri collocari? Duodequadragenûm, pro duodequadragenorum. T. Liuius lib. I. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius.

De Domus. Cap. XV.

Domus genitiuos duos habet, unum secundæ, alterum quartæ declinationis, domi & domus. Sed prior significat locũ, ubi quis manet. Posterior corpus ipsum, atque ædificiũ, quod ex parietibus constat, & tecto: ut domi maneo, non domus: & partem domus demolitus sum, superiora domus ascendi, non domi. Nam illud, domus meæ imperium teneo, non pro loco accipitur, sed pro familia, quæ continetur ædificio, figurate continens pro contento. Quod etiam dicere licet domi meæ, quasi in domo mea. Quòd autem idem sit domi, & in domo, notum est. Vnum tamen afferam exemplum Quint. lib. V. In domo furtum factum ab eo, qui domi fuit. Datiuus tantum quartæ est. Accusatiuus indifferens. Ablatiuus secundæ. In accusatiuo, & ablatiuo uel cum præpositione, uel sine præpositione loquimur, ut reuertor domum, uel ad domum. Ex eo domo, uel è domo, & sum in domo, uel domi: hoc grammaticæ est, illud uero latinitatis, & elegantiæ. Hunc genitiuum secundæ non coniungimus nisi cum tribus, siue quinque pronominibus meæ, tuæ suæ, nostræ, uestræ, & uno nomine alienæ, ut ego uiuo domi meæ, non uiuo domi tuæ: erat domi suæ, nostræ, non uestræ domi habitare uolo. Cic. in libris ad Herennium: Qui cum ista ætate, & forma alienæ domi, nolo dicere. Quidam uolunt illud domi aduerbia facere. Sed quomodo coniungeretur cum adiectiuis? quòd si quando quinque hæc pronomina adiectiua supprimantur, tamen sub intelliguntur, ut domi ero, id est meæ, domi erimus, id est, nostræ, domi eris, eritis ue, id est tuæ, aut uestræ: domi erit, aut erunt, id est suæ, sicut in altero sensu, & in plerisque nominibus, ut partem domus locaui, in altera parte ipse habito, id est partem domus meæ. Et pater mihi iussit, mater te uocat, frater nos expectat: hoc est pater meus, uel noster, mater tua, uel nostra, frater noster. Quando autem hic genitiuus secundæ regit alterum genitiuum, siue pronomen, siue nomen, certum est, ut ego eram domi illius, domi huius, domi Cæsaris, domi Pompeij. Domi autem publicæ, domi priuatæ, domi honestæ, domi infamis, domi paternæ, domi maternæ habito, & similia, non licere dicere, iam tradidimus.

De compositis à Quis, uel Qui. Cap. XVI.

Visquis, & quicunque pro eodem accipi solent, ut quisquis es, huc uenias, & quicunque es, huc uenias. Quicquid, & quodcunque non accipiuntur pro eodem, quum alterum sit substantiuum, ut quicquid festiuum, quicquid molle, quicquid tenerum, quicquid iucunditatis, quicquid gaudij, quicquid pecuniarum. Alterum adiectiuum, ut quodcunque telum, quodcunq; scutum, quodcunque iaculum. Cuius differentiae causa est, quòd uoces hae in masculino conuenientes, in neutro postea discordant. Erat enim quidcunq; & uox, & significatio similior, si reperiretur eo modo, quo dicimus quidque, & quicquid: quodque enim, siue unumquodque componitur à quod. Sed ut non reperitur quidcunque, ita nec quodquod. Illud namque componitur ex qui, quae, quod, hoc autem ex quis, et quid. Caretq; quod genere foeminino, quinetiam masculino in accusatiuo casu, tantumq; habet nominatiuum quisquis, quicquid, accusatiuum quicquid, ablatiuum quoquo, tum in masculino, tum in neutro. Nonnunquam etiam in foeminino quaqua, ut apud Suetoniũ de uita Titi. Galba mox tenente rempub. missus ad gratulandum, quaqua iret, conuertit homines, quasi adoptionis gratia accerseretur. In accusatiuo quoque interdum in alio genere, quàm neutro, sed uix apud oratores. Plaut. in Captiui duo: Nam meus balista pugnus est, cubitus catapulta, humerus aries, cum genu ad quenquam iecero, ad terrã dabo: dentilegos omnes mortales faciam quenquem offendero. Quẽquem, id est quencunque. Sergius autem Donatum commentans ait: Vtraque parte declinatur hoc pronomen quisquis, cuiuscuius, cuicui, quenquem, quisquis, à quoquo: quiqui, quorũquorũ, quibusquibus, quosquos, quiqui, à quibusquibus. Noli putare hoc casu declinationis esse, ut apud Ciceronem, remansit cuicui. Haec Sergius: Igitur, quum sit compositũ quicquid ex quid, quodcunque ex quod, debuit illud esse substantiuum, ut quid, & aliquid, hoc adiectiuum, ut quod, & aliquod. Dicimus enim quid feci? non autem quod feci? aliquid feci, non autem aliquod feci. Item quod malum feci? non autem quid malum feci, sed quid mali? Et scio, quid faciam, non autem scio, quod faciam: uideo, quid facis, sepius, quàm uideo, quod facis. Ita & caetera ab his composita quiddam, quoddam. Nam quiddam adhaeret adiectiuo, quoddam substantiuo: ut mirabile quiddam, obscoenum quiddam, quiddam maius. At quoddam templũ, quoddam nemus, quoddam antrum, oppidum quoddam: in quo nulli fere errant. Hic autem multi, pro quidque ponentes quodque, ut optimum quidque, honestissimum quidque, saluberrimum quidq;: ubi non liceret poni quodq;. Ex his liquet exemplis, optimum quodq; praediũ,

honestissimum quodq; consilium, ex iumētis, quæ cepi, decimum quodq; sit tuum. Nam substantiui natura est coniungi cum adiectiuo, adiectiui uero cum substantiuo, quasi connubio quodam. Ideo ubicunque est substantiuum, desiderat adiectiuum quasi coniugem, impatiens alterius substantiui. Rursus adiectiuum sine substantiuo, tanquā sine uiro esse non potest, cum altero adiectiuo nihil consortij habēs. Eoq; factum est, ut hi, quos dixi, errarent, quòd quandoque uidetur sine substantiuo esse quodq;: ut reliquit mihi pater multa prædia, quorum optimum quodq; sublatum mihi est, uel ex meis multis prædijs optimum quodque mihi sublatum est. Sed omnibus liquet subintelligi substantiuum sic: optimū quodque prædium. Quodq; autem idem esse, quod unumquodq;, ante significaui. Quintilianus: Nec causas, cur quodq; eorum accidat, prosequi proposito operi necessarium est. Hoc quodq; addamus, quid solere usurpari pro in quo, ut apud eundem: Quid tibi tantum mali feci? quid offendi? & alibi: Si quid offendi. Cicero in Lælio: Quid enim indigens Africanus mei? Eodem modo nihil, ut nihil te offendi. De differentia autem inter quidam, & aliquis, siue quispiam, siue quisquā, quòd illud certum hominem, hoc unum quemlibet significat, in libris dialecticis disputauimus. Hic tantum admonendum est, quosdam his posterioribus eo modo uti, quo ego non uterer pro illo superiore, ut Hieronymus, qui sic librum de Hebraicis quæstionibus exorditur: Qui in illis principijs librorum debeam secuturi operis argumentum proponere, cogor prius respondere maledictis, Terentij quippiam sustinens, qui comœdiarum prologos in defensionem sui dabat. Ego dixissem quiddam potius, quàm quippiam. De certo enim crimine loquitur, non de incerto. Idem est enim quippiam, quod aliquid. Sed de hoc in libris his, quos dixi, latius. Sed forte Hieronymus scriptum reliquerat quiddam, & librarij in quippiam mutauerunt.

De affinitate Genitiui, & Ablatiui. Cap. XVII.

Magna autoritate est uir, uel magnæ autoritatis (utroq; enim modo dicimus) sed raro sine adiectiuo duntaxat in genitiuo: nam in ablatiuo nunquam, ut Cicero in Sallustium: Nunquid hi quos protulit Scipiones, et Metellos, ante fuerint aut opinionis, aut gloriæ? Cæterum in eadem oratione non est utendum genitiuo, et ablatiuo, nisi uelimus illud Plinianum ex lib. VII. naturalis historiæ sequi: Choromandarum gentem uocat Tauron syluestrem sine uoce, stridoris horrendi, hirtis corporibus, oculis glaucis, dentibus caninis. Poterat dicere, stridore horrendo: quanquam (quod ad elegantiam pertinet) ego pro lege accipio quicquid magnis autoribus placuit, quorum in primis est Plin. præsertim quū Cic. ad Lentulum ita scribat: Lentulum

tulum nostrum eximia spe, summæ uirtutis adolescentem, cum cæteris artibus, quibus studuisti semper ipse, tum in primis imitatione tui fac erudias. Licet illud eximia spe, posset uideri separatũ ab illo, summæ uirtutis, quod regitur ab illo, adolescentem. Vt si dicas, habeo summa spe filium, adolescentem optimæ indolis. Quod si ita non est, licebit in utraq; oratione uti genitiuo, et ablatiuo, tamen (ut ego sentio) parce. Nam illud ab hoc loco separatum est, quod idem dixit, Scipio Africanus id ætatis, atq; his rebus gestis. Illud enim id ætatis, uel idem est, quod ea ætate, sicut dicimus, decem annis uixi, & more Græco decem annos: quam honestiorem locutionem Seruius putat: uel aduerbialiter ponitur, uel subintelligitur hñs, uel agẽs, uel natus id ætatis. In quo protinus admoniti sumus oratores summopere synecdochẽ refugisse: quale foret, gentem stridore horrendã. hirtam corporibus, oculis glaucam: historici non refugerunt, ut Sal. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger in prælio adesse nequibat. Cic. Quintilianusq; dixissent pedibus ægris. Nec dixissent, doleo caput, doleo ilia, aut ilibus (esset. n. synecdoche) sed dolet mihi caput, & ilia tibi dolent. In hoc uerbo et illud notandum est, ꝙ de re extra nos posita, sicut de corpore nostro loquimur ut istud, quod facis, dolet mihi, utinã doleret tibi, ut apud Terentium: Dolet dictum adolescenti pudenti, & libero. Et iterum: Si istud itidem doleret tibi, ut mihi dolet.

Et in eadem comœdia: Fac, illi quod itidem doleat: quod nunquã per synecdochen dicere possumus. Nã ego doleo istud, quod fecisti, qui sermo ut superior, apud autores est frequens, ut Sallust. Quasi dolens eius casum: non est synecdoche. Hæc enim figura tantum ad animi, et corporis qualitatẽ pertinet, nihil ad externa respiciẽs, qualia fuerint, doleo caput, doleo ilia, et hic pulcher faciẽ, ornatus aium. Ideoq; illa synecdoche non erunt, potens diuitijs, grauis pietate, præditus dignitate.

De in auro, & In æs. Cap. XVIII.

IN marmore incisæ sunt literæ, in gẽma, in lapide, in ligno, in auro: non autem in marmor, in gemmam, in lapidem, in lignum, in aurũ. E` diuerso in æs, nõ in ære. Ita enim apud omnes autores (quantum inueni) semper scriptum est. Liuius lib. III. Prius, quàm in urbem ingrederetur, leges decemuirales (quibus duodecim tabulis est nomen) in æs incisas in publico proposuerunt. Sed ꝗd exempla ponimus paucorum, quod omnes facere affirmamus?

De uenustate discordiæ relatiui cum antecedente. Cap. XIX.

RElatiuum frequenter non respondet antecedenti neque in genere, neque in numero, utique quum reflectitur eius sentẽtia ab antecedente ad sequens substantiuum. De masculino

in neutrum, ut Sallustius: Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur. Quod aliter dixit Valerius Maximus libro secundo: Antea senatus assiduam stationem eo loci peragebat, qui hodie Senaculũ appellatur. Et Plin. In coitu uero lunae, quod interlunium uocant, quum apparere desierit. Mutato etiam numero, ut Cicero: Quibus tandẽ gradibus Romulus in cœlum ascendit? his'ne, quae isti appellant bona? De masculino quoque in fœmininum, ut idem: Omnes tenues, atque humiles, quae maxima in populo multitudo est, sibi praesidiũ paratũ putãt. Et Verg. Nec partem posuere suis, quae maxima turba est. Manente quoq; genere uidetur fieri quædã mutatio, ut Quintilianus: Vbi uero uniuersas familias fames extinxit, quae maxima pars est, inanes domus situm ducunt. E` diuerso de fœminino in masculinum non mutato numero. Sallustius: Ea fines habet ab occidente fretum nostri maris, & Oceani, ab ortu solis decliuem latitudinem, quem locum κατάβαθμον incolae appellant. Mutato etiã numero, ut Quintilianus: Resistam his, qui omissa rerũ, qui nerui sunt in causis, diligentia quodam inani circa uoces studio senescunt. Et alibi: Et supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit. De neutro in aliud genus, Sallustius: Ipse ex flumine, quam proximam oppido esse aquam supra diximus, iumenta onerat. Mutato etiam numero, ut Liuius: Anxur fuit, quae nunc Terracinae sunt, urbs prona in paludem. Aliquando sine ullo certo antecedenti, ut Quintilian. Ego, quae felicissima uel lassitudo, uel satietas est, uirtute consenui. Diuersum huic genus est, quum dictio respondet antecedenti, quum deberet respondere sequenti substantiuo, ut apud Vergilium:

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo.

Liuius lib. XXV. Scipio, cui Africano fuit cognomen. Qui modus per datiuum licet frequentior sit, tamen nonnunquam & nominatiuo, quod est magis generale, utimur, ut Cicero: Argentarius Sextus Clodius, cui nomen est Phormio. Et Quintil. Motum est quid Gliconi acciderit, cui Spiridon fuit cognomen. Neq; per relatiuum modo, sed etiam citra relatiuum. ut Terentius: Hecyra est huic nomen fabulae: & hoc per nominatiuum. Per datiuum, ut Liuius libro primo: Faustulo fuisse nomen ferunt. Et Solinus de memorabilibus: Lapis iste in aquis mollis est, humo duratur exemptus, nunquam duo simul reperiuntur, inde unionibus nomen datur. Haec de datiuo. Est & accusatiuo quoque sua natura, ut antecedens sequatur casum relatiui relicto suo, ut apud Vergilium:

Vrbem quam statuo, uestra est, subducite naues.

Oratores autem postponunt antecedens, quale foret, quam urbem

statuo,

ſtatiuo,ueſtra eſt. Vt apud Ouidium:

Ceadere manu,quas legerat herbas.

Et quale eſt Quintil. Timeo,ne,quos porrexerim cibos,uenena fiant. In quo eſt habita ratio uenuſtatis,ut relatiuum,& antecedens ſint in eodem caſu. Sed ſæpius antecedente poſtpoſito,quanquam apud Ciceronem nonnulli illud in Salluſtium ſic legunt: Nunquid eos quos protulit Scipiones,& Metellos,ante fuerunt aut opinionis,aut gloriæ? quidam legunt,nunquid hi quos protulit: quidam, nunquid quos protulit. Tale eſt in Euangelio: Sermonem quem uos audiſtis,non eſt meus: quod in Græco,hoc eſt in fonte,eſt ſermo,non ſermonem: unde interpres noſter transferens maluit latine,quàm græce loqui. Nec ignoro, qualia imperiti in hoc Euangelij loco diſputare ſoleant,profecto nequaquam ſic diſputaturi,ſi græcam linguã mediocriter,latinam perfecte tenerent. In tali ſermonis genere uel idem nomen repetemus, uel accuſatiuum in debitum caſum reſoluemus. Nam utrunque fieri exẽplis comperimus. Siquidem ita frequenter locuti ſunt autores. Quas res tibi tum terra,tum mari nuper commiſi, hæ res ſint cum fratre cõmunes,uel hæ ſint tibi cũ fratre cõmunes, uel ex eis aliquas cõmunicabis cum fratre. Et iterum per cæteros caſus, ut quarum rerum non indiges,eas res donabis mihi,uel hæ meæ erũt,uel,hæ res auxilio mihi eſſe poterunt. Et ita multis modis per caſus uariare orationem licebit. Cic. pro Ligario: Sed hoc non concedo, ut quibus rebus gloriemini in uobis,eaſdem in alijs reprehendatis. Et paulopoſt: Quotus enim iſtud quiſque feaſſet,ut à quibus partibus in diſſenſione ciuili non eſſet receptus,eſſetq; etiam cum crudelitate reiectus,ad eas ipſas rediret? Idẽ tamen in rhetoricis inuſitatius: Sulpitio cui pauloante omnia cedebant, eum breui ſpatio non modo uiuere,ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Illud magis Poëticum,quale apud Horat. in Epodo:

Quis non malarum,quas amor curas habet,

Hæc inter obliuiſcitur? Et iterum in prima Satyra:

Qui fit Mecœnas,ut nemo quam ſibi ſortem

Seu ratio dederit, ſeu fors obiecerit,illa

Contentus uiuat,laudet diuerſa ſequentes?

De interiectu huius uocis, Ne dicam, & Dicere oportet, ſimiliumq;. Cap. XX

Homo prudens,ne dicam ſapientem,melius quàm ne dicam ſapiens. Cic. pro Deiotaro: Crudelis Caſtor, ne dicam ſceleratum,et impium. Et hoc ſubſtantiuo præcedente,ſecus autem ſequente,quale eſſet,crudelis,ne dicam ſceleratus, & impius Caſtor, & prudens,ne dicam ſapiens homo. Nam ſi ponamus in accuſatiuo,

perquam absurdum foret, sic, crudelis, ne dicam sceleratum, & impium Castorem, & prudens, ne dicam sapientem hominem. In priore enim modo subintelligitur eum, sic, crudelis Castor, ne dicam eum sceleratum, & impium. In alijs casibus non est haec neque diversitas, neque causa. ut idem: An sperasset hoc uiuo Milone, ne dicam consule? uel sic, An sperasset hoc uiuo, ne dicam cōsule Milone? Illud eiusdem in libris ad Herennium, neque dissimile his, neque usqueadeo simile est: Obfuit plurimum eo tempore Reipub. consulum siue malitiā, siue stultitiam dicere oportet, siue potius utrunque. Nam ubi erit suppositum? certe deest. Illud nanque uerbum quod interiectum est de nominatiuo, mutauit in accusatiuum. Sed sicut in Euripo, aut Siciliae freto inflata uento uela, aquarum impetus retroire cogit, ita orationem lege grammatica euntem autoritas ipsa, consuetudoq; inhibet, ac repellit. Verum (ut grammaticorū expectationi satisfaciam) sic erit construendum: aut stultitia consulum, aut malitia, aut potius utrunque obfuit plurimum eo tempore Reip. siue illud factum consulum dicere oportet stultitiam, siue malitiam, siue potius utrunque: uel sic, obfuit plurimum Reipub. eo tempore consulum factum, siue illud malitiam, siue stultitiam eorum, siue utrunque dicere oportet.

De Infinitiuo, uel Interiecto, uel postposito. Cap. XXI.

Audiui te, ut caeteros, affuisse in praelio, & audiui te affuisse in praelio, ut caeteri. Hic subintelligitur affuerunt, ibi intelligi non potest statim sequente infinitiuo, & omnia ad suum regimen trahente. Itaque sic exponitur, audiui te affuisse in praelio, ut audiui caeteros affuisse. Alterū uero (ut dixi) hoc modo, audiui te affuisse in praelio, ut caeteri affuerunt. Quod nequaquam conceditur sic dicere, audiui te, ut caeteri, affuisse in praelio. Hoc enim declarat, audiui, ut caeteri audierunt. Alterum fortasse sic, audiui te affuisse in praelio, ut caeteros.

Ubi utimur Nominatiuo pro Vocatiuo, uel contra. Cap. XXII.

Defende me domine, adiuua me optime uir, tace imperite homo, mutato uocatiuo in nominatiuum non recte dicetur. Itē defende me tu Deus meus, adiuua me tu uir optimus, tace tu homo imperitus. Hic per nominatiuum recte loquimur, subintelligitur enim ens hoc modo, tu ens dominus meus. Qua ratione defendi posset illud in Psalmo: Domine dominus noster, nisi sumptum esset ē Graeco. Idem fit in uocatiuo alicuius nominis. Vergilius:

Nate meae uires, mea magna potentia solus.

Idem fit in nominibus proprijs, quod fit in hoc pronomine, & in uocatiuis casibus, sic: Aue Caesar summus imperator. Neque illud tantummodo

tummodo in imperatiuo, uerumetiam & quidem facilius in alijs modis, ut quo tendis Aenea extremus omnium Troianorum, uel extreme? uiuis & regnas Helene dono deûm, & regnas medius sæuissimorum hostium, melius quàm mediæ. Male per solum proprium nomen aut iunctum cum pronomine, ut quid facis tu Seruius? aut per nomen appellatiuũ sine pronomine, ut quid facis dominus meus? nisi tali modo, ut quid sedes inter seruos dominus? hic subintelligitur ens, ibi subintelligi non potest. Quare illud Plinianum in libro septimo de naturali historia, nisi menda librarij est, non placet mihi: Salue primus omnium parens patriæ appellate. ubi non modo appellate à primus in casu discordat (quod etiam imperitis ad reprehensionem patet) sed ne appellatus quidem si diceretur, planè latinum foret: cum fuerit dicendum prime, siue sic: Salue tu Marce Tulli primus omnium parens patriæ appellatus: siue, Salue tu prime omnium parens patriæ appellate: uel, Salue parens eloquentiæ primus omnium pater patriæ appellatus. Est enim illud parens uocatiuus.

Vbi utimur Nominatiuo pro Accusatiuo. Cap. XXIIII.

Spero tibi esse bonus amicus, credo tibi fuisse fidelis, propriè dicitur: per accusatiuum uero non, nisi alterum accusatiuũ addas, qui antecedat infinitiuum. Nam hic sequitur hoc modo. Spero me tibi esse bonum amicum, credo me fuisse tibi fidelẽ. Quædam uerba cum nominatiuo iungi recusant imo pleraque. Nam ut rectè dico, incipe mihi esse familiaris, & noli esse illi intimus: ita inusitatè dicam, præcipe illi esse familiaris mihi, ne libeat tibi esse illi intimus. Hoc tamen genus loquendi nonnunquam reperimus, ut apud Lucanum in IX. -Tutumq; putauit Iam bonus esse socer. Alius dixisset, iam socerum esse bonũ. Et apud Ouid. de Ponto:

Ecquis in extremo positus iacet orbe tuorum,
Me tamen excepto, qui precor esse tuus?

Dicere potuisset, sed non tam uenustè, quem precor esse tuum.

Terentius in Andria:

Quæ sese inhonestè optauit parare hic diuitias
Potius, quàm in patria honestè pauper uiuere.

Apertius apud eundem Ouidium libro primo sine titulo:

Spernéq; tu molli mobilis esse thoro.

Et ille uersus uulgatus:

Sperne repugnando tibi tu contrarius esse.

Quòd si dixisset, noli repugnando tibi tu contrarius esse, uersusq; pateretur, nullum de constructione dubium esset. Talis tamen modus loquendi, è Græco fluxit, ubi usitatissimus est.

Cui personæ, generi, numero, uerbum respondere debeat. Cap. XXIIII.

Erbum sequi debet ultimum suppositum in persona, numero, & genere; ut, ego illum de suo regno, ille me de nostra Rep. percontatus est. Duo supposita sunt ego, & ille, quorum utrique uerbum accommodatur. Sed sequenti palàm, antecedenti per subintellectionem, ut fit: Ego illum de suo regno percõtatus sum, ille me de nostra Repub. percontatus est. Conuerte ordinem personarum, simul personam uerbi mutaueris, sic: Ille me de nostra Repub. ego illum de suo regno percontatus sum. Muta genus sic: ego illam de suo regno, illa me de nostra Repub. percontata est. Muta numeros sic: ego illos, illas'ue de suo regno, illi, illæ'ue me de nostra Repub. percontati, percontatæ'ue sunt: et item econtrario. In hanc tamen formulam non cadit, quoties per comparationem, aut similitudinem loquimur, quale est: Melius ego istud, quàm uos, fecissem, non autem, quàm uos fecissetis. Hoc ille ita prudenter, ut ego, fecisset, non autem, ut ego fecissem: hic enim subintelligitur, sic: Hoc ille ita prudẽter, ut ego feci, & ipse fecisset. Melius ego istud, quàm uos fecistis, fecissem. Verbum enim principale debet efferri, subintelligi autem, quod non est principale.

Vbi collocandum sit adiectiuum. Cap. XXV.

Diectiuo, quum præcedit, debent obsequi substantiua, aliter uitiosum est, ut hoc modo: Nulla uirgo est dicenda corrupto uel animo, uel corpore: dic pro animo mente, sic: Nulla uirgo dicenda est corrupta, uel mente, uel corpore: aut, corrupto uel corpore, uel mente, non erit latinum. Quod contra fit aut præcedente substantiuo, aut reiecto in finem adiectiuo, sic: Nulla uirgo dicenda est uel mente corrupta, uel corpore: aut uel corpore corrupto, uel mente. Item uel mente, uel corpore corrupto: aut, uel corpore, uel mente corrupta. Similiter in plurali (uariabo exempla ad euitandum fastidium) Nemo diues est uel ualetudine infirma, uel sensibus: aut uel sensibus infirmis, uel ualetudine. Item, nemo felix est uel conscientia, uel membris affectis: aut uel membris, uel conscientia affecta. Cicero tamen in Philippicis inquit: Optima sunt & mente, & uiribus. Nescio an culpa librariorum sit, quia ita scripserunt, pro eo, quod est, & mente optima sunt, & uiribus, uel optima sunt mente, & uiribus.

Quid momenti faciat coniunctio, aduerbiumq; disiunctiuum ex collocatione. Cap. XXVI.

X his, quæ tradidimus, palàm est, nequaquam rectè dici, corrupto uel corpore, uel mente. Debet enim adiectiuum illud ad utrunque substantiuum applicari in genere, & numero.

Neque

Neque de Vel, tantummodo intelligo, sed de cæteris quoque coniunctionibus, per Et, ut modo ex Cicer. attuli exemplum: per Nec, per Sine, per cætera huiusmodi: neque hoc solum ubi adest substantiuum cum adiectiuo, sed etiam sine eo, quale hoc est: Tu nec faceres, nec ego permitterem, non est hic sermo latinus. Dicendum nanq; erat, nec tu faceres, nec ego permitterē: aut sic, Tu nec faceres, nec à me facere permittereris. Tota enim oratio dependet à prima dictione. Item, potes cognoscere partim ex aliorum sermone, partim te docebit ipse tabellarius: non est latinum: sed sic, Partim potes cognoscere ex aliorum sermone, partim ex tabellario. Item, puto tum ex superioribus literis te omnia intellexisse, tum ex his intelligere potes: dicendum erat, tum ex his intelligere posse. Item, paratus sis uel pugnare, si qui te lacessunt; uel si qui non sunt, ne recuses facere pacem: dicendum erat, aut sine illo ne recuses: aut sic, uel paratus sis pugnare. Ex his quæ dixi, uideor reprehendere legem illam duodecim tabularum: Liberi parentes in egestate aut alant, aut uinciantur: quasi dicendum fuerit, liberi aut parentes in egestate alant, aut uinciantur. Sed non est uetustas illa reuocanda ad hanc regulam, quæ constat ex usu eorum, qui more illo uetusto non sunt locuti: tametsi haud dubie opinor, primum aut, à quibusdam adiectum, legiq; ita in uetustissimo quodam codice declamationum Senecæ: Liberi parentes alant, aut uinciantur. Huius etiam loci illud est, ne hoc modo uerba commisceamus diuersam naturam habentia, quale est: Ille mihi nec nocuit unquam, nec adiuuit, ego nec offendi eum, nec profui: dicendum erat, ille mihi nec nocuit unquam, nec profuit: aut sic, ille nec nocuit mihi unquā, nec adiuuit: ego nec offendi eum, nec adiuui: aut, ego nec offendi eum, nec eidem profui.

De usu negationis. Cap. XXVII.

Tres aliquando negationes non plus efficiunt quàm duæ, collocatione ipsa dictionum efficiente. Vt nunquam mihi nec obfuisti, nec profuisti. Tres hic sunt negationes: muta primam negationem in medium, aut in postremum, iam euanescet, quum ibi locum non inueniat: sic, Mihi nec obfuisti unquam, nec profuisti: aut sic, mihi nec obfuisti, nec profuisti unquam. Nescis nec in pace, nec in bello uiuere: nec in pace, nec in bello scis uiuere. Ibi tres negationes sunt, hic duæ, quum eadem sit sententia. Vereor, metuo, timeo, & si qua sunt alia, idem efficiunt, uel cum negatione, uel sine ea: ut, uereor ne ueniat, & uereor ut ueniat: timeo ne moriatur, & timeo ut moriatur. More Ciceronis, ut ne, pro ut non, Metuo ut ne pereat. & Terentius: Apprime in uita utile, ut ne quid nimis, pro ne quid nimis. Ex quo miror Seruium ita scripsisse primo Georgicorum: Vnde male quidam hunc

locum scribunt: Pater adest, caue ne te tristem sentiat. Si enim hoc est, dicit, uide ut te tristem sentiat: nam & ne & caue, prohibentis est. Neutiquam pro nequaquam, & ipsum nequaquam, & nusquam, & nuspiam simplicem negationem indicant. Ideoq; unico uerbo contenta sunt: ut nequaquam ueniam. Necubi uero duplicem, ideoq; duplex uerbum postulat. Volo necubi mihi obuius fias, id est ne alicubi: ut sicubi pro si alicubi, sicunde pro si alicunde. Cætera, quæ de natura negationum disputari solent, in libros dialecticæ nostræ cōtulimus, quæ ideo præterimus, quòd ferè non sunt ignota oratoribus, dialecticorum uero nemini cognita. Illud tamen ad uerbum huc illinc transferamus: Vir malus nulla lacessitus iniuria ab amicitia recedit: uir autem bonus nulla lacessitus iniuria ab amicitia recedet, uel recedat: nescio tamen an liceret dicere recedit. Hoc loco eadem uerba dantur malo uiro, & bono: sed tamen malus recedere ab amicitia intelligitur, bonus non recedere: & ille non lacessitus iniuria, hic lacessitus. Et haud scio, an hoc sit satis ad hæc distinguenda dixisse, quòd alibi rem significamus, alibi admonemus. Huc addamus unum, in quo non pauci falli solent, ubi debeat geminari negatio, ubi non debeat, ut hoc exemplo: Non modo stellæ, sed ne luna quidem ad solem seruat splendorem suū, rectè dicitur. Item hoc modo rectè: Non modo nullæ stellæ, sed ne luna quidem, & cætera. At quoties dictionibus quædam adest contrarietas, non possis tollere alteram negationem, ut hoc modo: Non modo stellæ non apparent, sed etiam luna ad solem obscuratur. Sine negatione geminata non rectè loquaris: Item non modo non absoluo hunc, sed ne leui quidem pœna cum eo transigendum esse puto. Quidam tamen nuper scripsit: Non modo absoluendum hunc, sed nec etiam grauiter puniendum puto: quum dicere debuisset, non modo non absoluendum: sunt enim diuersa absoluendum, & puniendum. Item, non tantum non constanter, sed etiam trepide, & confuse locutus est. Item, nō tantum inconstanter, sed fortiter, & propè minaciter locutus est. Male hoc secundum dixisti, dempta negatione: erat enim dicendum, non tantum non inconstanter. In quod uitium incidit Boëtius lib. III in Ciceronis Topica, dicens: Si non confuse solum, utrumetiam distributim, & suarum partium proprietate noscantur. Dicendum erat non solum non confuse. Diuersum est eorum uitium, qui ad illud non modo applicant, sed etiam, quum deberent applicare, sed saltem, aut sed certe, aut sed uel: quale est Lactantij libro primo: Quis enim mentis emotæ non modo futura prædicere, sed etiam cohærentia loqui possit? Dicendum erat, sed uel cohærentia, aut sed saltem, aut sed certe cohærentia possit loqui? Nisi forte culpa librarij est. Ego uero in utroq; non

autorem,

autorem, sed tale genus orationis reprehendo.

Quot modis iubemus, quid etiam intersit inter præteritum, futurumq; coniunctiui modi. Cap. XXVIII.

Veni ad me, uenito ad me, uenias ad me, uenies ad me. Scribe ad me, scribito, scribas, scribes, indifferenter penè his quatuor utimur. Horum tamen uno in negatione, ne uenias: & altero, quo in affirmatione non utimur in hunc modū, ne ueneris. Nā ipsum ueneris, duobus modis accipitur. Vno modo subiunctiue, ut si ueneris, uel quum ueneris: altero sine subiunctione: ideo illud non est uerbum principale, hoc est, ut si me iuueris, rem optimam feceris. Dimitte me, & diuitem feceris. Aufer huic magistratum, & eum iugulaueris. Eamus in portum, iam naues uenerint. Cicero, atqui nobis gratissimum (ut etiam pro Scipione pollicear) feceris, si, quoniam & cætera. Sciendum tamen est, quòd hæc omnia uerba futuri sunt temporis, uelut si ita commutemus, si abstulero huic filiam, eum iugulauero, non autem iugulauerim. Ego hoc uidero, tu uideris, uos uideritis, quasi ego hoc ui debo, uel uideam, tu uidebis, uel uideas. Ne ueneris: futuri item est temporis: non ueneris, præteriti: illud uetat, hoc negat: quod secundum commune est cum prima persona, & tertia: ut, neque uero crediderim, neq; uero fuerim in ea opinione, qua cæteri. Et sine negatione, improbe dixerim, dixerit aliquis, ne ueni, ne fac, ne iugula, apud oratores ferè nunquam, sed apud poëtas, ut Vergilius: Ne sæui magna sacerdos. Et Terent. Ne nega. Liuius libro secundo: Crastino die, oriente sole in aciem redite, erit copia pugnandi, ne timete. Et Quintilianus: Tu illā defende, arma ne relinque. Hic nos Quintilianus admonet, ne pro illo ne feceris, dicamus non feceris: quia alterū negandi est, alterum uetandi. Ideoq; ne cum prima persona singularis numeri nunquam con iunctum inuenimus, ob eandem causam, propter quam imperatiuum caret prima persona in singulari, quia nemo sibi soli imperat, aut uetat. Vnde frequenter legimus, ne timuerimus, ne timeas, ne timueritis, ne timeant. Nunquam autem ne timeam, nisi ne pro ut non: sed non timeam, non ausim, non sperem, non timuerim, non sperauerim, non crediderim, id est timere, audere, sperare, credere non possum: aut non debeo: ita in alijs personis, ut idem Quintilianus: Non expectes, ut statim gratias agat, qui sanatur inuitus, id est expectare non debes. Non enim eo modo hoc dixit, quo dicere solemus, quum uetamus, ne me expectes amplius. Hic enim negatio est, non uetatio. Ita non expectaueris, & ne expectaueris, quorum alterum præteriti temporis est, negatq;, alterum futuri, & uetat.

De lepore Si non, & Nisi, cum alijs uerbis. Cap. XXIX.

Hoc, quod adhuc de negatione subijciam, ad solam elegantiã dicendi pertinet: quod quale sit, subiectis exemplis per se apparebit. Quintilianus: Non est difficile, ut maritum uxor occidat, si non est difficilius, ut filius patrem. Idem: Atque eò causam dimittimus, ut non sit absoluendus adolescens, nisi etiam laudandus. Idem: Quare non petit, ut miserum putetis, nisi & innocens fuerit: non petit, ut afflictum alleuetis, nisi & probauerit sese infeliciorem, quòd patrem amisit, quàm quòd oculos. Seruius Sulpitius: Atqui amittere liberos malum est, non malum: nisi hoc peius est ferre, & perpeti. Sallustius: Parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, si dijs, aut hominibus unquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiæ, nisi iterum patriæ bellum fecit. Titus Liuius libro trigesimo primo: Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit, nisi gloria digna sint, fateor ea defendi non posse. Ouidius lib. XIII. Metamorph.

Nec tamen hæc series in causam prosit Achiui,
Si mihi cum magno non est communis Achille.

Huic simile est, quale apud eundem, lib. II.

Mentior, obscurum nisi nox quum fecerit orbem,
Nuper honoratas summo mea uulnera cœlo
Videritis stellas.

& Quintilianum: Mentior, nisi, quum peregrinatio mea nos diduceret, maluit esse cum matre. & iterum: Assidere enim, cibos ministrare, manum porrigere quilibet poterat: mentior, nisi factum est. Idem uerbum apud Ambrosium eodem modo positum, tũ in libris officiorum, tum Hexamerõ, tum in alijs reperies. Et apud Cyprianum ad Donatum: Mentior, nisi alios, qui talis est, increpat: turpes turpis infamat.

De Vter utri, Alter alteri, Neuter neutri, et Quis cui. Cap. XXX.

Vter utrum accusat, latine dicitur, ut Cicero pro milone: Vter utri insidias fecerit. Vterque utrique, uix ausim dicere. Neuter neutri. omnino non dixerim Terentius in Phormione inquit: Quia uterq; utrique est cordi. In decimo quoq; commentario rerum à Cæsare gestarum, siue ab Hircio, siue ab Oppio (nam incertus autor est) edito, sic legi: Interim dissensione orta inter Achillam, & Arsinoën, quum uterq; utriq; insidiaretur, & summam imperij ipse obtinere uellet. Cic. autem, & Quintil. (quantum inueni) sic nunquã locuti sunt, quorum prior sic ait: Quorum uterq; suo studio delectatus, contempsit alterum: posterior sic, Quũ enim uterq; alteri obijciat, palàm est utrunq; fecisse. Atque sic dicendum esse per illud frequentissimum probatur, alter alteri obijcit, alter alterum contemnit, alter alterum

rum accusat: alter enim alterum, non ambo ambos accusant. Idem di co de neuter, ut idem Quint. Ita fiet, ut, cum æquali cura linguam utranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quare peccauit tum amicus meus (si amicos palàm licet reprehendere) qui mihi nuper ad se scribenti, uter utri bellum intulisset, respondit, neuter neutri, aut potius uterque utrique: tum Priscianus, qui libro secundo ait: Fiscina uero à fisco, an fiscus à fiscina, an neutrum à neutro, dubium est. Debuerat dicere, an neutrum ab altero: nam quòd à se non deriuetur, superuacuum est dicere: sed dicendum tantum ab altero, non autem à neutro, quasi nec ab altero, nec à se. Ne illud quidem sileamus, ut dicimus uter utri, ita quis cui, ut Verg. Quæ quibus anteferam. Et Cic. Quid cui præponendum sit: Quintil. Quid quo loco collocandū sit. Idem Quintilianus: Vt dubium sit, quid quò referri oporteat.

De Prior, Primus, & similibus. Cap. XXXI.

Vocaui te prius, non est idem, quod prior: Illud significat tēpus, quasi prius quàm nunc, uel tunc: hoc uero personam, id est ego duorum prior, & hoc quando duo ad unum referuntur. Siquidem ego, & hic te uocauimus, sed ego prior, hic autem posterior. Idem fit, quum unus ad duos refertur. Vocaui te priorem, melius quàm prius, illum autem posteriorem, melius quàm posterius. Per passiuum quis iam hoc nequeat dicere? uocatus es à me prior, si duo estis, uocatus es à me priore, si duo sumus. Eadem ratio est super latiuorum primus, & postremus, & si qua sunt alia. Vocaui te primus, uel postremus, si multi sumus, uel uocaui te primum, uel postremum, si multi estis. Nonnunquam ex neutra parte sunt duo, sed utrinque singuli, & tamen per hoc idem comparatiuum loquimur: ut uocaui te prior, percussi te posterior, supple quàm tu me. Nonnunquā unus hinc est, illinc plures: ut uocaui nos prior, supple quàm uos me: uocauimus te priores, supple quàm tu nos. Idem de superlatiuo, ubi multa membra sunt, ut primi nos uenimus, uos posteriores, ille ultimus: primus ego intraui uallum, tu serior, illi tardissimi.

De regimine nominum criminalium, & pœnalium. Cap. XXXII.

SI quis furetur rem sacram de prophano, tenetur'ne sacrilegij, an furti, an utroque? non autem an utriusque. Qui sustulerit rem suam de sacro, furti'ne tenetur, an sacrilegij, an neutro? non autem an neutrius. Accusare hunc potes, uel furti, uel sacrilegij, uel de utroque: uel de ambobus, non autem utriusque, aut amborum. Condemnare non licet de utroque, sed de altero, uel furti, uel sacrilegij: non autem sed alterius, uel furti, uel sacrilegij. Cur ita fit, ut demus uarios casus eidem uerbo, præsertim sub coniunctionibus, quæ

eosdem coniungere debent casus? Nempè quòd nomina peccatorum cū huiusmodi uerbis idem ualent in genitiuo, quod in ablatiuo præpositionem habente, uel non habente: non idem in cæteris. Neque hoc in his modo nominibus, quæ certum peccatum significant, & speciale, sed in his etiam, quæ generale, & incertum, ut Cicero: An non intelligis, primum quos homines, & quales uiros mortuos summi criminis arguas? Et iterum: Sceleris, atque nefarij parricidij condemnabimus? Per hæc uerba licebit tanti, & quanti, cum substantiuis adiunguntur, per genitiuum uti, ut quantæ pecuniæ condemnasti, tantæ summæ damnaui, quantæ postulasti. Liuius libro XLVII. Sed nequaquam tantum relictum est, quantæ summæ damnatus fuerat.

De Impleo, Refercio, plenusq́; ac Refertus. Cap. XXXIII.

Contrarium propè huic est, quod subijciam. Impleo, & refercio, & similia uerba ablatiuum sine præpositione postulāt: ut, impleui nauim frumento, refersi apothecam uino. Et tamen aliquando addimus præpositionem de: sic, impleui nauim de omni genere frumenti, referſi apothecam de uaria natura uinorū: uixq́; ausim dicere, impleui omni genere frumenti, & referſi uaria natura uinorum. Hoc, quod diximus, exemplo comprobandum est. Cicer. de Oratore: Quòd si tantum uim rerum maximarum arte sua rhetorici amplecterentur, quærebat, cur de procemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri. Hic nequaquam licuisset sine præpositione loqui. Non enim libri illi referti sunt procemijs, & epilogis, sed præceptis procemiorum, & epilogorū. Sicut in superioribus, non est nauis impleta omni genere frumenti, sed frumento omnis generis: neque apotheca referta omni natura uinorū, sed uino omnis naturæ. Quia de refercio, & impleo feci mentionem, dicam hoc amplius de refertus, & plenus. Exemplum, quod modo attuli, ostendit refertus postulare ablatiuum, sicut impletus, sicut uacuatus, sicut uacuus. Idem tamen Cicero ait pro lege Manilia: Referto prædonum mari. Et pro Plancio: Audieram refertum esse Græciam scelleratissimorum hominum, ac nefariorum: sed nunc transit in nomen, tametsi cætera huiusmodi nomina ablatiuum semper habent: ut uacuus incolis, non incolarum: frequens populis, non populorum: præterquam plenus, cui Cicero semper genitiuum dedit. De cæteris autoribus non possum in uniuersum pronunciare, cum multi etiam ætatis eius dederint ablatiuum, ut Varro lib. I. rerum rusticarum: Sua nihil interesse, utrum his piscibus stagnum habeat plenum, an ranis? Et Sallust. in Iugurth. Quæ quanquam grauia, & flagitio plena uidebātur, tamen, quia mortis metu mulctabantur, sicut regi libuerat, pax conuenit.

conuenit. Suo itaque arbitrio scriptores utuntur. Posteriores uero omnes, ut hoc nomen nouissimus pro ultimo, ita etiam plenus uino dixerunt, non solum plenus uini. Quare, qui solum genitiuo contentus erit, Ciceronem imitabitur: qui utroque casu utetur, cæteros. Sed mutando habebit & uenustatis rationem, & lucis: quod uel ex proximo exẽplo ostenditur: Aue gratia plena. Ego ad euitandam amphibologiam dixissem, Aue gratiæ plena, quemadmodum in alio factum est, ubi non erat ambiguitas. Plenum gratiæ, & ueritatis. Licet diuersa uerba hic sint, atque illic: in altero est κεχαριτωμένη: in altero πλήρης χάριτος, καὶ ἀληθείας. Liuius, ut nomini plenus dat etiam ablatiuum, ita uerbo impleo dat etiã genitiuum, ut in quinto: Ipse multitudinem quoq;, quæ fermè semper regenti est similis, religionis iustæ impleuit.

De Potior, Potitus, & Compos. Cap. XXXIIII.

Potior hos eosdem casus habere potest, sed cum cæteris frequentius ablatiuum, cum hoc nomine res, ferè semper genitiuum, ut Lacedæmonij rerum diu potiti sunt, id est rerum imperium diu tenuerunt. In alijs nominibus magis significatio exponitur per obtinuerunt, quàm per tenuerũt, ut potitus sum uictoria, sum potitus amica, id est pugnando, uel laborando obtinui uictoriam, uel amicam. In præsenti tempore plerunque pro fruor. Cicero: Quòd si uoluptatibus his bona ætas fruitur libentius, primum paruulis fruitur rebus, ut diximus: deinde his, quibus senectus, etiam si non abunde potitur, non omnino caret. Pro eodem posuit fruitur, & potitur. At potitur pro potitus est, præsertim more historico legimus. Potior à potis descendit, ideoq; illi in significatione simillimum est. Nam sum compos mentis, compos animi, compos rationis, compos sanitatis, quòd hæc habeo: At compos uoti, compos uictoriæ, compos optati, quòd hæc opera mea, atque labore obtinui, obtineoq;. Illud tamen sciendum est apud Ouidium in XIII. sic legendum:

Tuq; tuis armis, nos te poteremur Achille.

Non potiremur, antepenultima breui, non longa, à tertia scilicet, non à quarta coniugatione.

De Traijcio. Cap. XXXV.

Traijcio exercitum, id est transporto exercitum trãs mare, aut trans flumen. Traijcio mare, uel flumen, id est transeo. Aliquando utrunque coniunctum, ut Liuius: Traiecit copias Hiberum. Et plancus: Traieci exercitum Isaram.

Do tibi, & ad te literas. Cap. XXXVI.

Do tibi literas, tanquam tabellario: do ad te literas, scilicet ad te perferendas. Aliquando hæc duo coniunguntur, ut Cicero: Dedi-

illi ad te literas. Et Sallusthus: Vulturtio literas ad Catilinam dat. Ergo, qui mittit literas, dat: cui literæ dantur, si perfert, reddere dicitur: sicut ille, ad quem dantur, accipere.

De In, & Ad, cum alijs uerbis. Cap. XXXVII.

O in uillam, & eo ad uillam: proficiscor in campum, & ad campum: confero me in agrum, & ad agrum, idẽ sunt. Et item in similibus, præterquam in hoc ultimo uerbo quoties refertur ad personam. Dicimus enim contuli me ad Catonem, & contuli me ad patrem, non autem in Catonem, & in patrem, ad distinguendam uidelicet significationem. Nam, quum dico, contuli in personam, non possum addere alteram personam uelut me, sed rem, uelut beneficium. Eritq; significatio donationis: ut multa contuli in Catonẽ, id est multa donaui Catoni: nemo in patrem potest tanta beneficia conferre, quanta contulit pater in filium.

De Refero tibi, & ad te. Cap. XXXVIII.

Etulit mihi, et retulit ad me, ita differunt, quòd illud est, narrauit: hoc uero in consultationem tulit, ut Quint. Relaturus uobis iudices ordine malorum meorum euentum, quem nemo tam crudelis, nemo tam sæuus audiet, ut me non pasceat. Sed hoc nemini ignotum est. Idem: Vultis scire iudices, nihil impatientia charitatis fecisse patrem, non retulit ad matrem, non propinquos consuluit, non amicos. Cic. in Catilinam: Refer, inquis, ad senatum, id est refer in consultationem senatus. Vergil. III. Aeneidos:

Delectos populi ad proceres, primumq; parentem
Monstra deûm refero. Et ne dubitares de sensu sermonis huius, more suo aperuit, subiungens:
Et quæ sit sententia posco. Pauloq; post:
Surge age, & hæc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Sunt enim deorum uerba, non consiliũ ab Anchisa petentium, sed illum quid agendum sit, docentiũ. Ideoq; additur illud, haud dubitanda. Porrò utraque harum sententiarũ in uerbo uersatur, aliquando etiam in facto, sed diuersa est significatio, ut Quintil. ad patrem arma non retuli, id est reportaui. & Cicero: Si ad unum omnia referenda sunt, dignissimum esse Pompeium, hoc est, si in unum omnia conferenda sunt, de re intelligitur, non de oratione. Quale illud eiusdem est pro Deiotaro: Qui rumores ad se referrent, & quale est Cæsaris, Vt, quæ diceret Ariouistus, cognoscerent, & ad se referrent. Hic de uerbis agitur, & tamen non significatur ferri in consultationem, sed potius narrari, & renuntiari mandata ab altero data. Præterea hic solet adhiberi accusatiuus, uel nominatiuus: ibi crebro

bro(in prosa præsertim) ablatiuus cum præpositione de, ut de omnibus his referã ad senatum. Omnia autem hæc referam ad senatum, rarius dicitur. Tamen significat idem, quod est, ini senatorum consilium ferã.

De Interdico. Cap. XXXIX

Interdico tibi aqua, et igni, non autem interdico tibi aquam, & ignem: neque interdico te aqua, & igni. Quo autẽ modo mutabitur in passiuum hæc oratio? Sunt tres modi (quantum colligere possum) mutandi actiuum in passiuum. Vnus, ubi est solus accusatiuus, ab eo in nominatiuum mutato incipiendi: ut, dedi tibi equum, equus à me tibi datus est. Alter, ubi sunt duo accusatiui, alterũ in nominatiuum conuertendi, alterum relinquendi: ut docui te musicam, tu à me doctus es musicam, non autem musica docta est à me te. Tertius utrumlibet horum accusatiuorum mutandi in nominatiuum; alterum uel relinquendo, uel in ablatiuum cum à uel ab transferendo, sic, Ego rogaui te ueniam, tu rogatus à me es ueniam, uel uenia abs te rogata est mihi: licet per hoc secundum tu magis uidearis rogasse pro me, quàm ego te. Quem horum modorum huic uerbo tribuemus? nullum. Et tamen tres isti similes sunt. Vnus hic est: tibi interdictum est aqua, & igni, quod est frequentissimum. Alter hic: aqua & ignis tibi interdictus est, ut Liuius lib. octauo: Interdictumq; mare Antiati populo est, quòd si esset mari, prioris modi foret exẽplum. Tertius hic: tu interdictus es aqua, & igni: sed tamen hic modus cæteris est rarior. Metellus Numidicus, Illi uero omni iure, atque honestate interdicti sunt: ego neque aqua, neque igni careo.

De Pluit, & Ningit. Cap. XL.

Pluit caret supposito, habens appositum ablatiuum, ut Liu. Nuntiatum est in Albano lapidibus pluisse. Licet nunc dicamus: Deus pluit carnem, pluit manna, pluit escam: Ningit uero suppositum, & appositum respuit.

De Decet, Iuuat, Conducit. Cap. XLI.

Decet, iuuat, conducit pro utile est, & si qua sunt alia, nec personalia sunt planè, nec impersonalia, quum habeant numeros. Vestes hæ decent nos, isti cibi iuuant te, studia secreta conducunt maxime. Explicit, expliciunt nunquam (quod sciam) legi.

De Ausculto, et Audiens tibi sum. Cap. XLII.

Ausculto te, audio te: ausculto tibi, obtẽpero tibi: sum audiens te, quòd te audio: sum audiens tibi, quòd tibi obedio: ut lex XII. tabularum apud Quint. Filiũ minus audientem dicto liceat abdicare. Cic. in Philipp. Et audiens esset huic ordini. Et pro Deiotaro: Aut qui dicto audientes in tanta re nõ fuissent. Cum uerbo re-

periſſe apud ſcriptores proſæ orationis tale loquendi genus non memi ni, ſed apud Plautum in comœdia, quæ inſcribitur Captiui duo:
Memini, quum dicto haud audiebat, facto nunc lædat, licet.
Hinc eſt, quare unum obedio ex compoſitis ab audio, poſtulat datiuũ.

De Dono tibi, & te. Cap. XLIII.

Dono tibi munus, notum eſt, quid ſignificet, dono te munere plerunque præmij gratia, ſed interdum admirationis, interdum beneuolentiæ, interdum miſericordiæ. Cic. pro Archia: Sylla, cum Gallos, & Hiſpanos ciuitate donaſſet, uidelicet in præmiũ. Quæ exempla ſunt plurima: ut militaribus donis, corona uallari, immunitate donatus ſum. Idem pro eodem: Itaque, ſi ciuis Romanus Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere non potuit. Certe imperator nõ remunerationis cauſa Archiam ciuitate donaſſet, ſed admiratione ingenij, & beneuolentia.

Vergil. Aeneid. quinto:

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.

Nimirum non præmij gratia: nam tres præmia primi accipient. Beneuolentiæ ergo, non meriti illorum gratia, cum poſtremi nihil omnino mereantur. Quale eſt Valerij Maximi libro ſecundo: Rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium Scipionis à militibus ſuis interceptum, honoratiſſime excepit: regijsq́; muneribus donatum, ultro, et celeriter patri remiſit. Vtique amicitiæ gratia. Et Amphitryon apud Plautum: Verum ita animatus fui, itaq́; nunc ſum, ut ea te patera donem. Et paulo poſt Alcmena, inquit: Pateram profecto feras, qua hodie meus uir donauit me. In quorum utroque ſola in donando beneuolentia declaratur. Idem Plautus in Aulularia: Dij immortales quibus, & quantis me donatis gaudijs. Quintilianus in Gladiatore: Quod me facere conuenit, qui per maria latrocinijs infeſta ſolus petitus ſum, qui lucem, libertatem, denique quicquid pati debeo non ignarus (ut primo natalis horæ tempore) ſed uidens, ſentiensq́; acceperim: nec ſolum donatus his bonis, ſed ſummis periculis liberatus ſum. Verba ſunt hominis aggerantis beneficia amici, ut ſe maxime illi oſtendat obſtrictum. Sola ergo fuit ratio beneuolentiæ. Idem in pariete palmato: Quàm blande ille ſepoſuit miſerum ſuum, quàm diligenter uxoris gaudentis excluſit oculos, quàm multo cæcum pudore donauit. Hic habita eſt miſericordiæ ratio. Suetonius in uita Auguſti: Et ne enumerem quot, & quos diuerſarum partium uenia, & incolumitate donatos. Cornelius Nepos de uita Attici: Auxit hoc officium alia quoque liberalitate: nam uniuerſos frumento donauit. perfecto clementiæ, non remunerationis gratia.

De Incumbo huic rei, & in hanc rem. Cap. XLIIII.

Incumbo studijs, & incumbo remis. Vergilius:

-Validis incumbite remis.

Incumbo in studia, et ad studia, sed non incumbo in remos, & ad remos. Cicero: Pergite adolescentes, & in hæc studia, in quibus estis, incumbite. Et alibi: Quare incumbamus o noster Tite ad illa præclara studia, & eo, unde discedere non oportuit, aliquando reuertamur. Neque hoc in bonum tantummodo accipitur, sed etiam in malum: ut idem, M. Catoni incumbenti ad eius perniciem. Sed illud, incũbite remis, non est per translationem dictum, ut hoc: Nam ut, quum remiges incumbunt remis, uel quum nos operi faciundo incumbimus toto pectore, significatur diligentia & conatus: ita, quum accuratius quid mente agimus, incumbere dicimur, quemadmodum econtrario supini dicuntur, qui negligenter agunt.

De Diuerso, uarioq; regimine uerborum, cum diuersa, similiue significatione. Cap. XLV.

Timeo te tanquam inimicum, timeo tibi tanquam amico. Illic tanquam offensurus sis, hic tanquam defendendus. Commendo te regi, id est committo, Commendo te apud regem, id est laudo. Cedo tibi, unde et concedo tibi, pro non repugno tibi: facitq; præteritum cessi. Cædo te, pro flagello te, cuius præteritũ est cecidi pro flagellaui, & supinũ cæsum: Vnde cæsus, uel qui flagellatus est, uel qui amputatus est, siue occisus. Raro pro occido hoc uerbum accipitur. Cicero in Philipp. Cædit greges armentorum. Dimitto te discedens, id est relinquo. Dimitto te discedentem, id est abire permitto, uel dimitto te, id est mitto, unde dimissi legati dicuntur. Incessit mihi cupiditas, id est subijt. Incessit me ille, id est offensurus me petit, & accusat. Inest huic loco, & inest in hoc loco. Primum apud Quintilianum, cæterosq; frequentius, ait enim: Verum hoc melius faceret natura ipsa duce, sed naturis ipsis ars inerit. Secundum apud Ciceronem frequentius, ut ibi: Illud enim honestum, quod sæpe diximus, si in alio cernimus, tamen nos mouet, atq; illi, in quo id inesse uidetur, amicos facit. Comparo hãc rem illi, & cum illa. Confero te isti, & cum isto. Ego sum similis tibi, & tui. Hoc est commune omnibus, & omnium, uel commune mihi tecum, & cum cæteris. Ego sum particeps laborũ tuorum, & tibi sum in laboribus particeps. Quint. Et in plerisq; ruris operibus marito particeps. Curtius: Quòd fuisset illis in periculis particeps. Accedit huic rei, & ad hanc rem, uel accedit huc, uel eo, uel eodem. Quint. Atq; ut accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit, uxor mea est. Cic. Vt ad illã optimam, præclaramq; prædam damnatio Sexti Roscij uelut cumu-

lus accedat. Impendo curam, uel operam, uel laborem, et similia, huic rei, & in hanc rem: quod in Quint. sæpe reperies: Partior laborem multis negotijs, & in multa negotia, ut apud eundem. Adijcio huic rei, & ad hanc rem. Respondeo tibi, & ad te. Celo te hanc rem, & celo te de hac re. Tu es natus ad laudem, & laudi. Cicero pro Sextio: Nam quid ageret uir ad dignitatem, & gloriam natus? & in eadem: Qui se patriæ, qui ciuibus suis, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & conuiuijs, & delectationi natos arbitrantur. Aggregabo te illis, uulgo dicimus. Idem: Aggregare te soleo in numerum nostrum. Idem pro Archia: Ascribi se in eam ciuitatem noluit. & pro eodem: Quum fuerit in alijs quoque ciuitatibus ascriptus. Idē in Philipp. Tu uero ascribe me in talem numerum. Idem pro Rabirio: Si quis hunc reprehendendum putat, ascribat ad iudicium suum non modo meam, sed huius etiam ipsius, qui commisit, sententiam. Idem contra Rullum: Illum sibi collegam ascriberes. Tibi hoc ascribendum est, id est tibi tribuendum, & imputandum.

De noua ratione regendi quorūdam impersonaliū. Cap. XLVI.

Cœpit eum pœnitere, posset te pigere, desinet me tædere, sæpius dicimus, quàm cœpit ille pœnitere, posses pigere, desinam tædere. Quintilianus in milite Mariano: Neque, si sit cupidissimus uitæ, pœnitere eum sui facti potest. Cicero de petendo consulatu: Si hic ciuis liber est, cuius autoritatis neminem posset pœnitere. Idē in Verrem: Iam iam Dolabella me neque tui, neque tuorum liberorū, quos tu miseros in egestate, atq; in solitudine reliquisti, miserere potest. Simile est illud Terentij:

Ita dij me bene amabunt, ut me tuarum misertum est
Menedeme fortunarum. Me, pro à me misertum, dixit.

Quum uenuste uerba aut desunt, aut redundant. Cap. XLVII.

Desunt nonnunquam uerba in oratione, sed non sine gratia, ut Horatius:

Quò mihi fortunam, si non conceditur uti?

Id est ad quid uultis esse mihi bona fortunæ? Hic modus incipit per quò, alius incipit per unde, ut idem:

Vnde mihi lapidem? quorsum est opus? unde sagittas?

Supple putes, uel dicas mihi esse. Iuuenalis Saty. XIIII.

Vnde tibi frontem, libertatemq; parentis, Quū facias peiora senex?

Cicero ad Fabium: Martis uero signum quò mihi pacis autori? Quintilianus: Quò per fidem diuitias cæco? Et alibi: Quò nunc tantum frumenti? quò classem commeatu grauem? Idem: Vnde hunc illi animum? Et alibi: Vnde tantum uirium cæco, ut in uno statim ictu mors

tota

tota peragatur? Idem tamen ait alio loco: Vnde miseræ tunc, unde somnus? supple erat, uel est. Tertius modus, ut apud eundem: Sequitur quæstio, an utilis rhetorice? nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & (quod sit indignissimum) in accusatione orationis utuntur orandi uiribus. Eloquentiam enim esse, quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnarentur interim boni, consilia ducantur in peius: supple, dicunt enim eloquentiam. Cicero: Habendas esse quàm laxissimas amicitiæ habenas: caput enim esse ad bene uiuendum securitatem: supple, dicunt enim caput. Qui modus loquendi apud Græcos est frequentissimus. Idem uerbum aliquando redundat, ut de Oratore Cicero: Tityum illum, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesq; cur in campum non uenisset, requirerent, excusauit Vespa Terentius: quòd eum brachium fregisse diceret. Satis erat dixisse, quòd brachium fregisset. Et non longe illinc: Cui quum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore, quos serã surculos. Sat erat sine illo, quòd diceret: Sed hoc uerbum libenter apponit Cicero. Quartus, quum suppletur respondeo, ut idem frequenter: Quod autem scribis de illo negotio, ego nescio quid consilij capiam, uel ego iam antea timueram, supple respondeo. Raroq; uel nunquam hoc uerbum profertur. Aliquando subintelligitur simile uerbum, ut apud Quintilianum: Sed si confessionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his administrari poterat, tenax custos: supple confiteor, quod est. Quintus modus, ut apud Ciceronem: In obsequio (quoniam Terentiano uerbo libenter utimur) assentatio absit, ueritas retineatur. Subintellige, ita loquimur (quoniam Terentiano uerbo libenter utimur) Et alibi: Satiari delectatione non possum, ut meæ senectutis requiem, oblectationemq; noscatis. Subintellige, hoc dico, ut noscatis. Sextus modus, ut apud Plinium Iuniorem: Studes, an piscaris, an uenaris, an simul omnia? supple facis. Quintilianus: Nil aliud, quàm renuet: id est nil aliud faciet, quàm renuet. Et iterum: Et acceptis literis meis iuuenis filius nihil aliud, quàm cũ matre fleuisset, id est nil aliud fecisset, quàm cum matre fleuisset. Martialis: Nil aliud, bulbis quàm satur esse potes, id est nil aliud facere. Cui confine est illud, ubi prolato aliquo aduerbio qualitatis subintelligitur pro conditione materiæ, aut dixit, aut fecit, ut bene Ennius, præclare Anaxagoras, fortiter Scipio, prudenter Fabius, supple dixit, aut fecit, prout ex his, quæ aut iam diximus, aut dicturi sumus, colligitur. Et per comparatiuum: Dij melius, supple fecerint, aut faciant, aut certe uelint. Nec de dijs solum, uerumetiam de hominibus, ut apud Quin-

tilianum: Tu melius uxor, quæ facturum retinebas, supple fecisti. Interdum etiam per nomen, nam illud melius, est aduerbium: ut, dij meliora. Lucanus ipsum uerbum appofuit: Dij meliora uelint. Nec procul ab huius natura abest, quando utimur hoc nomine res, siue in nominatiuo, siue in accusatiuo, forte etiam in alijs casibus, ut restat mihi exponenda uita, quam hic egit in magistratu, res digna auditu in primis, uel reliquum est, ut exponam uitam huius, qua fuit in magistratu, rem dignam auditu in primis.

Quòd amœne tempus aliquando pro tempore ponitur. Cap. XLVIII.

Annibal apud Titum Liuium alloquens milites inquit: Si tales animos in prælio habebitis, quales hic ostendistis, uicimus. Quintilianus: Si tales milites omnes habebimus Mari, uicimus. Cur de futuro non per uerbum futuri temporis locutus est? Nempè ad asseuerandam rem, ut non futura, sed iam esse uideatur: multóq; plus ponderis habet, ut dicamus uicimus, quàm uincemus. Idem Quintilianus: Dimitte tantum, & euocasti, id est euocaueris, Cicero: Vnum ostende in tabulis, aut tuis, aut patris tui emptum, & uicisti, pro uiceris. Idem pro Sextio: Restitisses, repugnasses, mortem pugna oppetisses: pro eo, quod est resistere, repugnare, mortem pugna oppetere debuisses. Ouidius lib. V. Metamorph.

Præmiáq; eripies, quæ, si tibi magna uidentur,
Ex illis scopulis, ubi erant affixa, petisses?

Id est petere debuisses? Terent. in Andria: Prædiceres, pro eo, quod est prædicere debebas. Et alibi: Fortasse aliquanto iniquior erat propter eius libidinem: pateretur, pro pati debebat. Item Cicero tertio offic. Male etiam Curio, quum causam Transpadanorum æquam esse dicebat, semper autem addebat, uincat utilitas, potius diceret non esse æquam, quia non esset utilis reipub. id est dicere debebat. Huic simile est quale apud Ouidium de remedio:

Gnosia, fecisses inopem, sapienter amasset.

Id est si fecisses inopem. Horatius:

Decies centena dedisses
Huic parco paucis contento, quinque diebus
Nil erat in loculis.

Id est si dedisses. Plinius Iunior: Dedisses huic animo par corpus, fecisses quod optabat. Id est si dedisses: Illud magis poëticum. Vt Verg.

-Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare haberes.

Id est si sineret. Iuuenalis:

Graeculus esuriens in caelum,iusseris,ibit.
Id est si iusseris. Adhuc diuersum huic est,quale est apud Ciceronem: Conchiliatis Cn. Pompeij peristromatis,seruorum in cellis stratos lectos uideres,id est uidisses. Quintil. Semper uidisses,ut ibi: Vidisses non quemadmodum tenues umbrae corpus accipere cogitationibus solent. Apud hunc saepe est hic modus loquendi. Si perseuerassem,duos excaecaueram,pro excaecassem. Quale est illud Horatianum secundo carminum,quod metri causa Priscianus dici putat:

Me truncus illapsus cerebro
Sustulerat,nisi Faunus ictum Dextra leuasset.

Apud illum quiddam penè cōtrarium,ut ibi: Dictatoris nomen, quod saepe iustum fuisset:pro fuerat. Nam de imperfecto subiunctiui, quod solet poni pro imperfecto,indicatiui,in proximo libro iam dixi,cuius hoc exemplum fuerat,Non quia amicus non esses. Cic. de repub. libro sexto: Et quòd de uia fessus essem, & ad multam noctem uiglassem, pro fessus eram,& uiglaueram.

Vbi nitidius utimur actiuo,ubi passiuo. Cap. XLIX.

Portet legere libros,expedit euoluere autores,utile est cognoscere plurima,operaepretium est habere, quos imitemur,necesse est adhibere usum,conducibile est descendere in certamen, & agitare cum alijs controuersias. Vel per passiuum, oportet legi libros,euolui autores,cognosci plurima,haberi,quos imitemur, adhiberi usum,agitari cum alijs controuersias. Hunc posteriorem modum magis ars grammatica probat,illum magis autoritas. Secus in praeterito: nanque non ita saepe legimus,fecisse hoc oportuit,ut factum hoc oportuit. Cicero in Verrem: Tamen id factum non oportuit. Et in eundem: Apollinis signum ablatum certe non oportuit,& alibi: Totum rem illi integram seruatam oportuit. Non dissimile sanè est illud per alterū uerbum(de Volo loquor)ut idem: Liberis consultum uolumus, etiam si posthumi futuri sint. Idem: Percurram tamen breui,ut non minus hominem ipsum,quam ius commune defensum uelitis. Quintilianus: An incidisse in sordidum nomen, non eo contemptum hominis, quem destructum uolebat,auxisse.

Propositiones,rationesq; interdum misceri. Cap. L.

Am ubi uinci necesse est,expedit cedere,siue plura sunt, de quibus quaeritur, facilior erit in caeteris fides: siue unum minor poena solet irrogari uerecundiae. Miscuit hoc loco Quintil. propositiones,rationesq;,quum sit usitatissimum sic dicere: Siue plura sunt,de quibus quaeritur, siue unum. Si enim plura,facilior erit in caeteris fides. Sin unum,minor poena solet irrogari uerecundiae. Atque

iterum: Firmis autem iudicijs, iamq; extra periculum positis, suase-rim & antiquos legere (ex quibus si assumatur solida, & uirilis inge nij uis, deterso rudis seculi squallore, tum hic noster cultus clarius enite scet) & nouos, quibus & ipsis multa uirtus adest. Alius dixisset, sua-serim & antiquos & nouos: antiquos quidem, & cætera: nouos ue-ro, &c. Cic. in Antonium: O te miserum, siue illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti) siue sunt, qui apud tales uiros tam impuden-ter loquare.

De usu uenusto uerbi Videor. Cap. LI.

Non uidetur tibi, quòd bene faciã, & mihi non uidetur, quòd bene loquaris. Sicut nobis uidetur, quod male facimus, ita no-bis uidetur, quòd male facitis: uidetur tibi, quòd ille bene scri-bat, & uidetur mihi, quòd isti bene arent. Rusticanus hic sermo est, et agrestis. Eruditi enim sic loquuntur: Non uideor tibi bene facere, & tu non uideris mihi bene loqui. Sicut uobis uidemur male facere, ita no bis uos uidemini. Ille uidetur tibi bene scribere, & isti mihi uiden tur bene arare.

De uulgari quodam usu Mihi, & Tibi. Cap. LII.

Hic mihi gloriatur se omnes honores sine repulsa obtinuisse, et alibi idem Cicero narrans Bruto rem, in qua ille non adfue rat, inquit: Ecce tibi Pompeius noster. Illud mihi, & tibi nõ magis ad me, uel ad te, quàm ad cæteros pertinet: sed est oratio sum-pta de medio, qua uulgo utimur. Tu mihi semper dormis, ille mihi assi due sedet. Quum super cœna essemus, ecce tibi ostium crepuit. Hic ser mo neque ad me, neque ad te, neque ad quenquam refertur. Ideoq; dif ferens est ab illo figurato, quale est apud Vergilium:

Ne mihi tum molles libeat iacuisse per herbas. Et iterum:
Ne'ue tibi ad solem uergant uineta cadentem. II. Georg.

Hic præcipitur ad uniuersos sub prima, & secunda persona, ibi non præcipitur, nec ad aliquem sermo est.

Quando maiori tempore expresso, partem eius accipimus, & quando deest Post. Cap. LIII.

Superioribus diebus ueni in Cumanum, & iterum: Qui his paucis diebus pontifex factus est. Et in futuro: Paucis die-bus eram domesticos tabellarios missurus, et iterum: Triduo, aut ad summum quatriduo periturum. Hæc Cic. & Sallustius: Legati triduo nauim conscendere: non est accipiendum per superiores dies, & per paucos dies, per triduum, & quatriduum, sed intra superio res dies, intra paucos dies, intra triduum, & quatriduum. Nam il-lud, quod aliqui dicunt, tempus continuatum & solidum significari

per

per accusatiuum, secus uero per ablatiuum, planè falsum est. Cicero enim, atque Vergilius sæpius accusatiuo, & quidem indifferenter utũtur, posteriores uero plerique ablatiuo. Aliquando in huiusmodi genere sermonis omittimus post: sic, Intra decem dies, quàm uenit, confecit omne negotium. In paucis diebus, quàm Rhodum appulit, uxorem duxit, id est postquam uenit, postquam appulit: quæ exempla apud historicos sunt plurima.

Vbi deceant, Nisi, Quàm, & Præterquam. Cap. LIIII.

Quid est animal, nisi corpus cum anima concretum? recte & latine: quid est animal, quàm corpus cum anima concretum? non recte, nec latine. Adde aliud, uel aliter, uel secus, & utroque modo licebit dicere. Quid est aliud animal, quàm corpus cum anima concretum? Cicero: Quid est aliud gigantũ more bellare cum dijs, nisi naturæ repugnare? Idem faciet comparatiuum. Vt, quid est melius quàm gaudere, uel nisi gaudere? ut Quintilianus: Nihil est facilius, nisi totam causam omnino non agere. Præterquam, eandem, aut propè parem uim obtinet, quam nisi. Cuius exẽpla, ut facilia prætermittimus, unum illud admonentes, ubi est præter, ibi locum habere præterquam, ad hunc modum, ut: nullius rei sum auarus præter laudem, uel præterquam laudis: nulli places, præterquam mihi, uel præter me.

De usu huius uerbi Transfero. Cap. LV.

Quem morem Spartiatæ transtulerunt in fœminas: & alibi idem Cicero: Quod nisi in amicitiam transferatur. Quæ in alios transferũtur, non solent remanere penes eos, à quibus transferuntur. Mos autem (ut Cicero uult) ita transfertur, ut penes priorem quoque remaneat: & libro primo officiorum: Quod ab Ennio positum in una re transferri in multas potest, & in eodem: Eademq; mediocritas ad omnem usum, cultumq; uitæ transferenda est.

Lucanus in decimo:

Nondum translatos Romana in secula luxus.

De Committo. Cap. LVI.

Non committas, ut, quum omnia tibi à nobis suppeditata fuerint, tu tibi defuisse uideare. Et iterum: Non committas, ut dicendum sit, non putaram. Hæc Cic. Quintil. quoque: Non committam, ut illa dubia faciam defensionis solicitudine. Et alibi: Nihil tibi minus committendum, quàm ut ulciscaris hoc flagitium, in eo præsertim, qui apud malignos poterit uideri te permittente fecisse. Cic. tamen quodam in loco non per ut, sed per quamobrem locutus est, dicens: Considerare debes nihil tibi esse committendum, quamobrem eo-

rum, quos laudas, te non simillimum præbeas. Idem pollet quamobrē, quod ut, & licebit illud tollere, & hoc subijcere. Ex quibus exemplis datur intelligi hoc uerbum sequente ut, uel simili dictione semper accipi in malam partem: nec recte dicas, sic committas, ut omnes te laudēt: aut sic, non commisisti unquam, ut laudareris. Præterea semper habet secum negationem.

De Oriundus, & Ortus. Cap. LVII.

Oriundus quòd non habeat uim participij, credo alij dixerunt. Cuius utendi hic modus est: Ego sum ortus Romæ, oriundus à placentia. Titus Liuius: Nati Carthagine, sed oriūdi à Syracusis, id est à Syracusis originem trahentes, unde fuerunt parentes: uel sine præpositione, ut idem: Alba oriundum sacerdotum. In personis ferè cum præpositione. Idem: Is longe princeps Latini nominis erat (si famæ credimus) ab Vlysse, deaq; Circe oriundus. Idem: Quid hoc si polluit nobilitatem istam uestram, quam plerique oriundi ex Albanis, & Sabinis non genere, nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis? Nonnunquam per indeclinabilia, ut inde ego sum oriundus, unde tu. Liuius tamen (si recte scribitur) ait libro octauo: Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est, duabus urbibus idem populus habitabat. Cumis erant oriundi, &c.

De Memini. Cap. LVIII.

Memini pro recordor, tum genitiuum, tum accusatiuum postulat. Vt Terentius: Faciam ut meiq;, et huius diei, ac loci semper memineris. Cicero: Omnia, quæ curant senes, meminerūt, uadimonia constituta, qui sibi, cui ipsi debeant. Quid iurecōsulti, quid pontifices, quid augures, quid philosophi, senes quàm multa meminerunt? Idem uerbum pro eo, quod est mentionem facio, recusat accusatiuum, postulatq; genitiuum, uel ablatiuum cum præpositione de, ut Quintilianus: Neque omnino huius rei meminit poëta ipse, & iterū: De quibus multi meminerunt. Hinc uidetur deriuari mentio, quasi à meno præsenti, & geminato præterito memini: unde supinum mentū, ex quo mentio, & mens, quæ omnium recordatur, & mentum quia in mentione facienda, hoc est, in loquendo, præcipue mento utimur. Nullum enim animal mouet partem oris superiorem, nisi Crocodilus, sed omnia inferiorem, sicut & nos mentum. Hinc etiam mentior, quia cōtra mentem loquor. Forte & hinc uenit menta. Sed nolo eius etymologiam aliquam afferre, ne cui forte uidear argutulus.

De differentia inter Alter, & Alius. Cap. LIX.

Alter de duobus dici, alius de multis, notum est omnibus, licet nō omnes recte utantur. Macrobius de Saturnalibus: Quum igitur

asseruerimus quatuor in corpore fieri digestiones, quarum altera pendet ex altera, dicendum erat, quarum alia pendet ex alia. Idem in alio opere de naturalibus: Illæ uero insolubiles causæ sunt, quæ mutuis inuicem nexibus uinciuntur, & alteram altera facit, ac uicissim de se nascuntur, nunquam naturalis societatis amplexibus separãtur. Nam Ouidius de nouem picarum transformatione loquens, quanquam eũ excusare metri necessitas potest, tamen quòd singulæ singulas, ac certæ certas inuenerentur, intellexit, quum inquit:

Alteraq; alterius rigido concrescere rostro

Ora uidet. Suetonius de uita Caij: Nec cessauit ex eo alterum alter criminari, atque inter se omnes committere. Nescio an sic accipiendum sit, unum uni, & rursus hunc illi. Plinius libro undecimo, inquit de formicis: Et quoniam ex diuerso conuehunt altera alterius ignara. Quare dicimus aliquando sic loqui esse permissum. E` diuerso nonnũquam de duobus dicimus alius, et alius, nec dicere aliter possumus: ut, dubitatur, uter excellat, Sallustius, an Liuius: &, alius alium præponit, non autem alter alterum. Ratio postulabat ut diceremus, alius alterum. Nam alius ad plurimos refertur, qui de duobus iudicant, alter ad unum de duobus, de quibus iudicatur. Sed quia uidebatur inuenustum sic loqui, maluerunt mutare alterum in alium. Afferamus exemplum. Sallustius in Catilinario de Cæsare, & Catone loquens inquit: Genus, ætas, eloquẽtia propè paria fuere, magnitudo quoque animi, & gloria, sed alia alij. Vel est ea ratio, quam dixi, uel hæc, quod idem est alia alij, quod diuersa diuerso: ut alia est facies mea, alia est facies tua, id est diuersa. Propriè igitur alter refertur ad unum de duobus, ut Hannibal in transitu Apennini amisit alterum oculum: siue ad unam duarum partium, quod superius etiã significaui, ubi hoc Ciceronis exemplo usus sum. Duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Et quale est Vergilij exemplum:

Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

Aliquoties etiam accipitur alter pro secundo ex duobus, pluribus'ue. Vt unus, alter, tertius, quartus: unæ, alteræ, tertiæ, quartæ literæ. Et hic est alter annus belli Punici: & ego altero mense repudiaui uxorẽ; id est secundus annus ab origine belli Punici, & secundo mense à ductione uxoris. Aliquando pro ipsis duobus: ut, unus aut alter, id est unus aut duo. Quod etiam in aduerbijs respondet semel, aut iterum, id est semel, aut bis. Item semel, & iterum Cicero in Brutó semel, & iterum in Philippicis. Dubitari tamen potest, quum dicitur, Iterum consul, an secunda uice, an bis consul intelligatur: quæ dubitatio in cæteris non erit. Tertium enim consul, & quartum consul, sic differt ab illo

ter consul, & quater consul: quod in altero significatur tertia, et quarta uice, in altero tribus, & quatuor uicibus. Aliqui tamen dubitarent, an in hanc significationem uice, & uices reperiatur.

De Quisq;, & Vterq; cum uerbo, aut participio. Cap. LX.

Irundines uere ineũte redeunt, in suum pristinum unaquaeque nidum immigrantes. Muta illud unaquaeque, sic: In suum pristinum nidum unaquaeque immigrantes: aut sic, Vnaquaeque in pristinum nidum immigrantes: iam non erit latinũ. Item offendi parentes suo utrunque morbo affectos, transfer illud utrunque, ut modo ostendi, iam non erit elegans. Nam, si ita mutemus, ille pluralis numerus immigrantes, & affectos referetur ad illũ singularem unaquaeque, & utrunque, quod fieri non potest. At illo modo superiore secus: refertur enim numerus pluralis ad pluralem, sic: Hirundines uere ineunte redeunt immigrantes in nidos pristinos, unaquaeque in suum supple immigrans. Offendi parentes morbis affectos, utrunque supple suo affectum morbo. Verg. in XII.

Dant sonitum spumosi amnes, & in aequora currunt,
Quisque suum populatus iter. Et paulo post:
Pro se quisque uiri summa nituntur opum ui.

In priore exemplo, si uersus pateretur non decuisset dicere, quisque suum populatus iter, sed populati: nec in posteriore pro se quisque uiri summa nituntur opum ui. Secus autem solet fieri, ubi abest suus, aut se. Vt Quintil. Commendo tibi senem, quem fecimus uterque mendicũ. Nec recte dicas, commẽdo tibi senem, quem nos filij alleuare debemus, eum uterque mendicum facientes: uel sic, quem nos uterque captiui mẽdicum fecimus, nisi more Poëtico, ut apud Ouidium:

Vtraque formosae me iudice sunt uenerandae. Et apud Horat.
Legati magnis missi de rebus uterque.

Quod apud oratores non reperitur: sicut nec illud quidem: licet Aulus Gellius utatur, quale apud Terentium:

Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.

Quod quidam exponunt pro eo, quod est, plerique omnium: quidam pro eo, quod est, omnes.

De Tamen, & Sed cum relatiuo. Cap. LXI.

Omo illiteratus est, cui tamen paucos in rerum gerendarum scientia anteponas, latinum est. Homo illiteratus est, sed cui paucos in rerum agendarum scientia anteponas, etiam elegans est. Item in negatione. Homo quidem illiteratus est, quem tamen non postponas multis, latinum est, ut dixi. Elegans etiam sic: homo quidem illiteratus, sed quem multis nõ postponas. Ideo dixi elegans, quia subin-

subintelligitur talis, quod in alio non fit, ut sic, homo illiteratus, sed talis quem, & cætera: uel, sed is pro talis: ideoq; & hoc eleganter dicetur: Homo illiteratus, non tamen quem multis postponas, id est non tamen is, quem multis postponas. Aliquando non subintelligitur talis, neque is: ut hic ager est meus, sed cuius usu careo.

De Id quod, cum alio antecedente. Cap. LXII.

Ideo te amatorem studiorũ, quod me maxime iuuat, uel quæ res me maxime iuuat, uel id quod me maxime iuuat, amator es studiorum. Item, uideo te, quod me maxime iuuat, uel quæ res me maxime iuuat, uel id quod me maxime iuuat, amatorem studiorum: quæ exempla sibi quisque conquirat.

De aliquis, Quisquam, Quispiam, & Vllus. Cap. LXIII.

Liquis, quisquam, quispiam, ullus idem significant, differuntq; à quidam, ut in alio opere (quod de dialectica prope diem edemus) ostendetur. Vllus tamen quodammodo claudicat, nec ferè citra negationem, quasi citra baculum ingredi potest, nisi interrogatiue, ut uocat me ullus? aut subiunctiue, ut si ullus me uocat. Nunquam planè affirmatiue, sicut illa superiora.

De eadem persona tanquam alia. Cap. LXIIII.

E occupato in administratione magistratus, nullum tempus seponere ad studendum poteram. Vel me occupato in administratione magistratus, nullum tempus mihi reliquum erat. Rarissime Latini sic locuti sunt, Græci frequenter, sed hoc modo potius: Occupatus in administratione magistratos, nullum tempus seponere ad studia poteram: uel, occupato in administratione magistratus, nullum mihi tempus ad studia reliquum erat. Dixi rarissime, non tamen nunquam: nam quidã sic locuti sunt, ut Horat. de arte poëtica:

-Laudator temporis acti
Se puero, censor, castigatorq; minorum.

Quintus Tullius ad Tyronem: Non potes effugere huius culpæ pœnã te patrono, Marcus est adhibendus pro ipso patronus. Simile quiddã sapit per, quale est apud M. Tullium: Quum et per meipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem. Illud enim per, significare solet medium quẽdam, aliumq; intercessorem. Nunc uero quis queat medius esse inter se, & alium, & tamen sic uulgo loquimur, per meipsum rogaui, per teipsum obtinuisti.

Auxilium do, feroq;, Opem fero tantum. Cap. LXV.

Vxilium do, feroq; dicamus. Opem do non dicimus, sed fero: unde opitulor, quod Tullianum uerbum esse Seneca autor est: quo tamen et Sallustius, utitur et Plautus, et alij nonnulli.

De A, Ex, & De, cum alijs. Cap. LXVI.

Vdiui a patre meo, & audiui ex patre meo, & audiui de patre meo, idē significare inueniet, qui bonos libros euoluet. Cic tamen sic præcipue locutus est. Similiter apud eundem: Quæsiui te ab ostio, ex ostio, de ostio. Vocaui te a uia, e uia, de uia: sed hoc ultimum apud eundem in alium quoque sensum accipitur, ut in Philipp. Cumq; de uia languerem, & mihimet displicerem, & de Repub. Et, quòd de uia fessus essem, & quòd ad multam noctem uigilassem, & de Academicis: In Cumano nuper quum mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis a M. Varrone uenisse eum Roma pridie uesperi, & nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturū fuisse, quasi de labore uiæ. Hic enim uia significat iter, hoc est actionem ambulandi: illic locum, quo ambulamus.

De Solus, & Vnus. Cap. LXVII.

Nter omnia adiectiua, quæ non sunt superlatiua, duo ferè hæc, solus, & unus, more superlatiuorum regunt genitiuū. Vt solus omnium non remittit sibi, ut incredibilior sit in parricidio cæcus, quàm fuit, quum uideret. Hæc Quintil. Et Plinius: Acipenser unus omnium squamis ad os uersis contra aquam nando meat. Similiter ablatiuum cum præpositione: nā ut dicimus maximus ex omnibus, & inter omnes maximus, ita unus, & solus ex omnibus, uel inter omnes. Verum unus pro solus accipio, ideóq; ferè cum illo adiectiuo omnis tantummodo coniungitur. Nam unus ex fortibus, unus ex populo, alterius significationis est. Cum substantiuo quoque iungitur, ut idem Plinius: Caluitium uni tantum animalium homini: sed quasi subintelligitur omnium.

De In diem, In dies, In horam, In horas, Propediem, ac Propemodum. Cap. LXVIII.

N diem aliud multo est, quàm in dies. Illud plerunque cum hoc uerbo uiuit iungitur. Vt Quintilianus: Non ut ferè uolucres præsentis modo cibi memores in diem uiuunt, duraturus hyeme reponitur uictus. Aliquando sed raro cum alio iungitur uerbo, ut Sallustius: Panem in diem mercari, quasi dicat præsentis diei habere rationem, nihilq; cogitare de crastino. In dies idē est, quod quotidie, sed proprie cum quodam incremento: ideóq; plerunque cum comparatiuo, ut quum in dies malum arctius premeret: &, Quū in urbe infinitum malū serperet, idq; manaret in dies latius: Etiā sine comparatiuo, sed tamen per uerbū significans incrementū, ut Liu. Crescente in dies multitudine, quod nō liceret dicere, cōcurrente in dies multitudine, sed quotidie, aut in dies magis: quū tamen liceat superiora exē-

pla

pla dicere per quotidie: quum quotidie malũ arctius premeret, & quũ in urbe infinitum malũ serperet, idq; manaret quotidie latius: & per singulos dies. Vt Cic. ad Atticũ: Quotidie, uel potius in dies singulos, breuiores ad te literas mitto, id est nõ modo quotidie breuiores, sed etiã in dies. Nã hæ quotidianæ literæ sunt breuiores his, quas antea mittere solebam: quæ poterant esse omnes pari breuitate. Atqui hæ, quas in dies singulos, siue in dies mitto breuiores, tales sunt, ut hodiernæ sint breuiores hesternis, & crastinæ hodiernis, & perendinæ crastinis, et ita assidue. Et pestilentia in dies fit maior, & quotidie fit maior. Sic possunt uideri hæc duo differre, quòd in hoc possunt hodie supra numerum hesternum decessisse quatuor, quum heri decesserint decem supra numerum eorũ, qui decesserãt nudiustertius. Nõ ita in illo, ubi u'tnus quisq; dies maxime increscit, ut si nudiustertius decesserint duodecim, heri quatuordecim, hodie necesse est, decedant saltẽ decem, et septẽ, cras saltem unus et uiginti, perendie saltem sex, et uiginti. Eãdem differentiam habẽt in horã, et in horas, quã in diem, et in dies. Cic. in Philipp. Nec qui in horã uiuũt, non modo de fortunis, & bonis ciuium, sed ne de utilitate quidem sua cogitauerunt. Vergilius:

Gallo: cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum uere nouo uiridis se subijcit alnus.

Si quis autem in dies, & in horas, siue in dies singulos, et in horas singulas, sine illa exacta ratione incrementi accipere uelit, non denegandum ipsi hoc puto. Propediem est, quasi propè est dies, quãdo hoc fiet. Cicero: Et præsens propediẽ (ut spero) & dum aberis absens loquar. Eodem modo quo dicimus propemodum, quasi propè mensurã: quod accipitur pro penè, siue propè, quum est aduerbium.

De animaduerto. Cap. LXIX.

Animaduerto te, & animaduerto in te, differunt, cum intueor te, & intueor in te non differant. Animaduerto in te, est punio te: sed cum hac differentia, quòd punire est quorumcunque, siue iure, siue iniuria: animaduertere est eius, qui in alterum habet potestatem ordine, ac rite, id est cum animaduersione puniendi. Sed hoc proprie refertur ad personas. Animaduerto, & pro intueor, personam, & rem dicimus.

Filius, Natus, Genitor, Vir, Pater, Mater, Genitrix, Parens. Cap. LXX.

Oratores sæpius dicunt filius, quàm natus, pater, quàm genitor, mater, quàm genitrix, parens pro utroqueque: etiam sæpe homo potius, quàm uir, quoties ita accipitur ille, de quo agimus, aut loquimur, quale est hoc: Illi deduxerunt hominem in pa-

lestram. Poëtæ potius econtrario. Historici mediam quandam uiã tenent, ut Sallustius: Eos mores, atque eam industriam uiri cognoui.

De Imprimis. Cap. LXXI.

i N primis potens, si de masculo loquaris, intelligitur inter primos: si de fœmina, inter primas: si de neutro, inter prima. Nam idem pollet in primis quod inter primos, uel inter primas, uel inter prima. At si defuerit adiectiuum, utique accipietur in neutro, quale est illud Vergilij:

In primis uenerare deos.

Nisi sit tale, quale apud eundem:

- In primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq; benignam.

In primis, non inter primas, aut inter prima accipiendum est, sed inter primos. Vna enim inter mares fœmina nominatur sine fœminis alijs, aut inter primos, & inter primas.

Hic non est cum illo comparandus. Cap. LXXII.

h Ic non est cum illo comparandus, melius de minore ad maiorem dicitur. Vt Vergilius cum Homero, Horatius cum Pindaro non est comparandus, quàm è diuerso, sic: Homerus cum Vergilio, Pindarus cum Horatio non est comparandus. E` diuerso tamen nonnunquam reperitur.

Intercedo. Cap. LXXIII.

i Ntercedit mihi tecum amicitia, Intercedit tibi cum illo affinitas, Intercedit tibi mecum necessitudo, hoc est amicitia, affinitas, necessitudo inter nos est media quædam, quæ nos conciliat. Tribuni intercesserunt, Scipio intercessit, Cato intercessit, hoc est in medium se uerbis, aut ui opposuit.

Amare inuicem, mutuo, pariter, & inter se. Cap. LXXIIII.

a Mamus nos inuicem, amatis uos mutuo, amant se pariter. Quum uero adhibemus præpositionem inter, tollitur accusatiuus, qui regitur à uerbo, ne turpe foret si replicaretur, sic: Amamus inter nos, nõ autem amamus nos inter nos, amatis inter uos, amant inter se, nõ autem amatis uos inter uos, amant se inter se. Cic. ad fratrem: Pueri ualde inter se amant, & de Amicitia: Neque solum inter se diligent, & colent, sed etiã uerebuntur. Terentius in Adelphis: Video eos sapere, intelligere, in loco uereri, inter se amare. Idem & in eadem: Quasi non norimus inter nos. Bene habeo, bene habes, id est bene ualeo, bene uales. In tertia autem persona etiam sine supposito: Bene habet, id est bene se res habet, quod exemplum ubique frequens est.

De

De Facio, Ago, Frango, & Accipio. Cap. LXXV.

F Acio te certiorem, non certum. Nam Vergilius: Anchisen facio certum, ideo dixit quòd syllaba breuis inter longas non potest collocari in uersu Heroico. Prosa oratione scribentes, semper certiorem dixerunt. Et semper facio, nunquam ago certiorem. Facio tibi gratum, nunquam ago tibi gratum. Facio ludos, facio rem diuinam, facio sacrificium, facio solennitatem, nunquam ago: & multa huiusmodi. Item feci iacturam, feci damnum, feci naufragium: uix unquam, passus sum iacturā, damnum, naufragium. Cic. Magna in Repub. facta iactura est. Idem: Damnum enim illius immaturo interitu res Romanae Latinaeq; literae fecerunt. Quintil. In portu naufragium fecimus: & in caeteris quibusdam. Feci tamen fugam, quòd ego fugi alterum, non quòd alter me. Feci timorem, non quod ego timui alterum, sed quòd alter me. Item, feci iter, non egi iter. Aliquando etiam feci uiam, feci copiam tibi rerum mearum: nūquam egi, aut dedi, aut praestiti copiam. Feci potestatem tibi uendendi meas res domesticas, nō autem dedi. Feci lucrum, non autem acquisiui lucrum. Honore dicto, urinam fecit, stercus fecit, non autem emisit. Simile huic est, quod dicimus, fregit nauim, fregit brachium, quasi ipse fregerit, id est ipse egerit, non potius passus sit. Terentius: Is fregit nauim apud Andrum. Cic. Gregalesq; cur in campum non uenisset, requirerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse diceret: alius dixisset, quòd ei brachium fractum esset. Ita etiam accepi molestiā, accepi cladem, accepi contumeliam, accepi uulnus, accepi iniuriam, accepi dedecus, accepi ignominiam: uix autem passus. De quo uerbo commodius alio loco dicam: accepi etiam uoluptatem, gaudium, laetitiam.

De Conuenit. Cap. LXXVI.

C Onuenit hoc mihi, aut conuenit hoc nobis, id est decens est, & conueniens. Conuenit hoc inter nos, id est constat, & cōtrouersia caret. Conuenit mihi hoc tecum, id est sine controuersia est inter nos, quod ego dixi. Conuenit tibi mecum, id est sine controuersia est inter nos, quod tu dixisti. Nonnunquam sine supposito, ut conuenit inter nos. Nonnunquam sine apposito, sed tamen subintellecto, ut hoc conuenit. Nonnunquam sine utroque, ut conuenit.

De Obuio tibi, Obuius tibi fio, Obuius sum tibi, & similibus. Cap. LXXVII.

O Buio tibi, obuius tibi fio, obuius sum tibi, obuium me tibi fero, obuium me tibi fortuna obtulit. Cicero: Fit ei Clodius obuius. Vergilius:

Cui mater media sese tulit obuia sylua.

Domitius Afer apud Quintilianum: Forte uos in ea solitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit. Obuiam quoque per eadem, & alia plura uerba uariatur, ut obuiam processi, obuiam iui, & alia multa.

De uerbis ad finitionem pertinentibus. Cap. LXXXVIII.

e Picurus omnia terminat uoluptate. Zeno cuncta finit honestate. Hiero uniuersa definit, determinatq; indolentia corporis. Carneades singula metimur naturæ bonis. Aristippus nihil non ad commodum suum refert. Pyrrhon nihil reliquit, quod non referret ad scientiam. Ille summum bonum in gula constituit, ego bonum ipsum pono in dilectione dei. Tuus finis, ad quem tendis, tibiipsi ignotus est. Tot igitur uerbis unam eandemq; rem declaramus: quæ exempla passim inquirentibus sese offerent.

De uerbis ad coniecturam pertinentibus. Cap. LXXIX.

c Oniecto, coniecturo, coniecturam facio, coniecturam capio, coniectura consequor, coniectura colligo, coniectura ducor, pro eodem accipiuntur, aut parum differunt: quia efficacius quiddam est in coniectura consequor, & coniectura colligo, quàm in cæteris, quorum exempla adducere longum esset.

De uerbis ad notitiam pertinentibus. Cap. LXXX.

n On me fallit, non me præterit, non me fugit, non me capit, idem significare quod nõ ignoro, Quintilianus autor est.

De uerbis ad spem pertinentibus. Cap. LXXXI.

c Apio spem de te, concipio de illo spem, ducor in spem huius negotij. uocor in spem, ingredior in spem: non tantum spei firmitatem significant, quantum colloco in te spem, & repono in te spem. Cicero: In quo maiores natu spem suæ dignitatis collocarãt. Quintilianus: In quo spem unicam senectutis reponebam.

De uerbis ad recordationem pertinentibus. Cap. LXXXII.

i N mentem uenit mihi, occurrit mihi, succurrit mihi, subit mihi, pro eodem accipi solent. Sed hoc ultimum frequentur quoque ad miserationem. Quintil. Nobis uero natura aduersus exanimes ingenuit non solum miserationem (quæ cogitationi nostræ subit) sed etiam religionem. Vbi non ita decuisset, succurrit, occurrit, in mentem uenit. Vergilius: Subijt chari genitoris imago, subijt deserta Creüsa. Vbi nequaquam decuisset, in mentem uenit mihi de charo genitore, & de Creüsa deserta. Iungitur etiam hoc uerbum cum accusatiuo, ut Curtius: Sera pœnitentia subit regem.

De uerbis ad uisionem pertinentibus. Cap. LXXXIII.

u Ideas, uidere licet, licet cernere, apud quosdam etiã cernere est, pro eodem accipiuntur. Vt itaque uideas iustos iniustis rebus maxime

maxime dolere, imbecillibus fortes, moderatos immodestis. Licet uidere nonnullos tanta stultitia, ut uix differant à natura brutorum. Licet ora ipsa cernere iratorum, ut intuentur. Ciceronis hæc exempla sunt.

De Parenthesi, per Quis, & Is. Cap. LXXXIIII.

Si potuisset redimere oculos matris (qua pietate fuit) uicarios suos dedisset, id est tanta pietate in matrē fuit. Idem Quintilianus: Hoc si scisses pater affirmo, promitto (cuius pietatis es) nemo te antecessisset. Et alibi (quæ pietas tua est.) Tribus enim modis utimur per relatiuum, totidem per pronomen is. Primo modo sic, ea pietas tua est. Secundo sic, eius pietatis es, sed hoc rarius. Tertio sic, ea pietate es. Ea pro tanta accipitur. Ideoq; & ipso tanta, uti licet eodem modo, quo & pronomine. Habet autem aliquid plus talis oratio, quàm si dicas, pro tua pietate.

De uerbis ad finem operis pertinentibus. Cap. LXXXV.

Habes, quæ sentiam Brute de ratione dicendi. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. Hæc sunt, quæ putaui dicenda hoc tēpore. Sunt uerba Ciceronis ad extremum materiæ à se tractatæ, quibus & cæteri autores uti solent. Vt Quintilianus: Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi adiuuari per nos posse uidebantur. Et iterum: Nihil habui amplius, quod in uniuersum præciperem. Et iterū: Hæ ferè sunt emendate loquendi, scribendiq; partes.

De nominibus quibusdam in io. Cap. LXXXVI.

Veni in opinionem, actiue accipitur, quòd talē opinionem habeo, aliquādo etiam passiue, quum opinio significat famam, opinio inquam, quæ de me habetur ab alijs, non quam ipse habeo de aliquo. Sicut existimatio est opinio, atque sententia, quum accipitur actiue, ut existimatio mea, id est ita existimo. Aliquando passiue, ut homo magnæ existimationis, id est famæ & nominis, quòd eum homines magni existimant: ita homo magnæ opinionis, ut Quintil. Quod accidisse etiam Portio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur: ut, cum ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in foro esset oranda, impensè petierit, uti subsellia in Basilicam transferrētur. Cicero: Sermonibus familiarium peruenimus etiam nos in opinionem. Venio in suspicionem semper passiue, ut idem: Quòd si falsò P. Sextio uenisses in suspicionem, id est in suspicionē tui, non tuā. Veni in obliuionem semper etiam passiue, ut idem: Vt, si fuerint ex-

cellentes uiri, certe iam uenerint in obliuionem, id est quòd cæteri de illis obliti sunt, non quòd illi de alijs, aut de se. Simuliter, uenio in uituperationem. Idem quarto Verrinarum: Vt propter eum in sermonẽ hominum, atq; in tantam uituperationem ueniret. Offensio etiã prope semper passiue accipitur. Ideoq; idẽ nõ Clodij offensiones dixit, sed offensas, suas uero offensiões. Et alibi: In ægro corpore odiosa est omnis offensio: id est molestia omnis passio. Vectatio quoque huic simile est, cuius rei causa est, quòd uector, quum deberet significare id, quod uehit, ut nauis, equus, uehiculum: significat potius id, quod uehitur, qui est homo. Cicero: Etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus à minoribus uectoribus admoneri solent. Quintilianus: Sic in nauim filij mei male permutatus uector imponor. Nõ tamen uectorem accipias pro nauta. Hinc est quòd inuenimus nonnunquam dictum nautas, & uectores. Sunt enim uectores, qui pretio in aliena naui uehuntur. Idem Quintil. Cur in frenatis equis uector insidet? Nonnunquam pro eo, qui uehit, ut Seneca in Hercule insano:

Tyriæ per undas uector Europa nitet. Idem in Hippolyto:

Pro sua uector timidus rapina. Quum de eodem tauro, eademq; Europa loqueretur. Nam cætera ferè, quæ à supinis ueniunt, tam actiue, quàm passiue accipi solent: ut accusatio Marci Tullij; actiue: accusatio Verris, passiue: donatio mariti, actiue. donatio uero bonorum passiue: & cætera.

De Bene, & Male, cum uerbis. Cap. LXXXVII.

Male iudico, male censeo, male pronuncio, male opinor, male sentio, male existimo, hoc male ad meipsum refertur, erroremq; meum declarat: Male cogito, ad alterum refertur, significatq; perniciem, non errorem, ut Cicero: Carthaginem diu male cogitantem, non prius timere desinam, quàm excisam cognouero: male cogitantem uidelicet mala in alterum, perniciemq; cogitantem, non autem seipsam fallentem. Item male dico tibi, male opto, male precor tibi, male imprecor. His nonnihil similia sunt, male de te sentio, male tu de me existimas, male de illo indicamus. Non error hic sentientis, existimantis, iudicantisq; innuitur, sed uitium de quo iudicamus, existimamus, sentimus. Male quoque audio, id est infamor crimina mea audiẽs, cuius contrarium est male dico. Sallustius in Ciceronem: Respondebo tibi, ut, si quam uoluptatem male dicendo cepisti eam male audiendo amittas. Bene quoque maxima ex parte huic simile est, ut de te bene sentio, bene tibi precor, bene de te mereor.

De Loco patris, & In locum patris, & similibus.
Caput. LXXXVIII.

Loco patris, loco fratris, loco filij te habeo, non ita accipitur, quòd, ubi illi antea erant, ibi tu nunc apud me sis, sed quòd in ea charitate, qua illi, aut fuerunt, aut sunt, aut essent, aut esse debent, ut Chrysis Pamphilo apud Terentiũ loquitur: Si te in germani fratris dilexi loco. Cic. in Verrem: In parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere. Illa autem sententia in locum potius, quàm in loco, requirit tale aliquod uerbum, quale est apud Quintilianum: Nam quomodo pugnam ineuntibus tot simul metus laborum, dolorũ, postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerint? Et alibi: Non perdidit filium quisquis occidit: explicat à dolore patrem, quod sibi uidetur fecisse rem maximam, & iuuenis in locum amissi substituit de uanitate solatium. Ergo ita dicitur, ubi aliud erat, aliud successit, quæ diuersa à superiori sententia est. Loco uoluptatis mihi est, loco turpitudinis, loco honoris .i. uoluptuosum, turpe, honorificũ. Illud aũt hac in parte competit, ut dicamus, nõ recordari me, an usq̃ reperim genus illud sermonis, quo Ecclesiastici passim utũtur: Ego hẽo te in patrem, tu es mihi in filiũ, accipio te in fratrẽ. Dicunt .n. ueteres, hẽo te loco patris: tu es mihi loco filij, accipio te loco fratris: uel habeo te pro patre, tu es mihi pro filio, accipio te pro fratre, & nonnullis alijs modis. Atque hic uidetur aliquid non utique tale esse, sed perinde esse, ac si tale foret. Ideoq; expositiones nostræ locum habent, ubi tale aliquid non est, ut dixi, sed pro tali habetur, ut in illo: Ex illa hora accepit eam discipulus in suã: quod liceret dicere, accepit eam loco matris, uel pro matre, siue pro sua: non autem ita in illo, quod pro uero accipi debet: Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Licuisset ergo dicere, id est dixissent ueteres, ego ero illi pater, ipse erit mihi filius: sed more Græcorum, unde hæc sumpta sunt, nostris ecclesiasticis ita loqui placuit. Iidem ueteres, qui illo modo locuti non sunt, sic tamen loquebantur: reuertor in patrem tibi, redij in amicum: sed hic uerbum est significans motum. Quintil. Et post exitum amici reuertor in patrem. Q. Curtius tamẽ lib. V. Igitur rex, arci Babyloniæ Agaticam in præsidem esse iussit.

De uerbis ad autoritatem pertinentibus. Cap. LXXXIX.

More maiorum comparatum est, legibus ita comparatum est, legibus ita constitutum est, ita natura comparatum est, ita natura constitutum est, ita natura præscriptum. Hoc nobis ipsa

natura præscribit, nobis natura datum est, ut periclitantes alleuemus. Hoc ratio ipsa præscribit, ita uidetur ratio dictare.

De Nihil ad te, & Quid ad te. Cap. XC.

Ddidit etiam illud: equites non optimos misisse credo Cæsar, nihil ad tuum equitatum, id est nihil ad comparationem tui equitatus. Idem Cic. Persium non curo legere: hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus, Lælium Decimum uolo, quem cognouimus uirum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium, id est nihil ad Persij comparationem. Quale est, Quum subintelligitur pertinet: ut hoc, quid ad te? hoc nihil ad te, supple pertinet: uel potius parum est, ut sit in comparatione Persij, parum doctus, & in comparatione tui equitatus sint parum boni equites. Terentius: Est'ne, ut fertur, forma? sane: at nihil ad nostram hanc: nō planè nihil, sed parum potius accipiendum est.

De communione gerundij, & nominis. Cap. XCI.

Nter agendum, inter actionem, in agendo, inter cœnandum, inter cœnam, in cœna, super cœnam, inter consulendum, siue consultandum, inter consilia, siue consultationes, in consulendo, siue consultando.

Et appellant te homines sapientem. Cap. XCII.

T appellant te homines sapientem, & existimant te malum esse, & dicunt, & sentiunt: illum & putant probum, & loquuntur: hi & habentur mali, & appellantur. Diligentia honores & gignit, & continet. Studio literæ & parantur, & conseruantur.

De Memoria & Memoriter, cum alijs uerbis. Cap. XCIII.

Emoria teneo, non memoriter: pronuntio memoriter, non memoria. Cic Memoria teneo bello Marsico cum Quinto Octauio. Idem: Quintus Mutius Augur Scæuola multa narrare de C. Lælio socero suo memoriter, & iucunde solebat. Complector tamen memoria, & memoriter. Repeto memoria, & memoriter. Quintil. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere. Cic. Complectebatur memoriter, diuidebat acute. Quintil. Memoria repeto conuictos à me, qui reprehendere erant ausi, quòd hoc uerbo pepigi usus essem. Terent. An cognoscit signa? ac memoriter. Aliud tamen est ille ablatiuus, quàm illud aduerbium. Memoria enim

enim quid significat, apparet. Memoriter uero est, quod literatores nostri imperitij dicunt, corde tenus, mente tenus. Apud Plinium tamen ad Romanum lego: Tu facilime iudicabis, qui tam memoriter tenes, ut cum hac conferre possis: si recte sic scriptum est, recte sic dici iudicabo.

De facio tibi iniuriam, & Afficio te iniuria.
Caput. XCIIII.

Facio tibi iniuriam, & facio tibi contumeliam. Afficio te iniuria, & afficio te contumelia. Facio tibi molestiam non ita libenter dixerim, ut afficio te molestia.

De uerbo Impono. Cap. XCV.

Impono tibi hoc oneris, notum est, quid significet. Impono tibi, idem quod decipio te. Quintil. Quid quod hoc ipsum tam placide, tam quiete facit, quasi captet imponere? Et alibi: Fefellit te ingenitus honestis animis gloriæ amor, spes tibi perpetuæ laudis imposuit. Vnde impostores dicuntur, qui alios uerbis magna polli centibus, incantationibusq́; seducunt, ac decipiunt. Paulus: Item aleatores, & uinarios non contineri edicto, quosdam respondisse Pomponius ait, quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces, aut litigiosos. Vulpianus: Non tamen, si incantauit, si imprecatus est, si (ut uulgari uerbo impostoris utar) exorcizauit, non sunt ista medicinæ genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum prædicatione affirment.

De uerbo Spectat. Cap. XCVI.

Ad me spectat, id est ad me pertinet. Ad mortem spectat, id est ad mortem quasi respiciendo tendit. Cicero officiorum libro tertio: Ad extremum, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem anteponet saluti patris. Quintilianus in paupere amatore: Et quod ad pessimum spectat euentum, miserabilis sis oportet, ut amator esse uidearis.

LAVRENTII VALLENSIS IN QVARTVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

CIO ego nonnullos, eorum præsertim, qui sibi sanctiores, & religiosiores uidentur, ausuros meum institutum hoc, laborem'q; reprehendere, ut indignum Christiano homine, ubi adhortor cæteros ad librorum secularium lectionem, quorum, quòd studiosior esset Hieronymus, cæsum se flagellis ad tribunal Dei fuisse confitetur, ac accusatum'q; quòd Ciceronianus foret, non Christianus, quasi non posset fidelis esse, & idem Tullianus. Eo'q; spopondisse, & id diris execrationibus, libros seculares postea se non esse lecturum. Hoc crimen nō magis ad præsens opus pertinet, quàm ad meipsum, ac cæteros literatos, quorum studium, ac doctrina literarum secularium reprehenditur. Respondeamus igitur istorum accusationi, eo'q; uicissim, & quidem in præteritum quoque accusemus, quorum culpa non ex minima parte Latinæ literæ iacturam, naufragium'q; fecerunt. Quid? ais tu nō esse legendos, autore Hieronymo, seculares libros? Qui sunt isti quæso libri? omnes'ne oratores, omnes historici, omnes Poëtæ, omnes philosophi, omnes iurisconsulti, cæteri'q; scriptores? an unus Cicero? Si illos dicis, ut debes dicere, cur non cæterarum quoque literarum studiosi abs te reprehenduntur, cum quibus me aut damnare debes, aut absoluere? Sin ita non sentis, & solū Ciceronem reum facis, uide ne stultum Hieronymum uideri uelis, qui neminem secularium promisit se lecturū, quum de Cicerone tantum promittere deberet. At non, quid ille promiserit, inquis, est intuendum, sed quid accusatus sit. Fuit autem accusatus, quòd esset Ciceronianus. Ita'ne? missum ergo faciamus Ciceronem, relinquamus, abijciamus. Quid de alijs autoribus senties? Quid de toto disciplinis? certe omnes seculares sunt, atque adeo gentiles, id est non à Christianis, nec de Christiana religione conscriptæ. Si legendas ais, tibi ipsi repugnabis, qui mihi harum obijcis lectionem. Si negas, etiā atque etiam considera, ne secularium disciplinarum familiæ in te impetum faciant, te'q; omnes nemine auxilium ferente discerpant. Minime, inquis, ita est. Sed quum Hieronymus quòd Ciceronianus est, reprehenditur, id reprehenditur, quòd studiosus eloquentiæ esset. Ideo'q; damnati, & repulsi intelliguntur, qui comparandæ eloquentiæ gratia lectitantur. Iam uideo, times inuidiam, sed sero times, & in eodem

hæsitas

hæsitas luto, si tantum eloquentes excludis. Cur modo in uniuersum mihi uetabas (ut sæpe facere soles) legēdos secularium libros: at postea accusationem temperasti, et de eloquentibus duntaxat intelligis. Ita sit: erraueris sanè, do ueniam imperitiæ, parco cupiditati feriendi, licet la cessitus. Cur tamen ab Hieronymo dissides, qui seculares, non autem eloquentes, se nolle tangere promisit? Cur tu neque cum iudice illo unū Ciceronem intelligis, neq; cum Hieronymo uniuersos seculares? Quid sibi uult ista anceps, uacillansq; sententia? quanquam (dij boni) nihil ne in illis libris, nisi eloquētia est? non memoria temporum, gentiumq; historiæ, sine quibus nemo non puer est? non multa ad mores pertinē tia? non omnium disciplinarum tractatio? Nunquid hæc omnia negligam, ne forte, dum talia discere uolo, eloquentiam discam, & uenenū bibam hoc uino dilutum, malimq; aquam & quidem cœnosam potare, quàm cum hoc timore falerna dulcissima? Porrò quinam sunt isti libri in quibus uenena eloquentiæ occultantur? Certe nullos ego scio nō eloquentes, nisi tuos, tuorumq; similium, quibus nec robur ullum adest, nec splendor: contraq; cæterorum opera pro sua unumquodque portione miram quandam præ se ferunt bene dicendi elegantiam. Ita aut eloquentes, aut nulli libri legendi erunt. An ex his duobus, de quibus Hieronymus meminit, aut ille Græcus infacundus fuit, aut noster Latinus ulli duntaxat Latinorū in philosophia secundus? quorum uterq; nescias præstantior sit philosophus, an orator. Quòd si omnes libri ueterum ita sunt eloquentes, ut uel plurimum sapientiæ, ita tradentes sapientiam, ut uel plurimum eloquentiæ habeant: quinam isti erunt, quos ob eloquentiam damnandos putemus? Atque, quum eos duos lectitasse se Hieronymus fateatur, uide ne non tam de Oratorijs Ciceronis operibus, quàm de philosophicis dictum existimare debeas. Ego certe de philosophicis dictum accipio, ubi soli philosophi nominantur, quodq; Platonicus esset, non ideo non obiectū, quasi sancte faceret Platonem legens, sed tantū Ciceronianus, quòd homo latinus magis Ciceronis stylum cupiebat exprimere, stylum inquam, quali ille utebatur in quæstionibus philosophiæ, non quali in forensibus causis, concionibus'ue, aut in senatu. Non enim orator causarum ciuilium Hieronymus, sed scriptor sanctarum disputationum studebat euadere. Cur nō ergo credamus, non minus Platonem nocuisse ei, quàm Ciceronem? cur non magis philosophos, quàm oratores? At ornatus ipse dicendi reprehensus est, non scientia. Si ita est, omnes ad unum reprehendūtur: quis enim caret ornatu? in quo tu intolerabili calumnia uteris, quum non sit facta mentio de ornatu in illa accusatione, sed quòd tantum Ciceronianus esset. Nunquid tantum in Cicerone ornatus? non'ne & philoso

phia? non cæteræ artes? non (ut dixi) in Platone facundia? non in cæteris? cur non omnes pariter exterminamus? cur non potius Ciceronis philosophia nocuisse putāda Hieronymo est, quàm ars dicendi? Nolo hoc in loco comparationem facere inter philosophiam, & eloquētiam, utra magis obesse possit, de quo multi dixerunt, ostendentes philosophiam cū religiōe Christiana uix cohærere, omnesq; hæreses ex philosophiæ fontibus profluxisse. Rhetoricam uero nihil habere, nisi laudabile, ut inuenias, ut disponas, quasi ossa, & neruos orationi des, ut ornes, hoc est, ut carnem, coloremq; inducas: postremo ut memoriæ mandes, decenterq; pronuncies, hoc est, ut illi spiritum, actionemq; tribuas. Hæc ego cuiquā nocere posse credam? nisi ei, qui cætera negligat, & præsertim ueram sapientiam atque uirtutes, quod Hieronymus non faciebat. Hanc ego artem obfuturam putem? profectò non magis, quàm pingendi, fingendi, cælandi, & (ut de liberalibus dicam) quàm musices artem. Et si ex his, qui bene canunt, bene pingunt, bene fingunt, cæterisq; artibus multum usus, atque ornamenti diuinis accedit rebus, ut propè ad hanc rē natæ esse uideantur: profectò multo plus accedet ex eloquētibus. Quare non fuit illa accusatio, quòd Ciceronianus esset Hieronymus: sed q̄ non Christianus, qualem se falsò esse prædicauerat, quum literas sacras despiceret: non studium huius artis, sed nimium studium, siue huius artis, siue alterius, ita ut locus melioribus non relinquatur reprehensus. Non cæteri, sed solus Hieronymus accusatus est: alioqui cæteri simili castigatione correpti fuissent. Neque enim una omnibus medicina conuenit, & alios aliud decet. Neque semper, & ubique idem aut permittitur, aut uetatur, neque ille hoc alijs uetare ausus est, ne facerēt: contràq; plurimos laudauit, tum superiorum, tum suorum temporum eloquentes. Verum quid multis agimus? Quid Hieronymo ipso eloquētius? quid magis oratorium? quid (licet ille sæpe dissimulare uelit) bene dicendi solicitius, studiosius, obseruantius? Quid, quod ne dissimulabat quidem (nam obijciente sibi hoc somnium Ruffino, hominem deridet) planeq; fatetur se lectitare opera gentilium, & lectitare debere? Idq; cum in alijs multis locis (quanquam etiā sine confessione palàm est) tum uero epistola illa ad magnum Oratorem. I nunc, & uerere, ne aliena accusatio tibi obsit, quum illi non obfuerit sua: & non audeas facere, quod ille rescissa pactione facere non timuit: tametsi non desunt, qui credant eum puerili ætate illa percepisse, semperq; postea memoria tenuisse. O ridiculos homines, et omnis doctrinæ imperitos, qui opinentur eum tantam rerum copiam, ac scientiam, qua nulli Christianorum cedit, aut tam cito potuisse discere, aut tandiu non potuisse dediscere, quum & rarissimi reperiantur, qui centesimam partem scientiæ illius

illius assequi possint, & non minore labore (ut antiquitus dictum est) haec facultas retineatur, quàm paretur: & tamen quantulum interest inter furari, & furtum non reddere? Quid prodest alijs furtum prohibere, ne furentur, si tu furto tuo palàm potiris? Si non debemus discere eloquentiam, nec uti certe si didicimus. Quid quòd libros gentiliũ saepe in testimonium assumit? quos si non licet legere, minus profecto legendos exhibere: & si nos dehortaretur à lectione gentilium (quod nõ facit) magis nitendum putarem, quid ipse ageret, quàm quid agendũ alijs diceret: ueruntamen semper ipse idem dixit, & fecit. Nam, postquam teneram illam aetatem saluberrimo sacrarum scripturarum alimento pauit, ac in ea, quam despectam habuerat, scientia sibi uires fecit, iamq; extra periculum positus, ad lectionem gentilium rediјt, siue ut illinc eloquentiam mutuaretur, siue ut illorum bene dicta probãs, male dicta reprehenderet: quod caeteri omnes Latini, Graeciq; fecerũt; Hilarius, Ambrosius, Augustinus, Lactantius, Basilius, Gregorius, Chrysostomus, alijq; plurimi, qui in omni aetate pretiosas illas diuini eloquij gemmas, auro argentoq; eloquentiae uestierunt, neque alteram propter alteram scientiam reliquerunt. Ac mea quidem sententia, si quis ad scribendum in theologia accedat, parui refert, an aliquã aliã facultatem afferat, an non: nihil enim ferè caetera conferunt. At qui ignarus eloquentiae est, hunc indignum prorsus, qui de theologia loquatur, existimo. Et certe soli eloquentes, quales ij, quos enumeraui, columnae ecclesiae sunt, etiam ut ab Apostolis usque repetas, inter quos mihi Paulus nulla alia re eminere, quàm eloquentia uidetur. Vides igitur, ut in contrarium res ipsa recidit. Non modo non reprehendendum est studere eloquentiae, uerumetiam reprehendendum, non studere. Et ego sic ago, tanquam eloquentiae contra calumniantes patrocinium praestem, quod est maius proposito meo. Non enim de hac, sed de elegãtia linguae latinae scribimus, ex qua tamen gradus fit ad ipsam eloquentiam. Verum, si quis eloquens non sit, ita demum non erit castigandus, si talis non potuit euadere, non si hunc laborẽ effugit. Qui uero eleganter loqui nescit, & cogitationes suas literis mandat, in theologia praesertim, impudentissimus est, & si id consulto facere se ait, insanissimus: quanquam nemo est, qui nolit eleganter, & facunde dicere: quod quum ipsis non contigit, uideri uolunt (ut sunt peruersi) nolle, aut certe non debere sic dicere. Ideoq; aiunt gentiles hoc modo locutos esse, non decere eodem loqui Christianos, quasi illi, quos nominaui, more istorum locuti sint, & non more Ciceronis, caeterorumq; gentilium, qui qualiter loquantur, nec cognitum isti, nec expertum habent: non lingua gentilium, non grammatica, non rhetorica, non dialectica, cae-

teræq; artes damnandæ sunt (siquidem Apostoli lingua græca scripserunt) sed dogmata, sed religiones, sed falsæ opiniones de actione uirtutum, per quas in cælum scandimus. Cæteræ autem scientiæ, atque artes in medio sunt positæ, quibus & bene uti possis, & male. Quapropter conemur obsecro eò peruenire, aut saltem proxime, quò luminaria illa nostræ religionis peruenerunt. Vides quàm mirabili ornamento uestes Aaron distinguantur, quàm arca fœderis, quàm templũ Salomonis, per hoc mihi significari eloquentia uidetur, quæ (ut ait nobilis tragicus) regina rerum est, & perfecta sapientia. Itaque alij ornant domos priuatas, hi sunt qui student iuri ciuili, canonico, medicinæ, philosophiæ, nihil ad rem diuinam conferentes. Nos ornemus domum Dei, ut in eam ingredientes non ex situ ad contemptum, sed ex maiestate loci ad religionem concitentur. Non possum me continere, quo minus, quod sentio, dicam. Veteres illi theologi uidentur mihi uelut apes quædam in longinqua etiam pascua uolitantes, dulcissima mella, ceras q; miro artificio condidisse. Recentes uero formicis simillimi, quæ ex proximo sublata furto grana, in latibulis suis abscondunt. At ego (quod ad me attinet) non modo malim apes, quàm formica esse, sed et sub rege apum militare, quàm formicarum exercitum ducere. Quæ probatum iri bonæ mentis iuuenibus (nam senes desperandi sunt) confidimus. Nunc ad inceptum redeo. Quanquam ea, quæ sequuntur, à superioribus nonnihil differant. Tractabimus enim de uerborum significatione, neque de omnibus uocabulis, sed quasi gustum quendã, & eorum maxime quæ ab alijs tractata non sunt, nam de omnibus dicere propè infinitum est.

De Libertinus, & Libertus. Cap. I.

Libertinus, & libertus sola elegantiæ gratia habent differentiam, quam nec grammatici, nec iurisperiti (quod maxime pudendum est) sciunt, quam ne eorum quidem aliquem, qui his temporibus merito bene scribendi laude celebrantur, inueni scientem: quod nolim uideri contumeliose dictum, sed necessario potius, atque honeste. Vereor enim, ne per facilitatem, qua semper candide, quæcunq; studio inuestigassem, cum amicis communicaui, amici ipsi (si modo tales amici dicendi sunt) laudem mihi præripiant: quod crimen longe à me semper absuit. Et ex omnibus, quæ in hoc opere præcipimus, profiteor nihil omnino ex aliquo huius ætatis uel audiuisse, uel legisse. Itaq; sic mihi meam ab alijs gloriam præcipi moleste fero, ut illorum à me præripi nefas puto. Nemo autem literatorum erit, quorum paucissimi mihi familiares non sunt, qui se hoc antea ignorasse, & à me uel uerbo, uel scriptis didicisse neget. Igitur Libertinus relatiuum est ingenui,

nui, Libertus relatiuum est patroni, licet unus, idem'q; sit & libertinus, & libertus. Per libertinum significamus conditionem hominis, sicut per ingenuum: Per libertum significamus priuatum quendam respectum, sicut per patronum. Ideo'q; libertinus adiectiuum est, sicut ingenuus: eo'q; nō fit à libertina libertinabus, ut à liberta libertabus. Libertus substantiuum, sicut patronus. Illud'q; solemus diffinire, hoc non solemus: ut in iure ciuili, Libertini sunt, qui iusta seruitute manumissi sunt. Quemadmodum è contrario ingenui sunt, qui libera matre nati nec postea serui facti sunt. Significatur enim (ut dixi) conditio hominis per ingenuum, & libertinum: ut libertinus homo, libertina mulier, libertinæ conditionis: non autem libertus homo, liberta mulier, libertæ conditionis. Hæc enim priuatum quendam significant respectum ad patronum, patronam'ue relata, id est ad eum, eam'ue, qui antea dominus, aut, quæ domina huius fuit, quum seruus, ancilla'ue esset, ut libertus Cæsaris, libertus Messalinæ, liberta Claudij, liberta Agrippinæ: non autem libertinus Cæsaris, aut libertina. Ideo'q; interrogamus, hic ingenuus est, an libertinus? non autem, an libertus: & quum responsum est libertinus, interrogamus, cuius libertus? non aūt, cuius libertinus. Respondetur'q;, est libertus meus, aut tuus, aut illius, aut Catonis, aut nullius. Atque libertus sine patrono, patrona'ue non est. Libertinus esse potest, quamuis necesse est eum aliquando habuisse: quo factum est, ut dicamus colliberti, collibertæ'q;, quemadmodum conserui, conseruæ'q;, quòd ij plures sub umbra unius patroni sint, sicut illi sub imperio unius domini: non autem collibertini, aut coingenui: ad nullam enim alteram priuatam personam plures horum referri possunt, nec alij ab alijs distinguuntur. Colliberti à collibertis diuisi sunt, ut mei à tuis, & conserui à conseruis, quemadmodum conciues mei à conciuibus tuis, qui alterius ciuitatis es: condiscipuli mei à tuis, commilitones mei à tuis, qui sub alio uel præceptore, uel duce es. Libertinis uero, atque ingenuis hoc non contingit, quum non magis nexus mihi sit cum ingenuis meæ urbis, & tibi cum libertinis tuæ urbis, quàm cū alijs quibusuis. Ideo'q; non dicuntur coingenui, & collibertini. Et libertus, collibertus'q; esse aliquando quis desinit, libertinus esse non desinit. Denique, licet poteramus altero horum nominum esse contenti, tamen distinguere ueteribus placuit priuatum respectum à publico. Et ideo libertinitas dicimus, non libertitas. Ex seruo tamen, non quòd ad priuatum dominum refertur, fit seruitus, sed quòd ad publicum: dicimus enim non modo seruus tuus, seruus meus: sed etiam sine respectu patroni, ut hic seruus, & homo seruus, quod in liberto non fit. Cæterum cogitanti mihi unde factum sit, ut in tanta exemplorum co-

pia elegantiam hanc accuratissime custodientium, tamen tot hominum millia nunquam annotauerint: hoc uidetur causæ fuisse, quod frequenter inuenirent sine mentione patroni, libertum nominari, quo falli sopitæ negligentiæ fuit. Si enim nonnunquam reperiebant liberto non apponi patronum, tamen reperiebant libertino nunquam apponi, quanquam semper adhæret liberto patronus uel nominatim, uel subintelligendo, ut in multis fit: quale est, uendidi patrimonium, suppletur meū: collocasti filiam, suppletur tuam: publicauit opus, suppletur suum. Ita hoc loco, quale apud Quintilianum: Licet nihilominus amicum grauem uirum, aut fidelem libertum lateri filij sui adiungere, uidelicet suum. Cicero pro Sextio, quum ait: Quintum fratrem auxilio seruorum, libertorumq; ereptum à ferro Clodianorum, non genus seruile, libertinumq;, nec cuiuscunque seruos, libertosq; significat, sed suos ipsius. Quid attinet plura ex iure ciuili exempla repetere, quum etiā sint distincti tituli de libertis, & libertinis? Quam differentiam qui ignorat (omnes autem legulei ignorant) plurima, & capitalia in ipso iure ciuili peccata committit. Seruius grammaticus (si codex est fidelis) pro libertino posuit libertum in octauo Aeneidos: Feronia mater nympha Campaniæ, quam etiam supra diximus. Hæc etiam libertorum dea est, in cuius templo raso capite pileum accipiebant. Adijciam, quod ait Suetonius in uita Claudij in ipsum Claudium: Ignarus temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.

Inter Accessus, & Accessio, Actus, & Actio, Gestus, et Gestio, quid intersit. Cap. II.

Accessus, & accessio differunt. Siquidem accessus est aditio, siue appropinquatio. Accessio autem adiectio, atque incrementum: quæ differentia rara est in consimilibus nominibus. Satus enim, & satio idem sunt, cultus, & cultio, motus, & motio, actus, & actio, nisi quòd dicimus actionem causarum, non actum, & actū comœdiarum, non actionem: cursus, & cursio, abusus, & abusio. Gestus quoque, & gestio non parum differunt. Nam gestus est actio quædam, & quasi pronunciatio corporis. Gestio uero est administratio, et actio, quamuis parum in usu est. Hæc autem duo, de quibus dicere institueram, ideo differunt, quòd uerbum, unde descendunt, dupliciter et regit, & significat: ut, accede ad ignem hunc, id est adi, atque appropinqua. Et, hoc calamitatibus meis pōdus accessit, uel ad calamitates meas, id est adiunctum est, & increuit. A prima significatione nascitur accessus, cuius contrarium est recessus. A secunda accessio, ut Cicero: Accessionem adiunxit ædibus, id est adiectionem, & incrementum.

Præter

Præter usum tamen superiorum Macrobius in commentariis naturalibus dixit: Aut enim accessio, aut in læuam, dextramue reflexio, aut sursum quis, aut deorsum mouetur, aut in orbem rotatur. Et iterum: Has solis portas physici uocauerunt, quia in utraque obuiante solstitio ulterius solis inhibetur accessio. Accessus ipse dixissem potius, Ciceronem imitatus, qui tertio de Oratore libro ita ait: Vt luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat. Nam quòd febris accessio sæpe legitur, ego pro incremento accipio, non pro accessu, alioqui aliquando legeremus, accessus febris, si idẽ esset, quod nunquam fit. Plinis lib. XXIII. Sed id dandum quidam non nisi in accessione censent, alii non nisi in remissione, Illi ut sudorem coërceant: hi quia tutius putant. Accessionem, remissionemq; pro contrariis posuit: & si remissio imminutionẽ significat, profecto accessio significat incrementum. Quia dixi nomina in us, & in io à supinis profecta, ferè eiusdem significationis esse: hoc exceptionis addo, quòd ea, quæ positionem habent in io, latius significare solent, nec actionem modo, sed rem etiam, ac corpus: ut aratio, possessio, sessio. Cic. in Philipp. Hæ quondam arationes Campani, et Leontini agri in populi Romani patrimonio glandiferæ, & fructuosæ ferebantur, id est agri ad arandum idonei. Idem in eisdem: Quid possessiones datis, quid ereptas proferam? Idem de Oratore: Tot locis sessiones gymnasiorum, id est tot sedilia. Ea tamen quæ sunt in us, pro personis accipi solent. Conuentus non est conuentio, sed homines, qui unum in locum conuenerunt. Consessus non est consessio, sed homines uno in loco considentes.

Obseruatio & Obseruantia. Cap. III.

O Bseruatio, & obseruantia simili quodam modo, ut accessus, & accessio, differunt. Obseruo nanque duo significat, unum est, quod custodio aliquid oculis, animoq; in modum speculatoris, ne nos silentio, tacitoq; prætereat: ut, obserua transeuntes, obserua filium, obserua Dauum, quid agat, quid loquatur, quasi custodi, & ad notæ. Et hinc fit obseruatio, quasi annotatio, & animaduersio. Item obseruo non speculantis modo, sed admirantis, uenerantisq;, & id tãtum in homines non in res; quoties quem uel uirtute, uel dignitate suspicimus, & colimus: unde fit obseruantia, quæ est ueneratio quædã, & honoris exhibitio. Quare melius obseruationem, quàm obseruantiam hi, qui nominantur fratres, suum institutum nominarent.

Potus & Potio. Cap. IIII.

P Otus, & potio nõ differunt nisi ob huiusmodi causam. Potus. n. uini, aquæ, similiumq; dicitur. Potio uero à medicis datur ægrotanti, quod Græce dicitur φάρμακον. Nonnunquã

tamen potio pro potus accipitur. Seneca de tranquillitate: Aliquando uectatio, iterq;, & mutata regio uigorem dabunt, conuictusq;, & liberalior potio. Cic. in Tusculanis: Quid quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo, & potione repleti? Et alibi: Tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur uires, non opprimantur.

Senes, Veteres, & Antiqui. Cap. V.

S Enes uocantur quantum ad priuatam ipsorum uitam, quòd usque ad senilem aetatem uixerunt. Veteres quantum ad publicum tempus, quòd alia aetate uixerunt, etiamsi ad senium non peruenerunt. Vnde quidam iuniores, fuerunt seniores ueteribus. Antiqui utrique dicuntur, sed magis ueteres, quàm senes.

Defectus, Culpa, & Defectio. Cap. VI.

D Efectu medicorũ multi perierũt: plures tamẽ culpa eorũ. Is nanq; defectu medici perit, cui medicus praesto non est. Culpa uero medici, qui moriturus nõ erat, nisi praesto ipsi medicus fuisset, quam maiorem partem esse arbitror. Hoc ideo dixi, quòd nonnulli pro culpa medicorum, aiunt defectu. Et uitia hominũ, rerumq; uocant defectus, quum dicere deberent uitia, uel culpas, uel mendas, ut menda libri. Defectio plurimum à defectu dissentit, quum sit recessio aut militum, aut ciuitatis à domino, uel à superiore. Est enim deficere desistere, & à ductu alterius recedere, & quasi rebellare. Et defectio, quasi rebellio: quae exempla passim reperiuntur.

Rumor, & Fama. Cap. VII.

R Vmor, & fama idem sunt, quorũ alterum latinũ, alterum è graeco est. Cic. in Philipp. Improbissimis rumoribus dissipatis. Et non longe post. Hoc triduo, uel quatriduo tristis à Mutina fama manarat. Et statim post Famam istam fascium dissipauerunt. Significatur autem his duobus nominibus, sermo quidã in populo sine certo autore, de re aliqua recenti, siue bona, siue mala. Exẽplum rumoris de re bona ponamus. Liu. lib. II. Manat tota urbe rumor, Fabios ad coelum laudibus ferunt. Freqũeter tamen fama etiam pro sermone nõ rei recentis, sed iã inueteratae, et pro opinione quadã: ut, fama est, Athenas iam plus annorũ uiginti millibus fuisse cõditas. Et pro laude, & pro celebritate hominis: ut, fama Camilli, fama Scipionum, Metellorum, Fabiorum, & eorũ quoq;, qui uiuunt: ut fama mea, fama tua, fama illius, pro quo non recte dixeris rumor.

Murus, Paries, Moenia, & Ianua. Cap. VIII.

M Vrus, & paries quid differant, superuacuum erat admonere, nisi his temporibus (ut sunt omnia deprauata) murus pro paries à pluribus usurparetur, quanquam apud Graecos eo

dem sono pronunciatur utrunque, distinctum tamen & literis, & genere. Murus est urbis lapideus ambitus, qui Graece dicitur τὸ τεῖχος. Paries uero domorum, Graece ὁ τοῖχος. Murus est etiam non urbis, sed urbis tamen similiũ, ut munitionum, castrorumq́. Moenia pro muris accipi solent, & pro aedificijs ipsius urbis. Porta murorum est, munitionumq́, atque castrorum. Ianua, parietis, ac domorum.

Gesta, & Acta. Cap. IX.

Gesta, & acta hoc differunt, quia illa sunt in administratione magistratus, & in rebus maioribus, & ad rempublicam, uel ad plurimos spectantibus: ut gesta Alexandri, gesta Pōpeij, gesta Caesaris. Acta uero etiam rerum priuatarum, & minorum ac familiarium. Vt Cicero: An in commentariolis, & chirographis, et libellis se uno autore prolatis: ac ne prolatis quidem, sed tantum modo dictis, acta Caesaris firma erunt: quae ille in aes incidit, in quo populi iussa, perpetuasq́ leges esse uoluit: pro nihilo habebuntur? Equidẽ existimo, nihil tam esse in actis Caesaris, quàm leges Caesaris. Quidã illud eiusdem ita legunt in Sallustium: Quòd aut, si de mea uita, atq́ actibus huic conuitiatori respõdeo, inuidia gloriam consequetur. Reor scribendum esse, actis. Quòd si scribi potest actibus (ut est apud Luc. Licet ingentes abruperit actus) minus miror, cur actus Apostolorũ magis, quàm acta dicamus. Idem tamen sunt actus, & actiones.

Natalia, Natalis, Natalitius. Cap. X.

Natalia significant, quod natalis, qui est dies natalitius, utrũque conuersum in substantiuum ab adiectiuo, hic & haec natalis, & hoc natale, ut natalis horae tempus apud Quint. in Gladiatore. Natales uero magis conditionem sanguinis, et familiae, ut generosi natales, obscuri natales, ut idem Quintil. in eadem declamatione: Cuius interiecto mari non fortunam quisquam nosse, non natales, non patrem poterat. Plinius ad Messium: Nonnunquam candidatus aut natales competitoris, aut annos, aut etiam mores arguebat. Hic pro ignobilitate accipitur, illic pro nobilitate.

Praecepta, & praeceptiones pro eisdem accipi, Instituta, et Institutiones differre. Cap. XI.

Praecepta, & praeceptiones indifferenter utimur pro disciplina. Instituta, & institutiones per differẽtiam. Instituta enim sunt mores consilio, & ratione sumpti. Nam mores bonos, & malos dicimus, & in morem, id est similitudinem, ut in more leonis: in morem stagni, placidaeq́ paludis, inquit Vergilius: Institutum autem bonus mos, ut: faciam meo instituto. Licet institutum nonnunquam significet inceptum propositum, ab instituo, quod est incipio. In-

stitutæ uero (ut instituerã dicere) boni mores sunt, consilio, & ratione sumpti. Quintilianus: Nam is, quanquam triennium nutricibus dederit, tamen ab illis quoque iam formandam quamoptimis institutis mentem infantium iudicat. Cur tamen ad literas non pertineat ætas, quæ ad mores iam pertinet? Eandem rem appellans instituta, & mores. Apud Valerium Maximum titulus est de institutis antiquis, quasi de moribus antiquis. Institutiones, sunt præceptiones, quibus instituũtur, & docentur homines, ut libri ab eodem Quintiliano, ac Lactantio, multisq; alijs autoribus inscripti, de institutione oratoria, siue ab alio nomine, atque materia.

Aduocatus, & Patronus. Cap. XII.

Duocatus, & patronus sic differunt, quòd illud generalius est nomen, quàm hoc, ut non tantum significet eum, qui alterius causam agit. Siquidem quicunque adest alteri in causa officij gratia, aduocatus appellatur, etiam si nihil dicat, neque agat: sed qui tantum paratus sit defendere. Vt Terentius in Eunucho: Tu abi, atque ostium obsera intus, ego dum hinc transcurro ad forum. Volo ego adesse hic aduocatos nobis in turba hac. Et Cicero, quum in alijs multis locis, tum pro Cecinna: Qui ad possidendum prædium contulit se cum aduocatis, quorũ præsidio ab aduersarij iniuria tutus esset, qui & ipse uenit cum aduocatis suis, sed armatis ad arcendum Cecinnam à prædio. Patronus autem proprie est, qui agit causam, sed accusati non accusantis. Quintilianus: Quum accusatori satis sit, plerunque uerum esse id, quod obiecerit, patronus neget, defendat, transferat: accusator præmeditatus pleraque domo affert, patronus ex inopinatis frequenter occurrit. Accusator dat testem, patronus ex eo refellit. Ex quo colligitur accusatorẽ nunquam patronum esse. Verum quoniam non omnis lis circa accusationem, & defensionem criminũ uersatur, ut in mutuis, depositis, locato, & conducto, similibusq;, in ea res tam actor, quàm defensor solet appellari patronus. Quippe quũ uterque non alterius oppugnandæ, sed suæ defendendæ partis gratia dicat, ut idem: Nec immerito quidem, quanquam in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patronorum. Patronus etiam dicitur respectu liberti. Et nescio an hic ab illo, an ille ab hoc nominatus sit, utrunque tamen à patre uenit. Vterque enim simile quiddam patris habet, & ut dominus manumissione serui liberat eum misera conditione, ita aduocatus hominem obnoxium potestate iudicum, & periculo litis, opera sua liberat. Propter quod clientem uocamus ipsum litigatorem, cuius causam agimus: & eum, qui sectator est sub tutela alterius, et penè famulus, quales sunt liberti in patronos.

Et

Et patrocinari tum uerbo, quàm facto imbecilliorem protegere, à quo sit patrocinium.

Facies, & Vultus. Cap. XIII.

f Acies magis ad corpus: Vultus magis ad animum refertur, atque uoluntatem, unde descendit. Nam uolo supinum habebat uultum: inde dicimus irato, & mæsto potius, quàm facie: & contra lata, aut longa facie, non uultu: à quo compositum est superficies, non sanè discrepans à suo simplici, ut facies maris, facies terræ, quasi superficies: & facies hominis, quasi primum illud, quod in tuemur in homine. Est tamen aliquando, ubi utroque uti liceat: ut fœdata facie, & fœdato uultu: scissa facie, & scisso uultu: conuersa facie, & conuerso uultu, quæ exempla sunt plurima.

Series, & Ordo. Cap. XIIII.

s Eries ab ordine in significatione differt. Nam ordo est digestio, & in suo loco cuiusque rei collocatio, uelut in acie fit, ubi pedites, ubi alæ equitum, ubi leuiter armati, ubi sagittarij, ubi fundibularij, ubi cæteri ex utilitate rei distribuuntur: & in argumentatione, ubi ponẽda sunt firmissima argumenta, ubi infirmiora, ubi mediocria. Vnde in ciuitatibus, & Romæ præsertim, ordines sunt: ordo consularis, prætorius, senatorius, equestris, adeo ut ordo quoque pro ipsis hominibus accipiatur illius conditionis. Cicero in hoc ordine, pro in senatu, aut pro equitibus Romanis frequentissime dixit. Idem quodam loco ait: Qui apud omnes ordines esset gratiosus, id est apud omnium ordinum homines. Series, est rerũ quædam continuata progressio, ut in serie orationis, id est in continuato contextu. Quintil. Quod non nisi in contextu orationis, serieq; contingit. Vergil.

-Ductæq; ab origine gentis
Fortia facta patrum, series longissima rerum. Statius:
Longa retro series.

Decus, Decor, & Dedecus. Cap. XV.

d Ecus est illa (ut sic dixerim) honorificentia ex bene gestis rebus, unde decöra militiæ, laudes, honores, honestamenta militi in bello comparata: cuius cõtrarium est dedecus proprie ignominia quædã, aut ignominiæ genus, & infamis turpitudo, Vnde dedecõro. Cic. inquit de quodam: Magistratum ipsum dedecorabat, id est turpificabat, & contumelia, atque ignominia afficiebat. Transfertur etiam ad animum: quippe decus pro honesto, dedecus pro inhonesto accipitur, ut idem: Sequetur decus, atque honestum. Quintil. Satis dedecõris, atque flagitij castra aperuit. Decor est, quasi pulchritudo quædam ex decentia rerum: personarumq;, in locis, temporibus, siue in

agêdos, siue in loquendo. Trāsfertur quoq; ad uirtutes: appellaturq; decorum, non tam ipsum honestum, quàm quod hominibus, & communi opinioni honestum uidetur, & pulchrum, & probabile. Vnde uerbum decōro media longa. Nam decoro media breui à decus uenit.

Iocus, & Ludus. Cap. XVI.

Iocus, & ludus quid significent, tum ex Cicerone de Oratore, tum ex Quintiliano de Ridiculis colligi potest: ut sit iocus in uerbo, ludus in facto. Sed utrunque tamen patitur exceptionem. Vt Iuuenalis:

-Quoties uoluit fortuna iocari.

Videlicet non de uerbo intellexit, sed de facto. Ouidius:

Hos ignara iocos tribuit natura puellis.
Materia ludunt uberiore uiri.
Mille facit esse iocos, turpe est nescire puellam
Ludere: ludendo sæpe paratur amor.

Iocos pro ludo & ipse posuit. Ioca quoque pro iocos nonnunquam legimus. Cicero ad Atticum lib. XIIII. Itaque ioca tua plena facetiarum. E diuerso ludus pro iocus. Horatius:

Præterea, ne sic, ut qui iocularia, ridens
Percurram, quanquam ridentem dicere uerum
Quid uetat, ut pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa uelint ut discere prima?
Sed tamen amoto quæramus seria ludo.

Hinc ludere pro iocari frequenter inuenitur. Cicer. de natura deorum: Quum uero deos nihil agere, nihil curare confirmat, mēbrisq; humanis esse præditos, aut eorum membrorum nullum usum habere, ludere uidetur. Plinius ad Valerium: Quū alij diuum me, alij rapinis meis, meæ auaritiæ occursum per ludum acceptum dictitant. Plin idem ad Fabium Iustum: Ludere me putas, serio peto. Ludere dixit pro iocari, & se non ioco agere, sed serio. Quæ duo contrario esse Quintilianus autor est, inquiens: Iocum uero accipimus, quod est contrarium serio. Idem in eodem loco inquit: Ludere nunquam uelimus: quod nō tam pro eo, quod est iocari, puto dixisse, quàm pro eo, quod est scurriliter, & leuiter loqui, uel deludere alterum, siue eludere. Nam composita à ludo ad uerbum quoque, & orationem pertinent, non modo ad actionem, ut in eodem opere Cicero: Sed uos ab illo irridemini, & ipsi uicissim illum eludetis. Ludere etiam dicitur uersibus scribere, sed nō nisi in opusculis ferè, qualia sunt epigrammata, & hæc opuscula dicūtur lusus: & hoc ita sentire summos autores annotaui. Alludere est, quū aliud dicimus, & ad aliud sniam latenter referimus, ut Vergilius:

Actiaq; Iliacis celebramus littora ludis.

Dum enim narrat ludos Aeneæ, alludit ad Augusti uictoriam, qua cõtra Antonium in his locis potitus est. Ludus item differt à lusu, siue lusione. Ludus enim tum periculum, tum spem sibi propositam habet. Lusus nihil præter meram uoluptatem. Itaque qui pila, qui trocho, qui tesseris, qui etiam quocunque genere talorum delectationis gratia ludunt, lusum potius, quàm ludum exercent. Cicero: Ex multis lusionibus nobis senibus talos relinquant, & tesseras. De uoluptate uidelicet senili locutus est, non de spe lucri: cuius spei causa plerique ludũt. Ideoq; ludum talarium dicimus, non lusum: & ludum aleæ: qui etiã lege prohibetur. Quidam & hunc lusum uocant, ut Suetonius libro quarto: Ac ne ex lusu quidem aleæ compendium spernens. Dicimus etiam ludum scholam ipsam, ubi & periculum, & spes est, & certo labor, atque uapulatio: ut Dionysius tyrannus regno eiectus, factus est ludi magister. Et Camillus ludi magistrum discipulos hostibus prodentem, eisdem pueris cædendum in urbem usque præbuit. Est igitur ludus literarius, tum aliarum quarundam artium, tum schola grammaticæ, quam triuialem scientiam dicimus, quòd in triuijs, & compitis docetur. Hoc ideo admonui, quòd quidam imperiti triuialem scientiam appellant grammaticam, rhetoricam, & dialecticam: quadriuiales alias quatuor liberalium artium. Ludus igitur (sicut dicebamus) est aliarum quoque artium, sicut musicæ, ut apud Terentium de fidicina, quæ quotidie discebat in ludo. De grammaticæ schola (ut mea fert opinio) magis, quàm rhetoricæ intelligit Cicero de Oratore, quum inquit: Hoc in ludo non præcipitur, faciles enim causæ ad pueros deferũtur. Et statim post: Hæc est in ludo causarum ferè formula. Nam ut inquit Quintilianus, Rhetores suas partes omiserunt, & grammatici alienas occupauerunt. Siquidem grammatici latini, rhetoricam et docent, quod indicant ipsius quoque Ciceronis uerba, quum pueros, non iuuenes nominat. Est & ludus armorũ, qui idem (ut sentio) gladiatorius dicitur, ubi discunt gladiatores, ut apud Quintil. Quòd me diu pyratæ in carcere retentum, quia diuitem illius promiseram patrem, in ludum uendiderunt, tanquam decepti. Et iterum: Et inter debita noxæ mancipia contemptissimus tyro gladiator, ut nouissime perderem calamitatis meæ innocentiam, discebam quotidie scelus. Ludos tamen gladiatoris frequentius, quàm ludum dicimus, quoties unũ, plura'ue paria gladiatorum ad spectaculum pugnatura producuntur. Quæ res munus gladiatorium appellatur, quia populo tanquam munus donatur. Et qui donat, munerarius, & qui familiam gladiatorum habet, gladiatoresq; domi in disciplina, & (ut dixi) in ludo exercet,

cet, ac postea uendit, Lanistæ. Vocantur autem ludi gladiatorij, sicut Ludi Apollinares, Ludi Circenses, Ludi seculares. Nam spectacula publica utique in honorem deorum, ludos antiqui uocabant, ut non absurdum sit solennitatem in natali die sanctorum, præsertim cum apparatu illo & pompa, ludos uocari. Nam quo alio nomine uocemus illam spectaculi exhibitionem, qualis fit in multis Italiæ ciuitatibus, & (ut audio) in multis alijs prouincijs. Hæc de ludo, & de ludis hactenus. De lusu quoque aliquod afferatur exemplum Quintiliani: Nec me offenderit lusus in pueris, est & hoc signum alacritatis. Et iterum paulopost: Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingenijs non inutiles lusus.

Libertas, & Licentia. Cap. XVII.

Libertas in loquendo accipitur in bonum, quum quis non timide (quod seruile est) sed ingenue, & libere, hoc est ut liberum hominem decet, loquitur: Licentia uero in malum, quādo hac libertate abutitur usque ad temeritatem, & procacitatem, unde Quintilianus: Quæ in alijs libertas est, inquit, in alijs licentia uocatur. In agendo quoque simili modo, ut libere fecit, libere egit, id est, digna libero homine. Cicero sæpe de libere dictis, ac factis loquitur: et de licentia Clodiorum queritur. Quintilianus: Porrò qui confessum defendit, non absolutionem sceleris petit, sed licentiam. Terentius: Deteriores omnes sumus licentia. Est autem huius nominis significatio, impunita quædam facultas agendi, quicquid uelis, de facto loquor: nam de uerbo iam dixi, quòd dubitationem non habet. Ideo hoc dico, quod uidetur uocari posse in dubium de facto. Siquidem Sallustius in Iugurthino ita ait: Romam legatos ire iubet, agendarum rerum, & quocūque modo componendi licentiā illis permittit. Quod nescio an in malum accipi debeat, quasi & male, & cum damno, atque dedecore regis possint componere. Quale est Quintiliani: An existimas hanc legatis peccandi dari licentiam, ut quæcunque scelera in eo officio commiserint, cum his omnibus hac una lege decidant? An etiam in bonū, ut solent dicere iurisconsulti? Data est mihi licentia eundi, redeūdiq;, qualiter etiam plerique ecclesiasticorum scriptorum locuti sunt.

Indulgentia, & Venia. Cap. XVIII.

Indulgentiam uulgo nunc accipiunt pro uenia, ut indulgentiam Deus tibi tribuat, uel Deus tibi indulgeat: quod quis neget dici non latinè? Indulgere enim est condere, & (ut sic dicā) obsequenter, delicateq; tribuere. Cuius rei admoneri certe debuerant trito illo uersu, nescio cuius, sed certe inter autores minutos latinissimi, et quo mille annis nemo carmen scripsit elegantius:

Indulgere

Indulgere gulæ nóli, quæ uentris amica est.
Nunquid in gulam nequaquam misericordes iubemur esse, antequam peccauit? an ne committamus, ut illa peccet? Quintil. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes & mentis, & corporis frangit. Non ergo indulgentia pro uenia accipienda est. Est enim uenia remissio culpæ, ut idem: Peccaui, ueniam peto: et errare hominis est, & ignoscere patris. Melius qui è contrario ueniam pro indulgentia accipiunt. Vt Vergilius primo Aeneidos:

Orantes ueniam, & templum clamore petebant.

Et Cicero pro Archia: Dabitis mihi hanc ueniam, id est indulgebitis, concedetisq; mihi hoc, si forte peccauero. Nam apud hūc uix unquam indulgentia reperitur. Terentius:

Da pater ueniam, sine te exorem.

Hæc duo pro utroque posuit, id est da ueniam, & sine, ut hoc etiam, si improbū sit, abs te impetrem. Et cum uenia tua dixero, hoc est si quid erro, tamen cum pace tua, & (ut isti loquuntur) cum licentia tua dixero. Frequenter legimus, facio tibi potestatem eundi, & redeundi: quem in modum mallem ego dicere, quàm do tibi licentiam. Porrò dare potestatem, est plus, quàm facere potestatem. Est enim dare potestatem, rem alterius arbitrio committere. Ex hoc ueniam dare, admoneor, ut dicā de pœnitere, quod nonnunquam pro pudere, siue tædere accipitur, ut Liuius libro primo: Nec me eorum sententiæ esse pœnitet. Cic. de senect. Num igitur si ad centesimum uixisset annum, senectutis eum suæ pœniteret? Vergil.

Nec te pœniteat calamo triuisse labellum.

Quod qui exponunt, pro parum uideatur, mihi non probantur.

Ambitio, & Ambitus. Cap. XXIX.

A Mbitio in animo est, ambitus in actu. Nam qui præter modum cupit aut honores, aut laudem, ambitione peccat. Qui uero dilargitur pecuniam suam, aut populo muneribus, ludisq; blanditur, aut cæteris artibus, quæ legitimæ non sunt, ad publicos honores tendit: ambitum committit. Cui similis est, quam hodie Simoniam uocant, à Simone Mago, nisi quòd hanc tantum in rebus sacris uolunt esse. Ambitus ab ambio uenit, siue quòd is, qui non suæ uirtuti confidit, non rectè graditur, sed per circuitum: siue quòd Romani, qui honores peterent, singulos circuibant, prehensantes, rogantesq;, ut se in suffragijs adiuuarent: siue quòd, qui pro adipiscendis honoribus soliciti sunt, quum rogant, exordio quodam longiore, & uerborum circuitu utuntur. Hæc omnia, quæ ambitus facit, ambitio facere compellit, à qua ambitiosi dicuntur, non ab ambitu. Nonnunquam ambitus

pro affectu ambitionis accipitur apud Quintil. siue prospe quadam fauoris, et quasi captatione misericordiæ, ut, si iuuenis innocentissimus iudices uti uellet ambitu tristissimæ calamitatis, poterat allegare uobis amissam cum oculis cogitationum omnium temeritatem Ab hoc etiam ambitiosus dicitur, ut apud eundem libro sexto: Non sum ambitiosus in malis, nec lachrymarum augere causas uolo, utinamq; esset ratio minuendi. Ouidius libro tertio de Ponto:

Sed tamen hoc factis adiunge prioribus unum,
Pro nostris ut sis ambitiosa malis.

Vicus, & Suburbana. Cap. XX.

Vicus, pars urbis. Diuisa est enim urbs in uicos, quasi in membra minora, sicut Suburra, Carinæ, Exquiliæ, uici Romæ, ut opinor, erant. Nam regiones circa XX. fuerant, hodieq; tantum tredecim seruant nomina. Vici autem & olim, & nunc ultra mille. Extra urbem uero frequentes uillæ, ac frequentes domus instar uici, urbani uicus uocantur, si modo suburbana non sint. Tunc nanq; suburbana dicuntur plurali quidem numero, nam singulari significatur prædium in suburbanis, ut suburbanum meum, et suburbana mea si plura sunt. Quale est in similibus, ut fui in Cumano, in Tusculano, id est in fundo meo Cumano, & prædio meo Tusculano: eramus in Formiano tuo, & in Pompeiano Varronis, id est in uilla tua, Varronis. Cæterum (ut ad rem redeamus) hic uicus paganus ferè muris caret: nam si haberet muros, castelli nomen acciperet, quod à castrum descendit, quo significatur locus muris munitus, & (ut Seruius ait) urbs. In plurali uero notum est appellari locum, in quo milites tentoria fixerunt. Quanquam uarius mos est castramentandi. Veteres solebant illa fossa, uallo'q; circundare, & alijs pro natura loci munitionibus. Oppidum omnis urbs est præter Romam, quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta fecit, ut cæteræ urbes oppida uocarentur, quia ipsa oppidum amplius non est. Vnde dicatur urbs, & oppidum, tum alij dixere, tum parum attinet de etymologia disputare, quæ plerunque fallax est, & in primis (nisi fideli fundamento nitatur) friuola. Vicinia autem non tam homines, qui eundem incolunt uicum, significat, quàm qui prope domum tuam habitant. Vicinitas autem non homines, sed propinquitatem: proprie quidem uicinorum, abusiue uero etiam cæterarum rerum. Nonnunquam continens pro contento: ut laudãda uel potius amanda uicinitas.

Commentarium. Cap. XXI.

Commentarij nomen quid significet, tertio declamationum libro Seneca declarat, quum dicit: Sine commentario nunquam dixit,

xit, sed commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur. Et Cicero in Bruto: Non est oratio, sed capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. Et Quint. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, & utique initia scribant: cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrat: quod fecisse M. Tullium suis commentarijs apparet. Sed feruntur & aliorum quoque, & inuenti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, & in libros digesti & causarum, quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, commentarij ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideantur esse compositi. Per hæc Quintiliani uerba colligitur nõ modo id, quod dicebam, simulq; in plurali hoc nomen esse generis masculini, quum in singulari sit neutri, de quo mox etiam dicam: uerumetiam commentarios id esse, quod libros, quod Cicero confirmat: tum tertio libro de Finibus, dicẽs: Tu ipse quum tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? commentarios? quosdam inquam Aristotelicos: tum secundo de Oratore: Tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legẽdos dedit, ex libro primo forte euenit, &c. Ac statim post: Vbi sunt hi fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs cõsignatos reliquit? quòd nisi puberem te, inquit iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Ecce eandem rem tribus uocabulis Cicero declarauit, libellis, libris, cõmentarijs. Quare ita sentio, omnes commentarios libros esse, sed non continuo libros commentarios. Nanque ubi res sunt latè, diffuseq; explicatæ, & non breuius, quàm poterant, tractatæ, libri tantum sunt, non commentarij. Vnde Cæsaris commentarij, in quibus ad exequendam historiam alijs uidetur subiecisse materiam, qui si fuerint singuli, commentarium, uel commentarius, uel liber dicetur. Liuius lib. XLVIII. Quæri iussit ab eo, quem de his rebus commentarium à patre accepisset. Quum respondisset, accepisse se nihil prius, nec potius uisum esse, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere, librum poposcerunt. Si plures, primus & secundus commentarius, non primum et secundum commentarium, ut Hircius siue Oppius, qui accessionem adiecit Cæsaris commentarijs, ait, proximus, alter'ue commentarius, nunquam commentarium. Ita mihi in magnis autoribus uideor annotasse. Quidam tamen aliter faciunt, utiq; in alia significatione, quæ est (ut sentio) expositio, & interpretatio autorum, utroque genere promiscue utentes ut Aul. Gellius: Est adeo Probi grammatici commentarius satis curiose factus. Et iterum: Nonnulli grammatici, qui commẽtaria in Vergilium composuerunt. Iterum quoque: Noster Scaurus in

primo commentariorum, quos in Gorgiam Platonis composuit, scriptū reliquit. Boëtius: Quod in his commentarijs diligentius expediuimus, qui à nobis in eiusdem Ciceronis Topica scripti sunt. Et iterum: Quo autem modo de his dialecticis locis disputetur, in his commentarijs, quos in Aristotelis Topica à nobis translata conscripsimus, expeditū est. Quidam etiam talia huiusmodi opera commentum uocauerunt, ut Nigdius, Donatus, Priscianus, aliíq; nonnulli. Seruius commentariū, commentariosq; pro homine accipere uidetur, quum inquit, in VII. Aeneid. Dicit quidam commentarius, cōnexa legendum. Et in Georgicorum primo: Superfluo mouent quæstionem commentarij.

Cœnaculum, & Cœnatio. Cap. XXII.

Cœnaculum locus ad cœnandum in loco superiori: cœnatio locus ad cœnandum, sed in imo potius. Iuuenalis:

- Et algentem rapiat cœnatio solem.

Veruntamen cœnaculum non tam pro loco cœnandi, quàm pro parte domus superiore accipitur, quæ frequenter hospitib[us] ad habitandum locari solet, qui totam domum conducere non possunt, & parte inferiore, siue illa taberna, siue officina sit, nō habent opus. Cuius rei pro ferrem exempla, nisi abunde Varro sufficeret, dicens: Vbi cœnabant, cœnaculum uocitabant. Postquam in superiore parte cœnitare cœperunt, superioris domus uniuersa cœnacula dicta, postquam ubi cœnabant, plura facere cœperunt.

Epulæ, Epulum, & Dapes. Cap. XXIII.

Epulæ, sunt cibi ministerio hominum, & in nostrum usum comparati. Epulum, solenniores quædam epulæ, & proprie publicum conuiuium in propatulo uniuersis ciuibus exhibitum, siue in dedicationem templi alicuius, siue in honorē deorum, uel in magnificentiæ ostentationem, siue in funere magni alicuius uiri. Cui simile est, quod hoc tempore fit, quum publice pascimus pauperes, ut in mortibus propinquorum. Quod idem est penè, quod parentare, si Hieronymo credimus, qui ita tertio libro in Hieremiā inquit: Mos autem lugentibus ferre cibos, & præparare conuiuium, quæ Græci περίδειπνα uocant, & à nostris uulgo appellantur parentalia, eo q[uod] à parentibus ista celebrentur. Dapes uolunt esse uel deorum, uel nostras in sacrificijs deorum.

Sementis, & Messis. Cap. XXIIII.

Sementis est satio, siue (ut sic dicam) seminatio. Liuius, Campani sementem facere possent. Miror, quare cum in alijs locis apud Hieronymum plurimis, tum in Geneseos principio sementis

mentis pro semine positum est. Messis, tum ipsa messio est, tum seges iam matura. Cicero de Oratore: Qualem sementem feceris, ita metes.

Seges & Fruges. Cap. XXV.

S Eges est eorum seminum, ex quibus conficitur panis, nondũ demessa. Nonnunquam contentum pro continente usurpãtes, ipsam humum ad accipienda semina subactam, segetem uocamus, ut Vergilius:

Illa seges demum uotis respondet auari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit.

Fruges uero quicquid ex fructu terræ in alimoniã uertimus, Liuius: Eam gentem tradit fama dulcedine frugum, maxime uini, noua tamẽ uoluptate captam. Idem: Non arbore frugifera, non satis in spem relictis. Plinius titulum dedit, de arboribus frugiferis.

Malleolus, & Sarmentum. Cap. XXVI.

M Alleolus à sarmento sic distat, ut pars à toto. Est enim malleolus (ut placet Columellæ) in modum mallei rostra habens, aptus plantationi. Quando autem arefacta sarmenta sunt, tum malleolis igni reseruata, indifferenter uocantur. Nam & Hannibalem legimus sarmenta cornibus boum alligasse, eaq; incendisse, ut hostes falleret. Et nonnullis ciuibus Romanis, quòd domos haberent plenas malleolorum ad capitolij, uel urbis incendia, fraudi fuit.

Arbor, & Frutex. Cap. XVII.

A Rbor à frutice ita differt, ut frutex ab herba. Est enim frutex, qui ad iustam magnitudinem arboris non assurgit, et statura similis est multis herbis, sed non demoritur, neq; arescit, ut herba, sed perennis est. Inter frutices est soboles quoque illa arborum, & plantula. Ab hac fruticari uerbum, quasi fruticem renasci ex arbore. Marcus Tullius ad Atticum: Excisa est enim arbor, non euulsa. Itaque, quàm fruticetur, uides. Nam illud, quod sæpe legimus, fruticari pilum, translatum est.

Acinus, Bacca, Pomum, & Nux. Cap. XXVIII.

A Cinos inter, & Baccas hoc interesse puto, quòd acini inter fructus minutiores arborum, fruticum'ue densius nascuntur: baccæ uero dispersius, & rarius. Inter acinos enim numerantur grana uuæ, grana hederæ, grana sambuci, grana ebuli. grana mali punici: addo etiam morum, & quicquid his est simile. Inter baccas uero, fructus lauri, fructus oliuæ, corni, loti, quam fabam Syriacam uocant, myrti, lentisci, similiumq;. Supra hæc autem poma dicuntur duntaxat, quibus uescimur. Cerasum uero, uel (ut Seruio placet) cerasium, & prunum, & mespilum, poma, non acini, neque baccæ no-

minantur. Glans in numerum istorum non uenit, syluestris enim, et pastio porcorum est. Castanea in nuces refertur, unde Vergilius: Castaneasq; nuces: sicut pinus, corylus, siue à loco auellana, amygdalus, iuglans, & si qua sunt his similia, nec poma dicuntur, sed nuces. Nonnunquam acini, & baccæ indifferenter ponuntur, ut Vergilius: Sanguineis ebuli baccis, minioq; rubentem.

Crepitus, Strepitus, Fremitus, & Stridor. Cap. XXIX.

Crepitus, sonitus est uiolentus ex impulsu resultans. Vnde increpare, est cum eruptione uocis, & immani sonitu reprehendere. Cymbala, tympanaq; crepitant. Vnde fit crepitaculũ. Tubæ quoque, & cornua, similiaq; crepant, siue crepitant. Crepitus quoque speciali uocabulo quid significet, malo metacente minus notũ esse, quàm me dicente nimis. Strepitus fit ex corporum tactu, siue collisione rerum, & multarum uocum in unum confusione, si modo non sit immodicus: tunc enim dicitur fremitus, ut ex alto mari sonus fluctuum, & in populo murmur uocatur etiam fremitus: quin & indignantis, & excandescentis, et quasi humanam uocem præ iracundia immutantis uox, oratioq; fremitus dicitur. Stridor est acrior, & quasi sibilans collisio. Strepitus tamen proprie pedum ambulantium, manuumq; aliquid pertrectantium sonus est. Appellatur etiam fastus, et pompa diuitiarum, quasi à strepitu comitantium, ut apud M. Fabiũ: Hic quum me euocasset subito trepidũ, totoq; fortunæ suæ strepitu circunstetisset.

Officium, & Officia. Cap. XXX.

Officium est uirtutis actio, quod Græci καθῆκον uocant, uel, ut latius explicem, pro loco, pro tempore, pro rerum dignitate, similibusq;. Inde illud est, quod dicitur à multis, in familia bene instituta omnes in officio sunt, id est omnes agunt, quod debent. Et missi sunt legatis obuiam ciues officij gratia: & circunstabãt Senatores Cæsarem sedentem in aurea sella officij gratia, id est honoris gratia, quem legatis, Cæsariue exhibere debemus. Nihil enim tam nos decet, quàm merenti uel honorem exhibere, uel opem ferre. Quo factum est etiam, ut officia significent beneficia, siue obsequia. Vnde illud Ciceronis: Odiosum sanè genus hominum est officia exprobrantiũ; quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. Et illud Quintiliani: Duxit me similis ætas, euicerũt officia, cœpit fides, amantem odisse non potui. Magistratus quoque officium dicitur, siue quia honoris causa factus est, siue opis populo ferendæ, siue quia ius suum cuique, & quod cuiq; debetur, reddat. Cæteræ autem ar-

tes,

quæ modo honestæ sint, suam rationem officium uocant, ut officium grammatici est, officium medici, officium architecti.

Histrio, & Mimus. Cap. XXXI.

Istrio, qui personatus in scæna tragœdias agit, comœdiasq́; uoce, & corporis gestu. Mimus, qui uel intra, uel extra scænam gesticulationes quasdam exercet, imitaturq́; mores hominum, ac naturas præsertim obscœnæ. Nã mimorum scriptores res obscœnas, ut amores, tractant. Primum é Tusco quodam homine tractum nomen esse, T. Liuius, ac Val. Maximus autores sunt. Alterum é Græco uenit ἀπὸ τοῦ μιμέομαι, Mimitam homines, quàm poëmata, uocantur.

Actor, & Autor. Cap. XXXII.

Ctor, & autor ita differunt, quòd actor dicitur orator, qui agit causam, quiq́; gestum uultus, et corporis agit. Vnde tum ipsa pronũciatio, tum oratio, quæ habetur, tum oratio scripta actio est appellata. Item Comœdus, et Tragœdus, id est histrio, qui agit gestus in scæna, et quod huic generi similimũ est, qui agit Atellanas: et Mimus omnis, actor uocari potest: et partes comœdiæ, actus dicuntur. Nam Comicus, Tragicusq́; poëta, ipse est comœdiarum, tragœdiarũq́; conditor. Autor autem est (ut sic dicam) factor. Nam factor in usu non est, nisi in quibusdam é græco translatis. Et illud quotidianum Credo in unum deum patrem omnipotentem factorem cœli, et terræ, græce est ποιητὴν, hoc est poëtam. At nos poëtas, cæterosq́; operum conditores, autores uocamus: & illum, qui fecit aliquod opus, qui egit bellũ, egit pacem, autorem operis, autorem belli, autorem pacis dicimus, nunquam actorem. Quidam originem eius é Græco repetunt αὐξάνω, sed à latino quoque facilius formari potest, nisi quòd nullum latinum in or à supino descẽdẽs, est communis generis, ut autor. Nam, quum est ab augeo (si modo unquam reperitur) auctor, & auctrix facit, ut Seruio placet in Vergilium scribenti. Idem super Donati artem ita ait: Quæritur, autor utrum per se, an de uerbo oriatur. Sed sciendum est, quòd à se nascitur. Nam illud, quod est augeo, non nos seducat, quòd inde ueniat. Aliud enim est augere, aliud autorem esse. Ego uero à Seruio non omnino dissentio, quum huius uocis non uideatur mihi origo esse, nec augeo, nec αὐξάνω: & inauditum est, significationis illius, hic & hæc autor, esse. Nam nunquam aliud (quantum ego sentio) significat; quàm duo. Vnum, quod dixi, & alterum, quod est huic simile, hominem, in quo est uis, potestas, & dignitas. Vnde autoritas dicta est, ut apud Liuium dicitur: Decreuerunt enim, ut, quum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent: hoc est autoritatẽ

(ut aiunt) suam, & decretum interponerent, ratum haberent, atque ratificarent, siue comprobarent. Et alibi: Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rē agere fœminas sine autore uoluerunt, in manu esse parentum, fratrum, uirorumq́;. Et autores pupilli uocantur, in quorum administratione infirma ætas, resq́; eius sunt. Idéoq; filios regū pupillos sub autoribus fuisse legimus. Vnde Paulus iurisconsultus: Etiā si non interrogatus tutor, autor fiat, ualet autoritas eius, quum se probare dicit id, quod agitur: hoc est enim autorem fieri. Et Pomponius: Etsi pluribus datis tutoribus, unius autoritas sufficiat, tametsi tutor aus toretur. Quare autores sententiæ alicuius consilij uocantur hi, quorum sententiam, consiliumq́; secuti sumus. Et duces militum, autores uocabantur. Vnde autorare. Liuius libro XLVI. Signo dato suo impressas tabellas misit, & uero pignore uelut autoratum sibi proditorē ratus est, id est obligatum, & subiectum. Et Valerius Maximus libro quarto: Autoratu socijs officio. Suetonius lib. III. De legendo, uel autorando milite, ac legionum, & auxiliorum discretione. Ex quo fit autoramentum, uel quasi obligatio, nexusq́;, uel quasi stipendium quoddam, & quasi pretiū cuiusdā militiæ, ac pugnæ, actionisq́;, ut Quintil. Nec difficilem sane, sub illo præsertim autoramento, habuisset missionem, sed noluit gladiator uiuere. Suetonius: Munus gladiatorium dedit, rudiarijsq́; quibusdam reuocatis autoramento centenûm millium. Cicero: Quorum ipsa merces autoramentum seruitutis est. Seneca lib. VII. epist. Nullum sine autoramento malum est: Auaritia pecuniam promittit, luxuria uarias uoluptates, ambitio purpuram, & plausum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia potest; mercede te uitia solicitant. Deniq; autor nihil habere commune cum augeo, neq cum αὐξάνω, auctio probat, quæ uenditio quædam est in publico, ac celebri loco. Et hinc auctionari, publice, & ferè sub hasta uendere, non ea, quæ ad esum spectant, sed ea, quæ ad supellectilem, atque ad alios usus, nec ferè, nisi, quæ penes alium in usu fuerunt. Differt igitur auctus ab haustu, quia diuersam originem sortita sunt. Auctus enim est incrementum, ab augeo descendens, ut haustus ab haurio.

Pupillus, & Orphanus. Cap. XXXIII.

Pupillus est, qui caret quidem patre, sed tantisper, dum est in ætate, cui adhibetur tutor. Orphanus, qui caret patre, præsidioq́; paterno, et qui sūmopere desiderat illius opē, quū sine eo male habeat. Græcū tamen nomen est, non sane à ueteribus usitatū.

Triclinium, & Conclaue. Cap. XXXIIII.

Triclinium à tribus toris, mensis'ue appellatum est. Ibi enim accumbebant, præcipue in conuiuium accepti, quum res ipsa postularet

lauet tres toros, mēsas'ue extrui. Qui autem huic ministerio praeerat, Architrielinum uocāt. Quintilianus quidem triclinium uocat, quod Cicero conclaue. Nam de eodem conuiuij loco, ubi Simonides artē memoriae traditur inuenisse, ille sic ait: Vix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit. Hic sic: Hoc interim spatio conclaue illud dicitur concidisse. Est igitur triclinium conclaue discubitorium. Nam conclaue generalius est: quod est etiam pars quaedam in penatibus remotior, in qua uel uiri colloqui, uel mulier confabulari solent. Aulam autem, quod graecum est, nostri semper transferunt atrium. Nam aulam pro ollā, Plauto, uetustissimisq; dicendum relinquamus.

Penus, & Commeatus. Cap. XXXV.

PEnu ea omnia cōtineri dicuntur, quae ad uictum pertinent, sed priuatum, si modo domi reposita, ac recondita sunt. Nā locum, ubi ista reponuntur, Varrone teste, penarium appellamus. Quae uero ad uictum publicū spectant (sicut alio loco diximus) commeatus uocatur, sed ex paucioribus constat, ut sumus diligentiores pro re priuata, quā pro publica. Ferè nihil aliud continet commeatus quàm annonam, et quicquid annonae uicem habere potest. Quanquā (ut iterum dixi) priuatorum etiam commeatus est, nec annona tantum frumentaria, Cicerone dicente lib. II. de Diuinatione: Aut si Epicuri de uoluptate liber rosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. Nescio tamen, an macellum non tantum pro loco, ubi caro uenditur, accipiatur, sed ubi, & annona.

Ceruix, Iugulus, & Collum. Cap. XXXVI.

CEruix est posterior colli pars, unde origo est omnibus neruis. Iugulus anterior, unde uox, halitusq; procedit. Collū omnes partes in solidum complectitur. Et quoniam nerui, qui corpus erectum, rigidumq; faciunt, in ceruice sunt collocati, dicimus hominem durae ceruicis, quasi indomabilem morem ferocium boum: uel qui ceruice erecta, & rigida est, contumaciam quandam, & rigorem mentis prae se fert, tanquam nemini caput inclinare uelit, tali nomine uocatur quasi duri capitis, duraq; mentis. Ceruicis etiam dicimus pro ceruice: imo singulari numero neminem ante Hortensium dixisse, Quintilianus est autor. Similiter, quoniam in iugulo mortifera statim plaga est prae caeteris membris, eademq; pars corporis uulneri obnoxia, ad quam mucro inter ipsa arma facile subit: a ueteribus dicebatur petere iugulum, ferire iugulum, pro eo, quod est, petere mortem, inferre mortem. Quint. Inituriusq; forensium certaminum pugnam, iam in schola uictoriam spectet, & iugulū petere, & ferire uitalia, aut tueri sciat. Cic. in Verrinis: Sua confessione induatur, ac iuguletur, necesse est.

Sinus, & Gremium. Cap. XXXVII.

Sinus est intra pectoris, brachiorumq; complexum: unde sinus uestium, quales erant tunicæ Romanorũ, & modo quorundam religiosorum supra cincturam laxitas illa uestis, quæ cingulum operit. Litora quoque curua, & quasi brachijs mare amplectentia, sinus uocamus. Gremium est inter complexum femorũ, feminumue: quo in complexu mulieres concipere solent. Et per trãslationem gremium terræ appellamus, quum semen suscipit, conceptumq; retinet, quasi uiuentem fœtum postea paritura. Quare, quum lactantur infantes, ad sinum admouentur, pueri uero iam facti à sedentibus matribus, utique quum illis blandiuntur, ad gremium accipi solent. Vt Vergilius de Cupidine sub imagine pueri Ascanij:

Hæret, & interdum gremio fouet inscia Dido.

Quinetiã matres, nutricesue, quum super genua collocant infantem, aut extremis uestibus repositum, & ad uterum usque sublatum gestãt, in gremio magis, quàm in sinu tenere, aut gestare dicuntur. Vt idem de eodem:

Et fotum gremio dea tollit in altos Idaliæ lucos.

Socius, Comes, & Sodalis. Cap. XXXVIII.

Socius socio dicitur, comes comiti raro dicitur. Nanque socius est par, comes uero minor, quippe qui sequitur, & ducem habet, ut Cicer. Non comitem se, inquit, sed ducem præbuit. Et alibi: Neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alij comites noluissent. Ideoq; duces in bello quoties milites alloquuntur, cõciliandæ beneuolentiæ gratia, non ferè appellant comites, sed socios, communicantes quodammodo ipsorum dignitatem cum illis, ut è diuerso, quum eosdem commilitones uocant, communicantes eorum conditionem, ac sortem cum ipsis. Neq; enim dux commilito est militum, sed milites inter se commilitones, ut apud Vergilium Aeneas comites suos consolans ait: O socij.

Et autor ipse sua persona loquens de Achæmenide, inquit:

-Comes infelicis Vlyssi. Et iterum:

-Vno graditur comitatus Achate.

Neque rectè dixeris de Vlysse, & Aenea, hunc esse comitem Achatæ, illum Achæmenidis. Idem tamen ait:

Arma, deosq; parant comites. Et iterum:

Sacra, deosq; tibi commendat Troia penates.

Hos cape fatorum comites. Nunquid dij erant comites Troianorum, atque Aeneæ, an duces? certe dij penates comites erant confessione, tum Aeneæ, tum ipsorum quoq; deorum. Nam lib. I. Aeneas ait:

-Raptos

. Raptos qui ex hoste penates
Classe ueho mecum.

Et in tertio dij aiunt:

Nos te Dardania incensa, tuaq; arma secuti:
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor.

Sub te, id est te duce: & secuti sumus, id est tui comites fuimus. Idē quo que de Graecis dicendum est, & deorum deis. Idem etiam de Sibylla, & de Aenea, quanquam modo hic, modo illa dux erat, aut comites? tamen quia sequebatur Aeneae uoluntatem Sibylla, & quasi ministrā se praebebat, comes erat. Quia uero ducebat praemōstrans iter, & declarans, ea quae ignorabat, dux eadem dicitur: tametsi aliquando comitem pro socio dicimus, ut Cicero in rhetoricis de illo uiatore, qui quū ante lucem surrexisset, Comitem, inquit, suum inclamauit semul & saepius: quum de eodem antea dixisset. In itinere quidem proficiscentē ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem est comitatus, id est insecutus. Quare peccauit tum Priscianus ad Iulianum scribens: Tibi ergo hoc opus deuoueo omnis eloquentiae praesul, ut mihi (quantumcunque deus annuerit) suscepti laboris gloriam te comite, quasi sole quodam dilucidius crescat. Quid magis absurdum, quàm, quem dicas tuum solem, eundem appellare comitem tuum hoc ipso, quòd sol est? tum ille (parco nomini sacrosancti uiri) qui dixit, Ebrietas est comes libidinis, & intemperantiae, superbia comes est odij, diuitiae sunt comites superbiae. Nam potius dicendum erat, libido, & intemperantia comes est ebrietatis. Sequitur enim libido, & intemperātia, ebrietas antecedit. Odium comes superbiae est, superbia comes diuitiarum. Cicero: Est gloria comes uirtutis. Gloria enim sequitur honestatem, sicut umbra corpus. In eodem opere nuper à quodam perdocto uiro, illud: Iracundiam laudant, comitem fortitudinis esse dicunt. Emēdatum sic erat: comitem fortitudinem, ut sciremus uerum esse, quod ait Quintilianus: Dum librariorum inscitiam insectari uolunt, suam cōfitentur. Idem Cicero alio loco: Cupiditas dicendi pacis est comes, otijq; socia. Siquidem pacem sequitur dicendi cupiditas. Quid ergo, si haec comes est, illa dux erit? dicemusq;, pax est dux cupiditatis dicendi, & ebrietas est dux libidinis, & intemperantiae. Non est hic sermo quidē usitatus, sed potius per alia uerba, quorum tria nunc in mentem ueniunt: magister, magistra' ue, pater, mater ue, materies, materia' ue, ut ebrietas magistra est libidinis, & intemperantiae: superbia est mater odij: diuitiae sunt materia superbiae: quibus tribus ferè indifferenter uti possumus. In personis uero magis conuenit dux, aut in his rebus, quae personis sunt similes, qualis est fortuna, quae dea fingitur. Cicero

non

semel dixit, fortunam non ducem, sed comitem fuisse quibusdam imperatoribus. Est præterea (ut eò redeam, unde egressus sum) alia differentia inter comitem, & socium, quòd comes est, qui utcunque sequitur alterius ductum: socius plerunque in negotijs, serijsq; rebus, & fortunæ arbitrio subiectis, ut Cæsar in commentarijs: Itaque Androsthenes prætor Thessaliæ, quum se uictoriæ Põpeij comitem esse mallet, quàm socium Cæsaris, in rebus aduersis omnem ex agris multitudinem seruorum, ac liberorum in oppidum coëgit. Verum huiusmodi differentia aptior est inter socium, & sodalem. Est enim proprie sodalis in rebus leuioribus, ac sæpe uoluptuosis. Quintil. Quo tandem patereris animo, si delicatus adolescens, præsertim splẽdidis opibus, uel ex ætate mores, uel ex fortuna traxissem, & tempestiua conuiuia, & peruigiles iocos aduocata sodalium turba solutus, atque affluens agerem? M. Tul. Epulabar modice cum sodalibus. Sodalitates enim me quæstore sunt institutæ. Idem alibi: Ego Plancũ Laterensem, & ipsum gratiosum dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos, quos tu si sodales uocas, officiosam amicitiam nomine inquinas uitioso. Caius autem sodales, inquit sunt, qui eiusdem sunt collegij, quos Græci συσσίτους, & ἑταίρους uocant. A quo non sanè discordat apud M. Tullium Antonius, qui Norbanum quæstorem suum appellat sodalem. Comis est benignus homo, & facilis, qui alijs non grauate inseruit.

Pompa, & Spectaculum. Cap. XXXIX.

Pompa omnis, spectaculum est, sed non contra. Pompa quidem in prosperis est, & in aduersis, qualis est in triumpho, & in funere, quasi quidam solennis apparatus, & ostentatio. Cicero: Sed iam è pompa in ueram aciem descendamus. Verg. Ad delubra iuuat solennes ducere pompas. Quintil. Quid enim si respondere iubeas orbitatem, cur in exequijs totos egerat census, quid sibi uelit ille funebrium longus ordo pomparum? Spectaculum uero, nunc illud est, quod spectatur: ut,

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane.

nunc ipsa spectatio: ut,

O acerbum spectaculum.

nunc locus unde spectatur: ut, sedebat in spectaculis, & de spectaculis excitatus est.

Senecta, & Senectus; Iuuenta, & Iuuentus. Cap. XL.

Senecta, est senilis ætas. Iuuenta, autem iuuenilis, & (ut quibusdam placet) dea ipsa melioris ætatis, & iuuentutis. At senectus idem est, quod senecta. Iuuentus uero, etiã frequentia iuuenum, non solum ætas. Senium quoque pro senectute accipitur.

Continentia, & Abstinentia. Cap. XLI.

Continentia ab abstinentia ita differt, quòd abstinentia iustitia est, Continentia uero illa, quæ inter uirtutes quarta numeratur, quæ eadem dicitur temperantia, & modestia. Est enim hæc, quum à uoluptatibus nos continemus, Abstinentia quum abstinemus ab alienis, nulli uim inferentes, nihil cupiam eripientes Cicero: Si in una uoluptate continuerit, in alia se effuderit. Rursus: Quod beneficium est, quod te abstinueris à nefario scelere? Nonnunquam tamen indifferenter, ut apud Valerium Maximum titulus est de abstinentia, & continentia, ubi exempla istarum uirtutum promiscua sunt. Vt tamen sentio, continentiæ dare poteris nomen abstinentiæ, potius quàm è diuerso. Illud enim specialius uidetur, hoc generalius, quemadmodum temperantia putatur sub iustitia esse, uel ab ea non posse separari. Illa uero sine hac frequenter est. Quare rectè continentia uocatur abstinentia.

Pecus pecudis, & Pecus pecoris. Cap. XLII.

Pecus pecudis, & pecus pecoris, propè nihil differunt. Significatur enim hoc nomine animal, quod sub imperio hominũ ex pabulo terræ pascitur, ut bos (qui taurum, uaccamq́; comprehendit, præter suum proprium significatum) equus, caballus' ue: qui asinariam potius operam exercet, Asinus, non autem Onager, nec Lalisio Mulus qui propriè generatus est ex Asino, et Equa. Nam Hinnulus dicitur, qui patre equo, matre asina genitus est, quem quidã burdonem nominant. Camelus quoque, nam non tantum pascitur sub magistro, uerum in quibusdam locis inter armenta. Et eius significatio non modo ad marem, fœminamq́; pertinet, ut passer, & aquila, sed cum genere fœminino nonnũquam iungi inuenitur, ut camelos fœtas: quale est Bos, ut apud Vergilium: Ille meas errare boues, ut cernis. Quod ideo minus mirum est, quod Lupus etiam apud Varronem, et Ennium, & Fabium Pictorem in genere fœminino reperitur, siue hic Lupus Lupam quoque significet. Huic simile est bubalus. Cæterum et ipsi Cameli, & cætera, quæ enumeraui, armenta faciunt, licet quidam uelint tantum esse Boum, quasi ab arando aramenta dicta, deinde sublata tertia litera armenta. Præterea Ouis, quæ marẽ, fœminamq́; significat. Capra, cũ qua Caper, siue Hircus. Porcus, cum quo Porca intelligitur. Vnde fiunt greges, ut grex ouiũ, grex Caprarũ, grex Porcorum. Ouidius Metamorphoseos quarto:

Mille greges illi, totidemq́; armenta per herbas
Errabant. Vergilius tertio Georgicorum:
Hæc satis armentis. superat pars altera curæ,

Lanigeros agitare greges, hirtasq; capellas.
Idem tamen de ceruis primo Aeneidos dixit:
Hos tota armenta sequuntur A tergo.
Vt minus mirandum sit, si de bobus gregem dixerit, ibi:
Aut aliquam in magno sequitur grege- tamen ad distinctionem adiecit magno, sicut Horat. adiecit mugientium in Epod.
Aut in reducta ualle mugientium.
Prospectat erranteis greges.
Quasi grex sit generalius nomen, armentum uero specialius, et illud sine apposito de pecoribus minutis intelligatur, cum apposito possit etiã ad maiora transferri. Vt Cic. in Philipp. Fudit apothecas, caedit greges armentorum. Haec omnia pecudes & pecora dixerius, quorum exẽpla tot sunt, quoties hoc uocabulũ reperimus. Veruntamen pecus pecoris nonnũquam reperitur pro multitudine pecorum, siue pecudum, sed gregalium potius, quàm armentalium, ut Vergilius:
Dic mihi Damaeta, cuium pecus? an Meliboei?
Infelix o semper ouis pecus. Et alibi:
Caprigenumq; pecus nullo custode per herbam.
Ouidius Metamorphoseos libro decimotertio:
Hoc pecus omne meum est, multae quoque uallibus errant,
Multas sylua tegit, multae stabulantur in antris.
Nec (si forte roges) possim tibi dicere, quot sunt.
Pauperis est numerare pecus. de laudibus harum
Nil mihi credideris: praesens potes ipsa uidere,
Vt uix sustineant distentum cruribus uber.
Sunt foetura minor tepidis in ouilibus agni.
Sunt quoque par alijs aetas in ouilibus hoedi.
Cur dixit multae, & harum, quum nullum genus antea nominasset? nisi quòd intellexit oues, & capras, quas postea nominat. Cicero in Verrem: Nominat iste seruum, quem magistrum pecoris esse diceret.
Vergilius tamen Georg. tertio ait:
Pascitur, itq; pecus longa in deserta sine ullis
Hospitijs, tantum campi iacet, omnia secum
Armentarius Afer agit. Armentariũ pecoris dixit. Nonnunquã pecus pecoris significat ouem, nec solum uulgo, ubi haec animalia, pecora dicuntur: uerũetiam apud graues autores, quorum est Plin. qui lib. octauo inquit: Est & in Hispania, sed maxime Corsica, non maxime absimile pecori, genus Musimonũ caprino uillo, quàm pecoris uelleri, propius. Quorum ẽ genere, & ouibus natos, prisci Vmbros uocauerũt. Infirmissimum pecori capue. Et non longe post: Suis foetus sacrificio die

cio die quinto purus est, pecoris die octauo, bouis tricesimo. Quintilianus: Cur in usum uestium saepe pecori lanae detrahuntur? Praeter pecudes autem, caeterae quadrupedes ferae sunt: licet proprie uideantur ferae dici, quae feritatem habent, ut Leones, Vrsi, Pardi, Lupi, Vulpes. Harum quaecunque mansuefactae sunt, cicures uocantur, qualis Canis, qui nec Pecus, nec Fera est, licet sit natura ipsa non tantum Fera, sed etiam Ferus: qualis Elephas, siue quod usitatius est) Elephantus ad bella domitus, alioqui fera natura, de quo nomine idem, quod de Camelo fortasse dici potest, quòd & communis generis sit, et armentum faciat. Quidam suem domesticum tantum, cicurem uocant. Ego potius aprũ dixerim, qui ex fero cicur est factus. Nec aprum modo, sed etiam Onagrum, Ceruum, Capreolum, Damam, Capream, Leonem quoque: denique quicquid cicurari potest. Cicurare enim (ut Varro ait) est mansuefacere. Quod enim à fero discretum est, id dicitur cicur: & ideo dictum cicur ingenium obtineo, id est mansuetum. Innatum à cio cicur uidetur. Cicum dicebant membranam tenuem, quae est in malo punico discrimen. Haec Varronis uerba confirmat Cicero, ubi ait: Nam aliae sunt ferae, aliae cicures, aliae natantes, aliae uolucres.

Collis, Iugum, Cliuus, & Promontorium. Cap. XLIII.

Collis est (ut ita dicam) monticulus, siue per se, & à monte separatus, siue pars montis. Iugum (ut etiam ita dicam) ipsa arduitas montis, & procliuis, ac prona supinitas, cui similis est in colle Cliuus, tamen mollis magis, & clemens, ut cliuus capitolinus, cliuus, qui ducit ad Ianiculum, cliuus montis Auentini, quos omnes scimus esse in urbe Roma colles. Vnde quidam uocant eam urbem Septicollem: Et antiquitus fiebant festa quaedam Septimontalia. Liuius: Itaque quum per Cassilinum euadere nõ posset, petendumq; montes, & iugum Caligulae superandum. Et alibi: Quantum in altitudinem egrediebantur magis, magisq; syluestria, & pleraque inuia loca excipiebant. Vt uero iugis appropinquabãt (quod rarum in alijs locis esset) adeo omnia contecta nebula, ut haud secus, quàm nocturno itinere impedirentur. Promontorium locus est in mari prominens, ut Plinius libro XXVI. Promontoria aperiuntur mari, & rerum natura agitur in planum: Liuius libro XXXIII. Aut aperientibus classem promontorijs. Idem XLV. Adiunctaq; insula Euboea, & excurrente in altum, uelut promontorium, Attica terra sita.

Officina, & Taberna. Cap. XLIIII.

Officina est, ubi opera fiũt. Taberna, ubi opera ipsa, caeteraeq; merces uenditantur. Officina est statuarij, fusoris, flatoris, caelatoris, excusoris, uitrearij, pictoris, sutoris, fabri, qui multi-

plex est, lignarius, & hic non unius generis, ferrarius, nec hic simplex lapidarius, qui & ipse in multas diuiditur species. Taberna uocatur uinaria, lanaria, olearia, & mille huiusmodi: unde opifices, & tabernarij uocantur. Cicero pro Lucio Flacco: Opifices, & tabernarios, atque omnem illam fecem ciuitatum quid est negotij concitare? Nec negauerim aliquando unum, eundemq; locum officinam, & tabernam esse, ut sutrina, in qua calcei & fiunt, & uenduntur. Quaedam igitur artificia (quanquam sola artificia sunt opificum) caetera quaestus, & operae dicuntur: sed quaedam huiusmodi semper habent suum nomē, ut haec ipsa sutrina sutoris, & lignarij proprie fabrica, aurificis aurificina, cauponis caupona, tamen & eam, quae uinum uenditat, cauponam uocamus. Quidam malunt dicere cauponam pro loco. Argentarij argentaria, quod nomen quidam pro artificio, et argentarium pro artifice (qui idem est aurifex) accipiunt: atque ita est in Hieremia. Titus autem Liuius, Cicero, Quintilianus, caeteraq; omnis antiquitas pro his accipit, qui campsores uulgo dicuntur, non illos dico minutos, qui nummularij, & mensarij à nobis, κολυβισταὶ à Graecis dicuntur, qui ijdem trapezitae uocari possent. Nam colybistae trapezas habent. Sed Plautus in Curgulione trapezitam, & argentarium pro eodem accipit.

Auis, & uolucris. Cap. XLV.

Auis est, quae oua parit, pennisq; est praedita, praeter unum uespertilionem, qui utroque caret, quatuor enim pedes habet, & feminus est. Volucris est, quaecunque uolat, nec auis solum, sed illae bestiolae quoq; minutiores, ut apes, uespa, culex, tabanus, locusta, musca, cicada. Siquidem Quintilianus apes uolucres uocat. Et Plinius non semel hoc signat, unde & Cupido uolucer dicitur.

Indoles. Cap. XLVI.

Indoles est non solum in pueris, & adolescentibus significatio futurae uirtutis, ut apud Quintilianum: In primis annis laudaretur indoles. Cicero: Vt enim adolescentibus bona indole praeditis sapientes senes delectantur. Et Valerius titulum de indole facit, non tantum puerorum adolescentiumq; exempla repetens, sed etiam in uiris, & quidem praesentis uirtutis, ut idem Cicero de officijs: In quibus est uirtutis indoles, commouentur. Idem pro Caelio: Si quis iudices hoc robore animi, atque hac indole uirtutis, & continētiae fuit. Liuius de Lauinia iam matre, & post mortem Aeneae res administrante inquit:

Tanta in ea uirtutis indoles fuit. Lucanus:
Indole si dignum Latia, si sanguine prisco

Robur

Robur inest animis.

Indole quasi generositate quadam uirtutis, atque animi. Liuius ad malam quoque partem, & ad muta, atque inanimata transfert, loquens de Hannibale, sic: Cum hac indole uirtutum, & uitiorum triennio sub Hasdrubale imperatore meruit. Et alibi: Sicut in frugibus, pecudibusq; non tantum semina ad seruandam indolem ualent, quantũ terræ proprietas, cœliq;, sub quo aluntur, generosius in sua quicquid sede gignitur, insitum alienæ terræ in id, quod alitur, natura uertente se degenerat.

Concio. Cap. XLVII.

Concio est populi multitudo congregata, uel ex magistratus iussu, uel ex publici sacerdotis, uel interdum sua autoritate, et sponte propria ad audiendum oratorem concionantem in bonum publicum, cuius etiam oratio uocatur concio. In priore significatio est Græce ἐκκλησία, quam nos pro latina uoce habemus. Multiq; ecclesiam, nescio quo iure, ædes sacras appellant, quum cœtum hominum, ut dixi, significet, non locα.

Aliud Leges esse, aliud Iura. Cap. XLVIII.

Leges, iuraq; scripta sæpe inuenimus: ex quo datur intelligi, aliud esse leges, aliud iura. Sunt igitur leges, aut principis, aut liberi populi, quæ à rege condũtur, alterius consensum non requirunt, quæ ad populum feruntur, quæq; sine eius iussu ferè ratæ non sunt: quia rogari, id est interrogari de his populus solet, rogationes etiam dicuntur. Iura autem magis generalia sunt. Siquidem & ius gentium est, & ius ciuile. Nam ius naturale dicere, quod natura omnia animalia docuit, ridiculum est. Appetitum coëundi, atque adeo nocendi imbecilliori animali, spoliandi, occidendi, quis ius esse dixerit? Ideoq; M. Tullius in libro officiorum de iure naturali silentium egit, inter solos homines ius esse significans, idq; gentium esse, uel ciuile. In rhetoricis tamen ius naturale statuit, sed quod in homines tantummodo cadat: cuius species sex esse uoluit, religionem, pietatem, gratiã, uindicationem, obseruantiam, ueritatem, Sed hæc hactenus. Ius ciuile dicimus tam leges, quàm plebiscita, senatusconsulta, decreta principum, responsa prudentum: quod ultimum uelut interpretatio est superiorum: quod qui profitentur, iurisconsulti nominantur. Qui uero legem fert ad populum, ferè orator est, aut præsidio oratoris indigens; ut appareat, quanto præstantior orator est, quàm iurisconsultus, quum hic sit quasi illius scriba: aut ille præceptor, hic pædagogus: ille dux, hic ducis legatus, atque assecla. Quid dicam de iurisperitis, hoc præsertim tempore, qui cum maximo ab illis Consultis interuallo distent, se literato-

rum arcem tenere arbitrantur? quorum quanta sit eruditio, uel hinc colligi coniectura potest, quòd quoties Pauli, Vlpiani, aliorum'ue testimonium assumunt, legem nominant, quum longe aliud sit, legem esse, & habere uim legis: quodq́; deformius est, unam legem in plures partiuntur, uerbi causa, Ad legem Aquiliam, quoties Scæuola, quoties Papinianus, alius'ue quis loquitur, etiam si bina uerba, & quidem à superioribus dependentia, toties nouam legem appellant: non ab aliquo legislatore unam legem, sed ab infinitis interpretibus legum, infinitas esse iudicantes. Etiam titulum de uerborum significatione non legem, imo leges appellant: quo quid absurdius?

Aceruus, Strues, Strages, & Sarcina. Cap. XLIX.

A Ceruus minutarum proprie rerum congeries est, ut frumenti, & leguminis, ut salis. Interdum aliquanto etiam maiorum, ut aceruus scutorum apud Vergilium: Et ferè generale ad omnia est. Strues autem proprie lignorum. Strages uero cadauerum interfectorum uno in loco, ac proprie iacentium multitudo, siue humanorum, siue mutorum. Sarcina utensilium, & eorum, quæ ad cultum, ad ornatum, & ad cæterum usum pertinent (ut sic dicam) fiscis, quem quis in itinere faciendo comportare possit. Siquidem milites, quum castra mouere uolunt, sarcinulas colligere dicuntur: & qui in aliam domum immigrant, sarcinas suas componere. Res enim nostras domi cistis, capsisq́; compositas, sarcinas uocamus, ut apud Quintilianum: iacent relictæ sine hærede sarcinæ.

Inter Ministerium, & Mysterium. Cap. L.

M Inisterium ministri opera est proprie, sed pro omni operatione quoque accipitur, ut de rege Latino Vergilius:

-Mœstusq́; refugit Fœda ministeria.

Mysterium uero Græcum est μυστήριον, arcana quædam res, & proprie diuinis uiris, sacerdotibusq́; tantummodo cognita. Illud prius in numero plurali solet accipi pro ministris, sicut seruitia pro seruis. Nã seruitium, aut seruitus ipsa, aut seruitutis actio est, ut Dauus apud Terentium:

Ego Pamphile hoc tibi pro seruitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesq́;, & dies
Capitis periculum adire, dum prosim tibi.

Afferamus etiam in alijs exempla. Sallustius: Interea seruitia repudiabat, quorũ in initio ad eum magnæ copiæ concurrerant, quia opibus coniurationis fretus, simul alienum suis rationibus existimans uideri causam ciuium cum seruis fugitiuis communicasse. Quintilianus sæpe ministeria pro ministris dixit, ut ibi: Non torsit ministeria cæca.

Et officia

Et officia pro officialibus, obsequiaq; exhibentibus. Paulus iurisconsultus teste Labeone ait: Vrbica ministeria dicamus etiam, quae extra urbem nobis ministrare consueuerunt. Vlpianus, denique concubinam, filios naturales, alumnos constituit generali appellatione contineri, & si qua alia sunt eiusmodi ministeria. Liuius libro quarto: Frumento nanque ex Hetruria priuata pecunia per hospitum, clientumq; ministeria coëmpto.

Scurra, & Parasitus. Cap. LI.

Scurra est, qui risum ab audientibus captat non salua dignitate personae. Parasitus, qui omnia ad uoluntatem eius loqui tur, in cuius contubernio est: omnia assentatur, omnia illius facta, simul ac dicta laudat, nihil repugnat, nihil facere recusat uentris gratia, in quo summum bonum constituit, quorum magna copia in principum domibus est.

Bucca, Gena, Mala, & Cilium. Cap. LII.

Buccam, & buccas pro eodem accipimus. Oratores frequentius in singulari: unde illud usitatum: Dicam, quicquid in buccã uenerit, id est in os: sed non in labra, ut uulgus existimat, Quintiliano probante, qui ait: Ore enim magis, quàm labijs loquendum est. Sed uulgus errat, atque fallitur, quum legit buccam, & duas buccas: in illa accipiẽs unum os, in his duo labra. Verum ego ostendi, os, ipsam concauitatem esse, unde uox prodit, non oram labrorum. Et enim Iuuenalis, quum ait, Bucca foculum excitat: non de extremitate oris, sed de interiori parte dixit, quae inflari solet, uentumq; concipere. Et iterum de tubicinibus loquens: Notaeq; per oppida buccae: de illa deformi utrinque inflatione intellexit tubam inflantium, non de labris, quae latent, cum tuba canit. Nam & Horatius quoque, quum inquit: -Quin illis Iuppiter ambas Iratus buccas inflet. non de labris locutus est, quae inflari non possunt. Quod Plautus apertius docet in Penulo: Nescias utrum ei maiores buccae, an mammae fient. Quid autem buccae significẽt, ex Plinio audiamus, simulq; quid malae, quid genae, quid cilium Haec enim eodem loco tractat is, praeter quam quòd alibi dicit buccarum sinus. Et iterum buccarum inanitas, ita libro XI. ait (sequar autem ipsius ordinem, seriemq; libri) Quibus fragilia operimenta, ijs oculi duri. Omnia talia, & pisces, & insecta non habent genas, nec integunt oculos. Omnibus membrana uitri modo translucida obtenditur. Pauloq; post: Sed quadrupedibus in superiore tantum gena, uolucribus in inferiore. Ac paulopost: Grauiores alitum inferiore gena conniuent. At quadrupedes, quae oua pariunt, ut testudines, crocodili, inferiore tantum sine ulla nictatione, propter

præduros oculos. Extremum ambitum genæ superioris antiqui ciliũ uocauere, unde & supercilia. Hoc uulnere aliquo diductum non coa lescit in paucis humani corporis membris. Infra oculos malæ, hominis tantum, quas prisci genas uocabant, XII. tabularum interdicto radi à fœminis eas uetante. Pudoris hæc sedes: Ibi maxime ostenditur rubor. Infra eas, hilaritatem, risumq; indicantes buccæ. Et altior homini tantum, quem noui mores subdolæ irrisioni dicauere, nasus. Non alij animalium nares eminent. Auibus, serpentibus, piscibus, foramina tantum ad olfactus sine naribus. Et hinc cognomina Simorum, Silonum. Septimo mense genitis sæpenumero foramina aurium, & narium defuere. Labra, à quibus Bronchi, Labeones dicti. Ex his Plinij uerbis apparet, etiam eam in uultu partem uocari buccas, quæ uento inflari solet, genam membranam illam, & quasi uestem, qua oculus integitur, & conniuet, id est aperitur, & clauditur, hoc enim est conniuere. Malam uero, illud inter genam, & buccam, quasi rotundam in speciẽ mali (nam utrunque horum uocabulorum primam longam habet: Malus uero mala malum, primam breuem) cuius interior pars, quæ oris hiatum efficit, ubi molares affixi sunt, maxilla dicitur, nomen diminutiuum non re, sed uoce. Malam quoque genam dici Plinius idem fatetur. Ideoq; dens ille intimus, & ipsi genæ affixus, genuinus dicitur, qui, quia maxime latet, ea re factum est iam tritum uetustate prouerbium, genuino rodere dente, id est latenter per inuidiam carpere famã alterius, & hoc (ut ille testatur) à posterioribus. Nam ueteres tantum membranam illam oculi, genam appellabant, quam uetustatem à posterioribus quibusdam seruatam reperimus, nec poëtis modo, ut dracontis genæ pro oculis, continens pro contento, & Seneca in tragœdia de Oedipo loquens, inquit: Et per irati sibi genas parentis: etiam continens pro contento: uerum oratoribus quoque, ut Quintilianus de cæco loquens: Illa perpetua nocte clausæ genæ non custodierunt.

Pastio, Pastus, Pabulum, Esca, Pasco, Pascor, & Vescor. Cap. LIII.

P Astio uidetur significare cibum, sed tamen potius ad alimenta pecudum pertinet, quæ pasci dicimus, quanquam suapte natura significat ipsam actionem pascendi, nunc frequẽtius cibum. Pastus homini competit. Varronis liber de re rustica titulũ habet de uillaticis pastionibus, uidelicet quæ ad bruta pertinent. Cicero Tusculanarum libro quinto: Cum oblectatione solertiæ, qui est unus suauissimus pastus animorum. Pabulum est pecudum quidem, & tamen aliorum quoque brutorum, quanquam ego sentio, magis cibus herbaceus, fœniceusq;, ac paleaceus, & stramentitius, similiumq;, q̃ ex seminibus:

minibus: à pasco.n.et hoc descendit, sicut pasho. Escam antiqui accipiebāt ēt quod dabatur auibus, piscibus ue ad decipiendum, non solum pro cibarijs humanis, aliorumq; animalium. Quo modo autem pasco neutrum, et pascor deponens idem significent, Priscianus uiderit, qui hoc sibi persuasit. Est enim pascor, comedo, & uero, semperq; regit accusatiuum, illud uero sine accusatiuo, ut: - Pascentes seruabit Tityrus hædos. Proprie pascere bestiarum est, sicut uesci hominum, nisi quòd hoc regit ablatiuum, et aliquando potum quoque complectitur, ut Anacharsis apud Ciceronem: Carne, caseo, lacte uescor. Pro quo significato non recte dicam, carnem, caseum, lac pascor. Aliud ergo est pascor, aliud uescor.

Incola, Inquilinus, & Accola. Cap. LIIII.

Incola, qui in alterius regione habitat, & in aliena ciuitate, atque Republica. Inquilinus, qui in alieno priuato, proprie tamē in conducto, siue in urbe, siue ruri, Cicero de officijs: Peregrini, & incolæ officium est, nihil præter suum negotium agere, nec esse in aliena Republica curiosum. Idem in Philipp. Quæ in uilla illa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis sapientiæ ratio, omnisq; doctrina. At uero te inquilino (non enim domino) personabant omnia uocibus ebriorum. hoc est, in quo incola differt ab inquilino. Rursus incola ita differt ab accola, quòd incola, qui in loco, accola, qui ad locum habitat: ideoq; quicunque iuxta aquas sunt, accolæ dicuntur, nec refert in suo, an in alieno: ut accola Vulturni, accola Padi, accola Rhodani. At qui in montibus domos, urbesq; positas habent, incolæ dicuntur: qui iuxta montes, accolæ. Nec immerito legendum est illud in Psalmo CIIII. Et Iacob incola fuit in terra Cham: non autem accola, quia uox Græca etiam consentit παρῴκησεν: licet multis alijs in locis apud Hieronymum quoque hoc uocabulum reperitur sic positum.

Campus, Area, & Ager. Cap. LV.

Campus est planicies terræ ampla, & grandis, ideoq; spatio se plateæ, areæ ue, campi nomen acceperunt. Vnde Romæ campus Martius: nam locus huiusmodi angustior uocatur area. Ager uero, tum circumiectum ipsi urbi territorium, ut ager Campanus, ager Leontinus, ager Faliscus: tum locus in rure, quē colimus, siue arando, siue conserendo. Nam is, qui seritur frumentis aruum nominatur. Verum in hoc secundo significato habet pluralem numerū, ut omnes agros ciuium depopulatus est: in priore non habet, duntaxat dum loquimur de singulari ium urbium territorijs: non enim dices recte sic: Antonius dedit militibus suis agros Campanos, & Leonti-

nos: nam hoc pacto non complector nemora, saltus, pascua, desertos montes, sed sic potius: Dedit militibus suis agros, Campanum, & Leõtinum, id est agrum Campanum, & Leontinum: quo quidem modo complector omnia, quæ in territorio illo sunt. Ager etiam flumina, lacus, cæteráq; omnia includit.

Sylua, Lucus, Saltus, & Nemus. Cap. LVI.

S Ylua, & lucus, saltusq; sic differunt, quòd sylua generalius nomen est: præterea solet esse cædua, Lucus nequaquam cæduus est, quin potius manu consitus, religiosusq;, atque uel alicui deo, uel alicuius hominis cineribus consecratus. Ideoq; aut circa delubra numinum, aut circa sepulchra uirorum positus est. Saltus uero, sylua inuia, nec transeuntibus peruia, in quo pasci, atque æstiuare pecudes solent: aut, si locus, aërq; patiatur, hyemare. Nemora autem, uoluptatis causa comparata sunt, & plena amœnitatis.

Femora, Femina, & Coxa. Cap. LVII.

f Emora partem illam exteriorem significant, Femina partem interiorem, molliorem q;, quæ se contingunt: uel Femora partem anteriorem, Femina posteriorem. Liuius lib. XXII. Quosdam & iacenteis uiuos succisis feminibus, poplitibusq; inuenerunt. A' quo conficitur nomen femoralia, siue feminalia (utroq; enim modo scriptum reperio) pro bracis. Tamen nominatiuus femen nõ reperitur. Coxa pars supra femora, uertebrumq; ipsum, quoties uitiatum est, aut os illud, quod in uertebro uoluitur, fractum, coxa uitiata, fracta'ue dicitur.

Crimen, & Flagitium. Cap. LVIII.

c Rimen non modo pro delicto, sed pro ipsa etiam criminatione. Cicero in Philipp. Hæreditates mihi negasti uenire, utinam hoc unum uerum crimen esset. Flagitium proprie in libidine, quasi flagris dignum crimen, sed pro cæteris quoque peccatis accipitur: nec tantum turpibus, uerum his etiam, quæ per negligentiam, imprudẽtiam, obliuionemq; committuntur, ut idem in Bruto: Tantam'ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legẽs quidem senserit, quantum flagitij admisisset? id est erroris.

Vectigal, & Fœnus. Cap. LIX.

u Ectigal non solum ex publico, uerumetiam ex priuato capitur, ut in Paradoxis Cic. Ex meo tenui uectigali capio ego ducentos. Et iterum: Non intelligunt homines, quantum uectigal parsimonia est. Paulus: Cæsæ arundinis, uel pali compendium, si in eodẽ fundo uectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet. Ex omni tamen prædio uectigal est. Fœnus uero ex solo ipso. Nam dicitur natura lis fructus

lis fructus terræ fœnus. Postea autem ad usuram translatum, quasi pecunia per se fructum producat, sicut terra.

Luctus. Cap. LX.

Luctus est dolor, qui exterius proditur uultu ipso, atque aspectu. Sæpe ipse habitus, uultus, atque uestis, luctus est. Unde de secundo bello Punico post cladem illam Cannensem censuerunt patres conscripti, ne fœminæ ultra triginta dies in luctu essent: non uidelicet, ne in dolore (non enim imperare dolori possumus) sed ne in illo lugubri habitu. Et matronæ Iunium Brutum anno luxere, tanto tempore item Publium Valerium.

Otium. Cap. LXI.

Otium uacatio à labore, quod notum est, cuius contrarium est negotium. Sed quia hi, qui studijs operã dant, necesse est, ut non negotiosi sint, factum est, ut otium pro literario studio accipiatur, ut Quintilianus: Inquirendo, scribendoq; talia consolemur otium nostrum. Non desiderat otium solatium, sed labor: ergo pro labore studij otium accepit. Cicero: Quid dulcius otio literario? id est studio, & (ut ita loquar) negotioso otio? Tale quid habet apud Græcos σχολή.

Amor, & Charitas, Caritas, & Penuria. Cap. LXII.

Amor genus est, charitas species. Illud ad omnia pertinẽs, hoc autem ad homines. Demum et quidem pro dignitate, ac qualitate personarum. Maxima quidem charitas debetur parentibus, proxima filijs, & deinceps reliquis. Caritatem etiam pro penuria accipimus, sed frumenti quidem, & annonæ caritatem dicimus. Penuriam uero uini, aquæ, pabuli, pecorum, pecuniæ, uirorum, cæterarumq; huiusmodi rerum. Vel penuria est (ut sic dicam) carentia omnium rerum. Caritas uero, quæ contraria est uilitati. Ideoq; Plinius Iunior ait, accessisse agris suburbanis caritatem, & Quintil. quum ait: Itaque caritas annonæ, rarum frumentum, cædes, ac direptio pecorũ: idem est, ac si dixisset, caritas annonæ, penuria frumenti.

Seditio, & Factio. Cap. LXIII.

Seditio uel à seorsum sedendo, uel (ut Ciceroni placet) à seorsum eundo dicta, tunc est, quum populo secum discordante, res ad manum uocatur. Qualem ciuitatis statum Vergilius describit, sic dicens:

Ac ueluti magno in populo, quum sæpe coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile uulgus,
Iamq; faces, & saxa uolant, furor arma ministrat.

Similiter dicitur seditio in exercitu, in classe, in schola, & si quid est.

tale. Factio est diuisio ciuium in diuersa studia, quum aliqui se principes, et primarios in ciuitate efficere conantur, inter quos æmulatio est, qui & factiosi dicuntur, pro se quisque quàm maximam potest ciuiū multitudinem (qui clientes uocantur) ad se trahens, sibiq; quouis pacto per fas, nefasq; concilians, quæ pestis intestina cunctas ciuitates duntaxat Italiæ infecit.

Bellum, Prælium, Pugna, & Certamen. Cap. LXIIII.

b Ellum est tum ipsa pugna, tum totum tempus, quo in militia sumus, quam illiterati guerram uocant. Prælium ipsum tantummodo armorum certamen. Nam & pugna, certamenq; etiam citra arma fit. Interdum etiam fit nudis uerbis.

Copia, & Copiæ. Cap. LXV.

c Opia, facultas, potestasq; est: ut faciā tibi copiā inspiciendi libros meos .i. dabo tibi facultatem, uel faciā tibi potestatem: ut .n. alio loco dixi, semper iunctū est cum uerbo facio, dūtaxat apud oratores. Nā Poetæ cū alijs uerbis, et præcipue cū do. Vt Verg. Affari extremum miseræ data copia matri. Et iterum: Postquam introgressi, & coràm data copia fandi. Sine his autem duobus uerbis, copia plerunq; pro abundantia accipitur. Vnde dicta est copia orationis, et copia pecuniarum, & copia frumenti: In plurali quoq; pro eodem significato, ut noui copias tuas, omnium rerum copias habeo. Peculiariter tamen appellamus militum multitudinem, ut copiæ Pōpeij, copiæ Cæsaris, copiæ aduersariorū: pro quo imperiti dicunt gentes aduersariorum, gentes nostræ. Et in hoc ēt significato nonnūquam in singulari, ut Pōpeius ad Domitium: Neq; solus cum ista copia tantam multitudinem sustinere poteris. Idem ad eundē: Etiam atq; etiam hortor, ut cum omni copia q̄primū ad me uenias. Sallustius: Postremo ex omni copia Catilinæ, neq; in prælio, neq; in fuga quisquam ciuis ingenuus captus est. Verg. in. II. Aeneidos: Et, quæ sit me circum copia, lustro.

Elogium. Cap. LXVI.

e Logium est testificatio de aliquo, siue honoris, siue uituperationis causa. Vituperationis, ut Quintilianus: Non est iudices, quod putetis ideo nullum adiectum ad exhæredationē iuuenis elogium, quia de scelere constaret. Et alibi: Si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricem amaret. Multa sunt huiusmodi exempla iurisconsultos, sed unum suffecerit Modestini, ubi huius nominis (nisi ab altero adiecta sit) interpretatio reperitur. Cuius hæc uerba sunt: Desertorē auditum ad suum ducem cum elogio, id est cum uituperatiōe mittat. Honoris causa, ut Mar. Tullius:

Tullius: In quod elogium plurimæ consentiunt gentes, uirum esse ciuitatis primarium, etc. Et iterum: Quid elogia sepulchrorum? quæ qualia sint, Suetonius in Claudij uita ostendit, dicens: Nec contentus elogium tumulo eius uersibus à se compositis insculpsisse, etiam uitæ memoriam prosa oratione composuit. Seneca in declamationibus: Decessit negotiator, testamento omnium bonorum reliquit formosam uxorem hæredem, & adiecit elogium, quia pudicam comperi. Pro simplici autem sententiæ suæ testificatione, Cicero: Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat uelle suam mortem dolore amicorum, & lachrymis uacare.

Condictio, & Conditio. Cap. LXVII.

Condictio à condico nascitur, Conditio à condo. Illud rarius est, quod ita Iustinianus (si credimus hominem Græcum Romanis iura potuisse præscribere) diffinit. Condicere est denũtiare prisca lingua. Nunc uero abusiue dicimus condictionem actionem in personã, quã actor intendit sibi dari oportere. Nulla.n.hoc tpe eo nomine denũtiatio fit. Ergo condictio erit, uel hæc actio, uel illa denũtiatio. Conditio uero multi his tẽporibus male (ut pleraq;) usurpant, accipientes pro mentis qualitate, ueluti hic est homo mansuetæ, & bonæ conditionis: quod antiqui dicebant boni, & mansueti ingenij. Nos quoque mansueti animi, & mansuetæ mentis: nos cum dico, de illis dico, qui latine loquuntur. Nam homo bonæ conditionis latine dicitur, si ad fortunas referatur, non si ad mores. Vt ille est uir magnæ, paruæ, mediocris conditionis, id est diues, pauper'ue aut inter hos medius. Ego sum positus in hac conditione, id est fortuna, ac sorte. Cicero: O miserã conditionem administrãdi consulatus. Huic significato illud penè par est, quum inter plura eligendæ sortis est oblata electio, ut apud Mar. Fabium: Oblata est à iuuenibus tyranno conditio, ut dimitteret alterum ad uisendam matrem, ad diem præstitutum reuersum, ita ut, nisi accurrisset ad diem, de eo, qui restiterat, pœna sumeretur. Dicimus igitur, offero conditionem, uel fero, uel pono conditionem. Nunquam ferè per aliud uerbum. Quæ conditio dum placuit, etiam ferè semper dicimus, accipio conditionem. Vt apud Terentium: Amatores Chrysidis tulerunt mulieri conditionem, si uellet eis morem gerere, se daturos illi pretium, liberalemq; mercedem. Ipsa uero accepit conditionem, hoc est, pactioni, promissioniq; assensit. Ab illo significato non lõge absunt, offero electionem, do optionem Hæc tamen solent esse inter plura, illud uero in uno frequentius, ut offero electionem, utrum uelis, eligendi, et do optionem, quod uelis potissimum, optandi; deinde tu aut eligere te

dicis, aut optare. Offero conditionem Chrysidi, unam scilicet.

Frondes, & Folia. Cap. LXVIII.

f Rondes arborum sunt tantum: Folia autem & arborum, et herbarum, & florum quoque.

Excubiæ, & Vigiliæ. Cap. LXIX.

e Xcubiæ diurnæ, & nocturnæ: Vigiliæ tantummodo nocturnæ.

Suffragia. Cap. LXX.

s Vffragia sunt (ut sic dicam) uoces, quæ dicebãtur ad comitia, in tabellá'ue scribebantur, quibus suam quisque declararet uolũtatem de aliquo eligendo in magistratum: qualis est hoc tempore electio summi pontificis, & eius, quem Cæsarem Augustum Christiani non erubescunt appellare, à damnatis nominibus tyrannorum, qui non modo oppressere Rempublicam, ut nemo iam possit uocari rex Romanorum, sed sub eorum gladio, REX uerus cœli, & terræ occisus est. Et postea isti insani, & nostræ religionis immemores, uocant diuum Augustum, diuum Claudiũ, diuum Traianum, quasi uulgus, atque homines possint principes referre in deos. Sed hæc omittamus, hoc tantum dicentes, Romanos non agnoscere regem aliquem. Et, quum cæteræ gentes in libertatem se asseruerint, hoc multo magis nobis licere. Suffragia igitur (ut dicebam) sunt uoces in electionibus, quod suffragium, quia cui præstamus, nimirum eidẽ gratum facimus: hinc factum est, ut suffragium pro auxilio sæpe ponamus, & suffragor, pro auxilium fero. Refragor repugno, proprie quidem in dictis, sed nonnunquam & in factis.

Catulus, Pullus, Hinnulus, & Fœtus. Cap. LXXI.

c Atuli sunt ferarum siue immitium, siue mitium. Nam & catulos murium legimus. Pulli uero pecudum. Fœtus auium, & piscium, quanquam & hoc generalius nomen est. Vnde fœtificare pro parere, & fœtura pro partu, ad omnia animalia muta pertinet. Ceruorum hinnulos dicimus, capreolorum quoque, caprearũ, damarum, leporum, similiumq́;. Catulo, quoque serpentum, ut Vergilius de colubro:

Catulos tectis, atque oua relinquens. Immaniumq́; piscium, qui non edunt oua. Proprie tamen catuli sunt filioli canum. Verg.

Sic canibus catulos similes.

Cicero de Diuin. Erat autem mortuus catellus eo nomine.

Lues, & Pestis. Cap. LXXII.

l Ves, & pestis hoc differunt, quo genus, & species. Nam, quum in urbe, aut in agro febris, aliud'ue genus morbi sæuit, siue solos

los homines, siue sola pecora, siue utrosque corripiens, lues dicitur: interdum etiam, si arbores, ac sata. Pestis uero aut cito occidit, aut cito abit ab eo, quem inuasit, quæ eadem dicitur pestilentia. Nonnunquam tamen pro lue ponitur, atque ad animi uitium sæpe transfertur.

Corpus, & Caro. Cap. LXXIII.

c Orpus potius, quàm carnem, nostrum uiuentium dicimus, et hominem corpulentum potius, quàm (ut aliqui loquuntur) carnosum. Quintilianus in sexto: Corpulēto litigatori, cuius aduersarius item puer circa iudices erat, ab aduocato latus, quid faciam? te ego baiulare nō possum. Item in primo: Ossa detegunt, quæ ut esse, & astringi neruis suis debent, sic corpore operienda sunt. Idem in quinto: Neruisq; illis, quibus causa continetur, adijciunt inducti super corporis speciem. Et alibi: Hæret astricta nudatis ossibus cutis, & in fame sua homine consumpto iam membra sine corpore. Cicero ad Gallum: Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam, nam & uires, & corpus amisi. Sed, si morbum depulero, facile (ut spero) illa reuocabo. Quod etiam significauit Martialis, quum ait:

Viuebant laceri membris stillantibus artus,
Inq; omni nusquam corpore corpus erat.

Videlicet quòd in corpore illius non erat caro.

Lamina, & Bractea. Cap. LXXIIII.

l Aminam tam ferream, æream, plumbeam, stanneam, quàm auream, argenteā, electreā, aurichalceam dicimus. Bracteā potius ex his posterioribus: aut certe bractea tenuis est, et sua sponte plicabilis, Lamina uero crassior, ex qua armatura conficitur, & qua incensa olim homines torquebantur: nec crepitat ut Bractea præ tenuitate. Vergilius in sexto:

Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea uento.

Veruntamen ita tenuis nonnunquam bractea est, ut crepitare non possit, ut illa, ex qua fit auratura, & argenteatura.

Munimenta, & Monumenta. Cap. LXXV.

m Vnimenta sunt munitiones castrorumq;, cæterarumq; rerū, quæ contra aduentum hostium muniunt siue uallo, & fossa, siue alio quouis modo, quo sunt milites (ut dixi) ab hostium aduentu muniti. Monumenta, i[n] mutata in u, sepulchra statuæ, tituli, libri, cæteraq;, quæ nos alicuius rei præteritæ moneant. Nam de futuro (ut quidam uolūt) ideo sepulchra appellari monumenta, quòd nos nostræ ipsorum mortis admoneant, falsum est. In honorem.n. mortui illa tantummodo fiunt, non in publicam præceptionē, uixq; monumen-

ta dixerim, nisi literæ, aut alij tituli appareant: quæ si desint, magis sepulchrum, quàm monumentum erit. Liu. lib. XLVIII. Vtrobiq; monumenta ostenduntur, & statuæ. Nam & Linterni monumentũ, monumentoq; statua superimposita, quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia poëtæ Quinti Ennij.

Opera, & Opus. Cap. LXXVI.

Pera est actio, ut dabo operam, & in iure ciuili de operis libertorum. Cic. de offic. Non male præcipiunt, qui seruis uti iubent, ut mercenarijs iusta præbenda, operam exigendam, id est laborem, & operationem corporis: siue (ut ait Vlpianus) operæ, sunt diurnum officium. Opus est finis, fructusq; operæ. Vnde opera autorum dicuntur, & opera publica, ipsa publica ædificia. Nonnunquam uidetur opus pro opera accipi, ut Vergil. Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit: quasi ad operas. Sed (ut uidere uideor) quoties non ad laborem corporis, sed laborem animi, & artem, industriamq; respicimus, magis opus, quàm opera, dicendum est, ut in opere rustico, in opere faciendo, in opere fabrili, in opere textorio. Hanc differẽtiam ita ponit Seruius: Hoc opus, & hæc opera tunc dicimus, quando negotium ipsum significamus, quod geritur. Si autem fœminino genere dixerimus operas, ipsas personas, quæ aliquid faciunt, sicut custodia dicitur, quæ custodit. Vt, cernis custodia qualis. Nam, ut hi, qui custodiuntur, custodia dicantur, usurpatum est: unde male est in usu, custodiæ audiuntur. Hæc Seruius. Sed non absolute diffinit opus, & operam: utrũque autem horum nominum in eodem posuit loco Terẽtius: Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ, si sumas in illis exercendis, plus agas. Operæ autem pretium ab opera est, ut uersus indicat Iuuenalis:

Est operæpretium penitus cognoscere, toto
Quid faciant, agitentq; die, id est fructuosum est, & ad rem pertinẽs, ideo uel quia decens, uel quia utile, uel gloriosum, uel quia iocundum. Ab hoc nomine Liuius exorsus est, dicens: Facturus'ne operæpretiũ sim, si res gestas populi Romani ab initio perscripsero, necdum scio, nec si sciam, dicere ausim.

Solatium, Consolatio, & Solamen. Cap. LXXVII.

Olatiũ, et consolatio idem sint, nisi quod illud re, hoc uerbis fit. Quint. Cæcitatis miseræ solatiũ est habere rem uidentium. Idem: Itis obuiam consolationibus: & (quod omnem modũ feritatis excedit) captatis in magna calamitate laudari. Nec mirum, quum consolari sit oratione, Solari uero semper ferè aliter. Nolo afferre plura

re plura male utentium exempla, quæ facile quilibet sibi inueniet. Cicero tamen de amicitia ait: Ipse me consolor, & maxime illo solatio, quod eo errore careo, quo in amicorum discessu plerique angi solent. Vtrunque recte dictum est. Quid enim non recte Cic. dicat? Nam, quum se tanquam alterum, quasi colloquio à mœrore reuocet, debuit dicere consolatur. Quia uero oratione non utitur, solatium dicere potuit. Solamen idem quod solatium est, sed magis poëticum. Vergilius:
Solamen'q; mali de collo fistula pendet.
Quo tamen Boëtius, & quidam alij utuntur.

Affectus, Affectio, & Affectatio. Cap. LXXVIII.

Affectum nusquam uideor reperisse apud M. Tullium, frequentissime affectionem. Contra apud Quint. frequentissime affectum, raro affectionem: ut illo loco (si modo non est mendosus) ubi ait: Cupiditas causa sceleris fuit, quæuis eius ira quantum efficiat in animis hominum, talis affectio, nescio, an sit affectus. Et in alio loco: Illa uero frigida: & puerilis in scholis affectio. Affectionem Cicero modo sic diffinit: Affectio est animi, & corporis ex tempore aliqua de causa mutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ in eodem genere reperiuntur. Modo sic: Affectio est quædam ex temporum, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut hominum studio commutatio rerum, ut nō tales, quales ante habitæ sunt, aut plerunque haberi solent, habendæ uideantur. In Tusculanis idem autor, & alibi: Voluntatem hominis affecti ad uirtutē, atque ipsam uirtutem animi, appellari affectionem ait, qualis non est affectus, qui græce dicitur πάθος, quod ipse Cicero interpretatur, perturbationem malēs dicere, quàm morbum, quo nomine sæpissime utitur. At Quint. non perturbationem, sed affectum nominat: neque ipse aut solus, aut primus, sed plerique ante eum, ut Seneca, Plin. Rutilius, Columella, Valerius, Liuius, alijq; multi. Ita enim ille ait: Quod Græci πάθος uocant, nos uertentes recte, ac proprie affectum dicimus. Illa igitur (ut ego quidem sentio) affectio græce πάθος dicitur, quam nostrates philosophi in latinum uertentes appellant Dispositionem. Aliquibus tamen uideri posset diffinitio illa Ciceronis, hunc quoque significatum, qui est πάθος, complecti. Quibus, quia ad rem non multum attinet, non sanè repugno: cum præsertim omnes ferè iurisconsulti omnesq; ecclesiastici scriptores affectionem pro affectu accipiant. Est autem affectus pars illa animæ qualitatis, quæ è regione rationis est. Quicquid enim in anima præter partem illam memoriæ ratio non est, affectus est: & rursus, quicquid non est affectus, ratio. Ab hoc fit Affecto, quo etiam Cicero ipse sæpe utitur in libris ad Herennium. Non tam

affectanda, quàm superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Apud eundem nunquam (nisi me incuria fefellerit, aut memoria fallat) legi affectationem, frequenter apud Quintilianum, & cæteros, ut ibi: Nihil odiosius affectatione, id est affectu, conatúq; æmulandi alterius uirtutem, quam assequi nequeas refragante natura, uel nimio affectu, nimióq; conatu alterius uirtutem æmulandi: Ita ut turpe sit, ac deforme, sic auide æmulari.

Latebræ, & Latibula. Cap. LXXIX.

Latebræ hominum proprie dicuntur, Latibula ferarũ. Quintilianus: Et quamuis odio euersoris nostri euocatus è latebris suis populus subsellia non implet. Cicero: Videant, ne quæratur latebra periurio, id est excusatio periurij. Latibula nonnunquã hominum. Latebre etiam ferarum. Liuius lib. XLVII. Inter uepres in latebris ferarum noctem unam delituit.

De Luce, & Tenebris, Die, ac nocte. Cap. LXXX.

Luce, & tenebris, pro die, ac nocte accipere solemus. Differt tamen prima luce, à prima die. Nam ibi intelligitur prima pars diei, & quasi diluculum, hic autem prima dies. Ita primis tenebris, & prima nocte. Ibi de prima parte noctis loquimur, hic de nocte ipsa. Ideóq; ante lucem melius dicimus, quàm ante diem, si diluculum significamus. Nam ante diem, pro ante tempus dici solet, præterquam si de certo die loquamur, ut ante diem decimum, uel ante sextum calendarum Nouembrium, id est sexto die ante calendas Nouembris. In quo loco præceptum Pauli inserere non inutile fuerit, qui ait: Ante diem decimum calendarum, & post diem decimum calendarum, æque utroque sermone undecima dies significatur. Verum non, quemadmodum antem lucem melius, quàm ante diem pro diluculo dicimus, sic ante tenebras, quam ante noctem pro crepusculo, sed è diuerso potius. Reperitur autem luci pro luce, ut uesperi pro uespere, & ruri pro rure. Cicero in Philippicis: Quis enim audeat luci, & in militari uia? Diem pro diurno tempore, itém'q; pro certo tempore uolunt esse masculini generis, notauerunt'q; Vergiliũ indifferẽter accepisse. Ego tamen et apud hũc, et apud cæteros pro tempore ipso semper annotaui esse fœmininũ: ut ipsa dies facit hominẽ prudentẽ, et multa dies magnã dat hominibus rerũ experientiã. Vnde Pædianus uult fieri diecu lã, pro paruo tẽpore. Et apud iuriscósultos bina, trima, quadrima die, pro tẽpore biennij, triẽnij, quadriẽnij, quod iurisperiti non intelligũt. In certo tẽpore Pædianus idẽ consentit debere esse generis masculini. Dicemus ergo hesterno die, & crastino: non hesterna die, & crastina. Ad diem non inuenit, ad diem non affuit, id est die præstituto.

Orator, Rhetor, & Declamator. Cap. LXXXI.

Rator, qui causas orat uel in iudicijs, uel in concionibus, qui Graece dicitur ῥήτωρ, id est rhetor. Nos tamen rhetorem professorem rhetoricae uocamus, non oratorem. Miror'q; cur in hoc tam facili, promulgato'q; nomine exponendo Victorinus errauerit. Declamator est, qui studens apud rhetorem, in conuentu scholasticorũ fictam causam orat, id agens, ut in ueris postea causis possit orare. Ipse quoque rhetor, & quicunque alius etiam extra scholam hoc ipso genere utitur, siue ut alios, siue ut se exerceat, declamator uocatur. Nonnunquam tamen more graeco reperimus poni, ut Cicero lib. II. de natura deorum: Haec quum Cotta dixisset, tum Velleius, ego inquit incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus sum. Nam neque indisertum Academicum pertimuissem, neque sine ista philosophia rhetorem, quamuis eloquentem. Rhetorẽ dixit uel oratorem, uel rhetoricum.

Peregrinus, & Hospes, Diuersorium, & Hospitium. Cap. LXXXII

Peregrinus, & hospes hoc differunt, quòd peregrinus uocatur, qui in ciuitate sua non est. Hospes qui in aliena est. Vel peregrinus, qui ex nostra ciuitate oriundus non est, Hospes, qui in nostra est. Cic. Vos soli in hac urbe hospites estis, uestrae peregrinantur aures. Quintil. Attica anus Theophrastum hominem alioqui disertissimum annotata unius affectatione uerbi, hospitem dixit. Nec alio id se reprehendisse interrogata respondit, quam quòd nimiũ Attice loqueretur. Pro hoc imperiti dicunt forenses, aut extranei. loquendum enim mihi barbare est, ut barbariẽ emendẽ. Hospites igitur sunt, tam, qui in priuato alicuius hospitio sunt, quàm qui in publico, quod diuersorium, uel tabernam meritoriam appellamus, tam'q; qui recipit, quàm qui recipitur. Vnde Ouidius:

- Non hospes ab hospite tutus.

Cicero: Per dexteram istam, quam hospes hospiti porrexisti. Sed ille receptor proprie uocatur, qui priuatim, & amicitiae causa recipit, ut idẽ: Fuit mihi cum illo uetus hospitiũ, id est amicitia, familiariter uel mihi hospitandi apud illum, uel illi apud me. Vnde hospitales homines, qui amore, non pretio hospitium suum communicant. Hospitium & priuatum, & publicum dicitur. Liuius: Tarento Hannibali per dolum prodito ait, hospitia tantummodo Romanorum à militibus fuisse direpta. Certe priuata, non publica. Cicero: Ex hac uita sic decedo tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo: Commorandi enim natura diuersoriũ, non habitandi dedit. Pro eodem posuit diuersorium, et hospitium.

Conciuis, Conterraneus. Cap. LXXXIII.

C Onciuis, qui eiusdem ciuitatis est, Conterraneus, qui eiusdem terræ, hoc est territorij. Maior est enim terra, quàm urbs, oppidum'ue, cuius habitatores uocantur ciues. Cic. eorum, qui in hac terra fuerunt, magnam'q; Græciam, quæ tum florebat institutis, & præceptis suis erudierunt. Plinius tamen Catullum conterraneum suum uocat, uel quòd ex diœcesi illa, uel quòd ex urbe sit Veronẽsi. Vterque enim dictus est Veronensis. Nam illius nepos, & per adoptionem filius fuit Nouocomensis, & ideo Plinius Secundus & ipse dictus est. Quidam librum nuper sic inchoauit: Fauonius ciuis meus optime princeps, et consul tuus. Quum dicere debuisset, conciuis meus. Dominus enim ciuitatis, ciuem suum uocat, quia non potest appellare conciuem. Quemadmodum miles socium in militia, non militem suũ uocare potest; sed commilitonem. Et discipulus eum, qui unà eidẽ præceptori dat operam, non discipulum suum, sed condiscipulum. E diuerso præceptor non uocat auditores suos condiscipulos suos, sed discipulos. Et dux in bello, non commilitones, sed milites suos appellabit. Licet Cæsar, et quidam alij appellauerint milites suos commilitones, comparandæ beneuolentiæ gratia, ut apud Verg.

Aeneas, qui sub eo erant, socios uocat.

Hic ergo homo priuatus non debuit quenquam suum ciuem appellare, sed conciuem: nec rursum aliquem principem consulem dicere. Nõnunquam tamen inuenitur ciuis pro conciuis, ut Lælius apud Luc.

Hic ciuis meus est, in quem tua classica Cæsar

Audiero. Dicam tamen municeps meus, pro eo, quod est conciuis meus, quia communiceps non innenitur. At quoties non apponimus pronomen, rectius sine appositione loquimur. Audite ciues, succurrite milites, legite discipuli, etiam si mei fuerint conciues, commilitones, condiscipuli. Quòd si quando per hæc posteriora sine pronomine loquor, tamen pronomen subintelligendum est, ut omnes me conciues amant. Cur tu non das commilitonibus partem? Ille semper exagitat condiscipulos quæstionibus: subintelligitur, mei, tuis, suos. Dicimus tamen uos estis ciues nostri, quasi reipublicæ nostræ, non quasi singularium aliquorum ciuium.

De Prætor, Prætorius'q;, & alijs magistratuum nominibus. Cap. LXXXIIII.

P Rætor, qui præturam, Consul, qui consulatum, Quæstor, qui quæsturam, Aedilis, qui ædilitatem, Censor, qui censuram, Tribunus, qui tribunatum, Primipilus, qui primipilatum gerit. Senator, qui senator est, aut fuit, Prætorius, qui præturam, consula-

rius,

rius,qui consulatum,Quæstorius,qui quæsturã,Aedilitius, qui ædilita tem,Censorius,qui censuram,Tribunitius,qui tribunatum. Primipilaris,qui primipilatum gessit.Senatorius non dicitur senator, sed(ut dixi)uel senatorij ordinis,aut de domo senatoria.Triũphator,qui triũphat proprie,sed etiam qui aliquando triumphauit.Vt uictor exercitus,qui uicit.Triumphalis,qui triumphauit.Cæterum illa priora nomina sunt substantiua,quia iunguntur cum adiectiuis. Vt diligens cõsul,bonus tribunus,iustus prætor, seuerus censor.Hæc posteriora sunt adiectiua,eo quia iunguntur cum substantiuis,ut homo consularis, tribunitia mulier , prætoria familia,censorium edictum.Quòd si absint substantiua,subintelliguntur: Vt consulares rogantur primi sententiam in senatu, proximi prætorij, deinde tribunitij : intelligimus homines. Quemadmodum in illis,plebei,nobiles, potentes,ingenui, libertini. Proconsul,non qui pro alio consule præest prouinciæ, sed qui cum potestate consulari extra ordinem,& ad aliquam prouinciam administrandam mittitur:præterquam quòd non duodecim fasces eum præcedunt,qui præcedunt consulem,sed tantum sex,ut etiam prætorem, & præsidem.Proprætor,non qui pro alio prætore præturam , sed extraordinariam gerit. Itaque dicitur Proquæstor , & si qui sunt alij huiusmodi nominum magistratus.

De locorum quorundam nominibus & possessiuis horum. Cap. LXXXV.

Hegini ex oppido Calabriæ,Rhegnenses ex oppido Galliæ Cisalpinæ:quorum oppidorum utrunque uocatur Rhegiũ. Albani & Albẽses:ex oppido Alba in Latio,Albani:ex oppido Alba ad lacum Fucinum,Albenses:qui à quibusdam Albani dicuntur.Cumani ex oppido Cumarum in Campania,quam nunc praue uocant terram laboris.Campaniam uerò illam regionem,quæ illi finitima est Romam uersus.Comenses ex oppido Como,in eadem Gallia,quam nunc Lombardiam nominant,in qua ipsa Gallia,& finitimum Como est Bergomum , unde Bergomenses. Pergamum,ex qua Pergameni in Asia:à qua urbe quia ob penuriam chartæ , ab Attalo rege missa est membranarum copia,membranæ pergamenæ sunt nominatæ:in Asia prouinciaintelligo:nam in ea , quæ est tertia pars orbis terrarum,regio quædam est eodem nomini,quam Turchiam nunc uocant,non autem,ut quidam uolunt,Teucriam: quemadmodum in Africa , quæ & ipsa tertia pars orbis dicitur: est etiam regio eiusdem nominis,nisi quòd Afros dicimus homines,non autem Afram regionẽ. Thebani à Thebis in Græcia. Thebæi à Thebe in Aegypto , sed & Thebæi secundum græcam formam fit. Nam & Thebani Græca

Thebæi dicuntur: non tamen occurrit, ubi in libris gentilium legerim Thebæos.

Priscus, & Pristinus. Cap. LXXXVI.

P Riscæ, quæ superioribus seculis, aut superiore ætate: ut prisci Latini, priscus Tarquinius, prisca tempora. Pristina, quæ superioribus annis, mensibus, diebus, & quæ nostra memoria fuerunt: ut pristina nostra amicitia, pristina beneficia nostra. Neq; recte hic dicas prisca, neque illic pristina. At uero, si de rebus, quæ non senescunt, loquaris, pristinum, non priscum decebit: ut, Pharos, & Tyrus nunquam in pristinum statum redibunt. Maria in freto Messanensi laborant, ne montes, si Lucano credimus, repetant pristina confinia. Atqui tantum temporis est, ex quo illuc mare irrupit, ut memoriæ non inueniatur proditum. Padus post quingentos, & eo amplius annos solet reuerti in pristinum cursum.

Prosper, & Felix. Cap. LXXXVII.

P Rosper, qui dat. Felix, qui recipit prosperitatem. Sidus ueneris (si credimus mathematicis) prosperum est: natus sub illo sidere felix est. Dicimus ergo proprie homines quidem felices: deos autem, tempora, loca, actiones, fines, successus, prosperos, & si qua sunt similia. Vtrunque tamen aliquando recipit exceptionem. Nā & non semel legimus prosperam alicuius ualitudinem, ut Suetonius de Cæsare: Fuisse eum prospera ualetudine, id est bona, & quasi felici. Et de Tiberio, ualetudine prosperrima usum eū esse ait. Sallustius: Sed postq̄ res ciuibus, moris, agris satisq; prospera uisa est. Rursus Verg.

Sis felix, nostrumq; leues quæcunque laborem.

Pro eo quod est, sis prospera, & benigna.

Salûber, & Sanus. Cap. LXXXVIII.

S Alûber, siue (quod usitatius est) salubris dicitur aër, cibus, potus, locus, multaq; huiusmodi: idē ferè, quod salutifer, siue salutaris. Sanus homo dicitur, cæteraq; animalia. Res salubris præbet sanitatem, homo uero recipit. Potest & præbere, tuncq; salûber, quasi salutifer dici: sed in utroque etiam aliqua reperitur exceptio. Si quidem sanum aërem, sanum cibum, sanum locum uocamus, quasi salubrem, & præbentem sanitatem. Contra salubris pro sano. Sallustius: Genus hominum salubri corpore, uelox, patiens laborum, plerosque senectus dissoluit. Liuius: Grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere. Martialis dum describit uitam beatam, inquit:

Lis nunquam, toga rara, mens quieta,
Vires ingenuæ, salûbre corpus,

Prudens

Prudens simplicitas, pares amici.
Hi tres, quos produxi, loci, idem nomen habent coniunctum cum corpore. Quare non ausim dicere, ut dixit Boëtius in translationibus suis, Aeger, an salùber. Nam de aequali suo Cassiodoro, qui apud nonnullos in pretio est, nunquam ideo facio mentionem, quia cum regibus suis Theodorico, & Alarico, quorum scriba fuit, Gotticum sonat, & barbarum.

Iucundus, & gratus. Cap. LXXXIX.

Iucundus, & gratus sic differunt, quòd iucundus proprie in prosperis, Gratus in aduersis. Iucundum uoco, non qui laetus est, sed qui laetitiae est alteri, ut prosper ac salùber. Vsq; adeò potest quis tristis, maestusq; esse, & tamen iucundus, uelut quum hostis meus in dolore est, tunc mihi iucundus est, & ego gaudens, sum illi minime iucundus. Quare non recte locutus est, qui ait, iucundos nos faciat suae interesse commemorationi: sed ad differentiam. Cicero ad Sulpitium consolantem de morte filiae inquit: Seruius tamen tuus omnibus rebus interfuit, cuius officia etsi aliquando iucundiora, nunquam tamen gratiora. Idem ad Luceium: Amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in his literis, quas à te proxime accepi: nó ille quidem mihi ignotus, sed tamen gratus & optatus, dicerem iucundus, nisi id uerbum in omne tempus perdidissem. Idem ad Atticum: Fuit mihi saepe & laudis nostrae gratulatio tua iucunda, & timoris consolatio grata. Idem tamen libro quarto inuectiuarum: Est mihi iucunda in malis, et grata in dolore uestra erga me uolūtas. Iucunda dixit, quasi laetitiae plena, & uoluptuosa, qualis est in prosperis. Grata quasi plena affectus, ac fructus. In iucundo enim quaedam gratia est delectationis, in grato uero etiam commodi. Quippe aspectus rosarum, liliorum, uiolarum, florumq;, ac similium iucundus est. Aspectus plenae messis, uberum olearum, grauium fructu uitium, pinguiumq; pecorū gratus: & pueritia filiorum, atque infantia iucundior: adolescentia uerò, ac iuuentus gratior, utpote utilior. Idem de officijs libro secundo: Quanquam enim, quod praesens tanquam in manum datur, iucūdius est, tamen haec in posterum gratiora, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaq;, quae ad usum Reipub. pertinent. Hieronymus nonnunquam his duobus nominibus cum ea, quā ostendi, proprietate, & distinctione usus est.

Plura, Complura, Plerique, & Plerunque. Cap. XC.

Plura, & cōplura sic differunt, quòd plura possint esse duo Complura duo esse non possint: Illud comparatiuum est, hoc uero minime: ideoq; non regit casum. Plerique modo autores

pro maxima parte accipiunt, modo pro nonnulli. Sallustius: In diuisione orbis terrae, plerique in parte tertia Africam posuere, pauci tantummodo Asiam, & Europam. Paulopost: Plerosque senectus dissoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere. Nam morbus haud saepe quenquã superat. Quint. Videas plerosque ita paratos, id est nonnullos. Plerũque magis à priore significato, quàm à posteriore uenit, id est pro eo, quod est ferè semper. Quintil. in amatore: Excussa sunt plerunq; languentium uitia uerberibus, id est nonnunquam. Tamen in hunc sensum haec dictio (siue nomen, siue aduerbium sit) rarò reperitur. Seruius quidem nescio an unquam utatur aliter.

Clarus, & Praeclarus. Cap. XCI.

Clarus, & praeclarus figuratè accipiuntur pro eo, qui tanquam fulgore quodam famae, & gloriae resplendet. Vnde clarissima, & praeclarissima gesta dicimus. Sed praeclarus nonnunquam pro bono reperitur apud Ciceronem: sicut apud eundẽ Luculentus pro magnus, ut in Philippicis: Luculentum uulnus accepit. In eodem opere ait: O praeclarum custodem ouium (ut aiunt) Lupum. Non claritas in custode desideratur, sed probitas: ergo praeclarũ pro bono posuit. Idem in Laelio: Cum illo uerò quis neget actum esse praeclare? Et paulopost: Cum illo quidem (ut supra dixi) actum est optime, mecum incommodius: nam non supra dixerat actum cùm illo optime, sed praeclare. Verum ideo sic dixit, quia praeclare, & optime, idẽ roboris, et uiriũ in significatione obtinent. Eoq; κράτιστον (quod est optimum) et apud Graecos accipi solet, et à nobis transferri praeclarũ.

Festus, & Festiuus. Cap. XCII.

Festus dies potius, quàm festiuus: Res festiua potius, quàm festa. Nam festus festa festum, ad diem festum pertinens. Festiuus festiua festiuum, res iucunda, et lepida: ut oratio festiua; dictum festiuum; frondem festiuam legimus: non quae ad festum comparata sit, sed quae iucunda, & laeta. Nam & festam frondem uocamus, quae festis adhibetur. Festiuum multi pro festo accipiunt.

Venale, & Vendibile. Cap. XCIII.

Venale, & Vendibile hoc habent differentiae, quòd illud significant rem uenditioni expositam, hoc rem, quae facile potest uendi. Haec domus est uenalis, id est proscripta, uel exposita uenditioni. Et hoc de Curione significat Lucanus, quum dicit, Venali Curio lingua, id est pretium, non ueritatem, honestatemq; sequens ex suae linguae facundia. Cicero in Bruto: Horum aetati propè coniunctus L. Gel. non tam uendibilis orator, quàm ut nescires, quid ei deesset. Et

fet. Et in eodem: Nam populo non erat satis uendibilis præceps quædam, & cum idcirco obscura, & peracuta, tum rapida, & celeritate di. tata oratio. Et alibi: Nam ut sint illa uendibiliora, hæc uberiora certe sunt. Vendibile dixit pro gratum, & quod animos hominum sollicitet, ritu rerum, quæ ad se alliciunt emptorem. Hoc a uendo uenit, illud a ueneo.

De sciens feci, Prudens feci, & similibus. Cap. XCIIII.

Sciens feci, & prudens feci. Item insciens, & imprudens, atque ignorans feci, hoc est, quod, quum facerem aliquid, sciui me facere illud, aut ignoraui. At scienter feci, idem est, quod cum scientia, ac doctrina feci, semperq; in laude est scienter quid fecisse. Scientem uero quid fecisse tum laudare, tum uituperare solemus pro rei qualitate. Si ergo scienter facere semper laudabile est, e diuerso inscienter facere semper est uituperabile. Prudēter quoque facere, opus prudentiæ nimirum est, imprudenter uero stultitiæ. Tamen quid imprudenter facere, ignoranter'ue, raro in usu est, in cuius locum uelut succedit per ignorantiam, & per imprudentiam factum, per se neque laudi, neque uitio dandum. Idem.n. est per imprudentiā, siue per ignorantiam fecisse aliquid boni, uel mali: quod imprudentem, ignorantemq; fecisse, quorum neutrum aut præmium meretur, aut pœnam.

Marinus, Maritimus, & Transmarinus. Cap. XCV.

Marinum piscem dicimus, & aue marinam, & deum marinum, uel deā, uel nymphā marinam. Nominatim quoq; Vitulū marinū, Lupū marinū, Turdū marinum, periculū marinū, Turturem marinū: Præterea colorem marinū, casum marinum, sonum, fluctum. Aquam marinam, non maritimam: nauem marinā, quidam etiam nauem maritimam. Rursus oram maritimam, gentem maritimam, res maritimas, bellum maritimum, non transmarinum, non marinum. Item hominem, gentem, urbem, triumphum transmarinum, non transmaritimum. Horum omnium hæc differentia est, quod marinum uocatur, quod incolit mare, aut ex mari est. Maritimū, quod mare accolit, & ad mare est, uel ad mare fit. Transmarinum, quod trans mare est. Transmaritimum enim foret, quod trans locū maritima esset, idem proprie quod mediterraneum.

Frequens, & Celebris. Cap. XCVI.

Frequentem locum dicimus, quem frequentare multi solent, ut urbs frequens, oppidū frequens, platea frequens, ubi multi homines aut habitant, aut diuersantur. Quando autem de persona, aut de re animata loquimur, duobus modis dicitur, uel de sola, sic: Sit miles frequens spectator præliorum, id est creber, & assi-

duus. Vel de turba, sic: frequens populus, frequens senatus, id est copiosus, & multus. Et quidem cum nomine collectiuo in singulari, cum cæteris uero in plurali: ut frequentes ciues, frequentes senatores, hoc est multi, & numerosi. Veruntamen quum dico, sis frequens, innuo actionem: quum dico frequens locus, passionem. Ille frequentat, hic frequentatur. Cui simile est celebris semper passiue positum, tam ad rem, quàm ad personam relatum. Locus celebris, quòd celebratur. Homo celebris, quòd cum honore celebratur & colitur: propter quod in hanc ducor opinionem, ut locus celebris proprie sit honoratorum frequentia cultus: non ita frequens, neque frequentia, quo nomine qualiscunque hominum multitudo significatur: quòd ex uocabulo hinc ducto probatur, quod est celebritas, quæ tum hominum cœtum honoratorum declarat, tum dignationem ipsam, atque honorem. Quintil. Ante omnia futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media Republica uiuendũ est, assuescat iam à puero non reformidare homines: neque illa solitaria, & uelut umbratili uita pallescere. Cic. Itaque nos, qui in maxima celebritate, atque in oculis quondam ciuium uiximus, nunc fugiẽtes conspectum sceleratorum hominum, quibus omnia redũdant, abdimus nos, & sæpe soli sumus. Idem in alteram significationem: Hac celebritate famæ quum esset iam absentibus notus, Romam uenit, Mario, & Catulo consulibus. Quare improprie, licet frequentissime, dicitur, locus celebris, an desertus, quasi contrarium sit celebrem esse ab illo desertum esse: ubi enim baiuli, aut aleatores, aut lenones, scortaq; eẽ consueuerunt, quis eum locum proprie dixerit celebrem? non aliter, q̃ celebrem meretricem, aut nobilem: ut sæpe legimus, & singularem improbitatem, & unicã turpitudinem, ut in bonum, ita & in malum.

Ferus, & Ferox. *Cap. XCVII.*

f *Erus homo, qui animum ferinum obtinet, ut Leonis, Vrsi, Pardi, Lupi. Ferox, qui peranimosus est ad decertandũ cum altero, & ad uim alteri faciendam, atque ad nocendum.*

Corporeus, & Corporalis. *Cap. XCVIII.*

c *Orporeum est existens ex materia, atq; substantia corporea, & è diuerso incorporeum: ut lapis est res corporea, uirtus incorporea. Corporale uerò existens in materia, substantiaq; corporea, & è diuerso incorporale: ut domus, fundus, mancipium, corporalia sunt, non corporea: Legatũ, hæreditas, iura incorporalia sunt, non incorporea. Nanque hic de qualitate agimus, quæ inest substantiæ, ibi de ipsa substantia, quas res diligentius exequemur in dialecticis nostris. Et sanitas, uires, pulchritudo, bona corporalia appellantur, non corporea. Præterea (ut alia ratione hanc differentiam distinguamus)*

corporeus,

corporeus, & incorporeus non nisi cum hoc nomine res, aut substantia iunguntur, aut ubi res subintelligitur, ut lapis est res, siue substantia corporea, non autem est corporeus. Virtus est res incorporea, non autē uirtus incorporea. Omnia autem corporea aut tanguntur, aut uidentur, id est omnes corporeae res, non autem sic, res incorporeae.

De Lassus, Laxus, Lapsus, Fessus, Defessus, Fatigatus, De fatigatus. Cap. XCIX.

Lassum, quod labore fatigatum est, tam animo, quàm corpore: ideoq; ad ea demum spectat, quae laboris molestiam sentiūt.

Laxum uero magis ad inanimata, quae sunt, lenta, mollia, flexibilia, non dura, non rigida: ut laxi rudentes, laxi funes, laxae chordae. Lapsus à labendo, quod uel corpore, uel per translationem animo, & opinione labitur. Fessus idem est, quod fatigatus, siue animo, siue corpore. Defessus, defatigatusq;, qui ita fessus, atque fatigatus est, ut non queat amplius, & saepe à labore, atque incepto, quod instituerat, desistat, ut in Bruto Cicero: Et, ne defatigaretur, orauissent. Et de Oratore: Profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor, antequam illorum ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero.

Bonum, & Bonitas. Cap. C.

Bonum generale nomen est, honesta pariter, atque utilia complectens: ut bonum animi, bonum corporis, bonum fortunae.

Bonitas uero non (ut multi opinantur) idem utique, quod bonum honestum, sed idem, quod benignitas. A primo fit bonus uir, bonus seruus, bonus iudex, id est iustus, & exequens officij sui debitum: ab hoc bonus pater, bonus dominus, bonus deus, bonus Aeneas, hoc est, benignus, & clemens, quam alteram iustitiae partem esse constituunt, uocantes eandem beneficentiam. Nam iustitiam partiuntur in duas partes: Iustitiam, quae est seueritas: & beneficentiam, quam ego uoco bonitatem. Ergo qui plane bonus esse uult, planeq; iustus, bis bonus sit, necesse est. Et hoc quidem ad uirtutem pertinet. Est autem & alia bonitas, non ex industria, sed ex natura, tam homini, quàm quibusdam alijs rebus attributa. Cicero: Quae & bonitate naturae multi assequuntur, & progressione dicendi, id est excellentia, et dote naturae. Quint. At in solo foecundo plus cultor, quàm ipsa per se bonitas soli efficiet. Non dixit plus bonitas cultoris, quàm bonitas soli, quia excellens cultor industria fit, non natura. Nonnunquam tamen bonitas pro iustitia, siue pro honesto accipitur. Cicero de officijs tertio: Quum enim bonitatem alicuius, fidemq; laudant, dignum esse dicunt, qui cum in tenebris mices. Quintil. in duodecimo: Quòd si in mediocribus etiam pa

tronis conuenit hæc, quæ uulgo dicitur bonitas: cur non orator ille, qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus, quàm dicendi uirtute perfectus? Nonnunquam etiam bonum accedit ad naturam uirtutis, et bonitatis. Nam quum dicimus de æquo, et bono, non de rigore iustitiæ, & de summo iure loquimur, sed quasi de bona æquitate.

Lubricus. Cap. CI.

Lubricus locus est, in quo nequeas insistere, nec ingredi, quales sunt herbæ perfusæ sanguine, ut apud Vergilium de Niso, & Homerum de Aiace Oilei, aut aliter humectatæ, marmora leuigata, lapidesq; uel humore conspersi, terra glaciata, aqua gelata, pauimenta, cæteraq; huiusmodi lubrica dicuntur. Inde per translationem adolescentiam uocamus lubricam, in qua qui sunt, uelut in glacie facile labuntur. Anguilla quoque, congrus, muræna, & similia lubrica sunt. Alio tamen modo uidetur Cicero dixisse lubricos oculos, & imitatus eum Lactantius in libro de dei opificio. Ita enim ait ille de natura deorum: Sed lubricos oculos fecit et mobiles, ut declinarēt, si quid noceret: et aspectum, quò uellent, facile conuerterent. Dicti sunt oculi lubrici eo modo, quo à quibusdam pes lubricus, pro eo, quod est in lubrico. Ita oculi quasi in lubrico positi sunt, ut uix queant consistere: quale est, quum dicimus: Spargo humum floribus, pro eo, quod est, spargo humi flores: & sterno lectum pallio, pro eo quod est, sterno pallium lecto.

Aequalis, & Aequabilis. Cap. CII.

Aequalis quid sit, notum est, ut in illo: Suntq; pares in amore, & æquales. Sæpe accipitur pro coætaneo, siue coæuo. Vt Vergilius:

Aequalemq; ab humo miserans attollit amicum.

Cicero: Ego Q. Maximum eum, qui Tarentum recepit, senem adolescens ita dilexi, ut æqualem. Et iterum: Nec cum æqualibus solum, qui pauci admodum restant, sed cum uestra etiam ætate, atque uobiscum. Aequabilis, idem, quod æqualis in priore significato, ut idem: Non ius æquabile (quid utilitatis haberet) acceperat. Iterum: Et uox reducatur in sonum quendam æquabilem, atque constantem.

Perfidus, & Infidus. Cap. CIII.

Perfidus, qui fidem uiolat: infidus: cui non est fidēdum: hoc à fido descendit, quod habet primam longam, siue fido à fidus: illud à fides, quod habet primam breuem. Ideoq; hæc duo adiectiua uario accentu efferuntur.

Moratus, & Morigeratus. Cap. CIIII.

MORATVS, qui moribus bonis est præditus: Morigeratus, participium

participium ex morigeror, quod est morem gero id est obsequor, & obedio. Vnde morigerus, obsequens, obediens, & facile morem gerēs. Quod Accursius non intelligens (quid aūt intelligat, si ignorat, quid sit morem gerere?) pro glossa scriptum reliquit: Soluat Apollo, quasi aut ænigma esset, aut Apollo soluere ænigmata soleret magis, q̄ prope uere soluenda. Et alibi: Primipilus, inquit, nomen Græcum est.

Proteruus, Procax, & Petulans. Cap. CV.

P Roteruus, procax, & petulās, multum similitudinis habent, & quasi aliud alio magis increscit, tum in factis, quàm in dictis. Tria hæc, tum quandam lasciuiam, libidinemq; declarant, tum iniuriam: nam & proteruam, petulantemq; eodem loco de inhonesta fœmina apud Ciceronem legimus pro Cælio: Si uidua libere, proterua petulanter, diues effuse, libidinosa meretricio more uiueret: Proteruam minore gradu, quàm petulantē significauit. Petulans pro libidinoso, lasciuoq; accipi notum est: ut, petulansq; iuuenta. Et Ouid.

Quinetiam, ut possem uerbis petulantius uti,
Non semel ebrietas est simulata mihi.

Id est lasciuius, & licentius. Procaces quoq; meretrices legimus, qualis Bacchis Terentiana, cæteræq; impudicæ mulieres, quæ pudori suo (quæ una dos fœminarum est) ne uerbis quidem mordacibus simul, et turpibus parcunt, à seipsis, suæq; conditionis fœminis capientes principium. Proteruia, leuior quædam contumelia, Procacitas maior, Petulantia maxima. Cicero in Sallustiū: Ne in diem incidam uitium procacitatis, quod huic obijcio. Et iterum: Non procacitate linguæ, uitæ sordes eluuntur. Atque iterum: Nam quòd ista inusitata rabie petulanter in uxorem, filiamq; meam inuasisti. Et iterum in eadem: Desine bonos petulantissima insectari lingua: desine morbo procacitatis isto uti. Salustius in Ciceronem: Grauiter, & iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli, si te scirem iudicio animi magis, quàm morbo petulantia ista uti. Et iterum Bibulum petulantissimis uerbis lædis. Hæc eadem nomina in factis quoq; nonnunquam reperiuntur, ut si quis ambulans per impotentiam mentis, obuium cubito feriat, aut cum contumelia sibi cedere cogat, hunc proteruum dicimus. Et Vergilius austros procaces uocat. Et ab eodem hædiq; petulci. Floribus insultent: dictum est, q, hædi soleant iniuriam facere, per animositatem quandā transcendendo sepes, & in alia loca penetrando, quæ iniuria petulantia est.

Orbus, & Cælebs. Cap. CVI.

O Rbus est, quicunque aliqua re chara priuatus est. Proprie autem parens amissis liberis, quasi amissa luce oculorum. Vnde illud frequens, parens liberorum, an orbus? Et hinc orbi-

tas, quæ est illa qualitas patrum post amissos liberos, ut uxoris uiduitas post amissum maritum. Quintilianus de patribus, in ipsos loquēs pro uxoribus, ait: Non habet orbitas uestra lachrymas super ardentes rogos, tenens inconcussam, rigidamq́; faciem. Contrarium huic est, quū dicitur orbus, quasi orphanus, ut apud Terentium: Orbæ qui proximi sunt, uxorem ducant. Et hinc orbitas apud Marcum Tullium lib. III. de Oratore, quasi orphanitas: Deplorauit enim causam, atque orbitatem senatus, cuius ordinis à consule, qui quasi parens bonus, atque tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. Cælebs, tam qui caruit semper uxore, quàm qui nunc caret, & inde cælibatus.

Diuturnus, Diutinus, Præcox, Serotinus, Prematurus, Maturus. Cap. CVII.

Iuturnus, & diutinus nihil differunt. Vtrūque enim & in bonum, & in malum reperitur, & utrunq; à diu, siue diutius uenit Sed unum eo modo formatur, quo à die diurnus, à nocte nocturnus. Alterum quomodo à sero serotinus, à mane, siue à Matuta, quæ dea est, matutinus, utq; aliqui utuntur, à uespere uespertinus. De diuturnus plurima exempla sunt. De diutinus apud Ciceronē per pauca. Ad Brutum sic scripsit: Libertatis desiderio, tædioq; diutinæ seruitutis. Quintil. Non sic confundunt obuios grauibus catenis colla stridentia, nec diutino squalore concreta facies. Quia dixi serotinus à sero, uideor significasse sero pro uespere, nó pro eo, quod est tarde, siue post tempus Hæc enim tria sero significat, quæ tamen penè idem sunt. Vna, & uera significatio est pro uespere, quod est post occasum. Altera, quæ hinc nascitur, quæ est post tempus. Quod enim post solis lucem est, id uere potest post tempus dici. Cicero: Quum accusator Milonis identidem interrogans, instaret, quo tempore Clodius esset occisus, urbane respondit, sero: non tam horam intelligens, quàm tardius occisum, et post tempus, quo debuisset occidi. Tertia significatio est, pro tarde, non pro tardius, ut apud Senecam in Hercule furente:

Sero nos illò referat senectus.
Nemo ad id sero uenit, unde unquam,
Cum semel uenit, potuit reuerti.

Serotinus igitur, quum à primo significato (ut quibusdam placet) uenit, qui dicunt horam serotinam, tempus serotinum, pluuiam serotinam, tum à posterioribus Appellamus enim, ut præcoces uuas, præcoces ficus, præcocia poma, quæ ante legitimum, consuetumq; tempus, siue cito maturescunt, ita serotinas uuas, serotinas ficus, serotina poma, quæ post legitimum tempus, consuetumq; cæteris pomis, uel tarde maturescunt.

scũt. Præcox quoque ingeniũ per translationem dicimus, quod nimis citò maturitatem cõsecutum nimisq; citò uidetur adoleuisse. Ideoq; ait Quintil. Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temere unquam peruenit ad frugem, id est non ferè unquam ad perfectionem, tanquã ad frugem, fructumq; peruenit. Præcox quasi ante tempus excoctũ. Huic simile, ac dissimile est præmaturus, quod est, antequam sit maturus, & ante maturitatem: ut segetes prematuræ, frumenta præmatura, poma præmatura, id est nondum matura. Et per translationẽ præmaturus sum militiæ, præmatura ætas, præmatura legatio, præmatura allocutio, præmatura postulatio, id est immatura. Quanquam maturũ ipsum in frugibus proprie dicitur, & id uno modo. In personis uero figurate, & hoc duobus modis. Vno sic: Ego sum maturus audiendæ philosophiæ, tu es maturus rei militari, id est perfectionem temporis habeo ad hanc rem. Vnde senilis ætas uocatur matura, quasi omnino perfecta, et tempus debitum assecuta. Altero sic: Ego sum homo maturus, id est perfectis moribus: & in hac significatione non componitur. Inde maturesco, maturus fio. Et maturo maturas, maturma facio, uel perficio, atque festino. Vt Vergilius:

Maturate fugam.

Cicero ad Herennium in ætate maturrima dixit, pro in ætate festinatissima. Et mature aduerbium pro cito.

Annuus. Cap. CVIII.

Annuus eodem modo dicimus, quo diurnus: spatium diurnũ, spatium annuum, unius diei, unius'ue anni. Annuus quoq;, quomodo quotidianus. Febris quotidiana est, quæ singulis diebus uenit. Ita apud Vergilium:

Atque annua magnæ
Sacra refer Cereri.

Id est singulis annis. Et duo illi Epicurei philosophi annua febri, quo die nati fuerant, corripiebantur: qua febri & mortui sunt, atque eodẽ quidem die. Dictum est ergo annuum, quasi anniuersarium. Nam ut festa, ita febres quibusdam, quorum etiam Augustus fuit, anniuersariæ sunt.

Capitalis. Cap. CIX.

Capitale odium, quod caput, & uitam alterius petit. Cicero: Cum his tribunus plebis capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret. Item capitale supplicium, capitalis morbus, qui caput alterius petit. Capitalis autem homo, capitale uitium, capitale peccatum, non quod petat alterius caput, sed cuius caput, aut propter quod caput committentis peti debeat ad pœnam, ut

idem: Capitalis Etheocles, uel potius Euripides. Et alibi: Fieri ait in ciuitate uitia capitalia.

Meritorius. Cap. CX.

M Eritoriam tabernam, diuersorium, atque hospitium mercenarium uocamus, quò cuique introire licet danti mercedē. Nā merere, mercede operari, laborare, atque alteri inseruire est. Ideoq; merere, in militia est exerceri, proprie tamen spe stipendij, ac præmij, quod dicitur stipendia facere. Hinc meretrices dictæ, suam et ipsæ militiam exercentes, ac stipendia sua facientes. Et inde adiectiuū meritorius meritoria meritorium, unde scorta mascula, pueri meritorij uocantur: nam puellæ nō uocantur meritoriæ: qu ppe proprium suum habentes nomen, quod est meretrix. Quidā aiunt hos pueros, dici Catamitos, quod mihi non uidetur: sed potius concubinos: meritorij nanque, ut meretrices, pretio merent. Cicero in Antonium: Ingenui pueri cum meritorijs, scorta cum matribus familiâs uersabantur: ingenuos liberos dixit. Meritorios ergo non liberos, quos mango, qui ideo homines mercatur, ut uendat, commodare etiam abutendos pretio solet: siue illi dominorum permissu, aut ipsi suo iure prostant. Appellamus corpus meritorium tam puerum meritorium, quàm meretricem: orationem quoque meritoriam, quasi uilem, & male coëmptam.

Infensus, & Infestus. Cap. CXI.

I Nfensus uehementer iratus, & odium gerens. Infestus uehementer molestus, atque in aduersum uadens. Inde infestare incursibus crebris molestia afficere: & signa infesta, quæ in aduersum tendunt, hoc est uexilla in hostem euntia, ut molestiam inferant. Molestare autem rarius reperitur, quàm infestare. Modestinus iurisconsultus ait, ab Aurelio Sempronio fratre meo neminem molestari uo'o.

Presens. Cap. CXII.

P Ræsens non modo quod est huius temporis, sed etiam alterius, ut Cicero. Ego incolumitati ciuium primum, & postea dignitati: ille præsenti potius dignitati, quàm futuræ consulebat. De mortuo loquitur: ergo non nunc præsenti, sed tunc. Quintilianus de ipso Cicerone iam defuncto loquens ait: Postea uero quàm triū uirali proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabatur, adulatores etiam præsentis potentiæ, non responsurum inuaserunt Præsentis potentiæ, quæ tunc erat præsens. Neque in præteritum modo, uerum etiam in futurum, ut Horatius:

Pleraque differat, & præsens in tempus omittat,
Hoc amet, hoc spernat promissi carminis autor.

In præsens

In præsens, id est in suum tempus, ut dixi, & quando tempus dicendæ rei aderit, nisi accipiatur pro impræsentiarum. Vt idem secundo Carminum:

Lætus in præsens animus, quod ultra est,
Oderit curare, & amara lento
Temperet risu: nihil est ab omni Parte beatum.

Præsens quoque dicitur subitus, & non dilatus in alterum tempus. Vt Vergilius:

Præsentemq; uiris intentant omnia mortem. Iuuenalis:
Pœna tamen præsens, & præsens ultio.

Vnde præsentissimum periculum, & præsentissima medicina, remedium præsentissimum, uenenum præsentissimum, quod etiam præsentaneum uocatur. Præsentissimum, quia statim aut sanat, aut occidit. Et quoniam ea quæ præsentem uim, effectumq; exhibent, præstantiora, ac potentiora cæteris uidentur: ideo in hunc quoque sensum accipi solet, ut præsens animus, dicitur præstans, atque excellens. Et præsens remedium, præsensq; uirtus, id est potens, & in primis efficax. In rem præsentem, non tempus, sed locum significat, ut Cic. Offic. lib. I. Vt si constitueris cuipiam te in rem præsentem esse uenturum, id est ad locum, de quo controuersia est. Liuius lib. XXXVIII. Respondere legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginensem, et regem in re præsenti disceptarent. Idem lib. XL III. Eodem anno inter populum Carthaginensem, & regem Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. Valerius Max. lib. VII. Q. Fabius Labeo arbiter à senatu finium constituendorum inter Nolanos, & Neapolitanos datus, quum in rẽ præsentem uenisset, utrosque separatim monuit. Ad tempus, duobus modis sumitur. Vno ad conditionem temporis, necessitatem, opportunitatẽ. Cicero pro Milone: Quàm ad tempus aptæ simulationes. Quintil. Fingere nimirũ ad tẽpus uidebor, & rẽ nimiũ manifestã impudẽter complorare. Altero ad spatiũ temporis: ut, silebo ad annũ, latebo ad tẽpus. i. usq; ad annũ, & usq; ad tẽpus quoddã, uel in tempus. Vt Quintil. Optimũ emendandi genus, si scripta in aliquod tẽpus reponentur ut ad ea post interuallũ uelut noua, atq; aliena redeamus. i. usq; ad aliquod tempus. Nam sæpe subintelligitur usque, ut idẽ: Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit, argumẽtum est sacerdotũ nomine & religione durans ad hoc tempus saltatio id est usque ad hoc tempus.

Stultus, Fatuus, & Stolidus. Cap. CXIII.

s Tultus, qui imprudens est, & improuidus: multiq; non insipiẽtes homines aliquando stulte agunt. Fatuus, planè insipiens est,

tractum à sapore ciborum: Nam, quum illi non sapiunt, fatui dicuntur. Ita homo, qui non sapit, fatuus uocatur. Martialis:

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ,
O quàm sæpe petet uina, piperq́; coquus.

Melior huius uocabuli uidetur hæc causa, quàm ea, quæ quibusdam placet, fatuos dictos, qui furore quodam (quali uxor regis Fauni Fatua nomine, corripi solebat) futura prædicunt: ut illa faciebat. Stolidus est, qui proxime accedit ad naturam, sensumq́; pecudum.

Beatus. Cap. CXIIII.

b Eatus, qui rebus omnibus ad uitæ usum, ornatumq́; spectantibus abundat. Ideoq́; locupletes sanè omnes beatos uocamus, ut apud Iuuenalem: Vetulæ uesica beatæ. Et Cic. Sint florentes, sint beati. Et alibi: Crotoniatæ quondam, quum florerent omnibus copijs, & in Italia quum in primis beati nominarentur. Vnde apud inferos in Elysijs campis beati uocātur, et à nobis, qui apud superos uiuunt: ut penè idem sint felices, & beati, felicitas, & beatitudo. Felices, inquam, omnium bonorum compotes. Sunt & aliæ res pro sua quæq; natura beatæ, felicesq́;, ueluti de uoce apud Quint. Ornata erit pronuntiatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, auribus sedens. Beata dixit pro eo, quod est, plena & perfecta. Et alibi: Nam uocis, quantum in nullo cognoui, felicitas.

Mollis homo, Molle opus. Cap. CXV.

m Ollis homo dicitur, & molle opus, hoc in laudem, illud in uituperationem. Vergilius:

India mittit ēbur, molles sua thura Sabæi. Idem:
Excudent alij spirantia mollius æra.
Credo equidem uiuos ducent de marmore uultus.

Quod non sine ratione factum est. Nam, qui non fuerit seuerus, fortis, & constans, & in morem rei duræ patiens, resistensq́; fortunæ uel aduersæ, uel blandæ, hic mollis est, similis ceræ, et tenellis plantis: quum præsertim, qui mollicula membra habent, ferè molli sint mente, ut pueri, fœminæq́;. Contra autem milites, nautæ, agricolæ, ut corpore, ita animo indurati putantur: hoc igitur modo mollis accipitur in uitium. In laudem uero, quòd, ut uitio datur durum, ut durus cibus, durum cubile, durum solum, ita durum ingenium: ueluti durus equus ad domandum, durum ingenium ad docendum: & (ut sic dicam) sculpendum, eadem ratione molle dicetur, quod non est durum, eritq́; laudabile. Quintilianus de signis loquens, inquit: Illius opera duriora, huius molliora. Dicūtur autem signa opera sculptilia, siue fusilia,

siue

siue cætera eiusmodi ad effigiem animalium fabricata: quemadmodum tabulæ, opera pictorum. Siquidem in tabulis antiqui pingebant, non in parietibus. Hæc talia magis dicentur mollia, quæ fiunt, quàm ingenium, quod facit.

Crudus. Cap. CXVI.

Rudus uocatur, non qui cibum indigestum habet in stomacho, sed qui ægre, difficileq; digestibilem, & à quo offenditur, uel tanquam nimio, uel tanquam noxio, ut Cicero de Roscio: Qui in cœnam non ueniret, quòd esset crudior. Et Quintilianus: Crudo oratori declamandum non putat. At cibo indigesto serè & oramus, & negotia agimus, uel magis quàm digesto. Siquidem digesto, & modificato cibo iterum refici malumus, quàm cætera facere. Appellamus autem hominem crudum, præsertim qui est truci aspectu, quod eius aspectu oculi nostri offenduntur, ut stomachus cruditate cibi, uel quod facies crudum habentis animum insuauis, & fœda est, ut facies crudum stomachum habentis, siue crudum cibum in stomacho. Est etiam crudũ idem, quod recẽs. Vnde crudus dolor, crudum uulnus. Et recrudescere dolor, & uulnus dicitur, quasi renouari Et cruda poma dicimus, quæ non sunt matura. ut Cicero: Poma quæ cruda sunt, ui auellũtur: quæ autẽ cocta, & matura, decidunt.

LAVRENTII VALLAE IN QVINTVM LIBRVM ELEGANTIARVM PRAEFATIO.

TERTIVS iam mihi, & propè quartus annus agitur peregrinanti semper, & per omnia maria, terrasq; uolitanti, proxima etiam æstate, & quidem tota militiam experto, quod utrum honestiore, an magis necessaria causa fecerim, haud equidem scio. Illud tamen uel me non affirmante, indubitatū cunctis esse non ambigo, quæ maxima, atq; adeo sola studiorum præsidia sunt, ea mihi omnia defuisse, literatorum consuetudinem, librorum copiam, loci opportunitatem, temporis otium, ipsam postremo animi uacuitatem. Quorum singula quum plurimum incommoditatis afferant, quum desunt, quid tandem putandum est uniuersa fecisse? tametsi repugnauimus assidue, &, quoad licuit, necessitatibus reluctati sumus. Interq; nauigandum, peregrinandum, militandū, frequenter ad studia respeximus: ita ut si nihil lucri in literis (quod optabamus) certe (quod proximum est) nihil damni faceremus: quod si non contigit, iacturam hanc multarum rerum notitia, quas uel uidimus, uel sumus experti, fortasse pēsabimus. Hac enim præcipue uia Homerus informandum esse uirum sapientem præcipit,

Vlyssis exemplo. Ita nanque Odisseam inchoat:

Dic mihi musa uirum, captæ post tempora Troiæ
Qui mores hominum multorum uidit, & urbes.

Quanquam quid tergiuersamur, quid blanda, aut inani excusatione nos fallimus? qualescunque redierimus, nihil tamen, quo dotem filiæ iam me absente adultæ ampliare queamus, attulimus, & collocandi iam tempus est, satiusq; multo quamprimum nuptui dare, quàm diutius custodiendo, pudicitiæ periculum adire. Mira enim est puellæ uel procorum, uel amatorum multitudo. Ipsa quoque teneri amplius non uult. Et (qđ me ualde solicitum facit) alios magis incipit amare, quàm patrem. Quare non uacat comparare plura, quo splendidius, ac magnificentius collocemus. Sex nanque talenta, quæ ante profectionē nostram parta, ac reposita erant, in dotem dabimus: quod quum satis eē debeat, tamen plus est multò, quod posthac temporis accessione adijcere possemus. Et certe similia impedimenta (ut de morte taceam) extimescenda sunt. Ne forte (quod dij omnem auertant) uel absente patre, uel mortuo,

mortuo, filia (ut quae ea aetate, atq; adeo ea mente sit) prostet. Sufficiãt igitur huic operi quatuor supiora uolumina, quintumq; hoc de uerbis, accedente sexto de notis autorum. Quod si etiam plura scribendi facultas, tempusq; suppeteret, nescio an faciendum putarem: cum sciam ea, quae uel optima, atque pulcherrima sunt, nisi compendij gratia inuenitur, ut pontificales olim coenae, longitudinis fastidio laborare, simulq; huius, de qua loquor, materiae neminem (de prudentibus loquor) uniuersum corpus aggredi esse ausum: suam sibi unusquisque particulam ad scribendum delegit, siue ne longiore opere legentibus fastidiũ moueret (quod enim uocabulum non suam habet in significando elegantiam?) siue immensitatem, infinitatemq; uoluminum ueritus. Quibus rebus me quoque motum fuisse fateor, cum mea sponte, tum illorum exemplo maxime, ne semper imperfectum, ne semper inclusum haberem, ne semper efflagitantibus opus negare uideamur: ne'ue quibus obsequi, & à quibus laudum suffragia nancisci cupimus, eiusdem iustae querelae, iustaeq; uituperationis materiam praebeamus. Tum eò quod insidiatores, et fures re expertus (ut secundo libro dixi) cauere debeo; quos nunc multo plures esse, ac fore amici ostendũt: quae causa Prisciano (ut ipse testatur) fuit, ut festinantius opus illud de arte grammatica ederet. Hac eadem nos causa, & caeteris, quas enumerauimus, sumus adacti, non modo ut festinantius libros nostros, uerumetiam ut pauciores ederemus. Et illi tantum aemulorum insidiae nocebant, mihi etiam praeter caetera fautorum, atque amantiũ studia nocent. Tradatur ergo aliquando uiro puella, contenta hac (quantulacunque) dote. Non enim formosam esse credibile est, quae maritum nisi magnitudine dotis conciliante non inuenerit, uirgo praesertim. Maritum autem puellae coetum literatorum intelligimus, à quo sanctitatem uxoris, pudoremq; & custoditum esse cupimus, & custodiri debere testamur. Sed ad promissam uerborum disputationem (cuius hoc libro locus est) descendamus.

Disco, Edisco, Dedisco, Dedoceo, & Instruo. Cap. I.

Isco, & edisco manifeste differunt. Nam discere est, ut intelligas, ediscere uerò, ut memoriter complectaris. Ideoq; caput apud Quintilianum, quod inscribitur de ediscendo, ita incipit: Illud ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his, de quibus nunc disserimus, aetatibus, ne omnia, quae scripserint, ediscant, & certa, ut moris est, die dicant. Dedisco, quod didici, obliuiscor. Dedoceo te, ostendo falsum esse, quod doctus ei, docens, quod uerum est, ut apud eundem in secundo: Et quidem prius, ac difficilius opus dedocendi, quàm docendi. Illud, quo quidam utuntur, instruo; quale est: Instruã te in uia hac, qua gradieris, uobis apud idoneos autores incompertũ

est. Dicimus enim instruo classem, instruo aciem, instruo causam, instruo militem: non autem discipulum, aut mentem alicuius, nisi eo modo, quo instruimus ea, quae dixi.

Excogito, Reperio, Inuenio, Offendo, Nactus sum. Cap. II.

Excogitare, est per cogitationem inuenire, idq; ad res tantum incorporeas pertinet: ut excogitauit argumenta, rationes, figuras, causas. Est ergo excogitare, & inuenire, consilij: reperire uero fortunae. Vnde Ouius:

Tu non inuenta, reperta es.

Sed iam usus obtinuit, ut idem sit reperio, quod inuenio. Est autem inuenire uel consilio, uel casu, siue corporea, siue incorporea reperire. Offendo ferè, quod reperio, neque solum ad statum rerum uel publicarum, uel priuatarum pertinet, ut offendes rempublicam perturbatam consilijs nepotis mei: uerumetiam sine his, ut idem Cicero: Sed tamen neminem tam maleficum offendi, qui illum negaret Antonij dignum se natu. Nactus sum etiam, pro inueni, seu reperi frequēter accipitur. Vt idem in Paradoxis: Eum tu hominem terreto, si quem eris nactus istius mortis, aut exilij minis. Et de senectute: Vitis quidem, quae natura caduca est, &, nisi fulta est, fertur ad terram, eadem, ut se erigat, claiculis quasi manibus, quicquid est nacta, complectitur.

Desipio, Desipisco, & Resipisco. Cap. III.

Desipio, siue desipisco significat, uel quòd aliquid à communi sensu, sapientiaq; minus habeo, uel quòd à meo sensu desituor. Quod ferè uitium aut ex aetate uenit, aut ex morbo, aut timore, aut amore, aut simili aliquo affectu. Cuius contrarium est resipiscere: & senes quidem iam dementes nunquam resipiscunt: caeteri autem resipiscere, id est ad priorem mentis statum, uel ad meliorē mentem redire solent. Terentius: Multo omnium nunc me fortunatissimum puto esse gnate, quum te intelligo resipuisse.

Prohibeo, & Inhibeo. Cap. IIII.

Prohibeo uel generale nomen est, uel ante rem inceptam. Inhibeo autem re iam incepta. Illud uetat, ne quid facias, uel ne quid incipias: hoc ne pergas ire, desistasq; ab incepto. Verg.

Quod genus hoc hominum? quae ue hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae. Idem:
Parcite iam Rutuli, & uos tela inhibete Latini.

Vtor, Fungor, & Fruor. Cap. V.

Vtor, & fruor aperte differunt, sed non ea ratione, qua quidam uolunt, omnia sua imperitia confundenter, qui aiunt nos uti humanis, frui uerò diuinis: imò & diuinis utimur, & humanis

humanis fruimur. Quis enim mihi usum diuinorum interdicat? quis rursus uetet me frui rebus meis labore, & industria paratis? Aut quis dicat me frui sacris, cum in illorum uersor usu, atque administratione? Vel, quis neget, quum uoluptati operam do, me frui his rebus, unde capio uoluptatem? Quòd si dicerent, debere nos frui rebus diuinis, uti uerò humanis (quanquam ne in hoc quidem illis accedo) fortasse audirem: De rebus enim, non de uerbis disputarent. Nunc uerbum ex ponunt, non res. Sed hos cum sua imperitia, & (quod fœdius est) cum sua pertinacia relinquamus. Vti igitur est alterius rei gratia: Frui nullius, sed (ut sic dicam) propter se. In illo iter est, in hoc meta. Hoc alterius finis, ad quem illud tendit, qui hoc habet, quiescit, & contentus est: qui utitur, nunquam contentus est, semperq; ulterius tendit. Ideoq; reprehensus est Hannibal, qui cum posset uti Cannensi uictoria, frui maluit. Vtor armis, utor domo, utor libris, utor studio, diligentia, operáq;, ut ex hoc postea emolumenti aliquid, boniq; consequar. Fruor bonis meis, fruor tuo aspectu, tuo colloquio, tuo cantu: hoc est delectationē, uoluptatemq; percipio ex hac re, atque ex huius rei usu. Nōnunquam eadē re duo pariter, hic utitur, ille fruitur: ut si alter ad focum sedeat sanitatis causa, alioqui id non facturus, alter uoluptatis: hic non tendit ultra, sed apud finem ipsum quiescit: ille non contentus præsenti con ditione, ad ulteriora tendit: qualis Hannibal si fuisset, nec tam præsenti uictoria requiescere, quàm progredi maluisset, non eum Adherbal scire uincere, sed uictoria nescire uti, dixisset, id est qui frui illa, quàm uti maluerat. Dicimus tamen nonnunquam utimur pro fruimur, uerecundiæ cuiusdam causa: ut utor pane triticeo, utor palmulis, utor ficis, quasi uiuendi potius causa edamus, quàm edendi causa uiuamus. Denique frui est delectationem capere ex utendo. Itaque in idem recidūt, idemq; efficiunt frui, delectari, uoluptatē capere. Quo fit, ut non fuerit causa, cur recentiores hoc uocabulum frui, unde uenit fruitio, solis rebus diuinis dare uoluerint. Habet enim hoc uerbum duo supina fruitum, & fretum: quorum primum uix in usu est, nisi apud eos, qui uerborum nouitatibus & gaudent, & gloriantur. Secundum significat confisum, ut fretus fortasse familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Adiungimus etiam alterum uerbum ad personam (de utor dico) significatq; conuersor, ut opera tua utor. Idem Cicero ad Cælium: Fabio uiro optimo, & homine doctissimo, familiarissime utor. Et inde fit usus: ut, usus mihi fuit tecum, id est conuersatio, familiaritas, & cō suetudo. Quint. Mulierem, cum qua longa consuetudo, seu longus illi fuerat usus. Atque, quia solemus aliqua re ideo uti, ut ex ea fructum percipiamus, factum est, ut dicamus usum pro utilitate, & fructu, tam

in singulari, quàm in plurali: quorum exẽplorum plena sunt omnia. Fungor autem idem est, quod officium, munusq; ago: ut fungor magistratu, fungor pratura, fungor legatione, fungor officio delegato, fungor munere iudicis. Fungor autem uita, quod fungor officio uitæ, & munere administrandi, gubernandiq; corpus, munere, inquam, assignato nobis ab imperatore deo. Inde defunctus est uita, id est finiuit officium uitæ. Vergilius:

O tandem magnis pelagi defuncte periclis.

Titus Liuius: Defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere. Defunctus periculis, quod finita sunt pericula: & defuncta morbis corpora, quod finiti sunt morbi corporum. Legimus etiam defunctus morte, id est mortem finiuit. De potior dixi alio loco.

Sto, Sedeo, Sido, Sisto, et Stator. Cap. VI.

Stare est, non ire, in his duntaxat, quæ eunt sine pedibus, aut quæ erecta non sunt: ut nauis stat, flumen stat, currus stat, sol stat, unde est solstitium, & iustitium, quia ius stat, forumq; clausum est. Anguis etiam, & piscis, & lacertus, & auis in aëre stant. Quædam e diuerso dicuntur stare, quæ erecta sunt, quandiu non cadunt. Sed hæc fere sunt inanimata, ut arbor stat, simulacrũ stat, domus stat, columna stat. Quædam uero non dicuntur stare, nisi nec eant, & erecta sint, ut homo, equus, uolucrisq; stat. Nanque homo quum sedet, & equus quum recũbit, et auis quum cubat, non stant, nec tamen eunt. Illud tamen notandum aliter dici, sedere de hominibus, aliter de auibus. Nam cætera non sedent, nisi simia, & si quid est simile. Ipsum uero sedere auium, est in loco altiori esse, ut passer sedet in tecto, hirundo sedet in pertica, cornix sedet in arbore. Nec recte dixeris, stat in arbore, sed tali potius quodam modo cornix stat, non cubat. Vergilius:

Alitis in paruæ subitam conuersa figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.

Quintilianus: Vt si quæratur, an sit credibile super caput Valerij pugnantis sedisse coruum, qui os, oculosq; hostis Galli rostro, atque alis euerberaret. Denique eodem modo dicitur sedere auis supra rem quãpiam, ut homo super equum, aut iumentum non dicitur stare, aut manere, sed sedere, quocunque modo, aut quocunque corporis habitu, gestuq; compositus sit. Sidere autem à sedere multum distat. Est enim sidere deorsum descendere, pessumq; ire. Vergil.

Sedibus optatis gemina super arbore sidunt.

Id est ab alto demittuntur, unde subsido, insido, ut idem Subsidere ual

les. Et

les. Et iterum: Subsedit dubius. Nam (ut ego sentio) à sedeo præteritũ mutuatur. Inde insido quoque insedi, & resido resedi, assido assedi. Si quidem assidere est apud aliquem, ut ægrotum, ut regem sedere Cum enim Sallustius inquit: Consul postquã assedit: magis ab assido, quàm ab assideo præteritum hoc esse, significatio potest esse documento. Ut autem à sedeo distat sido, ita à sto sisto, ut siste lachrymas, siste fugam, siste gradum, id est fac stare gradum, stare fugam, stare lachrymas. Atque ut illa superiora idem præteritum habent, uel alterum ab altero mutuum sumit: ita hæc duo idem supinum, uel sisto à sto, uel sto à sisto accipit, quod est statum. Unde fit stator, quod magis à sisto, quàm à sto descendit: ob idq; Iupiter stator uocatus est, qui Romulum orantem, ut fugam suorum sisteret, audiuit. Quare nescio, cur Hieronymus contra Iouinianum dixerit, offendet Iouem statorem, qui libenter sederit, quasi Iupiter stator à stando dicatur, & non à sistendo. Nimirũ oblitus historiæ est, ut super Ionam fabulæ, ubi ait: Ex Iope Iudææ portu Andromedam à Perseo liberatam. In quo eorum manifestus est error, qui quum legunt, quòd Ionas surrexit, ut fugeret in Tharsis, & uenit Iopen, opinantur hanc esse Andromedæ urbem, quum sit in India ciuitas Tharsis, unde illa fuit, ut ipse quoq; Hieronymus meminit.

Ouidius libro primo de Arte amandi:

Andromeden Perseus nigris portauit ab Indis.

Et Sappho ad Phaonem:

Candida si non sum, placuit Cepheïa Perseo,
Andromede patriæ fusca colore suæ.

Eadem obliuio eiusdem fuit, quòd Gallos matris deũm in Osee ait eẽ ex gente Gallorum, qui à Romanis ob ignominiã illius nationis uindice animo effœminantur, quum à Græcis hoc antea, ut tunc, fuerit factitatum. Sistere dicimus etiam pro repræsentare, & præsentiam corporis exhibere, dictum ab eo, quòd non tantum comparere quis debet, nisi & manserit: unde de iudicio sisti, hoc est, de sistendo aliquem in iudicio. Cicero ad Atticum: Des operam, id quod mihi affirmasti, ut te ante Calendas Ianuarias, ubicunque erimus, sistas. Et hinc stator, nũtius, tabellarius ue consulis. Idem de Officijs libro tertio: Vas factus est alter eius sistendi, ut si ille non reuertisset, moriẽdum esset sibi. Verg. –Et patrio te limine sistam.

Appeto, & Expeto. Cap. VII.

Appeto cum affectu: Expeto cum ratione. Appeto qualiacunq; Expeto honesta, planeq; bona. Unde de rebus expetendis scripsere philosophi, quæ scilicet peti debent: non autem de appetendis: ex quo deriuatur appetitus, qui immensa, & immoderata cu-

piditas dicitur. Quare qui dixit, Omnia bonum quoddam appetere uidentur, mallem dixisset expetere.

Vendico, et Vindico. Cap. VIII.

Vendico idem est, quod (ut sic dicam) approprio, ac meũ esse dico. Quintilianus: Circo usitatum nomen Poeni sibi uendicant. Et iterum: Rusticus petit partem bonorum, orator sibi totum uendicat. Et Ferè hoc uerbum postulat datiuum, & hunc frequentissime ex pronominibus primitiuis, ut hunc agrum ego uendico mihi, tu uendicas tibi, frater uendicat sibi. Vindico ulciscor, unde uindicta, quoties iniuriam, contumeliamue illatam punio. Interdum uindico, idem quod ab iniuria, contumeliaue, siue iactura facienda, defendo. Cicero pro M. Marcello: Nobilissimamq; familiam iam ad paucos redactam penè ab interitu uindicasti. Idem de Senectute: Et est senectus natura loquacior, ne ab omnibus eam uitijs uidear uindicare: uitijs, id est uituperationibus, quemadmodum criminibus, pro criminationibus. Dicimus uindicare in libertatem, aut in seruitutem, quasi asserere in libertatem, aut in seruitutem, non (ut quidam uolunt) uendicare: ut Liuius lib. XXIIII. Intermori uehementioribus, quàm quæ pati possit, remedijs ciuitatem sinere in ipsa uindicta libertatis perituram. Et in secundo: Præmium indici pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. Ille primum dicitur uindicta liberatus. Quidam uindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, Vindicio ipsi nomen fuisse. Ego nescio, an uendico reperiatur, sed tantum uindico.

Explodo, Complodo, Supplodo. Cap. IX.

Explodo non tantum significat eijcio, sed eijcio manibus, & quidem cum sono pulsantibus, qualiter quẽpiam è domo, è theatro, ex aliquo concilio iniectione manuum, atque pulsatione eijcimus. Quod apparet ex alijs à plodo compositis, complodo, et supplodo. Est enim complodere aduersas manus inuicem collidere, quod fieri pluribus de causis solet, uel ad testificandum more fœminarum, dolorem: uel præ gaudio, uel per subitam admirationem, uel si quæ sunt aliæ causæ. Supplodere est pedem terræ incutere, quod inter uim solet in oratore laudari. Itaque quum dicit Cicero: Quoniã Pyrrhonis, Aristonis, Herilli iampridem explosa sententia est, appositissimo uocabulo (ut semper) est usus. Non enim dixit eiectam sententiam eo modo, quo cætera eijciuntur, sed quasi pulsatione manuum, tanquã ipsi illi huius sententiæ autores è cœtu ab ipso cœtu, iniectis in eos manibus eiecti sint, ut apertius alio loco indicat: Histrio, si paulũ se moueat extra numerum, aut si uersus pronuntiatus est una syllaba breuior, aut longior, exibilatur, & exploditur.

De Dico, & quibusdam compositis ab eo. Cap. X.

Dicere proprie est oratorum, & eleganter, facundeq; loquentium. Quintilianus libro decimo: Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui disposite, ornate, copioseq; dicit. Cicero de officijs: Vt non modo Graecarum literarum rudes, sed etiam docti aliquantulum se arbitrentur adeptos, & ad dicendum, & ad iudicandum, id est in oratoria arte, & in philosophia. Omnes ferè codices habent discendum pro dicendum. Quod exemplum ideo subieci potissimum, ut uulgus emendarem. Vnde dictio uocatur oratoria, & facunda oratio. Nam ab illo generali huius uerbi significato fit dictio, quae est uocabulum siue uerbum. Ex hoc ipso uerbo dico, duo frequentatiua oriuntur, dicto, & dictito: sed posterius potius frequentatiuũ est, & idẽ est, quod frequentibus temporibus, frequentibusq; locis dico, & narro. Alterũ aũt est, quod dico, si id alter scribẽs excipi et, & manu, styloq; notet, ut Cic. ad Atticũ quadã epistolae testatur, se illam non scripsisse, sed reparandi lateris gratia obambulantem dictasse. Et Quintilianus delitias dictandi appellat, sentiens delicati, non laboriosi esse dictare, nec accurate dictando scribi. Ita dicta sunt dictito, & dicto a dico, ut uentito, & aduento a uenio, & eadem penè ratione significant. Nam uentitare est frequenter uenire: aduentare uero proximum iam esse ueniendo: Victare autem eodem modo dicitur, significatq; nõ frequenter uiuere, sed uesci, & quasi uictu uti, siue tali genere uictus frequentissime, & ferè semper uti, ut Sarmatae uictitant lacte. Dictũ, & dicta de omni sermone intelliguntur, sed specialem quoque significationem habent pro dicaci sermone: unde dicta est dicacitas, quam Quintilianus ita diffinit: Dicacitas sine dubio a dicendo, quae ex omni genere communi dicta est. Proprie tamen significat sermonem cũ risu aliquos incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Dicacitas igitur (ut dicebam) sermo cum risu aliquos incessens: dictum uocatur, quod Graece σκῶμμα dicitur: quale est Ciceronis: Nisi forte iure Germanum Cimber occidit. Germani, quos Francos nunc dici Hieronymus ait, & Cimbri nationes sunt olim inter se dissidentes. Cicero autem de quodam cui nomen erat Cimber, a quo frater occisus est, loquitur, captans risum ex hac ipsa ambiguitate sermonis. Et illud Terentiani Thrasonis in adolescentulum, quod Gnato uetus dictum credidisse se simulat. i. ueterem facetiam, ac uetus ridiculũ.

Tute lepus es, & pulpamentum quaeris.

Valerius Martialis ad Domitianum:

Consueuere iocos uestri quoque ferre triumphi,

Materiam dictis nec pudet esse ducem.

Qualia autem sunt dicta, quæ in ipsum triũphãtem milites iaculari solebant, illud, quod Cæsari dictatori fuit decantatum, erit exemplo.

Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem.

Illud subegit, & Cæsarem, in quem dicitur, mordet, & alijs, apud quod dicitur, risum mouet.

Adorare, & Supplicare. Cap. XI.

Dorare ab oro, quod est ore precor, cõponitur: supplicare à plico, quòd genu, poplitem'q;, aut ceruicem plicamus, quum à potentiore aliquo magnum quid precamur. Et tamen adorare sine ore, hoc est sine uoce fit, non sine plicatione genuum, ac gestu corporis. Supplicare sine plicatione genuum, ac gestu corporis, non sine ore, & uoce. Hinc est, quare supplicare tantum homini datur, adorare etiam mutis: unde elephas, & phœnix, & alia quædam irrationalia solem adorare dicuntur. Nos'q; rebus mutis, & sensu carentibus non supplicamus, sed adorationis honorem exhibemus, ut regum statuis, signis, uestibus, literis, alijs'q; similibus. Et præcipue picturis, imaginibus'q;, tum Dei, tum sanctorum, tum ipsius etiam crucis, quam sapientes adorant, stulti etiam orant. Quod de cruce, idem etiam de sudario dico, cæteris'q; similibus: idem de reliquijs sanctorum, quorum corpora præsentia adoramus, animas uero absentes oramus. Si quid autẽ ad hæc muta, quæ uidemus, dicimus, salutatione utimur, non precatione, quale est: Salue sancta crux.

Assurgo. Cap. XII.

Surgunt sani, ut stent, aut ut obuiam eant: assurgunt ægroti, ut sedeant, aut ut cubito innitantur. Vtroque modo, in alterius honorem, aut officij, aut beneuolentiæ causa hoc agentes. Ideo'q; ferè adiungitur datiuus, ut aduenienti magistratui omnes assurgimus etiam morbo affecti, uidelicet ob honorem. Et pater, quum iaceret in lecto, redeunti à peregrina militia filio assurrexit, optatissimum illud caput amplexurus: nempe ob charitatem.

Tollo. Cap. XIII.

Vstuli filium ex uxore. i. habui filiũ: Item sustuli filium. i. educaui: & ab utroq; fit sublatum. Primũ est à tollo, pro capio: secundum à tollo pro edũco. Paulus: Tamen intelligendũ est de his legẽ sentire, qui liberos tollere possunt. Itaq; si castratũ libertũ iureiurãdo quis adegerit, dicẽdum est, nõ puniri patronũ hac lege. Quint. Cupidus ego liberorũ uxorẽ duxi, filiũ sustuli, natũ educaui, in adolescentiam perduxi. Aliud est igitur hic sustulisse, & educasse.

misse. Et alibi: Qui ex duobus legitimis, alterum in adoptionem dederat, alterum abdicauerat, sustulit nothum .i. habuit: quanquam parũ proprie significo, quod uolo. Nam ut fœmina, quũ mater fit, dicit, peperi filium: ita uir, quum fit pater, dicit, sustuli filium. Teren. Quicquid peperisset, decreuerunt tollere .i. educare. Idẽ: Meministi me grauidam esse, & mihi te magnopere interminatum, si puellam parerem, nolle tolli. Chremes. Scio quid feceris, sustulisti. Eodem modo dicimus, tulit filium, ut sustulit. Suetonius in Domitiani uita: Deinde uxorem Domitiani, ex qua in secundo consulatu suo filium tulerat, repudiauit. Alia duo significata notiora sunt, quorum alterum est, summouisse, ut Vergilius: -Iubet & sublata reponi Pocula. Alterum in altum tulisse: ut Idem: -Et sublatum surgit in ensem. Quæ duo declarantur ex illo in Neronem epigrammate:

Quis neget Aeneæ magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Hic sustulit matrem, quia occidit, & de medio abstulit. Ille sustulit patrem, id est supra humeros sumpsit, & ab incendio eripuit.

Prouoco, & Lacesso. Cap. XIIII.

PRouoco, in malam partem dicitur, & in bonam. De mala notum est. De bona uero, Cicero ad Brutum: Tuis literis amantissimis sum prouocatus. Lacesso plerunque in malũ, ut idẽ: Sed iustitiæ primũ munus est, ne cui quis noceat, nisi lacessitus iniuria. Sed nõnunquam in bonũ, ut idem quinto Tusculanarũ: Tuis me amãtissimis libris lacessisti. Et ad Atticum libro XIII. Cum ipse homo nunquam me lacessisset, id est nunquam me libris suis prouocasset ad respondendum. Est autem prouocare, et lacessere, tentare ad pugnam, & ad concertationem.

Hio, Hisco, & Dehisco. Cap. XV.

HIare est aliquid sua sponte, & externa aliqua ui diffindere; ut tellus æstu, & ligna ariditate, aut nimio calore hiant. Hiscere est tm̃ oris, & quidem humani, & accipitur pro eo, quod est loqui, aut os aperire ad loquendum, sed ferè per negationẽ: ut, corà m illo non auderes hiscere, aut per interrogationem: Quid nũc habes, quod hiscere audeas? Ouidius tamen poëticæ dixit,

Hiscere nempe tibi terra roganda foret.

Cum oratores soleant potius dicere dehiscere, id est deorsum, pessumq; se aperire.

Do, & Habeo fidem. Cap. XVI.

DO fidem non est (ut nunc multi loquuntur) des fidem uerbis illius, & non dedit fidem illi secum tantis uerbis loquenti. Hi uidentur significare, quòd non credatur illius uerbis,

quod latine dicitur, fidem habere, loquendumq; sic potius: Habeas fidē uerbis illius. Nam dare fidē, est aliquid sancte promittere. Vt Terēt. Grauidaq; facta, dat fidem uxorem sibi fore hanc. Vergilius: Accipe, daq; fidem, id est accipe sponsionem factam à me, & tu mihi uicissim da tuam. Quintil. Fidē habeas hominibus, quos mentiri alius affirmat. Atticus ad Ciceronem: Neq; dedi, neq; do infideli cuiq̃ fidem .i. non promissi uere ex animo, quia ipse meretur, ut uicissim fallatur.

Præ se ferre. Cap. XVII.

P Ræ se ferre, est dicto, factóue, & ipsa statim fronte, qualē opinionem de aliqua re, aut homine habeas, confiteri. Quintilianus: Fiduciā igitur præ se ferat orator, semperq; ita dicat, tanquam de causa optime sentiat, id est ex ipso aspectu oratoris, ex ipsa uoce, ex ipsa tota oratione eluceat fiducia: quemadmodum, qui pugnaturi sunt, in uultu, & gestu indicant tacitum, uel formidinem, uel fiduciam, hoc est, præ se ferunt fiduciam, uel formidinem. Cic. Nam ille qui accipit iniuriam, meminit, & præ se fert, id est ait se accepisse iniuriam, mentem'ue se habere persequendæ iniuriæ ostendit. Iterū: At beneficio sum usus tuo, quod quanquam illud ipsum, quod commemoras, præ me semper tuli, malui tamen me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minus prudenti non satis gratus uideri. Præ se ferre, & cōfiteri, pro eodem posuit. In eundem sensum accipi solet præfero, item præ me duco, præ me gero, ante me duxi. Idem: Et tamen quum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem: ubi accipitur præ se, ante se, uel in comparatione sui. Et alibi: Præ se utilitatem gerit. Et alibi: Tamen iniuriam à te in me factam, semper ante me duxi.

Rationem habeo, & Ratio constat. Cap. XVIII.

R Ationem habeo, idem est, quod respectum habeo, sed tantummodo in bonum: ut habenda est ratio salutis, ratio honoris, ratio rei familiaris: non autem infirmitatis, turpitudinis, incommodorum, ut quosdam annotaui scribentes: & tu facis contra rationem ualetudinis, id est non habes respectum ualetudinis, sanitatis, inquam, non ægritudinis: quæ duo hoc significat nomen. Quæ exempla, quia passim inueniuntur, omitto. Cice. ad Marium, inquit, inusitatius: Pudori tamen malui cedere, quàm salutis meæ rationem ducere. Et in secundo officiorum: Siue ratio constantiæ, uirtutisq; ducitur, aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eam assequamur. Et hoc fit cum genitiuo. Cum ablatiuo autem præposita præpositione cum habet aliam significationem, ut Cicero in Catone maiore: Rationem habet cū terra, quæ nunquam recusat imperium. i. negotium, et cōmercium habet cum terra. Quod probatur ex illo in Tusculanis: Quis est omniū,

qui

qui modo cum musis, id est cum humanitate, & doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum maluit, quàm illũ tyrannum? Idem ad Att. Nunc uero, quoniam ea, quæ putaui præclara, expertus sum, quam essent inania: cum omnibus musis rationẽ habere cogito. Rationem constare (ut breuiter dicam) est æquam, legitimamq; rationem aut ostendi, aut apparere ostendi posse. Plinius Iunior: Mihi & tentandi aliquid, & quiescendi illo autore ratio constabit. Et iterum: Mirum est, quam singulis diebus in urbe ratio constet, aut constare uideatur pluribus, cunctisq; non constat. Vlpianus: Planè, ne si defendendi gratia aliquid fecerit, rationem ei constare oportet, id est rationem cum iustam aut ostendere, aut facile posse ostẽdere.

De E`, et Ex, diuersisq; nominibus, & uerbis eisdem appositis. Cap. XIX.

é Republica est, id est pro republica est. Quint. At hoc nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse conceditur, saluos esse eos, magis é re pub. sit, quàm puniri. E` republica dicendum est, ut in Oratore Cic. testatur, non ex repub. Tollitur enim x, sicut in omnibus fit ferè, quæ ab r incipiunt, ut é regione, id est ex opposito, uel ex aduerso, atque é contrario, non ex regione: é re mea, é re tua, é re nostra. Liu. lib. XXXIII. Perinde ac si non postulauerint, quæ é re sua essent, sed suaserint, quæ nobis censerent utilia esse. Similiter é dignitate, ex utilitate, ex usu, pro eo quod esset, pro dignitate, uel ad dignitatem, utilitatem, uel usum. Cicero: Ex tua, ac Reipub. dignitate facies. Et alibi: Legem (ut æquum est) ex utilitate Reipublicæ consideratе. Terent. Quod ex usu fiet. Cæsar in commentarijs: Vtrum prælium committi ex usu sit. Ex tempore dicere, est ex improuiso, et impræmeditatũ dicere, nec domi compositam orationem afferre. Hinc uocatur extemporalis oratio. Persius autem ait: Ex tempore uiuitur. Ex tempore quoq; agere. Cic. Officiorum secundo: Quos credimus expedire rem, & consilium ex tempore capere posse. Aliter idem tertio eiusdem operis libro dixit: Vnius generis quæstiones sunt hæ omnes, in quibus ex tempore officiũ quæritur: ex tempore, quasi ex temporis conditione. E` renibus laborabat idem inquit, hoc est, morbum in renibus patiebatur. Ex uinculis causam dicere, est alligatum respondere criminibus, ut ex equo pugnare, est in equo sedentem pugnare.

Aestimo, & Existimo, Cogito, & Excogito. Cap. XX.

a Estimo, & existimo à plerisq; confunduntur, quum diuersa sint, sicut cogito, & excogito. Ante enim est cogitare, deinde excogitare, licet non quicunq; cogitat, statim & excogi-

tet. Ita prius rem æstimamus, deinde qualis sit, existimamus. Aestimare enim est considerare. Existimare uero iudicare. Quintilianus: Cōsumptis affectibus, non reperiens, quo digne modo uultum patris posset exprimere, uelauit eius caput, & suo cuiusque animo dedit æstimandum. Cicero de legibus: Sisenna eius amicus omnes adhuc scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus æstimare non possumus, facile superauit. Et in Verrinis: Expēdite hæc, atq; æstimate. Vnde dictum est æstimare, pro taxare ab æs æris, & τιμὴ Græce, quod est pretium Latine. Ouidius tertio de Tristibus libro:

Quod quicunque leget (si quis leget) æstimet ante,
Compositum quo sit tempore, quoque loco.

Coniuro, & Conspiro. Cap. XXI.

Coniurare, & conspirare, ferè in malum accipiuntur, quoties in patriam, aut bonum principem coniuratio fit, atque conspiratio. Sed si honesta causa id fiat, in bonum etiam accipi debent. Nam et Mutius Scæuola ad Porsennam regem inquit: Tercenti coniurauimus principes iuuētutis Romanæ, ut in te hac uia grassaremur. Et Cicero ad Cæsarem pro Ligario, fratrum conspirationem dixit, quasi unanimitatem. Verum conspiratio, ut in hoc ipso loco, non nunquam nemini perniciosa est, in neminemq; grassatur. Coniuratio semper in alterius perniciem grassari solet.

Cordi est, & in animo est. Cap. XXII.

Cordi est, & in animo est, differunt. Nanq; hoc secundū, notum est significare in animo habeo, uel animus est mihi, uel uolo, atq; constituo, ut ad Terentiam Cicero: Nam mihi erat in animo, mittere ad Dolabellam. Illud uero est, delectat, & placet. Vt idem: Itaque non tam me ista sapientiæ, quam modo Fannius commemorauit, fama delectat falsa præsertim, quàm quòd spero amicitiæ nostræ memoriam sempiternam fore: idq; mihi eò magis est cordi, quod ex omnibus seculis uix tria, aut quatuor numeratur paria amicorū. Quo in genere sperare uideor Scipionis, & Lælij amicitiam posteritati notam fore, id est eo magis me delectat, & placet. Terent. Si tibi hæ nuptiæ sunt cordi. Et alibi: Quia uterque utrique est cordi, id est nuptiæ iucundæ sunt tibi, & uterque alterum amat.

Inuerto, & Interuerto. Cap. XXIII.

Inuertere est, quasi in contrarium uertere, ut interiora uestis, aut pellis, aut aliarum rerum exteriora facere, præposterèq; uerba pronūtiare, ut pro lauo, uola. Interuertere est rem aut commodatam, aut depositam, aut creditam, callide, doloq;, ne domino restituatur, efficere, ut Cic. in Verrem: Candelabrum, quod rex Aegypti

pti Ioui Capitolino dono tulerat, à Verre, qui illud à rege commoda to acceperat, interuersum esse conqueritur. Marcellus iurisconsultus: Si duo, inquit, hæredes rē apud defunctum depositā dolo interuerterint.

Compertum est, et Exploratum est. Cap. XXIIII.

Compertum est mihi, & exploratum est mihi, idem est, quod scio per inuestigationem: similiter comperi, & exploraui. Cōstitutum est mihi, deliberatum est mihi, decretum est mihi, idē, quod apud me cogitando firmatum est, similiter constitui, & decreui. At non ita deliberaui. Possum nanque deliberasse, & nihil tamen cōstituisse. Quintilianus in ægro redempto: Oderitis licet confessionem meam, deliberaui, hoc est, dubitaui, & hæsitaui. Itaque differt an dicamus, senatus deliberauit, an senatui deliberatum est, id est decreuit. Plinius Iunior: Tum ego, si fixum istud tibi, ac deliberatum est, sequar te. Cicero in Verrem: Deliberatum autem est, si res opinionem meam, quam de uobis habeo, fefellerit, non modo eos persequi, ad quos maxima culpa corrumpendi iudicij, sed etiam illos, ad quos conscientiæ cōtagio pertinebit. Exploraui tamen pro inueni ferè accipitur, quum exploro idē sit, quod inquiro sagaciter: unde dicuntur exploratores. Idē fit in nonnullis alijs, ut exigo, quod est uehementer, et iure quodam postulo: inde exegi, & exactum, pro postulando obtinui, & postulando obtentum. Tale est quæsitum, pro partum, à quæro.

Fœnero, Fœneror, Mutuo, & Mutuor. Cap. XXV.

Fœnero tibi dicitur, sicut mutuo tibi: fœneror abs te, sicut mutuor abs te. Qui mutuat pecuniam, dat mutuo. Qui fœnerat pecuniam, dat ad usuram. Qui mutuatur pecuniam, mutuo accipit. Qui fœneratur pecuniam, ad usuram accipit.

Gradum facio, & Gradum iacio. Cap. XXVI.

Gradum facere, non est transitum facere, sed aliquam rem gradum, & quasi scalam ad alia facere. Ideoq; à quibusdam dicitur, gradum iacere, ut si riuum transire, si in arborem, fenestram'ue, aut tectum scandere uelim, & saxo, & scamno, aliquá'ue alia re gradum facio, ut apud Quintilianum: Nanq; & illud frequēs est, ut ea, quibus minus confidimus, quam tractata sunt, omittamus: interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea, quæ sunt potentiora, gradum ex his fecisse contenti. Hoc eodem modo Ambrosius in libris officiorum utitur. Cic. contra Rullum: Nunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cætera iactum intelligitis. Idē pro Cluentio: Antequam ad hoc nefariam facinus accederet, aditum sibi alijs sceleribus ante muniuit.

De Certum est. Cap. XXVII.

Certum est, nō modo accipitur pro manifestum est, ut Quint. Nempe legem esse certum est: sed etiam pro deliberatum, et constitutum est. In quo secundo plerunque adiungitur datiuus cum infinitiuo: ut certum est mihi ire in Hispaniam. Nonnunquā datiuus subintelligitur, ut apud Vergil.

Certum est in syluis, inter spelæa ferarum Malle pati.

Liceor, Licitor, & Addico. Cap. XXVIII.

Liceor uidetur carere præterito, tamen quasi præteritum habeat, format a se frequentatiuum (sed eiusdem tamen significationis) licitor: unde sunt participia licitans, et licitaturus. Vtriusque igitur uerbi significatio est, pretium deferre in auctione facienda, hoc est in uenditione, quæ publice fit. Hinc unum compositum fit polliceor, non multum a primitiua significatione dissidēs. Est enim polliceri ultro aliquid promittere. Ita, qui licentur, aut licitantur, ultro pro re emēda pretium, alius alio maius pollicentur, ut sibi potius, quàm alteri uenalia addicantur. Nam tali modo uēdere, addicere est. Et inde apud iurisconsultos de in diem addictione titulus est, quē nostri iurisperiti emendant de in diem adiectione, nō uerbum modo, sed sententiam quoq;, atq; ius ipsum corrumpentes. Afferamus ergo exempla utriusque uerbi. Vlpianus: Si res eius uenierit, et existat qui plus liceatur, an in integrum propter lucrum restituendus sit? Et quotidie prætores restituunt, ut rursum admittatur licitatio. Caius: Licitatio uectigalium, quæ calore licitantium ultro modum solitæ conditionis inflatur, ita demum admittenda est, si fideiussores idoneos, & cautionem is, qui licitatione uicerit, offerre paratus sit. Ad conducendum uectigal inuitus nemo compellitur. Et ideo completo tempore conductionis, licitatores alloquendi sunt. Licitatores uectigalium ad iterandum conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. Paulus: Si uenditor simulauerit meliorem allatam conditionem, cum minoris, uel ēt tantidem alij uēderet, utriq; emptori in solidū erit obligatus. Sed si emptor aliū non idoneū subiecit, eiq; fundus addictus est, nō uideo, inquit, quēadmodū priori sit emptus, cū alia conditio, et uera subsecuta sit. Sed si neuter subiecit emptorem, maior autem pretio addictum est prædiū, ei, qui soluendo non est, abitum est a priori emptione, quia ea melior intelligitur, q̄ uēditor comprobauit, cui licuit nō addicere. Quibus ex uerbis intelligitur, quid sibi uelit illud Ciceronis in Offic. libro tertio: Non licitatorem uenditor, nec qui contra se liceatur, emptor opponet. Idem pro Cecinna: Quum esset (ut dicere institueram) constituta auctio Romæ, mulier mandat, ut fundum sibi emat: Ebutio:

Ebutio negotium datur, adest ad tabulam, licetur Ebutius, deterrentur emptores, multi partim gratia Caeseniae, partum pretio, fundus addicitur Ebutio, pecuniam argentario promittit Ebutius. Quo testimonio nunc uir optimus utitur sibi emptum esse, quasi uero aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Caeseniae, cum id plerique scirent, omnes ferè audijssent, cum pecunia Caeseniae ex illa haereditate deberetur, eam porrò in praedijs collocari maxime expediret. Essent autem praedia, quae mulieri maxime conuenirent, ea uenirent, liceretur is, quem Caeseniae dare operam nemo miraretur. Quintilianus de pastu cadauerum: Si nobis nihil ex commeatu nostro partiris, nos uicinae ciuitati uendemus, liceat seruire ubi frumentum est. Non exigua res est: pro uita, pro sepultura, pro innocentia licemur. Idem in aegro redempto: Omnes facultates in pretia collegi, rus, seruulos, penates, & omnia utiliora properanti festinatione patentis addixi. Inde addicti apud ueteres dicebantur, qui praetoris pronunciatione ac iussu, quum soluendo non essent, creditoribus uendebantur. De quibus magna apud Liuium fit mentio. Et addictus morti, destinatus dicitur. Cicero Officiorū libro tertio: Et is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulasset, uas factus est alter. Aliquando sine auctione fit licitatio, ut apud Curtium de Dario, qui pollicebatur pretium pro capite Alexandri, si quis eum dolo occidisset, ita inquit: Et quum habeatis arma, ita licitamini mihi hostium capita. Si quid tamen inter liceri, et licitari differt, id est quòd liceri uidetur aut sine respectu esse aliorum emere uolentium, aut tantum semel deferre pretium. Licitari uero cum multis, & saepius augere pretium, ut temere uolentes deterreas ab emendo.

Audio, & Exaudio, Oro, & Exoro. Cap. XXIX.

Audio, & exaudio, indifferenter ponuntur pro duplici significatione. Vna pro eo, quod est auribus accipio, altera pro eo, quod est audita petenti concedo: ut uisa sum audire uocē militis, &: Vox quoque per lucos uulgo exaudita silenteis. Item: Audijt, & caeli genitor de parte sinistra Intonuit laeuum, & nulli exaudita deorum Vota, precesq; meae. Audio tamen frequenter accipitur pro eo, quod est credo, accedo, pareo praecipienti, sed ferè cum negatione, & frequentius per participium, quod transit in nomen, quod est audiendus, ut apud Quintil. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui tres modo primas esse partes uolunt, quia memoria, atque actio natura non arte contingant. Audiendus non est, idem est, quod audiri non debet, Ideoq; licebit dicere: Neque uero quosdam, quorum est Albutius, audire debemus. Sine

participio Cic. Tusculan. lib. I. Nec Homerum audio, qui Ganymidem à dijs raptum ait propter formam. Sine negatione. Idem in eodem: Endymion uero (si fabulas audire uelimus) nescio, quando in Lycio obdormiuit. Sed coniunctio haec tacitam quandam in se habet negationem. Aut certe idem hoc loco dicemus, quod diximus lib. III. de ullus. Sed nonnunquam sine negatione apte dicitur, ut apud Liuium: Ciuem tuum non audisti arma capere, ac sequi se iubentem Hannibalē. Paulopost: Audisti castra prodi, & arma tradi iubentem. Audio insuper pro fateor, quae similis significatio superiori est. Ideoq; saepe sic scriptum legimus: Audio, & fateor, quasi posterius declaret primū. Exoraui hoc munus, idem est, quod orando impetraui. Exoraui patrem, exorando induxi, quod licet etiam pueris notum sit (quippe Terentiū legentibus, ubi hoc uerbum millies est, nec unquam reperitur aliter acceptum) tamen quidam sic loquuntur: Exoramus te deus.

De lego, & perlego, multisq; alijs à per compositis. Cap. XXX.

Lego, & perlego differunt, & multa huiusmodi. Legere quid sit, notum est. Perlegere uero ad finem usq; legere, ut Quintilianus in XII. Ideoq; opus est intueri omne litis instrumentum, quod uidere non est satis, perlegendum erit. Ouidius:

Perlegis? an coniux prohibet noua?

Lactantius in prooemio libri quinti: Non iniuste petere uidemur, ut si quis erit, qui inciderit in haec, si leget, perlegat. Ita differt Scribere, & Perscribere, quae exempla sunt plurima. Titus Liuius lib. I. statim in prooemio: Facturus'ne operaepretium sim, si à primordio Vrbis, res gestas Pop. Rom. ab initio perscripsero. Perferre, usque ad constitutum finem ferre. Vergilius:

Nec spatium euasit, nec totum pertulit ictum.

Et multi ferunt literas, sed eas uel negligentia, uel dolo, uel casu non perferunt. Cicero: Sed nuntius ille, qui literas accepit, non pertulit. Seneca in Tragoedijs:

Leue est miserias ferre, perferre autem graue.

Id est ad spatium temporis in miserijs esse leue est, ad finem uero usq; uitae graue est, ut in illo simili exemplo Martialis:

Nam uigilare leue est, peruigilare graue.

Hoc est partem noctis uigilare, leue est: usque ad finem uero, et totam noctem insomnem ducere, graue: quod dicitur etiam pernoctare. Vnde & pernox, quod à peruigilando ita differt, quòd hoc interdiu quoque fieri potest, illud uero tantummodo noctu: quanquam pernoctare facere uigilantes possumus, id est totam noctem ducere. Peruigil draco dictus est, non quòd pernox esset, sed quòd nunquam dormiret, semper uigilans.

vigilans. Peragere reum, est non tantum agere reum, nisi peruenias ad illius condemnationem. Dicitur .n. accusator reũ condemnasse, quum illum condemnandum curauit. Vlpianus: Peregisse autem quis reum non aliter uidetur, nisi & condemnauerit. Perorare, finem orationis orare. Vnde peroratio, finis orationis dicitur. Sed quia in hac parte utimur plerunque affectibus, ideoq; usurpamus interdum perorare pro ipsa commotione affectuum, ut Quintilianus: At iste legem recitat, et in cadauer filij perorat, id est indignationem commouet. Persuadere, est suadendo inducere: ut Cicero in Philipp. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim, ea uelim reprehendas, si potes. Vnum, ne quinquennij imperium Cæsari proro garetur: alterum, ne pateretur fieri, ut absentis eius ratio haberetur. Quorum si utrumuis persuasissem: in has miserias nunquam incidissemus. Suasit ergo, & non persuasit Cicero Pompeio. Ideoq; dicere solemus: Sic mihi persuadeo, non autem, sic mihi suadeo. Persuasum habeo, persuasum est mihi, non autem suasum habeo, suasum est mihi. ad Brutum: Persuasum est adolescenti, & maxime per me, nisi Antonio eiecto, rempublicam stare non posse. Ille tamen, qui alijs, siue alios (utrunque enim dicimus) persuasit, non persuasor eius sententiæ appellari solet, sed autor. Cicero libro Officiorum tertio: Atque huius deditionis, ipse Posthumius, qui dedebatur, suasor, & autor fuit: quasi dixisset suasor, & persuasor. Apud Quintilianum autem, cæterosq; sui temporis dicitur persuasio, pro certa opinione, atque sententia, quam nobis persuasimus, ut libro primo: Si qua publice est recepta persuasio. Quæ (quantum ego quidem sentio) id significare uidetur, quod Christiani dicunt, fidem. Et si originem græcam inquiramus, nescio an commodius dicamus persuasio, quàm fides, præsertim re ipsa pro nobis faciente. Fides enim proprie latine dicitur probatio, ut facio fidem per instrumenta, per argumenta, per testes. Religio autem Christiana non probatione nititur, sed persuasione, quæ præstantior est, quàm probatio. Nã sæpe probationibus nõ adducimur: ut malus seruus, malus filius, mala filia, mala uxor, optimo consilio, quod confutare nõ potest, non tñ acquiescit. Qui persuasus est, planè acquiescit, nec ulteriorem probationem desiderat. Non enim solum sibi probatum putat, sed sese commotum ad ea exequenda intelligit. Sed quia fides etiam pro (ut sic dicam) credulitate accipitur, quale est, habeo tibi fidem, recte etiam nostra religio nominata est fides, sicut à Græcis πίστις. Verũ eo, unde egressi sumus, reuertamur. Persuadere ẽ in effectu. Suadere autem in actu. Itemq; dissuadere. Itaque nonnulli peccant, quum dicunt, dissuasi hoc illi, pro eo, quod est, reuocaui ab opinione, in qua erat. Siquidem pro

hoc sensu dicimus, persuasi, ne faceret: sicut e diuerso, persuasi, ut faceret. Quare & suasor, & dissuasor, nisi persuadeant, nihil effecerunt. Quintilianus: Ergo pars deliberatiua, quæ eadem suasoria dicitur, de tempore futuro consultat, quærit etiam de præterito, officijs constat duobus, suadendi, & dissuadendi. Non dixit persuadendi, quoniam non est officium oratoris positum in euentu, qualis est persuasio: neque est eius ars persuadendi, sed suadendi, & dissuadendi in deliberatiuo genere. In uniuersum autem bene dicendi, quod est in actu, non in euẽtu. Præterea deliberatio uocatur suasoria, quoniam utrinque suadetur: qui enim dissuadet, nil aliud, quàm in contrarium suadet. Cicero in Catone maiore: Dissuasimus nos. Deinde ut scias finem, euentumq́; dissuasionis, subiunxit: Itaque lex popularis suffragijs populi repudiata est, id est dissuasimus, & dissuadendo, ne fieret, persuasimus. Quantũ errant philosophi nostri, quorum Albertus unus est, qui quum de comparatione dialecticæ, & rhetoricæ disputant, huius uerbi significationem nescientes, quisquis illos leget, intelliget. Permanere, est usque ad finem manere. Plinius Iunior: Tunc demum lente, cunctanterq́; ueniunt, nec tamen permanent, sed ante finem recedunt, alij dissimulãter, & furtim, alij simpliciter, & libere.

De quibusdam alijs à Per, Præ, uel Re, compositis. Cap. XXXI.

Locuti sumus nonnihil de præpositione per, quando componitur, addamus adhuc aliquid amplius. Nõnunquam hæc per compositionem in malum accipitur, periurus, perfidusq́;, qui iusiurandum, fidemq́; uiolat. Pertinax, qui nimis est tenax. Perfuga, qui ad hostes transit. Perditus, qui in omne scelus est traditus. Peritus, qui iracundia, furoreq́; est incitatus. Peruersus, qui uersatur in malo, & à bono uersus est. Perpessus, laboriose passus. Sæpe accipitur quasi per medium, ut perlucidum, siue pellucidum, id est per cuius medium fulgor emanat. Perspicuum, per cuius medium, licet opertum sit, oculos dimittimus, & per eius medium uidemus, ut aqua, glacies, laterna, uesica, uitrum, crystallus, gemma. Sed perspicuum plerunque ad mentem refertur, ut id, quod ais, perspicuum est, id est tale, quale uitrum, aut crystallus. Pellucidum magis ad corporea. Plautus in Aularia: Ita is pellucet, quasi laterna Punica. Seneca de tranquillitate: Quid pellucenteis ad imum aquas, & circunfluentes ipsa conuiuia? Quintilianus: Sed ut inter se iuncti, atque ita cohærentes, ne commissura pelluceat. Aliquando, sed figurate, ad mentem refertur, ut apud Marcum Tullium in Bruto: Ita reconditas, exquisitasq́; sententias mollis, & pellucens uestiebat oratio. Idem est pellucens, & translucens, adeo ut Plinius maior ferè nunquam utatur perlucens, siue perlucidus,

dus, sed translucens, siue translucidus, quod etiam figurate ad mentem refertur, ut apud Quintilianum libro octauo: Similiter illa translucida, & uersicolor quorundam elocutio res ipsas effœminat, quæ illo uerborum habitu uestiantur. Perfluere, per medium alicuius fluere, ut si lagœna male materiata, maleq; compacta sit, perfluit, id est per eius medium humor, qui intus est, fluit. Terentius: Hac atque illac perfluo. i. in modũ non fidelis lagœnæ, quæ mihi cõmittuntur, effundo. Plin idem sæpius utitur transfluo pro perfluo, quæ idem sunt, ut ꝓfuga, et transfuga. Perpluere, ꝑ mediũ alicuius pluere, ut hæc domus ꝑpluit, hoc tectum perpluit. Quintil. in sexto: Quum cœnaculum eius perplueret. Frequentissime accipitur pro ualde, ut alio libro ostendi, permagnũ, pergrauiè, periucundum. Quo in loco notandum est, quòd cum præ in eadem significatione reperiatur, tamen quædam uocabula cum præ coniũguntur, non cum per, ut præpotens, præcelsus, prælatus, præfulgens, prædiues, prædulcis, prælõgus, prædurus, præclarus, præcultus. Quòd si quid inter has præpositiones interesse uelis, id erit, quòd uehementius auget præ. Nam prælongus homo, prælonga oratio, ea dicitur, quæ enormi longitudine est: & præpotens, præcelsus, & similia, maiorem in modum potens, celsusq;, et quasi præter modum, morẽ uè aliorum potens, excelsus. Vnde etiam præcox fructus, præter morem cæterorum coctus, siue ante cæteros. Vnde nuæ; ficusq; præcoces dictæ, & præmaturus antequam sit tempus maturum collectus. Quidam tamen præcoquus dicunt, ut Martialis:

Vilia maternis fueramus præcoqua ramis.
Nunc in adoptiuis persica cara sumus.

Eadem præpositio iuncta cum uerbo, nonnunquam habet penè nihil diuersum à sui simplicis significatione, ut præludo, præcido, præmorior, præcingo. Idem sunt enim quod ludo, cædo siue incido, morior, cingo. Cuius naturæ est etiam re, ut reseco, recido, recingo, repurgo, refodio, repromitto, reuinco: quæ sæpe uix quippiam à simplicibus dissentiunt in significatione. Per, in obtestationibus, atque adiurationibus ferè solet separari à suo accusatiuo interiecto nominatiuo, qui frequentissime est ego, ut Vergilius:

Per ego te has lachrymas, dextramq; tuamq;.

Quintilianus in Mathematico: Per ego has te optime pater (si uis) tantum fortes manus.

Inter Prosequor, & Persequor. Cap. XXXII.

Prosequor, & persequor multi nesciunt distinguere, qui, ne fallì possint, ita accipiant. Prosequi non ferè carere ablatiui comitatu, ut prosequor te oculis, charitate, odio, honore, uersibus

cantu, conuitijs. Significaturq; actio declarans alterius affectum in alterum. Persequor autem uel in malam partem, id est insequor, & insector: uel in bonam, cum perseuêro exequi, quod agere cœperam.

Partio, & Impertio, & Partior. Cap. XXXIII.

Partio, & partior quidam pro eodem legunt. Sed mihi uidetur raro reperiri partio sine, in, & partior cum in, quando est deponens, sed quando est passiuum. Est nanque impertio, idem quod impendo, uel partem do. M. Tullius: Huic rei aliquid temporis impertias, quasi impendas. Idem: Laboris mei laudem nemini impertio, quasi partem do. Reperitur aliquando mutata constructione, ut apud Terent. Plurima salute Parmenonem suum impertit Gnato, quasi plurimam salutem Parmenoni suo impertit Gnato: Eo modo, quo dicitur, dono tibi hunc equum, & dono te hoc equò. Huius passiuum est impertior, ut Cicero: Atque etiam uiro forti collegæ meo laus impertitur. Partior idem est, quòd partes facio, partesq; distribuo, sicut sortior, sortem facio, sortem'ue recipio, Vergilius: Et socios partitur in omnes. Quintilianus: Partire uel gratis, dum, quo respiremus, afferas. Partiri itaque de partibus dicimus. Impertio magis de re incorporea, & quasi communico. Imperiti tamen aliqui dicunt, pro impertire, ab ab ipso deponente partior.

In manu est, & in manibus. Cap. XXXIIII.

In manu est, in manibus est, utrunque accipitur pro eo, quod est in potestate, sed dupliciter, de præsenti, & de futuro. De præsenti, Cicero: Non est istud in manu mea. Et filius in patris, & seruus in domini manu dicitur esse. Vnde mancipium, & manumissio. Lucanus:

In manibus uestris, quantus sit Cæsar, habetis. Vergilius: Terra autem in manibus uestris. De futuro, Sallustius: Verumenimuero prò deorum, atque hominum testor fidem, uictoria in manu nobis est, uiget ætas, animus ualet. Contra, illis annis, atque diuitijs omnia consenuere: Tantum incepto opus est, cætera res expediet. In plurali tamen frequentius, quum dicimus uictoria in manibus est; quasi iã iã tenetur. Etiã dicimus in manibus est, in alia significatione, pro eo quod est, inter manus est, aut quia admirationi est, aut quia nondum operi summa manus imposita. Quando est admirationi, Cic. in Catone Maiore: Est in manibus laudatio: quam quum legimus, quem philosophorum non contemnimus? Quando res non est consummata: Idem in eodem libro: Septimus mihi liber Originum est in manibus, omnia antiquitatis monumenta colligo.

Præditus

Præditus sum, & affectus sum. Cap. XXXV.

Præditus sum bono dicitur, & præditus sum malo: sicut affe-
P ctus sum malo, & affectus sum bono, id est (ut breuiter ma-
gis, quàm optime dicam) habeo bonum, & habeo malum: ut
præditus sum humanitate uirtute, diuitijs, dignitate, uiribus: qui sermo
est usitatissimus, nunquam tamen cum ablatiuo, et præpositione à, uel
ab, ut fit in affectus, uelutí ego sum à rege magnis honoribus affe-
ctus, non autem sum præditus à Deo magnis uiribus. De malo ra-
rius. Cicero pro Sylla: Ni uero unum me uis ferum, præter cæteros, me
asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate, & cru
delitate præditum. Idem pro Rabirio: Senectute affectus, morbo præ-
ditus, Contingit idem in singulari, ut in proximo exemplo: Existima-
ri me singulari immanitate. Sæpeq; legimus, ille est singulari improbi
tate, tu es singulari stultitia. Similiter fit in alijs tribus, quatuor ue: no
tabilis, nobilis, insignis, & eximius. Quintilianus: Hunc tu animum
modo inter libidines, ac scorta perdebas, macie notabilis, pallore defor
mis, soláq; impatientiæ tuæ fabula notus. Nobile scortum, quasi in or-
dine meretricio excellens, uel maxime inter alia notum, ut apud Liui
um: Nobilis ille clade Romana locus. Et apud Ciceronem: Cuius præ-
ter cæteros est nobilitata crudelitas. Et latrones uocamus insignes, qui
maiore manu, maioreq; audacia grassantur. Et insignis improbitas,
insignisq; stultitia dicitur, quemadmodum singularis, eximiáq; stul-
titia, quod rarius est. Cicero Verrinarum quarto: Sin hanc uos in re
ge tam eximiam iniuriam, tam acerbam neglexisse audient.

Descendo. Cap. XXXVI.

Descendo in prælium, descendo in forum, descendo in campū
d dicimus: non quia de loco superiore in inferiorem descendi-
mus, sed quia de loco tuto in locū discriminis: opinor, ꝙ qui
in loco celsiore se tenet, pugnam detrectare existimatur, quem quum
relinquit, & in locum æquum uenit, atque descendit, mentem se pu-
gnandi habere declarat. Ideóq; non ferè dicitur in forum descende-
re, nisi, qui pugnandi, & defendendæ litis causa uenit in forum, non
rerum uenalium coëmptor, ac negociator. Et in campum descendere;
non nisi qui litis, dignitatis'ue causa (sicut in campo Martio fiebat) cer
taturus uadit. Nec in prælium, pugnam'ue descendere, quòd in loca
inferiora descendat. Non enim locus est pugna, & prælium, quum
nihil intersit qualis locus sit, planus, an montuosus, in quem se con-
fert, qui in pugnam descendere dicitur, ut apud Vergilium (Satis autē
erit in re perspicua unum exemplum protulisse.)

Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Thyrrhenamq́; manum totis descendere campis.

Amo, & Diligo. Cap. XXXVII.

a Mare est generalis significati, idem quod diligere, nisi quòd putetur plus quiddam esse in amando, quàm in diligendo, ut Cicero ad Brutum: Lucius Clodius ualde nos diligit, aut (ut ἐμφατικώτερον dicam) ualde nos amat. Et iterū: Sic igitur facies, & me aut amabis, aut quo contentus sum, diliges. Idem ad Dolabellam: Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum tamen accessit, ut mihi deniq; nunc amare uidear, antea dilexisse. Adamare est amatorie amare, ut Quintilianus multis in locis, sed unus sufficerit: Me quidem mariter si quis interroget, omnes matres liberos suos tanquam adamauerint, amant. Videbis oculos nunquam à facie, uultuq; deflectere, comere caput, habitumq́; componere, suspirare, quū recesserint, exultare, quum uenerint, conserere manus, pendere ceruicibus, non osculu, non colloquijs, non praesentiae uoluptate satiari. Amicus cum honesta res est. Amica, quando ad uirum refertur, inhonesta: ut haec amica mea est, idest concubina. Ego uero ipsius non amicus, sed amator sum. Ideóq; apud Terentium dicitur: Here, putaui hunc Pamphilum amicum, amatorem, uirum. Ne putares amicum in malam partem accipi, adiecit amatorē. Sed apud prosam hoc obseruatum semp inuenies, apud poëtas fortasse non semp.

Declaro. Cap. XXXVIII.

d Eclaro frequentius ad facta pertinet, quàm ad dicta. Cicero: Declarauit id modo temeritas C. Caesaris, qui omnia iura diuina, & humana peruertit. Aliquando etiam in dictis. Idē ad Ligarium: Postea uero, quàm magnam spem habere coepi, fore ut te breui tempore incolumen haberemus, facere non potui, quin tibi & sententiam, & uoluntatem declararem meam. Et in eadem epistola: Quando quid sentirem exposui, uellem tua causa, re potius declarare, quàm oratione. Interdum accipitur pro significo, ut idem libro primo de finibus: Nullum uerbum est, quod idem declaret latine, quod graece ἡδονὴ, quàm uoluptas declaret, id est significat, uel ostendat, uel indicat.

Ingredior. Cap. XXXIX.

i Ngredior componitur quidem ex in, sed diuersa ratione, nūc ad locum, ut ingredior forum, uel in forum. Qui modus loquendi nemini ignotus est. Nunc in loco, quod est ambulo, & incedo. Vergilius:
Continuo pecoris generosi pullus in aruis

Altius ingreditur, & mollia crura reponit.

Cicero lib. quinto ad Atticum: Si dormis, expergiscere: si stas, ingredere: si ingrederis, curre: si curris, aduola. Idem est ergo ingrederis hoc loco, quod graderis, quod est ambulas.

Consulo te, & tibi, Consulto, Consultor, Consultus, et Inconsultus. Cap. XL.

Consulo te, consilium peto à te, uel interrogo, & inquiro, Quintilianus: Quid per fidem facere uultis? Iuuenem quẽ de paricidio consuluit pater ille seruatus, miror hercule (non dixisse uolui) sum ueneficus, sum paricida. Idem: Ergo quod primum est, ut quod imitaturus est, quisque intelligat, et quare bonum sit, sciat, tum in suscipiendo onere consulat suas uires. Et iterum: Ego aures cõsulens meas. Consulo tibi, consilium do tibi, uel prouideo tibi: sed hoc frequentius, & magis proprie in rebus, ut consule uitæ tuæ, consule ualetudini, consule dignitati, consule saluti, consule rebus tuis: adeo frequentissime, ut quum dicitur consulere uolo mihi, & liberis meis, intelligatur potius de corpore, & de rebus externis, quàm de animo. In plurali autem numero interdum reperitur, sine apposito tamen, ut cõsulunt senatores, quod frequẽtius dicimus consultant, id est deliberant. Nisi enim adsit, qui consilium petat, & qui consilium det, non erit deliberatio, siue consultatio. Atque ut, consulunt, dicimus, pro consultant, hoc est, quòd altera pars petit, altera dat consilium: ita econtrario nonnunquam consultare est unius, non plurium, sed ita, si apud se duas partes sustinet, secumq; deliberat. Hinc duo nomina nascuntur, cõsultor, & consultus. Consultor ferè pro eo, qui alium consulit, accipi solet: nonnunquam tamen pro eo, qui alij consulit. Sallustius in Iugurtha: Simul ab eo petiuit, uti fautor, consultorq; sibi adsit. Et iterum: Ita cupidine, atque ira, pessimis consultoribus grassari, neque facto, neque dicto abstinere. Consultus, est homo prudens, ac sciens, dignusq;, à quo consilium petas. Cæterum non occurrit mihi, ubi repererim, nisi aut participium, ut ibi: Consulti medici dixerunt eundem esse languorem, aut nomen pro iurisconsulto, ut Horatius:

—Eris tu, qui modo miles,
Mercator, tu consultus, modo rusticus.

Quintilianus in septimo: Scripti, & uoluntatis frequentissima inter consultos quæstio est. Liuius tamen libro primo, ait de Numa Pompilio: Consultissimus uir, ut illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini, atque humani iuris. Et in decimo: Callidos, solertesq; iuris, atq; eloquentiæ consultos. Horatius primo carminum:

Parcus deorum cultor, & infrequens,

Insanientis dum sapientiæ Consultus erro.

In compositione frequens est, sed adiectiuum, ut apud Quintilianum: O inconsultam muliebrem semper amentiam, id est imprudentem, inconsideratam, & nullius consilij. Alterum quoque compositum, si compositum est, iurisconsultus, quod etiam dici solet iureconsultus. Non nunquam in simplici, ut Ouidius primo de arte amandi:

Sit tibi credibilis sermo, consultaq; uerba.

Ago gratias, Habeo, Refero, ac Reddo gratias. Cap. XLI.

a Gere gratias, est uerbo, quod quiddam barbare dicunt, regratior. Habere gratias in animo, quum memorem accepti beneficij mentem, animumq; habeo, & inuicem gratificandi uoluntatem. Referre, siue reddere gratias, est facto: ut, si tu a me subleuatus aut pecunia, aut patrocinio, aut manu, alio ue subsidio, uicissim me aliquo modo subleuaueris, gratias retulisti, reddidistiq;: licet Seneca nolit malas referri posse, sed reddi. Cicero tamen in Sallusthium ait: Nam quòd ista inusitata rabie in uxorem, & filiam meam inuasisti, quæ se facilius mulieres abstinuerunt a uiris, quàm tu uir a uiris, satis docte, ac perite fecisti, non enim sperasti me mutuam tibi gratiam relaturum, ut uicissim tuos compellarem. Quanquam Cicero nunquam ferè ait reddere gratiam, sed referre. Porro hoc exemplum in aliũ quoque usum attuli, quod uidetur significare gratiam etiam uerbo referri, non solum facto. Sed multum tamen differt ab illo, agere gratiã, quo tantum innuitur confessio accipiẽtis beneficium. Qui uero refert gratiam, reddit beneficium, & interdum maleficium, siue facto, siue dicto, quoniam dicendo nonnunquam prosumus æque atque faciendo. Plancus ad Ciceronem: Immortales ago tibi gratias, agamq;, dum uiuam. Nam relaturum me affirmare non possum. Tantis enim tuis officijs non uideor mihi respondere posse. Ecce respondere officijs, & satisfacere beneficijs, est gratias referre. Cæterũ frequentius est, refero gratiam, quàm habeo gratiam. Item frequentius habeo gratiã, quàm ago gratiam. Vix enim audiuimus ago gratiam, sed gratias. Et raro refero gratias, sed gratiam. Cuius rei testimonium est illud in libro quadragesimosexto Titi Liuij: Satiatusq; tandem complexu filij, renunciate, inquit, gratias regi me agere, referre gratiam aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, non ante in aciem descendat, quàm ut, in castra me redijsse audierit. Dicimus item ago grates, sed sæpius apud poëtas, qui necessitate uersus, ago gratias dicere non possunt. Nonnunquam etiam apud oratores, ut Ciceronem: Aliquantoq; post suspexit ad cælum, & grates tibi, inquit, ago summe Sol, uobisq; reliqui cælites: nisi legendum est gratias, & non grates pro eodem significato, siue pro

eo, quod

eo, quod est, reddo gratias. Seneca in tragœdia, quæ inscribitur Agamemnon, dixit:

Reddunt grates tibi grandæui,
Lassiq; senes compote uoto.

Reddunt grates.i.(ut ego interpretor) agunt gratias. Quis enim referre possit gratiam deo? quod etiam fando nunquam cognitum est, præterquam apud quosdam recentes, nihil nisi barbare loqui scietes. Sed gratias agimus. Raro etiam gratiam dijs habere dicimur, quoties agnoscimus, apudq; nosipsos fatemur ab illis beneficium accepisse, citra spem gratiam referendi, ut in Andria Terentius: Pol dijs habeo gratias, quod in pariundo, aliquot affuerunt liberæ.

Gratulor, & Grator. Cap. XLII.

Gratulari, est uerbo testari te gaudere fortuna, ac fœlicitate alterius apud eum ipsum, qui affectus est felicitate. Nonnunquã apud teipsum ob tuam felicitatem. Ideoq; ferè postulat datiuum, ut gratulor tibi ob tuam præturam adeptam, gratulor manibus meis, quibus, ut te contingerent, datum est. Quintilianus: Non efficiet tamen infandum præsentis reatus, indignumq; discrimen, ut misera puella nõ gratuletur sibi, quòd ipsam pauper accusare iam potest. Poëtæ nonnunquam prætereunt datiuum, utq; quũ fuerit pronomẽ, quæ fuit causa, ut quidã existimarent, quorum est Apuleius, hoc uerbum idem significare, quod gaudeo. Ouidius in Heroidibus:

Gratulor Oechaliam titulis accedere nostris. Gratulor inquam tibi, uel mihi, uel nobis. Idem tertio de Arte amandi:

Prisca iuuent alios, ego me nunc denique natum Gratulor.

Gratulor subintellige mihi. Et interdum etiam oratores. Quint. in pastu cadauerum: Gratulemur iam, quòd nulla ciuitas fame laboret, subintellige nobis. Verba autem Apuleij hæc sunt in apologia de magia: Eo tempore, quod non negabunt in Getuliæ mediterraneis montibus fuisse, nisi pisces per Deucalionis diluuia reperirentur. Quod ego gratulor nescisse istos, legisse me, prætermisit datiuum, atque gratulor pro gaudeo accepit. Quod tantum abest, ut approbem, ut possit gratulari quis, quum minime gaudeat, atq; adeo doleat (quod frequenter usu uenit) utque inter falsos amicos, quum alter inuidus, atq; æmulus tacite quidem dolens, quòd alter honoribus auctus sit, tamen illi gratulatur. Forte & Apuleius subintellexit mihi. In eadem significatione accipitur grator, sed poëticum, historicumq; est. Vergilius:

Inueni germana uiam, gratare sorori.

Titus Liuius lib. septimo: Tuum sequentes currum, Iouis optimi maxime templum gratantes, ouantesq; adire. Dicimus aliquando gratu-

lari pro eo, quod est gratias agere, sed non fere nisi dijs immortalibus. Ideóq; proprie idem est, quod supplicare. Siquidem triumphãtes in Capitolium ascendebant, Ioui optimo maximo, cæterisq; dijs gratulatum. Eiusdem quoque significationis fortassis est grator, quod significat Liuius lib. X. dicens: Ita que prætor extemplo edixit, ut æditui ædes sacras tota urbe aperirent, quò circumeũdi, salutandiq; deos, agendiq; grates per totam diem populo potestas esset. Nec mirum, si dicimus gratulari, gratari'ue dijs, quasi ostendere, nos illis adgaudere, quum dicuntur etiam eosdem salutare, quasi salutem illis optare, quod hominibus conuenit, non dijs.

Fingo, & effingo. Cap. XLIII.

f Ingere proprie est figuli, qui formas ducit ex luto. Inde generale fit uocabulum ad cætera, quæ ingenio, manuq; hominis artificiosè formantur, præsertim inusitate, et noue. Effingere est ad alterius formam fingere, & quodam modo fingendo repræsentare. Cicero secundo de oratore: Tum accedat exhortatio, qua illum, quem delegerit, imitando effingat, atque exprimat. Quintil. Nã id quoque est docilis naturæ, sic tamen, ut ea, quæ discit, effingat. Et iterum: Nã mihi uidetur M. Tullius quum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Vnde ductum est nomen effigies, figura ad uiuam alterius similitudinem, uel ad ueritatis imaginem facta, tam in picturis, quàm in sculpturis.

Obeo, Oppeto, & Defungor. Cap. XLIIII.

o Beo legationem, exequor munus, & officium legationis. Obeo prouinciam, exequor officium prouinciale. Ita obeo mortem, exequor, uel perago mortem, uel adeo mortem, quemadmodum dicitur quis obijsse diem, pro adiuisse. Item obijt diem suũ, idem est, quod mortuus est, & iuit ad diem fati, ut apud Quintil. Nũciatum est Marcellum diem suum obijsse. Prætermittimus autem nonnunquam illum accusatiuum dicẽtes, Marcellus obijt. Quod idem fit in illis significatione similibus uerbis, oppetijt, & defunctus est, atque etiam in detulit, & si qua sunt alia. Nam in priore subintelligitur accusatiuus mortem, in posteriore ablatiuus, uita. Quid signi? quod sæpe reperimus hæc nomina esse his uerbis adiũcta. Est autem oppetere frequentius quidem mori, non fatali, sed illata morte. Interdum tamen et fatali. Cicero de offic. Et Aiax traditur millies mortem maluisse oppetere, quàm mulieribus (si Circe, et Calypso mulieres appellãdæ sunt) ut Vlysses fecit, inseruisset. Idem de diuinatione: Aequius esse censuit se maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adolescentem

fœminam

fœminam emisit, ipse paucis diebus post est mortuus. Sine accusatiuo apud Vergilium: O`terq;, quaterq; beati,
Queis ante ora patrum, Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere. Defunctus quoq; dicitur, quasi perfunctus munere uiuendi. Ideoq; ut dicimus, perfunctus est, siue defunctus officio prætorio, munere ædilitio, cura tribunitia: ita defunctus uita, id est ab hac administratione, ab hoc munere, ab hac procuratione cessauit, ut apud eundem: Defunctaq; corpora uita. Detulit autem (quod tertio loco posui) in diem significatum accipio, quod est accusauit, ubi subintelligitur reus, ut Quint. Diuitem detuli, reũ pauper, inimicus occisi pater.

Vestigo, Peruestigo, & Inuestigo. Cap. XLV.

P Eruestigo, & inuestigo, non solum quæro, sed etiam (et quidem frequentius) quærendo inuenio, ut sit Vestigo quæro: Inuestigo, & peruestigo, quasi acquiro. Ductum autem est hoc uerbum a` uestigijs, tanquam signis indicijsq;, quibus ad rei notitiam peruenimus. Cicero tertio de oratore: Ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignet aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. Idem in eodẽ lib. secundo: Nosse regiones, intra quas uenias, et peruestiges, quod quæras. Idem pro Ligario: Sed quoniam diligentia inimici inuestigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor. Terent. Nihil tam difficile est, quin quærendo inuestigari possit.

Nutrio, & Alo. Cap. XLVI.

N Vtriri, est & paruulorum, ut crescant: unde nutrices dicuntur, nutritijq;, qui curam infantium habent, habueruntue, & adultorum, ut uiuant. Alij quoque in eodem significato: unde lex illa XII. tabularum: Liberi parentes alant, aut uinciãtur. At in rebus incorporeis frequentius, ut crescant. Quint. Sed alere facundiam, uires augere eloquentiæ possit: Perinde ac si dixisset, Augere facundiam, augere eloquẽtiæ possit. Cic. Sed nec illa extincta sunt, alunturq; potius, & augentur cogitatione, & memoria mea. Coniunxit & ipse hæc duo, sicut solemus in multis, quæ similia sunt, ut possum, & licet, ut munus, & officium, ut mens, animusq;. Verg. Hos successus alit. i. quasi horum animus successus augescere facit.

Spero, & Confido. Cap. XLVII.

S Pero pro credo, usitatum est, siue de præsenti loquamur, siue de præterito. De præsenti, Quintil. Facilis (ut animaduertere uos spero) defensionis meæ cursus iest. De præterito. Idem: Et innocentiam quidem puellæ satis (ut spero) defendimus. Et Cicero: Spero iam probatam esse amicitiam nostram. Similiter cõfido pro credo, tum in præterito, tũ in præsenti, tum in futuro. In præterito: Qm̃

probatum rationem officij mei uobis esse confido. In praesenti: Quanquam à Cratippo nostro principe huius memoriae philosophorum, haec te assidue audire, atque accipere confido. In futuro: Ita fore confidimus. Haec exempla ex Cicerone sunt.

Dico, & Fero sententiam, Dico, & Fero legem. Cap. XLVIII.

d Ico sententiam consiliarius, fero sententiam iudex. Quorũ exempla frequentiora sunt, q̃ ut à me repeti debeant. Nonnunquam tamen dico pro fero, ut apud Quint. Apud iudices quidem secũdum legẽ dicturos sñiam de confessis praecipere, ridiculum est. Iuris quoque consultos hoc uerbo in hunc sensum frequentissime usos uidemus. Dico leges, aliud, q̃ fero leges. Est enim ferre ad suos: dicere ferè ad uictos. Vt Liuius libro XLVI. Nihil ea mouerũt regem tutam fore bellis Asiam ratum, quando perinde ac uicto, iam sibi leges dicerentur.

Circunsto, & Circunsisto. Cap. XLIX.

c Ircunsto, & circunsisto, utrunque facit circunsteti: sed primũ pro circundo, alterum pro inuado, & irruo, & quasi terrificatione aggredior. Vergilius:

Circunstat animae, dextra, laeuáque frequentes. Idem:

At fessi tandem ciues infanda furentem

Armati circunsistunt. Et alibi:

At me tum primum saeuus circunstitit horror.

Quint. in apes pauperis: Quũ me euocassent subito trepidum, totóque fortunae suae strepitu circunstetissent. Nõnunquam nõ terrificandi, sed terroris auferẽdi gratia ponitur, ut Caesar in commentarijs: Si quis grauiore uulnere accepto decidat, circũsistebant: hoc est socij iacentẽ exhortabantur, tela, hostiũ arcẽtes. Nõnunquã etiam, ut circũsto accipitur, ut apud eundem: Et mercatores in oppidis uulgus circunsistit, quibusque ex regionibus ueniant, quasque ibi res cognouerint pronunciare cogit. Quo etiam modo apud Quintilianum accipi potest.

Vsurpare. Cap. L.

u Surpare est uti, siue usitari, tum dicto, tum facto. Cic. in Oratore: Post inuenta conclusio est, qua credo usuros illos ueteres fuisse, si iam nota, atque usurpata res esset, qua inuenta omnes usos magnos oratores uidemus. Hoc etiam sic dicere licebat in eandem sententiam. Post inuenta conclusio est, quam credo usurpaturos illos fuisse, si iam nota, atque usurpata res esset, quam inuentam omnes usurpasse magnos oratores uidemus. Idem: Quod semper usurpamus in omnibus dictis, ac factis minimis, ac maximis: cum hoc decere dicimus, illud non decere. Idem: Praeclare enim hoc est usurpatũ à doctissimis,

a doctissimis, quorum ego autoritate non uterer, si mihi apud aliquos agrestes habenda esset oratio. Sed quũ apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt, cur ego simulem, me, si quid in his studijs operæ posuerim, perdidisse? Dictum est igitur ab eruditissimis uiris, nisi sapientem liberum esse neminem. Vsurpatum, & dictum pro eodem accepit, sicut doctissimis, & eruditissimis. Quid multa? cum frequenter iurisconsulti utantur usurpo pro dictito, nã pro facito, minus dubiũ est.

Præsto sum, & Adsum. Cap. LI.

Præsto sum, idem est, quod adsum, nec alteri ferè uerbo cohæret, nisi uerbo substantiuo, & huic simplici: nam præsto adsum, magis poëticũ est. Quid igitur significat adsum? Tria: unum naturaliter, duo per quendam flexum, & deriuationem. Primum est, præsens sum, quod modo cum ablatiuo iungitur, in, præpositione seruiente, ut apud Ciceronem de oratore: Paulus in pugna non adfuerat. Modo cum datiuo, ut apud eundem in Philippicas: Omnibus his pugnis Dolabella adfuit. Et apud Quintil. Nam in libris obseruationum a Septimio editis, adfuisse Ciceronem tali causæ inuenio. Secũdum est hinc ductum, quòd sæpe corrogamus, qui nobis adsint periclitantibus, quales sunt aduocati, quorum officium est adesse in iudicio. Sed ipsum illud adesse, fauere est, præsidioq; esse, ideoq; dicimus adeẽ, pro eo, quod est, esse præsidio. Vergilius:

-Modo Iuppiter adsit. Et iterum:

Adsis o tandem, & placidus tua numina firmes.

Et in prosa, Quintil. Nunc omnes in auxilium deos, ipsumq; in primis, quo nec præsentius aliud, nec studijs magis proprium numen est, inuocem: ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aspiret, dexterq;, ac uolens adsit. Idem: Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos parricidij defendit, sic agat, quod contra legem sufficit. Parricidium obijcitur iuuenibus quorum pater uiuit, atque etiam liberis suis adest. Tertium est aduenio, seu magis adueniam. Nã propè idem sunt, iam ueniet, et iam præsens erit. Itaque aderit, accipitur pro utroque, siue pro utrouis. Vergilius:

Iamq; aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus. Iterum:

Huc ades o formose puer. Et,

Huc ades o Galathea, quis est nam ludus in undis? Et iterum:

Huc ades o Melibœe, caper tibi saluus, & hœdi.

Vbi si eadem foret significatio, quæ est in illo præsens sit, hic ades, nõ huc diceretur. Ergo huc ades, pro adsis, idem est, quod huc ueni. Has easdem significationes habet præsto sum, et eadem ratione. In prima, Ciceronis exemplum est in Bruto: Quibus quidem causis tu etiã Bru

te præsto fuisti. In secunda, eiusdem pro Murena: Ius ciuile didicit, multum laborauit, uigilauit, præsto multis fuit. Et pro eodem: Tu interea Romæ scilicet amicis præsto fuisti. In tertia, eiusdem ad Herenniū: Hirundines æstiuo tēpore præsto sunt, hyeme pulsæ recedūt. Et in epistolis frequenter: Stator tuus mihi cū literis præsto fuit. Et proprie accipi solet hoc ultimum, pro eo, quod nunc dicimus, compareo, ut si quis aliqua dignitate, imperio'ue affectus alteri sic iubeat: Cras mihi ad hunc locum, & hanc horam præsto sis, id est compareas, & te repræsentes, atque exhibeas mihi.

Fleo, Gemo, Ploro, Plango, Eiulo, Lamentor, Vociferor. Cap. LII.

Flere est lachrymis, ideoq; tantum hominum, sicut ridere. Gemere est in pectore, quum præ angustia in sonum prorumpit. Ideo & iumenta sub nimio pondere gemunt, et inanima quoque, quum nimis onusta sunt, gemere dicuntur. Vt apud Vergilium: Gemuit sub pondere cymba. Plorare est uoce flebili, & effusa dolorem suum aperire. Vnde implorare, est plorando opē orare. Plangere est percussione, ac uerberatione pectoris, capitis, uultus, aliorum'ue membrorum se in dolore affligere, regn'q; post se accusatiuum. Ideoq; per translationem dicuntur fluctus plangere littora: quasi ad declarandum dolorem, in modum lamentationis: Eiulare est uoce sublata flere, quod magis mulierum est proprium. Vociferari est uoce effrenata, non modo dolorem, sed etiam indignationem (quanquā indignatio doloris genus est) ostendere. Interdum sine affectu, sed tamen uehementius exclamare. Lamentari est uoce querula, & tristi oratione cladem testari suam. Quæ exempla lecturis hoc opus inuestiganda relinquimus.

Existit, & Extat. Cap. LIII.

Existit, atque extat, quorum uerborum unū, atque idem præteritum est, simile quiddam significant, quod est eminet, & superest. Sed primum cum motu, alterum sine motu, ut illud sit prodit, uel exurgit: hoc uero superstat. Cicero de diuinatione: Atq; delapsus in flumen nunquam comparuisses, me contremuisse timore perterritum, tum te repente extitisse. Et iterum in eodem libro: Summersus equus uoraginibus non existit. Adhuc iterum in eodem: Vocem ab æde Iunonis ex arce extitisse. Atque iterum: Neque diu ulla uox extitisset. Et in secundo: Anguem ab ara extitisse. Et iterum: In Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona. De rebus quoque mutis existere dicimus, ut idem in Lælio: Existit hoc loco quæstio subdifficilis. De extare exemplum unum Vergilij sufficerit Georgicorum tertio:

Stant

Stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum, confertoq; agmine cerui,
Torpent mole noua, & summis uix cornibus extant.

Quę fit, ut de libris, qui demortui non sunt, dicamus extare: ut extãt paucissimi Varronis libri, plurimi non extant. Nam ut de homine, qui adhuc uiuit, loquimur, superest, quasi non subter est, sub terra humatus: ita de rebus, extant, quasi extra stant, non intra, & in tenebris latent. Cicero in Oratore: *Quæ (ut scis) extat oratio.* Et de Senectute: *Et tamen ipsius Appij extat oratio.*

Conciliare amorem, & beneuolentiam nos dici, Inire autem gratiam. Cap. LIIII.

Conciliamus amorem nobis alicuius, conciliamus beneuolentiam: non autem conciliamus nobis gratiam. Rursus inimus gratiam, non autem inimus amorem, aut beneuolentiam. Quarum omnium orationum eadem ferè sententia est, acsi hoc uerbo uterer contraho, uel comparo: nisi quòd inire gratiam, est magis fauorẽ comparare, quàm amorem, ut apud Quintilianum: *Quinetiã hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam hic liber ineat, quòd pleraque non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit.* Reconciliari tamen, & in gratiam redire, idem sunt, quoties amici interposita aliqua offensa, quum aliquandiu fuerunt inimici in pristinam redeunt beneuolentiam, ac familiaritatem. Sed redire in gratiam etiam cum inanimatis solemus, ut Cicero de Senectute: *In gratiam cum uoluptate redeamus.* Praeterea conciliamus nobis laudẽ, famam, honores, similiaq;, non autem inimus. Quintilianus lib. II. *Nam & plus autoritatis afferunt ea, quæ non præsentis gratia litis sunt comparata, & laudẽ sæpe maiorem, quàm si nostra sint, conciliant.* Rursus ineo rationem, ineo fœdus, ineo pacem, ineo societatem, ineo bellum, ineo pugnã, ineo uiam, quasi capesso, atque ingredior: quod non ferè nisi in re momentosa, aut graui, grandi'ue dici solet. Nam non ita rectè loquar, ineo prandium, cœnam'ue, ut in eo conuiuium. Vnde principium rei maioris initium uocatur, ut initium rationis, Quintiliano quoque teste, qui ait: *Quod principium latine, uel exordium dicitur, maiore quadã ratione Graeci uidentur procemium nominasse, quod à nostris initium modo signatur.* Et huius uerbi participium absolute positum, sine regimine, maioribus rebus adhibetur, ut ineunte pueritia, ineunte adolescẽtia, ineunte ætate, ineunte uere, ineũte æstate, hyeme ineũte, ineunte anno nouo. Nõ aũt dormitione ineunte, conuiuio ineunte, die ineunte, nocte ineũte, hora ineunte, sed incipiente: nisi dicamus illud ipsum ineunte, certis nominibus debere adiungi, quæ sunt ea, quæ modo exposui.

Obruo, Ingurgito, & Crapulor. Cap. LV.

Bruere est operire, siue aqua: ut obrutus undis: siue terra, ut: Obrue uersata cerealia semina terra: siue per translationẽ ad animum, ut Quintilianus: Tot uoluptates obruere possunt unum dolorem. Sed de multo uino potando etiam obruere dicimus, sicut ingurgitare de absumendis multis cibis. Cicero pro Deiotaro ait: Vino se obruisse, nudumq́; saltasse. Et in Antonium: Vt fratrem imitetur se obruit uino. Et in eundem idem: Quum se cibis ingurgitasset. Ingurgitare aliquando utrunque complectitur, sicut crapulari non modo in uino, uerum etiam in cibo, unde fit crapula. Vt idem in eundem: E`dormi inquam crapulam, & exhala.

Deuenio, Peruenio, Deuoluo, Despicio, & Dispicio. Cap. LVI.

Euenimus in montem, deuenimus ad diuitias, minus usitatũ, ac minoris rationis est, quàm peruenimus in montem, peruenimus ad diuitias. Similiter e` diuerso, deuenimus in planũ, deuenimus in uallem, quoties ab editiore loco profecti sumus, usitatius, probabiliusq́; quàm peruenimus in planum, peruenimus in uallem. Ita deueni in paupertatem, quasi descendi, & delapsus sum in humiliora. Deuoluo, deorsum uoluo, ut deuoluere rogos, deuoluere trabes, deuoluere saxa, deorsum praecipitare. Despicio, deorsum aspicio, sicut suspicio, sursum aspicio. Inde per translationem, quum quis alium contemnit, ac paruifacit, despicere uidetur, quasi infra se, & ad pedes suos proiectum aspicere, quemadmodũ & suspicere est uenerari, quasi supra nos aspiciamus illum esse collocatum. Nam dispicere est prouidere, & circunspicere mente, tanquam in omnem partem lumina mẽtis intendere, omniaq́; discernere. A` quo dispicientia dicta est, circunspectio, & prouidentia, & consideratio diligens, atque discretio.

Occupo. Cap. LVII.

Ccupare est locum tenere, aut capere, & ui capere, ut apud Liuium lib. XXXIII. Nam et ipsis uocantibus urbem hãc accepi, non occupaui, id est non ui accepi, aut mea sponte accepi, sed aliorum rogatu. Saepe uero ante capere est, & (ut aliqui loquũtur) praeoccupare. Vnde schema illud, occupatio appellatur, quoties, quae dici ab alio poterant, ea ipsi praeueniendo dicimus in nostram partẽ, ne nobis postea officerent retorquentes. Cicero officiorum libro primo: Sunt autem nulla priuata natura, sed aut ueteri occupatione, ut ij, qui quondam in uacua uenerunt. Certe primi illi, qui uenerunt in uacua, non potuerunt in aliena ire, ut isti aiunt, qui uolunt occupare unq; in aliena re se possessorem facere. Proprie est enim occupare, quod in medio, siue in medium, atque in commune positum est, ante caeteros capere. Quod

re. Quod testatur Quintilianus inquiẽs: Multa nihilominus, quæ libera fuerant, transeunt in ius occupantium, sicut uenatio, & aucupatio. Inde occupatus dicitur, qui ante negotio aliquo detentus, non potest negotio alterius operam dare. Cicero: Nemo adhuc me conuenire ualuit, quin fuerim occupatus, hoc est, cui causarer me quibusdam alijs negotijs ante præuentum. Atque hinc uocatur occupatio, quum alicui necessariæ rei, & cui ante omnia operam dare debemus, cum diligentia uacamus.

Peto, Posco, Postulo, Flagito. Cap. LVIII.

Petere est in bonum, & in malũ: quod declaratur per ipsam rem aut bonum, aut malum significantem. Vt medicus sanitatem ægri petit, pater laudem filij, tu diuitias, ego uoluptatem peto. Item multi filij petunt mortem patris, serui mortem dominorum, medici longitudinem morbi. Petere autem uitam alterius, itemq; petere caput alterius, petere famam, petere pudorem, accipitur in malum, quòd illa in hominis perniciem petas, siue quòd ea oppugnes. At quum non in rem, sed in personam refertur peto, utique cum ablatiuo in malam partem accipitur, ut peto te gladio, peto te ueneno, peto te insidijs. Nam illud apud Vergilium:

Malo me Galathea petit lasciua puella.

Idem est, quòd malo me incesset, & pomorum iactu percutere me solet. Et ideo quasi audaciæ, culpæq; sibi conscia, dicitur. Et fugit ad salices. Ab hac significatione absunt alia uerba, posco, quod est propriè rẽ debitam, & honestam peto. Inde reposco, quod est rem meam, et quod mihi reddi debet, peto. Postulo est quodam modo requiro, ut res, tempus, locus, persona, causa postulat, & tanquam rem iustam peto. Curtius: Postulabat autem magis, quàm petebat, nisi accipiamus, ut Varro apud Seruium uult, humiliter petebat. Sic enim ait: poscere est, quum aliquid pro merito nostro deposcimus. Petere uero est, quum aliquid humiliter, & precibus postulamus. Expostulo, quod est, cũ querela apud amicos requiro, & quasi officium amicitiæ in alio desidero, ut Terentius in Adelphis: Quam ipsi fecerũt ultro iniuriam expostulant. Sed frequentissime post se habet ablatiuum, seruiente præpositione cum: ut quid habes quod mecum expostules? Flagito uehementer, et plus quàm postulo, ut Cicero pro Quintio: Quanquam hæc causa postulat, & si postulat, non tamen flagitat. Quintilianus ad Triphonem: Efflagitasti quotidiano conuitio, ut libros quos ad Marcellum meum de institutione Oratoria scripseram, iam emittere inciperem. Quæ uerba etiã Ciceronis sunt in epistola ad Quintum fratrem.

Labo, & Labor. Cap. LIX.

Labo, & labor ita differunt, quod labare est ruere, & repente cadere, ut apud Vergilium: Labat ariete crebro Ianua. Labi uero leniter, sensimq; deorsum ire, ut labuntur flumina, labitur cœlum, labitur anguis, labuntur ab æthere pennæ, labuntur dij à cœlo, non labant. Quintilianus: Vt numen, & deus delabi sideribus, & uenire de liquido puroq; aëre uidebatur. Cic. Non quasi unum ex hac urbe missum, sed quasi de cœlo diuinum hominem in hanc urbem delapsum intuentur. Ideoq; dæmones magis è cœlo labarunt, quàm lapsi sunt. Angeli uero assidue ad nos labūtur. Labi quoque dicuntur, qui in lubrico imprimentes uestigia, ad terram feruntur, non cum ruina, sed lentius, & cum aliqua mora, tametsi nonnunquam lapsus pro ruina accipitur, & per translationem de corporeis ad incorporea: de eo, qui aut per infirmitatem animi, aut per imprudentiam deliquit, dicimus lapsus est, quasi pes animi unus, ambo'ue, qui sunt fortitudo, & prudentia in lubrico lapsi sint. Et elabi quoque, periculum fugere dicitur eo modo, quo anguis lubricus, murena'ue, aut anguilla manu præhensa lapsu fugit: quod est, è manu elabitur. Ita qui è medio periculo euasit, elapsus dicitur. Vergilius:

Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites.

Sed hic non est translatio, utpote in re corporea, erat translatio in incorporea. Quintil. Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua nō suos modo liberos paruulos in concionem deduxerat, sed Galli etiā Sulpitij filium suis ipse manibus circuntulerat, elapsum esse, tum aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Cicero: Hic Tito fratre suo censore, qui proximus ante me fuerat, elapsus est, id est accusatorum quasi prehensantium manus effugit. Translatum quoque illud Terentianum est à labo, non à labor. Labascit uictus uno uerbo quàm cito. Labo primam breuē habet, labor primam longam Hinc labor laboris, & laboro laboras prima breui, quod an ab altero illorū deriuetur, an ab utroque potius, liberum opinaturis relinquo. Hoc tamen non omittens, inelaboratum dici, quod non artificio satis excultum est. Illaboratum uero, quod sine labore uidetur factum. Illud uitio dari solet, hoc laudi. Quintil. de Cicerone ita ait: Quum interim hæc omnia, quæ uix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu est oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem.

Deligo, & Eligo. Cap. LX

Eligere, & eligere sic differunt. Deligere est, quod magis idoneum ad rem agendam est, cernere. Eligere uero, uel ad nostrū emolumentum,

emolumentum, uel ad illius, qui eligitur dignitatem. Delegit sibi sæpe populus Romanus Imperatorem ad bella, ut Pompeium ad bellum Mithridaticum. Imperator quoque deligit milites, non eligit, ad rem uidelicet bellicam idoneos, & inter eos agit delectum, qui cui rei sit magis commodus. Et agricola delectum agit inter tauros, quos scindendo solo, quosq; procreandæ soboli destinet. At si ex multis daretur optio, quem sibi uellet, eligeret, non deligeret. Ideoq; semper fere dicitur in eodem sensu, datur tibi, siue offertur optio, & datur tibi, siue offertur electio. At Cicero: Deligere, inquit, oportet, quam uelis diligere: de uxore loquens, deligere dixit, quasi ad res domesticas administrandas. Nec inficias eo, posse fieri, ut in aliquem cadat delectionis, & electionis nomen, ut in ipsum principem, quem ad honorem pariter, et ad rempublicam bene gerendam assumimus. Cæterum deligo sine præpositione accusatiuum habere solet, ut Populus Romanus delegit Cn. Pompeium imperatorem. Eligo alterum accusatiuum sine præpositione, alterum cum præpositione: ut idem, Populus elegit in principem sibi Octauium. Cicero inquit: Quos Cæsar in Senatum elegerat. Porro utrunque horum uerborum tam in superiores, quàm in inferiores cadit: ut illud quod modo dicebam, quos Cæsar in Senatum elegerat. Et sacerdotes eligunt sibi pontificem: & clerus episcopum. Rursus consul milites deligit, & milites imperatorem, nautæ gubernatorem, discipuli præceptorem sibi deligunt. Nam inter collegas, paresq;, aut fere pares dicitur cooptare. Liuius: Dictatorem dici placet. Dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemilium cooptat. Vt Cicero in Bruto: A quo in collegium augurum fueram cooptatus. Illud nō est silentio transeundum, duobus tantum dici modis deligere, præterquam per hoc uerbum ipsum. Vno agere delectum: altero, habere delectum, nunquam facio delectum. Qui duo modi differunt ab ipsa significatione deligendi, quod deligimus aliquando unum tantum. Agere uero, uel habere delectum, ad multa semper refertur. Apud Quintilianum legi, facere pro agere, quod haud scio, an uitio librariorum factum sit, an etiam sic dicere liceat. Ita enim legitur: Proprietates ingeniorum dispicere prorsus necessarium est. In his quoque certum studiorum facere delectum, nemo dissuaserit. Nanque erit alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio iuris, & nonnulli rus fortasse mittendi.

Percontor, Interrogo, & Sciscitor. Cap. LXI.

Percontari significat interrogare, quamuis suapte natura spectet ad finem coarguendi, ut Quintil. testatur, dicens: Quid enim tam commune, quàm interrogare, uel percontari? Quo

rum utroque indifferenter utimur, quum alterum noscendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi. Interrogo igitur (ut ego) interpretor) noscendi gratia adhibetur. Percontor uero arguendi. Sciscitari (ut ipsa uox indicat) sciendi causa interrogare est.

Debello, & Expugno. Cap. LXII.

d Ebellare, est bello uincere, aut bello capere. Expugnare pugnando capere, uel potius pugnando, & oppugnando uincere, quod significauit Liuius libro XLV. Haud paulo facilius quàm ante, duae unam, tunc duas naues expugnauit, cepit'q;. Sed debellamus potius homines. Vnde debellatum esse dicimus, pro eo, quod est bello certatum, belloq; res parta est, aut perdita. Expugnamus autē opera, mollesq;, ut castra, ut urbes, ut castella, ut naues. Quocirca miror illud in Psalmo: Saepe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israël, Saepe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi: pro eo, quod est, oppugnauerunt, siue impugnauerunt me. Si enim non potuerunt mihi, profecto non expugnauerunt, sed oppugnauerunt tantum. Graece autem ἐπολέμησαν magis est oppugnauerunt, siue impugnauerunt, quàm expugnauerunt. Pro eodem tamē significato interpres accepit, nisi librariorum uitium est.

De compositis à re. Cap. LXIII.

f Igo, inde refigo, quod fixum erat, educo. Tego, inde retego, quod tectum erat, denudo. Texo, inde retexo, quod erat textum, reddo non textum, & quasi infectum, quod erat factum. Claudio siue cludo, recludo, quod clausum erat aperio. Velo, reuelo, uelamentum tollo. Signo resigno, quod erat signatum obsignatum' ue relaxo, uel patefacio. Et multa alia huiusmodi sunt, multa non sunt: ut repeto, reposco, renouo, repraesento, reuello, remoueo, remaneo.

Praeparo, & apparo. Cap. LXIIII.

p Raeparare, & apparare ita differunt, quod praeparare est antea parare sibi, quae utilia sunt, aut fore credit. Apparare ad dignitatem quandam, ac uerius pompam. Ideoq; oratores praeparant, quibus obtinere causam possint. At proaemium apparatum reprehenditur, quod plus pompae, atque ostentationis, quàm utilitatis habere uideatur. Cicero officiorum primo: Facile totius cursum uitae uidet, ad eamq; degendam praeparat res necessarias, ut pastum, ut latibula, ut alia generis eiusdem. Idem de Oratore tertio: Illa, quae in apparatu fori appellantur insignia. Quanquam apparatus uidetur interdum significare utrunque, ut apparatus belli, quasi praeparatio. Sed ut dicimus naues non modo instructas, sed etiam ornatas, quod, quò res instructiores ad bellum, eò pulchriores sunt, ita apparatum

belli uocamus, ubi instrumenta bellica etiam adornata sunt.

Præsum, & Præsideo. Cap. LXV.

PRæsum, & præsideo differunt. Ab hoc fit præses, sicut à desideo deses, à resideo reses. Ab illo uero præsens, quod à suo uerbo in significato recedit, de quo ante diximus. Præesse, est præpositum esse rei cuipiam gerendæ, atque administrandæ. Præsidere, est ad opem præstandam præesse, quam proprie præstant homines iniuriam quidem patientibus, aut in discrimen adductis. Dij uero beneficentiam, fauorem'q; inuocantibus. Aliquando tamen indiffirenter. Suetonius de Tiberio: Præsedit & Actiacis ludis, quasi dixisset, præfuit. Cicer. pro Sylla: Noli animos eorum ordinum, qui præsunt iudicijs, offendere. Idem pro eodem: Quam ob rem uos dij, & patrij penates, qui huic urbi, atque imperio præsidetis. Idem pro Milone: Vos inuicti, & in ciuis inuicti periculo centuriones, atque milites uobis non modo inspectantibus, etiam armatis, & huic iudicio præsidẽtibus, hæc tanta uirtus ex urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Quintil. in X. Nam beneuolum auditorem inuocatione dearum, quas præsidere uatibus creditum est, & intentum propositæ rerum magnitudine, & docilem summa rerum celeritate comprehensa facit. Et non longe post: Quem præsidentes studijs deæ proprius audirent. Vnde tã dij, quàm homines præsides dicti sunt: illi quidem in suo quisque numine, suáq; ui: hi uero in sua quisque prouincia, aut ab rege, aut à populo sibi commissa. Idem Quintil. Quòd omnia sic egerit, ut genitum præside bellorum deo incredibile non esset, quasi cuius in manu esset imperium bellorum, aut auxilium, ut apud Liuium libro sexto: Dij, deæ'q; omnes, qui capitolium incolitis, sicine uestrum militem, ac præsidem sinitis uexari ab inimicis? præsidem dixit pro auxiliatorẽ, ac defensorem, ut alibi: Etiam sæpe præses (ut diffinit Vlpianus) is est, qui maius in prouincia imperium habet omnibus post principem. Hinc præsidium dictum est auxilium principale. Nã subsidium id quod in auxilium succedit, dicitur. Et milites, qui ad tutelam oppidi, castelli, similium'q; collocati sunt, præsidium uocantur: ut impositum est præsidium Caietæ. Nam præsul antiquitus is dicebatur, qui primus erat Salios, id est Martis sacerdotes. Romæ duntaxat, à saliendo dicti in portandis ancilibus.

Assentor, Adulor, Blandior. Cap. LXVI.

ASsentari, adulari, blandiri ita differunt, quòd assentari est insidiose, & conciliandæ alicuius utilitatis gratia, effusius, & plerunque falsò quempiam laudare: adulari uero inseruire, & captare, ut fauorem emereamur quoquo modo, uel uoce, uel ge

stu: estq; tractum ἀπὸ τοῦ δούλου; quod est seruus. Et sanè adulari seruile est, non liberale, & ingenuum. Blandiri propriè ad tactum pertinet, & per abusionem ad alios sensus transfertur, nonnunquam etiam ad animum. Quintilianus: Tu non cogitas, quemadmodum suspensa manu sonantem blande cardinem flectas. Idem: Blandiar paulisper iudices calamitatibus meis, & sic agam, tanquam inuenerim utrunque sanum. Ideoq; idem quodam loco penè pro eodem posuit hæc duo posteriora uerba. Transeo oblatam nolenti munerum uacationem, & blandius, quàm militiæ disciplina postulet, adulatum militi tribunum Adulatum blandius dixit, ne aut blandius blanditum, aut adulantius adulatum diceret, si tamen adulantius reperitur. Et alibi: Et animalium quoque sermone carentium ira, lætitia, adulatio, et oculis, & alijs signis corporis deprehenditur. Sunt enim muta animalia hominum serua, quæ signa maxime apparent in canibus, de quibus inquit Vergil.

Hinc canibus blandis rabies uenit.

Nam assentari non cadit in muta animalia, nisi credimus hoc modo coruum à uulpe fuisse deceptum, quum optimum cibum ore gestaret.

Excuso, & Causor. Cap. LXVII.

Excusare apertam significationem habet: itemq; causari. Excusamus crimen obiectum, quod quum uidetur satis purgatum, recentes dicunt, habeo te excusatum. Veteres dicebant, accipio excusationem, sicut in illo: dum quis mihi tulit conditionem (uerbi gratia) an uelim negotiari in sua pecunia in commune lucrum, dicam, accipio conditionem. Est & altera huius uerbi significatio, quæ à priore defluxit, quoties id, quod in causa fuit, ut peccaremus, afferimus in excusationem. Nec dicemus (ut aliqui loquuntur) accuso, sed excuso: quamuis potius uideatur ratio exigere, ut per accuso, quàm per excuso loquamur: ueluti si latrones, aut flumina impedimēto fuerint, ne ad diem adesse possem, dicam eo modo, quo Quintilianus: Tu tamen si interpellatus tempestatibus serius uenisses, excusares mare, & ambiguos flatus: & tibi bonam causam habere uidereris, quum diceres, ante non potui. Excusares dixit, non accusares Liuius libro sexto: Exactæ iam ætatis Camillus erat, comitijs iurare iam parato, in uerba excusandæ ualetudinis solita, consensus populi restiterat. Et libro XLVII. Vbi dies uenit, citariq; absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse, cur abesset, excusabat. Lucanus in octauo,

-Litusq; malignum Excusat.

Causari, est causam rei gestæ afferre. Suetonius: Syllanum item socerū ad necem, secandasq; nouacula fauces compulit, causatus in utroque, quòd

quòd hic se ingressum turbatius mare non esset secutus. Aliquando pe nè, quod illa significatio superioris uerbi (de excuso dico) in secundo si gnificato. Quintilianus: Nec causanti pupillo sic tutor irascatur unquam, ut non remaneant amoris uestigia, & sacra quædam patris eius memoria: causanti pupillo, quasi excusanti acerbitatem tutoris. Cui simile est illud Papiniani: Iussus rationem reddere, & liber esse, si hæres causabitur accipere rationes, nihilominus liberum fore, id est si impedimenta prætendet. Vergilius:

Causando nostros in longum ducis amores.

Id est impedimenti causas afferẽdo. Vlpianus: Proscribere palàm sic accipimus claris literis, ut planè rectè legi possint, ante tabernam scili cet, uel ante eum locum, in quo negociatio exercetur, non in loco remo to, sed euidenti, literis græcis, an latinis? puto secundum conditionem, ne quis causari possit ignorantiam literarum. Et alibi: Causari tempestatem, ac uim fluminum. Vbi liceat dicere, excusare ignorantiam literarum, & excusare tempestatem, ac uim fluminum.

Mando, Præcipio, Iubeo, Impero, Edico, et Indico. Cap. LXVIII.

M*Andare, est ciuiis personæ gerendũ aliquid, exequendumq́; committere, ut Quintilianus: Mandata tamen tua fili pergo, id est (ut nunc loquimur) commissionem, non autem iussa. Nam deforme alioqui esset, si filius iuberet, imperaretq́; patri. Præci pere, est tum magistrorum, quod est præcepta tradere, tum magistratuum, & superiorum personarum. Sallustius in Catil. Iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat. Idem in Iugurth. Micipsa pater meus moriens mihi præcepit. Iubere frequenter idem est, quod imperare, ut Quintilianus: Pater me iussit. Et alibi: Nam quamuis in festum latronibus mare iussus intraui. Neque dissimulauerim magnas fuisse causas patri, cur hoc mihi imperaret, quod ipse facere non potuerat. Pro eodem accepit iubere, & imperare. Hic tamen annotandum est, quòd sicut eleganter dicimus, impero mihi, ut apud eundem: Imperauit sibi, ne quas admitteret amplius preces, ut etiam permisi mihi, permisisti tibi, permisit sibi: ita nõ eleganter dicas, iussi mihi. Præ terea, quum ita dicamus imperata, ut iussa, huic apponimus uerbum exequor, perago, & si quid est simile. Illi autem ferè unum uerbum, quod est facio, ut apud eundem. Neque ipse hoc periculum ignoro, expertus non leui documento, quanti steterit mihi, quod semel imperata non feci. In hoc etiam hæc uerba differunt, quòd impero tibi hanc rẽ, dicimus. Iubeo uero præter hanc constructionem, post habere & illã, cuius exemplum modo protuli, pater me iussit. Est etiam iubere, non planè imperare, sed quasi hortari, ut idem: Spera tu, iube sperare ma*

trem. Cicero etiam frequenter hoc modo loquitur, ut pro Deiotaro: Literis, quas ad me Tarracone misisti, bene sperare iussisti. Cui simile est Terentij: Iubeo te saluere. Verg. in quinto:

- Reddiq; uiro promissa iubebat.

Quàm quæso decorum fuisset, ut regi milites, ac comites sui imperarent? Edicere est magistratuum, regumq́ue. Vnde edictum consulũ, sunt literæ consulum, quibus aliquid iubent, atque imperant. Nam indicere, proprie denuntiare est, ut indictum est bellum, indixi bellum fortunæ, indixi bellum uoluptatibus, indixit Romulus spectaculum. Liuius: Indici deinde finitimis spectaculum iubet. Iterum: Indixit in posterum diem, ut adessent. Idem: Indicto iustitio. Iterum: Delectusq;, & iustitium indictum est.

Introcludo, & Intercludo. Cap. LXIX.

Ntrocludo te, id est in interioribus claudo. Intercludo te, iter tuum impendio, & quasi iter cludo. Vergilius:

Interclusit hyems, & terruit auster euntes.

Cicero: Qui iter Pœnorum cadaueribus corporum suorum intercludendum putauerunt. Qua ratione etiam dicimus intersepio, Quintil. His textis ne uniuersi mellis pondus effluat, intersepta onera claudũtur. Quasi circunsepta, uel qua effluere mella poterant septa.

Ex sententia, & Ad uotum habere. Cap. LXX.

X sententia aliquid habere, & ad uotum, licet illud uideatur rationis esse, hoc affectus, eodem tamen ferè significationis ueniunt: ut Quintilianus: Habes'ne uxorem ex animi tui sententia? Et alibi: Et ad oẽ uotum fluente fortuna lasciuit otium.

Facere iter, uel uiam, & iter habere. Cap. LXXI.

Ter facere, uiam facere, uiam munire. Item iter facere, et iter habere differunt. Iter facere est (ut imperiti loquuntur) itinerare, & (ut periti) ingredi iter, aut uiam: ut Cic. de Senectute: Masinissam quum pedibus iter ingressus est, in equum non ascendere: quum in equo, ex equo non descendere. Idem lib. I. Officiorum: Tempus à natura ad eligendum, quam quisque uiam uiuendi sit ingressurus, datum est. Viam facere proprie est, ubi non erat uia, uiam, & transitum aperire. Quint. Feratur igitur non semitis, sed campis, non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed, ut latissimi amnes, totis uallibus fluat, ac sibi uiam (si quando non acceperit) faciat. Quod non probè dixeris muniat. Est enim munire uiam, repurgare, reficere, ac substruere, interdum lapidibus, quales sunt uiæ Romanæ à plerisque portis in multorũ dierum iter silicibus stratæ, Cic. pro Milone: Ideó ne Appius ille cæcus uiam muniuit, non qua populus uteretur, sed

sed qua sui posteri latrocinarentur? Et per translationem de corporalibus ad incorporalia. Quintil. lib. III. Propterea quòd plurimi autores, quamuis eodem tenderent, uias tamen diuersas, munierunt, & in suam quisque induxit sequentes. Dicimus etiam, ut uiam, ita ripam munire, alueum munire, aditum munire, quum illa reficimus, uel reparamus. Cicero etiam aditum munire, pro uiam munire dixit pro Cluentio: Aditum sibi alijs sceleribus ante muniuit. Iter habere, est iter aliquem esse facturum. Cicero, Iter habebant ad Latum regem. Pro Flacco, & ad fratrem: Et quod ille in Sardiniam iter habebat.

Propono, & Ostendo cum alijs uerbis. Cap. LXXII.

P Ropono praemium, propono metum, ostendo spē, ostendo metum, ferè in eadem significatione, hoc est, hinc hortor, illinc deterreo, nisi quod proponere est potius potestatem, imperiumq; habentis. Ostendere uero consilium dantis. Cicero: Quis est, qui proposito tanto praemio non excitetur? Idem: Propositus mortis, & exilij minis. Item: Spem, metumq; ostendere. Atque iterum: Magnum huic urbi periculum ostenditur.

Pacificatus, Pacatus, & Placatus sum. Cap. LXXIII.

P Acificatus sum, pacem feci; pacatus sum, in pace sum, uel ab armis recessi. Placatus sum, ab indignatione animi ad lenitatem redij, uel animo leni sum.

Parem esse, & Paria facere. Cap. LXXIIII.

P Arem esse, idem est, quod sufficere alicui operi, siue resistendo illi, siue exequendo. Cicero ad Atticum libro XI. Tum interpellat fletus, repugno quoad possum. Sed adhuc pares nō sumus, Quintilianus in geminis languentibus: Nunc infelix non par est dolori, nunc non inuenit ulla solatia, ex quo uidetur sibi filiū perdidisse uicturum. Idem: Non fallit nos nefande quid captes, hoc quod supra silentium trahis alta suspiria, quod in prorumpenti uideris exclamatione deficere: mendacio paratur autoritas, et in fidem erupturae uocis affertur, ut fateri uidearis inuitus: dic tamen, par est huic rei matris integritas, ut mentiaris? Lucanus:

Nunc habuisse pares Phoebis ignibus undas.

Et hoc in resistendo. In exequendo autem, idem Quintilianus: Aspicio par laboribus corpus. Nonnunquam par idem est, quod decens, ut idē: Si propter matrimonia uiolata urbes euersae sunt, quid fieri adulterio par est? Paria facere, est quod alibi amissum est, uel quod aliunde acceptum, alibi, uel aliunde compensare. Idem Quint. Paria tecum facio Respub. quae propter me unum ciuem perdideras. Et alibi: Sic paria faciemus. Tu illic eris uicarius meus. Plinius auunculus: Nascun-

tur & alio modo terra, ac repente in aliquo mari emergunt, uelut pa ria secum faciente natura, quæq; hauserit hiatus, alio loco reddente. Plinius iunior ad Priscum libro VII. *Habuerunt officia mea in secundis, habuerunt in aduersis. Ego solatium relegatorum, ego ultor reuer sarum, non feci tamen paria : atque eò magis hanc cupio seruari, ut mihi soluendi tempora supersint.* Seneca: *Vt statim tibi soluam, quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus.*

Solicito. Cap. LXXV.

s Olicito te, uel quòd spem, metum'ue tibi ostendo, ut soliciare ple bem, uel inquieto, & tibi curam iniicio.

Gratum facio, & Gratificor. Cap. LXXVI.

Ratum facio, & gratificor (si quid differunt) ita differunt,
g quanquam utrunque est ex gratum, & facio, non tamen utrunque compositum. Differunt autem ita, quòd gratum facere, est quiddam minus, & propè idem, quod obsequi, & inseruire, ut Cicero: *Si hunc iuueris, gratissimum mihi feceris.* Gratificari quiddam maius. Vnde Deum gratificari hominibus dicimus, non autem gratum facere, quasi idem sit, quod beneficia conferre.

Deduco, Reduco, Comitari, & Assectari. Cap. LXXVII.

Educo, & reduco generalem habent significationem, sed in
d hoc specialem: Quoties alicui officij gratia præstamus comitatum, ut deduxi Catonem in senatum, eumq;, ut domum reducam, hic expecto. Sed proprie hoc est inter homines non multum dignitate, & autoritate distantes. Comitari uero minorum potius erga maiores. Cæterum deducere, & reducere est, quasi ad certum locum. Assectari uero, quasi comitatum præstare, non tantum in itinere, aut nauigatione, aut militia, sed ferè per urbem, ut Cicero de Oratore libro II. *Quum ædilitatem Crassus peteret, eumq; maior natu, & consularis Sergius Galba assectaretur, quòd Crassi filiam Cn. filio suo despondisset.*

Satio, & Saturo. Cap. LXXVIII.

Atiare ad omnes sensus attinet. Saturare ad unum gustum.
s Nam figurate locutus est Cicero: *Iracundiam meam satura tuo sanguine:* quasi sitim meam satura. Satiare frequẽter ad animum transfertur.

Incedo, & Ambulo. Cap. LXXIX.

Ncedere, est ambulare, inde incessus, siue tardus, siue festi-
i nus, siue commotus, & incompositus, immoderatusq;. Proprie tñ sublimior quidam, & fastum præ se ferens. Vergil.
Regina ad templum magna stipante caterua

Incessit

Incessit. Et iterum: Et uera incessu patuit dea.
Quod Seneca quodam loco declarat: Tenero, ac molli passu suspendimus gradum, nec ambulamus, sed incedimus.

Aduersor, & Auersor. Cap. LXXX.

Duersor tibi, & auersor te. De primo nihil dubij est: secundum sumit significationem à gestu, quoties ab aliqua re, quam attestamur, uultum auertimus. Quintil. in XI. Aspectus enim eodem semper uertitur, quò gestus, exceptis, quae aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idem illud uideamur uultu auersari, manu repellere. Maro:
-Dij talem terris auertite pestem. In Deuteronomio, & alijs pluribus locis est: Gentes, quas dominus auersatur, id est detestatur, atque abominatur, & à quibus prae odio uultum auertit. Multi tamen indocti scribunt, leguntque, aduersatur dominus.

De Leuo, & compositis suis. Cap. LXXXI.

Euo, est alleuo, & molestiam, laboremque extenuo. Nam pro illo significato, quod est sustollo, notum est: ut Liuius libro XXI. Mox aqua leuatur uento, quum super gelida montium cacumina concreta esset. Subleuo, auxilium, defensionemque praesto. Cicero: Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma prospicere profitebatur, derisus à caeteris est, qui illa in Socrate uitia non agnoscerent, ab ipso autem Socrate subleuatus, cum illa sibi signa ratione à se deuicta diceret. Alleuo, in altum tollo, uel de imo, & ubi quid iacet, atque proiectum est, sursum tollo. Quintilianus: Vidi multos, quorum supercilia ad singulos uocis conatus alleuarentur. Idem Homini in aquam lapso, atque, ut alleuaretur, oranti. Inde per translationem ad qualitatem fortunae, ut Idem: Quare nō petit, ut miserum putetis, nisi & innocens fuerit. Non petit, ut afflictum alleuetis, nisi & probauerit sese infeliciorem, quòd patrem amisit, quàm quod oculos. Etiam nonnunquam subleuo pro alleuo, ut apud Suetonium de Vespasiani uita: Dumque surgit, ac nititur, inter manus subleuātium extinctus est. Eleuo imminuo, & extenuo, ut idem Quintilianus: Nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis, & illo, quem exigimus, animo dignissimum, non uendere operam, nec eleuare tanti beneficij autoritatem, cum pleraque hoc ipso possint uideri uilia, quòd pretium habent? Nusquam memini in alium sensum repelisse me. Nam Hieronymus testatur quodam loco Esaiae: Eleuatum est superliminare templi, debuisse transferri, subleuatum est: sed ad tollendam ambiguitatem (ne quis putaret sensum esse talem, qualis est, sublatum est mihi pallium) ad alium uerbum recursum fuisse. Proprium te-

men erat sublatum, ut idem Quintilianus: Tunc te sis est sublatis ad cælum manibus proclamare, Mathematice, mentitus es.

Perpendo, Expendo, Appendo, Impendo, & Impendeo. Cap. LXXXII.

P *Erpendere, est exacte ponderare, atque examinare: non autem (ut aliqui uolunt) intelligere, atque animaduertere. Cic. Quid in amicitia fieri oportet, quæ tota uirtute perpẽditur? Expendere, eiusdem ferè significationis est. Idem in Verrem quinta: Deinde hæc expẽdite, atque æstimate. Idem Officiorum primo: Quæ contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui, eademq; moderari, nec uelle experiri, quàm se aliena deceant. Appendere est tum suspendere, ut notum est, ut appendi uuas: tum ad lancem, stateram' ue ponderare. Idem in Antonium: Vt iam appendatur pecunia, non numeretur. Et in proœmio orationum Eschynis, ac Demosthenis à se translatarum figurate ad incorporea transtulit: Ea putaui non annumerari lectori debere, sed tanquam appendere. Impendo habet participium præsentis tale, quale est ab impendeo, ut admoniti simus cauendum esse, ne ista nos fallat ambiguitas. Quale est apud eundem de senectute: Mortem igitur impendentem omnibus horis timens, quis possit animo consistere? Hoc participium est ab impendeo, non ab impendo. Est autem impendère, supra caput iam iam casurum pendère, ut nubes impendent. Et gladius ille equina seta appensus supra Dionysij conuiuæ caput imminens impendebat. Impendère, ab impendëre, apice distinguendum est.*

Rapio, Eripio, & Præripio. Cap. LXXXIII.

R *Apere manifestum significationem habet, quum de alijs rebus loquimur: quum uero de personis, duobus modis accipitur. Vno, qui ad res quoque pertinet, ut apud Vergilium: Quid faceret? quò se rapta bis coniuge ferret? Rapta dixit pro ablata. Et alibi: Raptas sine more Sabinas. Altero pro eo, quod est, uim afferre, siue uitiare, uel si non asportet, nec fœminem loco deducat: quod proprie de uirginibus, quæ uitiatæ sunt, dicitur, ut apud Senecam: qui eandem legem non eisdem uerbis repetit, quodam loco sic retulit: Rapta raptoris, aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Alio loco sic: Vitiata uitiatoris, aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Ab hoc uerbo duo composita sunt, eripio & præripio: quorum primum quoties habet cum accusatiuo datiuum, ferè in malam partem accipitur, ut eripuisti mihi omnes bene uiuendi facultates. Quoties uero ablatiuũ cum præpositione à, uel ab, siue abs, plerunq; in bonam: ut eripuisti me à periculo: interdũ in malam, ut eripuisti*

puisti à me filiā. Quod uerbū ita differt à præripio (præterquam quod nunquam hoc postulat talem ablatiuū) quòd qui alteri aliquid eripit, potest id non in suos usus eripere, ut eripuit illi uitam. Qui uero præripit, in suos proprios usus rapit: neq; præpositio illa antecessionē temporis declarat. Cic. pro Gallo: Demosthenes tibi præripuit, ne esses primus orator: tu illi, ne solus. Non hoc intelligit Cicer. quòd Demosthenes huic aut aliquid eripuerit (ut qui auferre nihil posset nondū nato) aut priorem se fecerit. Non enim Demosthenes primus oratorum antiquitate temporis dicitur, sed facultate: neque hunc solus Demosthenes ætate antecessit, eo quidem magis, quòd hic ipse æqualis Ciceroni non potuisset inuicem antiquissimo illi aliquid ante auferre. Ergo ille præripuit tibi, id est rapuit sibi istum dignitatem, ut summus orator esse uideatur, futurus etiam solus, nisi tu partem in te illius laudis transtulisses, essésq; tu dignus nomine oratoris, quamuis non æquandus Demostheni, quo nomine adhuc post illum præter te dignum uidimus neminem. Nonnunquam hoc uerbum significat ante capere, sed magis in passiuo, ut immatura morte præreptus non potuit præstare, qualem promiserat, regem. Sunt autem hæc uerba Plinij Iunioris de uiris illustribus, quasi dixisset, immatura morte præuentus.

Titubo, Nuto, ac Vacillo. Cap. LXXXIIII.

Titubare, est pedibus non ualentis insistere, quales sunt ebrij, aut ifirmi, aut uulnerati, aut decrepiti senes, ut apud Quintilianum: At non tua culpa fames cœpit, sed uulneratum iugulasti, titubantem strauisti, fumantem incendisti. Transfertur etiā ad animum, ut apud eundem: Neque ulla unquam tanta fuerit dicendi facultas, quæ non titubet, aut hæreat, quoties ab animo uerba dissentiunt. Titubare quoque lingua, & dētes dicuntur: hinc linguæ, & oris titubantiæ. Nutare est proprie alicuius male solidatæ molis ruinam minantis. De animo quoque dubitante, et nesciente, quò se potissimum conferat, nutare dicitur. Vacillare est, alterno metu inconstantem esse, ut idem: Est & illa indecora in dextrum, & sinistrum latus uacillatio alternis pedibus insistentium. Cicero: Cum ex eo in utranque partem toto corpore uacillante quæsiuit. Vnde & naues utique uacuæ uacillant. Et idem Cicero de quodam præ infirma ualetudine non recte scribente inquit: Vacillantibus literulis. Ad animum quoque transferimus, ut apud iurisconsultos, de fide testis uacillāte, qui inconstantia, & diuersa testimonia dixerit.

Vaco, Vacat, & Careo. Cap. LXXXV.

Vacas sapientiæ, das operam sapientiæ: uacas sapientia, cares sapientia. Quanquam carere proprie, est uacare, quibus indiges:

quod significauit Cicero, quum inquit: Satiatis uero, & expletis iucundius est carere, quam frui: quanquam non caret is, qui non desiderat. Improprie tamen dicimus, cares culpa, cares periculo, cares dãno. Cum nomine tamen significante actionem quandam, siue qualitatem adiungimus à præpositionem: ut uacas à labore, uacas à componendo, uacas ab agricultura, uacas ab omni molestia. Similiter per nomẽ, uacuus sum ab omni occupatione, atque ab omni solicitudine. Hoc autem uerbũ quum est impersonale, quæri potest, quid significet. Quintilianus inquit: Non, imo oderit reum uerba aucupantem, & anxiũ de fama ingenij, & cui diserto esse uacet. Hic uidetur uacet, accipi pro eo, quod est, curæ sit. Idem alibi: Tunc inchoare hæc studia uel non uacabit, uel non libebit. Hic uidetur esse pro eo, quod est, tempus uacuum erit. Nam libebit, idem est, quod curæ erit. Et ne quis auderet immutare licebit, pro libebit: Plinius Iunior (quãquam infinita sunt huiusmodi exempla) querens, quòd non posset operam dare admirando cuidã philosopho, ita ad amicum scribit: Quò magis te, cui uacat, hortor, quũ in urbem proxime uenies (uenies autem ob hoc maturius) illi te expoliẽdũ, limãdumq; permittas. Quid igitur duas has significationes huic tribuemus uerbo, cum præter id, quod ambiguum erit, utrum potius significetur, superuacuum uideatur dicere, uel non uacabit, uel non licebit: satis sit dicere, non uacabit: quo uidebuntur fortassis illa duo significari? Quare exponamus, ut cæteros locos, ita & illum, cui esse diserto uacet: uacuum est, hoc est, uacuum tempus est, uel si uis, cui est uacuus animus: quod significauit Vergilius quum inquit:

Sed si tantus amor casus cognoscere nostros.

Hoc quantum ad uoluntatem, quod est, si libet. Deinde quantum ad facultatem temporis, uel uacuitatem animi:

Et uacet annales nostrorum audire laborum. Dixerat enim:

-Et iam nox humida cælo
Præcipitat, suadentq; cadentia sydera somnos.

Quasi non uideretur tempus illud tantam narrationem pati, aut ipsa Dido eo tempore æquo animo posse audire, quod audire cupiebat.

De Conscisco, Ascisco, Descisco. Cap. LXXXVI.

Consciscere, ferè ad mortem pertinet. Plerunq; enim sic legimus: Mortem sibijpse consciuit: mortem tibijpse cõscisces: mortem mihijpse cõsciscam: cogam te ad mortem tibi per teipsum consciscendam. Asciscere, est remotum aliquid quasi scite uocatum capere. Cicero de oratore: Expertes esse prudentiæ, quam sibi asciuerunt. Idem in Oratore: Quod minime politæ, minimeq; elegantes, sunt,

sunt, asciuerunt aptum suis auribus opimum quoddam, & quasi adipale dictionis genus. Desciscere, est ab imperio se, ductuq; alterius subtrahere, ut milites à duce, populi à domino, discipuli ab opinione magistri, quam prius sequebantur, præsertim ad alterius, uel imperium, uel sententiam se transferentes.

Assevero. Cap. LXXXVII.

a Sseuerare est inter ipsa argumenta, probationesq; admiscere uim animi, motumq;: quod declarat Quintilianus, quũ inquit: Altera ex asseueratione probatio est; ego hoc feci, tu hoc mihi dixisti, & ò facinus indignum. Et alibi: Quum præsertim quarundam probatio sola sit in asseueratione, & perseuerantia.

Exhibeo, Facio, uel Facesso negotium. Cap. LXXXVIII.

e Xhibere illi negotium, facere, uel facessere negotium, est alterum molestia, ac labore afficere, frequenter quidem per accusationem, Vt Cicero Officiorũ tertio: Criminabatur etiam, quòd Titum filium, qui postea Torquatus est appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset. Quod quum audisset adolescens, negotium uidelicet exhiberi patri, hoc est, patrem accusari, uel molestia, laboreq; affici. Nam negotium sæpe pro labore apud hunc præsertim legimus: ut, Quid negotij est, ista poëtarum portenta conuincere? quomodo? quid operis? quæ exempla passim reperiuntur. Idem de natura deorum: Dij nec habent negotium ipsi, nec alteri exhibent. Quintil. lib. V. Vt uulneratus, aut filio orbatus, non fuerit alium accusaturus, quando, si negotium innocenti facit, liberet eum noxa, qui admiserit, id est si innocentem reum facit. Cicero ad Appium: Quum est ad nos allatum de temeritate eorum, qui tibi negotium facesserent, id est accusarent, insectarentur, ad pœnam uocarent.

Deturbo, Exturbo, & Disturbo. Cap. LXXXIX.

d Eturbare, est deorsum cum uiolentia deijcere. Vergil. Puppi deturbat ab alta.

Exturbare è loco eundem in modum deijcere. Disturbare, dissipando, diruendoq; disijcere. Quintil. Non enim discussos alicuius operis angulos, aut disturbatos parietes obijcimus. Cicero: Vt diceret in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia ædificatam domum.

De Admoueo, & Amoueo, Aduerto, & Auerto, Aduersus, & Auersus. Cap. XC.

a Dmoueo manum, appono manum. Amoueo manum, remoueo manum. Aduerto oculos, mentem'ue: aliquò oculos, mentem'ue conuerto. Auerto oculos, aut mentem: aliunde con-

uerso oculos, aut mentem. Aduersus, oppositus, opposito pectore, atque obiecto. Auersus, terga ostendens. Vnde illud Tullianum aliquanto obscœnius, sed ad rem declarandam pertinens: Et aduersus, & auersus impudicus es.

Consternere, & Consternari. Cap. XCI.

Consternere est corporis. Cóstemari autem animi, quum mēs conturbata est, & de statu mota, & quasi humi strata. Ideoq; sæpe coniungi animum uidemus, ut consternatus animo. Sallustius tamen primo historiarum inquit: Equi sine rectoribus exterriti, aut saucij consternantur: quum sit usitatius consternuntur.

Non placeo, Displiceo, & Placeo mihi. Cap. XCII.

Non placeo mihi, & displiceo mihi, ab illo placeo diuersæ significationis sunt præter negationem. Nam ea prima aperti intellectus sunt, ut de Oratore Cicero: Nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui. Et in Philippicis: Cumq; de uia languerem, & mihimet displicerem. Tertium est idem, quod superbio dote aliqua, bono'ue, quod mihi adsit, & glorior, & mihi eo nomine confido, plerunque cum inferiorum contemptu. Quintil. Placeas licet tibi, opum tuarum fiducia diues, si mihi idem inuidere non expedit, pares sumus. Penè in hunc sensum accipitur, Mirari se. Nam id efficere in alterum laudabile est. Vnde apud eundem de Socrate dicitur: Nā ideo dictus est ἐίρων, id est agens imperitum, & admirator aliorum, tanquam sapientum. De seipso crebrius in uitium est. Idem: Quòd se silentio parricida miraretur. Martialis Valerius:

Ipse ego, quem dixi, quid dentem dente iuuabit
Rodere? carne opus est, si satur esse uelis.
Ne perdas operam, qui se mirantur, in illos
Virus habe, nos hæc nouimus esse nihil.

Se mirantur dixit, quasi sibi placent, uel de se magnifice sentiunt.

Moror te, & Maneo te. Cap. XCIII.

Moror te, & maneo te, à quibusdam exponuntur pro expecto. Sed mea tamen sententia, magis poëticæ, quàm oratoriæ. Vergilius: Et tua progenies mortalia demoror arma. Terentius: Quem hic manes? Oratores potius accipiunt, moror te, pro retineo te, & in mora teneo. Ideoq; hæc duo uerba sæpe iunguntur, ut apud Quintil. Quid me adhuc pater detines, quid moraris abeuntē? Maneo pro eo, quod est, futurum est, ut ipse accipie, apud ipsos interdum etiam poëtas: Vergilius:

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.

Id est tibi futura sunt. Cicero: Cuius te fatum, sicut Curionem manet:

hoc

hoc est cuius fucum tibi futurum est, sicut fuit Curioni.

Conflaui, Contraxi, et Dissolui aes alienum. Cap. XCIIII.

C Onflaui aes alienum, & contraxi aes alienum, idē est, quod factus sum debitor alienae pecuniae. Dissoluo aes alienum, idem est, quod contraxeram aeris alieni, restituo, ac pluribus soluo: uel quasi catena, qua ligabar, me soluēda pecunia dissoluo. Quint. Non ego aes alienum luxuria contraxi. Cic. Patri persuasi, ut aes alienum filij dissolueret. Quibus exemplis plena sunt omnia.

Migro, Decedo, Discedo, & Recedo. Cap. XCV.

M Igro, decedóq;, sic à discedo, recedóq; differunt, quòd migrare est domicilium mutare, & aliò se ad habitandum conferre, relicta priore habitatione. Et est apud Iurisconsultos titulus De migrando. Similia huic sunt, emigrare, demigrare, commigrare. Remigrare autem, reuerti in pristinum domicilium. Transmigrare, est in longinquioris loci domicilium, habitationem'ue migrare. Immigrare, in domū aliquam habitandi gratia ire. Eapropter homines, qui moriuntur, migrare dicuntur. Sed rectius cum apposito, quàm sine apposito, ut multi faciunt, nescientes Ciceronem cum apposito solere loqui, ut de republica lib. sexto: Antequam ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem. Et Quintilianus in corpore proiecto: Seu quum ad infernas sedes anima migrauit. Etenim qui moriuntur, tanquam domicilium corporis relinquentes, aliò ad habitandum duntaxat anima, se transferunt. Contráq; nequaquam milites, quū castra mouent, aut de statione, munitionibus'ue decedunt, migrare dicuntur, utpote ubi domicilium nō habuerunt, nec in domicilium se conferunt. Decedere, quanquam accipiatur nonnunquam pro eo, quod est, discedere, aut recedere: tamen proprie est, à mādato custodiae suae loco recedere. Vnde consules, proconsules, praesides, praetores dicuntur ex prouincia decedere. Item praesidia de urbibus, atque castellis. Sine appositione intelligitur pro mori, quasi à custodia, & gubernatione corporis proficisci. Cicer. de Senectute: Vetatq; Pythagoras sine iussu imperatoris, id est Dei, de praesidio, & statione uitae decedere. Idem de republica: Ideóq; & tibi Publi, & caeteris omnibus retinendus est animus in custodia corporis, nec iniussu eius, à quo ille est uobis datus, ex hominum uita migrandum est, ne munus humanum assignatum uobis à deo defugisse uideamini. Eo igitur modo dicitur decessit, quo dicitur defunctus, ut subintelligatur uita. At in excedo additur uita, non subintelligitur. Idem in Antonium: In ipsa cura, & meditatione obeundi sui muneris excessit è uita.

Precor, & Imprecor. Cap. XCVI.

Recari, quid significet, certum est, quum merum accusatiuũ habet: adiuncto autem datiuo, idem est, quod imprecari, hoc est optare alicui deos precando, bonam fortunam, aut malã. Qui datiuus saepe subintelligitur, ut apud M. Tul. in Pisonem: Vt omnes sui ciues salutem, incolumitatem, reditum, precarẽtur: quod mihi contigit, an quod tibi proficiscenti euenit: ut omnes execrarentur, male precarentur: Et Quintil. Inde fugientia uela longo uisu prosecuti, focalem emptionem, secundos uentos, placidum mare, non sic, si ipsi nauigaremus, precati sumus. Cum datiuo, idem: Sed si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & oram soluentibus bene precemur. De imprecamur uero, hoc eiusdem sit exemplum. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos, pauper sit, & amet quamcunque meretricem, & amare non desinat. Quod crebrius accipitur in malum.

Habeo orationem, Facio sermonem. Cap. XCVII.

Habui orationem, non feci orationem. Feci sermonem potius, quàm habui, nonnunquam etiam habui. Cic. de Senect. Cyrus quidem in eo sermone, quem moriens habuit, quum admodum senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam imbecilliorem factam, quam in adolescentia fuisset.

Polliceri, Conuenire, & Audire habeo. Cap. XCVIII.

Tantum habeo polliceri, inquit Cic. ad Lentulum. Idem in Catone Maiore: Neque eos solum conuenire habeo, quos uidi, sed etiam, quos audiui, & legi. Idem Oratore: Audire habeo, quid hic sentiat. Quod (ut ipse interpretor) idem est, quod pollicendum, conueniendum, audiendum est mihi. Quod probatur ex illo, licet diuerso loquendi modo, qualis apud Quintil. Adeo ludibrijs miserae sum diuersitatis implicitus, ut impetrãdum à uobis habeam odij mei fauorem, id est ut imprecandus mihi sit à uobis odij mei fauor. Quod licet commutari in superiorem modum, sic, ut impetrare habeam odij mei fauorem, sicut contra illum in hunc, sic, tantum habeo pollicendum, neque eos solum conueniendos habeo. Audiendam habeo huius sententiam, uel habeo pro uolo, ut non mirum sit, quare aliqui legant, aueo. Sed non recte legere eos, ex illis Caesaris Augusti uerbis ostenditur, quum dixit: Quid aliud habeo, quàm deos immortales precari?

Mereor bene, uel male de te, Demereor, & Emereor. Cap. XCIX.

Mereor de te, est aliquid in te confero. Si beneficij quidem, bene mereri de te dicor. Sin autem offensionis, male de te mereri. Nónunquam

nunquam utrunque reticemus, sed in ambiguum sensum: ut quid de te sum meritus? Nonnunquam per negationem, sic: homines nihil de me meriti, id est qui nihil in me beneficij, aut officij contulerunt. Quibus exemplis omnes M. Tullij *libri scatent. Demereor quoque pro bene de aliquo mereor, accipitur, sed cum accusatiuo, ut* Ouidius Heroidum:
Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amaui?
Crimine te potui demeruisse meo.
Et Quintil. *Simul ut pleniore obsequio demererer amantissimos mei.* Emereor, *idem pene est, quod mereor, præteritum eius emeritus.* Vnde *emeriti stipendia, qui militia perfuncti sunt, nominantur.* Et *in significatione passiua, stipendia emerita, ut idem:* Emeritis *huic bello stipẽdijs.* Et *per translationem à* Vergilio *emeriti boues dicuntur, & quædam alia.* Emeriti *autem senes solent habere eos, qui pro se laborent, qui dicuntur pro alio opus agere.* Quintil. *de apibus inquit: Habebã, qui pro me opus agerent.*

Refero, & Fero. Cap. C.

Retulit Pompeius *ad* Senatum, *id est consuluit.* In *eadem tamen sententia* Pompeius *ad populum tulit.* Ex *illo fit* Senatusconsultum, *ex hoc rogatio, quæ instar est legis.* Dicimus *præterea refero tibi acceptum, pro eo, quod est, fateor me hoc abs te accepisse: neq; id modo in bonam partem, uerum etiam in malam, ut pro* Deiotaro Cicero: *Vitam acceptam refert clementiæ tuæ.* Idem in Antonium: *Omnia denique, quæ postea uidimus (quid autem mali non uidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus* Antonio. Idẽ *est fero tibi acceptum, siue pro eo, quod est, habeo pro recepto abs te, quod mihi debebas, etiam si solutio nulla intercesserit.* Vnde *fit acceptilatio, quam* Iustinianus *per interrogationem, & responsionem fieri uult.* Retuli *expensum, id est rationem de impensis confeci, uel exhibui.*

Exhorreo, & Abhorreo. Cap. CI.

Exhorreo hanc rem, idem est, quod expauesco. Abhorreo ab hac re, idem est, quod perquam alienus sum ab hac re. Hoc semper postulat huiusmodi ablatiuum, illud uero nũquam, sed accusatiuum.

Bene agi cum aliquo quid sit, & quid Actum esse. Caput. CII.

Bene mecum agitur, idem est, quod in bona conditione sum. Item, praeclare tecum agitur, optime cum illis agitur, melius cum hominibus ageretur, si paruo contenti essent: Ita male mecum agitur, & peius, incommodius ue, & pessime. Cicero: Cum illo uero quis neget actum esse praeclare, mecum incommodius? Nonnunquam actiue. Valerius Max. libro quinto: Bene egissent Athenienses cum Miltiade, si eum post trecenta millia Persarum in Marathone deuicta, in exilium protinus misissent, ac non in carcere, & uinculis mori coëgissent. Actum est, semper in malam partem accipitur, ut actum est de republica, id est respublica extincta, desperata, & perdita est.

Salio, & Salto. Cap. CIII.

Salio, unde saltus, pro eo, quod est, saltum facio. Salto tripudio, unde saltatio. Interdum salio pro salto. Vergilius secundo Georgicorum:

Mollibus in pratis unctos saliere per utres.

Quid autem distent saltus, & saltatio, notum est. Saltus enim est qualis ceruorum, leporumq́; Saltatio uero, illa hominum iactatio, quam uulgo tripudium uocant. Et licet salio pro salto accipiatur, non tamen saltus pro saltatio, saltatus ue, quae eiusdē significationis sunt. Liuius: Ferre, ac per urbem ire cum tripudijs, solenniq; saltatu iussit.

Abdico, & Exhaeredo. Cap. CIIII.

Abdicare, est expellere à bonis filium, dum uiuit pater. Exhaeredare uero, post mortem. Sed abdicare est grauius, quod etiam in se exhaeredationem continet.

LAVRENTII VALLAE IN ELEGANTIARVM LINGVAE LATINAE LIBRVM SEXTVM, QVI DE NOTIS AVTHORVM INSCRIBITVR, PROOEMIVM.

VLPITIVS ille Seruius, cuius quanta in iure ciuili fuerit autoritas, plurimorum monumenta testantur, siue aliorum exemplo, siue priuato consilio fretus, non existimauit turpe sibi ad famam fore, ut librum de Notis Scæuolæ conscriberet, non modo antistitis in ea facultate, atque omnium principis, uerumetiam præceptoris sui. Cogitabat enim neque id posse sibi uitio dari, quod publicæ utilitatis causa susciperet, neque iniuriam illi fieri, qui reprehenderetur, si modo rite reprehendatur, quod in se fuisset ipse facturus, si errata sua animaduertisset. Probe itaque Sulpitius, & ingenue, ac uere Romane. Quin ipse quoque populus prudenter, et grato inuicem animo, qui factum huius non reprehensione, sed laude dignum, & gloria putauit. Nec minore uolumen hoc, quàm cætera, honore prosecutus est. Nam præcepta aliqua doctrinæ tradere, cuilibet mediocribus saltem literis imbuto promptum est. Errores maximorum uirorum deprehendere, id uero cum doctissimi hominis est, tum opus utilissimum, & quo nullum dici possit utilius. Quis enim dubitet, non minus agere, qui aurum, argentum, cæteraq; metalla expurgat, quàm qui illa effodit? qui triticum mundat, quàm qui metit? qui pinus, amygdala, cæterasq; nuces seligit, quàm qui easdem legit? Ita eum, qui emendat (nisi paucissima sunt, quæ emendat) non inferiorem existimare debemus, quàm ipsum illum inuentorem, nec minorem ab illo, quàm ab hoc percipi fructum. Insuperq; non modo huic ex illius castigatione nullum dãnum afferri, atque iacturam, uerumetiam pretiũ, ac dignitatem, perinde atque auro, ac cæteris, quæ modo commemoraui, quantum corpori purgatio ipsa detrahit, tantum residuo pretij (ut dixi) & dignitatis accrescit. Adeo plus utilitatis in parte est, quæ superat, quàm quæ fuerat in solido. Quare, si quis apud inferos Scæuolæ de Sulpitij facto sensus fuit (quæ erat illi æquitas, & iustitiæ amor) ausim affirmare fuisse gauisum, secumq; præclare actum esse dixisse, quòd suorum librorum aurum ab omni scoria esset, ac fece compurgatum: nihilq; fo-

ret, per quod conciues sui per eius scripta falli possent. Neque immerito Plinius Iunior ad amicum ita scribit; Ita enim magis credam cætera tibi placere, si quædam displicuisse cognouero. Quomodo igitur non sit beneficium id offerre, quod solet beneficij loco postulari? Quod si hoc non præstatur, aut iam defunctis, aut tale beneficium respuentibus, profecto his præstatur, ad quos ex ipsa magnorum autorũ emendatione multa in primis utilitas peruenit. Ideoq; ab optimis quibusque cuiuslibet artis professoribus præceptum est, ut eorum ipsorũ, quos discẽtibus ad imitationem proponunt, etiam uitia (si qua fuerint) ostendant. Huiusmodi igitur ego et exemplis, & rationibus adductus, faciendum mihi putaui, ut unum librum hunc de Notis scriptorum componerem, non quo illos carperem (nam, præterquam quod hæc inhumana uoluptas foret, certe et alibi maior mihi hæc facultas daretur, & de hac ipsa re penè infiniti libri conscriberẽtur) sed quo prodessem aliquid linguam latinam discere uolẽtibus, non modo ex nostris præceptis, sed ex aliorum quoque erratis, ubi & de nostro nonnihil ad rei testificationem admiscebimus. Dedimus autem nostrorum librorũ suam cuique materiã, ut, si per se opus non multum sibi fauoris pararet, ipsa certe uarietas commendatione blandiretur. Ex hoc præsertim uolumine, in quo & uniuersa, quæ in superioribus singula continentur, & de pluribus, præstantissimisq; autoribus pronuntiatur, iudiciumq; contra eos fit. Sumus autem ijdem simul & accusatores, et iudices, sed qui aliorum pariter accusationem, iudiciumq; subeamus, nisi legitime & autoris, & iudicis fuerimus officio functi. Sed iam in forum descendamus.

In Nonium Marcellum de Alumnus. Cap. I.

Alumnus eum significat, Nonius Marcellus inquit, & qui ab aliquo alitus est, & qui aliquem aluit. Cui in prima significatione suffragor, in secunda refragor. Nec illius exempla secum facere ostendam, sed meum: quæ sunt, tum Ciceronis in Verrem: Italia autem alumnum suum seruitutis extremo, summoq; supplicio fixum uideret: tum Varronis: Et ecce de improuiso ad nos accedit cana ueritas Atticæ philosophiæ alumna. Quorum exemplorum (salua Nonij pace) utrunque significat educatum, non educatorem. Nam Cicero quidam Italiam quasi altricem, & illum ab ea alitum dixit. Varro uero non modo alio locutus est, quàm Quintil. ubi ait: Verba omnia, & uox eius alumna urbis esse solet, ut oratio Romana planè uideatur, non ciuitate donata. Vult enim uerba nostra, & uocem uideri debere natam, & alitam intra Romam, Varro inter Athenas, atque in sinu altricis philosophiæ. Adijcit etiam Nonius alumnũ

significare dominum, ut apud Vergilium:
Corpus ubi exanimi positum Pallantis, Acætes
Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit, sed non felicibus æquè
Tum comes auspicijs, charo datus ibat alumno.
Dure nimis (ne dicam inerudite) uir sanè eruditus exposuit, quasi nesciamus non domini mortem à seruo, uel comite Vergilium fecisse deplorari, sed quod est plus, quàm si uel Euander ipse fuisset occisus, ac multo tristius ab altore, siue nutritio mortem eius, quem aluerat, & quem loco filij habebat, qualis Phœnix ille Homericus in Achillē fuit, quem, quoniam educasset, filium semper appellat, pro alumno. Et certe armigeri magnorum principum semper & ipsi magni uiri fuerūt. Siquidem (ut taceam de Phœnice, qui bonæ parti Myrmidonum imperabat) Patroclus auriga Achillis, princeps erat: & Sthelenus Capanei regis filius auriga Diomedis, & Meriones inter primos duces Cretensium auriga Ilionei, & Hectori aliquis fratrum ferè aurigabatur currum: Talis fuerat Acætes Euandro Ergo non erat seruus, aut seruo similis apud Euandrum, multo minus apud filium, sed patri similis, & pro patre, præsertim illo absente. Duo autem hæc nomina, quæ ab eadem litera incipiunt, armiger, & auspicium, quæ apud Vergilium modo legimus, non notæ omnibus etiam explicemus. Armiger est, qui in prælio gerit tela domini sui, ut scutum, ut arcum, lanceam, & cætera huiusmodi. Imperiti armigerum uocant armatum equitem. Auspicium est, uel à pastu auium, uel ab inspectione auium. Sed quia cōsul antequam iret in expeditionem, capiebat auspicium: hinc factum est, ut dicamus auspicia ducum, atque principū, quæ à solo duce capiuntur. Et hinc auspicari non modo auspicium capere, sed etiam incipere: nec in bonam tantum partem (quod frequentissimum est) uerum in malam quoque, ut apud Plinium: At homo infeliciter natus, manibus pedibusq; deuinctis, animal cæteris imperaturum, à supplicijs uitam auspicatur. Nam quando non est uerbum, ferè in bonum accipitur, ut apud Terentium: Haud auspicato me huc attuli, id est non feliciter, quasi auspicijs repugnātibus. Quod declarat Quintilianus de Achille (ut opinor) loquens, qui ad mortem, quam dij futuram denuntiauerant, cupiditate ulciscendi Patrocli ruebat. Sic nanque ait: Eant nunc poëtæ antiquarum fabularum conditores, & se ad exhortandā amicitiæ fidem, magna quædam composuisse carminibus putent, si dixerint aliquos per maria, terrasq; asperiorem fortunam amicorum tantum secutos, aut principem Græciæ uirum in ultionem interfecti amici inauspicata bella gessisse. Et alibi: Itaque, ut apud illos Homerus, sic

apud nos Vergilius auspicatissimum dederit exordium. Auspex, qui præerat nuptijs celebrandis, quia auspicium pro nuptijs capere solebat: adhibebaturq; hic pro parte mariti: ut pronuba, quæ præest et ipsa nuptijs celebrandis pro uxore: aliquando etiam magis proprie pro eo, qui dux militiæ est, ut primo Carminum apud Horat.

Nil desperandum: Teucro duce, & auspice Teucro.

In eundem de Citare. Cap. II.

Citare, idem inquit, pro laudare accipitur, ut Cicero: Citeturq; Salamis clarissimæ testis uictoriæ. Nescio cur id dixerit, nō enim tantus uir, tam parua nesciuit, nisi putet se acutiorem uisum iri, si clara faciat obscura: citantur testes non laudantur. Nam Salamis (qui fuit locus uictoriæ Themistoclis) nihil laudis meretur, quippe qui nihil egit, sed testis fuit, quia interfuit, uel quia in ea posita sunt trophæa uictoriæ, quæ rem gestam testificantur transeuntibus. Ergo si testificari locus potest, potest merito ut testis citari, non tamen tanquam uēturus, sed ad quem eant, qui testimonium desiderant. Vel citentur Salaminij, continēs pro contento, uel citentur autores, et libri, qui de hac Salaminæ uictoria meminerunt, testimoniumq; dicunt.

In eundem de Capio. Cap. III.

Capio secundum eundem in passiuo significat propitiationem, ut apud Lucretium:

Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Capere, facere. Terentius in Andria: Non si capiundos mihi inimicos sciam esse omneis homines. Capere, perpeti: Terentius in Heautontimorumeno: Dum abs te absum, omnes fuere mihi labores, quos cepi, leues. Capere, tollere, tenere. Vergil. Georgicorum quarto:

Hic tibi nate prius uinclis capiundus:

Varro in Meleagris: Quem idcirco terra non cepit, & cœlum non recepit. Idem in Eumenidibus: Stolam, calceosq; muliebres propter positos capio. Capere, eligere. Terentius in Hecyra:

Quum illum in generum cepimus. Vergil. in Georgicis:

Ante locum capies oculis.

M. Tullius de officijs: Quòd insit aliquid probi, quod capiat ignaros. Capere, delectare, sustinere, habere, decipere, circumuenire, occupare, detinere, satiare, accipere, complecti, inuenire, singulorumq; exempla subijcit, quæ ipse (ne longior essem) prætermisi. In quibus non est illius probabilis expositio. Nam quis credat autores uni dictioni tot significatu, et quidem pro se quenq; noua dare uoluisse, tanquam linguā ipsam confundere cuperent? Cur igitur ita locuti sunt? Nempe quod nihil interest inter has significationes, capio hostem, capio generum, capio saxū.

Prætereà duæ proprietates in hoc uerbo notandæ sunt. Vna, quòd habet reciprocum quendam usum, ut idem sit, cœpi uoluptatem, & cœpit me uoluptas. Cicero: Magnam cœpi ex literis tuis uoluptatem. Quintilianus: Nec me tanta capiebat uoluptas, quòd fluentia æris mella conderem. Plinius ad Caluisium lib. octauo: Capio aliquam uoluptatem, quòd hac uoluptate non capiar. Cepi somnum, captus sum somno, uix dicitur, sed dici posset, ut oppressus, uidelicet qui opprimitur somno, capitur somno. Cepi delectationem, uix unquam delectatio cœpit me, sed in passiuo potius, captus sum delectatione. Et item in cæteris, quæ ad delectationem pertinent Captus sum amœnitate loci, dulcedine uocis, specie mulieris, amore pecuniarum, spe bonorum, magnitudine, sublimitateq; materiæ. Ista enim omnia delectant, ideoq; subintelligi solet delectatio, quale ipsum illud Marci Tullij: Quòd insit aliquid probi, quod capiat ignaros, id est delectet. Ergo probitati inest delectatio, ut sit ita exponendum: cuius probi delectatio capit ignaros, siue ignari capiantur delectatione. Habet, inquit Terentius, captus est, subintellige amore, siue pulchritudine fœminæ, id est delectatione: non autem (ut te statuis sum) actiue, cœpi amorem. Nec longe ab hac ratione abest illud, captus sum oculis, pro orbatus sum oculis. Nec hoc unquam reperies, nisi in passiuo, & nunquam ferè nisi de oculis dici. Misericordia cœpit deos, non dij misericordiam, dicimus, id est non delectatio, sed dolor ille ex alieno malo. Et merita mea cœperunt deos, ut ait Lucretius: qui sermo rarus est, id est admiratio, uel delectatio, uel affectus eos cœpit. Capio dolorem tamen potius, quàm cœpit me dolor, dicimus. Non quia non possumus etiam sic dicere, sed quia habemus alium in usu modum magis proprium. Tenet me dolor, sicut tenet me desiderium. Delectatio enim uidetur tantum capere, nec diu permanere, dolor autē, & desiderium tenere quasi permanendo. Item, cœpi indignationem, cœpi, siue contraxi molestiam, potius, quàm cœpit me indignatio, cœpit me molestia. Contra, cœpit me tædium, cœpit me obliuio, cœpit me odium, potius quàm retrorsum. Vergilius:

Tanta meæ si te cœperunt tædia laudis.

Terent. Neque agri, neque urbis odium me unquam cœpit.

Cicero: Propter quod tantum odij cœpit eloquentia, ut homines studiosissimi quasi ex turbulentissima tempestate se in studium traderent quietum. Idem: Vt eos iustitiæ capiat obliuio. Plinius tamen libro septimo naturalis historiæ ait: E prealto tecto lapsus, matris, & affinium, propinquorumq; cœpit obliuionem. Altera proprietas, quòd capere significat uel sponte, uel non sponte accipere. Sumere tamen sponte, atq; hinc est illud, cœpi labores, cœpi molestiā, cœpi dolorem, cœpi, uel suscepi

inimicitias, suscepi curas, suscepi sumptus, accepi calamitatem, accepi cladem, accepi damnum, accepi iniuriam, accepi contumeliam, accepi repulsam, accepi uulnus, quod nunquam ferè aliter dicimus, non sustinui, non perpessus sum uulnus, sed ferè semper accepi, nisi more poëtico, ut apud Ouidium libro secundo Metamorph. Nullam patiere repulsam. Cicero: In domum multiplicatam honoribus non solum repulsam retulit, sed etiam ignominiam, & calamitatem, quum dixit: nequaquam contra hoc, quod praecipio facit. Nam sumo supplicium, sumo poenam, non in me, sed à me in alium infligi intelligitur. Ideóq; adiungitur ablatiuus cum praepositione de. Cicero: De illo paulo post supplicium sumitur. Quintilianus: Vt, nisi occurrisset ad diem, de eo, qui restiterat, poena sumeretur. Potest tamen quis de se etiam sumere supplicium, eruntq; tanquam duae personae, quae agit, & quae patitur. Porrò quia sumere est ultro, quasi non permissu aliorum capere, eo fit, ut intelligatur pro nimium, & interdum pro arroganter sibi tribuere, ut Cicero de officijs: Orationem autem latinam efficies profectò legendis nostris pleniorem. Nec uero arroganter hoc dictum existimari uelim. Nam philosophandi scientiam concedens multis, quod est oratoris proprium, apte, distincte, ornatéq; dicere: quoniam in eo studio aetatem consumpsimus, si id mihi assumo, uideor id meo iure quodammodo uendicare. Assumpsisse sibi ait eadem laudem, quae nisi uera esset, ac palàm uera, propter rei magnitudinem, arrogans uideretur. Ergo assumere, est multum & penè nimium sibi tribuere. Idem pro Plancio: Quanquam non mihi tantum sumo iudices, neque arrogo. Inde ineruditorum uocabulum praesumptuosus. Denique quodam loco Valerius Maximus ita planè horum uerborum proprietatem distinxit, ut hanc differentiam penè praecipere uideatur, quum de Catone Censorio loquitur: Qui ensem de medijs hostibus recepit, quanquam hoc aliqui filio Catonis tribuunt, inquientes, ut non coactus acciperet, sed sua sponte sumere uideretur. Quare si latine & nos loqui uolumus, dicamus dominum IESVM carnem quidem humanam sumpsisse, mortem uero accepisse. Meo iure, quod modo apud Ciceronem legimus, si quis forte desiderat, exponamus. Significat autem idem quodámodo, quod mea autoritate, meáq; licentia, et concessa mihi ab hominibus libertate, ut idem pro Archia: Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, suo iure inquit, quod poëta erat, & probatissimus poëta. Idem est pro meo iure, ut idem alibi: Pro meo iure hoc dico, uos eo me priuastis: quasi confidenter dico. Est enim efficiens causa, non finalis: qualia caetera sunt hoc modo dicta, pro mea in uos beneuolentia, pro uestra in me humanitate, pro tua mansuetudine, pro sua pietate, ubi

ubi efficiens (ut dixi) causa intelligitur, non finalis.

In eundem de Contendere. Cap. IIII.

Ontendere, idem ait, est festinare, ut Vergilius:

Quæ proxima, littora cursu

Contendunt petere.

Contentio est perseuerantia, uel elatio. M. Tullius de officijs libro primo: Ex contentione uocis, & submissione, & cæteris similibus facile iudicabimus. Sallustius historiarum quarto: Rursus iumenta nacti, ad oppidum ire contendunt. Contendere, continuare. Cicero de oratore secundo: Id quod eius scripta declarant, & contentiones uocis, & remissiones continuarentur. Et in tertio: Nihil perniciosius est, quàm sine intermissione contentio. Præterea ait, contendere esse astringere, intorquere, comparare, certare, extorquere, proripere, uel dirigere signum. Iterum pro festinare, intendere. Sed neque præcepta, neque exempla satis distincta sunt. Quid enim differt? contentio est perseuerantia, & contendere est continuare. Quum præsertim eadem exempla utrobique subijcias. Quid iterum Vergilianum illud? Contendunt petere. Et illud Sallustianum? Ire contendunt. Quæ duo idem declarant, quod tendunt, uel pergunt ire, siue petere. Iam uero apud Ciceronem contentio non est perseuerantia, neque contendere continuare, sed intentio, atque intendere: indifferenter enim dicimus hoc loco contentio, & intentio, contendere, & intendere. Nam plurimi falluntur, accipientes intentionem pro uoluntate, atque proposito. Afferam ad hoc probãdum ex M. Fabio exemplum, per quod & ipsa res, de qua agimus, probabitur: Neque grauissimus autem in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit. Nam & hic parum clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre animis motum potest: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, quum est ultra neruum, tum neque pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nam uox ut nerui, quo remissior, hoc grauior, & plenior: quo intentior, hoc tenuis, & acuta magis est. Sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur. Medijs ergo utendum sonis, Hi quoque, quum augenda intentio est, excitandi: quum summittenda, sunt temperandi. Manifestum ergo est, quid sit intentio, cuius ẽt similitudo neruorum manifestius docet, unde similitudo sumpta est. Nam, ut neruus in cithara, aut neruus in arcu, quo magis intenditur, eò uehementiorem sonum, uel ictum efficit: quò magis relaxatur, eò remissionem: ita & uox, quæ utique usum neruorum corporis exigit, quos uidere licet in acutissime exclamantibus maxime intendi, tanquam in cithara, aut in arcu, siue contendi, quæ (ut dixi) idem sunt, atque idem esse ex uerbis utriusq; autoris, quos nominauimus, liquet.

Neque

Neque uero quisquam negauerit continenter esse, quod continue, siue continuate, quod Marcellus ait, sed à contineo uenit. Contentus uero, à contendo, licet & contineo faciat contentum.

In eundem de Cursus. Cap. V.

Vrsus, inquit, idem est, quod uolatus, ut Vergilius:

c -Cursumq; per auras
Dirigite in lucum.

quasi non figurate dicamus de uolatu cursum, & de cursu uolatum: ut ille apud Terentium, festinato seruum ire iubens, inquit, uola, pro eo, quod est, curre. De nauigatione quoque festina dicimus cursum, ut Mar. Tullius: Quo cursu frumento onustas naues petentes Rhodum uiderit. Et Quintilianus, nauigationem dixit fugam, sine naues fugientes, quæ uelocem cursum conficerent, quum inquit: Inde fugientia uela longa uisu prosecuti. Is enim qui fugit, uelocissime currit. Eoq; Vergilius inquit,

-Pedibus timor addidit alas.

Idem quoque Quint. inquit: Multa sunt & græce, & latine non denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur: qui pilam, aut sudem, appellatione priuatim sibi assignata caret. Et ut lapidare, quid sit, manifestum est, ita glebarum, testarumq; iactus non habet nomē. Vnde abusio, quæ κατάχρησις dicitur, necessaria est. Quare ad hanc Quintil. formulam non aliter nauem uelociter euntem, & auē uelociter uolantem currere dicimus, quàm iaculari sudem. Illud autē apud oratores obseruaui, uolitare potius, quàm uolare pro discurrere, dici solere, ut apud eundē: Me per omnia maria uolitantem. Et apud Cic. Qui per forum uolitant. Quale est reptare. Nam quum repere sit animalium carentium pedibus, & uentre euntium, licet quædam reptilia pedes habeant, ut lacertæ, tamen reptare hominem dicimus, qui segniter, lente, & quasi testudineo passu incedit, quales sunt, qui in hortis, aut uinetis, similibusq; locis spatiantur. Horatius:

An tacitum syluas interreptare salubres.

Plinius ad Bebium: Scholasticis porrò dominis, ut hic est, sufficit abūde tantum soli, ut releuare caput, reficere oculos, reptare per limitem, unam semitam terere, omnesq; uiticulas suas nosse, & numerare arbusculas possint. Idem: Frequentior currentibus, quàm reptantibus lapsus est. Terentius in Adelphis:

Perreptaui usque omne oppidum, ad portam, ad lacum: quò non?

In eundem de Carpere. Cap. VI.

c Arpere inquit, pro attenuare, & aperire. Vergilius:

Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ.

Hoc

Hoc ne puellæ quidē ipsæ dicerent. Nam ut carpimus linum uirens ex humo, quū uellimus, ita puellæ sinistra manu de colo pensum trahentes, sensimq; uellentes carpunt. Et ut decerpimus rosam primis digitis, sic puellæ primis & ipsæ digitis decerpūt particulatim linum, lanam'ue. Iterum carpere, celeriter præterire. Vt Verg. -Et acri Carpere prata fuga. Et in eodem: Carpere mox gyrum incipiat. Quasi in primo non celeritas illa magis intelligatur per hoc, quod dixit, fuga, qui est celer cursus, quàm per illud carpere. Et in secundo significatur uelociter præterire. Aliud nanque est ire in gyrum, aliud præterire, quod de equo, & sessore utrunque poëticæ dictum est.

In eundem de Accipere. Cap. VII.

Ccipere pro pascere idem inquit. Terentius:

Accipit homo nemo melius prorsus, atque prolixius.

Et hunc imitatus Seruius in Vergilium:

Illos porticibus rex accipiebat in amplis.

Vrbanius profecto, & lautius loqui poterant. Pecora gregatim, altiliaq; dicuntur pasci, non homines. Nos enim quoties accipimur, siue excipimur in conuiuium, non ad saginam, sed ad iucunditatem illam, atq; apparatum inuitamur, ut minima pars cibis assignetur. Vnde cōuiuere dicimur eo tempore, non commessari, aut compotare, aut (quod deformius est) compascere, siue compasci. Siquidem Terentius de Thrasone, non tanquam de saginatore locutus est, sed tanquam de splendido apparatore conuiuiorum. Et Verg. Helenum, regem uult regiam quandam magnificentiam in exhibendo conuiuio declarasse, non solum (ut ita loquar) pastionem, & (ut dixi) saginam. Fateor tamen accipere, nonnunquam significare in domum suam, honoris, & amicitiæ gratia aliquem conuiuam capere: ita tamen, ut subintelligatur in conuiuium, ut acceptus sum à te laute, id est acceptus sum in conuiuium, uel tractatus. Nam frequenter in contrarium dici reperimus. Ego abs te miseris sum acceptus modis. Hoc apud Terentium, & apud Ciceronem. Ex quo illud laudatur Architæ, qui cum uillico factus esset iratior, quo te modo, inquit, accepissem, ni iratus essem?

In eundem de Graue. Cap. VIII.

Raue, inquit, significat grauidum. Vergilius:

-Donec regina sacerdos Marte grauis.

Circumlocutio fecit, ut intelligatur grauida. Nam si dicam regina, aut Helena est grauis, nemo prorsus intelligat, sed addam ex rege, aut ex marito, fortasse intelligatur esse grauida. Ita apud Vergil. Marte grauis, pro, semine Martis impleta.

Graue plenum. Vergilius:

Non insuetæ graueis tentabunt pabula fœtas.

Si accipit fœtas pro grauidas, superuacaneum est exponere graueis pro plenas. Per illud enim quòd prægnantes sunt, plenæ esse intelligũtur. Graues uero esse, per epitheton, quod appositum est, quippe grauidæ omnes graues, ut ipsa quoque uox indicat, nam à grauis fit grauidus. Sin accipit fœtas pro his, quæ pepererunt, ut puerperas mulieres, quæ proximis diebus matres sunt factæ, graues lacte dicemus, quasi onustas, non quasi plenas. Durum sit nanque appellare oues, ca pras ue lacte, sed ubera plena lacte, ut est apud eundem per translationem grauida.

-Et grauido superant uix ubere limen.

Quòd si quando reperiatur grauis pro plenus, hoc tamen in loco non ita accipitur. Hunc eundem quem ego protuli uersum, & ille affert, quasi de grauido, & non de graui sit quæstio: nec poëtæ modo, uerũ etiam oratores sic loquuntur, ut Quintilianus: Luctantur intra uiscera animæ, & uterum funeribus grauidum in os agunt. Sed ad graue reuertamur. Grauis, inquit, plenus. Vergilius:

Tum pietate grauem, ac meritis si forte uirum quem
Conspexere, silent.

Virum pium, & benemeritum, appellare plenum pietate, & plenum meritis quis audeat? Non ergo ita exponendum est, ut nec est utendũ. In quo paulo post meam sententiam ostendam. Graue inquit, grandæuum. Vergilius:

Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes.

At ego potius accipio grauis prudentia, & moribus, quomodo proxime grauis pietate, & meritis dicebatur. Multa præterea significata dat huic eidem nomini, quæ profecto forent infinita si ad illum modum, poëtarum omnium exponamus exempla. Quod longe abest, tum ab utilitate discentium, tum ab ipsa rei natura. Etenim graue suapte natura ponderosum significat, ut graue saxum, grauis sarcina, grauia arma, graue scutum, quod scilicet grauat nos in ferendo, & quod ægre, & cum molestia fertur. Inde per abusionem transferimus ad senectutem, ad morbum, ad laborem, ad dolorem: quia hi, qui molestiam ex senectute, morbo, cæterisq; sentiunt, quasi onere intolerabili premuntur, quod cupide uelut graue pondus à se uellent deponere. Neque ad solum ad molestias corporis translatio hæc fit, uerumetiam ad molestias animi, ut grauis contumelia, grauia iniuria, grauis mœror, grauis iactura, quæ animũ genere quodã ponderis premunt. Itaq; unus modus est, quæ corpori, aut aio molesta sunt, ea grauia appellare. Eoq; molestia à mole. i. à re magna,

gna,magniq; ponderis uocitata est. Alter modus est, quòd quemadmodum grauia saxa,& grandes trunci non facile loco mouentur,sed ad omnem temporis mutabilitatem hærent:ita homines constantes, ac præditi sapientia,merito per figuram graues nominantur, quòd nec precibus,nec minis,nec uanitate,nec promissis,ab æquo & iusto summouentur:ut hi faciunt,quos leues uocamus,qui in similitudinem pulueris & palearum ad omnem auram uentilātur. Sciamus tamen grauis tunc regere datiuum,quum est in priore significato,ut tu es grauis mihi. Quare non probe quidam legunt apud Ciceronem de officijs: Quod ætati tuæ esset aptissimum,& autoritati meæ grauissimum. Nā hoc grauissimum superuacuum est.Cæterum quid mirer,si in his,quæ sunt altioris intelligentiæ, fallitur,quum leuioribus,atque apertis hallucinetur Marcellus?

In eundem de Infitiator. Cap. IX.

Infitiatores,inquit,sunt falsi criminis obiectores,ut Cicer.de Oratore libro primo: Vt si ille infitiator probasset iudici ante petitam esse pecuniam,quàm esset cœpta deberi:hoc de reo dictum est à Cicerone,nec reo criminis, sed pecuniarum. Ille uero accipit non tantum pro accusatore, sed pro actore etiam,& accusatore falsi criminis. Vbi enim pecunia,& petitor nominantur,ibi nulla est criminatio. Infitiator igitur is significatur, q̄ negat se uel debere, quod actor petit,uel commisisse,quod accusator obijcit. Vnde status coniecturalis dicitur infitialis,in quo semper reus infitiatur, uel infitias it. Infitiari enim,& id,quod dixi,infitias ire,est uerbo negare. Nam negare est aliquando etiam facto,ut Vergilius:

Egregij forma, sed quem forma negarat
In patriam reditus.

Veto notum est aliud esse,quàm nego,& (ut breuiter signem) contrarium est illis impero,& iubeo. Non est autem huic nomini nisi accusatiuus casus,& unum uerbum eo,is,it. De infitias loquor, cui simile est suppetias,pro eo quod est auxilium:ut in duodecimo commentariorum Cæsaris: Et nuntiabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias uenire. Et in eodem: Suisq; rebus timens, elephantisq; XXX. relictis,suis finibus,oppidisq; suppetias profectus est. Et iterum in eodem: Atque suis fugientibus, suppetias ire contendit. Suetonius de Vespasiano: Legatum insuper Syriæ consularem suppetias ferentē, rapta aquila fugauerunt. Suppetias pro auxilium: Plautus in Epidico: Sed memento si quid sæuiunt, senes suppetias mihi cum sorore ferre. Idem in eodem, nominatiuo est usus: Auxilia mihi,& suppetiæ sunt domi.

In eundem de Incisim. Cap. X.

I Ncisim, inquit, quasi simul. Cic. in Oratore: Haec quidẽ duo binis pedibus incisim, deinde mẽbratim dicere solebas. Quid magis contrarium, quàm incisim, id est minutatim. & simul quod est coniunctim? quasi nesciamus, quid sint cola, commata, & periodi, de quibus Cicero pluribus in locis disputat, appellans ea incisionem, membrum, circuitum, siue ambitum, siue comprehensionem, siue continuationem, siue circunscriptionem. Cuius ultimi (quod multis nominibus Cicero uocat) duo genera Quintil. facit: priora autem sic diffinit: Incisum est sensus non expleto numero conclusus, plerisque pars membri: ut domus tibi deerat, at habebas: pecunia superabat, at egebas. Fiunt autem ex singulis uerbis incisa. Membrum est sensus numeris conclusus, sed à toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens.

In eundem de Candeo. Cap. XI.

Q Vid ergo? nihil'ne bene dixit Marcellus? imo uero aliquid, atque adeo multa, sed nunc bene dictis non est locus, tametsi in his, quae laudari queunt nonnihil interdum desidero, ut candet, ignitum est. M. Tullius de officijs: Candente carbone adurebat capillum. Candet, candidum est. Vergil. Aeneid. IIII.

Candentis uaccae media inter cornua fundit.

Sed hic (ut dixi) nonnihil desidero. Nam & excandescere hominem dicimus, quum uehementer irascitur. Praeterea ostendenda est passim causa, quamobrem unum uerbum plura significet, ut in hoc: Quum enim ignis obstantia exuperat, ac fumum uincit, candorem flammae concipit, uel quòd sol, quanto candidior, tanto ardẽtior, ita animus dũ ira concitatus est, inflammatus, incensus, & excandescens dicitur: uel quòd mare uentis confractum, et in morem aquae ebullientis in lebete, uel ipsa aqua lebetis ebulliens, spumas albentes ciet, ita animus simili perturbatione percitus, excandescere dicitur, ut tanta commotio mentis significetur, quanta est uel maris, uel aquae ad ignem iam albescẽtis, quod ex unius à Quintiliano expositi uocabuli patescet exẽplo. Vertex (inquit) est contorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur. Inde propter flexum capillorum, pars summa capitis: ex hoc: inquam in montibus eminentissimum recte dixeris, haec omnia uertices, proprie tamen unde initium duxit. Quare nemini debet mirum uideri, cur interdùm una uox plura significet.

In Seruium de Laetus. Cap. XII.

L Aetum Seruio placet multa significare, foecundum, pingue, grauidum, pulchrum, uiride, & multa alia. Id'q; apud Vergilium modo: quòd si alios quoque poëtas exposuisset, adhuc

alia multa significata adiecisset. Sed ipse rationem reddam, cur in uarios sensus abutamur, cum unum natura significet. Laetum id appellamus, quod aspectu gaudium promit. Nam gaudere, proprie est intrinsecus: Laetari extrinsecus. Recte igitur animata dicuntur laeta, quoties laetantur. Et quia natura sic comparatum est, ut quae bona corporis habitudine sunt, alacriora, quae uero debili, tristiora sint: eo fit, ut pinguia uocemus laeta, ut laetas oues, laetos greges, laeta armenta. Transferimus hoc ad similia, ad segetes, ad uites, ad oliueta, ad caeteras arbores. Vnde sicut ex illis superioribus domini percipiunt fructus, et quemadmodum illa, ita haec quoque qualia sint, declarat aspectus, appellanturq; laetae segetes, laetae uites, laeta oliueta, laeta arbusta, eo quidem magis, quòd multi uolunt haec animata esse. Vel laeta dicimus ab effectu, quòd nos laetos faciunt, ut locum tutũ, quia nos tutos efficit. Ideoq; non appellantur homines laeti ob faecunditatem, pinguedinem, pulchritudinem, grauitatem, & similia, sed tantum ea, quae in nostros usus cedunt, aut (si ita contingat in nostram delectationem) laetitiam nobis, uoluptatemq; parientia. Hanc igitur regulam tenentibus, hoc nomen et apud autores inuentum facile intelligetur, & multifariam sine ambiguitate in utendo suppeditabit.

In eundem de Accuso, & Incuso. Cap. XIII.

a Cusare (ut idem cum multis alijs uoluit) est maioris de minore: Incusare est minoris de maiore, uel paris de pari: quorum singularis inscitia uehemẽter est castiganda. Apud quẽ enim autorum obseruatio ista reperietur? Non'ne apud ueteres adulescentuli solebant probitatis simul, & eloquentiae laudem capessere ex magnorum uirorum accusatione? Atque (ut ait M. Fabius) crediti sunt etiam clari iuuenes obsidem reipublicae dare, malorum ciuium accusationem: quod significauit Cicero, quum dixit: Quam est illa misera, quàm dura seruitus, adulescentibus paulo loquacioribus seruiendum est. Nunquid Demosthenes, quum tutores suos adulescentulus in iudicium uocauit, aut Cicero, quum Verrem reum fecit praetorium uirum, ipse quaestorius non accusauit? maleq; locutus est, dicens, accusationem suam semper, nunquam incusationem. Et hoc quidem de accusando. Quid autem de incusando? Certe, si illud non est de maiore in minorem, neque hoc erit de minore in maiorem: & alioqui nullo unquam in iudicio auditum est nomen incusationis, quid porrò extra iudicium? Vergilius inquit:

Quem non incusaui amens hominum'ue, deûm'ue.

Dij quidem maiores Aenea sunt, homines uero Troiani duntaxat minores. At est apud Terentium pater ad filium loquens: Quid me in-

cusas Clitipho? Hoc enim isti exemplum ponunt. Cæterorum exēpla omittunt, quæ contra eos faciunt, quæ sunt infinita, ut Cæsar cōmentario primo: Hæc quum animaduertisset Cæsar, conuocato consilio, omniumq; ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus, uehementer eos icusauit. Sed (ne multis morer) accusare, est uel apud iudices, uel apud alium quemuis, etiam apud illum ipsum, quem accuses, significare, atque ostendere aliquem peccasse. Incusare uero, reprehēdere mores alterius, & plerunque cum querela, quòd ab illo iniuria sis affectus. Et ita apud Vergilium, Terentium, Cæsarem, cæterosq; autores accipiendum est.

In eundem de Barba, & Barbæ. Cap. XIIII.

b Arba, idem inquit, hominis est. Barbæ uero quadrupedum. Sed non est barba tantum hominum, neque barbæ tantum quadrupedum, quin & barba quadrupedum, & barbæ hominum utique multorum dicuntur. Horatius:

Vtq; lupi barbam uariæ cum dente columbæ,
Abdiderint furtim terræ.

Plinius lib. XXVIII. Rabiem hircorum si mulceatur barba, mitigari: eadem præcisa, non abire eos in alienum gregem. Nam illud Vergil. Stiriaq; impexis induruit horrida barbis:

magis de hominibus dictum est, quàm de hircis. Et illud:

Nec minus interea barbas, incanaq; menta
Cyniphei tondent hirci.

Ad multos hircos refertur, perinde ac si diceremus caudas, quum tamē singulæ singulis hircis sint, ita & barbæ. Sunt etiam & barbæ aliorum, quàm quadrupedum, ut Plinius in XXX. Quum Geminos trāsit sol cristis, & auribus, & unguibus gallinaceorum, si luna rasis barbis eorum.

In eundem de Nuntius, & Nuntium. Cap. XV.

n Vntius, inquit idem, est, qui nuntiat: quod autem nuntiatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur & masculino. Miror cur ita dixerit. Ego quidem nusquam hoc nuntium legi: at ne ipse quidem, ut opinor, quum Festus Pompeius uetustior eo autor, ita scribat: Nuntius & res ipsa, & nuntius dicitur.

In eundem de Arceo, Abigo, Abigeus, Abactor, Abigeatus. Cap. XVI.

a Rcere idem ait, esse prohibere. Sed mihi uidetur potius esse uetare, ne accedant hi, qui ueniunt. Iuno septem tantum annos arcuit Troianos ab Italia, quam ubi contigerunt, non arcebat ab ea amplius, sed in ea esse prohibebat. Transfertur (ut pleraq;) de corporeis

de corporeis ad incorporea. Cicer. in Paradoxis: Quæ uis enim est, quæ magis arceat homines ab improbitate, quàm si senserint nullum in delictis esse discrimen? Contrarium huic uerbo est abigere, quod significat à loco fugare, atque expellere, ut abige muscas à facie mea scribētis, abige canes à popina tua, abige sturnos sonitu à uinea. Quin til. Ibo in littus miser, plāctibus aues abigam. De pecoribus uero idem quod de cæteris animalibus accipiendum est, quæ si nobis odiosa sunt, abigimus, id est expellimus, ut oues capras, asellos, ab hortis, à uinetis, à pratis. Quod si ita non sit, sed furto tollimus, utique gregatim abigere aliud significat, id est furto tollere, aut etiam latrocinio, ut apud eundem, Adhuc spolia transeuntium, & abacti pecorum greges sub hoc titulo defendebantur. Vnde abactores uocantur pecuariorum animalium fures, latrunculi'ue. Hos quidem abigeos uocant. Vlpianus autem inquit: Abigei proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis, uel ex armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur, & abigendi studium quasi artem exercent, equos de armentis, uel oues de gregibus abducentes. Cæterum si quis ouem oberrantem, uel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius. Hic abigeum à non abigeo distinguit loco, non numero. Claudius numero, non loco, inquiens: Quantitas discernit furem ab abigeo. Nam qui unam suem surripuerit, ut fur coërcebitur: qui gregem, ut abigeus. Hic furē ab abigeo separat, ut superior fecit. Macer nō separat, quum ait: Abigeatus crimen publici iudicij non est, quia furtum magis est, sed quia plerunque abigei & ferro utuntur, si deprehendantur, ideo grauiter puniri eorum admissum solet. Quomodo autem hi iurisconsulti inter se conueniant, aut non conueniant, nihil ad hoc tempus. Hoc tantum dixerim, non modo fures, siue furtim aliqui solent abigere armenta, uel greges, sed etiam latrunculi, qui facta prædonum manu in alienū agrum incursionem exercentes, pecora etiam interdum abigunt, & abigeo nominari possunt. Præstare (quo uerbo sæpe & iurisconsulti, et oratores utuntur) est prohibere, ne alicui fiat aliquid incommodi, &, si non prohibuerint, satisfacere: ut uenditor debet præstare uitium rei, quam uendit, id est prohibere, atque efficere, ne emptor damni quid faciat, alioqui satisfacere. Neque illud in alterum modo, uerum etiam in nosipsos. Cicero in Tusculanis: Quum id, quod ab homine non potuerit præstari, euenerit, id est caueri, & prohiberi.

In eundem de Innocuus, & Innoxius. Cap. XVII.

Innocuus, inquit Seruius, est cui non nocetur. Innoxius, qui non nouit nocere. Vellem exempla recitasset, quibus ostenderet eam expositionem innocui ueram esse. Nanque illud

Vergilianum, quod eum impulit in hanc opinionem:
Donec rostra tenent, sic consedere carinæ
Omnes innocuæ.
Non est accipiendum, quòd subsederunt tales, ut eis nihil noceretur, sed uel more poëtico, quòd nihil peccauerunt, quasi innocentes homines. (Nocentes enim sunt quicunque ab honesto recedunt, etiam si nemini noceant) uel quòd non nocuerunt, neque sibiipsis, neque uectoribus, aut nautis.

In eundem de Instar. Cap. XVIII.

Instar montis equum diuina Palladis arte.
Instar, id est ad similitudinem, Seruius ait: Quid similitudinis equo ad montem? quòd si etiam similis esset, non tamen eum magnum potius, quàm paruum esse, quod Vergilius senserit, intelligeremus. Archimedes ille geometricus, globum ad similitudinem cœli fabricatus est, in quo effigies cœli aderat, magnitudo non aderat. Idem fit de tabula illa depicta ad similitudinem orbis terrarum, quã non ausim dicere depictam instar orbis terrarum. Neque alia multa huiusmodi: ut instar Antonij ambulas, instar patris scribis, instar languidi sedes: sed ad similitudinem, uel in similitudinem, uel in modum, uel in morem, uel tanquam, & similia. Instar potius significat ad æquiparationem, uel ad mensuram, ut apud Vergilium:
Argolici clypei, aut Phœbææ lampadis instar.
Cicero: Hexametrorum instar uersuum. Nam illud apud eosdem: Instar mortis ducunt, & fulminis instar: significat æquiparationem doloris in morte, & impetus ex fulmine. Quòd si quando reperiatur proxime accedere ad significationem similitudinis, admoniti sumus, ut nimiam utendi licentiam deuitemus. Nam ego sic auderem uix uti, ut Seruij familiarissimus Macrobius cum sæpe aliàs, tum statim in proœmio Saturnaliũm ita inquiẽs: Vt, quæ indistincte, atque promiscue ad subsidium memoriæ annotaueramus, in ordinem instar membrorum cohærentia conuenirent.

In eundem de Passim, Vbique, & Vsquam. Cap. XIX.

Passim, inquit, significat ubique. Mihi autem aliud uidetur ubique, quàm passim. Nanque in prato ubique est herba, nõ passim. Contra, grex passim pascit, potius quàm ubique. Quippe aliquid interualli est inter pecudẽ, et pecudẽ: non ita inter herbam, & herbam. Est autem passim, quasi passũ distante, uel sparsim, quemadmodum dicimus passis manibus, & passis crinibus. Quod accipi solet etiam pro crebro, dum de rebus mentis loquimur. Lactantius tamen pro ubique accipit, quum inquit: Creditur ei passim tanquã

cognitæ ueritati. Neque solum pro ubique, sed etiã (quod usitatius est) pro undique. Cumq; is numerus, condendæ urbi parum idoneus esse uideretur, constituit Asylum: eo passim confugerunt ex finitimis locis pessimi quiq; sine ullo conditionis discrimine. Usquam, duo hæc potius significat, in loco simul, & ad locum, ut Terentius in Eunucho: Occĩdi, neque uirgo est usquam. Cicero in Philippicis: Nec uero usquam discedebant.

De aduerbijs in im exeuntibus. Cap. XX.

Ddamus de quibusdam aduerbijs in im uocem exeuntibus. Priuatim nihil differt à priuate, si priuate dicere liceret: nihil separatim à separate, si hoc reperiatur: nihil properatim, à properanter: nihil dissimulatim à dissimulanter. Ubertim, idem est, quod copiose. Affatim, quod abunde. Raptim, quod festinãter. Cursim, quod currendo. Tamen aliud est generatim, quàm generaliter. Hoc enĩ significat omnia simul, quæ sub genere sunt, amplectendo: illud uero per singula genera, seu magis per singulas species. Siquidem species genera uocamus: ut quot sunt genera arborũ, uitium, potius, quàm quot sunt species. Vergil. -Gratiatim discite cultus.

Varro Non in uolucribus generatim seruatur analogia. Non ex aquilis aquilæ, neque ex turdis procreantur turdi. Sic ex reliquis sui quisque generis. An aliter hoc fit, quàm in aëre, quàm in aqua? non hic conchæ inter se generatim innumerabili numero similes. Eodem modo, ut generatim per singula genera dicimus, ita summatim per singulas summas: aliquando dicimus summatim, & generatim, non per singulas summas, generaq;, sed per unam, unum'ue, ut dicam de hac re summatim. Cicero de Oratore lib. II. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæritur, hoc modo: expetendá ne esset eloquentia? expetendi'ue honores? Cæterum quomodo differat ab illis ad summam, in summa, postea reddam. Viritim, per singula capita uirorum, ut Gracchus diuidebat uiritim sex modios frumenti. Tamen de uno aliquando dicimus, ut apud Curtium: Si quis uiritim dimicare uellet, prouocauit. Nominatim, per nomina singulorum, ut assignati sunt coniurati nominatim custodi carceris. Et de uno etiam, ut tenens cruentum pugionem Brutus, nominatim Ciceronem inclamauit. Membratim, per membra. Cæsim, per incisiones gladij. Punctim, per punctiones, infixionesq; gladij, siue incidendo, & pungendo. Strictim, stringendo singula, uel certum aliquid. Carptim, hinc & hinc decerpendo, non ipsam seriem sequendo. Tractim, trahendo, non interrumpendo seriem. Cateruatim, gregatim, turmatim, manipulatim, per diuersas cateruas, diuersos greges, diuersas turmas, diuersos manipulos.

Domesticatim, uicatim, regionatim, oppidatim, municipatim, prouinciatim, per uarias domos, uarios uicos, uarias urbis Romæ regiones, uariaq; oppida, uaria municipia, uarias prouincias. Venio nunc ad id, quod promiseram. In summa, et ad summam, magis modo utendi differunt à summatim, quàm significato. Quintilianus in corpore proiecto: In summa non recedo. Fas est mihi etiam inuitis parentibus pie facere. Cicero de Offic. Ad summam (ne agam de singulis) communem totius generis humani societatem, congregationem, & conciliationem colere, tueri, conseruare debemus. Differt autem Ad summã, & Ad summum, quòd secundum ad numerum refertur, ut idem Cicero pro Milone: Vnus, aut ad summum duo, inuenti sunt, qui Milonis causam nõ probarent, id est non plures, quàm unus, aut duo ex omnibus. Idẽ ad L. Mesinum: Noli enim existimare mihi non solitudinem iucundiorẽ, esse, qua tamen ipsa uti non licet, quàm sermones eorum, qui frequẽtant domum meam, excepto uno, aut ad summum altero: hoc est excepto uno, aut (ut multum) duobus. Quintilianus in sensu priore solet uti tali genere dicendi per aduerbium, semel. Denique ut semel finiam, sic ferè componendum, quo modo pronunciandum erit. Et alibi: Et ut semel omnia complectar. Et iterum: Et ut semel, quod est potissimum, dicam, secretum in dictando perit, id est ut in summa dicam. Cuius rei causa est ipsum illud semel, quod significat una uice pro omnibus, ita ut postea non oporteat quid addi. Ideoq; solet accipi pro immutabiliter, & irreuocabiliter. Quod enim semel tantum fit, id non habet regressum, ut iterum fiat. Idem in Mathematico: Quid hæc fulgentiũ siderum ueneranda facies, quòd quædam uelut infixa, ac cohærentia perpetua, semelq; capta sede colluceant, alia toto sparsa cælo uagos cursus certis emetiuntur erroribus? Vergilius:

-Qui, ne quid tale uideret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.

Ouidius: -Nulla reparabilis arte
Læsa pudicitia est, deperit illa semel.

Lucanus:
-Dixitq; semel nascentibus autor,
Quicquid scire licet.

Semel, inquit, ut nullum postea uerbum addat. In eundem sensum idem Quintil accepit Breuiter, ut in Geminis languentibus: Breuiter tamen longæ crudelitatis explicanda saeuitia est, ex omnibus, quæ pertulit, leuissimum fuit, quòd occisus est. Plinius maior: A reliqua uero Gallia latere septentrionali, montibus Gebenna, & Iura, agrorum cultu, uirorum, morumq; dignatione, amplitudine opum, nulli prouinciarum postferenda, breuiterq; Italia uerius, quàm prouincia. Et iterum de Luscinia, quæ uulgo dicitur philomela:

lomela: Nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc uariatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur reuocato, infuscatur ex inopinato: interdum & secum ipse murmurat: plenus, grauis, acutus, creber, extentus, ubi uisum est, uibrãs, summus, medius, imus. Breuiterq; omnia tum paruulis in faucibus, quæ tot exquisitis tibiarum tormentis ars hominum excogitauit.

In eundem de Tandem, Demum, & Denique. Cap. XXI.

Tandem idem ait, poni non necessitatis, sed ornatus causa, ut in illo Vergilij:

Sed uos qui tandem: quibus aut uenistis ab oris?

Nec cuius ornatus, aut quare sit ornatus, explicat. Idem sentit Priscianus, dicens: Tandem non solum pro aduerbio temporali, sed etiam pro coniũctione expletiua inuenitur, ut Cicero inuectiuarum libro primo: Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? Mihi quidem nullum ornamentum uidetur esse in superuacuis, & nihil agentibus uerbis. Quãquam apud Græcos dictiones nonnullæ sunt, quæ aut numerum, aut sonum implent: quod in hac dictione non est, quæ habet potius urgens quiddam, & accelerans, eóq; ferè per interrogationem, quæ exempla uulgo sunt plurima: ut Cicero in Catilinam, cuius oratio sic incipit: Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? Quo exemplo usus est Priscianus. Quidam tamen inter primos huius ætatis docti, solent citra interrogationem hoc aduerbio uti, non tam autoritatem sequentes eiusdem Vergilij, & in eodem loco:

Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas iter. Et Horatij, qui ait:
Quamuis Sæua satis per te tibi consulis, & scis
Quo tandem pacto deceat maioribus uti,
Disce docendus adhuc.

quàm Ciceronis in Catone maiore dicentis: Qua tandem spe sibi tam audacter obsisteret, respondit, senectute. Et pro Roscio: Quum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset in eo. Nonnullisq; alijs in locis. Sed tamen utrunque interrogationem habet, & eam directam latenter ad secundam personam. Nam hic, qui loquitur, uerba alterius refert. Siquidem Pisistratus à Solone sic quæsiuit: Qua tandem spe mihi tã audacter obsistis? Et Fimbria ab illo (quisquis fuit) sic petiuit: Quid tandem in eo accusaturus es? Neque uero legem illius dictionis scribo, sed usum frequẽtissimum trado. Sine interrogatione autem quid significat, nemo ignorat, ut Verglius:

Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.

Eiusdem significationis sunt demum, & denique, ut notum est. ut idem Vergil.

Tunc demum optata gemina super arbore sidunt. Cicero:

Quum excessisset è uita, tum denique uiueret. Sed plerunque quum sint multa enumerata, tum subiungimus denique, significantes hoc ultimum esse omnium, ut idem Vergilius:

O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas,
Nil nostri miserere, mori me denique cogis.

Et Cicero: Quum sibi non multitudinem militum, non idoneos Imperatores, non pecuniam sibi praesto esse uiderent, non denique ullam rē, quae pertineat ad bellum administrandum. Demum solet accipi pro solum, siue pro omnino; praecipueq; iunctum cum is, & cum ita. Cicero in Sallustium: Ea demum magna uoluptas est Crispe Sallusti: aequalē, ac parem uerbis uitam agere. Marcus Fabius: Illud ingeniorum uelut praecox genus, non temere unquam peruenit ad frugem. Hi sunt, qui parua facile faciunt, & audacia prouecti, quicquid illi possunt, statim ostendunt. Possunt autem id demum, quod in proximo est, uerba continuant, haec uultu interrito nulla tardati uerecundia proferunt. Et iterum: Tum illa quoque ex causa, quòd mentem tantae rei intentam uacare omnibus alijs, etiam culpa carentibus curis oportet: Ita enim demum libera, ac tota nulla distringente, atque aliò ducente causa, spectabit id solum ad quod accingitur. Et alibi: Iacebat haec insomnus, inquieta quum diceret, iam statim apparebit, iam statim ueniet, nunquā tamen tardius uenit. Miseram me fili, proxima nocte iam uceneras. Ecce iam medios sidera tenent cursus, indignor, irascor. Ita mihi demum satisfacies, si apud patrem fuisti. Ideo autem dixit solum, siue omnino, quod Plinius uidetur accipere pro omnino de hirundine, dicens: Ea demum sola auium, non nisi uolatu depascitur. Quidam uolunt ab is, & demum, componi idem. Ouidius pro demum, posuit denique, libro tertio sine titulo:

Si qua metu dempto casta est, ea denique casta est.

In Macrobium de Stella, & Sidus. Cap. XXII.

STella, & sidus differunt, si Macrobio credimus, ita scribenti: Nunc uideamus, quae sint duo haec nomina, quorum pariter meminit, quum dicit: Quae sidera, et stellas uocatis. Neque enim hic res una gemina appellatione monstratur, ut ensis, gladius: sed sunt stellae quidem singulares, ut erraticae quinque, & caeterae, quae non admixtae alijs, solae feruntur. Sidera uero, quae in aliquod signum stellarum plurium compositae feruntur, ut aries, taurus, Andromeda, Perseus, uel corona, & quaecunque uariarum genera formarum in

rum in cœlum recepta creduntur. Sic et apud Græcos aster, & astrō diuersa significant. Et aster stella una, astron signum stellis coactum, nos sidus uocamus. Hæc differentia (Macrobij pace) nusquam reperitur, ut apud eundem Ciceronem de Vniuersitate: Itaque nesciunt hos siderum errores. Et iterum: Toto igitur orbe constituto sideribus, parem numerum distribuit animorum, & singulos adiunxit ad singula. Et libro secundo, de natura deorum: Nam quum duo sint genera siderū, quorum alterum spatijs immutabilibus ab ortu ad occasum commeās, nullum cursus sui uestigium inflectit. Alterum autem continuans conuersiones duas eisdem spatijs, cursibusq; conficiat. Quintilianus in Mathematico: Quid hæc fulgentium siderum ueneranda facies? quod quædam uelut infixa ac cohærentia perpetua, semelq; capta sede collucent, alia toto sparsa cœlo uagos cursus certis emetiuntur erroribus. Quod non sensisse Ciceronem (ut Macrobius uult) documēto est, quòd non præposuit stellas: Debet enim species generi, pars toti præponi, ut, dicam de prudentia, & de uirtute huius: dicam de facie Helenæ, & eiusdem pulchritudine, non autem è diuerso. Fateor tamen nunquam stellam Arietem dici, Taurum, Andromedam, Perseum, sed sidus. Et hinc est, quod dicimus hybernum sidus. Et illud Quintiliani: Nos grauebhuius anni sidus afflauit.

In Aulum Gellium de Resciscο. Cap. XXIII.

Esciscere Aulus Gellius uult esse rem occultam, inopinatam, insperatamq; cognoscere. Miror de hoc solertissimo uerborū inuestigatore, atque censore, qui uocabulum hoc de facili difficile, de claro obscurum, de trito nouum, de exposito abstrusum fecerit, ne dicam falsò exposuerit. Nunquid si uideam hominem cœlo uolantem, ut fecisse Dædalus, Perseusq; fertur: aut aliquem è terra prodire, qualis Thages fuisse ab Hetruscis creditur: aut Satyrum aliquem semiuirum, semicaprumq;, quem se uidisse nonnulli scripsere: aut arcana quædam naturæ peruestigauero, dicam resciuisse? non opinor. Est igitur proprie resciscere, rem, postquam gesta est, scire, quā nesciebas, quum gereretur, præsertim ad te, tuos ue pertinentem, ut Terentius in Adelphis: Hem tibi, resciuit omnem rem, id nunc clamat scilicet.

In eundem de Deprecor. Cap. XXIIII.

Eprecor supplicium, idem Aulus Gellius ait dictum esse, quasi detestor, uel execror, uel depello, uel abominor. Ego autem ita dici puto deprecor, ut & imprecor. Precor tibi bonū, precor tibi malum: sic deprecor liberationem, & deprecor pœnam: illam, ut potiar, hanc, ut uitem. Ouidius libro primo de Ponto:

Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem,
Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.

Deprecor dixit, quasi precor mortem non dari mihi in hac terra. Nec mirum id fieri in deprecor, quum fiat in magis usitatis, ut in defendo. Siquidem dicimus defende me, quod ferè dicitur, & nonnunquam defendo ictus, ut Cicero de Senectute: Vestitaq; pampinis, nec modico tepore calet, & nimios solis defendit ardores. Cum præsertim mos Romanis sit etiam mala precandi, ne ueniant. Vnde templa Timori, Pallori, Febri, alijsq; similibus fuere dedicata, & ijs (ut ita dicam) numinibus fiebant sacra: quod etiam Vergilius probat:

Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Neque solum deprecari est uoce, sed etiam per ea, quæ instar uocis, obtinere solent uultum, gestumq;. Etenim Bucephalam, qui præter unũ Alexandrum, omnem alium recusabat sessorem, non inepte dixeris deprecari alios sessores, præter regem. Denique deprecor magis significat, uel dicto, uel facto recuso, quàm illa, quæ Aulus Gellius attigit.

In Priscianum de Situs. Cap. XXV.

Situs (Priscianus inquit) dicitur pro negligentia, ut Vergl.

Sed te uicta situ, ueriq; effœta senectus.

Sed non ita est, potiusq; sordes illa, & illuuies, qualis nascitur intra opaca domus, quæ diu non repurgatur: unde inquit M. Fab. Excitanda mens, & attollenda semper est, quæ in huiusmodi secretis aut languescit, & quendam uelut in opaco situm ducit, aut contra tumescit inani persuasione. Huiusmodi igitur quidam situs sedet in uultu, capite totoq; corpore uetularum, & habitu, præsertim inopum, qualem illum Vergilius intelligit, & Lucanus de malefica anu ait:

Fœda situ macies.

Quod etiam pædorem possumus appellare, ut idem Lucanus:

Longusq; in carcere pædor.

Et Cicero in Tusculanis: Pædores muliebres. Et iterum:

Barba pædore horrida.

Miror Priscianum hoc in loco a diffinitione Seruij desciuisse, qui hoc uocabulum proprie diffiniuit, inquiens: Situs proprie est lanugo quædam ex humore procreata. Fit autem in locis carentibus sole. Situs uero pro loci qualitate manifestum est, ut de situ Messanæ, & de situ Syracusarum, & similium.

In eundem de Docilis, & Docibilis. Cap. XXVI.

Docilis, idem inquit, est, qui facile docetur. Docibilis est, qui facile discitur, quomodo penetralis est, qui in intimis est partibus. Penetrabilis, qui facile penetratur. Nõ occurrit ubi nam

legerim

legerim docibilis. Est.n.consuetum magis perceptibilis, nisi magis apud ecclesiasticos, atq; in alium sensum: Et erunt docibiles Dei, dictum est quasi dociles. Nam Cyprianus super illud Pauli, Episcopum non litigiosum, non contentiosum, sed mitem, & docibilem esse debere, ait: Docibilis autem ille est, qui est ad discendam patientiam lenis, & mitis. Hoc (ut ego sentio) idem est, quod docilis. Ratio tamen postulat, ut id significet, quod ait Priscianus, eò quidem magis, quòd habemus in eodẽ sensu docilis, ut superuacuũ fuerit duas uoces adeo confines uni significationi dare, nisi dicimus simile hoc esse illis aequale, & aequabile, de quibus dixi alio uolumine. Insuper sensibile, & sensile. Lucretius:

Ex insensibili ne credas sensile nasci.

Haec duo pro eodem accepit, Exitiale, & exitiabile. Verg. in VI.

Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacenae,
His mersere Malis. Ouidius sexto Metamorphoseos:
Dum'q; manu tentat trahere exitiabile ferrum.

Rationale, et rationabile. Quint. in II. Sed quia carent sermone, quae id faciant, muta, atq; irrationabilia uocantur. Porrò penetralis (quantùm mea fert opinio) non reperitur, sed penetrale, substantiuum'q; est, non adiectiuum. Penetrabilis adiectiuum, qui facile penetrat, ut apud Vergilium, penetrabile telum, & penetrabile frigus. Tum qui facile penetratur, ut apud Liu. lib. XLVI. Et in asperis locis silex saepe impenetrabilis ferro occurrebat. Seruius quod penetrat, inquit, penetrale dicitur: quod autem penetratur, penetrabile. In quorum priore dissentio, cum non sit neque adiectiuum (ut ipse uult, exponens penetrabile frigus, pro penetrale frigus) neque significationis actiuae. Denique (ut ad docilis reuertar) docilimus mea sententia faciet potius, quàm docilissimus, qualia sunt facilis, gracilis, agilis, similis, humilis.

In eundem de Numen, & Nutus. Cap. XXVII.

Numen, idem inquit, est Dei nutus. Ante hũc Varro dixerat, numen dicunt esse imperium dictum à nutu. Vter horum commodius diffiniuit? Certe numen est imperium, potestas'q; Dei: non autem nutus neque imperium cuiuslibet. Sed Varronem de imperio Dei suspicor intellixisse.

In eundem de Necatus, & Nectus. Cap. XXVIII.

Necatus, idem inquit, proprie ferro. Nectus uero, alia ui peremptus dicitur. Sed ego sentio generalem significationem necatus, specialem uero nectus esse. Cic. in Rhetoricis, & libris ad Herenn. & alibi saepe ait. Veneno necatus. Quint. in IIII. Hinc adulter loris caesus est, fame necatus. Nec unquam nectus dicatur sine certo genere mortis, ut enectus siti Tantalus: nec tam mortuus, quàm

propemodum mortuus, sicut exanimatus pro eo, qui similis est mortuo, ut fame, siti enecti: quae plurima sunt exempla.

De Nae, & Ne. Cap. XXIX.

N Ae pro ualde idem dixit, nec tamen solus. Terentius in Andria: Nae illa illum haud nouit. Mihi uidetur idē apud nos significare, quod apud Graecos, scribiq; cum diphthongo debere ναὶ, quod est certe, ut apud eundem: Faciunt nae intelligendo ut nihil intelligant. Quasi dicat, faciunt profecto. Haec apud Ciceronem dictio frequens est, ut de Oratore lib. III. Nae ille aut sanè quemadmodum uerba struat, et illuminet, à magistris istis requiret. Apud Quintilianum, caeterosq; illius aeui rarissima. Ne componitur cum queo, cum scio, cum uolo. Frequentius tamen sine compositione, apposita negatione reperimus illud primum, quàm duo sequentia. Adeo ut barbarū putet Cicero dicere, non scio, et non uolo, licet nonnunquam apud ipsum quoque reperiatur. Ideo frequētissime legimus, haud scio, haud uelim. Idem Priscianus ait, à potius fieri potissime, quod ego nunquam legi, sed potissimum.

In Donatum de Valeo. Cap. XXX.

U Aleant, qui inter nos dissidium uolunt. Donatus, Seruius, et quidā alij sic exponunt: Pereant, qui hoc nobis uolunt. Quae uox, & oratio aliena fuerat ab ingenio Pamphili pio, & probo. Cicero: Si Deus talis est, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, ualeat. Quid enim propitius est numine? Nunquid eò irreligionis, atque eò impudentiae Cicero uenerat, ut Deo exitium precaretur? Absit, Lactantij quoque testimonio, qui de his ipsis Ciceronis uerbis ait: Quid enim contemptius potuit dici in Deū? Valeat, inquit, id est abeat, & recedat, quando prodesse nulli potest. Vides, ut Lactantium uult Ciceronem contumeliosum fuisse in Deum, non tamen exposuerit ualeat, pro pereat, sed abeat, & recedat. Quanquā (ut mihi uidetur) non significatur, per ualeat, quòd abeat ille à nobis, sed quòd nos ab illo, uale dicentes. Enimuero uale, salutatio est recedentis, ut salue, & aue uenientis. Quum ergo est uerbum salutantis, potest accipi pro mala precatione atque salutatione. Est autem salutare & aduenientis, & abeuntis. Vergil. in IX.

Hanc ego nunc ignaram huius quodcunque pericli est,
Inq; salutatam linquo.

Ideoq; nonnunquam reperimus salue etiam in discessu, ut in calce epistolarum Ciceronis ad Tyronem? Vale mi Tyro, uale, uale, & salue. Et iterum: Etiam atque etiam noster Tyro uale: Medico, Curio, Lisoni de te scripsi diligentissime. Vale Salue. Vergil. in XI. -Salue aeternum mihi maxime Palla,

Aeternumq;

Aeternumq; uale. Nec mirum, si in fine loquendi reperiamus salue, quum etiam ille, qui aditur, & salutatur, dicat salue, quemadmodum qui abit, & qui alterum à se dimittit, dicat uale. Quod etiã Graeci faciunt, ut Homerus pro Iliados:

Χαίρετε κήρυκες Διὸς ἄγγελοι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Neque est apud Latinos aliud uerbum, quo adeunti nos respondeamus, quam salue: nisi more iam uulgari magis, quam probato dicamus, bene ueneritis. Idem uerbum apud eundẽ, pro uale. XXII. Iliad.

Χαῖρέ μοι ὦ Πάτροκλε καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισι,

Cicero ad Atticum indicatiuo huius uerbi usus est, dicens: Et saluebis à meo Cicerone. Plautus in Truculento in prima positione utitur: Salue, satis est mihi tuae salutis, nihil moror, non salueo. Martialis etiam dixit, ualebis:

Quum pinguis mihi turtur erit, lactuca ualebis,
Et cocleas tibi habe, perdere nolo famem.

Caeterum (ut ad institutum redeam) qui ualeant, pro execratione acceperint, forsitan hoc argumento inducti sunt, quòd nonnunquam hoc uerbum languorem significat, ut idem de Oratore: Sicut medico diligenti priusquam conetur aegro adhibere medicinam, non solum morbi eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est. Vnde ualetudo pro languore frequentissime accipitur, & testes ualetudinarij nominantur. Idem ad Terentiam, & ad Tyronem: Valetudinem tuam cura diligenter: hoc est languorem, & infirmitatem. Alibi pro sanitate. Sed nunc ualetudini tribuamus aliquid. Frequenter tamen apponimus adiectiuum, uel faustum, uel infaustum, ad distinguendum statum corporis: siquidem indifferenter significat more sui primitiui. Dicimus enim, ut uales? quomodo ualuisti? qualiter ualet filius? Sic, qua ualetudine es? qua ualetudine est filius? Respondebis, infirma, aduersa, mala ualetudine: uel contra, bona, incolumi, optima.

In Varronem de Vas, & Obses. Cap. XXXI.

Vas, inquit Varro, appellatus est, qui pro altero uadimonium promittebat. Consuetudo erat quum reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alterum daret. Videtur Varro significare uadem eum esse, quem fideiussorem uocamus, & uadimonium fideiussionem. Nos hoc negare ita esse, qui possumus? cum Varro omnium consensu sit Romanorum eruditissimus, & linguae Latinae peritissimus? qui Latinas literas fecit, & latiniores, & literatiores. Quanquam multi sunt, qui eum quibusdam in locis reprehendant: quae facultas praecipue discipulis Quintiliani adesset, longe Varrone

doctioris, atque eloquentioris. Verum ego non ausim reprehendere, sed tantum affirmare, me non legisse (duntaxat quantum aut recordor, aut intelligo) uadem eum esse, qui uadimonium pro altero dat (si uadimonium significat fideiussionem) sed eum, qui sponsor est alterius in capitis periculo, siue idem supplicium subiturus, siue pecuniam soluturus, ut apud Quintilianum in Declamatione, quæ inscribitur, Amici uades. Et apud Ciceronem libro quinto Tusculanarum quæstionum de Pythagoreis amicis, quorum alteri quum tyrannus diem mortis dixisset, alter pro amico ad uisendam matrem ituro uas factus est. Et apud Titum Liuium de Cæsone capitis reo, ita dicentem: In uincula conijci uetant. Sisti reum, pecuniamq́; (nisi sistatur) populo promitti placere pronuntiant, summam pecuniæ quantum æquum esset promitti, ueniebat in dubium. Id ad senatum reijcitur. Reus (dum consulerentur patres) retentus in publico, uades dare placuit, qui unum uadem trium millium æris obligarunt: quot darentur permissum est tribunis: decem finierunt. Tot uadibus accusator uadatus est reum, Hic primus uades publicos dedit. Quod Festus quoque sentit, dicens: Vas sponsorem significat in re capitali. Vadimonium (quantum ego sentio) est sponsio ad certum diem sistendi se in iudicio, id est comparendi per se, uel per aduocatos, ut in oratione Ciceronis pro Quintio datur intelligi, ubi longa est altercatio de uadimonijs: altera parte dicente fuisse sibi uadimonia deserta, altera uero nequaquam à se illa fuisse facta. Et Quintil. de Legato frumentario, qui ad præstitutum diẽ uenerat, inquit: Nisi tamen ad uadimonium legate uenisses, non multorum dierum commeatum habebamus. Et hoc ipsum fortasse Varro sensit. Obses autem est, qui traditur imperio alterius, ea conditione, ut, si dator obsidis à fide recedat, recipienti sit ius in corpus, & uitam obsidis. Quod præcipue inter potentes commercium est, qui non habent superiores, ad quos pro iustitia prouocent.

In eundem de Decurio. Cap. XXXII.

Decuriones, inquit idem, primi singularum decuriarum dicti, quod probat Tẽpanius ille apud Titum Liuium, quod & ipse approbat Festus. Idemq́; ait: Decuriones appellãtur, qui denis equitibus præsunt. Est ergo dictus decurio à decem, & centurio à centum. Nam (ut ait Pædianus) decuriæ sunt nobiliorum, centuriæ inferiorum. Quidam uolunt (quorum est Fronto) decurionem præesse turmæ, quæ constat ex duobus, & triginta equitibus: neq; belli solum, sed domi quoque decurio dicitur, nomen quoddam præpositurae significans, ut Suetonius in Domitiani uita: Saturius decurio cubiculariorũ,

cubiculariorum, & hoc quidem apud Romanos. In municipijs autẽ (ut mihi quidem uidetur) idem est decurio, qui Romæ senator. Nam qui in senatu, & consilijs reipublicæ municipalis interesse poterant, decuriones erant. Cicero pro Sextio: Qua de causa & tum conuentus ille Capuæ huic P. Sextio apud me maximas gratias egit, & hoc tempore beneficium, fidemq; hominis testimonio declarant, periculum deprecantur suo decreto. Recita quæso P. Sexti, quid decreuerunt Capuæ decuriones? Quòd autem differant decurio Romanus, & decurio municipalis, ex epistola quadam Plinij Iunioris è primo libro declaratur, dicentis: Esse autem tibi centum millia nummûm censum satis indicat, quòd apud nos decurio es. Igitur ut te non decurione solum, uerumetiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equitis Romani facultates, trecenta millia nummûm. Non dicitur itaque decurio, aut quod decem præsit militibus (ut quidam uolunt) quem Græci δέκαρχον uocant, quum decurio sit maior equite, eques centurione, centurio decarcho, ut ex stipendiorum magnitudine datur in multis libris intelligi: aut in municipijs, qui decem equitibus præest, quum sit equite duntaxat Romano minor. An quia decem præsit equitibus municipalibus? aut hoc erit dicendum, aut Pomponij Iurisconsulti opinio sequenda, dicentis: Decuriones quidam dictos aiunt eò, quòd in initio, quum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, cõsilij publici gratia conscribi solita sit. Quare eum, quem nunc militem appellamus, aut falsa dignatione afficimus (nam etsi omnes qui militant milites sunt, miles tamen proprie, qui pedibus militat, dicitur, eques, qui equo) aut si uere, decurionem potius appellamus. Quidã horum temporum docti, equitem uocant, sed rectius decurionem uocarẽt. Nam eques est aut, qui Romæ ex ordine equestri est (quod non facit ad gloriam militarem) aut qui equo militat: cuius nulla dignatio est, quanquam iurisperiti multa ineptissime fabulantur de dignatione militum, quæ quidẽ uel nulla, uel communis est omnium siue pedestriũ, siue equestrium, qui militiam exercent. Nam de auro gestando, uel huiusmodi nugis, nullum uerbum est in iure ciuili. Sed hæc omittamus, quæ non sunt huiusmodi scriptionis, dum illud admonuerimus, Romanum decurionem, qui præest decem Romanis equitibus, longe præstare cæteris decurionibus, quibus etiam ipse eques Romanus præstat.

In Festum Pompeium, de Exemplum, & Exemplar. Cap. XXXIII.

Exemplum (inquit Festus) est, quod sequamur, aut uitemus. Exemplar, ex quo simile faciamus. Illud animo æstimatur, istud oculis conspicatur. Mihi autem (licet Festus scientissime

de exponendis uocabulis loquatur) aperienda tamen est magis horum nominum differentia. Nam et exemplum est, ex quo simile facimus, ut opera Homeri exemplum sunt poëmata scribere uolentibus. Quintil. lib. X. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici uocem docentium, pictores opera priorum: rustici probatum experimento culturam in exemplum intuentur. Et exemplar animo quoque æstimatur. Cicero libro quinto de Oratore: Illa oratio fuit mihi exemplar bene dicendi. Quintilianus in decimo: Cornelius autẽ Seuerus etiam si uersificator, quàm poëta melior, si tamen (ut est dictum) ad exemplar primi libri libellum Siculum præscripsisset, uendicaret sibi secundum locum. Horatius in Satyra inquit: Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi.

Idem Cicero pro Murena: Domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi, sed tamen naturæ similitudine illud à te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad unumquenque nostrum pertinere potuit. Ad imitandum uero tam mihi propositum exemplar illud est, quàm tibi. Itaque unum pro eodẽ pene exemplum, & exemplar posuit, & quidem eadem loco. Cæterum exemplum est ipsa res, quam imitamur, aut (si ita sors tulerit) deuitamus, in aliquo: ut in Catone. Cato autem ipse exemplar. Illud contentum, hoc continens. Quòd si dicamus, ad exemplar Catonis, aut ad exemplar Epicharmi, sic intelligimus, ad exemplar Catonis, quod est Cato: ad exemplar Epicharmi, quod est Epicharmus, siue opus Epicharmi, ut opus hominis pro ipso homine. Animam, corpusq́; filij destruis, quasi aliud illa sint à filio. Exemplum pro exẽplari. Est enim contentum pro continente, ut apud eundem: Fuit ille uir exemplum continentiæ: quomodo dicimus, ille uir fuit norma uiuendi: quum tamen non sit norma uiuendi uir, sed in uiro: ita nec ille exemplum continentiæ, sed in illo. Ideoq; exemplaria multa sunt, unius tamen exempli, ut redditæ sunt mihi binæ literæ tuæ eodem exemplo, id est eiusdem formæ: & duo, uel tria exemplaria Aeneidos, hoc est, multi codices eodem exemplo: & exemplar ab exemplari sumitur, non ab exẽplo. Nam exemplum incorporale est, exemplar plerunque corporale. Hinc Sallustius: Literas, quas sibi nomine Catilinæ redditas dicebat, earum exemplum infra scriptum est, hoc est earum forma infra scriptã est, melius quàm earum exemplar. Quòd forma sit exemplum, Paulus Iurisconsultus testatur: Si legatum certum petatur, nõ iubet prætor uerba testamenti edere, ideo fortasse, quia hæredes solẽt habere exẽplum testamenti, id est formam. Cicero ad Appium: Ex his literis, quarum ad me exemplum misisti. Et ad Ciceronem tum Plancus: Exemplar

plar eius chirographi Tito misi. Tum Asinius Pollio: Ex literis cognoscis, nam earum tibi exemplar misi. Hi de pagina scripta, quod corporale est, intelligunt: ille de sententia, quæ in pagina cōtinetur, uel potius ex pagina percipitur. Quòd si indistinctè his duobus libet uti, non sanè repugnabo: quum præsertim Ouidius dicat exempla plura unius rei, pro exemplaribus. Nam unius rei unum, atque idem exemplum est proprie (ut dixi) in diuersis licet exemplaribus. Loquens.n. de opere suo Metamorphoseos, libro primo de Tristibus ait:

Pluribus exemplis scripta fuisse reor.

Reperitur etiam exemplarium pro exemplari: Plinius lib. VI. Iubat hæc omisit in hoc tractatu, nisi exemplarium uitiosum est. Non de eo autem exemplo dixi, quod adhibetur rei aut probandæ, aut ornandæ causa, quæ significatio nota est omnibus. Vnde pars probationis uocatur ab exemplis, & in elocutione exemplum inter ornamenta numeratur.

In Boëtium de Persona. Cap. XXXIIII.

Persona est (inquit Boëtius) incommutabilis naturæ, indiuidua substantia: existimans se argumentatione collegisse, quare non sit qualitas, nec aliud prædicamentum ullum, sed substantia. Sed huic homini Romano ostendam, Romane loqui nescire. Persona nanque non est in Deo magis, quàm in bruto, sicut humanitas, sicut alia plura. Sed demus, ut in Deo etiam sit persona, quæro, quāobrem ea non sit qualitas, siue de homine loquimur siue de Deo? Nā in homine quidem persona significat qualitatem, qua alius ab alio differimus: tum in animo, tum in corpore, tum in extra positis, quæ à rhetoricis enumerantur in attributis personæ. Animi, ut quo studio se exerceat, medicinæ, an iuris ciuilis, an militiæ. Et qua mente: iracundus, an moderatus: auarus, an liberalis. Corporis: iuuenis, an senex: pulcher, an deformis: fortis, an imbecillis: mas an fœmina. Extra positorum: diues, an pauper: clarus, an obscurus: maritus, an cœlebs: parens liberorum, an orbus: & his similia. Ideoq; figuræ, & sigilla quædā, quæ rostris, aut alia corporis parte aquam fontanam emittunt, quia repræsentant uarios hominum uultus, & gestus, personæ dicuntur. Et histriones in scena personas accipiūt, aut quum seruum agunt, aut ancillam, aut matronam, aut meretricem, aut senem, aut adolescentē, aut patrem, aut matrem, aut filium, aut regem, aut militem, aut lenonem, aut parasitum, & mille huiusmodi, quæ non sunt singula in singulis, sed plurima: ueluti in me est perna humani, liberalis, timidi, iracundi, hebetis, somniculosi, literati, senilis, mariti, socri, generi, patris, filij, fratris, pulchri, fortis, diuitis, nobilis, et interdū contraria. Nā

ad fortissimum, pulcherrimum, ditissimum, non sum fortis, nec pulcher, nec diues, sed imbecillis, deformis, pauper. Alia itaque ad hunc persona sum, quàm ad eum, cui in his omnibus antecello. Et ad Priamum sum persona filij, ad Astyanacta persona patris. ad Andromacham persona uiri, ad Paridem persona fratris, ad Sarpedonem persona amici, ad Achillem persona inimici. Quo fit ut assit mihi multiplex persona, ac diuersa, sed una tantū substantia. In deo autem personam ponimus, uel quòd nullum aliud uocabulum quadrat, non natura, quo ueteres utebantur, nō substantia quo Graeci utuntur, uel quòd uere in Deo triplex est qualitas. Atqui hic mihi os comprimet Boëtius, neque uocem prodire permittet, dicens, qualitatem eam esse, quae possit etiam abesse praeter subiecti corruptionem. Hanc ego diffinitionem (ut graeculam, & ineptam) derideo. Dico lucem, uibrationem, calorem in sole esse qualitates, & hoc dico latine omnibus, qui unquam latine locuti sunt consentientibus: quanquam de hac re suo loco in nostro opere de dialectice disseruimus. Tales qualitates statuo in Deo, & has dico esse personas, quae ab eo abesse non possunt, & qualitatem significare, non substantiam (ut Boëtius uoluit) qui nos barbare loqui docuit. Hinc enim forsitan adductum uulgus, ut sic loquatur, tres personae me expectant, uideo duas personas, hic est bona persona: qui sermo antea fuit inauditus, & hodie nemo nisi imperitus omnino sic loquitur. Quāquam Boëtius ipse uiderit, quomodo persona est substantia. Sunt autem in Deo tres personae, nō tres substantias illi adesse intelligamus: praesertim quòd neque ulla uox meram substantiam significat, neque ulla res est mera substantia, ut in eodem nostro opere ostendimus.

In Iustinianum de Noxae dedere. Cap. XXXV.

Noxae dedere, Iustiniani pace, siue Trebelliani, & sociorum (Nam Iustinianus nec iura, nec forsitan latinas literas nouit) est poenae dare, siue tradere ob noxam, qua significatur culpa. Ille autem ait: Noxa est corpus, quod punitur: et in eodem loco: Corpus deditur noxae. Si noxa corpus est, quomodo corpus deditur noxae? Nunquid corpus deditur corpori, aut corpus sibi? Quanquam quid haec oratio ad significandum poenam faceret? Est autem haec poena seruorum, quos domini malunt ad poenam tradere, quàm praestare maleficium, quod illi admiserunt. Paulus ita diffinit: Noxales appellantur actiones, quae non ex contractu, sed ex noxa, atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur: quarum actionum ius, & potestas haec est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditione corporis, quod deliquerit, euitare litis aestimationem. Vlpianus quoque addit, ut corpus tradatur uiuum igni. Quintilianus in Gladiatore: Alebat

deuotum

deuotum corpus grauior omni fame sagina, & inter dedita noxae mā cipia contemptissimus Tyro gladiator, ut nouissime proderem calami tatis meae innocentiam, discebam quotidie scelus. Nam noxa etiam dā num significat, ut apud Ouid. lib. XV. Metamorphoseos:

Nocte nocent potae, sine noxa luce bibuntur.

Et Suetonium de Caesaris uita: Spurinamq; irridens, & ut falsum arguens, quod sine ulla sua noxa idus Martiae adessent. De brutis autem improprie dicitur, ea dedi noxae, ut de capra apud eundem Ouidium libro primo Fastorum:

Verba fides sequitur, noxae tibi deditus hostis
 Spargitur effuso cornua Bacche mero.

Seruius super illud Vergilij:

Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei:

Ait noxam pro noxia, id est culpa: quasi per se noxa non significet culpam, quam familiaris eius (ut opinor) Macrobius leuem culpam accipi uult. Atque (ut sibi crederemus) noxam non culpam esse, sed poenam, ait culpam noxiam dici, quasi noxiam saepius, quàm noxam in hac significatione reperiamus, quam dictionem nusquam reperimus. Quod dixi Iustinianū forsitan nec iura, nec literas latinas scisse, nemo miretur, tum quia semper in Graecia uixit, tum quia se dominum Iustinianum (ut ex numismate eius apparet) dici uoluit, ut quidā alij Caesares fecerunt, quod à uiro Romano est alienissimum, & character ipse literarum, figurarumq; illorum temporum numismatis gothicum magis redolet, quàm latinum.

In eundem de Testamentum. Cap. XXXVI.

Testamentum, idem inquit, ex eo appellatur, quòd testatio mē tis est. Quae diffinitio quorundam Iurisconsultorum fuit, quos si iuste A. Gellius coarguit, quanto ego iustius hunc arguere possum, qui explosam, atque derisam etymologiam inculcat? Nam cur à mente potius dicatur, quàm à mento, uel à menta? quia nihil ad hanc significationem mentum, menta'ue facit, inquies. Quid ergo mens ad armentum, ad salsamentum, ad ornamentum, ad condimentum, ad armamentum, ad pauimentum, ad caementum, ad calciamē tum, ad uestimentum, & huiusmodi infinita? Nec minus inepta uidetur mihi haec etymologia, quàm illa apud Donatum, apud Seruium, apud Isidorum: Oratio dicta est, quasi oris ratio. Quid aratio est? quid deuoratio? quid trituratio? quid operatio? quid mille huiusmodi? nunquid in his ratio est? an talia sunt, qualia caetera à supinis profecta, satio, potatio, messio, lectio? Quid non etiam sicut à supino ratio uenit, reor ratum ratio, sicut ab oratum oratio? Eo magis, quòd secun-

dã syllabã bis accipi uult, quasi dicitur oriratio,& non oratio. Non est ergo uera etymologia hæc. Neque à mente, neque à mento, neque à menta, sed potius hæc nomina assumunt tum syllabam, cum exirēt antea in men, ut: uestimen, calciamen, munimen, lenimen, nutrimen, spiramen, medicamen, uelamen, quibus adiecta tum, fit munimentum, lenimentum, nutrimentum, spiramentum, medicamentum, uestimentum, uelamentum, calciamentum: ita testamen addita syllaba tum, fit testamentum: quod si à mente descenderet testamentum, testamentia diceremus, quemadmodum dementia, & amentia. Nihil habet magis ridiculum hæc, de qua loquimur scientia, quàm etymologiam, in qua ipse quoque Varro & lusit, & lusus est.

In Donatum de Syncerum. Cap. XXXVII.

s Yncerum (Donatus inquit) quasi sine cera, mel simplex & purum, & sine fuco: imo cum cera potius. Syncerum à σὺν componitur non à sine, quæ nunquam compositionem admittit, quod ipsa etiã scriptio declarat, quæ y, habet, non, i. Est enim ex duobus Græcis compositum, ex σὺν & cera, quæ ab illis dicitur κηρὸς, uel à σύνακρος conuertimus. Quò magis uenusta, atque apta huius autoris etymologia est, indicatur etymologiam plerunque fallacem esse, quia significatio hæc non ita absoluta, & uera est. Quid uenustius atque aptius dici potest, quàm fidem ideo uocatam, quia fiat, quod dicitur? Quam etymologiam fallacem esse declarat, quòd hoc nomen, chordam instrumenti musici significat. Et tamen licet dicere syncerum, quasi cum cera mel, quod integrum est, & solidum, & nulla sui parte fraudatum: ut si diuidere fructum communium aluearioru cum socio uelim, partemq; tantum mellis assignem, nimirum non ago syncere, quòd sine cera mella dedi.

In Iurisconsultos de Mulier. Cap. XXXVIII.

m Vlieris appellatione (Caius inquit) etiam uirgo uiripotens continetur. Vlpianus autem quodã loco ita ait: Quòd si ego me uirginem emere putarem, quum esset mulier, emptio nõ ualebit. Hic mulierem appellat quæ uirgo non est. Ille etiam, quæ uirgo est. Et Vlpiani quidem locutio recta est Ciceronis testimonio, qui ob iurgantibus, quòd sexagenarius Popiliam uirginem duxisset, cras mulier erit, inquit. Sed Caÿ quoque diffinitio locum habet aliquando, ut si quis uidens decem fœminas, quarum aliqua uirgo sit, ætate tamen, qua mulier esse possit, dicat, uidi decem mulieres. Quo modo etiam in Euangelio dicitur: Quid mihi, & tibi est mulier? Sed ex Græco sumptum est γυνὴ, uel θῆλυς, quo significatur, uel fœmina, uel mulier. Idē quoque Vlpianus inquit: Mulierem ita arctam, ut mulier fieri non possit,

possit, sanam non uideri constat. Eandem dixit & mulierem, et nō mulierem, primum pro ea, quæ est fœmina, secundum pro corrupta.

In eosdem de Munus, & Donum. Cap. XXXIX.

Munus (paulus inquit) tribus modis dicitur. Vno donum, & inde munera dici dari, mitti ue. Altero onus, quod quum remittitur, uacationem militiæ, munerisq́; præstat: inde immunitatem appellari. Tertio dicitur officium, unde munera militaria, & quosdam milites munificos uocari. Igitur municipes dici quòd munera ciuilia capiant. Idem alibi: Municipes intelligendi sunt & ij, qui in eodem municipio nati sunt. Vlpianus: Municipes quidem proprie appellantur muneris participes, recepti in ciuitatem, ut munera nobiscum facerent. Sed nunc abusiue municipes dicimus suæ cuiusque ciuitatis ciues, utputa Campanos, Puteolanos. Pomponius ita ait: Munus publicũ est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos, uniuersosq́; ciues, remq́; eorum imperio magistratus extra ordinem peruenit. Marcus autem sic: Munus proprie est, quod necessario subimus lege, more, imperio'ue eius, qui iubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate, aut iuris officio, sed spōte præstãtur, quæ si nō præstẽtur, nulla reprehensio est, et si præstentur, plerũq; laus est. Sed in hoc uentũ est, ut nō quodcũq; munus, idemq; donũ accipiatur. At quod donum fuerit, id recte munus accipiatur. Quomodo hi Iurisconsulti inter se conueniant, & an aliquid desit alicui horum, Accursius cum Bartholo, Baldoq; consultet, dumq; mihi (ut more ipsorum loquamur) ambo, tres ue respondeant, affirmentq́;, quod Marcus ait, donum esse speciem, munus uero genus. Idemq; contrariũ esse uerbis Vlpiani dicentis: Inter donum, & munus hoc interest, quod inter genus, & speciem. Nam genus esse donum, ideo Labeo ait à donando dictum: munus esse speciem, nam munus esse donum cum causa, ut puta natalium, nuptiarum. Hic meam non interpono sententiam, ne illos triumuiros doceam contra me respondere. Quòd si me utique sequi uoluerint, respōdeant neutrum uerum dicere. Nam neque genus, neque species in hæc duo nomina cadit, & nullum mihi uidetur donum sine causa esse.

In eosdem de Peculium. Cap. XL.

Peculium est, Pomponius inquit, nō id, cuius seruus seorsum à domino rationem habuit, sed quod dominus ipse separauit, suam à serui ratione discernens. Peculium Celso referēte, Labeo sic definit: Est quod seruus domini permissu separatum à rationibus dominicis habet, deducto inde, si quid domino debetur. Idem alio loco: Paterfamiliàs peculium habere non potest, quemadmodũ nec

seruus bona. Ex his uerbis apparet, nec dominum habere peculiū posse, & solum seruum habere. Idem Pomponius, & Celsus alibi aiūt: Vnde colligi possit, etiam non seruum, ac dominum habere peculium. Pomponius enim ita scribit: Castrense peculium est, quod à parentibus, & cognatis in militia degenti donatum est, uel quod ipse filius in militia acquisiuit, quod nisi militaret, acquisiturus non fuisset: nā quod erat sine militia acquisiturus, id peculium eius castrense non est. Celsus autem sic: Et audisse se rusticos senes ita dicentes. Pecuniam sine peculio fragilem esse. Peculium appellantes, quod præsidij causa reponeretur. A` quo non dissentit Vlpianus dicens: Peculiū dictum est quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum. Quid ergo inter has diffinitiones sequemur multiplices, & inter se propemodum contrarias? quum præsertim Festus ita scribat: Peculium seruorum est, à pecore dictum, sicut pecunia nobilium. Et Seruius Grammaticus: Peculium patrimonium (ita enim maiores dicebant) à pecoribus, in quibus constabat uniuersa eorum substantia. Vnde etiam pecunia dicta est à peculio, quod proprie tantum est seruorum, & peculiū dicimus (licet abusiue) pro patrimonio. Ipse uero tanquam arbiter honorarius hanc rē dijudicabo, & quidem breuiter. Peculium est quicquid labore nostro partum est, in quacunque persona, licet in seruis iura uelint dominorum accedere consensum. Et ita sensisse Vergilium sentio in ea parte, quam exponit Seruius:

Nec spes libertatis erat, nec cura peculi. Et Horatium:
Rem poteris seruare tuam: redit uncia, quid fit?
Semis, ad hæc animos ærugo, & cura peculi.

Et Ciceronem in Paradoxis: An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculij nullam conditionem recusant durissimæ seruitutis? Et illos quoque rusticos senes, de quibus Celsus meminit, pecuniam sine peculio fragilem esse, id est sine lucro industria parto. Nam cur habenti pecuniam maior spes præsidij collocetur in pusillo, quod reposuit, quàm in ipsa pecunia? quum præsertim peculium pars sit pecuniæ, aut quomodo præstare possit reposita illa pecunia, ne cætera dilabatur? Vel peculium est quicquid proprie alicuius est. A` peculio fit adiectiuum peculiaris pro re ad peculium pertinente, siue peculij propria. Sed in usu iam receptum est pro proprio, siue speciali. Quintil. lib. VIII. Quod commune est & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: ut Vrbem, Romam accipimus: & uenales nouitios, & Corinthia æra, quum sint urbes aliæ quoque, & uenalia multa, & tā aurum, & argentum, quàm æs Corinthium. Idem in II. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in quibus multi sunt iudices,

iudices, quod dicimus, quasi singulis iter inculcare peculiariter uelimus. Et in libro sexto: Paululum impendamus huic quoque peculiaris operæ. Peculatus, furtum rerum ad ipsam rempub. pertinentium, uel ad prouentus principis spectantium, sicut sacrilegium rerum sacrarū. Inde depeculor, quod quidam ad sacrilegium etiam transferunt.

In eosdem de Fundus, Ager, Villa, Prædium. Cap. XLI.

Fundus Vlpianus ita finit. Locus est non fundus, sed portio fundi aliqua. Fundus autem aliquid integrum est. Plerunque fundum sine uilla accipimus. Idē alibi: Ager est locus, qui sine uilla est. Modestinus uero sic: Quæstio est, fundus à possessione, uel agro, uel prædio quid distet. Fundus est omne, quicquid solo cōtinetur. Ager est species fundi, quæ ad usum hominis paratur. Possessio ab agro iuris proprietate distat. Quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nequit pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietas loci est. Nam & ager, & possessio huius appellationis species sunt. Florentinus: Fundi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur. Sed in usu urbana ædificia, ædes rusticæ, uilla dicuntur. Locus uero sine ædificio in urbe, Area: in rure autem, Ager appellatur. Idemq;: Ager cum ædificio fundus dicitur. Ecce diuersæ iurisc ōsultorum sententiæ cum in alijs, tum in hoc, quòd Vlpianus ait, plerunque fundum esse sine uilla, id est, sine ædificio. Florētinus autem agrum cum ædificio esse fundum. Modestinus obscure exponit, agrumq; diffiniens, cum neutro aliorum concordat, sed ridicule à possessione distinguit, ne dicam imperite loquens de possessione, quando significat qualitatem, non quando significat substantiam, perinde ac si quis dicat de uirtutibus, ac uitijs loquens. Prauum, & malum sic differunt. Prauum est, id quod non recta ratione, & uia fit. Praua enim appellantur, quæ non sunt recta, ut lignum prauum. Malum uero genus pomi est. Quid hoc foret dictu ineptius, ubi de qualitatibus, & actionibus agitur, digredi ad substantiam, quæ ad rem non pertineat? ita hic, quum de fundo, de agro, de prædio, de possessione disputat: non de ea significatione possessionis loquitur, qua proprietas intelligitur, sed qua actio possidendi, siue qua lites. Quòd si ita est, quid affinius habet possessio ad fundum, agrū, prædium, quàm ad nauem, equum, uestem? Harum nanq; rerum ita possessio est, ut illarum: sed non de huiusmodi possessione loquendum erat, quæ præsertim (ut ipse ait) non est species prædij, uel fundi. Prædium enim, fundus'ue proprietas est, quorum utrumlibet (si generale nomen est) ad possessionem, profecto non usus, sed proprietas dicenda. Modestino possessio fuit. Sed quid facias? ipse aliter possessionē dif-

finit. Quòd si quis dubitet, an possessio proprietas sit, accipiat præter ipsorum iurisconsultorum, etiam Ciceronis, & Quintil. testimonia, quorum alter in paradoxis ita scribit: Etenim si isti callidi æstimatores prata, & areas magni æstimant, quòd ei generi possessionum minime noceri potest. Non de usu uidelicet locutus est Cicer. cui certe noceri potest, sed de proprietate. Alter in sexto de Oratoria institutione: Patris eius dialogos dedit legendos, quorũ quum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tyburti sermonem habitum cõplecteretur, requirebant, ubi essent hæ possessiones. Omnes autem illas Brutus uendiderat. Nemo interrogat, ubi est usus prædiorum; sed ubi est proprietas. Nemoq; usum uendit, sed proprietatem, aut usumfructum. De prædio autem Vlpianus ita scribit: Prædia urbana omnia ædificia accipimus, non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed etiam si forte stabula, uel alia meritoria in uillis, & in uicis, uel si prætoris uoluptati tantũ deseruientia, quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortus quoque (si qui sunt in ædificijs constituti) dicendum est in urbanorum appellatione contineri. Planè si plurimi horti in reditu sunt, uinearij forte, uel olitorij magis, hæc non sunt urbana. Etiam de prædio, sicut de fundo iurisconsultorum controuersia est. Nec mirum, quum nemo non habeat suam de rebus quibusque, uerbisq; sententiã. Sed de posterioribus, qui ex operibus illorũ excerpserunt, miror, quòd hæc indiscussa reliquerunt. Id (ut ego, quod ad me attinet, faciam) ita sentio. Agrum continere fundum, non contineri à fundo, nihil prohibet eum cum uilla esse. Erant in agris senatores, & uixerunt multi nobilissimi philosophi in agris, nimirum non sine uilla, & habitatione. Differtq; ager ab aruo, quòd aruum semẽti datur. Sallustius: Quia Numidæ pabulo pecoris magis, quàm aruo student. Quintil. Pauper, & diues in agro uicini erant, iunctis hortulis. Et mox: Sed si ex omni parte diuitis circumiectus ager uix tenuem ad gressus meos semitam dat. Quid agimus inquam? undique uallo diuitiarum clausi sumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde uineta, hinc saltus. Fundus (ut dixi) minus quiddam est. Singula enim proprie prata, singulæ uineæ, singuli horti, singula olineta, pomeria, salicta, arbusta, pascua, nemora, loca aucupatoria, uenatoria piscatoria, siue uillam, atque ædificiũ, siue piscinam, atque aluearia, siue uiuaria habeant, siue non habeãt; singuli fundi sunt, & hoc quidem in agro. In urbe autem, siue oppido, siue uico, siue castello tantummodo prædium est, quicquid tale est, qualia hæc, quæ enumeraui. Nanq; eadem in agro etiam prædia sunt. Fundus enim species prædij est. Itaque fundus est possessio rustica. Prædium et rustica, & urbana duntaxat possessio, qualem descripsi.

Nam

Nam uidetur possessio etiam significare tabernas, hospitia, horrea in urbe. Cicero in Philipp. Possessiones uocabat & urbanas, & rusticas. Puto non tantum prædia, sed & cætera, quæ immobilia uulgo appellãtur. Addamus ad hæc aliquid de hoc fundum, quod an à fundo fundas, an potius fundo à fundum, siue à fundus ueniat, ambigi potest. Quidam fundus à funda dici uolũt. Cic. in quodam ioculari libello: Fundum Varro uocat, quem possit mittere funda,

Ni lapis exciderit, qua caua funda patet.

Nisi hæc sententia sit tam paruum illum fuisse fundum, ut funda prehendi, & in morem lapidis iaci posset. Fundum igitur est ima pars rei, proprie aliquid liquoris intra se continens, aut ad continendum facta, ut dolium, ut nauis, ut alueus, uel fluminis, uel lacus, uel stagni, uel maris. Nam fundum turris (ut quidam scripserunt) ipse non dicerem. Fundamentum (ut omnibus liquet) aliud est, quàm fundum; & tamen fundare magis ad fundamentum, quàm ad fundum pertinet. Fundamus enim domum, non nauem, aut dolium, ut Vergilius:

Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani fundabat Iapygis aruis.

Nam fundamentare non reperitur: nec fundare quidem est sanè frequens, nisi per translationem. Quintil. in Gladiatore: Hoc fundatam paternis, auitisq; opibus domum exhaurit. Est enim frequentius iacere fundamenta, etiam per translationem, ut idem libro primo: Nam inde & contemptus operis innascitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, & (quod est ubique perniciosissimum) præuenit uires fiducia. Et Cicero: In quo templo (quantum in me fuit) ieci fundamenta pacis. Sine translatione, Suetonius de uita Caij: In arce Capitolina nouæ domus fundamenta iecit. Cæterum hoc differunt fundare, & fundamenta iacere, quòd fundare est ualidis fundamentis fulcire: Fundamẽta iacere, quasi qualiacunque fundamenta facere, & quodãmodo dare rei principium. Neque uero, sicut reperitur fundus, & fundum, ita reperitur punctus, & punctum. Errantq; philosophi, quum punctus, & linea dicunt. Nam de punctum, quod est breuissimum tempus, nulla lis est, ut Terentius in Phormione: Tum temporis mihi punctum ad hanc rem est. Pro eo autem sensu, in quem utuntur philosophi, Cicero pro Plancio: Nam quod questus es, plures te testes habere de Velina, quàm quot in ea tribu puncta tuleris. Quidam momentum pro eodem significato accipiunt, cuius est punctum, tamen aliter est. Breue enim tempus significatur per illud, per hoc uero breuissimum. Horatius:

Quid enim? concurritur horæ Momento.

In eosdem de Nouali. Cap. XLII.

Oualis (inquit Paulus) est terra proscissa, quæ anno cessat,
n quæ à Græcis, ὁ καὶ ἡ νεὸς, καὶ τὸ νέωμα uocatur. In quo autoritatem Varronis secutus uidetur, dicentis: Ager restibilis, qui restituitur, ac reseritur quotannis: contra, qui intermittitur, à nouando noualis ager: et Plinij, qui ait: Nouale est, quod alternis annis seritur. Idem quoque sentire uidetur Festus Pompeius, qui dicit: Nouale ager, nouæ relictus sementi. Sunt, qui uolunt noualem esse aruum, tunc primum ad sementem proscissum, quorũ est Seruius, qui inquit: Dicimus & has nouales, & hæc noualia. Proprie nouales tunc primũ arua proscissa. Quod ita sensisse Vergiliũ palàm est, in illo uersu:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?

Ineptum erat deplorare agrum à barbaris possideri, quòd non esset restibilis, sed quòd anno interquieuisset. Deplorabat igitur agrum, in quo instruendo magnopere laborasset, & nouitate ipsa præter cæteros uberiorẽ datum iri in manus alienas, & barbaras, & impias. Quod etiam & sentit, & declarat in milite Mariano Quintilian. Mox ingentibus lacertis humum fodere, segnem futuris noualibus eruere syluam. Hieronymus etiam diffinit in hunc sensum, dicens: Nouale, est ager nunc primum proscissus. Sed Vergilius in sensum priorem accipit, quum inquit:

Alternis idem tonsas cessare nouales,
Et segnem patiere situ durescere campum.

Ideoq; Seruius alibi ait: Noualia, id est noua terra, quæ per singulos annos renouatur per semina.

In eosdem de Liber, & Volumen. Cap. XLIII.

I cui, Vlpianus inquit, centum libri sunt legati, centum uolu-
s mina ei dabimus, non centum, quæ quis ingenio suo metitus sit, quæ ad libri scripturam sufficerent, utputa quum haberet Homerum totum in uno uolumine, non quadragintaocto libros cõputabimus, sed hoc unum Homeri uolumen pro libro accipiẽdum est. Vlpianus Homeri opus nunc unum librum, nunc quadragintaocto libros nominat. Nec tamen ait librum duo significare, ipsum opus, & certam operis partem. Præterea opus, siue opera Homeri librum appellat, & uolumen, quorum utrunque inauditum est. Vergilij Aeneis, nõ liber est, sed duodecim libri. Georgica, nõ sunt item liber, sed libri quatuor. Bucolica, unus liber est, idemq; unum uolumẽ. Georgica, quatuor uolumina, Aeneis, duodecim. Ouidius:

Sunt mihi mutatæ ter quinque uolumina formæ.

Sed quid exemplis agimus, quum nusquam plura afferri possint?

At Vlpinus putat, etiã si omnia opera Didymi, quo nemo plura scripsit, in unum codicem conglutinarentur, ut unum tantum debere uolumen appellari, quod nemo nec posset euoluere, nec ferre uellet. Est enĩ uolumen à uolo, quòd in libris uoluntas apparet, uel (quod magis sequerer à uoluo, quod uoluitur, quales libros hodie Hebræi quosdã habent, qualesq; in ueteri, & nouo testamento lectitamus fuisse. Et Romani, qui in libris arborum, id est corticibus scribebant, quòd libellos illos, quò ferrent commodius, complicabant, uolumina forte appellauerunt. Itaque uolumina libellis similiora fuere, quàm libris. Quod ex eo quoque loco apparet, ubi Plinius de libris auunculi loquens, ait: Libri tres in sex uolumina propter amplitudinem diuisi, quasi dicat in sex minores libros, ut sint uolumina aliquanto minora, quàm libri. Quod etymologia quoque nonnihil probat, ut ostendi. Vnde adhuc durat uerbum euoluere libros, pro eo, quod est aperire libros, lectitandi gratia, quasi rem complicatam explicare, quemadmodum reuelare, est rem uelatam detegere. Nisi dicamus euolui libros propter numerũ paginarum. Accipitur autem nũc euoluere libros, siue auteres, pro eo, quod est lectitare. * Nec inficias eo, libros accipi pro codicibus: & in singulari librum pro quolibet magno codice, etiam si is contineat Iliada, & Odysseam: ut tenet rex manu librum: & is sit Homerus: nõ tamen recte dicas, tenet librum Homeri. *

In eosdem de Probrum, & Opprobrium, Exprobare, & Improbrare. Cap. XLIIII.

PRobrum, et opprobrium, Vlpianus inquit, idem est. Probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis improba: utputa furtum, adulterium natura turpe. Enimuero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. Nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incurrere. Vlpianus probrum accipit pro infamia tantum, qualis est ex furto, uel male gesta tutela, non pro flagitio, quod principale significatum est. Nam probrum idem est, quod dedecus: quod duo significat. Vnum, quod est crimen, ut Quintilianus statim in principio declamationis in milite Mariano inquit: Satis dedecoris, atque flagitij castra ceperunt. Alterũ, quod est ignominia, atque infamia, quod notum est. Similiter accipitur probrum pro crimine, ut idem libro primo: Iam si minor in eligendis custodum, & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur. Pro ignominia Liuius libro quinto: His freti occursant portis, ingerunt probra, ægre abstinent, qui castra oppugnent. Quæ duo nomina tanquam similia eodem loco Cicero coniunxit in Catone

Maiore: Mihi uero, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quæ cum probro priuato coniungeret imperij dedecus. Præterea ne simile quidem est sanè probrum pro opprobrio. Non enim latine dixisset Cicero: quæ cum opprobrio priuato coniungeret imperij dedecus: quemadmodum in Sallustium dixit. Itaq; timens, ne facinora eius clam nobis essent, quum omnibus matribus familias uestris opprobrio esset, confessus est nobis audientibus adulterium. Est autem opprobrium aliquando facto, sed frequentius uerbo. Nam Sallustius (ut uult Cicero) uel ex eo, quòd fœminis, quibuscum habuisse usum se, erat notum, uel quòd ipse illis uulgo impudicitiam obijciebat, opprobrio erat, Horatius:

Sic teneros animos aliena opprobria sæpe
Absterrent uitijs. Quintilianus:

Modo maledictis, opprobrijsq; uulgi, modo crebra riualium contentione pulsatus, abigi tamen, compesciq; non posse. Opprobrijs dixit, quasi exprobrationibus, atque conuitijs. Et alibi: Solebat indignatio uestrâ conuitia nostra ferre non posse. Et matronalis indignatio dicere uidebatur, non paras erga me marite uerbis. Nullam habet nostri tuus sermo reuerentiam, facile prorumpis in opprobria, facile quodlibet obijcias. Pro eodem ferè posuit opprobria, & conuitia. Nec inficias eo, nonnunquam hoc modo accipi probrum, ut Liuij proximum exemplū, & Ciceronis ad Atticum: Epistolas mihi legerunt plenas omnium in me probrorum. Sed de hoc significato Vlpianus non intellexit. A` probro unum uerbum componitur, quod est exprobro, quod significat tū qualemcunque culpam impropero, ut apud Ouidium libro XIII. Metamorphoseos:

Sit bene Tydides, qui nomine sæpe uocatum
Corripuit, trepidoq; fugam exprobrauit amico.

Tum ingratitudinis, ut Terentius in Andria: Nam isthæc commemoratio, quasi exprobratio est immemoris beneficij. Sed pro hoc significato frequenter nos uitij alieni nomen apponimus: frequenter etiam nomen nostri meriti. Cicer. de Amicitia: Quorum plerique aut querūtur semper aliquid, aut etiam exprobrant, eoq; magis, si habere se putant, quod officiose, & amice, & cum labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosum sanè genus hominum officia exprobrantium. Exprobrare ergo beneficia sua, est immemorem beneficij accepti inculpare. Imputare uero frequēter ad significationem exprobrantis accedit: sed citra reprehensionem, quod an apud Ciceronem sit, nescio. In posterioribus uero creberrimum est, ut Quintilianus: Neque ego grauissimū patrem suprema sua iuueni iactasse crediderim, quòd hæredem filiū

scriberet,

ſcriberet, non eſt res, quæ imputetur. Et alibi: Imputas nobis propitios uentos, et ſecundum mare, ac ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tãtum frumenti uendidit, quantum duobus populis ſatis eſſet. Imputare nonnunquam pro computare reperitur, ut Caius: Qua ratione placuit legata, quum legatarij non capiunt, quum apud hæredem ſubſederint; hæreditario iure apud eos remanere intelligi, & omni quadranti imputanda. Marcus in quarta hæreditatis, quam per legem Falcidiam hæres habere deberet, imputantur res, quas iure hæreditario capit, nõ quas iure legati, aut fideicommiſſi, uel implendæ conditionis cauſa acepit. Nam hæc in quarta non computantur: ſed in fideicommiſſaria hæreditate reſtituenda, ſiue legatum datum ſit hæredi, ſiue percipere, ſiue deducere, uel retinere paſſus eſt, ei imputantur. Reputare quoque in idem ſignificatum. Vlpianus: Præterea, ſi matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum poſſe, ſed eſt uerius non niſi, per quẽ egentis dedit imputare eum oportere. Deinde: Sed & ſi ſeruis cibaria præſtiterit, uel libertis ſcilicet rei pupilli neceſſarijs, dicendum eſt reputaturum. Idemq́; eſt ſi liberis hominibus, ſi tamen ratio præſtandi iuſta intercedat. Item ſumptus litis tutor reputabit, & uiatica, ſi ex officio neceſſe habuit, aliquò exire, uel proficiſci.

In eoſdem de Stuprum, & Adulterium. Cap. XLV.

INter ſtuprum, & adulterium, Modeſtinus ait, hoc intereſſe quidam putant, quòd adulterium in nuptam, ſtuprum in uiduam committitur: Sed lex Iulia de adulterijs indifferenter hoc uerbo utitur. Et hoc quidem continetur in libro de rerum, & uerborum ſignificatione. Alibi autem idem ait: Stuprum committit, qui liberam mulierem cupidinis cauſa, non matrimonij continet, excepta uidelicet concubina. Adulterium in nupta, ſtuprum in uirgine, uel uidua, uel puero committitur. Quid mirum, ſi plures iuriſconſulti in definiẽdo inuicem diſſentiant, quum unus, atque idem ſecum diſſentiat? Hic non uidetur ſentire cum lege Iulia. Sed culpa illorum eſt, qui definitiones huiuſmodi deſcripſerunt, quæ ſi apte fuiſſent conglutinatæ, probari poſſent, ut illa Papiniani dicentis: Lex Iulia ſtuprum, et adulterium promiſcue Græce μοιχείαν appellat. Sed proprie adulteriũ in nupta committitur propter partum ex altero conceptum, compoſito nomine. Stuprum uero in uirgine, uiduáue committitur. Quod Græci διακόρευσιν appellant. Cuius definitionem approbo, illud tamen addens, Legem Iuliam recte hæc duo promiſcue appellaſſe: non quòd omne ſtuprum ſit adulterium, ſed quòd omne adulterium ſit ſtuprum. Neque recte iuriſconſulti excipiunt ſtuprum à nupta, quum etiam in quotidiano ſic ſermone loquamur. Quale eſt apud Quintilianum:

Vxor marito dixit appellatam se de stupro a priuigno, & sibi constitutum tempus, & locum. Et alibi: Furtiua stupra, raptosq; concubitus obijcit uel ex falso maritus. Fas est, fieri solet. Parcius tamen, si iam sit & mater, si in fidem castitatis uxoriæ fœcunditate profecerit. Quare ergo ita sentio stuprũ esse coitum lege uetitum, qui duplex est. Vnus, cum nupta, aut cum puero, aut cum sanguine coniunctis, aut sanctimonialibus. Quanquam hæc duo posteriora potius appellamus incæstum. Alter, quum uim afferimus cuilibet personæ etiam ancillæ. Vnde stuprare dupliciter accipitur, cuius posterioris sensus testimonio est lex, quæ stupratoribus masculorum pœnam statuit decem milliũ, quũ pædiconibus nulla esset pœna constituta.

In eosdem de Instratum, & Stragula. Cap. XLVI.

INstratum, Vlpianus inquit, omne uestimẽtum contineri, quo amicimur. Labeo ait: Neque enim dubium, quin strangula uestis sit omne pallium. Videtur Vlpianus intelligere stragulam uestem esse uestimentum hominis, quo amicitur, quale est Græcorum pallium. Vt enim Romani togati a toga, sic Græci palliati a pallio uocantur. Ego uero non memini reperisse me stragulam uestem in hunc sensum, sed in opertorium lectorum potius, ubi & dormiebant, & discombebant. Quod Varro testatur de culcitra loquens: Hac quicquid insternebant, a sternendo stragulum appellabant. Et equorum, similiumq;, quorum operimentum etiam instratum uocatur. Hic illud admonebo inuerti frequenter significatum uerbi, ut in hoc ipso uerbo sterno. Sternimus quidem uestes humi, ramos arborum, flores, et multa huiusmodi. Tamen frequentius dicimus sterno humum floribus, ramis, uestibus. Hinc est, quare dicimus thoros, lectosq; sternere, & equũ sternere, non quia sint diuersi sensus, sed quia resoluuntur, ut sit sternere uerbi gratia, lectos, & equos tapetis: idem quod sternere tapetes lectis, & equis. Culcitra autem est tam lanea, stupea, & si quid est huiusmodi, quàm plumea.

In eosdem de pulsatio, & Verberatio. Cap. XLVII.

INter pulsationem, & Verberationem, Vlpianus ait hoc interesse, ut Offilius scribit: Verberare est cum dolore cædere, Pulsare sine dolore. Sed cum utriusq; uenia, nõ est eiusmodi inter hæc uerba differentia. An quum uerberamus frumenta, cum dolore uerberamus? Aut pulsamus potius, quàm uerberamus? Et iumẽtũ, quum sentit ex flagellis dolorem, uerberatur? quum non sentit, pulsatur? An Entellus ille Vergilianus, sine dolore pulsabat Daretã? Sed (ne multus) quis non uidet uerberare esse, uerbere cædere, quod est instrumentum longũ, et exile, qualis est uirga, baculus, fustis, lora, flagellum,

ferula,

ferula, arundo, & si quid est simile? Nec aliter dictum est uerberare à uerbere, quàm flagellare à flagello, fustigare à fuste. Nam uerbera, licet pro uerberatione accipiantur, tamen rem corpoream proprie signi ficant, ut flagella, quæ sunt proprie summitates sarmentorum Quintilianus: Ignes ex proximo raptos, uerberaq́;, quæ casus obtulerat. Pulsare uero est graui, ac uehementi ictu cadere, nec tam instrumento lõgo, & exili, quàm breui, ac rotundo, ut pugnis, ut calcibus, ut malleis, ut saxis, quæ manu tenentur, quum alium percutimus in similitudinẽ tympanorum, quæ manu pulsantur, nec semel, sed multis ictibus percutere. Nanque non proprie pulsatum aliquem dixeris, qui semel pugno percussus est. Adeo non minor iniuria fit ex pulsatione, quàm ex uerberatione, præter eam causam, quam modo dixi, quòd uerberatio est multa percussio, quódq́; plerunque pulsatio fit in facie. Et ob pulsatos eorum legatos Laurentes Tatium regem occiderunt, qui non puniisset propinquos suos, qui Laurentibus hãc iniuriam fecerant. Et ipsa incussio calcium contumeliosissima est, sæpe etiam mortifera, utiq; si fiat in ægrum, in senem, in puerum, in prægnantem. Taceo, si alia re quis alterum pulsauerit, quàm manu, aut pede: quum uicinus meus uxorem solitus sit non modo pistillo, uerumetiam mortario æreo pulsare, ut non crebrius pulset ipsum mortarium. Dictum est autem à pello, quod est percutio, & ferio, ut apud Marcum Tullium libro primo de Diuinatione: Vt pelluntur animi uehementius, sæpe etiam cura, & timore. Et in secundo: Num igitur, quum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit?

In eosdem de Pellex, & Pallace. Cap. XLVIII.

PElliæm apud antiquos Massurius, Paulo teste, scribit libro memorabilium, eam habitam, quæ, quum uxor nõ esset, cum aliquo tamen uiuebat, quam nunc uero nomine amicã, paulo honestiore concubinam appellari. C. Flaccus in libro de iure Papiriano scribit: Pelliciam nunc uulgo uocari quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat. Secundum quosdam ea, quæ uxoris loco sine nuptijs in domo sit, quam Græci παλλακὴν uocant. Horum utrunque uere sensisse, & dixisse arbitror. Sed tamen pro suscepti operis officio admonere debeo, pelliciam apud oratores, et poëtas eam demum haberi, quæ cum eo, cui uxor est, corpus miscet. Ideoq; Iuno semper prosequitur pellices, quæ sibi uxori Iouem præriperent. Vnde Plinius lib. XXXV. uerbo Græco maluit uti, quum de Alexandro loqueretur, quem constat eo tempore cælibem fuisse, quum Apellem scorto donauit, quàm ueteri (si uerum est) latino, pallace potius, quàm pellice. Ita autem ait: Nanque, quum dilectam sibi ex pallacis suis præcipue nomine Cam-

passe nudam pingi ob admirationem formæ ab Apelle iussisset. Quo fit ut Curtium ubi de eodem Alexandro, & alijs loquitur, cæterosq; scriptores opiner pallacen potius, quàm pellicem pro concubina cælibis hominis dixisse, culpaq; librariorum in editionibus esse uitiatum. Suetonius de Vespasiano loquens, pallacarum dixit, non pellicum. Et alibi quoque, et Titus Liuius, multiq; alij græco nomine utuntur. Sin aliter inuenitur librariorum (ut dixi) uitio dandum est, cuius rei hoc argumentum est, quòd non rectè quis dicatur habere pellicem, sed uxor. Et est nomen relatiuum ad alterius uxorem, cuius cum uiro rem habet, non autem ad masculum: nec rectè dicturos fuisse reor oratores illos, qui pallacem dixerunt, si pellicem dixissent, ut patet.

In eosdem de Cauillatio. Cap. XLIX.

Natura cauillationis, quàm Græci σώφισμα appellauerunt, hæc est, ut ab euidenter ueris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur. Hæc duobus in locis Vlpianus. C. autem inquit: Si calumnietur, & moretur, & frustretur. Inde calumniatores appellati sunt, qui per fraudem, & frustrationem alios uexarent litibus. Inde & cauillatio dicta est. Caius nullam fecit mentionem de euidenter ueris, aut euidenter falsis, nec de breuitate. Nec puto faciendam fuisse, quum plerunque cauillatio sit tecta, & insidiosa, multisq;, ac longis frequēter ambagibus utēs, & quæ uix ab acutis deprehendatur. Quare cauillatio est subdola ratio, quā nos conscij nobis mendacij, uincendi tamen causa proferimus. In hunc sensum semper iurisconsulti usi sunt, & Quintiliani ferè seculum. Cicero autem pro genere quodam facetiarum, & hunc imitatus Aulus Gellius, Titus Liuius utroque modo. Ipse quoque Cicero diffinit libro secundo de Oratore, dicens: Etenim quum duo sint genera facetiarum, alterum æqualiter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: superior cauillatio, altera dicacitas nominata est. Cæterum Caius uidetur sentire, idem esse calumniari, & cauillari. Quod non sentit Martianus, tantum accusatori tribuens calumniari: quum ait, Calumniari esse falsa crimina intendere: quod per legem illam declaratur XII tabularum: Calumniator idem patiatur, quod reus, si conuictus esset.

In eosdem de Præuaricator, Terguersator, & calumniator. Caput L.

Præuaricatores, Vlpianus inquit, eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donant, & ex parte actoris, in partem rei cedunt. A uaricando enim præuaricatores dicti sunt. Idem alibi: Præuaricator autem est, quasi uaricator, qui diuersam partem

tem adiuuat prodita causa sua. Quod nomen Labeo à uaria certatione tractum ait. Nam qui præuaricatur, ex utraque parte consistit. In prima diffinitione uidetur sentire, præuaricationem in solum actorem cadere, in secunda uero etiam in reum. Sed forsitan & hic de solo actore sensit, cui assentiri uidetur Martianus, qui ait: Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, & tribus pœnis subijcitur. Aut enim calumniatur, aut præuaricatur, aut tergiuersatur. Calumniari, est falsa crimina intendere. Præuaricari, est uera crimina abscondere. Tergiuersari, in uniuersum ab accusatione desistere. Et post iterum: Præuaricatorem eum esse ostendimus, qui colludit cum reo, & translatitie munere accusandi defungitur, eo quòd proprias quidem probationes dissimularet, falsas uero excusationes admitteret. Quod nos quidem uerum fatemur esse, legemq́; antiquitus de præuaricatorum pœna fuisse, ut Cicero Philippicarum libro secundo: Vereor Patres conscripti, ne (quod turpissimum est) præuaricatorem mihi opposuisse uidear. Cæterum (ut prætercam, quod Cicero idem in partitionibus ait, præuaricationem diffiniri nunc ab accusatore, nunc à reo corruptelam esse iudicij) reperio nonnunquam præuaricatorem ex parte rei quoque, neq; perfidia tantum, ac malitia, sed imprudentia etiam, & negligentia peccantem. Quintilianus in septimo: Vt in præuaricationum criminibus, ut absoluatur reus, aut innocentia ipsius fit, aut interueniente aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obsistit, nulla uis: corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit. Quid superest, nisi ut præuaricatio fuerit? Hic pro perfidia accusatoris accipit, alibi uero aliter. Sed de una causa loqui superuacuum est. Ego in uniuersum neque oratoris puto esse unquam præuaricari: neque intelligo, in qua pars utraque idem uelit. Ideóq; præuaricatorem appellamus, quicunque à præscripto officij sui deflexerit; atque aberrauerit. Plinius lib. XIX. Arator nisi incuruus præuaricatur. Plinius Iunior ad Cornelium Tacitum: Alioqui præuaricatio est transire dicenda. Præuaricatio est etiam breuiter, & cursim attingere, quæ sunt inculcanda, infingenda, repetenda. Et Adam præuaricatum fuisse dicimus. Tergiuersari uero non est (quantum ego intelligo) ab accusatione desistere. Illi uidentur ex hoc trahere significationem, quòd qui terga uertunt, à pugna desistunt. Veruntamen non protinus, qui terga uertunt, à pugna desistunt, ut Parthi. Itaque qui uertentes terga, adhuc tamen pugnant, nec rationibus uolunt se uictos agnoscere, tergiuersantur. Cicero de officijs libro tertio: Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiuersantur. Pru

dentiam introducunt, scientiam suppeditantem uoluptates, depellentē dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, quum tradunt rationem negligendæ mortis, perpetiendiq; doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facilime illi quidem, sed tamen quoquomodo possunt. Dicunt enim uoluptatis magnitudine doloris detractionem fieri. Nunquid, qui hoc dicunt, aut desistunt ab accusatione, aut accusasse se iudicant? Idem pro Roscio Comœdo: Attende quæso Piso Fannij uultum, & huc, atq; illuc terguersantem testimoniū contra se dicere cogo. Erat autem Fannius accusator, quem, si omnino ab accusatione desisteret, non insequeretur iure patrocinij Cicero, sed uictum, nolle tamē dare manus obiurgat. Liuius libro secundo ab urbe condita: Mouebāt hæc consulem, sed terguersari res cogebat, id est non agnoscere ueritatem, & eam, quibuscunque rationibus poterat, dissimulare, & quasi subterfugere. Tertium autem uerbum ab eodem Martiano diffinitum (de calumnia loquor) meretur & ipsum aliquā emendationem, quod non modo apud Ciceronem pro cauillatione accipitur, non illa quidem mouente risum, sed ea, qua Cicero ipse non utitur, ut de officijs libro primo: Existunt etiam sæpe iniuriæ calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud, Summum ius summa iniuria: sed etiam apud Quintilianum nonnunquam, ut ibi: Quamuis exiguo diuisus spatio opem non feret, non succurret, ut hac saltem se calumnia defendat: non abij, non reliqui, non abscessi, neq; pede (ut aiunt) uno à parente discessi. Aliosq; complures, quorum & Caius est, usu quoque probante, per quem utraque pars iurat de calumnia uitanda. Nimirum de cauillatione eo magis, quòd calumniari pro cauillari dicimus, quæ uox quatuor primas literas habebat easdem cum calumniari. Postremo probatur hoc ex illo digestorum loco, cuius titulus est: Si mulier uentris nomine calumniæ causa in possessione fuisse dicatur. Calumnia scilicet, ibi intelligitur dolus malus.

In eosdem de Ferri, Portari, Agri. Cap. LI.

Ferri proprie dicimus, Caius inquit, quæ quis corpore suo baiulat. Portari ea, quæ quis iumento secum ducit. Agi ea, quæ animalia sunt. In hoc ipse Caio assentior, nisi quòd portare est suo etiam corpore, interdum etiam magis, quàm ferre. Quis enim neget, iumenta portare? quæ quum homines imitantur, & ipsi portare dicuntur. Terentius in Andria:

Mi homo, quid istuc obsecro? quò puerum portas? Horatius:
Ne forte sub ala
Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum.

Et ab hoc composita, deportauit Verres amicam de prouincia, deportauit

uit Pompeius beneficio Ciceronis tertium triumphum. Multi imperatores uictorem exercitum reportauerunt, quasi reduxerunt. Agere autem non uno modo dicitur, sed de uno tamen non tacebo. Martialis libro primo epigrammaton:

Semper agis causas, & res agis Attale semper.
Est, non est, quod agas, Attale semper agis.
Si res, & causæ desunt, agis Attale mulas.
Attale ne, quod agas, desit agas animam.

Cælius ad Ciceronem: Hortensius, quum has literas scripsit, animam agebat, id est expirabat.

In eosdem de Conuitium, & Maledictum. Cap. LII.

Conuitium apud Vlpianum iniuriam esse, Labeo ait: quasi maledictum iniuria non sit. Addit idem Labeo: Conuitiũ dicitur uel à concitatione, uel à conuentu, hoc est, à collatione uocum. Quum enim in unum complures uoces conferuntur, quasi conuocium est. Sed quod additur, à prætore aduersus bonos mores, nõ omnem in unum collatam uociferationem prætorem notare, sed eam, quæ bonis moribus improbatur, quæq; ad infamiam, & inuidiam alicuius spectat. Et iterum: Conuitium autem non tantum præsenti, uerũ absenti quoq; fieri posse Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuã uenerit te absente, conuitium esse factum dicitur. Item, si ad stationem, uel tabernam uentum sit, probari oportere fecisse conuitium non tantum is uidetur, qui uociferatus est, uerum is quoque, qui concitauit ad uociferationem alios, uel submisit, qui uociferarentur. Et paulo post: Ex ijs apparet, non omne maledictum conuitium esse, sed id solum, quod cum uociferatione dictum est. Et siue unus, siue plures dixerint, conuitium est, quod in cœtu dictum est. Quod autem in cœtu, nec uociferatione dicitur, conuitium proprie non dicitur, sed infamandi gratia dicitur. Ex ipsa nominis etymologia argumentum significationis Labeo sumpsit. Sed quum falsa sit etymologia, falsa erit & diffinitio. Quumq; falsa sit definitio, falsa erit & etymologia. Quis enim Labeoni credat conuitium à concitatione, aut à conuentu dictum, aut collatione uocis, quasi conuocium, quum sit alia propria magis siue etymologia, siue expositio per compositionem à con, & uitium, uel conuito, quasi uitandum, et uituperationis causa factum? Habet autem cõuitium ui non breuem, ut uitium, sed longam, ut uito. Licet conuito aliud significet, quàm conuitium, si modo significat idem, quod inuito, non obstat, quum à suo quoque simplici, quod est uito, in significatione magis distet, quàm conuitium à suo, siue illud sit uito, siue uitiũ. Ipsa quoque con præpositio in bonam, & malam rem accipi solet, ut

conficio, pro perficio, & pro eo, quod est, consauciando trucido. Inde confectores ferarum. Conuitium igitur, à uitium, uel potius à uito descendit, ut uitupero. Tametsi non omnino repugnẽ scribi per c, ut quibusdam placet, non per t, & hoc quidem de etymologia, quæ si pro Labeone, Vlpianoq́;, non pro me faceret, tamen diffinitioni repugnare auderem, nusquam reperiens apud summos uiros hanc differẽtiam custoditam inter conuitiũ, & maledictum. Inter quæ (si qua est) hæc erit, quòd conuitium est maledictum contumeliosum. Quintilianus libro septimo: Sic autem præparabit actione prima iudicum animos, ut noluisse potius obijcere, quàm non potuisse credatur. Eoq; satius est, omni se ante actæ uitæ abstinere conuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifeste falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur, & qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquam superuacua: qui uana congerit, confitetur uanum in anteactis argumentum. Ex his uerbis planè datur intelligi, nec uociferatione utique fieri conuitiũ, nec aliud esse, quàm maledictum. Cicero pro Cælio: Maledictum autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ, si petulantius iactatur, conuitium: sin facetius, urbanitas nominatur. Illud autem uerbum inuidiam, quo Labeo, siue Vlpianus utitur, quid mirum, si Accursius non intelligit? qui in institutionibus, ubi dicitur: Appellatione autem ligni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt: sic interpretatur, ut cæmenta, & lapides, immemor à iurisconsultis exponi materiam pro ligno ad ædificia utili: quanquam & Cato, & Varro, & Columella, & Plinius, qui de agricultura scripsere, alijq; unam etiam arborem, particulamq́; illius materiam appellant, & breuiter omne lignum.

In eosdem de Versicoloria. Cap. LIIII.

Versicoloria apud Iurisconsultos uocantur, quæ natiuum colorem mutauerunt: ut uestes, si albæ sint, aut nigræ, subnigræ'ue, quales ex lana non tincta solent esse, coloria: si in alium colorem tinctæ sint, uersicoloriæ nominantur. Cæterum uix in hunc sensum reperimus. Nam Cicero collum columbi, pauonisq́;, & eius caudam uersicolorem uocat, & nonnulli aquam maris, uel quòd uersat, & mutat colorem subinde, uel potius, quòd sit discolor, ut apud Plinium lib. XXXVI. Subit mentem non fuisse tum autoritatem maculoso marmori: quã fecere à Thaso Cycladũ insularũ una, æque et è Lesbio: liuidius hoc paulo uersicolores q̃dẽ maculas hñs. Et in eodẽ: Primum (ut arbitror) uersicolores istas maculas Chiorum lapidicinæ ostenderunt, quum extruerent muros. Et in eodem: Veluti quum calculi fiunt, quos quidam abaculos appellant, aliquos etiam pluribus

medijs

modis uersicolores. Et in XV. Ingens postea turba primorum, uersicolor, nigra, candicans Hordearia appellata, a comitatu frugis eius. Et in XXV. Versicoloribus uiperarum maculis. Et in XXVIII. Nullum animal pauidius existimatur, & ideo uersicoloris esse demutationis. Per quod apparet collum columbae, pauonisq́;, & caudam, aquamq́; non ideo uersicolorem dici, quòd uersat colorem, sed quòd diuersum colorem habeat. Alioqui satis habuisset Plinius dicere: & ideo uersicolor est, nec adiungere demutationis. Neque uero uestes ab hac significatione communi excipiendae sunt, putandaeq́; solae ipsae uersicolores ita demum dici, si lana uncta confectae fuerint, ut apud Quintilianū: Dum in his de quibus erit quaestio, meminerimus, non Athletarū thoros, sed militum lacertos esse, nec uersicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, bene ad forensem puluerem facere. Apud Titum uero Liuium est, secundo Punico bello, interdictum fuisse matronis, ne uersicoloribus uestirentur. Quod qualiter accipiendum sit, Valerius Maximus libro nono significat, dicens: Quam foeminae tollere cupiebant, quia in his nec ueste uarij coloris uti, nec auri plus semiuncia habere, nec iuncto uehiculo propius urbem mille passus, nisi sacrificij gratiâ uehi permittebatur. Idem Liuius alibi ait: Corpus alte ri magnitudine eximium uersicolori ueste, pictisq́;, & auro caelatis refulgens armis. Profectò de uarij coloris ueste locutus est. Et iterum: Tunicae auratis militibus uersicolores: argentatis, linteae candidae. Nam illud Vergilij: Versicoloribus armis, exponit Seruius de pictis, per quod bellicosus ostenditur.

In eosdem de Penes, & Apud. Cap. LIIII.

Penes te, ut Vlpianus ait, amplius est, quàm apud te. Nam apud te est, qualitercunque à te tenetur. Penes te est, quod quodammodo possidetur. Et ante hunc Festus Pompeius: apud et penes in hoc differunt, quod alterum personam cum loco significat, alterum personam, & dominium, ac potestatem, quod trahitur à penitus. Personam cum loco Festus accepit pro personam, et locum, ut apud Platonem, et apud forum, id est in Platone, & in foro: quorū utriusq; diffinitionem probo. Illudq́; addo, penes, dum tantum ad personam refertur, non modo dominium adesse significare, uerumetiam laudem, ac uituperationem. De laude, ut Cicero in Bruto: Cuius penes quos laus adhuc fuit, nō fuit rationis, ac scientiae. De uituperatione, ut Quintil. in Gladiatore: Vereor ne illius inexpiabilis, et saepe reprehensi odij alij culpa uideatur penes patrem, qui tam facile irascitur. Illud quoq; quod crebro usurpamus, fides penes autores sit, & in laudem, & in uituperationem simul accipitur, quasi laus ueritatis, aut uituperatio

falsitatis penes autorem sit, ad quem spectat fidem rei, cuius autor est, facere. Ad me certe ista uel laus, uel uituperatio non spectat, qui hoc non affirmo, sed ad alterum autorem relego. Quod de laude, & uituperatione dico, idem accipio de commodo, & incommodo, ut Liuius: Vt penes eosdem pericula belli, penes quos praemia essent. Nonnunquam etiam loco seruit, sicut apud Cic. lib. IIII. ad Herennium: Ita petulãs es, atque acer, ut ne ad solarium quidem (ut mihi uidetur) sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis. Penes scenam, id est apud scenam.

In eosdem de Patres, Maiores, Posteri, & Minores. Cap. LV.

PAtres, inquit Paulus, usq; ad tritauos proprio uocabulo nuncupantur apud Romanos. Vlteriores, qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. Item liberi usque ad trinepotem, ultra hos posteriores uocantur. Sed cum uenia Pauli, neq; usus in hoc, neque ratio consentit. Omnes enim, qui ante nos fuerunt, utiq; qui liberos reliquerunt, atque id in nostra ciuitate, maiores dicuntur: qui uero post nos, posteriores. Cicero in Sallustium: Ego meis maioribus uirtute mea praeluxi, ut si prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriae suae. Tu tuis uita, quam turpiter gessisti, magnas offudisti tenebras: ut etiam si fuerint egregij ciues, certe uenerint in obliuionem. Nunquid Cicero ait se praeluxisse illis tantum, qui supra tritauum fuerunt, Sallustium uero tenebras offudisse? An potius ut quisq; a Cicerone, atq; Sallustio recentissimus erat, ita illi maxime horum utrũq; uel praeluxisse, uel tenebras offudisse? An si quis claris maioribus ortus quaereretur, non multo magis is dicatur, qui patrem, auum, proauũ, abauum, atauum, tritauum, claros: caeteros autem obscuros habuit, quàm qui ista econtrario? Hoc ne ipse quidem Paulus negaret. Insuper patres non opinor usque ad tritauos posse deduci. Quum enim dicimus patrum memoria aliquid factum esse, de proxima aetate semper intelligimus, non de illa etiam sexta. Dixi de maioribus, & patribus. Videamus de posterioribus, siue posteris. Idem Cicero eundem locum sic prosequitur: Quare noli mihi antiquos meos obiectare. Satius eni est, me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti: & ita uiuere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplum. Ita, opinor, non pertinebat ad filium, non ad nepotem, non ad pronepotem, non ad abnepotem, non ad trinepotem Tulliana nobilitas, & uirtutis imitatio, sed a filio trinepotis inceptura, quia ab eo posteritas Tulliana initium acceptura erat, quum potius tunc esset acceptura occasum. Idem alibi: Nec uero dubitat agricola (quamuis sit senex) quaerenti cui serat, respondere dijs immortalibus, qui me non accipere

modo

modo hæc à maioribus uoluerunt, sed etiam posteris pondere. Taceo quòd Caius Caligula uolebat solos posteros filios esse, nec iura concessa posteris ad nepotes peruenire. Sed ne causari queat, non positum exemplum posteriorum, sed posterorum esse. Quintilianus in XII. Maluit enim uir sapientissimus quod superesset ex uita sibi perire, quàm quòd præterisset, & quando ab hominibus sui temporis parū intelligebatur, posteriorū sese iudicijs reseruauit. Nescio tamen an potius legendum sit posterorum, ut intelligamus, hoc quàm illud nomen esse usitatius, & non modo ad eos, qui ex nobis geniti sunt, sed ad uniuersos, qui post nos erunt, pertinere. In eundem opinionis errorem incidit Seruius, qui in octauo Aeneidos ait: Minores non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen, ut pater, filius, nepos, pronepos, abnepos, atnepos. Vbi isti gradus defecerunt, merito iam dicimus minores, sicut etiam dicimus maiores post patris, aui, proaui, atauiq́; uocabulum. De maioribus satis modo disputauimus. Alterius nominis ratio eadem uno exemplo satis probabitur, eoq́; (quia cum Seruio expositore Vergilij agimus) Vergiliano ex primo Aeneid.

Hunc lætum Tyrijsq́; diem, Troiaq́; profectis
Esse uelis, nostrosq́; huius meminisse minores.

Quis non uidet Didonem locutum de parentibus, qui tunc erant, eorumq́; filijs, natisq́; natorum, & qui nascerentur ab illis, non autem de filijs atnepotum, & deinceps, qui illius diei meminisse non poterāt, nisi id à parentibus accepissent?

In eosdem de Victus, & Penus. Cap. LVI.

Ictus uerbo Vlpianus inquit, continentur, quæ esui, potui, cultuiq́; corporis, quæq́; ad uiuēdum homini necessaria sunt. Vestem quoque uictus habere uicem Labeo ait. Cætera quibus uiuendi, curandiq́; corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. Ne hoc quidem aut ratio, aut usus probauit. Victus à uiuendo uenit. At uiuere sine uestitu, cultuq́; corporis licet: ut in Aethiopia: sine esu potuq́; non licet. Ideoq́; semper distincta hæc duo reperimus, & semper addi alterum (de uestitu loquor) quia alterum, quod est uictus, hoc etiam significatum non complectitur: alioqui non diceretur uictus, & uestitus genus uitæ, quantum ad mores, ut quibus cum quis uiuat, & à quibus instituatur, & quibus moribus. At neque de penu iurisconsultis assentior, multa, quæ ad uictum non pertinent, penui cedere uolentibus. Potior apud me breuis illa Ciceronis definitio ualebit in libris de natura deorum. Est enim omne, quo uescuntur homines, penus.

In eosdem de Pignus, & Hypotheca. Cap. LVII.

Nter pignus, et hypothecam tantum nominis sonus differt. Haec Martianus. Vlpianus uero: Proprie pignus dicimus, quod ad creditorē transit: hypothecam autem cum non trā sit possessio ad creditorem. Ego magis cum Martiano sentio. Iustinianus cum Vlpiano in institutionibus, dicens: Nam pignoris appellatione eam proprie contineri dicimus, quae simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At ea, quae sine traditione, nuda conuentione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus. Sed non esse hanc differentiam ex eo argumentum est, quòd alterum latinum, alterum graecum, suae utrunque deseruiens linguae. Pignus autem non tantum creditori datur, sed inter paratos secum decertare mutuo offertur, & apud sequestrum deponitur. Verglius in Bucolicis:

Ego hanc uitulam, ne forte recuses,
(Bis uenit ad mulctram, binos alit ubere foetus)
Depono, tu dic, mecum quo pignore certes.

Qui tamen sensus rarissimus est. Nam illo figurato crebrius utimur, ut apud eundem?

Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus
Dat iuueni, atque animum praesenti pignore firmat.

Quasi dicat securum fecit, ut, qui dat pignus. A priore significato dicimus pignero, & oppignero, hoc est do aliquid arraboni, quam quidam arram appellant. Et repignero, quod est recipio pignus soluto debito. Propter haec uerba quidam (quorum est Priscianus) existimant pignus in hunc sensum, & in alium proximum, habere genitiuum pigneris: in illum, quo significamus filium, & per abusionem coniunctissimas sanguine personas, habere genitiuū pignoris: Vnde enim oppignero, & repignero inquiunt haberemus, nisi pignus pigneris faceret? Non inepta quidem ratio, sed quid respondebunt, quòd quum habeamus, foenus, foenoris, facit tamen foenero, & faeneror? Idem Priscianus ait, antiquos dixisse etiam foeneris. Nec tamē, ut ei credamus, exemplo probauit. Quid quòd ex frigus frigoris, fit refrigero? quid quòd ex tempus temporis, fit tempero? ex littus littoris fit oblitero? ex penus penoris (ut sentio) fit penetro? addita, quasi ad locum penoris intro. Tam enim penus, quàm penetro breui prima syllaba est. At mihi quidem propria, et uera pignoris significatio esse ea uidetur, unde uerba deriuantur. Nihil enim illi alij significato cum his uerbis, & filij ut sentio) non alia ratione appellati sunt pignora, nisi quòd pignus quoddam inter coniuges sunt, tum uinculi, ne aliter forte diuortium fieret, tum charitatis. Cuius rei argumētum est, quod legimus saepe pignora filiorum,

ra filiorum, ut apud Suetonium in Tiberij uita: Cōmunis filij pignora. Et iterum: Tam marium, quàm fœminarum pignora.

In eosdem de Ferrumino. Cap. LVIII.

Ferruminatio, Caius apud Paulum ait, per eandem materiā confusionem: plumbatura non efficit. Idem sentire uidetur Pomponius, dicens: Si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alieno'ue argento ferruminaueris, non dubitatur syphum tuū esse, & à te recte uendicari: Scyphum enim argenteum intellexit. Cūijs plerique non sentiunt, quorum est Plinius, qui libro decimo ait: Nāque surculo super bina oua imposito, ac ferruminato alui glutino, subdita ceruice, medio æque utrinque librato, deportant alio. Ferruminato dixit quasi agglutinato materia illa. Idem XI. Et medulla ex eodē uidetur in iuuenta rubens, in senectute albescens: non nisi cauis hæc ossibus, nec cruribus iumentorum, aut canum: quare fracta non ferruminatur. Quasi non glutinatur, nec coalescit, et colligatur. Idē XXXI. Carris Arabiæ oppido, muros domosq; massis salis faciunt aqua ferruminantes, quasi glutinantes. Idem XXXV. Calcis quoque usum bitumen præbuit, ita ferruminatis Babylonis muris. Idem XXXVI. Ea maxime causa, quòd fulto calcis sine ferrumine suo cæmenta componētes. Quasi dicat glutine. Et in eodē: Vitrum sulphuri concoctum ferruminatur in lapides, quasi conglutinatur in formam lapidis. Idem XXXVII. Infestantur plurimis uitijs, scabro ferrumine, maculosa nube, occulta aliqua uomica, præduro, fragiliq; centro, quasi glutino, & commissura, siue iunctura, siue ligatura. Ergo ferruminatio non ubique per eandem materiam facit confusionem, sed interdum quoque per aliā. Plumbatura per solum plumbū efficit confusionem, ut ipsum nomen indicat, si hæc confusio dicenda est.

In eosdem de Veterator, & Nouitius. Cap. LIX.

Seruus, ut est apud Venuleium, tam ueterator, quàm nouitius dici potest: sed ueteratorem non spatio seruiendi, sed genere, & causa esse æstimandum Cælius ait: Nam quicunque ex uenalio nouitiorum emptus alicui ministerio præpositus sit, statim eum ueteratorum numero esse. Nouitium autem non tyrocinio animi, sed conditione seruitutis intelligi, nec ad rem pertinere latine sciat loqui, nec'ne. Nec ob id ueteratorem esse, quòd liberalius studijs eruditus sit. Apud Vlpianum sic scribitur: Præcipiunt ædiles, ne ueterator pro nouitio ueneat. Et hoc edictum fallacijs uenditorum occurrit. Vbique enim curant ædiles, ne emptores à uenditoribus circumueniantur, ut, ecce plerique solent mancipia, quæ nouitia non sunt, quasi nouitia di-

strahere, ad hoc scilicet, ut pluris uendant. Præsumptum est enim ea mancipia, quæ rudia sunt, & simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora, & ad omne ministerium habiliora. Trita uero mancipia, & ueterana difficile est reformare, & ad suos mores formare. Quia igitur uenaliciarij sciūt facile decurri ad nouitiorum emptionē, idcirco interponunt ueteratores, ut pro nouitijs uendant. Quid tam cōtrarium, quam hæ duæ iurisconsultorum sententiæ? Quid magis absurdum, quàm non dico inter eas non iudicasse, sed eas, aut ambas scripsisse, aut contrarias esse non uidisse? Et quanto plura in rebus (ut coniectura ducimur) esse debent, quum in uerbis tot sint, & tam manifeste contraria? Ego ut instituto officio fungar, & inter hos duos sententiam feram, quando alterius diffinitio a me tolli nō potest: potior mihi uidetur Vlpiani opinio, & cum cæteris scriptoribus conuenire. Venaliciarij, mangones dicuntur uenalium hominum. Martialis: Millia pro puero centum me mango poposcit.

In eosdem de In annos, Quotannis, ac similibus. Cap. LX.

N*ihil interesse, Pomponius apud Vlpianum scribit, utrum in annos singulos, uel quotānis, an in singulos mēses, uel quot mensibus, an in singulos dies, uel quot diebus legatur. Ipse quoque huic sententiæ accedo: proinde etsi quot anni legentur, tot anni idem erit dicendum. Corrumpere est istud Vlpiane, atque Pomponi latinam linguam, non iuuare. Quis unquam dixit, quot diebus, & non potius quotidie? quis etiam quot mensibus, & non singulis mensibus? Cur etiam nōn addimus quot horis, quot noctibus, quot lustris? Quòd si quis hoc modo loquatur, intelligemus quidem ex ipsa uerborum serie, quid uelit: tamen ut barbare locutum reprehendemus, et ne deinceps ita loquatur, admonebimus. Non autem formulam alijs loquendi trademus, ut uos facitis. Iabolenus melius uini inquit Falerni, quod domi nascetur, quotannis, uel in singulos annos binos culeos hæres meus Titio dato. Quidam aduerbium hinc ducunt, quod est annuatim, ut Plin. lib. XII. dicens: Herodoto teste, qui tradit, singula millia talentūm annuatim thuris pensitasse Arabes regibus Persarum: si codex uerus est.*

In eosdem de Turba, & Rixa. Cap. LXI.

I*nter turbam et rixam, testimonio Vlpiani, rectissime Labeo ait multum interesse. Nanque turbam multitudinis hominum esse perturbationē, & cœtū: Rixā et duorū. Videtur Vlpianus, et labeo sentire turbā suapte natura significare multitudinē: ideoq; turbā in altero sensu esse perturbationē multitudinis. Ego uero primū, et naturalē sensum esse pro perturbatione, quod docet uerbū ex ea significatione*

gnificatione ductũ, turbo, perturbo, disturbo, deturbo, conturbo, quæ nequaquam ad solam multitudinem referũtur. Et turbo turbinis, et homo turbidus, qui est iracundus. Cõtraq; uinũ, & multa alia turbida dicũtur. ipsaq; græca origo τύρβη approbat hũc eundem sensum. Cæterũ, quia multitudo non ferè uacat perturbatione, et ipsam appellamus turbam: ut colluuiem, homines uiles, & contemptos dicimus, & fecem, et sentinam: non quòd homines sint sordes, fex, sentina, sed quòd sordidã, & abiectam uitam agant. Terent. in Andria:

Sed si tu negaris ducere, ibi culpã in te trãsferet: Tũ illæ turbæ fiẽt.

Inter quos hæ turbæ fient? nempè inter Simonem, & Pamphilum, in quem omnis culpa transferetur. Ergo turba erit inter duos. At Idem in eodem ait: Di nostram fidem,

Quid turbæ est apud forum? quid illic hominum litigat?

Ego non nego aliquãdo turbam inter multos, quemadmodum rixam non semper inter duos, cuius multa exempla sunt, sed etiam inter plures, ut apud Liu. Eo anno Romæ, quũ per ludos à Sabinorũ iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominum rixa, ac propè prælium fuit. Et nõ longe post: Quũ conuersus in patres impetus esset, consulũ intercursu rixa sedata est. Sed Terẽ. fortasse ideo adiecit, quid hoium illic litigat? quia p uerbũ turbæ non satis significatum erat perturbationem esse multorum. Quanquam & illud turbæ non minus pro multitudine hominum accipi potest, quàm pro perturbatione: quũ præsertim de perturbatione adijciat, quid illic hoium litigat? Sed de uno loco non attinet disputare, ubi infinita suppeditant. Dixi à turba fieri turbo, cuius genitiuum grammatici quidam uolunt esse pro ludicro illo instrumẽto, turbonis, quod uel ex hoc falsum esse documentum est, quòd formam acumine fastigiato uocamus turbinatam, ad similitudinem ligni illius. Falluntur igitur grammatici in turbo turbonis, quo modo in cardo cardonis, quod nec ipsum inuenitur.

In eodem de Exautoro. Cap. LXII.

Gnominiosa autẽ missio (si Iuliano credimus) toties est, quoties is, qui mittit, adijciat nominatim ignominiæ se causa mittere: semp. n. debet imperator addere, cur miles mittatur. Sed si eum exautorauerit, inter infames efficit, licet non addidisset ignominiæ causa eum exautorasse. Pace tamen Iuliani, exautorare, est ducem ab imperio suo dimittere, uel missum militem facere, illumq; donare missione militiæ plerunq;: ut apud Quintil. in milite Mariano: Pater huic emeritis bello stipendijs, tum, tota subnixum Numidia fregimus Iugurtham, exautoratas armis manus, agresti labori subegit. T. Liu. ab urbe condita libro XXXV. Volonũ quoq; exercitus, qui nino Græ-

cho summa fide stipendia fecerat, uelut exautoratus morte ducis a signis discessit. Et in uigesimonono: Vbi hoc modo exautoratum equitem cum gratia imperatoris uiderunt, se quisque excusare, et uicariũ accipere. Et in LXII. Vbi is uenisset, omnes milites exautorati domũ dimitterentur, praeter quinque millia sociũm: his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse. Idem libro XXXV. Postero die concione aduocata de rebus a se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigãtis, ut suae uictoriae fructu se frauderet, quum deseruisset milites, exautoratos dimisit.

In eosdem de Depectus. Cap. LXIII.

d Epectus (si Vlpiano credimus) dicitur turpiter pactus. Mihi autem pro simplici potius accipi uidetur id, quod in multis fit, ut demiror, deambulo, desumo, demonstro, deosculor, depingo, deposco, deuito, degusto, demoror, deprecor demulceo. Quòd si quando reperiatur pro turpiter (quod non memini legisse me) id fit nõ magis ui praepositionis, qua hoc uerbum componitur, quàm ui ipsius uerbi, quod citra compositionem nonnunquam turpem pactionem significat. Cic. in Paradoxis: Si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, auferes, eripis, si socios spolias, aerarium expilas, si testamenta amicorum expectas, ac ne expectas quidem, atque ipse supponis: haec utrũ abundantis, an egentis signa sunt? Exemplũ uero, quod depectus non significat turpiter pactus, sed tantum pactus, apud Terent. in Phormione: Ita me bene dij ament, ut mihi liceat tandiu, quod amo frui. Iã depecisci morte cupio. Tale est hoc Terentianum, quale est illud Verg. Vitamq; uolunt pro laude pacisci.

Illud quoq; apud M. Tul. secundo Rhetoricorũ: Quidam cũ circunsideretur, neq; effugere ullo modo posset, depectus est cũ hostibus, ut arma, & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaq; fecit, armis, et impedimentis amissis, praeter spem milites conseruauit. Nõ est accipiẽdum pro turpiter pactus, ab autore esse positum. Quippe qui causam narrat, de qua controuersia est, an ille turpiter pactus sit: non autem factum hominis damnat, et aliquoties factum hoc, paulopost pactionẽ uocat: & in libris ad Herenium, hanc eandem rem gestam ita exponit, ut, quod erat sui officij, neq; accuset, neq; excuset, sed tantummodo pactum inter Pompilium, & Gallos ita fuisse significat: hancq; controuersiam ab accusatore, atque ab reo declamandam proponat.

In eosdem de Gemma, & Lapillus. Cap. LXIIII.

g Emmas lapillosq; Vlpianus sic distinguit, dicẽs: Gẽmae sunt perlucidae materiae, quas (ut refert Sabinus ad Vitelliũ) Seruius a lapillis sic distinguebat, eo quod gẽmae essent perlucidae materiae,

materiæ, ueluti Smaragdi, Chrysolithi, Amethysti: lapilli contrariæ superioribus naturæ, ut Obsidiani, Veientani. Margaritas aũt, nec gẽmis, nec lapillis contineri satis cõstitisse idem Sabinus ait: quia cõcha apud rubrum mare et crescit, & ualescit. Myrrhina aũt uasa in gẽmis nõ esse Cassius scribit. Hoc falsum esse pace horũ quatuor iuriscõsultorum: cum oẽs autores probant, quorũ titulum Plin. de gẽmis non translucentibus fecit: et myrrhina in gẽmis numerat, et oẽs lapides pretiosos, præter Margaritã, uno nomine (quod tñ lingua latina habet) gemmas appellat, tum ipsa rẽ. Nam quis nõ uidet, lapillus, quod gñale nomen est, oĩum paruorum lapidũ, sed subintellectione pretiosus, idẽ esse, q̃d gemmula? Nã gemmas ẽt accipimus multorũ cubitorum inueniri, quas ut uerè lapides non lapillos appellare possumus: ita quũ minutæ fuerint, lapillos appellare debemus. Quòd si lapides, tam grãdes trãslucidi non fuerint, siue perlucidi, quales sunt imperfecti, nũquid uocabimus eos lapillos? Quid hoc magis ridiculum? Quòd si ẽt oĩs lapis perlucidus gẽma est, ẽt Parium marmor, quod in modũ uitri translucidum est, gẽma erit. Postremo reperimus eiusdẽ coloris lapides quosdam permixtim constare ex pellucidis, et nõ perlucidis, et ita permixtos natura, ut nõ possis partem appellare gẽmam, partem lapillum. Curtius lib. VIII. quũ dixisset gemmas, margaritasq; mare littoribus infundit: paulopost de eisdem Indis ait: Lapilli ex auribus pendẽtes, profecto perlucidi intelligendi sunt. Et iterum lib. X. de rege Indo: Pẽdebant ex auribus insignes candore, ac magnitudine lapilli. Margaritam uero, siue Margaritum quis negare lapillum possit, qui semper est pusillus lapis? Ego quidem candidos illos lapillos ex Indiæ regis auribus pendentes, margaritas interpretor. Horatius (quum inquit:

Nec magis huic intra niueos, uiridesq; lapillos)

De margaritis, et smaragdis intelligit. Margaritam aũt, sicut lapillis forsitan nego, ita gẽmis fateor contineri, q̃ ferè oẽs concedunt. Seruius tamen grãmaticus, quasi multi aliter sentiant, inquit: Sanè multi separant gemmam à margarita, ut Cic. Nullam gemmam, aut margaritam, & gemmas uolunt dici diuersi coloris: margaritas uero albas, uel gemmas integras, margaritas pertusas. Hæc Seruij opinio ab omnibus, & ab ipsa ueritate dissentit. Est enim margarita, quæ in concha nascitur, unde conchilium dicitur, quam uulgo perlam appellant. Hæc etiam uocatur unio (ut idem Plinius ait) quia nunquam nisi distincta reperiatur, estq; generis masculini. Nam fœmininũ illuã, quo nunc quidã pro unanimitate utuntur, nec autoritate nititur (nescio enim apud quem reperiatur) nec arte, quum deberet esse masculini potius generis, ut talio, stellio, curgulio.

LAVRENTII VALLAE AD IOANNEM TORTELLIVM ARETINVM CVBICVLARIVM APOSTOLICVM, DE RECIPROCATIONE SVI ET SVVS, LIBELLVS PLVRIMVM VTILIS.

SINGVLARIS tua Ioãnes Tortelli tum erga me beneuolentia, tum de meis, quantulæcunque sunt, literis opinio, iisq; præcipue, quæ ad eloquentiam spectant, facit, ut quicquid de elegantia linguæ latinæ, qui primus ad eloquẽtiam gradus est, adnoto, id omne ad te potissimum scribam: cum præsertim nihil eius generis tam exiguum proficiscatur à me, quod non tuo, nescio iudicio dicã, an amori, magnum esse uideatur. Non repudiabis igitur hoc tanquam exiguum, quod de pronomine Sui, cum eius deriuatiuo adnotaui, uelut appendicem quæstionis illius, ubi, quæ sunt huic cum genitiuis primæ, & secundæ personæ communia (quemadmodũ scis) disseruimus. Nam illic, quæ trium omnium, hic uero, quæ unius tantum propria sunt, explicãtur eatenus prorsus, quatenus pertinet ad reciprocationẽ. Hui, dicet aliquis, perexigua, perexilisq; materia, nec satis scribi digna. Isti ego (uitandus est enim in principio maxime contemptus operu) affirmo, non talem sibi introgresso eam uisum iri, sed magnam, profundam, sinuosam, similemq; Labyrintho cuidam, etiam si Minotaurus non inesset: ut uere liceat Vergiliano uersu dicere:

Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Vbi utinam non plerique falleremur, non modo plebei, sed etiam principes in dicendo, ac Theseo pares, qui filo illo Ariadnes, aut non utimur, aut abutimur. Neq; de nostra tãtum memoria, uerum de aliquot iam proximis seculis loquor, in quibus uix quispiam uitio hoc non laborauit, uel utendi isto pronomine, quum non oportet, uel non utendi, quum oportet. At quàm usitato, quàm necessario, quantæ etiam dignitatis uocabulo? Etenim (ut supersedeam de genere hoc toto dicere) quantum grammaticis, dialecticis, philosophis, utique in iis, quæ metaphysica uocant, quantum theologis, iurisperitis, oratoribus, quantum denique omnibus sermone utentibus conducit rerum, uerborumque interpretatio, quod proprium est eloquentiæ? Certe hoc, cuius uim, iusq; interpretamur, tanti faciendum est inter cætera uocabula, quanti

la, quanti Pluton inter reliqua numina trium maximorum deorum, & unus, & frater tertius. Rides uicissim comparationis hyperbolen. Tu uero uel per me licet rideas, tecum etiam risurũ, quum (ut inquit Horatius) ridentem dicere uerum. Nil uetat. Rideas inquam, non derideas. Nam et proprius ad ueritatem accedet mea superlatio ridicula, quàm tua cum detractione derisio. Nec nihil bella, nec inconcinna, nec inepta sanè comparatio erit. Siquidem quemadmodum tres filij Saturni (si uetustati credimus) omnia inter se diuisere, ut Iupiter cœlum, Neptunus maria, Pluton inferos sortiretur: ita tria pronomina & inter se germana, & inter cæteras uoces primaria, tum omnem personarum numerum complectuntur (ego simile Ioui, cuius prima est dignitas: tu simile Neptuno, cuius secunda: sui simile Plutoni, cuius tertia) tum omnia deriuatiua per totidem casus singula sibi uendicant. Nam quid est, quod non meum, aut tuum, aut suum dici queat? & licet sui non contineat tertiam omnino personam, tamen illius uelut fons est, perq; ipsum ea tota nuncupatur, diuus nimirum, ac locupletius utroq; aliorum: quoniam plures uoces possidet tertia persona, quam reliquæ. Et huic quoque Plutoni comparandum, qui Dis à diuitijs, & eadem causa Græce Pluton appellatur. Et eo quidem magis, quòd sicut Pluton defectum lucis sentit, eiusq; imperium omne ex alieno pendet orbe, quo hinc illuc animæ descendunt, sine quibus non existeret illius regnum: ita sui, & defectum nominatiui habet, & nisi regimen eius aliunde pendeat, nequit subsistere: & (quod ad rem maxime facit) quemadmodum Plutone præside bene, maleq; factorum iudicia exercentur, sic in usu dictionis huius bene, maleq; loquentes præcipue iudicantur: ut qui ex hoc iudicio absolutum discesserint; ij optimo iure tanquam ad Elysium eant, cumq; Vergiliano Anchisa dicant:

Quisque suos patimur manes, exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauca læta arua tenemus.

Quare si pronomen istud tanto deo compari potest, cur eius tractatio perexigua, perq; exilis existimetur? Libuit iocari Ioannes, dum nostrã materiam, munus uidelicet in te meum, non esse tantopere contemnendam ostendere uoluimus. Sed ipsa tractatio planum facit, meq; nõ modo potuisse illam Labyrintho comparare, sed fortassis etiam intus Minotaurum, id est desperationem habenti. De cuius natura, & usu cum alij ueteres grammatici nonnulla, tum Priscianus (cui inter cæteros ferè tribuitur palma) permulta præcipit, & haud scio an ulla de re diligentius, ut mirer sic lapsam loquendi consuetudinem defluxisse de uia. Nos huiusmodi erroris causas (ut aberrantes reducamus in uiam) quoad facultas feret, diligentius tradere conabimur.

In quo distent Sui, & Suus, inter nos & Græcos. **Cap. I.**

PRINCIPIO (*quoniam Priscianus pleraque ad Græcam figuram reuocat, & hoc in primis pronomen de quo agimus) indicandum est multa esse cum alibi, tum uero hic, inter nos Græcosq́; dissimilia. Primum apud illos sui, id est οὗ, οἷ, ἕ. σφί, σφῖν, σφέας, σφῶν, σφίσι, σφᾶς, non sanè frequenti in usu: & suus, id est ἑὸς, καὶ σφέτερος, in minus frequenti esse, apud nos uero frequentissima, & quàm usitatissima. Itemq́; pro his duobus apud eosdem aliud pronomen, id est αὐτοῦ, αὐτῷ, αὐτὸν, usurpari: quod proprie est ipsius ipsi ipsum ipso: uel ex utroque compositum, ἑαυτοῦ, &c. Et licet nonnihil differant, tamen crebro illud pro hoc poni, ut uix scias quid inter ipsa intersit. Neque me fugit ad signandam differentiam illud aspirare solere, quum pro hoc ponitur: sed nescio an omnes id scriptores obseruauerint. Certe nec omnes editiones seruatum habent, et quæ habẽt, uix ubique: etsi ubique haberent, non tamen in totum linguæ latinæ responderet. Præterea hoc ipsum compositum primæ, secundæq́; personæ accommodari, non solum tertiæ. ut. προσέχετε ἡμῖν ἑαυτοῖς, apud nos (si uerbum sit è uerbo) absurdissimum, attendite nobis sibi, siue nobis sibiipsis: cum tantundem significet nobisipsis. Postremo apud Homerum, & si qui sunt alij, sexcentis in locis reperiri οὗ, οἷ, ἕ, Hoc est, sui, sibi, se: pro eius, ei, eum, eo, siue pro illius, illi, illum, illo: cuius autoritatem imitatum nostrum inuenio neminem. Ita & suam naturam interdum deserit hoc pronomen, & in locum suum aliud succedere patitur. Quod nobis adeo denegatũ est, ut sicuti mei et meus, tui & tuus: ita sui & suus nequeant alterum pro altero poni: quum non latina sit, sed barbara oratio, ego amo amicum mei, uel tui, hic amat filium sui, pro meum, tuum, suum: & hic me credit omnia facere amore meo, odio tuo, inuidia sua, pro mei, tui, sui, quæ apud Græcos non est differẽtia. Siquidem (ut alibi probauimus) sui, ut mei, tui, nostri, & uestri, passiue semper accipitur. Suus uero, ut meus, tuus, nostrum, uestrũ, noster, uester, possessiue uel actiue: quod Priscianum ignorasse ob græcam forsitan imitationem quàm mirum, tam uerum est. Quum ergo tot sint, quibus à græca nostra dissentit oratio, non, quid illi dixerint, est intuendum, ne in eundem, in quem nonnulli (sicut ostendam) errorem incidamus, sed quid nostri, quorum autoritatem imitamur.*

Non

Non esse tria genera cõstructionis prædictorum Pronominum, sed reciprocationum sufficere. Cap. II.

Haec præfatus, ad rem ipsam uenio, cuius Priscianus tria genera facit. Vnum, quod uocat reciprocum, quum pronomen in seipsum reflectitur: ut, Cato amat se. Alterum, quod uocat transitionem, quum per deriuatiuum eius loquimur: ut, Cato amat suum filium, siue Catonem amat suus filius. Tertium, quod uocat retransitionem, quum accedit alterum uerbum, uel in primitiuo, sic: Cato precatur me, ut sui miserear: Vel in deriuatiuo, sic: Cato precatur me, ut sui filij miserear. Sed optimum fuerit eius ad literam subijcere uerba, eáq; aliquanto longius repetita (quoniam non in unius tantum quæstionis usum repetentur) quæ hæc sunt.

Possessiua uero modis construuntur tribus, quum uerba uel à possessore in possessionem, uel à possessione in possessorem, uel extrinsecus transferuntur. A` possessore in possessionem, ut doceo meum filium, doces tuum discipulum, docet ille suum auditorem. A` possessione uero in possessorem, ut paret mihi meus filius, paret tibi tuus cliens, paret illi suus seruus. Extrinsecus, ut doces tu, uel ille meum filium, doceo ego, uel ille tuum filium, doceó ego, uel tu suum, uel illius filium. sed melius hoc per retransitionem: ut rogat ille me, ut doceam suum filium. Quum enim suum sit relatiuum, exigit, ut prius cognoscatur persona possessoris sui, ad quam referatur. Et sciendum, quòd omnia possessiua, possessoris quidem personam secundum primitiuum significant. Possessio uero ipsa tertiæ est personæ, ut meus, tuus suus, quomodo & nomina, quibus iunguntur: ut meus pater, tuus filius, excepto uocatiuo, qui solus in primæ personæ possessiuis inuenitur, quum secundæ copulatur personæ: ut, mi pater, ô mea Tullia, ô noster Chremes. Omnia tamen possessiua in genitiuos primitiuorum, non solum nominibus, sed etiam uerbis transitiuis sociata, possunt resolui: ut amicum meum moneo, pro amicum mei: & Euandrium filium Turnus interfecit, pro Euandri filium: & Daunius filius ab Aenea uictus est, pro Dauni filius. Hoc autem interest inter possessiuũ pronomen, ut meus, tuus, suus, & primitiuum mei, tui, sui, quòd hoc possessiui genus, & casus, & numerus ipsius possessionis ostenditur, & substantiua quidem uerba possessiuis coniuncta ad possessores referuntur, ut tuus sum filius, & meus pater es, & suus est illius seruus. Et aliquanto posterius Nos uero primitiuis quidem, id est sui, sibi, se, à se, uel per reciprocationem, ut sui potitur, sibi indulget, uel per retransitionem utimur: ut hortatur me ille, ut sui potiar: rogat te ille, ut sibi indulgeas. Possessiuis uero, quũ in ea possessiuorum fiat transitio, ut sui serui miseretur, & suo seruo

prodest, et suum seruum diligit. Nec aliter tamen potest supradictum possessiuum tertiæ personæ construi cum alijs extrinsecus personis, nõ si per transitionem (quomodo & primitiuum eius) id est nisi prius à possessore eius proficiscatur in aliam uerbi personam, & sic ab illa rursus ad possessionem tertiæ, sicut & ad se: ut, rogat me ille, ut suus seruus ministret mihi, uel tibi: precatur me, ut sui patris miserear: petit te, ut suo pro sis filio: obsecrat Cicero Varonem, ut suum erudiat gnatum. Et notandum quòd, quum à tertia in tertiã fit transitio personam, in dubium uenit, possessio ad quam pertineat earum: ut, rogat iste illum, ne suo noceat filio, ambiguum, cuius filio suo, istius, an illius id est an rogantis, an eius, qui rogatur: quomodo & apud Græcos, παρακαλεῖ Πλάτωνα Ἀριστοτέλης, ἵνα τὸν ἑαυτοῦ φίλον παιδεύσῃ, *dubiũ fit, utrum Platonis, an Aristotelis suum. Hæc ille. Nõ uideo, quid opus fuerit hac diuisione, quum & alia genera, & aliæ species esse possint, ut posterius apparebit, neq; hæc ipsa satis inter se distincta sint. Quæ enim species hæc erit? Cato cupit me amicum sibi, uel suum, optat te coli à se, & à suis, ait domum tuam se autore extructam, siue sua pecunia, relinquam Reipub. testimonium meæ in se uoluntatis, rex est domi suæ lætus sua gloria, sua quenque delectant, terra per se stat: et alia plura: ut fortasse sicut expeditius, ita satius fuerit hæc omnia appellare reciprocationem, quod propemodum Priscianus ipse cõfitetur, quum longe post inquit: Non aliter tamen hoc fit, nisi prius à tertia persona uerbum aliquod (ut diximus) proficiscatur ad aliam extrinsecus personam, & sic ab illa per retransitionem ad eam reciprocatur aliud uerbum: ut, rogat me ille, ut ad se ueniam: petit te, ut sibi des: hortatur milites imperator, ut se largo potiantur. Quapropter hoc tanquam generali uocabulo (si modo ausim dicere) solo uti possumus.*

Vnde dicta sit Reciprocatio. Cap. III.

q *Vod ex eo dictum est, quòd, sicut reciprocatur spiritus, quũ recipitur, & unda uicissim alluens littus, et Euripus ad pristinum subinde cursum rediens reciprocus est: ita hæc pronomina alterum primitiuum, alterum deriuatiuum ad id, unde prodierant, reuocantur. Quod Græci,* ἰδιοπαθεῖς, & ἰδιοπάθειαν *uocant. Priscianusq; interpretatur sui passum, & sui passionem, tum dure, tũ minus apte: quia sui (ut diximus) tantummodo passiue accipitur. Satis autem erat reciprocum, & reciprocationem dixisse.*

Quomodo solœcismus admittatur in Sui, & Suus. Cap. IIII.

t *T hæc quidẽ quomodo sit utendum, ex superioribus liquet. Quonam autem modo aliqui abutantur, Priscianus ostendit, inquiens: Tertiæ uero personæ possessiuum sine uoce altera*

tera significante possessorem suum, non potest adiungi alij personae pro se. Si dicam, seruus suus ministrat mihi, uel tibi, solœcismum facio, propemodum ipse praeceptor hoc pronomine abusus est. Ego dixissem ipsius, ut referatur ad possessiuum potius, quàm suus, quod referri uidetur ad uocem alteram, quod ille non sentit. De quo latius postea. Sed cur de primitiui solœcismo omisit exēpla? quae res multum faciebat ad hoc uitium deuitandum: ut ego dixi sibi, non est sibi curae Respublica, tu fuisti secum: pro eo quod est, ego dixi ei, non est ei curae Respublica, tu fuisti cum eo. An quòd temporibus eius in hoc nunquam, aut uix unquam peccabatur? Quippe cum hac quoque tempestate minus in sui peccetur, quàm in suus. Sicut enim datiuo, & ablatiuo postposita praepositione cum, prout exemplis docui, & nonnunquam forsitan genitiuo: ut, feci amore sui, uulgus utituritα nō utitur accusatiuo, ablatiuoq;. Quis enim è uulgo sic loquitur? uidi se, pergo ad se, indigeo se, redeo ad se? profectò (quòd sciam) nullus: ut, si rectè ratiocinamur, minor sit eius pars, in qua peccatur, utpote non planè per duos casus: at uero in suus per omnes: per nominatiuum, quale fuit Prisciani exemplum: et in apposito, ut hoc est opus suum: per obliquos, ut ego sum amicus patris sui, tu non places filio suo, legisti librum suum, pone hoc ad pedes suos, libris suis fruor, in hortis suis cœnauimus, pro eius, siue ipsius, siue illius: quae dici non latine, si qua ratio est, reddi ista potest. In primitiuo quidem (quòd quum inter hunc modum loquendi, quem reformidant, & illum, quo utuntur, nihil intersit) palàm est eos (semper. n. falsitas se ipsa conuincit) sua confessione peccare: ut nuper quendam literarum graecarum ignarum, quē, quòd negaret propter loquendi consuetudinem dicendum esse Aristoteles, ita sum percontatus, non'ne Aristotelicus omne dicunt? Quumq; ille respondisset, etiam: ergo inquam, etiam uestro testimonio dici debet Aristoteles, non Aristotiles, ut fieri possit Aristotelicus. In deriuatiuo autem quod consequens est, quū hoc sit eiusdem naturae, quod illi tanquam genitori, uel domino, uel duci non licet, id huic uel filio, uel seruo, uel militi non licere.

Prima causa, cur Sui, & Suus abutamur, pro Eius, uel Ipsius, uel Illius. Cap. V.

NErum hic quispiam, neque hac mea ratione contentus, neque Prisciano satis fidei habens, aget nobiscum autoritatibus, opponetq; Vergilianum illud:

Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichaei.
Nanque suam patria antiqua cinis ater habebat.

Quod haud dubie illi simile est, Seruus suus ministrat mihi, siue seruum suum uidi, & caetera, quae protuli paulo ante, per omnes casus

exempla. Vbi, etsi abest, ad quod referatur suus, id tamen subauditur: nemo enim dicit suus, nisi de eo, cuius habita sit mentio: ut, si roganti, ubi est Titus? respondeas, nescio, seruus suus est hic, uel seruum suum uidi. In quo si solœcismus est, & in uersu Vergiliano sit necesse est. Sin in hoc non erit, falsò ait Priscianus in illo esse. Quid igitur ad hoc dicemus? Si Vergilium damnamus, tantum uirum, & poëtarum latinorum longe principem, quis ferat? & non eius autoritatem qualibet ratione potiorem existimet? Sin Priscianum, iam omnis huius rei ars subuerteretur, nullamq;, aut superuacuam maximorum autorum fuisse dicamus obseruationem oportet. Ego etsi uideo Priscianum (si modo animaduertit) hoc dissimulasse, tamen ipse non dissimulabo, aut iã nõ dissimulaui potius: quippe qui superioribus exemplis simile esse confessus sum. Sed uel poëticam licentiam excusandam reor, uel operis imperfectionem. Etenim credere libet Vergilium, quum talem quendam uersum faceret:

Nanque suam patria liquerat tellure sepultam:

Impeditum prima syllaba uerbi longa, mutasse formam dicendi, atque ita in solœcismum (si dictu fas est) incidisse: an non illud huic ex superiore libro, etsi non persimile, tamen non dissimile prorsus est?

Viuite felices, quibus est fortuna peracta. Iam sua.

Pro uestra positum est sua. Quòd si quis dicat positum esse pro propria, rectéq; hoc dici, ut id rectè diceretur,

Viuite felices, quibus est fortuna peracta Iam propria,

Hic nihil dicit, quum suum etiam pro proprio acceptum naturam tertiæ personæ non imitetur, nemóq; sic loquatur: est mihi, aut est tibi suus scribẽdi mos, quum tamen dicamus, est mihi, aut est tibi proprius scribendi mos. Nam in illo huius eiusdem poëtæ uersu:

-Quisque suos patimur manes,

non refertur id suos ad primã personam, quia sic resoluenda est oratio: nos patimur manes, sed quisque nostrum suos. Eiusmodi passim reperiuntur exempla: ut quum in bibliotheca nos ad suum quisque studium libros euolueremus. Non est autem huic Vergiliano, de quo disputauimus, Ouidianum illud simile:

Respice Laërten, ut iam sua lumina condas:

Vbi nonnihil rationis est, quòd utrunque uerbum eidem supposito seruit. Hæc igitur Vergilij autoritas (et si qua sunt eiusmodi apud alios loca, quorum nõnulla posterius attingam) prima extitit causa (ut iam causas enumerare incipiam) uulgaris erroris.

Secunda eiusdem causa. Cap. VI.

Altera, quòd nonnullis in locis, siue hominum, siue temporum

culpa

culpa libri corrupti sunt: ut apud Ciceronẽ in Sallustiũ: Quòd si istius uitæ memoriam uicerit, aliam patres conscripti, non ex oratione, sed ex moribus suis spectare debetis, quem locum (nisi emendetur) non cõfido me expositurũ. At qui se exponere posse confidunt, ut in tota sententia, sic in uerbo suis, quid ratio poscat, non respiciunt: neq; solum cõmunis est huiusmodi menda librorum, sed etiam priuata in suis cuiusque codicibus. Nec aliunde factum est: ut, q; encleticam quidã præponant (quorum sunt Ebrardus, & Alexander) nisi quòd Vergilium male legunt: ut in illo uersu:

Se satis ambobus, Teucrisq; uenire Latinis. pro Latinisq;.

Tertia causa. Cap. VII.

Atque hæ quidem causæ citra nostram forsitan culpam sunt. Totidẽ autem, quæ sequuntur, nobis utique assignandæ sunt, nonnihil ex duabus superioribus alimenti sumentes. Prior, quando non præuidemus, quò referatur hoc pronomen, quadam ambiguitate decepti: ut apud Vergilium:

En priamus sunt hic etiam sua præmia laudi.

Et apud Quintilianum: Itaque accedam in plerisque Ciceroni, atque in ijs ero, quæ indubitata sunt, breuior, in quibusdã paulum fortasse dissentiam. Nam cum etiam iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam: quasi id suum de Cicerone dicatur, non de legẽtibus. Et alibi, dum idem autor, cur Ciceronis exemplum contraxerit, inquit: Quæ quia erant longiora, non suis uerbis exposui: suis acciperent plerique pro Ciceronis, quum sit accipiendũ eo modo, quo illud: exponam altercationem nostram suo ordine, ac suis uerbis. Idem quoq; in primitiuo contigit, ut apud eundem: Nam & de filio nihil aliud perdiderat misera, nisi dies: nec iam timebat, ne ille, quo fruebatur, mori posset: planctibus, lachrymisq; (penè improbe dixerim) paratus utebatur, nec sibi permittebat dolor lugere uenientem. Nam id sibi ad dolorem refertur, non ad matrem. Permulta sunt huius generis exempla, in quibus errandi ambiguitas est causa, ex quadam rei similitudine nobis labantibus, ut, quia illud bene dicitur: Adolescens assidue à me increpatur, obiurgatur, castigatur, hoc suis non placet: uideatur & hoc bene dici: Adolescentem assidue increpo, obiurgo, castigo, quod suis non placet: quod ipsarum statim indicio aurium probabile est: hoc autem secus, & perinde est, ac si dicas, me increpare adolescentem assidue, obiurgare, castigare suis non placet: nisi quis uelit uerba hæc actiua passiue resolui posse, & huius generis locum idem esse Ciceronis: Qui autem annus ei primus ab honorum perfunctione aditum omniũ concessu ad summam autoritatem dabat, is eius omnem spem, atq; omnia

uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbū patriæ, graue bonis omnibus. Illud transeo, quòd in neminem nisi stultum ca dat, ut hoc non intelligat, quale est apud Quintilianum: Tu prima do cuisti sibi non parcere, potius quàm plus flere: ubi subauditur, illum, ut sit: Tu prima docuisti illum sibi non parcere, seu suis.

Quarta causa. Cap. VIII.

Posterior (quæ eadem quarta est) causa, quòd uidemus indiffe rens esse, an quis dicat, omnes optant, quod sibi utile est, uel quod ipsis utile est. Ille repetit, quod suum, siue quod ipsius est: quisque uult, quod sibi, uel quod ei, siue ipsi expedit, prodest, con ducit, placet. Idq́; apud summos quosque scriptores. Cicero pro Mar cello: Multi dubitabant, quid optimum esset, multi, quid sibi expediret. Idem pro Ligario: Legatus in pace profectus, in prouincia pacatissi ma ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Idem in Philippicis: Dicit enim, si quis eorum, qui prius se rogati essent, grauiorem sententiam dixisset, in eam se iturū. Quintilianus in milite Mariano: Neq; igno rauit, quæ manerent eum pericula. Dixi de is dicam de ipse, addamq́; de ille. Cicero pro Rabirio: Nec enim cuiquam eius consilium uehemen tius, quàm ipsi displicet. Et in officiorum tertio: Vas factus est alter, ut si ille non reuertisset, moriendum esset ipsi. Et in offic. primo: Homo, qui errāti comiter monstrat uiam, quasi de suo lumine lumen accendat, facit, ut nihilominus ipsi luceat, quum illi accenderit. Idem pro Mar cello: Est uero fortunatus ille, cuius ex salute nō minor penè ad omnes, quàm ad illum uentura sit, lætitia peruenerit. Quintilianus in Parie te palmato: Quapropter non petit, ut illum miserum pūtetis, nisi & innocens fuerit. Et in milite Mariano: Affirmo tibi C. Mari, non sic nuper repugnasset, si illum tribunus uoluisset occidere Adijciam unū de libris ecclesiasticis exemplum, de quibus postea locuturus sum: Iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis, Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruia mus illi, In sanctitate, & iustitia coram ipso. Aliquando uidere licet, ubi desideres eum, ibi esse se, & rursus ubi se, ibi eum. Cicero pro Liga rio: Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, quum de se ea dem dicerem, ignosceret. Et amphiboliam libro Officiorum primo: Nam negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Non ne licebat hic dicere, quid de eo quisq; sentiat, ut in illo eiusdem pro L. Sylla? Quid est huic, quòd eum in hac uita teneat? È diuerso alibi: Hic igitur Titus Ligarius qui tum ni hil aliud egit, neque enim hoc diuinabat, nisi ut tu eum studiosum, & bonum uirum iudicares, nunc à te supplex fratris salutem petit. Vbi

ego

ego citius dixissem se, quàm in illo eiusdem ad Atticum: Subquerulas literas miserat, quòd quædam constituta à se rescinderem: cum nõ minus belle diceretur, quòd quædam ab eo, siue ab ipso. Hac eandem differentiam agnoscas interuentu præpositionis, sed magis in ipse, quàm in is. Quintilia. quinto Institutionum: Nec libenter exemplum, quod in se fortasse recidat, faciat. Idem in sexto: Quanquam aliqui reperiũtur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, euitent. Sæpe duo hæc coniuncta reperias, uel nulla, uel aliqua interueniente præpositione, & præcipue inter, ut idem in decimo: Quum sit diuersa non earum modo inter seipsas conditio, sed in singulis etiam partibus causæ, sintq; alia leniter. alia aspere, alia concitate, alia remisse. alia docendi, alia mouendi gratia dicenda: quorum omnium dissimulis, atque diuersa inter se ratio est Huius præpositionis & illa proprietas est, quòd nihil interest, an se, an ipso utaris, quum antecedit uel genitiuus (ut in proximis exemplis, & in hoc Tulliano: Nec mihi cæterorum iudicio uidetur solum, sed etiam ipsorũ inter ipsos concessu ita tributum fuisse) uel datiuus, aut ablatiuus, ut apud eundem Quintil. Circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est. Et iterum: Nam in magnis quoque autoribus incidunt aliqua uitiosa, & à doctis inter ipsos etiam mutuo reprehensa. Secus quoties antecedit nominatiuus, accusatiuus'ue, ut apud Ciceronem: Vt enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum mouet oculos, & delectat, hoc ipso, quòd inter se omnes partes quodam lepôre consentiunt. Et iterum: Damonem, & Pythiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse. Vbi ego non ausim dicere inter ipsas, & inter ipsos. Nã illud ab hoc genere diuersum est, quale apud Quintilianum: Nemo igitur dubitauerit, longe esse optimum genus Atticorum, in quo, ut est aliquid inter ipsos commune (id est iudicium acre, tersumq;) ita ingeniorum plurimæ formæ. Hactenus exempla de Sui, nunc de Suus proferam. Cicero officiorum (unde modo protuli exempla) libro primo: In primisq; uersutum, & callidum factum Solonis, qui (quo & tutior eius uita esset, & plus aliquanto Reipub prodesset) furere se simulauit. Et in eodem: Illa tamen præstare debebit, quæ erunt in ipsius potestate. Rursus in tertio: Quid Agamemnon? quum deuouisset Dianæ quod in suo regno pulcherrimum natum esset Et in eodem: Piscatores ad se conuocauit, & ab eis petiuit, ut ante suos hortulos postera die piscarentur. Inusitatius in eodem: Quid dominus nauis, eripiet'ne suũ? minime: non plus, quàm si nauigantem in alto eijcere de naui uelit, quia sua sit. Nec minus inusitate pro L. Sylla, si modo syncera scriptura est: Sylla, si sibi suus pudor, & dignitas non prodesset, nullum

auxilium requisiuit. Vtrunque probatur ex altero: illic quidem licuisset dicere, quo tutior sua uita, & quae erunt in sua potestate, hic autem quod in ipsius regno, & ante ipsius hortulos, et quia eius illa sit, & si ei suus pudor. Caeterum in ijs testimonijs duplicia uerba fuere: quid ubi sunt singula? Nempe idem fieri uidetur, nec differre utrũ dicas, cepi columbam cum pullis suis, & cum pullis eius. Inueni turturem in nido suo, an in nido eius, Expuli leonem ex antro eius, an ex antro suo. Necaui lupam, & catulos suos, an catulos eius, siue ipsius. Tuetur nos Deus propter suam clementiam, an propter eius, ipsius'ue clementiam. Ante domum suam me inclamauit, an ante domum eius, ipsius'ue, & similia. Ego uero ita sentio, quum interuenit copula, non licere uti suus: quia nulla tunc est reciprocatio. Ideo'q; non catulos suos dicendum, sed eius. In caeteris, si substantiuũ pronominis sui respicit ad suppositum, suus utique dicendum: sin ad appositum, saepius eius dici, siue ipsius, siue illius. Ad suppositum, ut: tuetur nos Deus propter suam clementiam, non propter eius: quemadmodum dicimus, tuetur nos Deus sua bonitate, non eius bonitate. Inclamauit me ante domum suam, non ante ipsius quemadmodũ dicimus, eiecit me domo sua, non domo ipsius, siue eius. Ad oppositum, ut: amamus Deum propter bonitatem eius: allocutus sum hominem ante domũ eius, libentius dixerim, quàm suam. Item, cepi columbam cum pullis eius: inueni turturem in nido eius: expuli leonem ex antro eius: nec tamen ratio obstat, quin & suo dicatur, ac ne autoritas quidem Ciceronis de republica libro sexto: Itaque ego illum de suo regno, ille me de nostro republica procontatus est. Terent. in Adelphis: Suo sibi hunc gladio iugulo. Nisi si quod addatur apposito adiectiuum, uerbum'ue, ad quod fieri reciprocatio debeat: quod genus est: Inueni leonem iratum, ac saeuiorem ob amissam praedam suam: Video columbam tristem in periculo pullorum suorum: Nostri illum minus suo, quàm suorũ casu perterritum: Sentio hominem ambulantem per domum suã, nõ per domum eius: Item, scio illum dolore fortunam suam: & in primi tuo quoque: ut, opinor hunc cognoscere contemptum sui. Illud trãseo, neminem posse errare quum suus est substantiuum, ut eius, aut ipsius, aut illius utatur, ut: comperi illum cum suis, siue inter suos: quinetiam u:x erratur, quum accipitur pro proprio, ut de hac re dixi suo loco, nõ ipsius, &: referam haec omnia suis locis, ac temporibus, non eorum.

Causa cur Eius, Ipsius, Illius, abutamur pro Suus. Cap. IX.

A Tque ex ijs quidem, quae commemoraui, non modo factum est, ut multi pro eius, siue ipsius, siue illius, uterentur suus: uerumetiam ut econtrario pro hoc illis abuterentur (de quo solœcismo

nullam

nullā facit Priscianus mentionem) qualia sunt mea proxima exēpla, ut: uideo colūbam tristem in periculo pullorum eius, uel columba luget pullos eius, & quale Donati grammatici (ut grammaticos potissimum suæ artis admoneam, si modo Donati grammatici libellus est de uita Vergilij, in quo alterius quoque generis uitia reprehendas) ait. ni loquens de Vergilio: Voluit etiam eius ossa Neapolim, transferri, ubi diu, & suauissime uixerat. At paulo post: Translata igitur iussu Augusti eius ossa (prout statuerat) Neapolim fuere sepulta uia Puteolana intra lapidem secundum, suoq; sepulchro id disticon, quod fecerat, inscriptum est. Et iterum: Item rogauit, quo pacto quis altum, felicemq; eius fortunam seruare posset. Superius uero: Quod quum magister stabuli Augusto recitasset, duplicari sibi in mercedem panes iussit. Et alibi aliquoties sibi, uel suo pro eius, & eius pro suo, uel sibi. Verum è græca quoq; figura non minimum causæ accessit huic errori, id quod me polliciitus sum ostensurum. Nam quum pro uno αὐτῶ liceat dicere tum suus, tum eius, tum ipsius, tum illius (non tamē quodlibet semper) tardus, aut indiligens interpres, quando hoc, & quando illud compe tat, nō dispiciat. Quo uitio in interpretatione quidem ecclesiasticorum librorum omneis interpretes decepit lingua peregrina. Sed nos indigni reprehensione, qui maioribus credimus: Illi uero digni, qui maioribus suis credere noluerūt. Quo magis ex ijs præcipue uitiosa à me sunt exempla proferenda, ut errorem nostrum, ubi fontem eius agnouerimus, deuitemus: quum tamen ex hoc nec cōtumelia ulla fiat libris ecclesiasticis, hebræa tantum, aut græca lingua loquentibus: nescio an honor potius habeatur, nec magna eorum traductoribus, si modo dignitatis horum ratio habenda est, qui uel incerti sunt, uel ignoti, uel inter se dissidentes. Hoc mihi dissimulādum non fuit, uel ob id, ne quis mihi istorum obijceret autoritatem. In psalmis igitur (quos Hieronymus certe non transtulit) ubi pleraque huiusmodi recte translata sunt, illud non recte: A gloria eorum expulsi sunt, pro à gloria sua. Et iterum: Qui exacuerunt ut gladium linguas eorum, pro linguas suas. Et iterum: Saturati sunt filijs, & dimiserunt reliquias paruulis eorum, pro suis. Et iterum: perierunt propter iniquitatem eorum, pro suam. Neq; uero me latet, in quibusdam codicibus recte legi, sua, suas, suis, suam. Sed ego rem, non hominem noto: necnon ibi: Et abstulit sicut oues populum eius: quod melius alibi legitur suum: sicut ibi quoque: Sicut locutus est per os sanctorum suorum, qui à seculo sunt prophetarum eius, alibi melius, Per os sanctorum prophetarum suorum, qui à seculo sunt. In his omnibus græce est genitiuus αὐτῶ, αὐτῆς, αὐτῶν, hic pluralis, ille singularis. Aliquando etsi eius, seu ipsius, seu il-

lius tolerari potest, tamen latinius est suus, ut in eisdem psalmis: Neq; *descendet cum eo gloria eius, pro sua: tametsi aliqui non legunt eius.* Et *iterum:* De*siderium cordis eius tribuisti ei, & uoluntate labiorum eius non fraudasti eum: pro sui, & suorum.* Et *iterum:* Brachium *eorum non saluauit eos, pro suum.* Et *iterum:* Benedicite *domino omnes angeli eius, benedicite domino omnes uirtutes eius, benedicite domino omnia opera eius: pro sui, suæ, sua: quale est illud in* Apocalypsi: Opera *enim illorum sequuntur illos: quod ego citius dixissem, opera enim sua.* Huius *tamen generis non est, si interuenit uerbum, ad hunc modum:* Quòd *pater non amarit te, siue patrem non amasse te, probat ipsius testamentum, potius quàm suum, ut est apud* Quintilianũ *libro primo.* Quomodo *& ipsum, & Vergilium quoque scripsisse manus eorum docent.* Nam *in illo apud psalmos:* Omnia *à te expectant, ut des illis cibum in tempore, dante te illis colligent: illis pro sibi positum est: de secundo illis magis loquor, quod sibi quoque translatum inuenio.* Suo *autem pro eius (quod superioris generis uitium est) illic:* Ad *nihilum deductus est in conspectu suo malignus.* Et *iterum:* Si *autẽ dereliquerint filij sui legem meam: quanquam lego in quibusdam editionibus utrobique eius.* Et *iterum:* Anima *autem mea exultabit in domino, & delectabitur super salutari suo: nam id suo, ad dominum refertur, non ad animam: quemadmodum* Græce *αὐτοῦ.* At *ibi nescias, an uarietate gauisus interpres sit, an consilio mutauerit:* Quoniam *secundum altitudinem cœli à terra corroborauit misericordiam suam super timentes se.* Quomodo *miseretur pater filiorum, misertus est dominus timentibus se.* Et *in eodem* Psalmo *paulo post:* Misericordia *domini ab æterno, & usque in æternum super timentes se: & iustitia illius super filios filiorum his, qui seruant testamentum eius.* Et: Memo*res sunt mandatorum ipsius.* Pro *his quinque nostris, suam, se, eius, ipsius, illius, unum est pronomen* Græce *αὐτοῦ, αὐτῶν, αὐτοῖς.* Idem, *quod modo dixi, quod nunc aspiretur necne, non attinet dicere, ut taceam raris in codicibus psalmorum reperiri hãc diligentiam.* Nam *cæterorum ecclesiasticorum librorum in nullis adhuc reperi, nec eam (iudicio meo) satis exactam.* Vter *tamen sermo melior, super timentes se, an super timentes eum, lucis duntaxat gratia, super timentes eum, uel ipsius interpretis testimonio, qui priorem quodammodo posteriore correxit: nisi uarietatis gratia id fecit* Huius *generis ille quoque locus est:* Stabunt *iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt: quòd si dixisset aduersus eos, qui ipsos angustiauerunt, obscuritatem deuitasset: ut taceam, quòd magis ad uerbum etiam transtulisset.*

Quomodo uitetur amphibolia in Sui, & Suus. Cap. X.

nimuero euitatur obscuritas hæc amphibolia per aliquod se re trium pronominum, Is, ipse, Ille, quæ cum alijs duobus Sui, & Suus, modo pugnant, modo conueniunt, ritu Troianorum puerorum, ut est apud Vergilium:
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula uertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
Mutaui modo se in ipsos, mutabo alio exemplo in eos, ut fecit interpres superius in psalmo, si tamen mutasse dicendus sit. Cicero in Bruto: Is soceri instituto, quem (quia cooptatus in augurum collegium non erat) non admodum diligebat: præsertim quum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. Nam id sibi (ut Quintiliani uerbis utar, qui eum notat) & ad socerum referri, & ad Fannium potest. At si dixisset ei, de Fannio utiq; locutus intelligeretur, aut si ipsi, aut si illi, sic, præsertim quum is Q. Scæuolam illi. Et ego quidem deuitare cupio amphiboliam. At Priscianus (cuius hoc erat officij) quum eam notat, non modo id non facit, uerumetiam in ipsam incidit paulo post, dum ait: Vel quum transitum facit in aliquos sibi coniunctos, ut ille miseretur eorum, qui secum uiuunt, uel sibi parentum, uel secū degentium, dat sibi fauentibus, incusat secum certantes, & inuidet se indigentibus. Nam id sibi, & id se (quum tam pluralis sit numeri, quàm singularis) quò referatur, ambiguum est: sed hæc amphibolia in primitiuo est, illa, quam ipse notat, in deriuatiuo, rogat iste illum, ne suo noceat filio. Quasi uero nihil ad rem faceret illud de Cicerone, & Varrone: aliud ambigui protulit exemplum.

Suus est illius seruus, & similia male dici. Cap. XI.

In quo etiam exponendo, quod in illo non fecisset, errauit, ut ad aliam quæstionem transeamus. Errauit enim inquiens, ambiguū cuius filio suo, istius, an illius: cuiusmodi est, quod superius dixit: doceo ego, uel tu suum illius seruum. Et iterum: suus est illius seruus. Et iterum: suus illius, istius, ipsius hominis. Inq; alia longe post materia, nisi substantiuis, uel uocatiuis uerbis adiunguntur, sicut & nomina, meus es filius, meus uocatur seruus, tuus nominor parens, tuus est pater, suus illius sum filius: suus illius es filius, suus illius est filius. Et aliquanto post non semel, quæ uerba mox subiungam, quorum Prisciani exemplorum unum est: Suus Vergilij uersus: simile illi, Vtrum Platonis, an Aristotelis suum? Quod sermonis ge-

nus(quantum memini) nusquam inueni: eoq; mallem aliena prompsisset exempla is, qui hoc tradit, quàm sua finxisset. Ad hoc probandum ea quoque facient, quæ de coniuncta huic materia disputabimus.

Suus neq; discretionis, neq; abundantiæ causa posse addi ad Ciceronis, uel istius filius, sed potius redundare. Cap. XII.

Iam uerba, quæ modo promisi me subiuncturum, utriq; atque adeo multiplici quæstioni seruient, & idcirco prolixius recitentur, quæ hæc sunt: Discretionis quoque causa, uel abundantiæ solet cum genitiuo possessoris addi nominatiuus possessiui, ut suus est Homeri mos: intelligitur enim non alterius: & suus Ciceronis filius hæres est patris constitutus, suus dicitur ad discretionem illius, qui secundum leges non est suus, id est sub potestate patris legitimi nō est. Quòd autem suus pro uniuscuiusque proprio accipitur, usus confirmat. Vergil. Georgic. primo:

Molles sua thura Sabaei. Terent. in Phorm.

Quot homines tot sententiæ, suus cuique mos est.

Sin autem in possessione fit à possessore transitio, obliquis possessiui utimur, ut Cicero miseretur filij sui, præbet suo filio, aspicit suum filium, potitur suo filio. Sin extrinsecus fit transitio in possessionem tertiæ personæ, sufficit genitiuo uti ipsius possessoris: ut miseretur filij Ciceronis: dono filio Ciceronis: accuso filium Ciceronis. Licet tamen etiam addere possessiui casus consequentes, uel discretionis causa, uel abundātiæ; ut: egeo ingenij sui Ciceronis: benedico ingenio suo Ciceronis, & similia. Illud quoque sciendum, quòd cum, in alijs omnibus possessiuis liceat primitiui genitiuo pro omni eorum uti casu, quod ostendimus in hoc quoque possessiuo pronomine tertiæ personæ, quomodo in alijs, tūc utimur, quum ipse possessor aliquid agit in possessionem suam, & cū in aliam personam transitum ostendatur facere pro sua possessione: ut, amat ille suum filium, & amat sui filium: benediat suo filio, & benediat sui filio: petit à me ut prosim suo filio, & ut prosim sui filio. Si ipsa tamen possessio in possessorem faciat transitionem, non est congruum uti primitiui genitiuo pro possessiuo: qua uim habet compositi græci: ut Ciceroni redit suus filius, non satis commode per hoc dicitur, Ciceroni redit sui filius: nec, Ciceronē laudat suus filius, pro sui filius, & similia: quia nec apud Græcos bene dicitur, Κικέρωνα φιλεῖ ὁ ἑαυτοῦ υἱός, nisi more Attico pro simplici compositum accipiatur. Et sciendum quòd quia primitiuum eius tam singulare, quàm plurale est, licet in possessiuo et unū, et plures possessores eius intelligere, pro significatione genitiui ad possessorē pertinentis: ut suus illius, & suus illorū: nec mirum, si per trāsitionem Romani utuntur his pronominibus sui, sibi,

sibi, se, à se, & eius possessiuo, ut ostendimus, necnon si ad coniunctionem sui, ad alias etiam personas aliquid agat: ut, ille uocat me ad se, ducit te secum, trahit omnia in se: uel quum transitum facit in aliquos sibi coniunctos: ut, ille miseretur eorum, qui secum uiuunt, uel sibi parentium, uel secum degentium: dat sibi fauentibus: incusat secum certantis: & inuidet se indigentibus. Et uidentur hæc omnia possessiuorum uim habere, & similia, nec incongrue huiusmodi constructionem habuisse. Cum Attici quoque soleant huiusmodi compositis uti in constructionibus. Xenophon, ἀπομνημονευμάτων primo: Ἀλλὰ Σωκράτης ἔφη ὁ κατηγόρος τοὺς πατέρας προπηλακίζειν ἐδίδασκε πείθων τοὺς συνόντας αὐτῷ σοφωτέρους ποιεῖν τῶν πατέρων: Quod autem etiam genitiuo, uel datiuo, qui loco sit genitiui possessoris, bene additur etiam possessiuum (ut supra diximus) non solum nostrorum, sed etiam antiquorum usus comprobat. Vergilius in Bucolicis:

Et me Phœbus amat, Phœbo sua semper apud me
Munera sunt lauri, & suaue rubens hyacinthus.

Terentius in Adelph. Suo sibi hunc gladio iugulo. Plato in Timeo: Μήτ' ἄρα ἀργύριον, μήτε χρυσίον, μήτ' ἄλλο ποιεῖν κτῆμα αὐτῷ ἴδιον. Et (quod mirum est) hoc ipsum τὸ ἴδιον etiam primæ, & secundæ adiungitur personæ apud illos, ut Isæus: ἐν τῷ πρὸς Εὐκλείδην. δι᾽ ἐμὲ τὰ ἴδια τὰ ἐμαυτῆ: pro quo nos dicimus, meum proprium, & tuum proprium. Dicitur tamen etiam suum proprium illius, ut non putetur abundare suum, sed indubitabileum discretionem significare. Illud quoque notandum, quòd tertiæ personæ possessiuum ad innumerabiles (ut diximus) refertur personas: quippe cum ad omnia tertiæ personæ pronomina, & ad omnia nomina, & participia potest referri, ut suus illius, suus istius, huius eius, suus Vergilij uersus, sua discentis diligentia. Primæ autem personæ possessiua, & secundæ, non egent per se prolata adiunctione alicuius genitiui, quum uim genitiui finiti in se habeant: quomodo nec suus eget genitiuo sui primitiui, quem in se possidet, sed extrinsecus alterius uocis propter multitudinem tertiarũ personarum. Præter rem fuerit hic notare tam multas, atque adeo innumerabileis tertius personas, quum tantum una sit, sed huius personæ innumerabiles uoces. Primum aliud est suus illius filius, & cætera. Aliud suus est Homeri uel Homero mos, et suus cuique mos. Et apud Catullum: Suus cuique innatus est error: quũ hic accipitur suus pro proprius, illic minime. Deinde nulla illic reciprocatio, quæ hic est: quippe intercedente uerbo inter suus, & genitiuum, datiuumùe: sic, Homeri, uel Homero est mos suus, siue mos suus est Homero: cuiq; est mos suus, siue mos suus est cuiq;: cuiq; est innatus suus error, siue suus error

est innatus cuique. Phœbo sunt semper lauri sua munera apud me, siue lauri sua munera sunt semper Phœbo apud me. De quo genere cõstruẽdi, posterius quid sentiam, apparebit. Nam illud exemplum.

India mittit ebur, molles sua thura Sabæi.

Inutile exemplum est, in quo non accipitur pro' sua pro propria: sed quomodo, quum dicimus: mittunt suos legatos, suos milites, suas naues, sua agmina: quo etiam modo accipitur in Terentiano exemplo: Suo sibi hunc gladio iugulo: quod sibi nulla nisi festiuitatis cuiusdam gratia additum est, nec ita cohæret cum hoc ablatiuo datiuus sui primitiui, ut fit in illis genitiuis, suus illius, suus Aristotelis, Platonis'ue nullo pacto separabilibus. Nam si separes, iam alterum genus loquendi erit, de quo non loquitur Priscianus hoc loco, suus'q; significabit quod proprius. Separet autem interiecto uerbo, ad hunc modum: Suus est illius mos, sua est istius natura, suus est Aristotelis modus, suum Platonis genus, suus est Vergilij uersus, sua est discentis diligentia, sua docentis. Et sine uerbo substantiuo: suus tenet dolor patrem, suus matrem: nec procul ab hoc abest Vergilianum illud:

Fessos'q; sopor suus occupat artus.

Quapropter non eadem (ut Prisciano placet) ratio dicendi, Suus est Homeri, uel Homero mos, usitatissimum loquendi genus, & suus Ciceronis filius hæres est patris institutus: quod dici ratio uetat. Nam' quòd ait, ad discretionem illius, qui secundum legem non est suus, id est sub potestate patris legitimi non est, nulla ratio est, nisi & doceat sic locutos esse uel legum latores, uel principes, senatum'ue, aut populum, uel prætores, uel Iurisconsultos: qui etiam definitum reliquerunt, qui suĩ dicantur uel hæredes, uel serui, nunquam hoc pronomen cum genitiuis huiusmodi copulantes. Et (ut rationem quoque addam) suus hæres, ad eum, cuius quis hæres est, refertur: sicut suus seruus ad eum, cuius quis est seruus: ut si dicam: nemo potest suum instituere hæredẽ seruum suum: & sua tutela ad illum refertur, cuius tutela est: nec aliter dicitur suus ad discretionem alterius, quàm meus, tuus, alienus. Cum ergo nihil agat suus, si apponatur ad Ciceronis filius, palàm est redundare non aliter, quàm in altero exemplo. Egeo ingenij sui Ciceronis. Benedico ingenio suo Ciceronis, ubi suus redundare non aliter, quàm in altero exemplo diffitetur Priscianus: sed pro redundantia dixit abundantia. Sanè abundantia interdum aliquid causæ habet, redundantia nihil. Nam quò dictionem, non dico absurdã, sed otiosam, ac similem membro, quod integro corpori (ueluti sextus in manu digitus) adnascitur? quam ipse quoque qui ait, tacite reformidat, longe post, quum de uocatiuis pronominum agit, inquiens: Itaq; quamuis

quamuis ad ipsam rerum naturam recte uideatur posse dici, ô sue fili Euandri, &, ô sua uxor Euandri: ut si dicam Euandrie fili, & Euādria uxor, quum in hoc duae tertiae intelligantur personae, possessoris, et possessionis, usus tamen deficit. Cur Prisciane usus deficit? nempe quia deficit ratio, atque ipsa rerum natura: quoniam suae & redundat, et reciprocationem (quod ipsius proprium est) perdit. At tu uis addi etiā proprium, nec tamen tunc redundare, siue abundare suum, sed indubitalem significare discretionem. Harum rerum (quum ratio tecum non faceret) si nulla uspiam reperiebas exempla, tradere praecepta nō debuisti. Si reperiebas, & illa debebas proferre, quod fecisses (opinor) si reperisses.

Suus non caret uocatiuo. Cap. XIII.

Quòd si usus & uitandae redundantiae, & conseruandae reciprocationis causa respuit talem uocatiuum, ô sue fili Euandri, quid fiaet neutra obstante istarum causarum? profecto uocatiuum oportet admittat, quum natura (Prisciano quoque teste) non refragetur. At quo pacto reperiemus nec redūdantem & reciprocum uocatiuum? id uero iam superius ostendimus. Si enim illic, Benedicite domino angeli sui, id angeli, uocatiui est casus, perinde ac si diceretur, ô angeli sui. Et quale esset, defendite, adiuuate, protegite Caesarem uita periclitantem ô amici sui, ô milites sui, ô ciues sui: quidni uocatiuum suus habere dicendum est? Quòd si nulla huiusce modi repeiantur exempla, nec mirum, quia raro fit opus hoc sermone, & ratio tam ualida est, ut ipsa possimus esse contenti.

Non tantum per nominatiuum, quale est, uidet illum suus filius, licere loqui, sed etiam per alios casus. Cap. XIIII.

Sicut in ea quaestione, quae reliqua est ex Prisciani uerbis, sic paulo ante dicentis: Est tamen aliqua differentia in possessiuo tertiae personae, cuius nominatiuo tum utimur, quando ad suum possessorem possessio transitionem facit, & non ad alium: ut, indiget illius, uel Ciceronis suus filius: praestat illi, uel Ciceroni filius suus, uidet illum, uel Ciceronem suus filius: bene meretur de illo, & de Cicerone suus filius. Similiter passiuae, quae à possessore solo fiunt, nominatiuum possessionis exigunt, ut amatur ab illo, uel à Cicerone suus filius. Necnon tam nominatiuo, quàm alijs casus possessiui licet uti, quū possessorem ostendimus extrinsecus facientem transitionem ad aliquā aliā personam pro sua possessione: ut rogat me ille, ut suus legat apud me filius, & ut suus doceatur à me filius, & ut sui miserear filij, & ut suo donem filio, & ut suum sequar filium, & ut suo potiar filio. Nam cur ad nominatiuum coarctat hāc regulam? An non hoc per ac-

accusatiuum eiusdem generis est?piget Ciceronis suum filium, Rumor est Cæsari insidiari familiares suos, Constat suum esse Homeri morem, Fugere Põpeium sua interest. Fratris iam pigere incipit uxorem suã. Nam per accusatiuum latinius dici, quàm per nominatiuum, sic: Fratris iam incipit uxor sua pigere, alibi docuimus. Cui simile est illud Quintiliani in Milite Mariano: Nec si sit uitæ cupidissimus, pœnitere eum facti sui potest.

Quædam reliquiæ præceptorum, quando indifferenter, quando differenter utamur his pronominibus. Cap. XV.

Harum porrò duarum Prisciani regularum, quas nunc ad literam subieci, in posteriore licet pro suus uti eius, siue ipsius, id est genitiuo: ut rogat me ille, ut eius legat apud me filius, & ut ipsius doceatur à me filius. In priore non item, quod superius quoque significauimus. Etenim (ut diuersa promam claritatis gratia exempla) non ausim dicere, Pythagoram uenerabantur discipuli eius, sed sui: nec, quenq; decet ipsius defensio, sed sua, siue sui, ut apud Valerium Martialem:

Et sua riserunt secula Mæonidem.

Nam id, quod in principio negaui sub speciem transitionis cadere, sua quenque delectant, sua cuiusque sunt, sua cuique reddantur, iam admonuimus non posse mutare pronomen, quia tunc substantiuum est. Illud autem ancipitis usus est (quod in posterum consulto reseruaui) quoties per ablatiuum loquimur absolutum: ut beatus ille est, tot se, uel eum iuuantibus, potest iam secure uiuere tanta sibi, uel ei accedente hæreditate. Quo in genere nonnunquam usu uenit, ut per se, non per eum, uel ipsum utique loquendum sit.

Quemadmodum in construendo resoluantur Sui, Suus'q;, in Is, Ipse, Ille. Cap. XVI.

Et (quod mereris) ab ipso Se, incipiendum, ut apud Quintilianum institutionum primo: Tradito sibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis, naturamq; perspiciat. Non enim dixerim, tradito ei puero, sibi in ei mutato, aut eius, et puero permutatis, sic: Docendi peritus in primis ingeniũ pueri, naturamq; perspiciat tradito sibi eo. Sed magis hoc in suus permittitur, quàm in is, ob id, quod sequi uult illud in constructione. Ideo resolui in quodlibet trium (de quibus disseruimus) pronominum, is, ipse, ille, tanquam affinitatis quedam, aut consanguinitatis gradu propinquorum, ut apud Senecam: Sæpe in magistrum scelera redierunt sua: quod ita construẽdum erit, resoluendumq;, scelera magistri, sæpe redierunt in eum, siue in ipsum, siue in illum. Nonnunquam resolui non potest: non modo

quando

quando est substantiuum, ut suum cuique soluatur, sua cuiusq; sunt, nisi longa & perinde dura circuitione utamur: quod cuiusque est, ei soluatur, quæ cuiusq; sunt, ipsius sunt: sed etiam quando accipitur pro proprius, ut suus est Homeri mos, sunt & sua dona parenti. Sunt hic etiam sua præmia laudi: nisi hic circuitione utamur, ut mos Homeri est eius, dona parentis sunt ipsi, præmia laudis sunt illi: quod mihi non probatur. Est autem & alterum per hæc ipsa tria pronomina resolutionis genus, ut si dicas: Sæpe in magistrum scelera redierunt ipsius, uel eius, uel illius: quale est illud superius ex Quintiliano: Quo modo & ipsum, & Vergilium scripsisse manus eorum docent. Resoluamus enim: Sæpe scelera magistri rediere in ipsum, uel in eum, uel in illum: item, quomodo manus & ipsius, & Vergilij docent eos scripsisse. Sed hoc transeo, et cætera, non tam natiua materiæ, quàm adoptiua. Nam gratius facere scriptorem existimo, qui nonnihil, quàm qui nihil omittit, ne saltem plus magnitudini uoluminis, quàm utilitati legentium studuisse uideatur.

PERORATIO OPERIS.

HAec habui Ioannes, de pronominum sui, & suus recta procatione quæ dicerem. Cuius quæstionis, tantũ abest ut timeam, ne quis tenuitatem, facilitatemq; insectetur, ut uerear, ne magnitudine potius, ac difficultate deterreatur, & quidem (sicut initio dixi) Labyrinthea. Et enim me quoque iuuat ad eius finem, uelut ad exitum Labyrinthi peruenisse illius Cretensis (nam complures fuisse memorantur) quem Vergilius idem alibi narrat:

Parietibus textum cæcis iter, ancipitemq;
Mille uijs habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indepensus, & irremeabilis error.

Verum non est, cur ego iam uerear istam legentium (si qui modo hũc libellum legent) desperationem. Nanq; omnem, qua antea erat, difficultatem, ut illis demerem, ipse suscepi, uniuersasq; ferè scrutatus cæcæ domus ambages, de Labyrintho, ut amphiteatrum facerem elaboraui, quale in media urbe usitur, à Vespasiano extructum, aut quale Puteolanum, Campanum'ue, aut Veronense (nam eiusdem exempla sunt plurima) mille uias illud quidem habens, sed sine cæcitate, sine dolo, sine errore, aut (quò magis è uicino similitudinum sumam) quale summi pontificis palatium, quod proxime Nicolaus quintus

ex confuso, & Labyrintheos anfractus habente augustissimum reddidit, non tamen abolitis eorum titulis, qui illud aedificarant, exornarantq;, sed reparatis, atque magnificentius restitutis, ut non immerito ueteres summi pontifices (si quis illis harum rerū sensus est) huic plus, quantum ad aedificationem pertinet, quàm sibiipsis debere fateantur, a quo aedificante plus ornamenti acceperūt. Factum haud dubie omniū palatiorum magnificentia praeclarius. Cui nonnihil nostrum fortasse conferri poterit, qui priscorum autorum (quantum in nobis est) restituimus, reparauimusq; dignitatem. Sed quid demens ego, qui meum cum illius opere coner ulla ratione comparare? Casam cum regia, tophum cum marmore, aes cum auro, literulas cum excellenti uirtute, ac singulari sapientia: praesertim quum opusculum hoc non ausim edere, nisi prius ab eo comprobatum, optimo literarum censore, non solum literarum praeside, ac principe. Est enim ille, ut semper antea doctrinarum omnium cultor, censorq;, ita nunc non modo Romani pontificatus, ac Romani imperij, uerumetiam Romani eloquij moderator, et princeps. Quae tria cuinam post homines natos affuisse dicemus? id est ad duo priora, hoc tertium accessisse. In primis curam gerendi, ut cum omnis doctrina, tum uero lingua Romana (quae usitatius latina dicitur) cunctarum doctrinarum seminarium coleretur, & cresceret: res profecto (si uere aestimemus) maioris laudis, quàm caetera. Siquidem illa ad nos aliorum iudicio, & interdum inuitos, deferuntur, hoc non nisi iudicio nostro, studioq; contingit. Illa nonnunquam parum recte administrantur, hoc non uideo quemadmodū non recte queat administrari. Illa huius operā, atque opem desiderant, hoc etiam, ut illa non adsint, per se potest esse contentum. Itaque ego Nicolaum Quintum, tum propter alia summum hominem iudico, tum uero propter id, quod nō tantum cultor est sapientiae, sed plurimos etiam cultores efficit: haud iniuria comparandum censeo choro musarum (si quae unquam musae extiterunt) quae & sapere ipsae omnia, et nobis ad capessendam omnē sapientiam autores esse creduntur. Ab hoc igitur Ioannes, cuius tu intimus es (ut ad nos reuertar) oraculum poscas, nunquid hic liber tibi dedicatus editione sit dignus.

FINIS.

INDEX COPIOSISSImus eorum, quæ scitu digna uisa sunt. In quo illud non ignorandum est a. paginæ frontem, b. tergum significare.

A

D

I

Nocte

V

Vir

FINIS.

HAEC FERME LOCA SVNT QVAE A LIBRARIIS DEPRAVATA, ITA LEGI, AC DISTINGVI VELIMVS.

48. a. priusquam de republica dicere. ibidem. paucæ querar. 49. a. ut apud nos perantiquus, ut. 54. a. Quando, & Quatenus. 55. a. Consilia in melius referet. 84. a. Animaduerto, pro Intueor, & personam. in eadem. b. De In primis. 85. b. Carneades singula metitur. 90. a. nec expertum habent. Non lingua. 93. a. perpetuasq; leges esse uoluit. 99. a. præsertim obscœne. 103. b. κολλυβιστὰς à Græcis. 106. a. Quæ in illa nulla ante. 114. a. & auem marinam. 117. b. qui æmulabantur, adulatores. 120. b. Vnde Ouidius: Tu non in eadem infra. imperitia confundentes, qui. 123. a. idest in oratoria arte. & paulo infra. quadam epistola testatur. ibidem infra. Victitare autem. 129. b. Quintilianus: partire uel gratis. 140. a. Iter habebant ad Latum regem. quidam Iatrum, nonnulli Deiotarum legunt. 146. b. Nam Cic. quidem Italiam. 148. b. Assumpsisse sibi ait eandem laudem. 149. a. nec acutissimus orationibus conuenit. in eadem. b. Ne nocturna quidem. 152. b. Nuncius, & Nuncium. 154. b Solitudinem iucundiorem esse. 162. a. & quosdam milites munifices uocari, ex Festo. 165. a. siue autores, pro eo. 166. b. quin stragula uestis. 168. b. Ferri, portari, Agi. 169. a quum has literas scripsi. 171. b. fit penetro? addita t, quasi. 173. a. In eosdem de Exautoro. 174. b. tam exiguum proficiscatur à me & infra. grammaticis, dialecticis, philosophis. 175. a. dicere uerum Nil uetat. ibidem. Nam & propius ad. ibidem. tanto deo comparari potest. in eadem. b. illud aspirari solere. ibidem. scriptores obseruarint. ibidem. ubiq; & si ubiq;. 176. b. ut suo prosis filio. in eodem infra. Quod Græci ἰδιοτάτως. 177. a. Aristotelicus. omnes dicunt? 179. a. Hanc eandem differentiam. & paulo infra. quorum omnium dissimilis. 184. a. Falleret indeprensus, &c. Finis.

REGISTRVM.

* a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z, A B.

Omnes sunt quaterniones.

VENETIIS, IN AEDIBVS HAERE DVM ALDI, ET ANDREAE ASVLANI SOCERI;

M. D. XXXVI.

AL DVS·

